

AZ 1914-18. ÉVI VILÁGHÁBORÚ ÖSSZEFOGLALÓ TÖRTÉNELME

ÍRTA:

VITÉZ CZÉKUS ZOLTÁN

A M. KIR. HONVÉD LUDOVIKA AKADÉMIA
HADTÖRTÉNELEMTANÁRA

A SZERZŐ SAJÁTJA

BUDAPEST, 1930

STADIUM SAJTÓ VÁLLALAT RÉSZVÉNYTÁRSASÁG BUDAPEST, VI., RÓZSA-UTCA 111. SZ

ELŐSZÓ

Kerek öt esztendő pergett le azóta az idő ikerekén, hogy „Az 1914-18. Évi Világháború összefoglaló Történelme” című munkám I. kötete megjelent. E hosszú idő alatt a világháború irodalma óriási arányokban megnőtt és a világháborúról írott munkák számtalan kötete között ott látjuk már a különböző országok vezérkari munkáit is. A hadviselő államok hadilevéltárai is megkezdték a legnagyobb alaposággal és részletességgel a világháború megírását és a nyilvánosság elé tárták a világháború hiteles okmányait. A híres vezérek legtöbbször szintén kiadta emlékiratát és közkinccsé tette a világháborús élményeit. Így azután a világháború sok-sok, eddig kevésbé ismert eseményére vetődött éles fény és most már tisztán látjuk az eddig homályba burkolt részeket.

Munkám I. kötetét nemcsak azért kell tehát újból kiadnom, mert annak minden példánya elfogyott, hanem azért is, mert az ma már csaknem teljesen elavult. Ezért azt újból át kellett dolgoznom.

Az átdolgozásnál főleg az a szempont vezetett, hogy a világháborúnak főképp arról a hadműveleteiről és eseményeiről adjak teljes képet, melyek hazánk sorsára befolyással voltak. A részletekbe nem mélyedtem bele. A hadműveleteket, csatákat és az eseményeket nagy vonásokban ecseteltem. Csak nagy, mindent átfogó és összefoglaló áttekintést akartam nyújtani a világháborúról. (Még pedig úgy, hogy mindenki, még a nem katona is, megismerje a háború lényegét és hatását s könnyen levonhassa abból a tanácsa és a jövő számára a nagy háború tanulságait.

A történelem azt bizonyítja, hogy a múltban és a jelenben az államok és népek sorsa a háborútól függött és függ. Az államok határait sok-sok hős katona életének árán vérrel rajzolják újra. Az államok rendszerint háborúban, a véráztatta csata-

mezőzön, ágyúk dörgése és hősök halálhörgése közepette születnek meg. Az országhatárokat megállapító békék pontjait is kevés kivétellel csak háború árán; lehet megváltoztatni.

Különösen fontos, hogy ezt a történelemből merített igazságot a mai demokrata világban az állam minden egyes polgára ismerje és vallja. Mert hisz ma az állam minden egyes polgára – ha másképp nem – a szavazati joga révén részt vesz az állam életének irányításában. Ma tehát nemcsak a katonáknak, hadvezéreknak kell ismerniök a világháború eseményeit és kell tudniök azt, hogy mi a háború, de az állam minden polgárának is.

Ezért írtam könyvemet mindenkinek.

Ebbe a könyvbe belevettem továbbá azt is, amit eleinte a III-ik kötetbe szántam. Ez a könyv így teljes egészet alkot az 1926-ban megjelent II. kötet nélkül is, mert a II. kötetben csak néhány érdekes hadművelet részletes leírása van és ezeknek a hadműveleteknek rövid, összefoglaló ismertetése benne van ebben a kötetben is.

Ezt azért csináltam így, mért a munkát minél olcsóbbá és mindenki számára könnyen elérhetővé akartam tenni. Arra igyekeztem tehát, hogy egy kötetbe írjam le röviden és áttekinthetően az egész világháborút. Munkám II. kötete így ettől a könyvtől teljesen, független, önálló kötétté vált.

A világháború hadműveleteinek részletes leírása a II. kötetben leírtakhoz hasonlóan, felesleges, mert a m. kir. hadtörténelmi levéltár kiadásában megjelent és a világháborút részletesen ismertető munka már a könyvpiacra kapható. A világháborúról írt munkámat így a régi I. kötet teljes átdolgozásával és kibővítésével be is fejeztem. Az egyes hadműveletek részletes leírását tovább nem folytatom.

Különben az a cél lebegett ennek a könyvnek megírásánál is állandóan szemem! előtt, melyet a régi I. kötetnél is már magam elé tűztem és amelyet olvasóközönségem előtt az első kiadáshoz írt „Előszó”-ban feltártam.

A fősúlyt így most is arra helyeztem, hogy összes olvasóim könnyen, minden fáradság nélkül áttekintést szerezhessenek a világháború felett.

Ezért az „elhatározás”-okat és a „tervek”-et is gyakran leegyszerűsítettem (sematizáltam) és a végső, már tökéletes alakjában tartam olvasóim elé, bár az „elhatározások” és a

„tervek” nem egyszerre születnek meg, hanem a legtöbb esetben hosszas vajúdáson és sok változáson mennek előbb át.

Végül nem mulaszthatom el, hogy ez alkalommal is hálás köszönetemet ki ne fejezzem *vitéz nagylaki Rátz Jenő és pávai Vájna Viktor m. kir. vezérkari szolgálatot teljesítő ezredes uraknak*, kik mindketten a világháború legalaposabb ismerői és a magyar hadtörténelmi írók kiválóságai. Mindketten munkám átdolgozásánál értékes tanácsaikkal sokban segítségemre voltak.

Igen nagy és soha el nem múló hálára kötelezett le a *vitéz Kubinyi Gyula altábornagy úr őnagyméltóságának igazgatása alatt álló m. kir. hadtörténelmi levéltár is, amelynek urai, különösen Kárpáthy Ákos ny. tábornok, Einbeck Károly vkszt. ezredes, Jankovics Arisztid ny. vk. ezredes, Kurz Sándor ny. vk. ezredes és vitéz Sajó János vkszt. őrnagy urak* munkám megbíráásával, értékes megjegyzéseikkel és tanácsaikkal lehetővé tették, hogy a munkámban előforduló tévedéseket kiküszöböljem.

Hálás köszönetet mondok továbbá *Bitay István százados* úrnak is, aki a hadtörténelem iránt érzett szeretetétől és önzetlen, igaz bajtársiasságtól vezéreltetve rajzolta le a sokszorosításhoz vázlataimat.

Budapest, 1930 május hó.

vitéz Czékus Zoltán.

ELŐSZÓ AZ I. KIADÁSHOZ

A világháborúról írott könyvek súlya alatt ma már roskadoznak a könyvespolcok. A világháború történelmét is sokan megírták már.

Sajnos azonban, nem magyar nyelven és magyarul.

Magyar munka, mely a világháború egész lefolyását szemünk elé tárná, még nincs.

Pedig tíz év múlt el már azóta, hogy nemzetünk létéért s jövőjéért fegyvert ragadott a magyar és hat keserves év pergett le, mióta az édes magyar hazánk sorsára oly végzetes összeomlás (bekövetkezett)!

A világháború egész történelmét nekünk, magyaroknak pedig igen jól kell tudnunk. Annak csaknem minden részét alaposan kell ismernünk.

Idegen könyvekből azonban a világháborút mi, magyarok nem ismerhetjük meg. idegen szerzőnek idegen a magyar! És bizony, fájdalom, sokszor még azok ás ellenségesen írnak rólunk, akik barátaink.

Főleg ezért, de ezenkívül még sok-sok volt tanítványom és talán még több bajtársam kérésének teljesítésére vállalkoztam arra, hogy ezzel a szerény úttörő munkával a nyilvánosság előtt megjelenjek.

Célom, hogy a magyar irodalomban az e téren nagyon is érezhető hiányt pótoljam.

A fősúlyt a világháború történetének megírásánál arra helyeztem,

hogy az *egész világháború hadműveletei fölött könnyen meg lehessen szerezni az áttekintést,*

hogy *a hadműveletek keletkezését s lefolyását mindenki könnyen megjegyezhesse magamak;* ezért is a hadműveletek tárgyalásánál előbb mindig

a szembenálló felek *szándékát, elhatározását, illetőleg feladatát,*

azután a *helyzetét* és az így keletkező *terveket,* majd pedig a tervek végrehajtásából keletkező *eseményeket* igyekeztem hüen leírni.

Nem maradtam meg azonban az események száraz, egyhangú leírásánál, hanem feladatomnak tartottam azt is, hogy a főbb eseményeknél az okokat, az eseményeknek egymásra való hatását, egymással való összefüggését is kutassam és hogy a legfontosabb tanulságokat is levonjam.

A megállapításokat azonban, amelyekhez ily módon jutottam – természetesen – nem fogja olvasóim mindenike magáévá tenni. Nem is ezt akartam- Szándékom mindössze az volt, hogy a felvetett kérdések gondolatokat ébresszenek. Hogy mindenki, aki olvassa a világháború eseményeit, gondolkozzék rajtuk és hogy az eseményeket igyekezék mérlegelni, mert csak így lesz a világháború tanulmányozása gyümölcsöt termő.

Iparkodtam továbbá arra is, hogy az eseményeket egyszerű és áttekinthető kis vázlatokkal az olvasó szeme elé tárjam az események és az egyes helyzetek képének helyes elképzelése céljából.

Végül igyekeztem mindenben a munka olcsó előállíthatására, hogy azt mindenki számára könnyen elérhetővé tegyem.

Ha igyekezetem nem mindenben sikerült úgy, mint ahogy szerettem volna, annak oka elsősorban szerény tehetségem, továbbá korlátolt anyagi és technikai eszközeim.

Nem mulaszthatom el továbbá, hogy hálás köszönetemet ki ne fejezzem *nagylaki vitéz Rátz Jenő m. kir. vkszt. ezredes úrnak, a világháború egyik legalaposabb ismerőjének, a „Marnei csata című munka írójának,* kedves barátomnak, aki munkám átolvasásával sokban segítségemre volt.

Budapest, 1924 december hó.

Czékus Zoltán.

I. RÉSZ

Általános áttekintés a háborúról

1. A világháború okainak és eseményeinek rövid ismertetése

(1. sz. vázlat.)

Bár a világháborúnak legnagyobb és a népek sorsát eldöntő hadműveletei Európában zajlottak le, mégis a világháború színtere úgyszólván az egész világ. A világháborúban résztvett mind az öt földrész: Európa, Ázsia, Amerika, Afrika és Ausztrália. Innen a név: „*Világháború*”.

Az 1914-18. évi világháború Magyarország-Ausztriának *Szerbia elleni háborújával kezdődik*. Ennek a háborúnak *közvetlen oka az osztrák-magyar trónörökös-pár 1914 június 18-án történt meggyilkolása, közvetett oka a nagyszerb eszme és a pánszlávizmus, továbbá a szerb közgazdasági politika volt*. Szerbia segítségére a *szövetséges Montenegró* is beleavatkozik a háborúba. *Oroszország pedig mozgósítja haderejét*. Az orosz haderő mozgósítása azután rövidesen kirobbantja a háborút *Németország-Ausztria-Magyarország és Oroszország, valamint Franciaország között*. Ennek a háborúnak azonban a *valódi oka a keleti kérdés, a pánszlávizmus és a francia revanche volt*. A Franciaország elleni háború következtében a *németek megsértik Belgium semlegességét*. A belga semlegesség megsértése miatt *Anglia* szintén fegyvert fog. Az Anglia-Németország közötti (háborúnak *valódi oka* azonban főképp a németek ipari, kereskedelmi és gyarmatügyi politikája volt.

A háború első hónapjaiban a német hadseregek elfoglalják Belgiumot, Luxemburgot és Északfranciaország nagy részét, továbbá a magyar-osztrák hadseregekkel együttesen Orosz-Lengyelországból a Bzura-Pilica-Nida-vonalig terjedő részt. E

nagy területnyereséggel szemben viszont az orosz hadseregek Keletporoszlországból az Angerappig terjedő vidéket, Galíciában a Dunajecig és a Kárpátok gerincéig húzódó területeket és Bukovinát ejtették hatalmukba.

Nyugaton a német hadseregek diadalmas előnyomulását a francia-angol csapatok az 1914 szeptemberben vívott *marne-i csatában* megállítják ugyan, de Belgium és Északfranciaország a imegszálló német csapatoké marad. Ezen a hadszínhelyen azután csaknem egész a világháború végéig tartó *állásharc* kezdődik. A szembenálló felek ugyan többször megkísérik egymás arcvonalát áttörni, ez azonban a háború sorsát eldöntő módon sohasem sikerült.

Keletem, az oroszoknak 1914-15 telén sikerül ugyan egyes helyeken a Kárpátok gerincén át Magyarországra betörniök, de az 1915 május havában vívott gorlicei áttörési csata utáni harcokban az orosz haderő messze Oroszlország belsejébe kénytelen visszavonulni Dünaburg-Luck-vonalig. Az 1916-17. évi változatos harcok után az orosz cári birodalom összeomlik és a központi hatalmak az országnak Helsingfors, Pleskau, Char-kov, Rosztov, Szevasztopol és Tifliszen túl terjedő területeit is megszállják.

Olaszlország az olasz *irredenta törekvések*, továbbá az *Adriai-tenger fölötti uralom* megszerzésének vágyától sarkalva 1915 májusában az entente oldalára áll és megkezdí a háborút Auszltria-Magyarorszlág ellen. Az úgynevezett 1-11. Isonzó-csatában azonban hasztalan támad. A 12-ik Isonzó-csatában azután az olaszok hatalmas vereséget szenvednek. (Flitsch-krafreiti áttörés.) Elvesztik Friault és Velence-tar-tományt egész a Piaveig.

A *Balkánon* Auszltria-Magyarorszlág a szerencsétlen kime-netelű *Potiorek-féle támadó hadjárát* után kénytelen egész Szerbiát kiüríteni, bár már Szerbia egyrésze az országl fővá-rosával, Belgráddal együtt a támadó oszltrák-magyar csapatok kezére került. 1915 őszén Bulgária a központi hatalmakhoz csatlakozik, abban a reményben, hogy visszaszerezheti Mace-dóniát, melyet 1913-ban, a bukaresti békében elveszített. Az ekkor *Mackensen* vezénylete alatt meginduló Szerbia elleni had-járát folyamán azután az oszltrák-magyar-német és bolgár csa-patok egész Szerbiát, Montenegrót, Macedóniát és Albánia nagy-részét elfoglalják és Görögorszlág határáig nyomulnak elő.

Oláhország 1916-ban azt hiszi, hogy a központi hatalmak a ver-dun-i és a Somme-csata, valamint a luck-r áttörés és az osztrák-magyar sikertelen déltiroli támadás miatt a háborút elveszítették. Miután pedig Oláhország Erdélyt, Bukovinát és Magyarország a Tiszáig terjedő részét meg akarja szerezni, az entente-hoz csatlakozik. A központi hatalmak azonban az Erdélybe betörő oláh csapatokat nemcsak hogy visszaverik, hanem még Oláhországnak a Szerethig terjedő részét is elfoglalják.

Törökország 191U őszén az entente-nak a keleti kérdésben folytatott politikája miatt a központi hatalmakhoz csatlakozik. Csapatái eleinte sikeresen harcolnak mind a négy török hadszínhelyen: a Kaukázusban, Mezopotámiában, a Suez-csatorná-nál és a Dardanelláknál. Az entente-csapatok megnövekedésével azonban 1916-tól az összes hadszínhelyeken Törökország fokozatosan meglehetősen nagy területeket veszít, miután az arabok is kezdettől fogva Törökország ellen fordulnak, a Dardanellákat kivéve, hol az entente 1915 végén abbahagyja a hadműveleteket.

1918 őszén a központi hatalmaknak mélyen az ellenséges országok területén hősiiesen küzdő hadseregei a további hadműveletek abbahagyására és a *fegyverszünetek* megkötésére kényszerülnek a központi hatalmak országaiban egymásután kitörő forradalmak miatt, amiket a hátszág lakosaiban a sok háborús szenvedés és nélkülözés, a gazdasági élet tönkremene-tele, de főképen a mindenáron való béke utáni vágy, a lelki demoralizáció és a defaitizmus okozott. A fegyverszüneteket azután a trianoni, versaillesi, st. germaini, sèvres-i, neuilly-i békének csúfolt *kényszer-békék* követték.

2. A világháború beosztása időszakokra

(1. sz. vázlat.)

A világháború hadműveletei igen számosak. Azokat áttekinteni nem egykönnyen lehet. Hisz ez nagyon természetes. A több mint négy évig tartó hatalmas és óriási méretű küzdelemben – hacsak Európát vesszük is, – soha egy pillanatra sem szünetelt a harcizaj.

A világháború hadműveleteinek áttekintése végett szükséges tehát a világháborút időszakokra osztani. Viszont ez az idő-

szakokra való beosztás megint nehéz, mert a világháború kezdetétől fogva végéig egy, a részletekben is egymással szorosan összefüggő, egységes küzdelem.

Ezt a nagy és óriási méretű küzdelmet időszakokra felosztani a háború külső képe, a hadviselő felek hadműveletei alapján mégis lehet. Ilymódon a világháborút hat időszakra oszt-hatjuk fel. Ez a hat (időszak a következő:

első időszak, vagy a marne-i csata időszaka, 1914 augusztus havától december haváig. Ebben az időszakban a központi hatalmak ragadják magukhoz a kezdeményezést. Nyugaton döntő támadást kezdenek, keleten és délen támadó hadműveletekkel védekeznek. Keleten és délen a központi hatalmak támadó hadműveleteivel szemben az oroszok és szerbek eredményt nem érnek el, de a központi hatalmak döntő támadása sem hoz a nyugati ellenfél ellen a marne-i csata miatt sikert és a központi hatalmak támadása védő háborúvá válik;

második időszak, vagy a kárpáti csaták időszaka, 1914 december havától 1915 május haváig. Ebben az időszakban mind a központi hatalmak, mind az entente védekeznek. A központi hatalmak védekeznek azért, hogy az entente-hatalmakat kifárasztják, sikertelen, erőiket felörlő támadásokra és végül meg-egyezőes békére bírják. Az entente-hatalmak pedig azért védekeznek, hogy a nagy leszámolásra, a (döntéshez, a győzelmi béke kivívásához erőt gyűjtsenek, hadseregeket teremtsenek. Az oroszok azonban a majd bekövetkezendő nagy támadás előkészítésére a Kárpátokat és Keletporoszországot is el akarják foglalni. Ez azonban nem sikerül, sőt a Kárpátok elleni támadásban és Keletporoszországban az orosz hadseregek oly óriási veszteségeket szenvednek emberben és hadianyagban, hogy az oroszoknak és a központi hatalmaknak az orosz hadszínhelyen küzdő csapatai között a számbeli túlsúly nagy részben kiegyenlítődik;

harmadik időszak, vagy a gorlicei csatának, a szerbiai hadjáratnak, a verdun-i csatának és déltiroli támadásnak időszaka, 1915 májusától 1916 júniusáig.

Ebben az időszakban a központi hatalmak, hogy az orosz haderő időleges elgyengülését kihasználják és hogy a már nagyon is erősen ingadozó kárpáti arcvonalat megerősítsék, továbbá hogy Oláh- és Olaszországnak az ententéhez való csatlakozását megakadályozzák, a gorlicei áttörési csatával nagy-

sikerű, bár nem elég erős támadást kezdenek az oroszok ellen, amit folytatnak a lebergi és az oroszországi nyári nagy támadó hadjáratral. A támadás következtében az orosz haderő súlyos veszteségek árán mélyen Oroszország belsejébe vonul vissza és hosszú időre támadásra képtelenné válik. A központi hatalmak ily módon kitűzött céljaikat csaknem teljes egészében elérik, de Olaszországnak az ententehez való csatlakozását nem tudják megakadályozni.

A központi hatalmak ezután, hogy a védelmi arcvonalukat még jobban megerősítsék, a Dardanelláknál különösen ingadozó török ellenállást akarják megszilárdítani. Miután a bulgárokat sikerül a szerbek elleni háborúra megnyerni, a központi hatalmak Szerbia ellen kezdenek nagyszerű támadást, amely Szerbia, Montenegró, Albánia és Macedónia meghódításával ér véget és így sikerül a központi hatalmaknak Törökországgal a közvetlen kapcsolatot megteremteni és az entente-ot a Dardanellák ostromának abbagyására kényszeríteni.

A központi hatalmak ezekután az olasz és a nyugati hadszínhelyen is meg akarják a védelmi arcvonalukat erősíteni, esetleg az olasz és francia haderőre megsemmisítő csapást mérni. Ezért a központi hatalmak csaknem egyidejűleg, az erőket (megosztva, külön-külön, a németek Verdunnél, a magyar és osztrák hadvezetőség pedig Dél-tirolban kezd támadást. A csapatok így a támadáshoz gyengék és a célt nemcsak hogy nem érik el, hanem a központi hatalmak védelme az eddigi harcok nagy veszteségei és a többi hadszínhelyekről Verdunhoz és Dél-tirolba rendelt erők elvonása miatt erősen meg is gyengül. Köziben pedig az oroszok támadó készségüket újra visszaszerzik. Az angoloknak nagy és számban igen erős, az úgynevezett Kitchener-hadsereget sikerül megszervezniök és a francia hadszínhelyen felvonultatniuk;

negyedik időszak, vagy az entente nagy támadó csatáinak és az oláhországi hadjárat, valamint a korlátlan tengeralattjáró háborúnak korszaka, 1916 június havától 1917. év végéig. Ebben az időszakban a döntő győzelem kivívására felkészült entente hatalmas támadást kezd a központi hatalmak ellen, kik a déltiroli és a verduni támadás abbagyására kényszerülnek. Az entente-támadás azonban nem sikerül, bár a luck-i áttörés és a Somme-csata, továbbá az Isonzó-csaták és az ententehez csatlakozó oláhoknak Erdélybe való betörése igen válsá-

gos idők a központi hatalmak számára. Ezek azonban a válságos időket nemcsak hogy átélik, hanem még hatalmas ellen-támadással sikerül nekik csaknem egész Oláhországot a fővárosával együtt elfoglalniok.

Az entente azonban sikertelen támadásába belenyugodni nem tud és 1917. évben két hatalmas nagy támadást kezd (egyiket 1917 tavaszán, a másikat 1917 nyarán) az összes hadszínhelyeken. Mind a két támadás nemcsak hogy sikertelen, hanem a cári Oroszországot a forradalom és a bolsevista uralom karjaiba is kergeti. A központi hatalmak e támadásokkal szemben a nyugati ^hadszínhelyen a Siegfried-állásba való visszavonulással és a korlátlan tengeralattjáró háborúval védekeznek, azonkívül a már nagyon is ingadozó olasz arcvonallal megerősítése céljából az olaszok ellen támadnak. Ez a támadás a 12. Isonzócsata, amelynek eredménye, hogy a védelemre kevésbé alkalmas Karsztról csapataink egész a Piaveig nyomulnak elő, ahol kedvezőbb védelmi állást nyernek.

A korlátlan tengeralattjáró háború azonban, melynek célja az volt, hogy Angliát megbénítsa és békére kényszerítse, célját nem éri el, sőt ellenkezőleg, az entente megerősödésére vezet, mert Amerikát is a központi hatalmak ellenfeleinek táborába állítja;

ötödik időszak, vagy a németek nyugati nagy támadásának időszaka, 1917. év végétől, 1918 július [hó 18-ig. ,

A központi hatalmak országai anyagi és erkölcsi erejüknek végére jutnak. (A védelmi háborút így már soká nem bírják viselni. A központi hatalmak ezért Oroszországgal és Oláhországgal békét kötnek, hogy a nyugati hadszínhelyen a keleten felszabaduló erőkkel is megtámadják az angol és francia hadseregeket, hogy azokat békére kényszerítsék, még mielőtt az amerikai csapatok megérkeznének. Ebben a támadásban az osztrák-magyar csapatoknak közvetve kellett résztvenniök, olyképen, hogy a magyar-osztrák hadseregek az olaszokat támadják meg. úgy vélték, hogy az így bajba jutó olaszok segítségére az entente csapatokat kényszerül majd elvonni a nyugati hadszínhelyről. Ez az osztrák-magyar támadás volt az 1. Piave-menti csata, amely azonban nem sikerült. A németek nyugaton a nagy támadást 1918 tavaszán hajtották végre, azonban a döntést kieroszakolniuk nem bírják, mert az amerikai csapatok a nagyon is válságos órákat élő Anglia és Franciaország segítségére korábban

érkeznek meg, mint ahogyan arra a németek számítottak, továbbá, mert ezt a támadást kissé .elkészve és nem oly nagy erővel hajtják végre a németek, mint ahogy azt kellett volna. A késelelem oka az volt, hogy az oroszok a béketárgyalásokat húzták-halasztották úgyannyira, hogy a németek az oroszokat csak az úgynevezett Vasútháborúval kényszeríthették rá a békére. E vasútháború folyamán a központi hatalmak még mélyebben nyomultak be Oroszország belsejébe. Részben ezért, részben pedig, mert a békét kötött oroszok helyére az entente új csapatokat küld, a keleti arcvonal nem szűnik meg teljesen és a központi hatalmak keletről nyugatra nem küldhetnek át annyi csapatot, mint ahogy tervezték;

hatodik időszak, vagy a központi hatalmak ellenállásának összeomlása, 1918 július 18-tól a háború végéig.

Ebben az időszakban az 1918. év tavaszán lezajlott német támadás sikertelensége után a központi hatalmak lemondanak arról, hogy a háborút győzelmesen fejezzék be és már csak tisztességes békét szeretnének kötni. Ez sem lehetséges azonban, mert a hátszágoknak a háború hosszú tartama, sok nélkülözései, véres veszteségei, internacionalista forradalmi elemek és az entente-propaganda által lelkiileg demoralizált lakosságának kishitúsége és a *minden áron* való béke vágya áttérjed a hadseregére is. Így történik azután, hogy amidőn az entente 1918 nyarán az amerikai csapatok beérkezte után az összes hadszínhelyeken egységesen vezetett hatalmas támadást kezd, a védelem már nemi oly szilárd, mint eddig volt, sőt a bolgár arcvonalat sikerül az entente-nak át is törnie. A védelmi háborút azonban ennek ellenére is lehetne még folytatni *tisztességes és nem megalázó békekötésig*. Az entente-propaganda, a különféle forradalmi és defaitista elemek befolyása alatt álló hátszágokban forradalmak törnek ki. A forradalmi kormányok azután a mélyen az ellenséges országok területén küzdő csapatok fezből kicsavarják a fegyvert s országaik sorsát az ellenség kényére-kegyére bízzák. Csak természetes, hogy ellenségeink ily körülmények között azután „*diktálták*” a békét.

3. A világháború egyes időszakaiban lezajlott események rövid áttekintése

a) Az 1. időszak, vagy a marnehi csata időszaka. 1914 augusztustól 1914 december haváig.

(2. sz. vázlat.)

Helyzet és tervek.

A belső vonalon álló, politikailag és katonailag a háborúra nem teljesen felkészült központi (hatalmakat három oldalról fenyegeti a kétszeresnél is erősebb ellenségnek, az entente-nak központias támadása. A központi hatalmak egyedüli reménye, hogy az oroszok mozgósítása és felvonulása hosszú időbe fog kerülni. *Viszonylagos túlerőt akarnak tehát létesíteni*, hogy legelőször a nyugati ellenségét támadva, részletekben semmisítsék meg az ellenséget.

Ebben az időszakban tehát a „központi hatalmak mindenütt igyekeznek megragadni a *kezdeményezést*, és *hadászati támadásba* mennek át.

Az időszak *főhadszínhelye a nyugati hadszínhely*, ahol a német hadvezetőség *Belgiumon keresztül törve akarja a német-francia határ mentén felvonuló francia főerőt átkarolni* és azt Paristól el, a svájci határra szorítva, a *döntést kikényszeríteni*. Ez idő alatt a *többi hadszínhelyen az osztrák-magyar haderőnek – az északkeleti hadszínhelyen gyenge német erővel támogatva – kellett az ellenség támadását támadó szellemben vezetett hadműveleteket feltartóztatnia.*

Események a nyugati hadszínhelyen. Belgium megszállása.

A központi hatalmaknak ez a nagyszabású merész terve kezdetben úgy látszott, (hogy sikerül is. iMég a német ^haderőknek a nyugati határon történő felvonulása közben *Emmich* tábornok 6 békebeli gyalogdandárral megnyitja az utat a belga határvárákon át azáltal, hogy augusztus 6. és 17-ike közti időben *elfoglalta* a német 42-esek és az osztrák-magyar 30 és felesek segítségével *Lüttich* (Liege) várát. Ennek következtében a *Belgiumon át vezető út szabaddá válik* és a német főerőt alkotó *1-5. német hadsereg megkezdheti rögtön a felvonulás befejezte után hatalmas átkaroló mozdulatát* A kicsiny belga had-

sereg magára hagyatva, az augusztus 19-iki *Gette-menti* vagy a *tirlemont-i* ütközet után kénytelen visszavonulni *Antwerpen-be*, míg a németek előnyomulásukat tovább folytatva, a *belga-francia határ mentén vívott csatákban*, augusztus 22. és 27-ike közti időben a francia haderő közepét és balszárnyát, továbbá a francia haderő balszárnyán küzdő angol expedíciós hadsereget megverik és visszavonulásra kényszerítik.

A határmenti csaták.

Ezek a belga-francia határ mentén vívott csaták a következők:

A német 1. hadsereg és az angol hadsereg között játszódik le augusztus 23-24-én a *mons-i*, (majd augusztus 25-27-ig a *Solesmes és Le Cateau* csata;

a német 2. hadsereg és a francia 5. hadsereg között augusztus 22-23-án a *charleroi-i*, vagy a *namur-i*, vagy a *Sambre-menti* csata;

a német 3. hadsereg és a francia 5. hadsereg egy kis része között augusztus 23-24-én a *dinant-i* csata;

a német 4. hadsereg és a francia 4. hadsereg között augusztus 22. és 23-án a *neufchâteau-i*, vagy a *Semois-menti* esaxa,

a német 5. és a francia 3. hadseregek között pedig az augusztus 22-től 25-ig vívott *longwy-i*, vagy az *Othain-menti* esaxa,

Végül a belgáknak Antwerpenből való kitörése következtében keletkezik augusztus 25-én a *mecheln-i* ütközet és a *lőweni* lázadás.

A belga-francia határ mentén vívott csatákban a francia-angol haderők nyugati szárnya súlyos vereséget szenved ugyan, de meg nem semmisül, sőt Joffre, a francia fővezér megkísérli, hogy az előnyomuló német jobbszárnyát győzelmes útjában feltartóztassa és azt egy újonnan felállított hadsereggel, a 6-ikkal nyugat felől oldalba támadja. Ez eredményezi azután a *Maas-mensi* csatáig augusztus 25-31-ig, a német 5., 4. és 3. hadseregek és a francia 3. és 4. hadseregek között, a st. *quentin-guise-i* csatát a német 5. és a francia 5. (hadsereg között augusztus 29. és 30-án és a német 1. hadsereg és a francia 6. hadsereg között a *Péronne* és *Amiens* környékén vívott harcokat

augusztus 28-29-én. Ezek után Joffre kénytelen Verdun és Paris közé, a Marne-tól délre elrendelni a visszavonulást, minek következtében a francia kormány szeptember 3-án *Bordeaux-ba* menekül.

Ezekkel a csatákkal csaknem egyidejűleg a német-francia határ mentén vívja a német 6. és 7. hadsereg, valamint a francia 1. és 2. hadsereg a *lotharingiai*, vagy a *saarbrücken-i*, vagy másképp *saarburg-mörchingen-i* csatát augusztus 14. és 22-ike között. Joffre ugyanis még augusztus 14-én az 1. és 2. hadsereggel megkezdte az előnyomulást Lotharingiába, miután előbb egy tüntető francia csoport a legdélibb szárnyon betört Elzászba, amelynek következtében keletkezik augusztus 9-10-én az 1-ső, majd miután ez a franciákra szerencsétlen kimentelű, augusztus 18. és 19-én a 2. *mülhausen-i* ütközet.

A lotharingiai csatában a németek visszavetik a franciákat az Épinál-Tóul-Verdun vár vonalra, minek következtében a német hadvezetőség a 6. és 7. hadsereggel a Tóul és Épinál közötti áttörést rendeli! el.

Helyzet a mame-i csata előtt. Események Keletporoszországban.

Közben azonban a központi hatalmakat nagy csalódás éri. Az orosz haderő mozgósítása és felvonulása befejezést nyer. Augusztus 17-én már az 1. orosz hadsereg átlépi Keletporoszország határát. Így keletkezik augusztus 17-én a *stalupönen-i* és augusztus 20-án a *gumbinnen-i* ütközet. Prittwitz, a 8. német hadsereg parancsnoka elrendeli a visszavonulást a Visztula mögé, tekintettel arra, hogy a 2. orosz hadsereg augusztus 19-én a határt déli arányból átlépve a németek hátába nyomul elő.

A német hadvezetőség azonban még a Visztula előtt megállítja a visszavonuló német 8. hadsereget, amelynek parancsnokává Prittwitz helyett Hindenburgot nevezi ki, mert félti az oroszoktól Keletporoszországot és ezért 2 hadtestet tolt el a keleti hadszínhelyre a 8. hadsereg megerősítésére a nyugati hadszínhelyen támadó német hadseregek jobbszárnyáról, amely különben is Antwerpen és más várak ostroma, meg a hosszú összeköttetési vonalak miatt máris érezhetően meggyengült.

A németek azután így az erősen meggyengült jobbszárnyal üldözik és akarják Paristól elszorítani az ellenséget.

A marne-i csata.

A st. quentin-guise-i, valamint a Maas-menti csaták után Joffre-nak sikerült hadseregeit az ellenségtől nemcsak elválasztania, hanem azokat a Marne-iól délre újra rendeznie és kiegyesítenie, sőt két teljesen új hadsereget a 9. és 6.-at Îel is állítania. Ily módon újból támadásra képesíti a francia-angol haderőket s ezekkel szeptember 6-án támadásba megy át. Így keletkezik a *marne-i csata* szeptember 6-tól szeptember 10-ig, amelyből a németek a német 1. és 2. hadseregnek veszélyeztetett helyzetére való tekintettel, a döntés bevárása nélkül visszavonják csapataikat & Aisne mögé, hogy itt a marne-i csatában elvesztett kezdeményezést újból magukhoz ragadják és hogy a francia-angol haderők ^északi szárnyát átkarolják. Ez azonban nem sikerül, mert Joffre, kinek rövidebb és jobb összekötővonalak állanak rendelkezésre, megtartja a kezdeményezést. Miután ő is a német nyugati szárny átkarolására törekszik, a szárnyak meghosszabbodnak egész a tengerig. Elzász-Lotharingiában az augusztus 22-től szeptember 14-ig tartó nancy-épinal-i csatában a francia arcvonal áttörése szintén nem sikerül.

Az Aisne-menti csata.

A szeptember 12-ől szeptember végéig tartó *Aisne-menti csatában* Joffre a német 1. és 2. hadsereg között, Craonne-nál még a marne-i csata miatt támadt hézagba igyekszik betörni. Ezt a hézagot azonban a németek a déli szárnyról idevont 7. hadsereggel betömik. A *craonne-i* sikertelen áttörési kísérlet után Joffre a *Noyon-ná]* levő nyugati szárnyat igyekszik átkarolni, de ez nem sikerül. A csata különben szeptember végéig tart.

Versenyfutás a tengerig.

Ezután Joffre a *st. quentin-i* csatát kezdi szeptember 21-től 29-ig, amelyben az Elzászból és Lotharingiából átvont 2. hadsereggel akarja a német jobbszárnyat átkarolni. A németek ezt a támadást a francia nyugati szárny átkarolására szánt, újonnan felállított 6. hadsereggel tartóztatják fel. A németek és franciák e csatával egyidejűleg az Aisne-menti csatát is tovább folytatják az erők lekötése céljából és arcban is támadnak. Ennek legkiemelkedőbb mozzanatai a *Reims-Maas közti*

csata szeptember 14-18-ig, amelyben a franciák támadnak és a szeptember 16-28-ig tartó *Verdun-Tóul közti csata*, amelyben augusztus 25-én sikerül a németeknek elfoglalni *St. Mikiéi-nél* a *Camps des Romains* nevű Maas-menti erődöt.

Szeptember 29-től október 9-ig tart az *arras-i csata*, amelyben a teljesen újonnan felállított 10-ik francia hadsereg akarja a német nyugati szárnyat átkarolni, de sikertelenül.

Október 12-től 19-ig vívják a *lille-i csatát* az időközben a tengerpartra áttolt angol hadsereg és a német 6. hadsereg, hogy egymás szárnyát átkarolják, de sikertelenül. A németek azonban elfoglalják Lille városát.

Közben a németek szeptember 27-én megkezdik *Antwerpen ostromát* és azt október 9-én el is foglalják, de a belga hadsereg zömének sikerül a francia-angol erők északi szárnyára elvonulni.

Az Antwerpen-t ostromló seregből, továbbá Németország belsejéből szállított új hadtestekből a német hadvezetőség az új 4. hadsereget állítja fel, hogy ezzel intézzen újabb támadást az Yser-en át. Így keletkezik *Flandriában* az október 18-tól 30-ig tartó *Yser-menti* és az október 30-tól november 17-ig tartó *yperni csata* a német 4. és 6. hadsereg, valamint az angol és belga hadsereg, továbbá az újonnan felállított francia 8. hadsereg között, melyet a franciák az angol és belga hadsereg közé toltak be. A németek, miután az ellenséges vonalat nem tudták áttörni, november végén itt is beássák magukat, a további támadásokat beszüntetik és a súlypontot áthelyezik az orosz hadszínhelyre, ahová mind több és több erőt tolnak át. Nyugaton pedig kezdetét veszi az *állásharc*.

A nyugati hadszínhelyen tehát a német hadseregek kezdetben egyik győzelmet a másik után aratták, de feladatukat mégsem tudták megoldani, mert ehhez a jobbszárny gyengének bizonyult. A hadműveleteket eleinte *Moltke*, majd a marne-i csata után *Falkenhayn* vezérkari főnökök vezették. A többi hadszínhelyen a nyugati hadszínhellyel ellentétben, nagy áldozatok árán ugyan, de sikerül a számbelileg sokkal erősebb ellenség előnyomulásának gátat vetni.

Események az északi hadszínhelyen. Keletporoszországi hadjárat.

(3. sz. vázlat.)

Az északkeleti hadszínhelyen Conrad magyar-osztrák vezérkari főnök és a Prittwitz helyét elfoglaló Hindenburg *támadó hadműveletekkel* igyekeztek védelmi feladatukat megoldani.

Ez Hindenburgnak sikerül is, amennyiben előbb augusztus 26-31-ig a *tannenbergi csatában* megsemmisíti a Kelet-Poroszországba délről betörő orosz 2. hadsereget, majd pedig a szeptember 7-től 13-ig tartó *mazuri táviak csatájában*, vagy más-kép az *angerburgi*, vagy a *goldappi* csatában a kelet felől előnyomuló orosz 1. hadsereget veri meg és kergeti vissza Oroszországba.

A leMBERGI hadjárat.

Az osztrák-magyar 1. hadsereg Dankl vezérlete alatt augusztus 23-25-ig a *krasznik-i* csatában visszavonulásra kényszeríti az orosz 4. hadsereget. Az Auffenberg vezetése alatt álló osztrák-magyar 4. hadsereg pedig az augusztus 26-tól szeptember 1-ig vívott *komarov-i* csatában arat diadalt az orosz 5. hadsereg felett. E győzelmeket kihasználni azonban nem lehetett, mert az osztrák-magyar 3. hadsereg nem tudja feltartóztatni a kelet felől előnyomuló 3. és 8. orosz hadsereget és kénytelen visszavonulni az augusztus 26-27-i *zlocsov-i*, majd az augusztus 29-30-i *przemislán-i* csata után. (A két csatát egy néven *1. leMBERGI* csatának is nevezik, augusztus 26-30.) Hiába erősíti meg azonban Conrad a 4. és a szerb hadszínhelyről idevont 2. hadsereggel a visszavonult 3. hadsereget. A szeptember 6-tól 11-ig tartó *2. leMBERGI*, vagy a *leMBERG-ravaruszka-i*, Vagy a *leMBERGI* csatát ugyanis a kezdetben győzelmes osztrák-magyar hadseregeink kénytelenek félbeszakítani és visszavonulnak a Kárpátok gerincére, mert a magára maradt és az eleinte szintén, győzelmes 1. osztrák-magyar hadsereget az augusztus 26-tól szeptember 10-ig tartó *lublini* csatában orosz túlerők átkarolták és kényszerítették a Szán mögé való visszavonulásra.

A Szán- és Visztulamenti őszi hadjárat.

Az oroszok további előnyomulását megállítandó, Hindenburg a német 8. hadsereg egy részével, mint új 9. hadsereggel Keletporoszországból az osztrák-magyar haderő közvetlen segítségére jön és a Visztulától északra, Varsó irányába nyomul elő. Ehhez az előnyomuláshoz csatlakoznak a Visztulától délre az osztrák-magyar hadseregek is. Így keletkezik a *Szán- és Visztulamenti őszi hadjárat* szeptember 28-tól november 2-ig. Ennek folyamán sikerül Sziléziát és Magyarországot a fenyegető orosz betörés veszélyétől megszabadítani, *Przemysl* várának 1. ostromát október 9-én megszüntetni, továbbá a Kárpátokban szeptember végén és október elején vívott harcokban az oroszokat Magyarországból kiverni, akik a 2. leMBERGI csata után a *Fenyvesvölgy-Szolyva-ökörmező-Máramarossziget* vonaláig nyomultak elő. Az október második felében vívott *varsói, ivangoród-i, Szán-menti és chirow-i* csaták” után azonban kénytelenek a német és az osztrák-magyar hadseregek visszavonulni Krakkóra és a Kárpátok gerincére, miután az orosz fővezér, Nikolajevics Miklós nagyherceg Varsónál átkarolta Hindenburg hadseregének balszárnyát.

A lodzi és limanovai hadjárat.

November kezdetén Nikolajevics Miklós nagyherceg megindítja Szilézia, Morva- és Magyarország felé hatalmas haderejét, a híres orosz gőzhengert. A lassan hömpölygő óriási tömeget ekkor Hindenburg váratlanul északról oldalba támadja a november 16-26-ig tartó *1. lodzi* csatában, az osztrák-magyar 1. és 4. hadsereg, pedig ugyanekkor délről igyekszik átkarolni a november 16-tól 23-ig tartó *krakkó-esentsztochova-i* csatában. Eredmény, hogy az orosz gőzhenger megállni kényszerül. Amidőn pedig a nyugati arcvonalaról november végén, a flandriai csata befejeztével nagyobb német erők érkeznek be, Hindenburg és Conrád tovább folytatja a támadást s a németek a december 1-15-ig tartó *2. lodzi* csatában, az osztrák-magyar csapatok pedig a december 3-14-ig tartó *limanova-lapanov-i* csatában az oroszokat a *Bzura-Ravka-Piüca-Nida-Dunajec-Biala* és a *Kárpátok vonalára* kényszerítik visszavonulni, ahol azután mindkét fél beássa magát és ezen a hadszínhelyen is kezdetét veszi az állásharc

Események a délkeleti hadszínhelyen. Az 1. osztrák-magyar támadás Szerbia ellen.

(4. sz. vázlat.)

A *délkeleti hadszínhelyen* eleinte csak tisztán osztrák-magyar-szerb háború van. Az osztrák-magyar diplomácia azt remélte, hogy sikerülni fog Oroszországnak a háborúba való beavatkozását késleltetni és így Oroszországot egyelőre távontartani a háborútól. Ezért az osztrák-magyar hadvezetőség csak szerb-montenegrói háborúval számolt és a 2. hadsereget is Szerbia ellen vonultatta fel, amelynek különben orosz-szerb-montenegrói háború esetén Oroszország ellen kellett volna felvonulnia. Amidőn azután Oroszországgal a helyzet tisztázódik, Potioreknek, a Balkán-főerők parancsnokának nem volt szabad a 2. hadsereget a Szerbiába való előnyomulásra felhasználnia, mert ennek augusztus 18-án az északkeleti hadszínhelyre megkezdendő elszállításhoz készen kellett állania.

A délkeleti hadszínhelyen Potiorek táborszernagy feladatát, azaz a Monarchiának betörésektől való megvédését, *támadó hadműveletekkel akarta megoldani* s e célból a 2. hadseregnek a Száván át tüntetnie s a szerbek figyelmét magára vonnia kellett. Az 5. és 6. hadseregnek a feladata az volt, hogy a Drinán keljen át és Valjevó-Uzsice felé nyomuljon elő. Így keletkeztek azután az augusztus 12-20-ig tartó *1. Drina-menti* és az augusztus 12-23-ig vívott *sabáci* harcok. Az 1. Drina-menti csatában a szerbek túlerővel léptek fel, azonkívül még az 5. hadsereg elszigetelten, védtelen északi szárnyal és oldallal, minden tartalék és támogatási lehetőség nélkül nyomult elő oly területre, ahol tűzértségét érvényesíteni nem tudta. Emellett a csapatok hiányosan is voltak felszerelve. Így azután az 5. hadsereg északi szárnya igen válságos helyzetbe került, amikor a szerbek az északi szárnyon levő cseh csapatokat meg is verik. Emez okok miatt azután az 5. hadsereg a csatát félbeszakítja és Visszavonul. E visszavonulás következménye, hogy Potiorek a további támadásokat abbahagyni és hadseregeit a Drina mögé visszavonni kényszerül. Potiorek tehát megosztott erővel támadott. Ennek oka az volt, hogy Potiorek a bulgárok befolyásolása végett a szerbeket mielőbb meg akarta verni. Ezért lemondott hadseregeinek egyesítéséről s megosztott erővel kezdi meg a támadást. Így azután az 5. hadsereg túlerővel került szembe és bár a

harcba az orosz hadszínhelyre való elszállításra várakozó 2. hadsereg részei is beavatkoznak, – visszavonulni kényszerül, míg a 6. hadsereg csak alárendelt erőkkel ütközik össze.

Szerb-montenegrói támadás.

Szeptember 6-án, a marnei és a 2. lemergi csatával, tehát a nagy entente-támadással egyidejűleg a szerbek és montenegróiak is támadást kezdenek. A szerbek főerejükkel a Száván átkelve, északi irányban nyomulnak elő, míg a montenegrói és szerb erők a Drinán ugyancsak több helyütt átlépve, Bosznia belsejébe törnek be és később, október közepe felé főerejükkel magát a fővárost, Szarajevót veszélyeztetik

A Magyarországra betört szerb erők közül a Mitrovica-Jarak között átkelt szerb hadosztály részeit szeptember 6-án a *mitrovica-jarak-i* ütközetben csaknem teljesen megsemmisíti Krausz altábornagy. Közben Potiorek is újabb támadást kezd, amit 2. *osztrák-magyar támadó előnyomulásnak* hívunk. Ennek következtében az Obrenováctól nyugatra (Kupinovo-nál) átkelt 2½ gyalog-, 1 lovas szerb hadosztály szeptember 9-14-ig Ó- és Új-Pázuánál vívott utóvéd harcok után önként visszavonul. Potiorek 2. támadó előnyomulása különben szeptember 8-án kezdődött és ennek következtében keletkezett a szeptember 8-tól szeptember 25-ig tartó 2. *Drina-menti csata*. Ennek eredménye, hogy a Gucevo-Borinja hegyhátat a 6. hadsereg elfoglalja és azt mint fontos hídfőt meg is tartja. A Bosznia belsejébe betört erőket szeptember és október hónapban vívott több kisebb harc után végül az október 18-tól 22-ig tartó *románja-planina-i* csatában sikerül Boszniából kiverni.

Potiorek novemberi támadása Szerbia ellen.

Potiorek táborszernagy ezután a szerbek ellen még szeptemberben megkezdett támadó hadjáratának a románja-planina-i csatát vívó XVI. hadtest újbóli harcbavetésével újabb lökést ad. Miután az 5. hadsereg az október 8-tól november 10-ig tartó *macsva-i harcokban* a Száván és Alsó-Drinán átkel, Sabácot elfoglalja és a Macsvában a lábát megveti, megkezdődik a november 6-tól 10-ig tartó 3. *Drina-menti csata*. Az 5. és 6. hadsereg a szerbeket visszanyomja. Az ezután kezdődő üldözőharcok folyamán a 6. hadsereg egyik hegyi dandára november 15-én be-

vonul harc nélkül a közben feladott Valjevóba. A Kolubara- és Ljig-mentén a szerbek új ellenállást akarnak kifejtteni, de a november 16-30-ig tartó *Kolubara- és Ljig-menti csatában* újabb vereséget szenvednek. Az 5. hadsereg ezekután minden nagyobb nehézség nélkül szállja meg december 2-án *Belgrádot*, míg a szerbek Arangjelovac és Gornji Milanovac vonalába húzódnak vissza. Itt folyik le a december 3-tól december 10-ig tartó *arangjelovac-gornji milanovac-i* csata, amely a harmadára leapadt, kimerült és az utánszállítási nehézségek folytán kiéhezett, lőszer nélkül maradt és lerongyolódott osztrák-magyar 6. hadsereg vereségével végződik. Ennek következtében Potiorek csapatai Sabácon és Belgrádon át a Száva és Duna északi partjára mennek vissza. A visszavonulás december 15-én ér véget. Ezután ezen a hadszínhelyen is a Duna-Száva-Drina-mentén megkezdődik az *állásharc*.

Japán háborúba lépése és a gyarmatok.

Az 1. időszak fontos eseményei közé tartozik, hogy *Japán* augusztus 23-án Németországnak *hadat üzen* és nyíltan az entente oldalára lép és november 7-ig a németek hősiességével után elfoglalja *Csingtaut*. (Kiaucsau-t.).

A Csendes óceán szigetein fekvő német gyarmatokat különben mindjárt a világháború kezdetén minden nagyobb harc nélkül elfoglalják az angolok, japánok és az ausztráliaiak. Az afrikai gyarmatok közül még 1914 augusztusában veszendőbe megy *Togo* is. Kamerun, Délnyugat és Kelet-Afrika azonban tartja magát.

Törökország háborúba lépése. Október 28-án *Törökország* csatlakozik a központi "hatalmakhoz. Ennek következtében újabb távoli, igen nehéz és kevés összekötővonalakkal rendelkező, segélyforrásokban szegény hadszínhelyek keletkeznek a *Dardanelláknál, Palesztinában, Mezopotámiában és örményországban*.

Tengeri események. (Lásd 5. sz. vázlatot.)

A *tengeren* ebben az időszakban a legjelentősebb események:

október végén Anglia az egész *északi tengert* haditerület-

nek nyilvánítja és megkezdi a központi hatalmak kiéheztetését célzó *távoli blokádot*;

december 8-án a német cirkáló hajórajt, miután ez még november 1-én egy angol hajóraj fölött a *coronel-i* ütközetben fényes győzelmet aratott, az angolok a *Falkland szigetek* melletti tengeri csatában teljesen megsemmisítik. Ezután már az entente tengeri fölénye erősen kezdi éreztetni hatását, minek következtében a központi hatalmak országaiban az élelmiszerek, továbbá a hadieszközök gyártásához szükséges nyersanyagok szállítása abbamarad, – s így a központi hatalmak kiéheztetésére szolgáló blokádnak teljesen hatásossá válik.

A propaganda. A propaganda terén a lelkek megmételtyezése, de különösen a semleges államok közhangulatának megnyerése végett az entente részéről, a világháború kezdetétől a legagyafúrta rágalom-had járat kezdődik.

**b) A 2. időszak, vagy a kárpáti csaták időszaka.
1914 december havától 1915 májusáig.**

(Lásd a 6. és 7. számú vázlatot.)

Helyzet és tervek.

A központi hatalmak *haditervének* alappillére, azaz, hogy gyors és merész támadással nyugaton minél előbb döntést idéznek elő, az entente óriási túlereje és az oroszoknak nem várt és előrehaladt katonai felkészültsége miatt összedült. A nyugati hadszínhelyen a nagy mozgó háború már november végén, az északkeleti és délkeleti hadszínhelyen pedig decemberben *állás-harccá* változik át. Ausztria-Magyarország és Németország óriási, szárazon és vízén túlerejű ellenség által teljesen körülzárt erősen ostromlott várhoz hasonló, melynek kapuit legerősebben az orosz döngeti. A háború súlypontja tehát nyugatról keletre helyeződik át és *főhadszínhellyé az orosz hadszínhely változik.*

Eltekintve az entente óriási túlerejétől, a központi hatalmak az eddigi harcokban igen nagy veszteséget szenvedtek. Ausztria-Magyarország is, Németország is hadseregének színe-virágát: az 1914. évi tényleges legénységet és a tényleges tisztikar nagy részét elvesztette.

Egyedüli erőttöbblet a központi hatalmak számára Törökország, amely az izlam hívők között szent háborút hirdet s így

India és Afrika mohamedánjai esetleg nagyon is megbéníthatják az entente, de különösen Anglia erejét. Ez azonban egyelőre még csak reménység. Legfeljebb csak kintartásra buzdítja a központi hatalmakat. Meg kellett fontolni azt is, hogy az ententének számra kifogyhatatlan tömegű katonaaanyaga volt. Az igaz, hogy az entente az eddigi harcok folyamán szintén, még pedig nagyságban úgyszólván a központi hatalmakhoz nem is hasonlítható óriási nagy veszteséget szenvedett, de Oroszország szinte kimeríthetetlen emberanyaga, Anglia és Franciaország gyarmatai az összes földrészekből bőven ontották a katonaaanyagot. Emellett a hadászati támadás harcászati és hadászati, azonkívül technikai tekintetben oly sok nehézséget állított a központi hatalmak elé, hogy azokat legyőzni, a külvilág segélyforrásaitól elzárt, teljesen magára utalt blokározott központi hatalmaknak megoldani szinte lehetetlen. Falkenhayn ez okok miatt a *hadászati támadásról most teljesen a hadászati védelemre* tért át és az ellenség megsemmisítése helyett egyelőre annak kifárasztására törekszik. Az eddigi megsemmisítő hadászat (Vernichtungs-strategie) helyére így a kifárasztó hadászat (Ermattungsstrategie) lép.

Az *entente* az eddigi hadműveletekben szenvedett nagy veszteségek miatt az összes hadszínhelyeken gyengének érzi magát a háborút befejező döntő győzelem kivívására. Ezért egyelőre szintén csak védekezni akar azért, hogy időt szerezzen Angliának több milliós, úgynevezett a Kitchener-hadsereg felállításához, az oroszoknak pedig a támadó készség eléréséhez szükséges hadianyag pótlására. Utóbbi gyorsítása céljából az Oroszországba a *tengerszorosokon át vezető utat meg akarják nyitni* s ezért elhatározzák a Dardanellák és Konstantinápoly, valamint a Boszporus elfoglalását.

Az oroszok a védelmi időszak alatt nagyobb szabású támadó vállalatot a majd megindítandó döntő támadást szándékoznak előkészíteni. Ebből a célból mindenek előtt a szárnyakat akarják biztosítani. Ezért elhatározzák, hogy északon Keletporoszországot elfoglalják, délen pedig a Kárpátok átjáróinak elfoglalásával az utat Magyarországra megnyitják.

Az oroszoknak ezt a nagyobb szabású támadó vállalatát a nyugati hadszínhelyen Joffre-nak tehermentesítés és a német erők lekötése céljából nagyobb méretű támadással kellett támogatnia.

Az entente első nagybbszabású vállalata.

Így keletkezik az entente első nagybbszabású vállalata, mely december második felében indul meg – egyidejűleg minden hadszínhelyen. Résztvesznek benne az oroszok és a franciák. Az orosz a Kárpátokon akar áttörni a Nagy Magyar Alföld felé. Így keletkezik az 1914. december 18-tól 1915 január 19-ig tartó *karácsonyi kárpáti csata*. Az oroszok az Északkeleti Kárpátok átjáróinak birtokába jutnak ugyan, de az osztrák-magyar arcvonalat áttömiök nem sikerül. Ezzel a csatával egyidejűleg 1914 december 17-én Joffre is kiad egy parancsot a támadásra, az a *Joffre 1914. évi decemberi általános támadása*. Ennek a támadásnak súlypontja nincs sehol, ezért részletharcokra oszlik szét s még decemberben minden nagyobb eredmény nélkül véget ér.

A központi hatalmak ellentámadása.

A központi hatalmak a karácsonyi kárpáti csata; után a nagyon is fenyegetett Nagy Magyar Alföld és Kelet-Poroszország védelmére, az osztrák-magyar arcvonal megszilárdítására, valamint Przemysl várának felmentésére a keleti hadhelyszínen nagyszabású *kettős szárnytámadást* kezdenek. Ez eredményezi a déli szárnyon a január 28-tól március 18-ig tartó *téli kárpáti csatát*, melyben az osztrák-magyar hadseregek német csapatok támogatásával elfoglalják Bukovinát és az orosz a Duklai hágó kivételével a Kárpátok lábához nyomják le. Az északi szárnyon pedig Hindenburg a február 7-től 21-ig tartó *téli mazuri csatában* az orosz 10. hadsereget teljesen körülkeríti és megsemmisíti. Ezekkel a nagy csatákkal egyidejűleg a németek a nyugati hadszínhelyen is tüntetés és állásaiknak megjavítása végett kisebb erőkkel támadnak. Az így keletkező harcok között a január 13-iki *soissons-i* és a január 25-iki *craonne-i* támadások a legeredményesebbek.

Az entente 2. támadása.

A francia-angol-csapatok februárban nagyszabású áttörési hadműveletet kezdenek, amely a február 16-tól március 20-ig tartó *champagne-i téli csatát* és a március 10-12-ig tartó *neuve-chapelle-i csatát* szüli.

Március közepén az orosz is támad. Nikolajevics Miklós nagyherceg mindenáron ki akarja erőszakolni az áttörést a Nagy Magyar Alföld felé, óriási tömegekkel támad a Duklai horpadásban és az Uzsoki szorosnál. Így keletkezik a március 20-41. április 25-ig tartó *frusmti kárpáti csata*. Az oroszok óriási véráldozatot hoznak, de az áttörés nem sikerül. *Przemysl* vára ugyan kiéheztetés folytán hősi védelem s a március 19-iki örökké emlékezetes kitörés után március 22-én orosz kézbe kerül, de a Duklai horpadásban mindössze egy keskeny sáv jut csak az oroszok birtokába.

Olaszország csatlakozása az entente-hoz.

A húsvéti kárpáti csata különben az entente-nak új szövetségest szerez. *Przemysl* eleste után *Olaszország* mind élesebben fordul az Osztrák-Magyar Monarchia ellen s végül is április 24-én megegyezik az entente-val, hogy a hármas szövetséget felbontva, Ausztria-Magyarországnak mielőbb megüzeni a háborút.

Események a szerb hadszínhelyen.

A szerb hadszínhelyen ebben az időszakban nem történik semmi. A szerbek a Potiorek-féle november-decemberi támadó hadjárat után – bármily szerencsétlenül végződött is ez, – oly gyengék és annyira kimerültek, hogy mindenféle támadásra képtelenek.

Események a török hadszínhelyeken.
(Lásd a 19. számú vázlatot.)

A török hadszínhelyen mindenekelőtt megkezdődik a *Dardanellák* ostroma, s tetemes hajó- és vérveszteség után április végén sikerül az entente-nak francia-angol csapatokat a Gallipoli-félszigeten partra szállítani. *Örményországban* veszteségteljes, ide- és odahúzó harcok folynak a kaukázusi, örmény és perzsiai határterületekért és várakért. *Mezopotámiában* az angolok megkezdik az előnyomulást Bagdad ellen. A *Suez-csatorna* ellen februárban az egyik török hadseregcsoport tartósabb, eredmény nélküli előretörést kísérel meg. Április folyamán azonban a törökök ismét a török határra vonulnak vissza. Ázsia és Afrika moha-

medánjait nem lehet Anglia ellen szent háborúra feltüzelni. Ennek reménye már most szertefoszlik.

Légiháború.

A légiháború kezd jelentőségre szert tenni, amennyiben Zepelinek jelennek meg március hóban Paris felett és bombákat dobnak.

Tengeri háború.

Tengeren az osztrák-magyar hadiflotta a világháború kezdetén *Montenegró blokádját* vezette be. Augusztus közepén azonban a francia hajóhad az Adrián túlerővel lép fel, minek következtében hadiflottánk Montenegró blokádjával felhagy.

1914. év vége felé kezdődő *tengeralattjáró hajókkal végrehajtott vállalatok* eredményezik, hogy a francia flotta nagyobb veszteségeket szenved, úgyhogy a montenegrói partok megfigyelését újból meg lehet kezdeni és hajóhadunk mozgási szabadsága is megnagyobbodik.

Hajóhadunk ezidőbeni hőstette, hogy a „Novara” és a „Trigláv” 3 német tengeralattjáró hajót egész Korfu szigetéig kísérnek és így lehetővé teszik, hogy ezek a tengeralattjárók a Dardanellákhoz eljussanak.

A tengeren igen jelentős esemény továbbá az, hogy február 18-án a németek megkezdik a tengeralattjáró harcokat kereskedelmi hajók ellen s Németország az Angliát környező vizeket haditerületnek nyilvánítja ki.

Propaganda.

A propaganda terén az entente sajtója mindent elkövet, hogy saját országaiban a háborús lelkesedést fokozza, a semleges világban a németek ellen minél nagyobb gyűlöletet szítson s a központi hatalmak országaiban a nemzetiségek és a munkásosztály lelkületét megmérgezze. A németeknek a világháború alatt született, rablót és gyilkosokat jelentő gúnyneve, a „boche”, eme propaganda következtében az egész világon szájról-szájra jár.

c) A 3. időszak, vagy a gorlicei csatának, a szerbiai hadjáratnak, a verdun-i csatának és II. déltiroli támadásnak időszaka. 1915 május havától 1916 júniusáig.

(8., 9., 10., 11. és 19. számú vázlat.)

Helyzet.

Az eddig lezajlott harcokban Oroszországnak igen nagy ember- és anyagvesztése van. Oroszország az eddigi harcokban kb. 2 millió főt veszített. Oroszország óriási emberanyagára való tekintettel a legénységben való veszteséget még csak pótolni lehet. A tisztekben és altisztekben azonban nem, mert ezek kiképzése időt kíván. Az eddigi harcokban elhasznált és tönkrement anyagnak, különösen a lőszernek, lövegnek és a fegyvereknek pótlása az entente többi államából és a semleges országokból a Dardanellák elzárása miatt szintén igen sok időbe kerül.

A nyugati hadszínhelyen a franciák és az angolok szintén nagy veszteségeket szenvedtek, úgy, hogy az oroszok nélkül sikerre nem igen lenne kilátásuk.

A szerbek még mindig nem tértek magukhoz s azonkívül soraikat ragály is pusztítja. Az entente számbeli túlsúlya azonban ez időtájt is körülbelül 600 zászlóalj, de az előbb felsorolt okok miatt az entente egyelőre nem igen támadhat. Idő múltán azonban, mikor az oroszok veszteségeiket pótolták, a nyugati hadszínhelyen pedig az angol Kitchener-féle hadsereg beérkezett, az entente óriási számbeli fölényre fog szert tenni. Lord Kitchener hadügyminiszter ugyanis lázas gyorsasággal többmilliós hadsereget szervez és ennek szállítását meg is kezdi a nyugati hadszínhelyre. Azonkívül Olaszország is kötelezte magát, hogy az entente-hoz csatlakozik. Olaszország csatlakozása pedig valószínűleg maga után fogja vonni Oláhországot is, úgyhogy az entente a háborút tovább is óriási számbeli és anyagi túlerővel folytathatja a központi hatalmak ellen, bár a támadást, miután arra még csak előkészül, egyelőre még nem kezdheti meg.

A központi hatalmak az eddigi harcokban ugyan szintén nagy veszteségeket szenvedtek, de azért nemcsak hogy győzelmesen visszaverték az entente támadásait, hanem még a keleti hadszínhelyen sikerült is ideiglenesen rövid időre az oroszok

nagy túlerejét úgy, ahogy kiegyenlíteni. Emellett azonban a központi hatalmak nem számíthatnak arra, hogy hadseregeik erejét a jövőben lényegesen növelhetik, mert hisz embertartalékaik nincsenek. Így tehát a veszteségeket is csak a katonának már kevésbé alkalmas öreg vagy túlfiatallal korosztályokkal lehet pótolni.

Haditervek.

A helyzet alapján az *entente* a további nagy támadásra alaposan elő akar készülni. Mindenekelőtt a török tengerszorosokat akarja mindenáron elfoglalni, hogy az orosz hadianyaggal elláthassa, hogy az orosz emberanyagot a nyugati hadszínhelyen ő is igénybe vehesse. A támadásra való felkészülés után pedig eddigi tervét, a minden irányból való egyöntetű támadást, szándékozik végrehajtani.

A *központi hatalmak* részéről Falkenhayn, a német vezérkar főnöke az oroszok gyengeségét kihasználva, az orosz hadseregeket a Kárpátokról vissza akarja szorítani, még mielőtt azok egy újabb támadásra felkészülhetnének. Falkenhayn tehát nem az orosz hadseregek megsemmisítését tűzi ki célul, hanem csak a kárpáti arcvonal megszilárdítását, mert az orosz hadseregek megsemmisítését nem reméli.

Események. A gorlicei áttörés.

Így keletkezik május 2-án a *gorlicei áttörési csata*, melyben Mackensen tábornok az osztrák-magyar és német erők vállvetett küzdelmével az oroszok arcvonalát áttöri és az oroszokat május 15-ig egész a Szán-vonalig szorítja vissza. Ehhez a csatához tartozik a németek *tüntető támadása Ypern-nél* április 22-től május 25-ig és *Hindenburg tüntető előnyomulása Kurland-ba*, április 27-től május 15-ig, mely a német északi szárny előretolását eredményezi a Windau-Dubisza-vonalig, továbbá az osztrák-magyar *7. hadsereg tüntető támadása a Dnyeszter mentén* április végén. Az oroszok Gorlice ellensúlyozására ugyancsak a *Dnyeszter* mellett nagy *ellentámadást* kezdenek és május 9-től 17-ig tartó véres küzdelem után a 7. hadsereget a Pruth mögé szorítják vissza. A gorlicei csata után az osztrák-magyar 2., 3. és a Mackensen-féle 11. hadsereg a május 24-től június 2-ig tartó *przemysl-i*

csatában elfoglalják Przemysl-t, míg a május 26-tól június 15-ig tartó *stryj-i* és a június 10-19-ig tartó *zydacsov-i* csatában a magyar-osztdák 7. és a Linsingen-féle hadseregek az orosz t a Dnyeszterig szorítják vissza. Az oroszok tehermentesítésére és a német vonalak áttörése végett az entente nyugaton nagy támadást kezd, mely a május 9-től június közepéig tartó sikertelen *artois-i tavaszi csatát* eredményezi. Olaszország” május 23-án *megüzeni a hadat* Magyarország-Ausztriának.

A lemergi hadjárat.

A központi hatalmak azonban, bár az *olaszok* már május 23-tól június 22-ig tartó sikertelen *első általános támadásukban* az egész olasz határ mentén támadják Ausztriát és Magyarországot, nem állanak meg a Szán-Dnyeszter-vonal mentén, hanem tovább folytatják a Gorlicénél megkezdett támadásukat Lemberg felé. Ez eredményezi azután a június 12-15-ig tartó *lubacsov-i* és *moscsiska-i*, majd a június 19-20-ig vívott *magierov-i* és *grodek-i*, továbbá a június 20-tól 22-ig tartó 1915. évi lemergi (vagy a *3. lemergi*), azután a június 26-27-iki *Bukacsovce-bobrka-i*, a július 2-10-iki *2. kraszniki* és a június 28-tól július 2-ig tartó *Gnıla-Lipa-menti* csatákat, mely csaták következtében az oroszok elvesztik Galíciát, Lemberggel együtt. A teljes megsemmisülés elől azonban még idejekorán visszavonulnak. Ugyancsak ebben az időben indul meg az oroszok tehermentesítésére a június 23-tól július 7-ig tartó *1. Isonzó-csata*, amelyben azonban az olaszok eredményt nem érnek el.

Az oroszországi nyári nagy támadó-hadjárat

Július közepén a központi hatalmak folytatják az oroszok elleni támadást.

Ez eredményezi az *oroszországi nyári nagy támadó-hadjáratot*, melyben Falkenhayn az oroszoknak még a Visztulától nyugatra levő hadseregeit akarja megsemmisíteni. Ennek következtében július 13-án *Prasznis-nál*, július 16-18-ig *Krosznosztáv-nál*, július 17-én *Sziенno-nál*, július 29-én *B§§;zkupice-nél*, majd július 30-31-én *LubUn-nál* és *Cholm-nil* a központi hatalmak áttörik az oroszok állásait s miután augusztus hóban a *Narev-Visztula-vonal várait* elfoglalják s a *Rovno-Breszt-Litovszk-*

Luck-várat is hatalmukba ejtik, az oroszokat, igen erősen meggyengítve, mélyen Oroszország belsejébe szorítják vissza. A hadműveleteket az északi és a déli szárnyon Hindenburg és Conrad által egyidejűleg végrehajtott támadás fejezi be. Az északi szárnyon (Hindenburg támad. Ez a *tyihwi támadás*, mely Minszk ellen, a fontos vasúti csomópont ellen irányul. Délen Conrad támad *Rovno ellen*, mely szintén igen fontos vasúti csomópont. Ez az úgynevezett *osztrák-magyar támadás a volhyniai várháromszögre*, vagy a rovnói támadás. Ezeket a támadásokat azonban az orosz visszautasítja s szeptember végén újból *állásharc* kezdődik a Riga-Dünaburg-Narocs-tó-Baranovicsi-Pinszk-Dubno – Tarnopol-Szereth – Csernovic-vonalban. Az orosz hadseregek fölött szeptemberben az orosz cár veszi át a főparancsnokságot, Nikolajevics Miklós nagyherceget a kaukázusi hadszínhelyre küldik parancsnoknak.

Az oroszországi nyári nagy támadó hadjárat ideje alatt az oroszok támogatására és tehermentesítésére a franciák és az angolok nyugaton nagy támadást kezdenek. Ez a szeptember 22-től október 31-ig tartó *champagne-i őszi* és a szeptember 21-től október 13-ig tartó *artois-i őszi csata*. Az olaszok szintén támadnak. Ez az úgynevezett *2. Isonzó-csata* mely július 18-tól augusztus 10-ig tart. Eredménye, éppúgy, mint az előbbieknél, nincs.

A Dardanellák ostroma.

Ezidő alatt az entente a *Dardanellákat* akarja elfoglalni. Miután április végén sikerült a Gallipoli-félsziget déli részén lábát megvetnie, június 4-én, majd 24-én az 1. és 2. *krithia-i csatában* a törökök arcvonalát igyekeznek áttörni. Miután azonban ez nem sikerül, az augusztus 6-tól 21-ig tartó *anafora-i csatában* kísérik meg a törökök arcvonalát északról átkarolni. Ez sem sikerül. A harcok egész novemberig tartanak. A törökök ereje is azonban már nagyon fogytán van. Különösen lőszerben és fegyverben szenvednek igen nagy szükségét.

A szerbiai hadjárat.

A központi hatalmak 1915 nyarán a Törökországgal való közvetlen kapcsolat létesítése végett Szerbia elfoglalását határozzák el, annál is inkább, mert ezáltal Bulgária szövetségét és há-

borúba való lépését is megszerezhetik. Így keletkezik azután az *1915. évi szerbiai hadjárat*. Ebben a hadjáratban Mackensen vezetése mellett az osztrák-magyar 3. hadsereg Kövess parancsnoksága alatt, továbbá a német 11. és a bolgár 1. és 2. hadsereg vesz részt.

A hadjárat a 3. és 11. hadseregnek a *Száván* és a *Dunán* október 5-10-ig tartó átkelésével kezdődik s miután Belgrád csapataink birtokába esik és a nagy folyamakadályon az átkelés mindenütt sikerül, a 3. és 11. hadsereg mindennapi folytonos harcok között megkezdi előnyomulását déli irányba. A szerbek ezzel szemben hősiesen, de hasztalanul védekeznek. Ennek következtében a szerbek keleti, a bolgárokkal szembeni arcvonala is tarthatatlanná válik, úgyhogy a szerbek feladják Negotin-Pirot vonalát. Közben, a 2. bolgár hadsereg is előnyomul a Móravá- és a Vardar-völgyig és így a szerbek összeköttetését *Szalónikivel* elvágja. A szerbek azonban a *Kmgujevác-Nis-Leskovae-vonslát* sem tudják tartani. A szerbek Kragujevacot október 31-én kiürítik, a november 2-8-ika közti időben pedig a *Nyugati Morova* völgyében a szerbek északi arcvonala is teljesen összeomlik, mire a szerbek *Nist* feladják.

A szerb haderő ezekután a Rigómező felé vonul vissza, hogy Monasztiron át, az entente-nak Szalónikinél partra szálló hadseregével egyesülhessen. A szerb haderő egyik része ezért a 2. (bolgár hadsereg északi csoportja ellen ellentámadást kezd, mely a Monasztir felé vezető visszavonulási utat fenyegeti. Ez az úgynevezett *vranje-gilán-i csata*, mely november 10-20-ig tartott. A szerbek terve, hogy a Sarrail-hadsereghez átvágják magukat, nem sikerül. Így nem marad számukra más, mint az Albánián át való visszavonulás.

A vranje-gilán-i csatával csaknem egyidejűleg zajlik le a november 20-tól 23-ig tartó *Tigómezői csata* is, melynek az a célja, hogy az üldöző hadseregeket feltartóztassák addig, míg a visszavonulás Prizrend felé sikerül.

A szerbek ugyan a teljes megsemmisüléstől megmenekülnek, de azért mégis csak fcb. 50.000 főnyi szerb tud úgyszólván csaknem fegyvertelenül a november 27-29-iki *prizrend-i* ütközet után Albániába menekülni. Az ily módon ugyancsak megfogyatkozott szerb hadseregek, hosszú ideig hadműveletekre teljesen alkalmatlanok. Maradványa Albániából azután áthajózik Korfu szigetére.

A macedóniai hadjárat.

Az entente, hogy a szerbeket megsegítse, kénytelen a Dardanellák ostromát abbahagyni. A szárazföldi csapatokat a Gallipoli-félszigetről Szalonikihez hajózzák át.

/Ez a Sarrail tábornok parancsnoksága alatt álló hadsereg azonban, tekintettel a hátában levő bizonytalan görög államra, csak *Strumica-Krivolak-Prilep-vonsâig* nyomul elő. Ebben a helyzetben támadja meg azután Sarrail-t a szerb hadjárat után a 2. bolgár hadsereg s a december 4-től 12-ig tartó *harcokban* a Sarrail-hadsereget a határon túlra veti vissza. Közben a bolgárok megszállják egész Macedóniát. Miután a központi hatalmak Görögország semlegességét megsérteni nem akarták, Mackensen a görög határon Falkenhayn parancsára megállítja csapatait és megelégszik Macedónia megszállásával. Ezután állásharcok kezdődnek.

A montenegrói hadjárat.

A prizrend-i ütközet után a Kövess parancsnoksága alatt álló osztrák-magyar 3. hadsereg három irányból nyomul be január 9-én Montenegróba. A főtámadás a *Lovcsen-en* át történik, amely január 11-én; *Cetinje*, a főváros pedig január 13-án jut csapataink birtokába. Csapataink a többi irányból is győzelmesen nyomulnak elő. Így tehát teljes bekerítés fenyegeti a montenegrói hadsereget, minek következtében a montenegrói király békét és az ellenségeskedés beszüntetését kéri. Az ellenségeskedés beszüntetése meg is történik január 17-én. Miután csapataink megszállják az egész országot, a montenegrói hadsereg a fegyvert leteszi. Nikita montenegrói királynak azonban sikerül Olaszországba szöknie. Ezután pedig békekötésre már nem volt Nikita hajlandó s ezért Montenegró, mint meghódított ország, a háború végéig megszállva maradt.

Az albániai hadjárat.

A montenegrói hadjárat után az osztrák-magyar 3. hadsereg a bolgárokkal együttesen *Észak-Albániát szállja meg*, ami február közepéig befejezést is nyer. Csapataink a *Vojuza alsó folyásáig* nyomulnak elő a macedóniai arcvonala meghosszabbításáig. Nagyobb harcok az albán hadjárat alatt, főképp *Durazzo*

birtokáért voltak, melyet olaszok és az entente-barát Eszád pasának csekélyszámú hívei, védelmeztek.

Tehermentesítő támadások.

A szerbek megsegítésére indítják meg az olaszok az október 18-tól november 4-ig tartó 3-ik és a november 10-től december 12-ig tartó *A- Isonzó-csatát*. A még magukhoz nem tért oroszok október folyamán csaknem az egész arcvonaltól mentén igen hevesen támadnak. Az így keletkező csaták közül nevezetes az október 15-16-iki *Puttlovka-menti* és *csartoriszk-i*, az október 21-23-iki *novo-aleksziniec-i* és az október 30-tól november 8-ig tartó *hurkanov-i csata*. A montenegróiak megsegítésére kezdik az oroszok a december 24-től január 19-ig tartó *kelet-galiciai újjévi csatát*. Eredményt azonban egyikben sem tudnak felmutatni.

A verdun-i csata.

A Balkánon vívott szerencsés hadjáratok után a német és osztrák-magyar hadvezetőség külön-külön, egymásra való tekintet nélkül elhatározza, hogy 1916-ban támadni fog. Falkenhayn Verdun-nél, Conrad Dél-tirolban készíti elő ezt a támadást. A szeptember 2-ig tartó verdun-i csatát a németek 1916 február 21-én kezdik meglepően. Ez kezdetben, igen nagy sikereket mutat fel, de tekintettel arra, hogy a rendelkezésre álló erők nem elég erősek, a célját nem éri el.

A verdun-i csatával egyidejűleg a franciák tehermentesítésére az oroszok is és az olaszok is támadnak. Az oroszok támadását *márciusi orosz offenzívának* hívják, mely március 16-tól március végéig tart, míg az olaszok támadásának következménye a március 11-től 19-ig tartó *5. Isonzó-csata*. Mindkét támadás eredménytelen.

A déltiroli osztrák-magyar támadás.

Az osztrák-magyar hadvezetőség Dél-tirolban május 15-én kezdi a támadást. Ez az úgynevezett *déltiroli, offenzíva*, kezdetben ugyan sikeres, de már 24-én megakad a támadó erők gyengesége és a rossz időjárás miatt. Június 6-án pedig a megindult orosz támadás miatt a hadműveleteket beszüntetik.

A török hadszínhelyek eseményei.

Ebben az időszakban a törökök *Mezopotámiában* 1915 november 22-én a csaknem Bagdadig előnyomult angolokat *Ktezi-fhon-nál* megverik és *Kut el Amará-ba* szorítják be, amely azután 1916 április 29-én kénytelen kapitulálni. A *kaukázusi* hadszínhelyen viszont a törökök elvesztik *Erzerum-ot* és *Trapezunt-ot* és csaknem egész *Örményországot* elfoglalják az oroszok. A *Suez-csatorna* ellen a törökök egy 2. Sikertelen előretörést készítenek elő, az angolok pedig Hedzsas arab törzseit lázítják fel a törökök ellen. Ennek következtében Arábiában angol pénzsegítséggel önálló királyság keletkezik, melynek uralkodója azután Hussein beduinfőnök lesz.

Események a gyarmatokon.

A gyarmatok közül ebben az időszakban megy veszendőbe *Német-Délnyugat-Afrika és Kamerun.*

Német Délnyugat-Afrikát a délafrikai Unió csapatai foglalják el. Itt a hadműveletek csak 1914 októberben kezdődtek, mert kezdetben az Unió csapatait a búroknak felkelési mozgalma foglalkoztatta. Amint azonban ez a veszély elmúlt, kb. 65.000 főnyi haderő vonult a német gyarmat ellen, melyet csak 5000 "német védelmezett. Az óriási túlerővel szemben a németek lassanként a gyarmat legészakkeletibb csücskébe szorulnak, ahol azután *Korale-nél* 1915 június 9-én megadják magukat.

Kamerun egész 1916 január haváig tartja magát. Ennek a gyarmatnak kevésszámú védőcsapatát belga, angol és francia csapatok támadják, amelyek minden oldalról benyomulnak Kamerun belsejébe. A döntő harcokat a gyarmat déli részében *DuoM* és *Jaunde-nél* vívják, amely után a német csapatok a spanyol *Muni-ba*, vagy máskép a spanyol Guineába kénytelenek visszavonulni, ahol azután lefegyverzik őket.

A német gyarmatok közül tehát egyedül még Német Kelet-Afrika tartja magát.

Tengeri háború.

Az olaszok hadüzenetére válaszul az osztrák-magyar hajóhad 1915 május 24-én hatalmas támadást kezd az olasz adriai tengerpart ellen, hogy az Apenhin-félsziget keleti partja men-

tén a forgalmat megbénítsa és hogy az olasz szárazföldi haderőnek a határon való felvonulását késleltesse.

A támadás a kitűzött célt teljesen eléri. Az erkölcsi hatás igen nagy és maradandó. Az olasz partvidék lakosságának hangulata az egész háború alatt igen nyomottá vált. Az olasz parti hajózás teljesen abbamaradt és Olaszország keleti partjainak védelmére az olasz hadvezetőség nagyszabású védelmi rendszabályokat volt kénytelen életbeléptetni, amelyek a harcoló szárazföldi hadseregektől tetemes előerőt és harceszközt vontak el.

E sikeres támadásban különösen kitűnt a vitéz *nagybányai Horthy Miklós* vezetése alatt támadó „*Novara*”-csoport.

Az olasz keleti part bombázását a következő hónapokban több kisebb méretű bombázás követte, amelyek a hatás állandósításához nagyban hozzájárultak.

Az 1915. évi Szerbia elleni támadó hadjáratl kapcsolatosan az olaszok mindent elkövettek, hogy Szerbiát az utolsó pillanatig a tengeren át szállítmányokkal támogassák.

1915 december 1-én azonban a „*Novara*” cirkálónk *San Giovanni Medua* kikötőt megtámadja, számos olasz szállítóhajót elsüllyeszt, szétrombolja a laktanyát és a lőszerraktárt. Ennek következménye azután az, hogy az Olaszok a montenegrói kikötőket többé nem merik felkeresni, ami nagyban hozzájárult Montenegró meghódításához.

1915 december 30-án játszódik le a *durazzó-i tengeri harc*, melyben hadiflottánk újból bebizonyítja az olaszok felett való fölényét.

A Lovcsen ellen 1916 január 7-én kezdődő támadásnál a Boche-ban lévő hajóegységek szintén szerepet játszanak, amennyiben tüzükkel támogatják a támadást.

A következő időkben hajóhadunk kevésbé szerencsés, mert nem tudja megakadályozni, hogy az olaszok a menekülő szerb hadseregnek és a magukkal vitt hadianyagnak maradványát veszteség nélkül rendeltetési helyeikre szállítsák.

Észak-Albánia elfoglalása után az osztrák-magyar hadiflottának még az a feladata is Osztályrészül jutott, hogy a tengert, mint utánszállítási vonalat, a központi hatalmak részére biztosítsa. Ezt a feladatot hajóhadunk egész a háború végéig sikeresen oldja meg, bár a főhajózási út igen hosszú volt, mert az Fiuméből indult ki.

Megemlítendő még, hogy az Atlanti-Óceánon a német ten-

geralattjárók ezidőszakban súlyesztk el a *Lusitaniát*, amelynek fedélzetén amerikai állampolgárok is utaztak. Emiatt az Amerikai Egyesült-Államok elnöke igen éles és ellenséges hangú jegyzéket intéz Németországhoz, mire Németország augusztus 27-én *lemond a tengeralattjárók korlátlan alkalmazásáról*.

Az időszak végén, azaz 1916 május 31-én játszódik le ezenkívül még a világháború legnagyobb tengeri csatája a *skagerrak-i tengeri csata* is, amelyet az ellenfelek nem vívnek végig egész a döntésig, de az angolok úgy hajótérben, mint emberben még egyszer annyit veszítenek, mint a németek.

A légiháború.

A légiháború mindkét oldalon ebben az időszakban mind nagyobb és nagyobb fejlődést mutat. Különösen nagy izgatottságot okozott az entente-nál a német bombázó léghajóraj, amely különösen Anglia nagyobb kereskedelmi és ipari gócpontjait s katonailag fontos helyeit és Londont szabálytalan időközökben többször bombázta. Ellene azonban az entente csakhamar nagyszabású védelmi intézkedéseket léptetett életbe, ami miatt nagyobb eredményt a bombázó léghajóraj elérni nem tudott.

d) A 4. időszak, vagy az entente nyugati támadó csatáinak és az oláhországi hadjáratnak, valamint a korlátlan tengeralattjáró háborúnak időszaka.

1916 június hótól 1917. év végéig.

(12., 13., 14., 15., 16. és 19. számú vázlat.)

Helyzet.

Az előző időszak hatalmas és nagyarányú küzdelmei nemcsak győzelmi babért fontak a *központi hatalmak* győzelmes fegyverei köré, hanem igeni *nagy veszteséget* is okoztak emberben és anyagban, aminek pótlása szinte lehetetlen. Emellett a *döntést nem sikerült kierőszakolni* sem keleten az oroszokkal szemben, sem a Balkánon, hol az entente új erőket vonultatott fel. Az előző időszak legnagyobb eredménye, hogy a központi hatalmak hadseregei messze az ellenséges országok szívébe tolták előre az arcvonalait, ami azonban azzal a hátránnyal járt, hogy az arcvonalak még jobban megnövekedtek. *A hábo-*

rús hangulat lelkesedése is mindjobban és jobban kezdett alább szállni a hosszú háború és *AZ entente blokádja* következtében keletkező nélkülözések, továbbá a mind erősebben dolgozó *entente-propaganda* miatt.

Az *entente* ezzel ellentétben óriási *ember- és anyag-vesztését* nemcsak *pótolni tudta*, hanem még újabb, minden hadszínhelyen megindítandó hatalmas és egyöntetű *támadásra is elő tudott készülni*. Ehhez rendelkezésére állott szinte kimeríthetetlen embertartaléka és úgyszólván az egész világ nyersanyaga és ipara. Ezek következtében az előző időszakban erősen megrendült orosz arcvonal megszilárdul és támadóképesé válik. Nyugaton Anglia új hadseregeket teremt elő és a franciákkal együttesen eddig szinte elképzelhetetlen mennyiségű *hadianyagot*: lövegeket, lőszert, repülőgépeket stb. halmoz fel a döntés előkészítésére. A Dardanelláktól csapatait *Szaloniki*-hez szállítja s Görögországra óriási nyomást gyakorol, hogy az *entente* oldalán fegyvert fogjon.

Tervek.

Az *entente* terve, hogy az összes hadszínhelyeken egyszerre megindítandó támadással a központi (hatalmak haderejét megsemmisítse. Ezenkívül a semleges államok hajójására gyakorlandó nyomással a blokádhatóságát tenni, továbbá erős propagandával a központi hatalmak háborús akaratát végleg megtörni és őket békére kényszeríteni szándékozik.

A *központi hatalmak*, bár látják az *entente* nagy támadó előkészületeit, de bíznak csapataik és állásaik jóságában s ezért a verduni és a déltiroli támadás folytatását határozzák el.

A Bruszilov-féle nyári orosz támadás.

Az *entente-támadást* az oroszok kezdik. Ez az úgynevezett *Bruszilov-féle nyári orosz támadás, vagy a luck-i áttörés*, amely június 4-én kezdődik és augusztus közepén ér véget.

Ezt a hadműveletet a június 4-15-ig tartó *olika-lucki* áttörési és a június 4-17-ig tartó *okna-i* csata vezeti be. Az oroszok áttörnek a déltiroli támadás miatt meggyengített osztrák-magyar arcvonalat. A hadművelet további folyamán a központi hatalmak a Tirolból és Verdün-től sietve idevont tartalékokkal ellentámadásba mennek át és június 16-tól július

17-ig tartó *luck-i csatában* Lucknál megállítják az orosz, úgy hogy Bruszilov a június közepén megindított *második nagy támadásával*, kivéve a június 23-tól július 5-ig tartó *kolomeai csatát*, sem az előbb említett luck-i, sem a június 13-tól július 9-ig tartó *1. és 2. baranovics-i*, sem a július 2-9-ki *szmorgon-i*, sem a július 4-6-ig tartó *barisz-monaszterzsika-i csatákban* nagyobb eredményt felmutatni nem tud. A veszély azonban még mindig nem múlt el, mert az, orosz július közepén” megindítja a *3. nagy té^madásp*, amely; a július 16--20-ig tartó *rigai*, a július 25-29-ig vívott *3. baranovics-i*, a július 15-25-iki *bkresztecskó-i* és a július 25-28-ig tartó *bródi-i* csatákat szüli. Miután azonban ezek a csaták sem hozzák meg az oroszok számára a kívánt sikert, Bruszilov augusztusban megkezdí *4. nagyarányú támadását*. Így keletkezik a július 28-ftól augusztus 11-ig tartó *sztaniszlau-i*, az augusztus 3-20-iki *zaloscse-i*, az augusztus 13-15-ig vívott *Zlota-Lipa-menti* csata és az augusztus 3-19-ig tartó *osztrák-magyar ellentámadás a Kárpátokban*.

Ezekben a csatákban sikerül ugyan a központi hatalmaknak az oroszok támadását végleg megállítani, de a hadjárat eredményekép a központi hatalmak mégis igen nagy veszteséget szenvedtek s elveszett Luck és csaknem egész Bukovina.

A Somme-csata.

Az angolok és a franciák támadása nyugaton június végén indul meg. Ezt a támadást *Somme-csatának* hívják, mely június 22-től november 18-ig tartott. Ebben a csatában hét napig tartó pergő tűz után a jelentékenyen megerősödött angol és francia haderő egyrésze egyesült erővel támad, hogy óriási élő, de különösen anyagi túlerejére támaszkodva, áttörje a Somme, mentén az arcvonalat.

Ámbár a fehér és színes emberhullámoknak a legnagyobb eréllyel végrehajtott egymásutáni rohamai öt hónapon át folyton, tartanak és rengeteg löveget, löszert, repülőgépet dobnak harcba a németek ellen, a német hősiesség és kitartás a teljesen ~ szétlőtt fedezékekben, az erkölcsi erő túlereje, az óriási emberi és anyagi túlsúllyal szemben megállja a helyét. Az entente az arcvonalat áttörni nem tudja és csak döntő jelentőséggel nem bíró kisebb területsávot nyer nagy anyagi és véráldo-

zatok árán. Az igaz, hogy rengeteg német vér is ömlött. A nagy veszteségek és az entente élő és anyagi harceszközeinek nagy túlsúlya miatt, a németek támadásra nem is gondolhatnak. Ezt a csatát jellemzi különben, hogy az entente óriási anyagi felkészültséggel kezdte meg (ezért hívják anyagi csatának is). Az egész világ, de főképp az Amerikai Egyesült-Államok szállítottak rengeteg hadianyagot és hadiszert és itt jelennek meg először a tankok is.

A Somme-csata kedvezőtlen és erőt szipolyozó hatása elsősorban abban nyilvánult, hogy az oroszok ellen nagyobb szabású ellentámadásra egyelőre gondolni sem lehetett s bele kellett nyugodni a területvesztésbe. További hatása, hogy a nagy *verdun-i támadást* is be kellett szüntetni. Itt ugyan még júliusban a németek tovább folytatták támadásaikat, hogy a franciákat elvonják a Somme-től. Sikert is nekik a francia haderő háromötödét Verdun-nél továbbra is lekötve tartani. A német támadások megszűntével a franciák kezdtek Verdun-nél támadásokat, hogy a németeket a vártól Imentől hátrább szorítsák. Így keletkezett az október 21-től november 2-ig tartó *Nivelle-féle támadás*, melyben Douaumont- és Vaux-erődöket foglalták vissza a franciák és a december 15-18-ig tartó *Mangin-féle támadás*, amelyben a németek kissé hátrább kénytelenek vonulni.

Az oroszok lucki nagy sikerei, karöltve a, Somme- és a hatodik Isonzó-csatával (lásd lejjebb), az oláhokat is az entente oldalára csábítja.

Az oláh hadjárat.

Az oláhok abban a hitben, hogy a központi hatalmak végleges veresége küszöbön áll (és hogy a nagy osztozkodásból ki ne maradjanak, 1916 augusztus 27-én Ausztria-Magyarországnak hadat üzennek. (Még e napon (meglepően átlépi) „a magyar határt és Szászrégen, Székelyudvarhely-Fogarás-Nagy-Szeben-Petrozsény vonaláig nyomulnak telő. A központi hatalmak sürgősen két hadsereget küldenek Erdélybe és pedig az Arz parancsnokfeje alatt álló 1-ső és a Falkenhayn parancsnoksága alatt álló 9-ik hadsereget. Ezekkel a hadseregekkel azután mindenekelőtt *Erdélyt szabadítják meg* az oláh betörőktől, olyképp, hogy *míg* az 1-ső és 9-ik hadsereg az oláhoknak Erdélyből való kiverésére a Marostól délre felvonul, Mackensen Bulgáriából

a Dobrudzsába tör, hogy Bukarestnek déli irányból való veszélyeztetése által mennél több oláh erőt vonjon magára és az oláhoknak erdélyi hadműveleteit lassítsa. Mackensen erős balszárnyal támad, hogy az oláhokat a Dunától el, a Fekete-tengerbe szorítsa. Szeptember 4-én a *dobfics-i ütközet* következtében az oláh balszárny visszavonul. Szeptember 6-án Mackensen *Tutrakárnt*, szeptember 9-én *Szilisztriát* foglalja el, szeptember 15-én pedig az *Oltina-tó-Kara Omer-vonalban* vívott csatában az oláhokat előkészített és jól kiképzett védelmi állásaik elhagyására és visszavonulásra kényszeríti.

Az oláhoknak Erdélybe való betörésével egyidejűleg az oláh előnyomulás elősegítése céljából a Pripjatj és az oláh határ között az, oroszok is hatalmas támadást kezdenek. Ez az oroszoknak az úgynevezett *1-ső és 2-ik tehermentesítő támadása*. Az első augusztus 31-től szeptember 8-ig, a második pedig szeptember 15-től 21-ig tartott. Így keletkezik azután az 1-ső tehermentesítő orosz támadás következtében az augusztus 31-től szeptember 3-ig tartó *1-ső szelvov-szvimuhi-i*, az augusztus 31-től szeptember 5-ig tartó *1-ső zborov-perepelnik-i*, az augusztus 31-től szeptember 8-ig tartó *1-ső narajovka-i* és az augusztus 31-től szeptember 20-ig tartó *szeptemberi erdős kárpáti nagy csata*.

A 2-ik tehermentesítő orosz támadás szüli: szeptember 15-21-ig a *2-ik szelvov-szvinmhiÁ*, szeptember 16-17-ig a *2-ik zborov-perepebuk-i* és szeptember 16-21-ig a *2. narajovka-i* csatát. Ezekben a csatákban az oroszok azonban csak helyi sikereket érnek el.

Közben az 1-ső és 9-ik hadsereg is befejezi felvonulását és megkezdik a támadásukat *Erdély felszabadításáért*.

A döntő csaták: a szeptember 26-29-ig tartó *nagyszebeni* és az október 7-9-ig tartó *brassói csaták*.

E csaták következménye, hogy az oláhok egész Erdélyből a határontúlra vonultak vissza és október közepén egész Erdély szabad.

A nagyszebeni csata hírére Bruszilov hadcsoportja a szeptember 30-41 október 5-ig tartó, teljesen eredménytelen *3-ik tehermentesítő támadásra indul*, amelynek tartama alatt az október 1-től 5-ig tartó *3-ik szelvov-szvinuhi-i*, a szeptember 30-tól október 1-ig tartó *2-ik broái-i* és a szeptember 30-tól október 2-ig tartó *brzezani-i* csatákat vívják.

A központi hatalmak Erdély felszabadítása után tovább folytatják támadásaikat. A Falkenhayn-hadsereg Erdély déli határhegységén, míg Mackensen a Dobrudsából és a Dunán át Bulgáriából támad. A támadást megint Mackensen kezdi, miután előbb még október 2-án az oláhoknak *Rahovánál* egy átkelelési kísérletét akadályozza meg. Az átkelelést megkísérlő oláh csapatokat a duna-flotilla segítségével teljesen megsemmisíti.

Mackensen támadásának eredménye az, hogy Mackensen csapatai az, oláhoknak *Rasova-Tuzla-vonalban* kiépített erős védelmi állását alapos előkészület után áttörik október 21-én *Topraisar-nál* és *Cobadinu-nál*. Az oláhok most *Csernavoda-Constanza-Vonsdát* kísérik megvédeni. Azonban hasztalan. Október 23-án Mackensen csapatai elfoglalják *Constanzát* és *Medzidiet*, október 25-én pedig *Csernavodát*. Mackensen ezután arra készül fel, hogy ha a 9-ik hadsereg csapatai északról törnek majd Bukareszt irányába elő, akkor ő csapatai egy részével a Dunán átkelve, déli irányból támadhassa meg őket.

A szorongatott oláh hadseregek támogatására Bruszilov újból támad. Ez a *4-ik tehermentesítő orosz támadás*, mely október 5-től november 2-ig tartott és a következő csatákat szüli: október 8-tól október végéig a *4-ik szelvov-szvimiuhi-i*, október 5-től október végéig a *jazonov-i*, október 5-től november 2-ig a *3-ik narajovka-i* csatát és október 9-én a *Pantyrhágó elleni támadást*. Ezek a csaták az oroszoknak rengeteg véráldozatba kerülnek, de eredményt nem hoznak.

A főttámadás az erdélyi déli határ Kárpátokon át november első felében indul meg. November 11-én a 9-ik hadsereg főereje a *Szurdok-szorosban* áttöri az oláhok védővonalát és a november 16-17-iki *targu-jiu-i csata után* Bukareszt felé kanyarodik. Majd miután november 23-24-én Mackensen csapatai is *Szisztovnál* átkelnek a Dunán a november 30-tól december 4-ig tartó *bukareszti* vagy *Argesu-menti csata* után Bukaresztet az oláhok feladják. Az Argesu-menti csatával egyidejűleg a szorongatott oláhok megsegítésére az oroszok *újabb tehermentesítő támadást* indítanak. Ez november 25-től december második feléig tart és az oroszok *kárpáti tehermentesítő nagy csatájának* hívják. Eredménye azonban nincs, éppúgy, mint a *dobrudsai arcvonallal* ellen megindított és november 30-tól december 2-ig tartó *orosz támadásnak* sem.

Az oláhok ezután az oroszokkal együttesen még a december 12-iki *mizil-i*, a december 14-iki *Julamnica-menti*, a december 15-iki *buzeu-i*, a december 25-iki *calamatuju-i* és a december 22-27-ig vívott *rimnicul-sarat-i* csatákban próbálják feltartóztatni a központi hatalmak győztes csapatait, azonban sikertelenül és csapataink január 5-én felfoglalják *Brailát*, majd a január 3-tól 8-ig tartó *Putna-menti csata után* január 8-án elesik *Foksani*, január 19-én *Namesti*. Az oláhok kénytelenek a Putna-Szereth-Duna mögé visszavonulni, ahol azután állás-harc kezdődik.

Az olasz támadás.

A központi hatalmak ellen azonban nemcsak az oroszok, nemcsak a franciák, angolok és belgák, nemcsak az oláhok támadnak, hanem az olaszok is. Kissé ugyan elkésve. Az olasz támadás csak augusztus 4-én kezdődik s egész november 2-ig tart. Ez a hatalmas olasz offenzíva négy nagy egységes támadásra tagozódik s ezeket a 6., 7., 8. és 9. *Isonzó-csatáknak* hívják. E csaták, főbb eredménye a következő:

1. Görzöt az olaszok elfoglalják;
2. az olaszoknak Tolmein kivételével sikerül mindenütt az Isonzó keleti partjára átjutni;
3. Az olaszoknak sikerült feljutni a Doberdó-fennsíkra és azon tért nyerni.

Nem sikerül azonban az osztrák-magyar arcvonalat áttörni és a döntést kierőszakolni.

Sarrail támadása.

Az entente nagy támadásához csatlakozik Sarrail támadása is a Balkánon, amelynek célja a döntés előidézésén kívül az oláhok tehermentesítése is. A harcok itt is augusztusban kezdődnek s egész november végéig tartanak. Eredmény Monasztir s ettől keletre és nyugatra egy kis sávnak az elfoglalása az entente részéről. Az, áttörés azonban itt sem sikerül.

A központi hatalmak tehát mindenütt diadalmasan verik vissza az entente 1. nagy támadását és így az entente 1916. évi nagy támadása minden nagyobb eredmény nélkül összeomlik.

Helyzet és további tervek.

Az *entente* azonban nem csügged és megmarad eddigi szándéka mellett, a végleges győzelmet 1917. év tavaszán reméli és ezért a blokádöt és a propagandát még nagyobb eréllyel állítja háborús céljai szolgálatába.

A *központi hatalmak* a válságot ugyan szerencsésen átéltek, de oly nagy veszteséget szenvedtek emberben és anyagban, országaikban pedig mind nagyobb és nagyobb erkölcsi károkat okoz a blokád okozta szükség és a nagyszabású ellenséges propaganda (hadiszállítók nyereségvágya, hadiszolgálat alóli menekülés, szökevények nagyszáma, általános békevág, sztrájkok stb.), hogy támadásra 1918 előtt gondolni sem lehet. Ezért 1916 december 12-én békeajánlatot tesznek. Ezt azonban az *entente* visszautasítja. Így tehát nem marad más hátra, mint a védelem, amíg a támadást meg nem kezdenek. Amíg azonban a hadszínhelyeken védelmi harcot szándékoznak vívni, az alatt Angliát, mint a háború lelkét térdre akarják kényszeríteni olyképen, hogy a korlátlan *tengeralattjáró háborúval* megakadályozzák Angliának nyers anyaggal és az *entente*-nak Amerika részéről hadianyaggal való ellátását.

Események 1917-ben. A korlátlan tengeralattjáró háború.

A *korlátlan tengeralattjáró háború* 1918 február 1-én megindul. Célját azonban nem éri el, noha az *entente*-nak igen nagy károkat okoz, sőt a *központi hatalmakra* azzal a súlyos következménnyel jár, hogy az *entente* oldalán a háborús államok sorába állítja *Amerikát* is, mely a korlátlan tengeralattjáró háború elrendelése miatt február 4-én Németországgal megszakítja a diplomáciai viszonyt, április 5-én pedig megüzeni a háborút. Így a világháború mind az öt világrészre kiterjed.

Az orosz forradalom. A Siegfried-állásba való visszavonulás.

Az *entente* tavaszra tervezett támadása csak későn indul meg, sőt az oroszok a március 14-én kitört orosz forradalom miatt a támadásban részt sem vesznek. Az orosz forradalom következtében a cár lemond s Oroszország előbb Lvov herceg, majd később Kerenszki kormánya alatt szocialista köztársaság lesz.

Az entente 1917. évi 1-ső támadása.

Az entente késedelmes támadásának oka, hogy Hindenburg március hóban visszavonja a csapatokat a *Siegfried-állásba*. Ez a hadművelet az entente-támadást azonban csak késlelteti, de meg nem hiúsítja. A meginduló támadás nyugaton az április 2-től május 17-ig tartó *arras-i*, majd az április 6-tól május 20-ig tartó *aisne-champagne-i* kettős csatát eredményezi. A támadás azonban a németek ellentállásán megakad. Ezidőtájt az entente délnyugaton és a Balkánon is hiába támad, mert az olaszok május 7-ől június 6-ig tartó *10. Isonzó-* és a június 9-29-ig tartó *Hétközség fennsíkján vívott júniusi csatája*, továbbá a *szaloniki-i hadsereg* márciustól júniusig tartó támadása is sikertelen.

Az entente 1917. évi 2-ik támadása.

Mindezek ellenére az entente nem veszi el reményét és 1917 második felében újult erővel támad.

A főttámadást megelőzőleg azonban az angolok, hogy a támadás részére mennél kedvezőbb viszonyokat teremtsenek, az Ypernt oldalozó *wytschaete-i* német ívet foglalják el a május 20-tól június 17-ig tartó harcokban.

Ugyancsak az entente főttámadása előtt még főleg tüntetés és a riemet erőknek a keleti hadszínhelyen való lekötése és az új orosz kormánynak az entente-hoz való állandó csatolása céljából indul meg június 25-én a július 16-ig tartó ú. n. „*Kerenszki-féle támadás*”. Ennél az oroszok a Dnyeszter mindkét partján Bródi és a Kárpátok között az arcvonalat át akarták törni és azután felsodorítani. Melléttámadásokat kellett még végrehajtani Rigánál, Dünaburnnál, Szmorgonnál, Luck-nál, továbbá a kirlibabai és a mestecanesti szakaszok ellen.

Az oroszok, főkép a cseh legénység oroszbarát magatartása miatt a *brzezani-zborov-i csatában* Koniuchi-nál, – a *hztaniszlau-kaluszi csatában* Kalusznál betörnek az arcvonalba. Az áttörést azonban az osztrák-magyar és német hadvezetőség a sietve idevont tartalékokkal július 16-ig megállítja.

A Kerenszki-féle támadás megállítása után a *központi hatalmak*, hatalma *ellentámadást* kezdenek július közepén. Ezt *zaloscsei áttörési csatának* hívják, mely július 19-én kezdődött. A központi hatalmaknak sikerül áttörni ezen a napon Zvicsin-

Zborov között az orosz arcvonalat és az ezután következő üldözés alatt az oroszról egy keskeny sáv kivételével, Kelet-Galiciát és egész Bukovinát visszafoglalni. A zaloscei áttörési csatának ellensúlyozására az arcvonal északi részén, továbbá az erdélyi és az oláh arcvonalon az oroszok és az oláhok tehermentesítő támadást kezdenek. Így keletkezik a július 19-től július 27-ig tartó *szmorgon-krevo-i*, a július 18-tól július 25-ig tartó *düna-burg-i*, a július 22-23-iki *aJ cobstadt-i* és a július 22-től szeptember 3-ig tartó *foksán-i és ocsna-i* vagy a *marazescsi csata*. Ezeknél a tehermentesítő támadásoknál kisebb helyi sikert az oroszok Krevo-nál, az oláhok pedig a marazescsi csatában érnek el. Utóbbiban, a helyzet már kezdett veszélyessé is válni, de a központi hatalmak csapatainak augusztus 5. és 8-án megindított ellentámadással sikerül az oláhokat előbbi állásaikba visszaszorítani. Így aztán szeptember elején az orosz és oláh arcvonalon már teljes nyugalom van. Kerenszki támadása vérbe fült.

Közben megindul a nyugati hadszínhelyen az *entente főtámadása* is, mely a világháború *egyik legnagyobb és legvéresebb csatáját*, a július 22-től december 3-ig tartó *flandriai csatát* szüli.

A flandriai csatában az entente a német haderő felmorzsolása révén akarta a döntést kierőszakolni, de legalább is a flandriai tengerpartot a német tengeralattjáró hajók hadműveleti alapját szándékozott elfoglalni. Ebben az óriási méretű csatában az entente *tizenhárom nagy támadást* hajt végre. Így tehát a flandriai csata tulajdonképp 13 csatából áll. A támadások között augusztus végén és október közepén hosszabb ideig tartó (augusztus 27-től szeptember 17-ig és október 14-től október 20-ig) *harcszünet* van és így a flandriai csata *három nagy részre* oszlik. Az 1-ső rész július 22-től szeptember 17-ig, a 2-ik rész szeptember 18-tól október 20-ig és a 3-ik, rész október 21-től december 3-ig tart. Az 1-ső rész három, a 2. és 3-ik rész pedig öt-öt támadásból tevődik össze. *Az 1-ső részt* különben *flandriai nyári, a 2. és 3. részt flandriai őszi csatának* is hívják. A harcok tulajdonképpen már november közepén elgyengülnek, amíg azután a beköszöntő rossz időjárás miatt a flandriai terepen mindenféle mozgás lehetetlenné válik.

A csata végén az angolok által elért eredmény 20-22 km széles arcvonalon 8-9 km mély terület. A kitérített célt az an-

golok nem tudták elérni. Nem sikerült sem a német arcvonal áttörése, sem a flandriai tengerpart elfoglalása. Az angolok vesztesége 400.000 ember.

Ez a csata különben még arról is nevezetes, hogy itt érlelődnek ki azok a harcászati alapelvek, melyek szerint a védelmi harcot vezetni kell.

Az angoloknak ezzel a hatalmas támadásával egyidejűleg a központi hatalmak erőinek lekötése miatt, a franciák Artoisban; *Champagne-ban* és *Verdun-nél*, az olaszok »az Isonzónál, Sarraill *Macedóniában* szintén támadnak.

E támadások eredményezik a nyugati hadszínhelyen a tüntetés és a német erők lekötése miatt lezajlott harcokat. Ezek a következők: a május és júniusban vívott *arras-i* harc, az augusztusban lejátszódó *lens-i*, *arms-i* sí. *quentin-i* és *verdun-i* harcok és az október 12-től november 2-ig tartó *laffaiux-i csata*.

Az Isonzónál augusztus 17-től szeptember 12-ig vívják a *tizenegyedik Isonzó-csatát* Triest birtokáért. Az olaszok, bár céljukat nem érik el, de a Bairsizzai fensíkon és a Doberdóhegy keskeny sáv az olaszok birtokába kerül.

A keleti hadszínhelyen különben egyelőre nyugalom áll be, mert a központi hatalmak a Kerenszki-féle támadás nyomán meginduló ellentámadást a flandriai és a tizenegyedik Isonzó-csaták miatt beszüntetni kénytelenek. Szeptemberben azonban a németek, hogy az orosz kormányra a béke mielőbbi megkötése végett nyomást gyakoroljanak, *Rigánál és a rigai öbölben tüntető támadást* kezdenek. Ennek a támadásnak következtében szeptemberben a németek elfoglalják Üszkübl-t, Rigát és Jakobstadot, októberben pedig megszállják a rigai öbölben fekvő szigeteket. Részben e hadműveletek hatása alatt Kerenszki november 7-én megbukik és Lenin uralma alatt Oroszország bolsevik tanácsköztársaság lesz.

Az olasz hadszínhelyen az arcvonal megszilárdítása és megrövidítése miatt a szövetségesek szintén támadást kezdenek. Ez az október 24-től december elejéig tartó *tizenkettedik Isonzó-csata*, mely az olaszoknak a Piaveig való visszaszorításával végződik.

A hadműveletet az október 24-től október 27-ig tartó *flitsch-karfreit-i*, vagy mint az olaszok mondják a *caporetto-i áttörési csata* vezeti be (a caporetto-i csoda, il miracolo del Caporetto), mely egyike a hadtörténelem legszebb és legtanulsá-

gosabb hadműveleteinek. Ebben a csatában az olaszok arcvonalát a központi hatalmak áttörik. Az erre következő és az október 28-tól november 3-ig tartó *Tagliamento-menti és lotir sanu-i csatában* azonban nem sikerül a visszavonuló olaszok előtt a Tagliamento hídjait elfoglalni és így az olasz hadseregek november 9-éig a Piave mögé vonulnak vissza, ahol azután angol és francia hadosztályokat kapnak erősítésül. November 10-én a központi hatalmak a Piave-vonal ellen kezdenek támadást. *A főtámadást Tirolból* átkarolólag a *Hétközség fennsíkján* Conrad hadseregcsoportja hajtja végre. Ez a támadás azonban már nem sikerül és így azt minden nagyobb eredmény nélkül a központi hatalmak december 1-én beszüntetik s kezdetét veszi újból az állásharc.

Főképp az olaszok tehermentesítése céljából a flandriai csaták lezajlása után nyugaton még egyszer felújul az entente támadókedve. Ez eredményezi a november 20-tól december 5-ig tartó *cambra-i csatát*. Azonban ez is sikertelen. Ez a csata főleg a harcépkecsik (tank) tömeges alkalmazása miatt hetvezetés. Ezenkívül ez a csata kiváló példa arra, hogy védelmi harcban az ellentámadás jelentősége igen nagy.

Az 1917. évi második nagy entente-támadásban résztvesz természetesen a szaloniki-i hadsereg is. Eredményt azonban az entente itt sem tud felmutatni, bár most Görögország is az entente oldalán áll. Konstantin király kénytelen ugyanis az entente erőszakos rendszabályai miatt a trónról lemondani, fia, Sándor lesz a király, aki alatt azután az entente-barát Venizélos vezeti a kormányt.

Események a török hadszínhelyen.

A török hadszínhelyen az angolokra oly szégyenteljes kútel-amarai kapituláció után az angolok a legnagyobb gonddal készülnek elő, hogy a csorbát kiköszörüljék és hogy hadicéljukat, Mezopotámiát és Palesztinát, mint összekötőkapcsot India és Egyiptom között, minél hamarább megszerezzék s ezáltal az egységes ázsia-afrikai gyarmatbirodalmat megteremtsék. A törököket egyszerre két helyen, Mezopotámiában és Palesztinában akarják támadni. Ezenkívül az oroszoknak Örményországból és Perzsiából szintén Bagdad irányába kellett volna előre-törniök. Ennek a tervnek megvalósítására igen nagy élőké-

születek történnek. Az angol csapatokat lényegesen megerősítik és modern harceszközökkel látják el. A palesztinai hadjárat számára a Sinai félszigeten keresztül vasutat építenek. Az előkészületek az angoloknál az egész 1916. évben tartanak. A tevékeny Nikolajevics Miklós nagyherceg is, miután az örömeny Tauruson nem tud keresztüljutni, 1916 hátralévő részét és 1917. év elejét újabb támadás gondos előkészítésére használja fel.

Az orosz támadás azonban végleg elmarad a kitörő orosz forradalom miatt Nikolajevics Miklós nagyhercegnek a forradalmi kormány parancsára le kell mondania a parancsnokságról.

Az angolok azonban a támadást 1917. év elején megkezdik. Február végén a *Kut-el-Amararnal* elsáncolt törököket az angolok visszaszorítják s március 11-én *Bagdadot* rövid harc után elfoglalják s 1917. év végéig a törököket *Szamara-Ω.* túl üldözik.

Palesztinában szintén komolyra fordul a törökök helyzete. Itt az angolokat a 1917. év március 26-28-iki *első gada-i* és az április 19-tiki, *második gaza-i csatában* a törökök ugyan visszaverik, de *wégre*, is a, túlerő győz és hosszas előkészületek után, a *harmadik gaza-i csatában*, 1917 november 17-én, a törököket *Jeruzsálemre* vetik vissza, amelyet december 9-én az angolok szintén elfoglalnak.

Mekka, Bagdad, Jeruzsálem, az izlám három legszentebb Városa, 1917. év végén tehát az angoloké.

A gyarmatháború.

A gyarmatok közül eddig már csak *Német-Kelet-Afrika* védte magát. 1916. év elejéig itt elég szerencsésen védekeztek a németek. 1916 tavaszán azonban az angolok túlerővel támadnak és a németek az 1917. év nyarán a gyarmat legdélelkeleibb szögletébe szorulnak, ahonnan azután a túlerő elől november 5-én, miután az őket déli irányból bekeríteni akaró portugálokat megverik, a portugálok gyarmatának: Mozambique-nek területére lépnek, ahol tovább harcolnak. A védőcsapat tehát tovább harcol és magát meg nem adja, egész a világháború végéig, de Német-Kelet-Afrika mégis elvesz a németekre nézve s az angolok birtokába kerül.

Tengeri háború.

A németek a tengereken főképp az előző lapoldalakon ismertetett *korlátlan tengeralattjáró háborút* folytatják.

Az osztrák-magyar hajóhad az előző időszakban ismertetett feladatait igyekszik 1916 és 1917-ben is megoldani.

Ez időszakban nagy szerepet játszanak az *osztrák-magyar tengeralattjárók* is. Ezek nagy sikerei miatt az entente különféle ellenrendszabályokhoz volt kénytelen folyamodni.

Így szinte hermetice zárta el az *Otrantói tengerszorost*. Ezt a záróvonalat azonban az osztrák-magyar hajóhad hősiességi támadásai többször megszakították. Az osztrák-magyar hadiflotta ily irányú támadásai közül a leghíresebb és a legcsodásabb a: nagybányai *Horthy Miklós* vezetése alatt végrehajtott támadás az Otrantói tengerszorosban, 1917 május 15-én. E merész és a legnagyobb hősiességgel végrehajtott támadó vállalat eredménye nemcsak az ellenséges hajóhadnak nagy vesztesége, hanem eredménye azonkívül még az is, hogy az ellenség a tengeralattjáró hajók elleni biztosító rendszabályait hosszú ideig csak igen fogyatékosan tudja végrehajtani.

Tekintettel arra, hogy a szárazföldi hadseregnek és a hadiflottának összeműködése az olaszok elleni hadműveleteknél a lagúnás partalakulat miatt igen nehéz volt, ezt ” leginkább a *tengeri repülő*” igyekeztek megoldani. E célból a tengeri repülő műveletei főképp a Sdobba-torkolat erősítései, a Tagliamento-n és a Piave-n átvezető összeköttetések és Velence ellen irányultak. A trieszti tengerészeti repülő csakhamar az olaszok rémeivé váltak. Közöttük a leghíresebb nevet vívta ki magának merész és eredményes működésével *Banfield sorhajóhadnagy*.

Propaganda.

A propaganda terén Anglia egész szervezetet létesít. A propaganda vezetését három igazgató vezeti, egységes irányítás mellett A propaganda megszervezése pedig kiterjed az ellenséges államokra, a saját országra és gyarmatokra s végül a semleges államokra.

Egyéb események.

Részben fontos politikai, részben pedig igen fontos hadászati jelentőségű események még ebben az időszakban:

1. Falkenhayn helyett Hindenburg lesz a német vezérkar főnöke, 1916 augusztus Végén;

2. Lengyelország királysággá való deklarálása, 1916 november 5-én;

3. Wilsont újból elnökké választják, 1916 november 7-én;

4. I. Ferenc József halála, november 21-én; IV. Károly trónralépte, Frigyes elbocsátása;

5. IV. Károly király átveszi az osztrák-magyar hadsereg főparancsnokságát 1916 december 3-án;

6. Lloyd George, Asquith helyett Anglia miniszterelnöke lesz;

7. a központi hatalmak békeajánlata, 1916 december 12-én;

8. Wilson békeközvetítő lépése december 18-án; mindkettő sikertelen;

9. Burián helyett Czernin lesz Ausztria-Magyarország külügyminisztere, 1917. év elején;

1. IV. Károlyt magyar királlyá koronázzák 1916 december 30-án;

2. Joffre helyett Nivelle veszi át Franciaországban a hadműveletek vezetését;

3. Frigyes főherceget a király felmenti az osztrák-magyar hadsereg főparancsnoki állás alól 1917 január 31-én;

4. Conrad helyett Arz lesz az osztrák-magyar vezérkar főnöke, 1917 márciusában;

5. Nivelle helyére Pétain lép, 1917 májusában;

6. gróf Tisza István beadja a magyar kormány lemondását 1917 május 23-án. Utóda június 13-án Eszterházy Móric lesz;

7. Cadorna helyett Diaz lesz az olasz vezérkar főnöke, 1917 novemberben;

8. Clemenceau 1917 novemberben francia miniszterelnök lesz.

**e) ötödik időszak, vagy a németek nyugati nagy támadásának
időszaka.**

1917. év végétől 1918 július hó 18-ig.

(17. és 19. számú vázlat.)

Helyzet,

A központi hatalmak hadseregei az 1916. és 1917. évi nagy válságot győzelmesen átélték, kivéve Törökországot, melynek helyzete mind veszélyesebb lesz, haderejének ellentállóképessége pedig állandóan csökken (rossz ellátás, megbízhatatlan arab legénységr, mint kiegészítés, tömeges szökések). Az arcvonalat, kivéve a török hadszínhelyet, mindenütt szilárdan állanak. A központi hatalmak népei azonban már a háborút hosszú ideig nem bírják, A szükség és nélkülözés mind nagyobb méreteket ölt. Az entente-propaganda mind jobban és jobban megmérgezi a lelkeket és a békevágy mind általánosabbá válik; ehhez járul még a központi hatalmak kormányainak a hadsereg és a háború szempontjából gyenge, és erélytelen politikája, úgyhogy a hátsó országrészek betegállapota és az orosz bolsevizmus a hadseregek eddig még egészséges testét is kezdi megtámadni. Hozzájárul mindehhez még, hogy Amerika megjelenése az európai hadszínhelyeken már a közeljövőben várható. Békére pedig, semmi kilátás nincs. A békére irányuló kísérleteket (1916 decemberi békeajánlatunk, a német birodalmi gyűlés 1917 júliusi békét óhajtó nyilatkozata, a pápa 1917 augusztusi békejavaslata) az entente visszautsítja, mert a békét ő akarja diktálni, bár a harctereken egyik kudarc a másik után éri. Bízik azonban Amerika döntést elősegítő erejében s a központi hatalmak végleges elgyengülésében és ennek a hitnek az entente vaskezű államférfiai, Lloyd George és Clemenceau a legnagyobb eréllyel és kíméletlenséggel érvényt is szereznek. Elfojtanak minden ellenvéleményt, nem riadnak vissza kivégzésektől és volt miniszterek bebörtönzésétől sem. Ezenkívül mindent elkövetnek a központi hatalmak belső gyengítésére, a blokádnak és propaganda segítségével. Sőt sikerül nekik a Németország és Ausztria-Magyarország közti szövetségűségben való hitet is megingatni azáltal, hogy Károly királynak a béke érdekében sógorához, Sixtus parmai herceghez intézett leveleit közzéteszik s azonkívül azáltal, hogy az amerikai

követ Szófiában visszamarad és a bolgár politikai pártok között a legszenvedélyesebb harcot idézi fel, amely politikai harcok azután a bolgár hadseregbe is áterjednek.

Tervek.

A viszonyok mérlegelése következtében a központi hatalmak 1918. év elején nyugaton hatalmas döntő támadást terveznek, „még mielőtt az amerikai csapatok a hadműveletekbe beavatkozhatnának. Mivel pedig ehhez a támadáshoz erősítéseket keletről akarnak hozni, előbb az oroszokkal és oláhokkal szándékoznak békét kötni.

Az entente a támadáshoz már alig rendelkezik elégséges emberanyaggal, ezért előbb az amerikaiakat szándékozik bevévni és azután ezek segítségével nagy, egységes támadást akar újból megindítani.

Események.

A tervek következtében a központi hatalmaknak sikerül előbb 1918 február 9-én az újonnan keletkezett ukrán állammal, majd a február 18-tól március 3-ig tartó, úgynevezett *vasútháború* után, kissé elkésve, az orosz szovjettel is március 3-án a *breszt-litovszk-i* és az oláhokkal március 5-én a *buftea-i* előzetes, majd pedig május 7-én a *bukareszt-i* végleges *békét* megkötni.

A *németek támadása* a francia hadszíntéren tulajdonképpen öt nagy támadásból áll. Az első támadást a március 21-től április 4-ig tartó *Szt. Mihály*, vagy *arras-la-fère-i*, vagy *amiens-i*, a másodikat az április 9-25-ig tartó *Györgyike*, vagy *armen-tières-kemmel-i*, a harmadikat és negyediket a május 27-től június 15-ig tartó *soissons-reims-i* és *noyon-i*, az ötödiket pedig a július 15-16-ig tartó *marne-champagne-i* csatának hívják. Ezekben a csatákban a németek, bár nagy területet nyernek és rengeteg foglyot és anyagot zsákmányolnak, de a döntést nem tudják kivívni. Éppúgy nem sikerül az osztrák-magyar csapatoknak a június 15-22-ig tartó *piave-i első csatában* az olaszok arcvonalát áttörni. Ez a csata a németek negyedik és ötödik támadása közötti időben játszódik le és célja, hogy az olasz arcvonal megrendítése által az angol és francia, de legfőképpen az amerikai erőket a nyugati hadszíntérről az olasz hadszíntérré vonja.

Az entente közben mindent elkövet, hogy a német támadás erejét gyengítse és hogy más hadszínhelyeken lekösse a központi hatalmakat, miután pedig az olaszok még nem heverték ki a tizenkettedik Isonzó-csatát, Sarraill támad a keleti hadsereggel június és július hóban és azonkívül Oroszországban is az entente új arcvonalát igyekszik teremteni, aminek következménye, hogy Oroszországból mindössze 40 hadosztályt tudunk elvonni.

Az orosz hadszínhelyen a központi hatalmak lassanként megszállják egész Ukrainát. Az élelmiszer- és a szénhiány mind jobban csalja őket Oroszország belsejébe. 1918 április és májusában a központi hatalmak csapatai megszállják Charkovot, Krímet és Rosztovot s így csapataink egész a Donig és az Azovi tengerig jutnak. Északon, hogy a szovjetköztársaságra nyomást gyakoroljunk és hogy az entente csapatszállításait a Murman partvidéken megakadályozzuk, a németek Finnországban hadműveleteket kezdenek, mely az ottani bolsevik sereg megsemmisítésére vezet.

A törökök március hóban az oroszok által elfoglalt saját országuk területét tisztítják meg az ellenségtől és áprilisban megszállják a breszt-litovszki békében nekik ígért Karsz-t, Ardahan-t és Batum-ot. Majd pedig, hogy az orosz forradalomból hasznot húzzanak és hogy a Kaukázus-környéki nyersanyagot a központi hatalmaknak biztosítsák, Georgia fővárosát, Tifliszt és Aserbeidsánt akarják elfoglalni. Csaknem minden rendelkezésre álló erejüket itt alkalmazzák és a már eddig is gyengének bizonyult mezopotámiai és palesztinai erőket nem erősítik meg. Pedig mindkét hadszínhelyen igen komoly a helyzet. Mezopotámiában az angolok folytatják előnyomulásukat és Erbil-Anah vonalát elérve, Mosult 85 km-re közelítik meg, amely vonalban a nyári hőség miatt hadműveleti szünet áll be. Palesztinában március 26-án, április 10-én és 30-án az angolok több napon át tartó hatalmas támadásokat kezdenek a törököknek a Jordán és a tenger között húzódó védelmi állásai ellen, ahol a fővezérletet Falkenhayn tábornok vitte. A támadásokat a törökök visszautasítják ugyan, de a védőereje is csaknem megtört már. A hadműveleteknek azonban egyelőre itt is véget vet a nyári hőség.

Tengeri háború.

Tengeren a tengeralattjáró háború folyik tovább. Anglia a tengeralattjárók bázisát akarja elpusztítani s ezért 1918 április

23-án Ostendét és Zeebrügget a tengerről támadja meg, azonban teljes siker nélkül.

Az Adrián említést érdemel, hogy miután az ellenséges biztosítás tengeralattjáróink tevékenységével szemben újból igen erőssé válik, – 1918 áprilisban haditengerészetünk vezetősége az Otrantói tengersizoros ellen nagyszabású, merész vállalatot akar végrehajtani. Az így keletkező tengeri csatát azonban az osztrák-magyar hajóhadnak időelőtt félbe kellett szakítani, a Szent István nevű csatahajónk elsüllyedése miatt.

Az egész világháború alatt a legsúlyosabb cspás, amely az *osztrák-magyar* hajóhadat érte, a Szent István elpusztulása volt.

f) Hatodik időszak, vagy a központi hatalmak ellenállásának összeomlása.

1918 július 18-tól a háború végéig.

(18. és 19. számú »vázlat.)

Helyzet. Tervek.

A központi hatalmaknak nem sikerül a döntést előidézniök. Ennek hatása az entente-propaganda és az orosz bolsevizmus által megmérgezett lelkekből a bizalmat teljesen kiöli. A bomlasztó hatás a hadseregre is átárad, úgyhogy a bukás elkerülhetetlen.

Az entente-nál szintén válságos a helyzet, de sikerül a háborús akaratot és a végleges győzelemben való hitet fenntartani. Az összes hadszínhelyek és az összes erők fölé egységes parancsnokságot állítanak. A főparancsnok a francia Foch tábornok lesz. Az ismételt segélykönyörgések és a semleges országok hajóinak igénybevétele útján sikerül az amerikai csapatok áthajózását meggyorsítani, úgyhogy ezek meg is érkeznek, minek következtében az *entente is támadásba mehet át. A központi hatalmak a támadást szintén (folytatni akarják, de a csakhamar meginduló entente-támadás miatt védelemre kényszerülnek.*

Események.

Az amerikai csapatok beérkezése után, még mielőtt a németek további támadásokat kezdhetnének, Foch tábornok hatajmas ellentámadást kezd július 18-án a Marne-menti és a Champagne-ban. Ez a július 18-tól augusztus 4-ig tartó Foch-féle, vagy a *soissons-i francia ellentámadás.* Majd pedig augusztus 8-án az augusztus

8-18-ig tartó *Ancre és Oise közti csatában* áttöri a német állásokat. A németek ugyan az áttörő entente-csapatokat megállítják, de a német csapatokat az általános békevágy már megmételezte, támadni velük már nem igen lehet s így a további támadásokról le kell mondaniok és véglegesen a védelemre kell áttérniök. *Ilyenformán a központi hatalmak tulajdonképen augusztus 8-án veszítik el a háborút.*

A központi hatalmak ezután már csak a védelmet akarják megszervezni ési az augusztus 18-tól szeptember 7-ig tartó *Aisne-Oise-Somme és Scarpe közötti csata* után a németek a *Siegfried-állásba* vonulnak vissza és emögött a védelem mennél szívósabbá tétele céljából több védelmi vonalat rendeznek be, hogy az entente-nál legalább is nem megalázó békét lehessen elérni.

Az entente a németek állásai ellen tovább folytatja a támadást és a szeptember 9-ike és szeptember vége közötti időben Yperntől egész a lotharingiai határig nehéz és súlyos harcok játszódnak le, különösen *Cambrai-tól délre* és a *St. Mihiel-éknél*.

Ily körülmények között Ausztria-Magyarország szeptember 14-én újból *békekísérletet* tesz. E napon ugyanis az összes hadviselő felekhez azzal a javaslattal fordul, hogy a hadviselő felek egy semleges helyen jöjjenek össze és üljenek le a zöldasztalhoz. Az entente úgyszólván válaszra sem méltatja a felszólítást. Hacsak az nem volt a válasz, hogy már másnap, azaz szeptember 15-én megkezdődik a Franchet dEspérey parancsnoksága alatt álló keleti hadsereg támadása Macedóniában és még e napon áttöri, a *Vardar völgyben, Veles-től délre*, a Saloni-üskőb vasútvonal mentén, a háborúba teljesen belefáradt, sokat nélkülöző *bolgár arcvonalat*, minek következtében a bolgár hadsereg felbomlik s egyszerűen hazamegy. Szeptember 29-én *Bulgária fegyverszünetet köt* az entente-tal, amelynek következtében Bulgária teljesen kiszolgáltatja magát az entente-nak. Október 4-én pedig a bolgár cár is lemond. A bolgár események következtében a központi hatalmak helyzete tarthatatlanná vált s a csapatok visszavonulnak október 31-ig a Duna-Száva-Drina-vonalra, hogy az osztrák-magyar határt biztosítsák. Ennek következtében a keleti hadsereg birtokába veszi Szerbiát, *míg* az olaszok októberben Albániát és november kezdetén Montegrót szállják meg.

A bolgár hadsereghez hasonlóan bomlik szét a *török hadsereg* is. Itt ugyanis szeptember 19-én az angol-arab haderő ha-

talmas és alaposan előkészített támadást kezd a törökök szíriai arcvonala ellen, hol a más feladattal megbízott Falkenhayn helyett Limán von Sanders tábornok parancsnokol. Szeptember 19-én a török arcvonalat áttörik s az egész török haderő észak felé Aleppo-ra vonult vissza, Damaszkusun át.

Október 31-én a török kormány főképp a bulgár események és Konstantinápoly védtelen volta miatt *fegyverszünetet* köt az entente-tal. Két hét múlva már a Boszporusban angol-francia hajóhad horgonyoz.

Amíg keleten ezek a szomorú események játszódnak le, addig nyugaton Foch marsall szeptember 26-án *általános francia-angol-belga-amerikai nagy támadást* kezd, a tengertől egész a Maas-ig. A támadás súlypontja Flandriában, Artois-ban és az Argonnesban volt. A támadás célja Gent, Mons és Mezières. E három helyen akarnak áttörni, hogy az arcvonalat kiegyenlítsék. A meginduló súlyos harcok közben a német legfelsőbb hadvezetőség a további harcokat kilátástalannak tartja. Ezért a fegyverszüneti tárgyalások bevezetését ajánlja a német kormánynak, hogy tisztességes békét lehessen kötni, Wilson 14 pontja alapján. Október 4-én el is küldik a jegyzéket Wilsonhoz, felkérve őt békeközvetítőnek. Eme lépéshez Ausztria-Magyarország is csatlakozik.

Előbb azonban mind a két államban Wilson felfogásához akarnak alkalmazkodni. Ezért szeptember 30-án a német császár elrendeli a parlamentáris kormányforma bevezetését Németországban s Hertling gróf kancellár helyére Badeni Miksa herceg lép. Ausztriában pedig ugyancsak azért, hogy Wilson 14 pontját az uralkodó már előre megvalósítsa, az osztrák császár október 17-én *manifesztumot* intéz Ausztria népeihez, melyben bejelenti, hogy a népek önrendelkezési joga alapján külön nemzeti államok fognak alakulni Ausztriából és felhívta a néptörzseket, hogy *nemzeti tanácsokat szervezzenek*. Hangsúlyozza azonban, hogy az új alakulás Magyarország integritását semmi tekintetben sem érinti. E kiáltvány megjelenése előtt pedig egy nappal, október 16-án Wekerle Sándor magyar miniszterelnök a magyar országgyűlésen mint királyi ajándékot adja át Károly király hozzájárulását ahhoz, hogy jövőben Ausztria és Magyarország tiszta perszónál unióban fog élni és Magyarország teljesen független lesz.

Az osztrák császári manifesztummal megszűnt a régi Ausz-

tria és ez a monarchia zavaros belpolitikai helyzetét még jobban összekuszálta.

Október 21-én azután megérkezik *Wilsonnak* békeajánlatokra küldött *válasza*, mely szerint Csehszlovákiát önálló hadviselő félnek jelenti ki s azonkívül a jugoszlávok részére is a legmesszebbmenő szabadságot kívánja. Wilson válasza Ausztriában a rendet teljesen felborítja. A különféle népek mindenütt nemzeti tanácsokat alakítanak. Ezek azután követelik a cseh és délszláv ezredek visszarendelését.

Magyarországon is a belpolitikai állapotok mind zavarosabbakká lesznek. Az országgyűlésen pedig Károlyiék kívánják, hogy a magyar ezredek hazaszállíttassanak. Október 22-én Fiűméban horvát lázadás tör ki. A Wekerle-kormány október 23-án lemond.

Ily állapotok között október 24-én a király Andrássyt nevezi ki külügyminiszternek, aki különbékét ajánl fel *Wilsonnak*, elfogadva Wilson összes követeléseit.

Október 29-én Horvátország elszakad Magyarországtól.

Október 31-én Budapesten kitör a Károlyi-féle forradalom.

Közben pedig az entente tovább folytatja a támadást. A nyugati hadszínhelyen október 17. és 21-ike közti időben a németek kénytelenek a *Hermann-Hunding-Brunhild-állásba visszavonulni*. Október 24-dikén az olaszok támadása kezdődik, amit *piavei második csatának* hívunk. Az osztrák-magyar és német csapatok kénytelenek háromnapos hősi küzdelem után az alsó Piavetól visszavonulni.

A hadseregfőparancsnokság ezekután október 29-én fegyverszüneti tárgyalásokat kezd az olaszokkal s az egész olasz arcvonalon az általános visszavonulást az 1917. évi állásokba elrendeli. November 1-én Ausztriában császári rendelet jelenik meg, amely elrendeli, hogy az új nemzeti államok saját hadseregeket állítsanak fel. Ugyané napon azonban Magyarországon a Károlyi-kormány rendeletet ad ki, melyben a magyar csapatoknak elrendeli a fegyverletételt.

E három rendelkezés következménye volt, hogy az osztrák-magyar haderő megkezdi a visszavonulást, mint ahogy azt a hadseregfőparancsnokság elrendelte, de az 1917. évi állásokban nem áll meg, hanem megy hátrafelé, hogy minél hamarabb hazajuthasson, így, azután az osztrák-magyar-hadsereg teljesen felbomlik. A magyar kormány rendeletét a fegyverletételre vonat-

kozólag az osztrák-magyar vezérkar főnöke visszatartja és csak november 2-án este továbbítja.

Közben azonban a fegyverszüneti tárgyalások befejezést nyernek és az úgynevezett *páduai* vagy *Diaz-féle fegyverszünet* november 3-án reggel már kihirdetik, amelynek következtében a magyar csapatok a Károlyi-kormány által kívánt szégyenteljes fegyverletételtől megmenekülnek.

A páduai fegyverszüneti szerződés Magyarország számára demarkacionális vonal gyanánt az ország határát jelölte meg. A Károlyi-kormány azonban helyette november 13-án a Franchet d'Espérey-féle *belgrádi szégyenteljes* és Magyarországot megcsonkító *fegyverszüneti szerződést* írta alá.

Németországban október 26-án Ludendorff lemond, hogy a békekötésnek útjában ne legyen. A német kormány október 27-én elfogadja Wilson követeléseit, hogy a fegyverszünetet mielőbb megkötthesse. A fegyverszünet megkötése azonban folyton húzódik.

Eközben az entente erős nyomására a Hermann-Hunding-Brunhild-állást sem tudják tartani s kénytelenek visszamenni november 4-én az Antwerpen-Maas állásba (Antwerpen-Sedan-Metz).

November 9-én Berlinben is kitör a forradalom. Az új német köztársasági kormánynak azután november 11-én sikerült fegyverszünetet kötnie az entente-tal.

A fegyverszüneti szerződéseket követték a világháborút befejező *békék* és pedig:

1919 június 28-án a *versailles-i béke* a német köztársaság és az entente között;

1919 szeptember 10-én a *st.-germain-i béke Ausztria* és az entente között;

1 szeptember 27-én a *neuille-i béke Bulgária* és az entente között;

2 augusztus 20-án a *sévres-i béke Törökország* és az entente között, amelyet azonban Törökország nem fogadott el s fegyverrel kényszerítette ki a *lausanne-i békét*.

Magyarország a fegyverszüneti szerződés után teljesen védtelenné válik. Az ezeréves királyságot megszüntetik és a köztársaságot kiáltják ki, mely a hadsereget teljesen leszerelteti, úgy hogy a szerbek, oláhok és csehek a védtelen országból tetszés szerint szakíthatnak le darabokat. A Károlyi-féle köztársaságot

a bolsevik tanácsköztársaság, majd az oláh megszállás váltja fel. Magyarország jelenlegi kormányzója, vitéz nagybányai Horthy Miklós alatt Magyarország ugyan lerázza a belső ellenség rabláncait, de a kifosztott, teljesen védképtelen, sok sebből vérző ország kénytelen elfogadni 1920. évi június 4-én az entente által reánk kényszerített *trianoni békét*.

II . RÉSZ

A világháború története

Első időszak, vagy amarne-i csata időszaka

1914 augusztustól 1914 december haváig

A) Helyzet 1914 júniusában, a trónörökös-pár meggyilkolásakor

1. Központi hatalmak.

Politikai helyzet.

Ausztria és Magyarország az előtt az elhatározás előtt áll, hogy az esetben, ha Szerbia a Monarchia létét fenyegető és a trónörökös-pár meggyilkolására vezető nagyszerb propaganda elfojtására irányuló kívánságunkat nem teljesíti, ezt vagy tovább is túri, vagy Szerbiát erre fegyverrel kényszeríti.

Háború esetén Montenegrónak, mint a balkánszövetség tagjának részvétele Szerbia oldalán a bukaresti béke védelmére, biztos.

Oláhországot dinasztikus egyezmény fűzi a hármasszövetséghez, de a balkánszövetség tagja is. Valószínűleg semleges marad.

Oroszországnak, mint a balkánszövetség protektorának magtartása kérdéses, de a szerbek fegyverrel való megsegítése inkább valószínű, mint nem,

Németországnak, mint a hármasszövetség tagja, valószínűleg a kettős Monarchia oldalára áll, ha Oroszország a szerbek mellett fegyvert fog, bár a hármasszövetségi szerződés szó szerinti értelmezése szerint a casus foederis csak az esetben következik be, ha Orosz- vagy Franciaország megtámadná a hármasszövetség tagjainak valamelyikét.

Olaszországnak, bár a hármasszövetség tagja, valószínűleg semleges marad.

Franciaországnak, mint Oroszország szövetségeseinek részvétele a háborúban, Németország fegyveres fellépése esetén, biztos.

Anglia és Belgium magatartása kétes.

A többi európai állam semlegessége biztos.

Katonai helyzet.

Csak Szerbia-Montenegró elleni háború esetére (B-eset) a kettős monarchia 16 hadtestéből rendelkezésre áll kb. a haderő fele (7 hadtest, továbbá népfölkelő és menetalakulások). *Oroszországgal való háború esetére* (R- és B-eset): A hármasszövetségi vezérkar főnökeinek előzetes megbeszélése alapján:

1. Németország hadseregének zöme (kb. $\frac{7}{8}$ -rész) nyugaton, a többi ($\frac{1}{8}$ -rész) keleten.

2. Ausztria-Magyarország hadseregének zöme (kb. $\frac{1}{2}$ -rész) keleten, a többi (kb. $\frac{1}{2}$ -rész) a Balkánon.

3. Olaszország hadseregének zöme (kb. $\frac{1}{2}$ -^e) Felső-Olaszországban, $\frac{1}{4}$ -része a Felső-Rajnáánál, a német hadseregek déli szárnyán, $\frac{1}{4}$ -része pedig partvédelemre Olaszországban.

a) *A haderők összege.*

1914. év nyarán Németország és Magyarország-Ausztria hadereje a következő volt:

I.

	B é k e á l l o m á n y					
	fő (tisztek is)	gyalog zászlóalj	lovas század	könnyű üteg	nehéz üteg	lakosság %-a
Ausztria- Magyarorsz.	436.000	684	353	413	28	0,85%
Németorsz.	761.000	669	547	633	210	1,16%
Összesen:	1,197.000	1353	900	1046	238	1,03%

II.

	H a d i á l l o m á n y					
	összállomány	tábori hadsereg	gyalogtadoszt.	lovas hadoszt.	kocsizó és lovagló löveg	Nehéz löveg
Ausztria-Magyarorsz.	2,500.000	1,470.000	57 ¹	11	2370	168
Németorsz.	3,900.900	2,019.500	85 ²	11	3816	1064
Összesen:	6,400.000	3,489.500	142	22	6186	1232

Törökország és Bulgária haderejét itt nem tüntettük fel mert ők csak később léptek be a világháborúba.

1 osztrák-magyar hadtest = 3 hadosztály,

1 nehéz tarackosztály = 42 gyalogzászlóalj, 4 lovas század, 50 löveg,

1 német hadtest = 2 hadosztály,

1 nehéz tüzérezred – 24 gyalogzászlóalj, 8 lovasszázad, 160 löveg,

1 német tartalékhadtest = 2 hadosztály = 26 gyalogzászlóalj, 6 lovasszázad, 72 löveg.

¹ Közte 14 menet ddr. = 7. ho.

² Tábori és tartalékcsoportok és 6 pót-ho.

b) Tengeri haderő.

Az 1914. májusi állományt feltüntető táblázat:

Állam	Csatahajó	Páncélos cirkáló	tip. ezek között	Partvédő páncélos hajó	Védett cirkáló	torpedó- hajó	Nagy torpedó- torpedóhajó	Kiseb- b	járó Tengeralt-	Megjegyzés
Anglia	60	43	29	-	73	256	33	77		
Franciaország	24	22	10	-	12	84	150	55		
Oroszország	12	6	-	-	8	103	22	28		
összesen:	96	71	39	-	93	443	205	160		
Németország	35	13	17	8	41	149	70	28		
Ausztria-Magyarország	15	3	3	-	9	33	53	6		
Összesen:	50	16	20	8	50	182	123	34		
Olaszország	17	10	4	-	11	63	58	20		
É p í t é s a l a t t										
Anglia	16	1	17	-	21	30	-	28		
Franciaország	12	-	12	-	3	3		20		
Oroszország	8	4	12	-	40	41	-	22		
összesen:	36	5	41	-	32	73	-	70		
Németország	7	4	11		6	17		6		
Ausztria-Magyarország	5	-	5	-	h	25	-	6		
összesen:	12	4	16	-	11	42	-	12		
Olaszország	6	-	6	-	2	40	2	30		

2. Entente-hatalmak.

Politikai helyzet.

Szerbia Montegrónak és Oroszországnak segítségére biztosan számít. Utóbbi nélkül a háborúra okot nem szolgáltatott volna. Montegró mint a balkánszövetség tagja, szövetségese Szerbiának. Oroszország a balkánszövetség protektora. A balkánszövetség tagjai még Oláh- és Görögország is, de ezek részvételére számítani nem lehet.

Franciaországot Oroszországgal politikai szövetség és katonai, valamint tengerészeti egyezmény köti össze. Németországgal való háború esetén a casus foederis bekövetkezik.

Angliát Franciaországgal az entente-cordiale kötötte össze.

Anglia és Belgium azt állítják, hogy közöttük semmiféle kötelező megállapodás nem volt. Tény azonban az, hogy a francia és az angol vezérkar között 1906-tól kezdve több tanácskozás folyt, amelyek tárgya az angol expedíciós hadseregnek Mäubeuge környékén való felvonulása volt, miként az 1914-ben valóságban meg is történt.

Olaszország és Franciaország között 1902. óta titkos egyezmény volt, amely szerint Olaszország semleges marad német-francia háború esetén, ha ez a háború Németország támadása, avagy provokálása folytán keletkezik.

A többi európai állam semlegességére lehet számítani.

Katonai helyzet.

A francia-olasz katonai egyezmény értelmében Franciaországnak 1,200.000-1,300.000, Oroszországnak 7,800.000 embert kellett Németország ellen fegyverbe állítani. Franciaország azonkívül azt kívánta Oroszországtól, hogy főellenségnek Németországot és ne Magyarország-Ausztriát tekintse.

A francia-olasz titkos egyezmény miatt Franciaország az olasz határról elvonhatta csapatait.

A francia-angol entente cordiale titkos pontja szerint Angliának 100.000 főnyi hadsereget kellett Németország ellen partraszállítania, ezenkívül Franciaország partjainak védelmét a német hajóhaddal szemben Angliának kellett biztosítania.

1 orosz hadtest = 2 hadosztály, 1 lovasezred, 1 táborig tarackososztály = 32 gyalogzászlóalj, kb. 6 lovasszázad, kb. 108 löveg;

1 szerb hadsereg = több (2-4) erős gyaloghadosztály és lovasság;

1 I. vonalbeli szerb hadosztály = 4 gyalogezred, 3 lovasszázad, 11 üteg = 16 gyalogzászlóalj, 3 lovasszázad, 44 löveg;

1 II. vonalbeli szerb hadosztály = 3 gyalogezred, = 12 gyalogzászlóalj, 2 lovasszázad, 44 löveg;

1 francia hadtest, = 2 gyaloghadosztály, = 28-30 gyalogzászlóalj, 120-126 löveg;

1 francia tartalékadosztály = 12 gyalogzászlóalj, 36 löveg;

1 francia területi hadosztály = 8 zászlóalj, 12 löveg;

1 angol hadtest = 2 gyaloghadosztály, = 24 zászlóalj, 144 löveg.

A haderők összege.

Állam	B é k é á l l o m á n y						H a d i á l l o m á n y						Megjegyzés
	Fő (tisztiek is)	gylg. zlj.	lov. szd.	í t t e g kömnyű	í t t e g nehéz	lakos- ság %-a	Fő	tábori hadseregek	gylg. hadoszt.	lov. hado.	í t t e g kocsizó	í t t e g nehéz	
Franciaország	882.500 ¹	673	378	705	148	2.220%	4.364.000 ¹	2.033.000	75	10	4.316	232	¹ Színesekek együtt
Oroszország	1,581.000	1.344	724	622	24	0.930%	körülbelül 5,000.000	3,341.000	115	25	6.812	360	
Anglia	138.500 ²	157	93	172	107	0.330%	549.000	132.000 ³	6	1 és	462	24	² Csak fehérek
							109.500 ⁵	72.000 ⁴	4	1 ddr	288	(?)	⁴ Köldk. teng. és 3 indiai esatr. ho.
Belgium	61.700	61	49	87	(?)	0.820%	körülbelül 300.000	200.000	6	1	468	24	
							Szerbia	51.500	100	16	45	16	1.250%
Montenegró	—	62	—	15 (?)	(?)	—	(?)	40.000	4	—	15	(?)	
Összesen :	2,824.000	2.397	1.260	1.646 (?)	295 (?)	—	körülbelül 11,000.000	6,038.000	226	39	12.741	690	

B) Haditervek

1. Központi hatalmak.

Cél: Az ellenséges haderőknek részletekben egymásután való megsemmisítése és pedig először a nyugati ellenséget; ezért *nyugaton támadó, keleten és délen*, míg nyugaton a döntés be nem következik, amit kb. 6 hét múlva várnak, *védőháború*.

A *főerő*: kb. 85 német hadosztály felvonul a francia és belga határon és megsemmisíti a francia haderőt.

Oroszország ellen kb. 50 magyar-osztrák és német hadosztály,

Szerbia és Montenegró ellen kb. 11 osztrák-magyar hadosztály *vonul fel és feltartóztatja az orosz, azaz a szerb és montenegrói csapatok támadását*.

Schleswig-Holsteinban esetleges angol partraszállás megakadályozására egyelőre 2 német hadosztály marad vissza.

Tengeri haderők feladata az ellenséges partraszállás megakadályozása.

2. Entente-hatalmak.

Látszólagos és valószínű haditerv a lejátszódott hadműveletekből visszafelé következtetve a következő lehetett:

Cél: az ellenséges államok összes hatalmi tényezőinek és pedig főképp:

a haderő megsemmisítése;

a lakosság ellentállóképességének összeroppantása.

E célból *támadó háború*, amelyben a *tengeni haderők* a központi hatalmakat blokkolják és így azokat kiéheztetik; *propaganda* által pedig az ellenséges háborús akarat megtörését és a mindenáron való béke vágyát akarják elérni.

Nyugaton a francia, belga és az angol hadseregeknek kb. 84 hadosztálllyal;

keleten az orosz haderőnek kb. 105 gyaloghadosztálllyal;

délen a szerb és montenegrói hadseregeknek, kb. 13 hadosztálllyal kellett támadnia.

A *tengeri haderő*: az angoloknak az Északi-tengeren, a franciáknak a Földközi-tengeren kellett működniük.

C) Hadműveletek a nyugati hadszínhelyen

1. Hadműveleti tervek a világháború elején.

1. *Németek* (Lásd a 20. sz. vázlatot).

Feladat: Franciaország ellentállásának megtörése, még mielőtt Anglia és főképp Oroszország teljes erejükkel felléphetnének, hogy azután Oroszország ellen lehessen támadni. Ezért

hadműveleti cél: a francia hadseregek megsemmisítése.

Ennek a célnak az elérése végett a zöm 1-5. hadseregbe tagozva Aachen-Metz között vonul fel és Belgiumon át a német-francia határ mentén felvonuló francia főerők északi szárnyára átkarolólág támad, oly módon, hogy Metz körül hatalmas balra-kanyarodást hajt végre és a franciákat Paristól a svájci határra szorítja el. A francia-német határ mentén a 6. és 7. német hadseregnek feladata védelem és a szembenálló francia hadseregek lekötése volt.

A támadó előnyomulás gyors megkezdése céljából a Belgiumon át vezető utat Emmich tábornoknak a határon állomásozó 6 békebeli dandárral, megfelelő számú nehéz tüzérséggel, műszaki csapatokkal és lovassággal ellátva, Lüttich elfoglalása révén még a felvonulás tartama alatt meg kellett nyitnia.

2. *Franciák* (Lásd a 21. számú vázlatot).

a) Az esetben, *ha a németek Belgiumon át nem támadnak:*

Szándék: Epinal-Verdun között felvonuló főerővel a Metz környékén gondolt ellenséges zömré támadás, azonkívül Elzász ellen Belfort környékéről támadó vállalkozások. A francia hadzömének ezért *arctámadáshoz* csoportosítva a francia-német határ mentén 5 hadseregbe tagozva két vonalban kellett felvonulnia.

1-ső vonalban az 1., 2., 3. és 5. hadsereg;

2-ik vonalban a 4. hadsereg.

Az 1. hadsereg *feladata* Belfort-Épinal közötti területből Elzász-Lotharingiába betörni és azután a Rajna mentén északi irányban felsodritani.

A 2., 3., 5. hadsereg feladata az Epinal-belga határ közötti területből előretörni, Metzét körülnézni és az ellenséges hadseregeket áttörve, azokat északi irányban felsodritani.

b) Az esetben, *ha a németek Belgiumon át támadnának* (lásd a 22. és 23. számú vázlatot), az 5. hadsereg balra tolódik és így a 3. és 5. hadsereg közötti hézagot az eddig a 2. vonalban álló 4. hadsereg tölti ki.

A hadseregek ilymódoni csoportosítását Joffre augusztus 2-án rendeli el.

Eme második hadműveleti terv szerint a franciáknak szándéka ugyanaz volt, mint az elsónél: azaz a Metz-Diedenhofen-Luxenbournál sejtett német főerő elleni támadás.

A támadás célja az ellenséges arcvonalat áttörve, az ellenséget északi irányba visszavetni.

A főtámadást a 3. és 4. hadseregnek kellett végrehajtania a német főerő ellen. A támadást dél felől Metz-et körülzárva a lotharingiai hadseregnek, – észak felől a Belgiumban sejtett és esetleg Mouzon-Mezières-en át előnyomuló 5 német hadtesttel szemben az 5. hadseregnek és a 4. tartalékhadosztálycsoportnak kellett biztosítania.

Az 1., 2. és az augusztus 10-én felállított elzászi hadsereg feladata kb. ugyanaz, mint az 1. hadműveleti tervnél.

Előnyomulás kezdete az összes hadseregnél a 12. mozgósítási napon.

Az angol hadseregnek előbb Maubeuge környékén gyülekeznie és azután az 5. hadseregtől északra a Maas-vonalra előnyomulnia kellett. A belgák a Gette-vonalon gyülekeztek.

A franciák eme 2. hadműveleti tervük alapján azonban *a német főerő megsemmisítését* is remélték, bár ezt nyíltan hadműveleti cél gyanánt nem is tűzik ki.

A német főerőt – melyet a Maastól délre gondolnak támadásban – *kettős átkarolással* gondolják megsemmisíthetni a Basel-Maastricht-vonalon vívandó nagy csatában. A franciák ugyanis abban reménykednek, hogy a Maas-vonalon a belga várakra támaszkodva, a belgák, angolok és az 5. francia hadsereg nemcsak hogy feltartóztatják a németek támadását, hanem a német főerő ellen támadva, azt északról át is karolhatják.

2. Felvonulás es a hadműveletek bevezetése. (Lásd: 24. sz. vázlatot.)

A) Németek.

Mozgósítás elrendelése augusztus 1-én.

1-ső mozgósítási nap augusztus 2.

Felvonulás befejezése augusztus 17-én. A felvonulás tartama alatt azonban már Belgiumban és a Vogesekben megkezdődnek a hadműveletek és pedig:

északon a németek megnyitják az utat Belgiumon át, délen pedig a franciák támadásával szemben Elzászt kell megvédelmeznie a németeknek.

a) *A Belgiumba vezető út megnyitása.*

Augusztus:2-án Németország megszállja Luxemburgot és Belgiumhoz ultimátumot intéz, hogy Belgium engedje meg a német csapatoknak a területén való átvonulást;

augusztus 4-én Emmich tábornok csapatai (6 vegyesdandár, nehéz tüzérség és 3 lovashadosztály) a belga határt átlélik;

augusztus 6-17-ike közötti időben Emmich tábornok elfoglalja Lüttich várát, az osztrák és magyar 30½-esek segítségével, a kicsiny Huy vára pedig megadja magát, miáltal a Belgiumon át vezető út szabadabbá válik.

b) *Elszász védelme: az első mühlhauseni ütközet.*

Az augusztus 2-től kezdve előnyomuló ellenséges francia csapatok elöl a német határbiztosító csapatok fokozatosan visszavonulnak a Rajnára és a *Vogesek átjáróit*, valamint Elzász egy részét átengedik ideiglenesen az ellenségnek.

Augusztus 9-ig azonban beérkeznek a Strassburg környékén még felvonulásban levő 7. hadsereg részei, mire a németek támadásba mennek át és az augusztus 9-10-én vívott *első mühlhauseni ütközetben* visszavonulásra kényszerítik a franciákat. Az 1. mühlhauseni ütközet után a 7. hadsereget a 6. hadsereghez vonják, Felső-Elszászban csak a Gaede-csoport marad.

A 6. hadsereg az augusztus 14-től előnyomuló francia 1. és 2. hadsereggel szemben a határ mögé vonul vissza.

B) *Entente.*

Mozgósítás elrendelése Belgiumban július 31-én, Franciaországban augusztus 1-én.

A franciák augusztus 2-án megállapítják, hogy a német csapatok Luxemburgba bevonultak. A felvonulás tehát a 2. hadműveleti terv szerint zajlik le.

Augusztus hó 14-én a francia hadseregek nagyjában a 2. hadműveleti terv szerint felvonulásukat befejezik.

Miután Joffre augusztus 11-én értesül, hogy az oroszok a támadó hadműveleteiket augusztus 14-én megkezdik, Joffre az 1. és 2. hadseregnek parancsot ad, hogy e napon a támadást szintén kezdjék meg.

Angol részről az első szállítmányok beérkeznek ugyan a fel-

vonulási körletbe, de augusztus 24-e előtt a hadsereg a felvonulását befejezni és a hadműveleteket megkezdeni nem tudja.

A belga hadsereg a Gette-vonal mögött gyülekezik.

A felvonulás tartama alatt a francia 1. és 2. hadsereg részei augusztus 2-től 6-ig a Vogesek átjáróit foglalják el, továbbá Elszászba törnek be, augusztus 8-án elfoglalják Mühlhausent, de már augusztus 10-én a támadó német 7. hadsereg elől kénytelenek visszavonulni.

3. A lotharingiai és az elszászi hadműveletek.

Lotharingiában és Elszászban Joffre augusztus 11-i parancsa értelmében a francia elszászi, továbbá az 1. és 2. hadsereg augusztus 14-én a támadó hadműveleteket megkezdi. Így keletkezik a lotharingiai, vagy a saarburg-mörchingen-i, vagy a saarbrückeni csata és a 2. mühlhauseni ütközet.

a) *A lotharingiai, vagy a saarburg-mörchingen-i, vagy a saarbrückeni csata, augusztus 15-től augusztus 22-ig.*

A francia 1. és 2. hadsereg Saarburg és Mörchingen irányában augusztus 14-én megkezdi a támadást, hogy a német déli szárnyat visszavetve, Strassburgot körülzárja és a német hadsereget délről északi irányban felsodrítsa.

A németek felvonulásukat ez időben még nem fejezték be, így a franciák előnyomulása nagyobb ellenállásra nem talál, annál is inkább, mert a német legfelsőbb hadvezetőség terve, hogy a 6. és 7. hadsereget fokozatosan északkeleti irányba, a Saarfolyó felé visszavonja a támadó francia csapatok elől és azután az utána nyomuló francia hadseregeknek visszavonulási útját Strassburg és Metz környékéről kiinduló ellentámadással elvágja.

A lassan és óvatosan előnyomuló franciák augusztus 20-ig Saarburg-Mörchingen-vonalat érik el. A németek abban a hitben, hogy a franciák támadása nem komoly, augusztus 20-án támadásba mennek át. A német támadás a kettős oldaltámadás helyett így arctámadássá válik. A franciák a támadás elől a Meurthe-folyóra vonulnak vissza. Augusztus 21-én Lunneville és augusztus 27-én Manonviller erőd is német kézbe kerül.

b) *A 2. mühlhauseni ütközet.*

A déli szárnyon, a Pau tábornok parancsnoksága alatt, az újonnan alakult élszászi hadsereg augusztus 14-én az elveszített területek visszaszerzésére Mühlhausen irányába előretör és

augusztus 18-19-én Mühlhausent Gaede tábornok gyenge csapataival szemben elfoglalja. A lotharingiai és a határmenti csapatok következtében azonban Joffre az elzászi hadsereget visszavonja és augusztus 25-én felosztatja.

4. Belgium megszállása.

Helyzet.

Entente.

Augusztus 15. Joffre az 5. hadsereget a lovashadtesttel és a tartalékhadosztályokkal Marienburgra irányítja, az angol és belga hadseregekkel való együttműködés céljából.

Augusztus 17-én a belga király elhatározza a belga hadseregnek északnyugati irányban való visszavételét; a belga kormány pedig székhelyét Antwerpenbe teszi át.

3. és 4. francia hadsereg támadásra kész, 1. és 2. hadsereg támadólag nyomul elő Lotharingiában.

Németek.

Augusztus 17-én este a hadseregek hadműveletekre készek.

Szándék.

Entente.

Augusztus 18. Joffre elrendeli, hogy

1. az esetben, ha a németek zöme Bruxelles és Givet között nyomulna elő, az 5. hadsereg, ezt közvetlenül akadályozza meg, a belga hadsereg és a lovashadtest pedig északi irányból hátbatámadjon;

2. az esetben, ha a németek zöme a Maastól délre nyomulna elő, a belga és angol hadseregnek a tartalék hadosztálycsoporttal a Maastól északra, az 5. hadseregnek pedig Namur-Givet-en át St. Hubert-ra kellett előnyomulnia.

Mindkét esetben Joffre a *főtámadást* a 3. és 4. hadsereggel Luxemburgon át akarja végrehajtani, hogy a Belgiumon át előnyomuló német főerők visszavonulási útját elvágja. Az 5. hadseregnek ezt a támadását lepleznie kellett az Ardenneknben, az angoloknak és a belgáknak pedig fel kellett tartóztatnia a németeket, míg a főtámadás sikerül.

Az 1. és 2. hadseregnek Metz ellen és a Vogesekben kellett támadni.

Németek.

Hadműveleti tervük értelmében az 1-5. hadsereggel az általános előnyomulást akarják megkezdeni; a 6. és 7. hadseregnek a déli szárnyat kellett biztosítania.

Hadműveletek.

A német legfelsőbb hadvezetőségnek, továbbá Joffre-nak és a belga királynak elhatározása következtében, a németek megszállják Belgiumot, délen pedig tovább folyik a lotharingiai csata./

Belgium megszállása.

Augusztus 18-án az 1-5. német hadsereg megkezdi az előnyomulást.

Az 1. hadsereg *Tirlemont-m* támad. A belga király azonban előbbi szándéka értelmében és mert északi szárnyát a németek átkarolással fenyegetik, augusztus 19-én Antwerpenbe vonta vissza hadseregét és így a német 1. hadsereg augusztus 19-én, miután előnyomulását 2. hadtest kikülönítésével Antwerpen felé biztosítja, tovább nyomul elő Bruxelles felé, hová a németek augusztus 20-án vonulnak be.

Az 1. hadseregtől délre a 2. hadsereg nyomul elő, mely Namur-t északról és nyugat felől 2 hadtesttel elzárva, átlépi a Maast és déli irányban kanyarodik.

5. A határmenti csaták.*Helyzet augusztus 20-án.**Németek.*

Bruxelles megszállása után a német 1. és 2. hadsereg a délnyugati irányban való kanyarodáshoz készen áll, 3., 4. és 5. hadsereg a Maas felé nyomul elő, 6. és 7. hadsereg a lotharingiai csatában a francia 1. és 2. hadsereget visszadobja.

Entente.

1. és 2. hadsereg visszavonul a Meurthe-re. Az újonnan alakított lotharingiai hadsereg, mely a francia 3. hadsereg jobbszárnyán vonul fel, továbbá a 3., 4. és az 5. hadsereg a hadműveletekre készek. Az angolok még gyülekezésben, a belgák Antwerpenben.

Elhatározások.

A *németek* a jobbszárnnyal délnyugati irányba kanyarodva a támadó előnyomulást folytatni szándékoznak, azonkívül a német 6. és 7. hadseregnek a támadást folytatva, a francia déli szárnyat áttörnie és azután a francia főerőt délről átkarolnia kellett.

Joffre a főtámadást a 3. és 4. francia hadseregekkel akarja végrehajtani Luxemburgon át, a Belgiumon keresztül előnyomuló német főerők visszavonulási vonalának elvágása céljából. Az 5. és angol hadseregeknek pedig a németek további előnyomulásának kellett gátat vetnie. Ennél a hadműveletnél a belga hadseregnek észak felől kellett támadnia.

Hadműveletek.

Ezeknek az elhatározásoknak következtében a francia-belga határ mentén a német csapatok augusztus 22-25. közötti időben összeütköznek a francia, angol és belga hadseregekkel. Az összeütközés következtében nagy találkozó harcok keletkeznek, melyeket röviden *határmenti csatáknak* hívunk. A határmenti csatákban a németek a francia haderő közepét és balszárnyát, továbbá a francia haderők balszárnyán küzdő angol expedíciós hadsereget visszavonulásra kényszerítik.

Az 1. német hadsereg st. hadműveleti terv értelmében oldalát és hátát Antwerpen felé biztosítva, zömével Mons-Valenciennes-re, lovasságával Lille-re nyomult elő. Augusztus 23-24-én a *mons-i* csatában az atigol hadsereget visszavonulásra kényszeríti, amely ezután *Landrecies-Le Coteau-Cambrai* vonalában kísérli meg a német 1. hadsereget feltartóztatni. Az angoloknak ez a kísérlete is sikertelen, mert az augusztus 25-től 27-ig a *Solesmes* és *le cateau-i* csatában az angolok a harcot újból félbeszakítják és déli irányban, Paris felé vonulnak vissza.

A 2. német hadsereg Namur-nak északról és nyugatról való körülzárása után augusztus 21-én déli irányba kanyarodik és a Sambre felé előnyomuló francia 5. hadsereggel szemben az augusztus 22-től 23-ig vívott *Sambre-menti*, vagy *a charleroi-i*, vagy *namur-i* csatában a Sambre-on az átkelést kikényszeríti és a francia 5. hadsereg zömét déli irányba visszaveti. A német 2. hadsereg ezután *elfoglalja* augusztus 25-én *Namur-t*, 1 hadtest-

tel körülzárja *Maubeuge-t* es Guise irányában nyomul elő, melyet augusztus 30-án el is ér.

A német 3. hadsereg Namur-t délről körülzárva, augusztus 23-án kezdi a támadást *Dinant-nal*, a francia 5. hadsereg keleti szárnyát biztosító csapatok ellen. A Maas-on át az átkelést azonban csak augusztus 24-én tudja kikényszeríteni, amidőn a francia 5. hadsereg zöme a charleroi-i csata következtében már visszavonult és így, bár a 3. hadsereg támadási iránya a francia 5. hadsereg visszavonulási vonalát fenyegeti, a franciáknak sikerül a visszavonulás. A charleroi-i és dinanti-i csatákban tehát a németeknek nem sikerül a francia 5. hadseregre megsemmisítő csapást mérni.

A német k. és francia 3. hadseregek támadó előnyomulása következtében keletkezik az augusztus 22-23-án vívott *neufchâteau-i vagy a Semois-menti csata*, amely után a francia 3. hadsereg súlyos veszteségekkel vonul vissza a Maas mögé.

Ugyancsak a két fél támadó előnyomulása következtében keletkezik az augusztus 22-én és 25-én vívott *longwy-i vagy az Othain-menti csata*, amelyben hosszas és igen nehéz küzdelem árán ugyancsak a német 5. hadsereg marad a csatatér ura. A francia 3., továbbá a tőle jobbra harcbavetett és a csak most felállított *lotharingiai hadsereg* szintén visszavonul a Maas mögé.

A német előnyomulás megakadályozására a belgák augusztus 24-én *Antwerpen-ből* 4 gyalog- és 1 lovashadosztállyal *kitörést* kísérelnek meg, hogy Beseler körülzároló hadseregét visszavetve, a német főerők hátába támadjanak. Egyidejűleg Lő wen polgársága is fegyvert Jragad, (hogy ez meg a Beseler-hadseregcsoportot támadja hátba. A németek azonban a *mecheln-i ütközetben* és a löweni támadás kegyetlen elfojtásával megakadályozzák a belgái: szándékát.

A déli szárnyon a német 6. és 7. hadsereg a lotharingiai csata folytatásaképp a hadműveleti terv értelmében támad, hogy a charmes-i horpadáson át áttörje a franciák vonalát. Így keletkezik az augusztus 22-től szeptember 14-ig tartó *nancy-épinal-i csata*. A franciák arcvonalának áttörése azonban nem sikerül, bár augusztus 27-én Manonviller erőd is német kézbe került.

6. Hadműveletek a határmenti csaták után egészen a marne-i csatáig.

Helyzet augusztus 25-én.

Entente.

Joffre eddigi hadműveleti terve megbukott. Az összes hadseregek visszavonulóban.

Németek.

A német legfelsőbb hadvezetőség egyes hadseregpáncsok túlzott győzelmi jelentései következtében azt hiszi, hogy a döntés már megtörtént, pedig döntés még nincs, mert a francia hadseregnek sikerült – bár súlyos veszteségek mellett – visszavonulnia.

A jövőben a döntést hátráltatja, hogy az erők közötti arány a német támadócsoport hátrányára eltolódott. Az eddigi harcok, a menetek és a várak (Antwerpen, Maubeuge, Givet) ostroma a német jobbszárny erejét nagyon is meggyengítették. A franciák azonban a rendelkezésre álló gazdag út- és vasúthálózat révén veszteségeiket rövid idő múlva pótolni tudják. Ezzel szemben a németeknek erre kevés a reményük, mert hátukban a belga vasutak szét vannak rombolva, előbb azokat helyre kell állítaniok.

Gyors döntésre pedig szükség volna, mert az oroszok hatalmas hadseregeikkel Keletporoszország ellen már augusztus 17-én megkezdették a hadműveleteket. Támadó előnyomulásukat a német 8. hadsereg nem tudja fenntartani s visszavonulóban van a Visztula mögé, készen arra, hogy az oroszoknak átengedik egész Keletporoszországot. Az oroszok ezenkívül augusztus 20-án Ausztria-Magyarország ellen is megkezdették a támadást.

Helyet augusztus 20-án.

Németek.

Az 1. és 5. hadsereggel a visszavonuló ellenséget üldözni akarják.

A 6. és 7. hadseregnek a (támadást a Nancy-Epinal-vonalra tovább kellett folytatnia és azt Neufchâteau irányában áttörnie.

Keletporoszország védelmére a Namur eleste folytán fel szabaduló 2 hadtestet és 1 lovashadosztályt a keleti hadszínhelyre rendelik, ezenkívül a keleti hadszínhelyre való elszállítás céljából az 5. hadseregnek is 1 hadtestet rendelkezésre kellett állítania. Ezt a hadtestet ugyan nem szállították el, de azért a

német főttámadócsoport ideiglenesen ezzel ia hadtesttel is meggyengült.

Joffre: A hadseregeket St. Quentin-Guise-Oise-Maas vonalára akarja visszavezetni és azután a 4., 5. és az angol hadsereggel Verdun körül, mint sarkpont körül, támadni szándékozik. Ezenkívül a o., az elzászi és a lotharingiai hadseregektől elvont csapatokból, továbbá Paris helyőrségéből és az afrikai csapatokból, Maunoury tábornok parancsnoksága alatt a 6. hadsereget állítja fel, amelynek és tőle balra a lovashadtestnek, mint új támadócsoportnak, Amiens környékéről kellett támadást kezdenie és északi irányból a német főerőt átkarolnia. A balszárnyat a tengerig területi hadosztályok biztosították.

Hadműveletek.

A két fél hadműveleti terve következtében keletkezik a Péronne és az Amiens környékén vívott ütközet, a st. quentin-guise-i csata, továbbá a Maas-menti csata.

Augusztus 28-án és 29-én *Péronne és Amiens környékén vívott harcokban* az Aminens-nél kirakodó 6. hadsereget a német 1. hadsereg szétveri, úgyhogy (ez; kénytelen Parisba visszavonulni, ahol Paris kormányzójának, Gallieni tábornoknak, parancsnoksága alá kerül.

A 4., 5. francia és angol hadsereg támadása sem sikerül. Az angolok meg sem állnak, hanem a solesmes-le cateau-i csata hatása alatt tovább folytatják a Szajna mögé a visszavonulást. A támadó 5. hadsereget a német 2. hadsereg arcban leköti, az 1. hadsereg pedig részeivel balról átkarolja és az augusztus 29-i és 30-i *st. quentin-guise-i csatában* visszadobja déli irányban.

Az augusztus 25-től 31-ig tartó *Maas-menti csatát* a német 3., 4. és 5., továbbá a francia 3. és 4. hadseregek vívják. Ebben a csatában a francia 4. hadsereget, melynek Joffre terve értelmében a Maason át támadnia kellene, augusztus 25-én a Maason vonalon. a német 4. hadsereg, ettől délre a francia 3. hadsereget pedig augusztus 29-én a német 5. hadsereg támadja meg, miután az utóbbi augusztus; 26-án Longwy-t elfoglalta. A csatát eldönti a német 3. hadsereg, amelyet mind ei német 2., mind a 4. hadsereg parancsnoka segítségül hív. A 3. hadsereg parancsnoka azonban utóbbinak a kérését teljesíti és déli irányba a francia

4. hadsereg hátába nyomul elő, aminek következménye, hogy a francia 4. és azután fokozatosan a francia 3. hadsereg is megkezdje a visszavonulást és a németek a Maason való átkelést kikényszerítik.

7. A marne-i csata.

Események és helyzet szeptember 4-én este.

Németek.

A st. quentin-guise-i csata után a német legfelsőbb hadvezetőség jóváhagyásával az 1. és 2. német hadsereg délkeleti irányba kanyarodik, hogy az ellenséges balszárnyat a visszavonulás lehetőségétől elvágja. A 3., 4 és 5 német hadseregnek a Maas-vonalon küzdő ellenséget kellett délkeleti irányba vissza- és Paristól elszorítania. A 6. és 7. hadseregnek pedig a támadást Tóul és Épinal között kellett tovább folytatnia.

A német 1. hadsereg elől azonban az angoloknak még idejekorán sikerül visszavonulni Paris felé. A német 1. hadsereg ezért legalább a francia 5. hadsereg visszavonulását akarja elválni és azt délkeleti irányba elszorítani. Ez okból nem törődik a Paris felől fenyegető ellenséges támadással, hanem előnyomulását délkeleti irányban tovább folytatja és szeptember 2-án átlépi a Marne-t s így balszárnyával a német 2. hadsereg elé kerül.

A német legfelsőbb hadvezetőség azonban tudomást szerez arról, hogy a franciák csapatokat tolnak el a nyugati szárnyról Paris felé és bár megmarad eddigi szándékánál, jobboldalának Paris felől való biztosítása céljából elrendeli, hogy az 1. hadsereg lépcsőben hátrafelé kövesse a 2. hadsereget és ia haderők jobboldalát biztosítsa.

Az 1. hadsereg parancsnoka azonban ezt a parancsot szó szerint nem teljesíti. A Paris felől fenyegető veszélyt nem becsüli nagyra, nem áll meg, hogy jobbra lépcsőviszonyba kerüljön a 2. hadsereg mögé, hanem tovább nyomul elő délkeleti irányba, hogy a francia 5. hadsereg visszavonulási útját elvágja és Parissal szemben mindössze 1 hadtestet és 1 lovashadosztályt hagy vissza a Marne-től északra.

A 2., 3., 4 és 5. német hadsereg erős és folytonos utóvédharcok között követi a visszavonuló francia hadsereget és szeptember 4-én estig Coulommiers-Montmirail-Château-Thierry-Épernay-Chalons-Courtisols-St. Ménehould-Clermont vonalat érik el.

A 6. és 7. hadsereg a Toul-Épinal-vonalat áttörni nem tudja.

A német hadseregek eddigi harc- és menetvesztesége kb. 50%. (Nagy és augusztus 8-tól pihenőnélküli menetek; jobbszárny hadseregek menetteljesítménye napi 23-26 km.)

A haderő erejét csökkenti: Antwerpen és Maubeuge ostromára visszahagyott 3 hadtest, továbbá, hogy a hosszú hadtápvonalak védelmére tekintélyes erőket kellett visszahagyni, azonkívül nagyon érezhető a hiánya annak a 2 hadtestnek is, amelyet augusztus 25-én az orosz hadszínhelyre toltak át.

Hadászati helyzet sem kedvező. Döntés még nincs. Az ellenség Paris felé nagy erőket tol el és megállapítható, hogy újabb nagy csatára készülődik. A német jobbszárny gyengesége miatt a Paris elleni és Paristól nyugatra való előnyomulásra nincs erő. A Toul és Épinal elleni támadás nagyon sok német erőt köt le, közöttük azokat a csapatokat is, melyeket a Schlieffen-féle terv szerint a jobbszárny megerősítésére kellett volna áttolni.

Entente.

Joffre terve a st. quentin-guise-i csata után újból összeomlott. Joffre most mindenekelőtt vissza akar vonulni a Szajna mögé, hogy az ellenségtől elválva, újból rendezze és szervezze hadseregeit és hogy eddigi veszteségeit pótolja. Szándéka, hogy ezek után, ha lehet, újból támadásba menjen át.

Ennek az elhatározásnak következtében a hadseregek visszavonulóban vannak. A gyors visszavonulást az utóvédek ügyesen fedezik és a német előnyomulást erősen késleltetik.

A 6. hadsereg Parisba megy vissza, ahol Galliéni tábornoknak, Paris katonai kormányzójának parancsnoksága alá lép.

Joffre-nak közben sikerül az ellenségtől felválnia, a csapatok veszteségeit pótolnia, sőt egy új hadsereget, a 9-iket felállítania és ezzel a 5. és 4. hadsereg közötti hézagot betömnie.

A meg nem felelő tábornokokat felváltatja.

A hangulat különben igen nyomott. A francia kormány is Bordeaux-ba költözik át. Az államférfiak főképp az oroszok túlerejében bizakodnak s elhatározzák, hogy végsőkig kitartanak és ezekben a válságos órákban aláírják szeptember 4-én a *londoni egyezményt*, amelyben kötelezik magukat, hogy külön békét nem kötnek.

Arra a hírre, hogy a németek Parist elmellőzik és Paristól keletre nyomulnak déli irányba elő, Galliéni, Paris katonai kor-

mányzója, Joffre-nak azt javasolja, (hogy Parisból törjön ki és a németeket oldalba és hátba támadja meg.

Hadműveleti tervek.

Joffre.

Elfogadja Galliéni javaslatát és szeptember 4-én este elhatározza, hogy a további visszavonulást beszünteti és hogy a Paris-Verdun között előnyomuló német erőket két oldalról átkarolólag megtámadja.

Az egyes hadseregeket a támadáshoz szeptember 5-én kellett készenlétbe helyezni. A támadás kezdetét szeptember 6-ára tűzték ki.

Moltke.

Szeptember 4-én este látja, hogy a Schlieffen-féle tervet végrehajtani már nem lehet. A támadást azonban folytatni, szándékozik. Ezért elhatározta, hogy Paris felé való <piztosítással az ellenséges arcvonal közepét áttöri és hogy a Belfort-Verdun közötti ellenséges arcvonalat felsodríttja. A német 6. hadseregnek Tóul és Épinal között kellett áttörnie és a Verdun-Belfort (között küzdő elenség bekerítését teljessé tennie.

Ezenkívül a jobbszárny megerősítésére a 6. és 7. hadseregből 2 hadtestet és 1 lovashadosztályt St. Quentin környékére szállíttatott a Belgiumon át vezető vasutakon.

Hadműveletek lefolyása. (Lásd 25. sz. vázlatot.)

Szeptember 5-én a német 1. hadsereg zöme tovább folytatja a francia 5. hadsereg üldözését és annak balszárnyát utói is éri. A biztosításul Parissal szemben visszahagyott hadtest pedig a francia 6. hadseregnek szeptember 6-i támadásához felvonuló csapataira bukkan és így Joffre tervét még szeptember 5-én felfedezi.

A német 1. hadsereg terre elhatározza, hogy a hadsereg zömevel szeptember 6-án hátraaircot csinál és hogy visszamegy a Marne északi partjára és hogy az angol és francia 5. hadsereggel szemben mindössze 2 hadtestet hagy vissza.

A franciák a támadást szeptember 6-án az egész vonalon megkezdik és ezzel kezdetét veszi a *marne-i csata*.

Szeptember 6-án a francia hadsereg az átcsoportosításban levő német 1. hadsereg, tehát a német haderők oldalába és

hátába támad. A támadás azonban az Ourcq mentén megakad, mert a következő (napokban a német 1. hadsereg parancsnokának sikerül a Marne-től délre visszahagyott 2 hadtestet is magához vonnia. Ezekkel és a legfelsőbb hadvezetőség által segítségül küldött erőkkel, a német 1. hadsereg nemcsak hogy kiszabadítja magát a francia 6. hadsereg veszélyes átkarolásából, hanem még maga is támadásba megy át a francia 6. hadsereg északi szárnya ellen és azt szeptember 9-én északról átkarolva, déli irányba veti vissza.

Amíg azonban a legszélső jobbszárnyon a helyzet a német 1. hadsereg nézve kedvezővé válik faltai, hogy az átkarolt német hadseregből átkaroló, iaz átkaroló francia 6. hadseregből pedig átkarolt lesz, – addig a Marne mentén a német 2. hadsereg helyzete válságossá válik.

Itt ugyanis a német 1., hadseregnek északra való elvonulása következtében a német 1. hadsereg balszárnya és a német 2. hadsereg között hézag támad, amely hézagban mindössze 1 lovas hadtest maradt vissza (összeköttetésül. Ebbe a hézagba a francia 5. és az angol hadsereg benyomult és visszaszorítva a német lovasságot, áttöréssel és felsodritással fenyegette a német arcvonalat. Az angol hadsereg előnyomulása azonban igen óvatos és lassú, úgyhogy csak szeptember 9-én lépi át) a Marne-t. Ennél veszélyesebb a francia 5. hadsereg. Ez visszaszorítja és hátrahajlítja a német 2. hadsereg jobbszárnyát.

A válságos helyzet azonban szeptember 9-én némileg enyhült, mert a német 1. hadseregnek a francia 6. hadsereg feletti győzelme lehetővé tette, hogy a német 1. hadsereg parancsnoka nagyobb erőket rendeljen ki az angol hadsereg további előnyomulásának megakadályozására. A francia 5. hadseregnek a német 2. hadsereg jobbszárny elleni nyomása is elgyengül szeptember 9-én, mert a 2. hadsereg balszárnya a 3. német hadsereg jobbszárnyával együtt a szembenálló 9., francia hadsereget visszanyomja s ennek hatása kezd mutatkozni a francia 5. hadseregnél is. A többi hadseregeknél szintén igen erős harcok folynak, de egyik fél sem tud eredményre jutni. A 6. és 7. hadseregnél a német legfelsőbb hadvezetőség a további) támadásokat beszünteti és ezekből szeptember 8-tól kezdve, újabb erőket von ki, hogy ezeket mint új 7. hadsereget St.-Quentin környékére szállítsa.

Szeptember 9-én a helyzet tehát az, hogy a franciák átkaroló támadása megghiúsult és hogy mindkét fél arcvonala át van törve. Az áttöréshez szükséges felsodritás azonban még hátra van. A német arcvonal áttörésének veszélyét enyhíti, hogy az 1. hadsereg most már ,az angol hadsereggel szemben is megteheti a kellő rendszabályokat, mert a német jobbszárny ellen a francia átkarolást megghiúsította. A francia 5. hadsereg-részéről pedig a további előnyomulás igen veszélyes, mert a francia 9. hadsereg visszavonulása miatt jobbszárnyal a levegőben lóg. A francia arcvonal áttörése következtében a kezdeményezés így újból a németek kezébe kezd átmenni.

Ebben a válságos helyzetben Hentsch vezérkari alezredes, a német legfelsőbb hadvezetőség meghatalmazottja, a német 2. és 1. hadseregnek elrendeli a visszavonulást.

A visszavonulást a német 2. hadsereg szeptember 9-én kezdi meg Reims-re, az 1. hadsereg pedig szeptember 10-i kezdettel Soissons-ra megy vissza. A két hadsereg között ilyenformán a hézag, ami miatt a visszavonulást elrendelték, továbbra is megmarad.

A többi német hadseregeknél Móltke Hentschnek a főhadi-szállásra való visszatérése után szeptember 11-én rendeli el az Aisne-Vesle mögé és a Verdun körüli magaslatokra a visszavonulást.

Joffre hadseregei, amidőn a nem remélt visszavonulásra ráeszmélnek, az üldözéshez a legnagyobb eréllyel fognak hozzá. A németek visszavonulása a legnagyobb rendben szeptember 12-én ér véget.

Szeptember 9-13. közötti időben, tehát részben még a marne-i csata tartama alatt, de főképp a németeknek az Aisne-vonalra való visszvonulása alatt játszódik le Joffre parancsára a *belgáknak 2. kitörése Antwerpenből* mind a 6 gyalog- és 1 lovashadosztállal. Céljuk, hogy a német hadseregek Belgiumon át vezető összeköttetéseit veszélyeztessék. A kitörő csapatok kezdetben eredményesen támadnak és Termonde-ot, amely fontos vasúti gócpont, megszállják. A németek azonban ellentámadásba mennek át s a belgákat szeptember 13-án az Antwerpenbe való újbóli visszavonulásra kényszerítik.

8. Az Aisne-menti csata.

Ez a csata szeptember 13. és szeptember 30-a közti időben játszódik le.

A marne-i győzelem hatása alatt a franciák és angolok a kivívott győzelmet döntő német vereséggé akarják átváltoztatni. A két fél helyzete a 25. számú vázlatból látható. A francia 5. és az angol hadsereg a német 1. és 2. hadsereg közötti hézagba szeptember 12-én előnyomulva, áttörést kísérel meg. Szeptember 13-án a gyenge német összekötőcsapatokat visszadobják, átlépik az Aisne-t és elfoglalják a craonne-i magaslatokat. Ezzel egyidejűleg erős támadást indítanak Reims-nél a német 2. és Soissons-nál a német 1. hadsereg ellen. Ebben az igen válságos helyzetben a németeknek sikerült szeptember 15-én a francia-angol támadást megállítani a St.-Quentin környékéről erőltetett menetekben beérkező új 7. hadsereggel és a 3., valamint a 4. hadseregtől elvont 1-1 hadtesttel.

Joffre ezután, bár az Aisne mentén a harcok tovább tartanak, az 1. hadseregtől újabb és még idejekorán beérkező erőkkel szeptember 16-án Noyon-on át átkaroló támadást kezd a német jobbszárny ellen, amit a németek az Antwerpentől idevont 1 (X. német tartalék) hadtesttel védenek ki.

A harcok egész a hóhav végéig tovább tartanak, de egyik fél sem tud nagyobb eredményt felmutatni, ami azután az Aisne mentén az arcvonalak megmerevedésére vezet.

9. Versenyfutás a tengerig.

(Lásd 26. sz. vázlatot.)

Szeptember közepétől október közepéig.

Helyzet: a) Németek.

A központi hatalmak hadműveleti terve, hogy nyugaton gyors döntést idézzenek elő, nem sikerült. Az ellenséges támadás az Aisne mentén megakadt ugyan, de az egész nyugati hadszínhelyen küzdő német haderőt az ellenség lekötve tartja. A helyzet különösen a jobbszárnyon veszélyes. Gyors döntésre pedig kilátás nincs. Szeptember 14-én a nagybeteg Moltke helyett Falkenhayn hadügyminiszter lesz a vezérkar főnöke. Németország belsejében 13 új hadosztályt állítottak fel és képeznek ki. Keletporoszországot a tannenbergi és a mazuri csata után egyelőre orosz támadás nem fenyegeti. Nem így van azon-

ban Galíciában, ahol az orosz főerő támadását az osztrák és magyar haderő magára vonta és most a lemergi csaták után kénytelen volt Krakó és a Kárpátok vonalára visszavonulni. A szerb hadszínhelyen bár az osztrák és magyar hadseregek első támadása mlghiusult és a szerbek jMagyarországj elleni támadása is vérbefult, de a Boszniába betörő szerb csapatok a tartomány fővárosát, Szarajevót fenyegetik.

b) *entente*.

Az entente haditerve, hogy a központi hatalmakat egyidejű, minden oldalról való gyors megrohanással legázolják, szintén csődöt mondott. A nyugati hadszínhelyen az Aisne mentén arctámadással¹ eredményt elérni már nem *igen* lehet. Remény van azonban, hogy a német nyugati szárny átkarolása által döntést lehet elérni, ha a támadás gyorsan megindul, még mielőtt a németek erőket tolhatnának el a jobbszárnyra.

Falkenhayn szándéka.

A döntést továbbra is a nyugati hadszínhelyen keresi. Mindenekelőtt azonban a levegőben lógó nyugati szárnyat akarja az- ellenség esetleges átkaroló támadásaitól megvédelmezni. Ezért az egész arcvonal mentén az ellenséget ellentámadásokkal le akarja kötni, hogy az a nyugati szárnyra az erőket eltolni ne tudjon. A támadásokkal egyidejűleg Falkenhayn azonban a német balszáriwról és középről erőket is akar kivonni, hogy, azzal, ha lehet, az ellenség nyugati szárnyát átkarolja és a döntést kierőszakolja. Ha ez nem lehetséges, akkor legalább jobbszárnyát a Somme mentén a tengerre szeretné támasztani, hogy ilymódon legalább a La Manche csatorna és a francia tengerpart ura legyen. Antwerpent veszélyes volta miatt mielőbb el kellett foglalnia.

Joffre szándéka.

Joffre az arcvonalból kivon 2 hadtestet és 1 lovas hadtestet. Ezeket az eddigi 2. hadsereg parancsnokának parancsnoksága alatt, mint:új 2. hadsereget, Amiens környékén vonultatja fel, azzal a szándékkal, hogy a németek oldalába és hátába támad.

Események.

Mindkét félnek tehát az, a törekvése, hogy a (másik nyugati szárnyát átkarolja. Ez azután azt eredményezi, hogy a szárnyak meghosszabbodnak a tengerig. Az a körülmény pedig,

hogy a franciáknak a csapatok felvonultatásához több vasútvonal állott rendelkezésre és így a támadást korábban kezdhették meg, a szárnyaknak északi irányban és pedig derékszögben való elhajlását okozta.

Arcban mindkét fél részéről az erők lekötése céljából tulajdonképpen az *Aisne-menti csata* folyik tovább egész szeptember végéig, amely, amint tudjuk, az arcvonal megmerevedésével ér véget. Ennek az Aisne-menti csatának egyik része a szeptember 14-18. között vívott *Reims-Maas közötti csata*, amelyben a franciák támadnak, de eredményt csak Reims környékén tudnak elérni, ahol a németek hátsóbb állásba mennek vissza.

A németek Verdun-Tóul között akarnak áttörni. Ez az úgynevezett *Verdun-Tóul közötti áttörési csata*. A marne-i csata után ugyanis a német legfelsőbb hadvezetőség újból vizsziatér ahhoz a tervhez, hogy a francia várak vonalát áttörje és Verdun-t, mint”) a keleti várvonal sarkpillérét, elfoglalja. A támadás szeptember 16-28-ig tart. A német 5. hadsereg támadása azonban a Maas nyugati partján nem sikerül. A Strantz hadseregcsoportnak azonban sikerül elfoglalnia szeptember 25-én Verdun egyik erődjét: Camp des Romains-t, a St. Mihiel-nél fekvő hídfőt.

A keleti szárnyon a Mosel és a svájci határ között nagyobb esemény nem történt. Itt a német 6. hadsereg helyén szeptember 15-től kezdve a *Falkenhäusen-hadseregcsoport* (5 pót-, 4y₂ tartalék- és 1 Landwehr-hadosztály, 3 Landwehr-dandár) a 7. hadsereg szakaszában pedig a *Gaede-hadsereg csoport* (5 Landwehr- és 1 pót-dandár) igyekezett az ellenséges csapatoknak az arcvonalból való kivonását megakadályozni.

A nyugati szárnyon Joffre szeptember közepe táján Castelnau tábornok parancsnoksága alatt a balszárnyról elvont erőkből új 2. hadsereget szervez s ezzel Montdidier környékén vonul fel. Azután szeptember 21-én St. Quentin irányában előretör. A németek viszont Lotharingiából a 6. hadsereget és a 4. hadseregtől 1 hadtestet St. Quentin környékén vonják össze. Így keletkezik ő, szeptember 21-től 29-ig tartó *st. quentin-i csata*, amelyben a németek a támadó franciákat a Somme-on át visszaszorítják. Itt azután minden további támadás megakad.

Joffre újból meg akarja kísérelni a német északi szárnyat átkarolni és pedig a belgáknak Antwerpenből való kitörésével kapcsolatban. Ebből a célból Amiens és St. Pol között a 3 had-

testből és lovasságból álló új 10. hadsereget vonultatja fel Maudhuy tábornok parancsnoksága alatt s ezzel már szeptember 29-én megindul támadásra Douai irányába. A német legfelsőbb hadvezetőség a 6. hadsereget megerősíti főképp a 2. és az 1. hadseregtől elvont hadtestekkel és Cambrai-n át, Arras irányába, szintén támadásba megy át nemcsak azért, hogy megállítsa a franciák támadását, hanem, hogy ha lehet, a franciák nyugati szárnyát is átkarolja. Ily módon keletkezik az *arras-i csata*, amely október 9-ig tart és az arcvonalnak egész La Basseé-ig való meghosszabbodásával járt Ennek a csatának tartama alatt, hogy a francia 2. és 10. hadsereg támadásának egységét biztosítsák, Foch tábornokot a 2. és 10. hadseregből alakított északi csoport parancsnokává nevezik ki.

Közben a német legfelsőbb hadvezetőség, hogy a főerők nyugati szárnyán mennél nagyobb erővel léphessen fel és hogy az északi szárnynak a belgák részéről való állandó fenyegetésnek véget vessen, szeptember 27-én megkezdí *Antwerpen ostromát* Ennek következtében a belgák az arras-i csatában a francia 10. hadseregnek segítségére nem, és jöhetnek már. Beseler, a várat ostromló csapatok parancsnoka, a várat nem zárja körül, hanem csak a déli oldalról támad. Bár az angolok segítséget küldenek a belgáknak, október 9-én Antwerpen véglegesen a németek kezébe kerül. A belga hadsereg a Scheide balpartján gyülekezik és szorosan a hollandi határ mellett, Brügge-n át, az Yser-hez vonul és itt csatlakozik a franciákhoz és angolokhoz.

Az arras-i csata után az angol French marsallnak a kívánságára Joffre az angol hadsereget október első napjaiban az arcvonalból kivonja és 9-19-e közötti időben St. Orner környékére a tengerpartra szállíttatja.

Antwerpen eleste után a német legfelsőbb hadvezetőség a döntés előidézése céljából az ország belsejében felállított 6 hadtestből 4-et a nyugati hadszíntérre von. Azután ebből a négy hadtestből és az Antwerpent ostromló hadseregből az új 4. hadsereget alakítja.

További szándék.

a) *Franciák-angolok-belgák.*

Támadás, hogy a német arcvonalat Belgiumban való előre-töréssel megrendítsék, hogy a kezdeményezést megőrizték, hogy

a tengerparton fekvő kikötőket az Angliával való összeköttetés céljából biztosítsák és hogy Antwerpent visszafoglalják.

A támadást végrehajtja a belga-angol és a 10., továbbá a DUrbal tábornok parancsnoksága alatt újonnan felállított 8. francia hadsereg egy angol hajóhad közreműködése mellett.

Átkarolnia kellett Menin irányában az angol hadseregnek. Arcban támadnia a 10. francia hadseregnek kellett. A 8. hadsereg tartalék volt. A belgák az északi szárnyat biztosították.

b) *Németek.*

támadás Menin-La Bassée között a 6. hadsereggel, a tengerpart mentén a 4. hadsereggel, főképp a fontosabb kikötők elfoglalása céljából. Ezek a kikötők az angol hadsereg utánszállításának igen fontos támpontjai s azonkívül a tengeralattjáró hajók hadműveleti alapjául szolgáltak.

Események.

A két fél támadási szándéka következtében keletkezik a *lille-i csata* október 12-től 19-ig, továbbá az *Yser-menti* és *y pern-i csata* október 18-tól november 7-ig.

a) *A lille-i csata.*

Az arcban előnyomuló német 6-ik hadsereg még az angol és belga, továbbá a német 4. hadseregnek felvonulása alatt október 12-én rohammal elfoglalja a francia népfölkelők által védett Lille-t. Az angol hadsereg felvonulásának befejezése után támad, hogy Lille-t visszafoglalja, azonban sikertelenül.

b) *Az Yser-menti és ypern-i csata.*

Az Antwerpentől előnyomuló és a belga hadsereget üldöző 4. hadsereg mindenekelőtt a belga kikötőket foglalja el. De október 18-án már az *Yser mentén* erős ellenállásra bukkan. Így keletkezik az október 18-30-ig tartó *Yser-menti csata*. A németek igen erélyesen támadnak és a kezdeményezés kezd átmenni a németek kezébe. De a német támadás nem sikerül, mert a belgák királyuk parancsára a tenger zsilipjeit felnyitják és elárasztják a tengerpartot október 30-án. A németek így az Yser mentén kénytelenek a további támadásokat beszüntetni.

A német legfelsőbb hadvezetőség ezután az arcban többé nem támadható Yser-állás felsodritására a Lys mentén akar át-

törni s ezért a Fabeck-hadseregcsoportot szervezi. Így keletkezik az október 30-tól november 17-ig tartó *ypern-i csata*. A támadást a Fabeck-csoport kezdi október 30-án Ypernnél. Ugyancsak október 30-31-én Joffre is támad. A francia támadás teljesen megakad. A német támadás pedig igen lassan halad előre, miért is Felkenhayn november 17-én teljesen beszünteti a további támadásokat.

Október és november hó folyamán az ellenséges erők lekötése céljából az arcvonal más helyén vívott harcok közül az október 31-én vívott *vailly-i ütközet* a legfontosabb az Aisne mentén. Ez azért nevezetes, mert állásharcban ez volt az első nagyobb siker, amelyet teljes methodikus harceljárásuknak köszönhetnek a németek.

D) Az 1914. évi lembergi és keletporoszországi hadjárat

1. Hadműveleti tervek.

a) *Központi hatalmak.*

(Lásd a 27. sz. vázlatot.)

A közös osztrák-magyar és német hadműveleti terv.

Az osztrák-magyar és német vezérkar tervei szerint *felkeltett vonulnia*:

Keletgaliciában: 40 osztrák-magyar hadosztálynak.

Keletporoszországban: 13 német hadosztálynak.

Felsősziléziában: 1 német hadtestnek.

Az erők feladata: az volt, hogy Oroszország haderejét a mozgósítástól számítva legalább is hat hétig magukra vonják és lekössék.

Ezt a feladatot *támadó módon* akarták megoldani.

A támadás tulajdonképpen a Bug és, Visztula között gyülekező orosz erők ellen végrehajtandó kettős oldaltámadás lett volna.

E célból:

Az *osztrák-magyar haderő zömének* SL Bug és a Visztula között délről észak felé Cholm-om és Lublinon át,

a *Keletporoszországi felvonuló* 13 német hadosztálynak pedig északról dél felé a Nareven át Sziedlecs irányába kellett támadnia.

A *Sziléziában* felvonuló német hadtest feladata az volt, hogy nyugatról keleti irányba Orosz-Lengyelországon át támadólag nyomuljon elő.

A támadás kezdeté: még mielőtt az oroszok a mozgósítást és felvonulást befejezték volna, mind osztrák-magyar, mind német részről egyidejűleg a 20. és 24-ik mozgósítási nap közötti időben.

Az osztrák-magyar hadműveleti terv.

E közös hadműveleti terv alapján a 40 osztrák és magyar hadosztálynak a keletgalíciai orosz határon a következőképpen kellett felvonulnia:

21 hadosztály (az 1. és 4. hadsereg) az alsó San és Bug között arccal északnak; feladata: a Bug és Visztula között gyülekező orosz erőkkel szemben mielőbb döntő harcászati eredmény elérése.

19 hadosztály (a 3. és 2. hadsereg) a Bug és az oláh határ között arccal keletnek; feladata: a kelet felől előnyomuló oroszokat leküzdeni. E küzdelemben esetleg a 4-ik hadseregnek, ha már a maga számára a Bug és Visztula között gyülekező orosz erőkkel szemben a cselekvési szabadságot biztosította, szintén részt kellett volna vennie olyképp, hogy északi irányból kelet felé kanyarodva, a kelet felől előnyomuló oroszokat északi irányból támadja meg.

Ez erőkn kívül még a Kummer-csoportnak a Visztulától északra a poroszsziléziai német Woyrsch-féle hadtesttel együtt támadólag kellett előnyomulnia. Feladatuk a belső szárnyaknak biztosítása és az összeköttetés fenntartása volt.

Német részről Moltke Conradnak azt a kívánságát, hogy a német keletporoszsországi hadsereg főerejével a Nareven át Sziedlecs irányában támadjon, csak az esetben gondolta teljesítendőnek, ha az oroszok védő vagy legalább is várakozó magatartást tanúsítanak. Ezért a 8. hadsereg *feladatul* nem a Nareven át Sziedlecs felé való támadást, hanem elsősorban a német keleti tartományok védelmét, másodsorban pedig az osztrák-magyar támadás támogatását kapja. A német 8. hadsereg parancsnoka ennek a feladatnak a megoldását úgy tervezi, hogy a Memelíg terjedő hosszú vonalban vonultatja fel a 8. hadsereget és az oroszok támadását be akarja várni. Azután pedig a Nyemen és a Narev folyók felől előnyomuló orosz hadsere-

gek közül azt szándékozik megtámadni elsőnek, amelyik korábban kezdi meg az előnyomulást.

b) *Oroszok.*

(Lásd a 28. sz. vázlatot.)

Az 1893. évi katonai egyezmény értelmében Oroszországnak 700-800.000 emberrel kellett Németországgal szemben felvonulnia. A későbbi évek folyamán a francia vezérkar azt kívánta, hogy Oroszország a főerővel Németországot Berlin irányában támadja meg és pedig már a 16. mozgósítási napon. Az orosz haderő gyors felvonulásának lehetővé tétele miatt Franciaország nagy összegeket bocsátott kölcsönképpen Oroszország rendelkezésére a felvonulási vasútvonalak kiépítésére.

Az orosz vezérkar az esetben, ha Németország főerejével nyugaton támad, a Berlin irányába való támadást csak akkor tartotta megvalósíthatónak, ha előbb az osztrák-magyar hadsereget megsemmisítette. Így születik az „A” (Ausztia) terv.

Ez „A” terv szerint az oroszok célja:

1. Az osztrák-magyar hadseregnek megsemmisítése. Felső-magyarország, Csehország, továbbá

1. Keletporoszország elfoglalása és

1. a Posenen és Boroszlón át Németország belsejébe való előnyomulás.

E sokféle cél elérhetése végett az oroszok támadni akarnak. És pedig az alábbi csoportosításban:

1. Ivanov tábornok parancsnoksága alatt négy hadsereg – az úgynevezett „jdéljijugati arcvonal” – a Keletgaliciában felvonuló osztrák-magyar főerőt megsemmisíti, ennek visszavonulását mind Krakkó, mind a Kárpátokon át megghusítja, Galiciát és a Kárpát-átjárókat megszállja. E célok megvalósítása végett Ivanov két irányból támad. És pedig:

keletről nyugati irányba a 3. és 8. hadsereg, összesen 24 gyalog-, 9 lovashadosztály a főtámadást hajtja végre és a Dnyeszter, Valamint a Kárpátokon át vezető visszavonulási utakat elvágja;

északról a Bug és Visztula közötti területből déli irányba támad és a Krakkó felé vezető visszavonulási utat elvágja a 4. és 5. hadsereg, összesen 22½ gyalog-, 9½ lovashadosztály. E támadó csoportnál azonban az 5. hadseregnek (13 gyalog- és 5 lovas-hadosztály) félig-meddig tartalékfeladata volt, mert

úgy kellett előnyomulnia, hogy támogatására siethessen akár a jobb, akár a bal szomszédjának;

2. Keletporoszország ellen Silinszki tábornok parancsnoksága alatt az „északnyugati arcvonal” két hadseregének (1. és 2. hadsereg) fellett támadnia és az ottani német csapatokat visszanyomva, a Visztula alsó folyásáig előnyomulnia.

Ez arcvonal hadseregeinek szintén két irányból kellett támadniuk. Az 1. hadseregnek (15½ gyalog-, 5½ lovas-hadosztály) a Nyementől nyugati irányba Königsberg felé; a 2-ik hadseregnek (14½ gyalog-, 4 lovas-hadosztály) délről, a Narevtől északi irányba, ugyancsak Königsberg felé.

1. Posenen és Boroszlón át Németország belsejébe való támadás¹ a 9. és 10. hadseregek feladata lett volna. Ezek felállítását francia nyomásra augusztusi 7-én határozta el az orosz hadvezetőség.

2. Az orosz fővezér tartalékaul a 6. és 7. hadsereg (kb. 16½ gyalog-, 3 lovas-hadosztály), továbbá a később csak a helyzet tisztázódása után felvonuló 5 kaukázusi, turkesztáni és szibériai hadtest szolgált.

Egyelőre a 6-ik hadsereg a Keleti-tenger és Finnország partjainak és Szent-Pétervárnak, a 7-ik hadsereg az oláh határnak védelmére maradt vissza.

5. Végül 4 hadtestnek és 4 tartalékhadosztálynak a távol keleten, a Kaukázusban és Turkesztánban kellett visszamaradnia.

A hadműveletek, azaz az előnyomulás kezdete:

1. A délnyugati arcvonalon:

8-ik hadsereg: a 19. mozgósítási nap, azaz augusztus 18., határátlépés augusztusi 21-én;

3-ik hadsereg: a 20. mozgósítási nap, azaz augusztus 19., határátlépés augusztus 22-én;

4-ik és 5-ik hadsereg: a 24. mozgósítási nap, azaz augusztus 23-án.

2. Az északnyugati (arcvonalon):

1. hadsereg: határátlépés a 18. mozgósítási nap, azaz augusztus 17-én;

2. hadsereg: a 20. mozgósítási nap, azaz augusztus 19-én. Abban a kevésbé valószínű esetben, ha a németek a főerejükkel Oroszország ellen támadnának, az oroszok a „G” (Germania) terv szerint az ázsiai csapatok beérkeztéig csak véde-

kezni akartak. Védelmi vonal a Nyemen-Bug háromszög Proiszkurov-vonala lett volna. Főerő (20 hadtest) a Pripjet-mocsaraktól északra.

2. A háború kitörése, mozgósítás, felvonulás.

(Lásd a 29. sz. vázlatot.)

Június 28-án a trónörökös párt meggyilkolják, inert mint a trializmus pártolója, a délszlávokat Habsburg-uralom alatt akarja mint külön önálló államot Ausztria-Magyarországhoz csatolni és így füstbe menne a nagyszerbek reménye, mely Karagyorgyevics-uralom alatt akarja a délszlávokat egy államba tömöríteni.

A kettős monarchia vezetőkörei tudják, hogy tulajdonkép a nagyszerb eszme a gyilkos és ezért el kell határozniok, hogy Szerbiát rákényszerítik-e a nagyszerb eszme elfojtására. Tudják továbbá azt is, hogy Oroszország valószínűleg Szerbia segítségére fog sietni. Viszont Németország támogatásában nem biztosak.

Július 4-én ezért előbb az; uralkodó II. Vilmos német császárt megkérdezi, hogy támogatására számíthat-e?

Július 7-én Vilmos császár kedvező válasza megérkezik és ezen a napon elhatározzák, hogy Szerbiát még háború árán is rákényszerítik a Monarchiát megcsónkítani akaró nagyszerb tevékenységnek abbahagyására. Ennek a határozatnak egyedüli ellenzője a magyar miniszterelnök, gróf Tisza István.

Július 9-én a közös minisztertanács határozatához az iwalodó is hozzájárult.

Egyrészt, hogy a, gyilkosságot (alaposan kivizsgálhassák és így meggyőző bizonyítékokat szolgáltatthassanak a nagyhatalmaknak Szerbia bűnösségéről, másrészt, hogy az aratási munkálatok nagy részét befejezhessék és végül, hogy bevárják, míg elhagyja Szentpétervárt és hajóra száll a francia köztársaság elnöke, aki az orosz cárt látogatta meg, csak július 23-án nyújtják át Szerbiának a nagyszerb eszme elfojtására irányuló követelését a Monarchiának.

Július 25-én Szerbia mozgósítja hadseregét és visszautasítja a Monarchia követelését, miután előbb táviratilag megkérdezte Oroszországot, hogy támogatja-e a Monarchia elleni háborújában és miután Oroszország igenlő válasza megérke-

zett. Ugyanezen a napon Oroszország is elrendeli a „háborút előkészítő időszak”-ot, azaz. haderejét riadókészültségbe helyezi.

A Monarchia követelésének visszautasítása miatt I. Ferenc József július 25-én este Szerbia ellen elrendeli a részletes mozgósítást. 1-ső mozgósítási nap július 28.

A *Monarchiában* a mozgósítás és a felvonulás azon a feltevésen alapult, hogy a Monarchiának vagy csak Szerbiával és Montenegróval, vagy Oroszországgal és Szerbia-Montenegróval, vagy pedig Olaszországgal és Szerbia-Montenegróval lesz háborúja. A háborús előkészületek közül a Szerbia-Montenegró ellenit „*B-háború*” (Balkán) esetnek, az Oroszország-Szerbia-Montenegró ellenit „*R- és B-háború*” (Russland und Balkán) esetnek, az Olaszország-Szerbia-Montenegró ellenit pedig „*I- és B-háború*” (Italien und Balkan) esetnek hívták.

Ezek alapján a hadvezetőség a Monarchia haderejét 3 részre osztotta fel; és pedig:

1. a „*minimális Balkán-csoport*”-ra, mely 3 hadtestből (XIII., XV. és XVI.), azonkívül népfőlkelő- és menetalakulások, továbbá várőrségekből, összesen 8 hadosztályból, 7 önálló dandárból és 2 önálló ezredből állott;

2. a „*B-lépcső*”-re, melyhez 4 hadtest (IV., VII., VIII., IX.), azonkívül népfőlkelő- és menetalakulások, továbbá várőrségek és 3 lovashadosztály (10., 1. és 11. honvéd), összesen 10-11 hadosztály, 5 önálló dandár, 6 önálló ezred és 3 lovas hadosztály tartozott;

3. az „*A-lépcső*”-re, mely viszont; 9 hadtestből (I., II., III., V., VI., X., XI., XII., XIV.) és 8 lovashadosztályból (2., 3., 4., 5., 6., 7., 8., 9.) alakult.

A „*minimális Balkán-csoport*” és a „*B-lépcső*” alkotta a „*maximális Balkán-csoport*”-ot.

Tisztán „*B-háború*” esetén a „*maximális Balkán-csoport*”-nak kellett volna felvonulnia Szerbia ellen, különben, – tehát az „*R- és B-háború*”, valamint az „*I- és B-háború*” esetén, – csak a „*minimális Balkán-csoport*” vonult volna fel.

Kulpolitikiükaink biztosították a hadvezetőséget, hogy Oroszországot a szerb háborúba való beavatkozástól sikerülni fog legalább is addig visszatartani, míg a szerb haderő fölött a monarchia csapatai győzelmet nem arattak. Így egyelőre csak a „*B-háború* eset” állott elő. Ezért a magyar és osztrák

hadvezetőség a „maximális Balkán-csoport”-ot és azonkívül még a. gráci III. hadtestet is mozgósítatja. Az 1-ső mozgósítási szállítmányok Szerbia ellen július 30-án indulnak el.

Oroszországban csak az egész haderő mozgósítását készítették elő; a haderő részleges mozgósítására nem számítottak. Amidőn tehát július 29-én a cár Ausztria és Magyarország ellen a kievi és odesszai körleteknek, összesen 13 hadtestnek a mozgósítását elrendeli, az orosz vezérkar nagyon aggódott, hogy emiatt a bekövetkező általános mozgósításnál nagy sűrűlódások fognak bekövetkezni és ezért arra törekedett, hogy a car az általános mozgósítást is rendelje el. Ezt a cár július 30-án el is rendeli, miután *oly* híreket kap, hogy Németország az általános mozgósítást Oroszország ellen már elrendelte.

Az első orosz mozgósítási nap július 31-e.

II. *Vilmos* a lelkében élő békevágytól vezéreltetve még megkísérli, hogy Oroszországot a mozgósítási parancs visszavonására bírja, annál is inkább, mert hisz az oroszországi hadműveleteink sikere attól függött, hogy sikerül-e a felvonulásban Oroszországot jóval megelőzni. Ez a kísérlet sikertelen marad és így Németország július 31-én „Oroszország elleni fenyegető háborús állapot”, Ausztria és Magyarország pedig az általános mozgósítást rendeli el.

Németország augusztus 1-én adja ki a parancsot az általános mozgósításra és ugyanekkor a háborút is megüzeni Oroszországnak.

Első mozgósítási nap a németeknél: augusztus 2-a, a Monarchiában augusztus 4-e.

Conrad az osztrák-magyar vezérkar főnöke, csak július 31-e folyamán tudja meg, hogy az orosz háború kitörését halasztani nem lehet. Ekkor már Szerbia ellen a felvonulás kezdetét vette, a „B-lépcső” összes csapata is, 4 gyalog- és 2 lovashadosztály kivételével, már felvonulás közben volt. Ezt pedig Galíciába kellene szállítani. A „B-lépcső”-ből azonban mindössze a 4 gyalog- és 2 lovashadosztályt lehetett azonnal északra irányítani. A „B-lépcső” többi részének először a Szerbia elleni felvonulást be kellett fejeznie és csak augusztus 18-án, az „A-lépcső” felszállítása után vehette kezdetét a Galíciába való szállítása, mert különben a vasutakon zavar és rendetlenség keletkezett volna.

A 2-ik hadseregnek („B-lépcső”) Oroszország elleni későbbi felvonulása, továbbá Oláh- és Olaszország kétes magatartása

miatt Conrad a felvonulási területet hátra helyezi a galíciái határról, a 2-3 menettel hátrább fekvő Szán-Dnyeszter vonalra.

A harcoló csapatok felvonulása augusztus 18-án fejeződik be.

Az „A-lépcső”-ből az 1. és 4. hadsereg augusztus 20-ra a 3. hadsereg és a Kövess-csoport (a 2. hadseregnek egyenest az orosz hadszínhelyre szállított részei) augusztus 23-ra érkezik be teljesen Galíciába.

A „B-lépcső” zöme a szerbekkel vívott 1. Drina-menti és a sabáci csatába kénytelen volt felsőbb parancsra beavatkozni, sőt a VIII. hadtest igen erős vereséget szenvedett, ezért a 2. hadsereg, mely a „B-lépcső”-ből alakult, csak elkésve érkezett meg Galíciába. Felvonulását teljesen csak szeptember 5-én fejezte be és ekkor is összesen csak 37½ gyalog-, 8½ népfölkelő-, 11 lovashadosztály, összesen kb. 770 zászlóalj, 380 lovasszázad és 2000 löveg vonult fel Oroszország ellen.

A *németek* felvonulásukat augusztus 12-én fejezték be Kelet-Poroszsországban. Azonban a németek csak 9½ (a Landwehr dandárokkal együtt 11) gyalog- és 1 lovashadosztállyal vonultak fel, a tervezett 13 hadosztály helyett. Ennek oka az volt, hogy Olaszország semleges magatartása miatt, a Rajnánál nem vonult fel a megígért 3 olasz hadtest és 2 lovashadosztály, ezek helyett tehát a csapatokat a keletporoszszági 8. hadsereg rovására kellett nyugaton felvonultatni.

Oroszországban a mozgósítás és felvonulás a legnagyobb rendben zajlott le és a tervezett időben fejeződött be. Az általános mozgósítás elrendelése után a meglehetősen komplikált vasúti szállítmányokban zavar nem keletkezett, pedig ettől nagyon félt az orosz hadvezetőség, mert mint tudjuk, az általános mozgósítást a részleges mozgósítás elrendelése előzte meg. A részleges mozgósítás ugyanis nem volt előkészítve és ezenkívül még vegyes kiegészítő rendszer is volt. A bajt úgy kerülték el, hogy az általános mozgósítás elrendelésekor a részlegesen mozgósított területek lakosságának a családi ügyek elintézésére szánt időt 24 órával meghosszabbították és ilymódon az egész birodalomban a mozgósítás tulajdonképp egy időben kezdődött.

A mozgósított 79 gyalog-, 42 tartalék- és 30½ lovashadosztályból a háború kezdetén, amidőn már Oláhországnak jóakarató semlegességére is számítani lehetett, 25 hadtest, 52½ gyalog-, 24 tartalék- és 28 lovashadosztállyal vonult fel Ausztria-Magyarország és Németország ellen.

Augusztus 7-től kezdve, amidőn Svédország magatartása is tisztázódott, megkezdődött a 2 hadtestből, 2 tartalékhadosztályból és 2½ lovashadosztályból alakuló 9. hadsereg felvonulása is Varsó körül.

Augusztus végéig felvonult összesen: 27 hadtest, 59 gyalog-, 26 tartalék- és 30½ lovashadosztállal, összesen 1344 zászlóalj, 724 lovasszázad és kb. 5500 löveg.

Később még a XXII. finn hadtestet Besszarábiából, 4 tartalékhadosztállal az ország belsejéből is a nyugati hadszínhelyre vontak, azonkívül előkészítették még Ázsiából 5 hadtestnek és 5 tartalékhadosztálynak is a felvonulását, úgyhogy a keleti és déli határok védelmére összesen csak 4½ és 6 tartalékhadosztály maradt vissza.

3. Az első hadműveletek.

Osztrák és magyar részről még a hadseregek felvonulásának tartama alatt megkezdődik augusztus 13-án a Visztula balpartján a *Kummer-csoportnak* Jozefov és a német *Woyrsch-hadtestnek* Ivangoród felé való előnyomulása. Augusztus 14-én a légi-, következő nap a lovasság távolfelderítése veszi kezdetét.

Kummer és *Woyrsch* csapatainak a felvonulási terv értelmében átengedik az oroszok Orosz-Lengyelországot. Ilymódon a *Kummer-csoport* és a *Woyrsch-hadtest* előnyomulás közben csupán kisebb harcokat vív a leplező és felderítő orosz csapatokkal.

Keletporoszországban Prittwitz vezérezredes már augusztus első felében valószínűnek tartja, hogy a Keletporoszország ellen gyülekező orosz hadseregek közül elsőnek a Nyemen-hadsereg fog előnyomulni s ezért elhatározza, hogy hadseregének zömét az Angerapp-vonal mögött gyülekezteti s azután az orosz Nyemen-hadsereget megtámadja. A főerőnek ez az újabb felvonulása augusztus 14-től 18-ig tart. Eme felvonulás közben keletkezik augusztus- 17-én a *stallupöneni ütközet*. Az orosz , 1. hadsereg ugyanis a hadműveleti terv értelmében már augusztus 17-én átlépte a határt. Az Angeraptól keletre felvonult I. német hadtest azonban Prittwitz parancsa ellenére nem vonul vissza az Angerapp mögé, hanem augusztus 17-én megtámadja az orosz Nyemen-hadsereget. Ez a támadás a *stallupöneni ütközet*, melyet a németek félbeszakítanak és az Angerapp mögé való visszavonulással ér véget.

Osztrák és magyar részéről augusztus 18-án *Conrad elhatározta*, hogy a főerővel augusztus 26-án vagy 27-én az általános támadást megkezdi, bár a beérkezett hírek alapján tudta, hogy az orosz felvonulás meglehetősen előrehaladott állapotban van és bár tudta azt is, hogy Prittwitz vezérezredes nem támad egyelőre a Nareven át, Sziedlecs irányába és bár a Szerbia ellen felvonult 2. hadsereg részei a visszavonuló és megvert 5. hadseregünk segítségére siettek és most a sabáci csatát vívják, úgyhogy ezeknek az erőknek északra valószállítása csak később kezdődhetik meg. Ennek az általános támadásnak az előkészítése véget Conrad a hadseregeket a támadáshoz készenlétbe- akarja helyezni és pedig úgy, hogy akár északi, akár keleti irányba támadhasson. Az 1., 4. és 3. hadsereget ezért augusztus 18-án előretolja a Szán-torkolat-Lemberg közötti területbe, arccal északnak, a hadseregeket jobbra és hátrafelé lépcsőzve. A Kövess-csoportot még a Dnyeszternél állva hagyja.

Az oroszok közben Keletporoszországban tovább folytatják előnyomulásukat és hadműveleti tervük értelmében Kelet-Galicia ellen is megkezdik a támadó előnyomulást.

Keletporoszországban ily módon augusztus 20-án a német 8-ik és az orosz 1. hadsereg *a gumbinneri csatát* kezdik vívni, amelyet azonban Prittwitz vezérezredes félbeszakít és a Visztulavonalra vonul vissza, mert túl sötéten ítéli meg a helyzetet és mert az orosz 2-ik hadsereg délről előnyomulva a német 8-ik hadsereg visszavonulási vonalát veszélyezteti.

A gumbinneri csata után azonban kitűnik, hogy a Visztula mögé való visszavonulás csak nehezen sikerülhetne, de ezenkívül a németek Keletporoszországot nem akarják feladni». Ép ellenkezőleg, védeni akarják. Ezért Prittwitz helyett Hindenburgot bízza meg a német legfelsőbb hadvezetőség a 8. hadsereg parancsnokságával. Vezérkari főnökül Ludendorffot adják mellé. Moltke indítványára azonkívül a 8. hadseregpáncsnokságnál elhatározzák, hogy most a 2. orosz hadsereget támadják meg. Hindenburg augusztus 23-án átveszi a parancsnokságot és ezt az elhatározást magáévá teszi. A német legfelsőbb hadvezetőség ezenkívül augusztus 23-án az osztrák-magyar hadseregfőparancsnokságot megkéri, hogy a német 8. hadsereg tehermentesítésére kezdje meg a támadást. E segélykérésen kívül még a nyugati hadszínhelyről a határmenti csaták után 2 hadtestet, 1 lovas-

hadosztályt tol át Keletporoszországba a 8. hadsereg megerősítésére.

Keletgaliciában az orosz 8-ik hadsereg augusztus 21-én, a 3-ik hadsereg pedig augusztus 22-én lépi át a keleti határt, míg az orosz 4-ik és 5-ik hadseregek augusztus 23-án kezdik meg déli irányban az előnyomulást.

Augusztus, 22-én Conrad a hadseregeket, most már a Kövesscsoportot is, még jobban, előretolja, hogy az általános támadást a lehető legkedvezőbb körülmények között kezdhesse meg. Ezért az 1. hadseregnek már az orosz területen fekvő és a Tanevmocsarakat északról szegélyező magaslatokat (kellott elfoglalnia).

E parancs és az oroszok előnyomulása következtében kelétkozik az augusztus 23-tól 25-ig tartó *kraszniki csata*. (Lásd a 30. sz. vázlatot.) A Dankl-hadsereg 9 hadosztálya és az orosz 4. hadsereg, körülbelül 5 hadosztálya között. Ebben a csatában a magyar V. hadtest augusztus 23-án Polichnánál visszadobja a déli irányba előnyomuló orosz elővédet Krasznikra. Következő nap 2 orosz hadtest (XVI. és Gránátos) Frampolon át átkaroló támadást kísérel meg a Krasznikra támadó magyar csapatokra, de ezt az V. hadtest pozsonyi és komáromi hadosztályai kivédik, a X. hadtest pedig ellentámadásával az oroszot (védelemre kényszeríti). Végül augusztus 25-én a magyar V. hadtest Kraszniknál áttöri az oroszok arcvonalát, az I. hadtest pedig nyugatról átkarolja, mire az oroszok visszavonulnak. A kraszniki csata mind a vezetés, mind a csapatok magatartása tekintetében egyike a legszebb és legtanulságosabb csatáknak. A győzelem kivívása pedig csaknem teljes egészében magyar győzelem, bár a magyarok az 1. hadseregnek csak $\frac{1}{3}$ részét alkották.

Az augusztus 24-én estig beérkezett hírek szerint Conrad az oroszokat a Bug és Visztula között gyülekezőben gondolja. A Galícia keleti határán át előnyomuló orosz erőt 10 hadosztályra becsüli. Utóbbi élével Radziechov-Zloczov-Strypa-vonalat érte el. Az összeütközés a 3. és 2. hadsereggel elkerülhetetlen. E napon Conrad kedvező híreket kap a nyugati hadszínhelyről, értesül Hindenburgnak az orosz 2. hadsereg elleni támadásának szándékáról, azonkívül a szerb hadszínhelyen is, bár szerencsétlenül, de mégis befejeződött Potiorek első tárna-

dása Szerbia ellen és így most már a 2. hadsereg eddig Szerbiában harcoló és visszamaradt csapatainak Galíciába való felszállítása is végre-valahára megkezdődhetik. Bár a hadseregek még a támadáshoz nem vonultak fel, Conrad a kedvező jelentések alapján és hogy a németek segélykérésének is eleget tegyen, augusztus 24-én kiadja az általános támadásra az intézkedést.

Eme intézkedés szerint a döntést az 1., 4. hadseregnek és a 3. hadsereg egy részének, József Ferdinánd főherceg parancsnoksága alatt, a Bug és Visztula között kellett keresnie. Az 1. hadseregnek Lublin felé, a 4. hadseregnek Cholm irányába, a József Ferdinánd főherceg csoportjának pedig a Búgtól nyugatra kellett előnyomulnia.

A még gyülekezőben levő 3. hadseregnek és a 3. hadseregnek alárendelt Kövess-csoportnak a Brodin és Tarnopolon át előnyomuló oroszokra kellett döntő csapást mérnie.

Az augusztus 25-től kezdve a déli hadszínhelyről Sztaniszlauhoz fokozatosan beérkező 2. hadsereg feladata, hogy az egész osztrák-magyar haderő hátát és oldalát védje a Tarnopoltól délre előnyomuló orosz erőkkel szemben.

A Kummer-hadseregcsoportnak a Visztula keleti partjára át kellett kelnie és az 1. hadsereg nyugati szárnyához csatlakoznia. A Woysch-hadtest Ivangorod felé biztosít.

Eme támadási intézkedés és az orosz hadseregek előnyomulása következtében keletkeznek:

a) az osztrák-magyar 4. és az orosz 5. hadsereg között az augusztus 25-től szeptember 1-ig tartó komarovi csata;

b) az osztrák-magyar 1. és a 4. orosz hadsereg között a már előbb ismertetett augusztus 23-tól 25-ig tartó kraszniki csata és ennek folytatásaképp az augusztus 26-tól szeptember 9-ig tartó lublini csata;

c) az osztrák-magyar 3. és a 2. hadsereg részei, valamint az orosz 3. és 8. hadsereg között az augusztus 26-tól 27-ig tartó zlocsovi és az augusztus 29-i és 30-i przemisláni csata;

d) Hindenburg előbb említett elhatározása és az orosz 2. hadsereg előnyomulása miatt Keletporoszországban az augusztus 26-tól 31-ig tartó tannenbergi csata.

a) *A komarovi csata 1914 augusztus 26-tól szeptember 1-ig.*
(Lásd a 31. sz. vázlatot.)

Az orosz 4. hadseregnek kraszniki veresége mély hatást gyakorol az orosz vezérekre és emiatt az orosz 5. hadsereggel a 4. hadsereg segítségére akarnak sietni, oly módon, hogy az 5. hadseregnek nyugat felé hatalmas eltolást kellett jobbra végrehajtania, azzal a céllal, hogy mind a Tomaszov-Zamosk, mind a 4. hadseregre támadó osztrák-magyar hadseregeket megsemmisítsék. Ebből kifolyólag a XXV. hadtestnek Zamosk-nál állva kellett maradnia, míg a többiek, a XIX., V. és XVII. hadtestek Komarov-Tomaszovra kaptak irányt. Az orosz 5. hadsereg József Ferdinánd főherceg csoportjának közeledéséről mitsem tudott. Hadműveleti értelemben így „jobbra át”-ot hajt végre és az osztrák-magyar VI. hadtesttel harcoló oldalvédek biztosítása mellett oldalmenettel közeledik az orosz 4. hadsereghez. E mozdulattal azután önként belemegy a komarovi kelepcebe és József Ferdinándnak alkalmat ad az átkarolásra.

Osztrák és magyar részről Auffenberg, a 4. hadsereg parancsnoka, a Zamosk-Tiszovce között előnyomuló orosz erőket arcban a VI., nyugat felől a ill. és IX. hadtestekkel, kelet felől a József Ferdinánd főherceg csoportjával szándékozik megtámadni, tehát kettős átkarolással megsemmisíteni. A XVII. hadtest egyelőre tartalék.

A csata augusztus 26-án kezdődik, amikor is a II. hadtest Zamosktól viaszorítja az orosz XXV. hadtestet, a magyar VI. hadtest pedig Komarov felé nyer tért, az orosz XIX. hadtesttel szemben. Augusztus 27-én azonban az orosz V. és XVII. hadtest oldalba és hátba támadja a Komarov felé támadó magyar VI. hadtestet. Az igen veszélyes helyzetből a VI. hadtestet a XVII. hadtest és József Ferdinánd főherceg előnyomulása segíti ki, amelyek elől az orosz V. és XVII. hadtest kénytelen visszavonulni augusztus 28-án. Ezekután az oroszok már a kettős átkarolást megakadályozni nem tudják, bár Ivanov a zlocsovi csata után az orosz 3. hadseregtől a XXI. hadtestet az Auffenberg-hadsereg háta felé irányítja. A balszárnyon a II. hadtestnek sikerül csaknem elzárni az oroszok visszavonulási útját, középen pedig Komarovnál a VI. hadtest töri át az orosz arcvonalat. Az orosz 5. hadseregnek még augusztus 30-án este elrendelik a visszavonulást. Ez sikerül is, mert a keleti szárnyon József Ferdinánd főherceg

előnyomulása lassú, továbbá, mert a nyugati szárnyon az átka-rolócsoport (Péter Ferdinánd főherceg) arra a téves hírre, hogy orosz erők nyomulnak elő északi irányból, visszavonul s szabadá teszi az oroszok elzárt visszavonulási útját. József Ferdinánd lassú előnyomulásának oka az, hogy csapatai kimerültek, azonkívül fenyegető híreket kap, hogy az orosz 3. hadsereg északi szárnyáról erők közelednek és így József Ferdinánd fél attól, hogy ezek a közeledő erők a hátába törnek. József Ferdinánd főherceg csoportját erélyes előnyomulás esetén nem is igen tudnák feltartóztatni, mert augusztus 30-án az orosz mindössze egy hátul kirakodott tartalékhadosztályt tud harcba dobni, mert az 5. hadsereg a jobbszárnya, több, mint egy napi menetire nyugat felé tolódtott el.

Szeptember 1-én az oroszok) már az egész vonalon visszavonulnak 10.000 fogoly és 150 löveg visszahagyásával. A komarovi csatára különben jellemző, hogy azt a magyar VI. hadtest kitartása és csodálatos hősiessége érlelte győzelemmé.

A győzelmet azonban erélyes üldözéssel Auffenberg kihasználni nem tudta, mert a Brudermann- (3-ik) hadseregnek az első lemergi csatában való veresége miatt Conrad Auffenberg hadseregét, déli irányba, Lemberghez rendeli és az orosz 5. hadsereg üldözésére csupán József Ferdinánd főherceg parancsnoksága alatt 3 gyalog- (4., 13. és 8.) és egy lovas- (9.) hadosztályt hagy vissza.

b) *A lublini csata 1914 augusztus 26-tól szeptember 10-ig.*

Az orosz hadvezetőség a 4. hadseregnek kraszniki veresége után, – miként tudjuk, – a Plehve-hadsereget nyugati irányba akarja eltolni, hogy ily módon a 4. hadseregnek segítségére jöjjön, azáltal, hogy mind a Zamosk felé előnyomuló, mind a 4. orosz hadseregre támadó osztrák-magyar hadseregeket megsemmisíti. Amíg azonban a Plehve-hadsereg zöme végez a Zamosk felé előnyomuló osztrák-magyar 4. hadsereggel, addig a 4. hadsereg közvetlen támogatására Zamosknál állva maradó XXV. hadtest 1 dandárát közvetlen a 4. hadsereg rendelkezésére bocsátják. Ezenkívül az orosz hadvezetőség *végleg* elejti a Visztula balpartján a Németország elleni támadás tervét és a 9. hadsereget Lublinhoz szállíttatja. Ily módon a Visztula és a Vieprz között az oroszok ereje 248

zászlóaljra növekedik. Ezt a hatalmas erőt könnyebb vezetés céljából két részre osztják: a 9. és 4. hadseregre. Előbbi parancsnoka Lecsicki tábornok, utóbbi uarancsnokául pedig Szalza báró helyett Evert tábornokot nevezik ki.

Közben, míg az orosz 4. hadsereg támogatására rendelt orosz hadtestek felvonulnak, Dankl hadserege tovább folytatja Lublin felé a támadást Conrad augusztus 24-i támadási parancsa értelmében és miután a Kummer-hadseregcsoportot is átvonja a Visztula jobbspártjára, sikerül az orosz szeptember 2-ig egész Lublinig visszaszorítania és azután az oroszokat Lublin előtt kelet felől átkarolni és a Cholm-lublíni vasútvonalat megszakítani. Szeptember 2-án azonban már az orosz 4. hadsereg is megkezdí a keleti szárnyon a támadást. Ennek következtében Dankl további támadása megakad, sőt keleti szárnyát kissé hátra is kell vonnia. Az oroszok szeptember 4-én az egész vonalon általános támadásba mennek át, hogy Dankl hadseregét a Visztulába szorítsák. Legnagyobb erőfeszítésük ellenére is azonban alig tudnak tért nyerni, úgyhogy szeptember 9-én az orosz hadvezetőség a további támadások beszüntetésére már ki is adja a parancsot. Dankl azonban ekkorára már teljesen elveszíti a reményét, hogy az oroszok támadását tovább is fél tudja tartóztatni, anélkül, hogy hadserege biztosan meg ne semmisüljön. Az első lebergi csata után Conrad Auffenberg hadseregét déli irányba, a második lebergi csatához viszi el. A Komarov-Zamosknál megvert orosz 5. hadsereggel szemben csupán József Ferdinánd főherceg csoportja marad vissza. Az orosz 5. hadsereg így új lélekzetvételhez jut, eddigi veszteségeit pótolja és szeptember 4-én az orosz erők általános támadásában már támad is. József Ferdinánd főherceg gyenge csoportját [hátra nyomja és szeptember 9-én a fél 5. hadsereg a József Ferdinánd főherceg-és a Dankl-hadsereg közötti hézagba előnyomulva, a Pór-patakon hősiesen küzdő Dankl-hadsereg keleti szárnyát csaknem megkerüli. Dankl emiatt hadseregének a visszavonulást a Szán-folyó mögé elrendeli, mert tartaléka nincs, amivel az oroszok megkerülését megakadályozhatná. A visszavonulás láttára azután az oroszok nem szünetik be a további támadást, sőt ellenkezőleg, azt tovább folytatják.

A lublíní csatában osztrák és magyar részről kb. 130 zászlóalj harcolt.

c) *A zlocsovi és a przemisláni, vagy más néven, az 1. leMBERGI csata.*

Az augusztus 26-án és 27-én vívott zlocsovi és az augusztus 29-én és 30-án lezajlott przemisláni csatát némelyek együttesen 1. leMBERGI csatának is hívják.

A zlocsovi csata.
(Lásd a 32. sz. vázlatot.)

Brudermann, az osztrák-magyar 3. hadsereg parancsnoka, amint tudjuk, augusztus 24-én azt a parancsot kapja, hogy a Brodin és a Tarnopolon át előnyomuló oroszokra „döntő csapást mérjen”. Az osztrák-magyar 3. hadsereg augusztus 25-én fejezi be gyülekezését Lemberg körül. Egyébként Brudermann a kelet felől előnyomuló oroszok erejét és helyzetét nem ismeri. Nagyarányú csatában ritkán találkozott két hadsereg annyira felderítetlen viszonyok között, mint az osztrák-magyar 3. és az orosz 3. hadsereg. A támadás kezdete augusztus 26-ika. Arcban támadna a III. hadtest a Zlocsovtól délnyugatra fekvő magaslatokra, délről átkarolólag a magyar XII. hadtest, míg északról, Buskon át a XI. hadtest. Orosz részről a 8. hadsereg augusztus 21-én, a 3. hadsereg augusztus 22-én a határt átlépve, augusztus 24-ig Radziechov-Zlocsov-Sztripa-folyó vonalát éri el. Ruszki tábornok, kinek ideiglenesen a 8. hadsereget is alárendelik, feladatul Lemberg elfoglalását és azonkívül a 3. hadsereg zömével a Bug és Visztula között előnyomuló osztrák és magyar haderőnek oldalról és hátulról való megtámadását kapja. E kettős feladat miatt azután augusztus 26-án széles arcvonalban folytatja tovább előnyomulását és az így bekövetkező találkozó harcban, melyet zlocsovi csatának kereszteltek el, a Brudermann-hadsereget túlszárnyalja és mindkét szárnyát átkarolva, augusztus 27-én visszavonulásra kényszeríti, a Lemberg-től közvetlen nyugatra húzódó magaslatokra és a Gnila-Lipa vonalára.

A przemisláni csata.
(Lásd a 33. sz. vázlatot.)

A Lemberg-től közvetlen nyugatra húzódó magaslatokon és a Gnila-Lipa mögött a 3. osztrák-magyar hadseregnek és a 2. hadsereg már beérkezett csapatainak ellentámadásos védelemmel

kellett volna feltartóztatnia az oroszok további előnyomulását. József Ferdinánd főherceg csoportját, mely eredetileg a Brudermann-hadsereghez tartozott, már nem lehetett újból Brudermann rendelkezésére bocsátani, mert ez már a Komarov-zamoski csatában harcba lépett. Brudermann terve az volt, hogy a XII., III. és XI. hadtestekkel feltartóztatja az oroszokat, a 23. honvédszázados gyaloghadosztállyal és a 97. népfőlkelő gyalogdandárral a zolkievi magaslatokról az oroszok északi, a 2. hadsereg beérkezett részeivel és pedig a Meixner- és Karg-csoportokkal a halicsi hídfőből és a Gnila-Lipán át az oroszok déli oldalába ellentámadást hajtott végre. Orosz részről Ruszki tábornok Lemberg erődítéseinek felderítése miatt 2-3 napra meg akart állni, de az orosz legfelsőbb hadvezetőség elrendeli, hogy Ruszki a zlocsovi csatában megvert ellenséget erélyesen üldözze és hogy jobbszárnyával Lemberget északról kerülje meg. Az oroszok eme parancs következtében augusztus 29-én már az egész vonalon támadnak. Az orosz túlerővel szemben az osztrák és magyar 3. hadsereg nem bír. Az ellentámadásra rendelt csapatok ereje túlgyenget. Azok támadását az orosz túlerő nemcsak hogy megakasztja, hanem a déli szárnyon a leghősiesebb ellenállás után az ellentámadó csapatokat vissza is szorítja, s így a védelmi állás déli szárnyát az orosz átkarolja. Erre az osztrák és magyar csapatok a grodeki tavak vonalára: a Veresica-vonalra mennek vissza. A praemisláni csatában minden a 2. hadsereg beavatkozásától függött. Az osztrák-magyar hadsereg főparancsnokságnak és a hadseregparancsnokságoknak éppen ezért nem lett volna szabad kiadniok azt a parancsot, hogy a 3. hadsereg jobbszárnya (XII. hadtest) „az utolsó emberig és töltényig”, tehát végsőkig tartson ki, mert kötelességszerű tájékoztató mellett tudniok kellett volna, hogy a 2. hadseregnek a hadszínhelyre beérkezett részei szétszóródottságuk és erőállapotuk miatt nem bírnak a csatába döntően beavatkozni.

Az első leMBERGI csatában magyar-osztrák részről kb. 250 zászlóalj, 163½ lovasszázad, 34 üteg; orosz részről 368 zászlóalj, 284 lovasszázad, 183 üteg állott szemben egymással.

d) *A tANNENBERGI csata: 1914- augusztus 26-tól 31-ig.*
(Lásd a 34. sz. vázlatot.)

Hindenburg Rennenkampf hadseregével csak a königsbergi vár főtartálékát és az 1. lovashadosztályt hagyja vissza és még mielőtt a nyugati hadszínhelyről az erősítésül küldött 2 hadtest

és 1 lovashadosztály megérkezne, a rendelkezésére álló többi erővel a dél felől előnyomuló orosz 2. hadsereget megtámadja. A tannenbergi csatában így kb. 150.000 főnyi német katona állott szemben 200.000 oroszral.

Az orosz 1. és 2. hadsereg szándékára és magatartására vonatkozó intézkedések az egyik elesett orosz tiszt zsebében zsákmányolt iratból és a felfogott orosz drótnélküli táviratokból Hindenburg tudomására jutnak, úgyhogy az ellenséges helyzetről és szándékról a németeknél meglehetősen tisztán kép alakul ki, amikor Hindenburg az oroszok megtámadására intézkedik.

Hindenburg támadási terve: a XX. hadtest az orosz 2. hadsereg előtt fokozatosan a Gilgenburg-Tannenberg-Hohenstein-vonalra vonul vissza, ahol a 70. Landwehr-dandárral és a 3. tartalék hadosztállyal leköti az orosz 2. hadsereget. Déli átkaroló csoport az I. hadtest; a Mühlmann- és a Schmettau-csoport; északi átkaroló csoport: a Goltz-hadosztály, az I. tartalék- és a XVII. hadtest.

A németek augusztus 26-án mindkét szárnyon az orosz szárnyhadtesteket döntően megverik, így módon az orosz átkarolási terv már kezdetben megghiúsul és a németek átkarolása pedig lehetségessé válik. A következő napokban a németek arccsoportja feltartóztatja az oroszok minden áttörési kísérletét, a német átkaroló csoportok pedig augusztus 31-ig teljesen bekerítik az orosz 1. hadsereg 3 hadtestét és azt foglyul is ejtik. Szamszonov, az orosz 2. hadsereg parancsnoka öngyilkos lesz.

Veszteségek német részről: 12.000 fő, orosz részről 120.000 ember, 350 löveg.

4. A leMBERG-RAVARUSZKAI CSATÁRA VEZETŐ HADMŰVELETEK.

a) Helyzet és tervek szeptember elején:

(Lásd a 35. sz. vázlatot.)

A) *Központi hatalmak helyzete.*

A válság mindkét félnél tetőfokon van.

A magyar-osztrák hadseregek feladatukat teljesítették, mert az orosz haderőnek több, mint kétharmadrésze támad Ausztria-Magyarország ellen, azonkívül szeptember 9-ike, a 40. mozgósítási nap is közeleg, amely napig az orosz főerőt az osztrák-magyar haderőnek lekötve kell tartania.

Az igaz, hogy az első lemergi csata miatt az egész osztrák-magyar haderő helyzete igen veszélyes, mert a Galícia keleti határán át támadó orosz hadseregek, melyek erejét Conrad a 3. és 2. hadseregnél 100-120.000 főnél többre becsüli, a győzelmes 1. és 4. hadsereg hátában van. A lublini csata most van a fordulóponton. A komarovi győzelemnél még az üldözés, tehát a siker kihasználása hátra van.

Az első lemergi csatában megvert 3. és 2. hadsereget még csak legfeljebb a Szerbiából vasúti szállítás alatt álló IV. hadtesttel lehet megerősíteni, mert a király a külügyminiszter beavatkozása miatt önállósította Potioreket és így a balkáni haderők minden további gyengítése lehetetlen, annál is inkább, mert a szerbek támadása valószínű, a szerencsétlen kimenetelű első Drina-menti és sabáci csata után. A IV. hadtestnek az északi hadszínhelyre való szállítása augusztus 30-án kezdődött és csak szeptember 9-én fejeződött be.

A nyugati hadszínhelyen azonban a német legfelsőbb hadvezetőség szerint is a hadműveletek már rövidesen befejeződnek. Két hadtestet és 1 lovashadosztályt a német hadvezetőség már augusztus 25-én Kelet-Poroszországba irányított, amelyre a tannenbergi győzelem után Conrának nagyobb szüksége lenne, mint Hindenburgnak, annál is inkább, mert Hindenburgnak még a tannenbergi győzelem után is a Nareven át Sziedlecs felé való támadása igen merész vállalkozás lenne. Az orosz Nyemen-hadsereg ugyanis ennek a sziedlecsi támadási iránynak veretlenül áll a hátában.

Conrad szeptember 1-én két német hadtestet kér Przemyslhez irányítani. Ezenkívül szeptember 3-án Frigyes főherceg levélileg Ikéri Vilmos császárt, hogy Hindenburgot utasítsa a” Nareven át Sziedlecs felé való erélyes támadásra. A németek egyik kérést sem teljesítik.

B) *Conrad elhatározása és terve.*
(Lásd a 36. sz. vázlatot.)

Conrad ebben a válságos helyzetben arra az igen merész elhatározásra jut, hogy magára hagyatva is *meztámadja* és megsemmisíti a Galícia keleti határán át előnyomuló eddig győzelmes orosz hadseregeket.

Ennél a támadásnál:

arccsoport lenne a 3-ik hadsereg, melynek a Veresica-folyó mentén a keleti irányból előnyomuló orosz erőket kell lekötnie;

északról átkarolólag támadna a 4. hadsereg, mely az északi irányba való támadást abba hagyja, hátra-arcot csinál és Niemirov-Magierov területéből a kelet felől előnyomuló orosz erők északi oldalába tör. A Komarovnál megvert orosz 5. hadsereget csak József Ferdinánd főherceg Iparancsnoksága alatt 3 gyalog- és 1 lovashadosztállyal üldözi tovább;

délről átkarolólag támadna a (2. i)hadsereg a Veresica- és a Dnyeszter-vonalról.

A támadást biztosítják:

északon az il. hadsereg és József Ferdinánd főherceg csoportja,

délen Drohobicsnál a 2-ik hadsereg különítménye és a Kárpátokban a Kárpátokat biztosító csapatok.

C) *A németek elhatározása.*

A német legfelsőbb hadvezetőség a tannenbergi csata utolsó napján a német 8. hadsereg feladatául „Kelet-Poroszországnak a *Rennenkampf*-ihadseregtől való megtisztítását” tűzi ki.

D) *Oroszok helyzete.*

Az oroszok a maguk elé tűzött hadműveleti cél megvalósításától még távolabb vannak, mint a háború kezdetén. Németország belsejébe Nyugatlengyelországból a Visztula balpartján nem támadhatnak, mert a kraszniki és komarovi vereségek, továbbá a lublini csatában a szeptember első napjaiban való kedvezőtlen helyzet miatt a Bug és a Visztula között felvonult orosz hadseregek helyzete igen válságos, ami igen nagy hatást gyakorol az orosz legfelsőbb hadvezetőségre. Ezeknek a hadseregeknek a sorsa még kétségbeesettebbé vált Hindenburg tannenbergi győzelme következtében, mely a Nareven át Sziedlecs irányában, tehát a Bug és Visztula között küzdő hadseregek háttába való támadás útját nyitotta meg. Az 1. leMBERGI csatában kivívott győzelem azonban lehetővé teszi a Bug és Visztula közé támadó ellenséges hadseregek hátbatámadását és a Lublinnál küzdő és a Komarovtól visszavonuló orosz erőknek a Var-

sónál álló 9. hadsereggel való megerősítését. A válságos helyzetben északon is lehet segíteni, mert a felvonulás alatt lévő 10. hadsereggel, valamint a még veretlen Rennenkampf-hadsereggel a Narev-menti várakra és a Mazuri-tavak vonalára támaszkodva a Hindenburg-hadseregnek a Nareven át való támadását meg lehet hiúsítani.

E) *Oroszok elhatározása és terve.*
(Lásd a 37. sz. vázlatot.)

E nehéz és válságos helyzetben az oroszok elhatározása, hogy

1. Németország hátbatámadásáról,
2. Kelet-Poroszország elfoglalásának tervéről lemondanak;
3. az ilymódon felszabaduló erőkkkel a reájuk nézve legveszedelmesebb, a Bug és Visztula között támadó osztrák-magyar 1. és 4. hadseregre támadnak.

Egyedüli *hadműveleti cél* tehát „az osztrák-magyar haderő megsemmisítése.

A cél elérhetése érdekében:

a Bug és Visztula között délről északi irányban, tehát *arcban támad* a 9-ik hadsereggel megerősített 4. és 5. orosz hadsereg;

Lemberg-től északra a Bug és Visztula között támadó osztrák-magyar hadseregek *oldalába és hátába támad* az orosz 3-ik hadsereg.

A támadást biztosítja:

délen az osztrák-magyar 3. és 2. hadsereggel szemben az orosz 8-ik hadsereg;

északon Hindenburg hadseregével szemben Varsónál a 2-ik és 9-ik hadsereg részeiből alakított varsói csoport, a Narev mentén a 2. és 10., orosz hadsereg;

a Mazuri-tavak vonalában az orosz 1. hadsereg.

Általános támadás *kezdeté* szeptember 4-e.

Északon a Hindenburg hadseregével szemben biztosító hadseregeknek egyelőre, azaz míg a 10. hadsereg felvonulását be nem fejezte, ami szeptember közepére Volt várható, tisztán védekezőleg kellett viselkedniök, azután pedig Keletporoszország ellen újból támadniök.

b) A hadműveletek lefolyása.

(Lásd a 38. sz. vázlatot.)

Az 1. lemergi csata után az *oroszok* szeptember 3-án (megszállják Lemberget, Galícia fővárosát. Az új hadműveleti terv értelmében a 3. és 8-ik hadsereget pedig szeptember 5-ig északi irányba tolják el és szeptember 6-án megkezdik nyugat felé az előnyomulást és pedig elől a 3-ik hadsereg, tőle balra és hátrafelé lépcsőviszonyban a 8-ik hadsereg.

Az *oroszok* az új hadműveleti terv értelmében a 4. hadsereget megerősítik a 9. hadsereggel. Az orosz 9. hadsereg harcba lépése és az la körülmény, hogy az (osztrák-magyar 4. hadsereg déli irányba a lemergi csatához elvonul, lehetővé teszi, hogy az orosz 5. hadsereg is 2. hadtesttel (XXV. és XIX.) a *lublini csatába* kelet felől átkarolólag beavatkozzék, ami miatt azután Dankl a harcot! félbeszakítja és szeptember 9-én visszavonul.

Osztrák-magyar részről Auffenberg hadserege még szeptember 2-án üldözi a komarovi csatában megvert orosz 5. hadsereget, ide már szeptember 3-án megkezdí a déli irányba való előnyomulását. Szeptember 5-én a 2., 3. és 4. hadsereg befejezi a támadáshoz a felvonulást és szeptember 6-án megkezdik a támadó előnyomulást, amelynek következtében összeütköznek az előnyomuló orosz 3. és 8. hadsereggel s kezdetét veszi a szeptember 6-tól 11-ig tartó *lemergi, vagy a lemergi,-ravaruszkai, vagy a 2. lemergi csata*, amelyet a lublini csata kedvezőtlen befejezése miatt Conrad félbeszakít és csapataival visszavonul, miután a2 osztrák-magyar Shaderó azt a feladatot teljesítette, hogy az orosz főerőt kösse le és Németországot az oroszok támadásától mentesítse kb., a 40. mozgósítási napig.

Északon *Keletporoszországban Hindenburg* hadseregének előnyomulása az orosz 1. hadsereg megtámadásához; szeptember 4-én kezdődik, amely azután, a szeptember 7-től 13-ig tartó *angerburgi* vagy a *Mazuri-tavak* csatáját eredményezi, melyben az orosz Nyemen-hadseregnek kb. egyharmada megsemmisül.

A lemergi, vagy a lemergi-ravaruszkai, vagy a 2. lemergi csata.

Az orosz 3. és 8. hadsereg az 1. lemergi csata után az orosz hadműveleti terv értelmében észak felé eltolódik. Így tehát

az osztrák-magyar 4. hadsereg támadása nem oldalban, hanem arcban találja szeptember 6-áni az orosz 3-ik hadsereget. Az osztrák-magyar 4. hadseregnek) először a keleti szárny hadteste (a XVII.) ”bukkan az orosz 3-ik hadseregre és azután eme hadtest, onint sarkpont körül, kelet felé kanyarodva lépnek harcba a 4. hadsereg többi hadtestei is. Ilymódon tiszta arctámadássá válik a 4-ik osztrák-magyar hadsereg tervezett oldalbatámadása. A következő napokban az orosz 3-ik hadsereg a XXI. hadtesttel túl is szárnyalja Auffenberg hadseregét. A magára hagyott József Ferdinánd főherceg az új erőre, kapott orosz 5. hadsereg (V. és XVIII. hadtestek) támadását feltartóztatni nem tudja. Fokozatosan déli irányba vonul vissza és szeptember 9-én már egészen az osztrák-magyar 4. hadsereg északi szárnyához szorul. A 4. hadsereg oldalát és hátát így észak felől az orosz 5-ik hadsereg és a 3-ik hadsereg jobb szárnya nagy mértékben veszélyezteti.

Magyar és osztrák részről ilymódon a támadás súlypontja a déli szárnyra tolódott el, ahol a magyar hadtestekből alakított (IV., VII, XII.) 2-ik hadsereg támadása, miután ez a támadás magával ragadja a 3-ik hadsereget is, az orosz 8-ik hadsereget súlyos helyzetbe hozza és egész Lemberg közelébe szorítja vissza.

Az orosz 8-ik hadsereg visszaszorítása és Lemberg veszélyeztetése miatt bekövetkezett igen válságos helyzet megjavítása céljából az orosz hadvezetőség a Bug és Visztula között harcoló hadseregeitől akar segítségül csapatokat az orosz 8. hadsereg megerősítésére küldeni és ezért a lublini csatát vívó csapatainak szeptember 9-én azt parancsolja, hogy hagyja abba a további támadást. Szeptember 9-én azonban osztrák és magyar részről is félbeszakítja Dankl a csatát és elrendeli hadseregének a visszavonulást. Így tehát az oroszok a Bug és Visztula között szeptember 10-én is tovább folytatják a támadást és elfoglalják a mi 4. hadseregünk egyik fővisszavonulási vonalát: a Narolon át Jaroslau felé vezető utat. Emiatt azután nemcsak az Auffenberg-hadsereg helyzete vált tarthatatlanná, hanem az osztrák-magyar haderő zömének nyugati irányba való visszavonulása is nagyon kérdéses kezdett lenni. Bár a 2. és 3-ik hadsereg magyar katonái ezen a napon is továbbhaladnak előre Lemberg felé, Conrad szeptember 11-én elrendeli a visszavonulást a Szán mögé.

*Az angeriburgi vagy a Mazuri-tavak melletti csata.
1914 szeptember 7-től 13-ig,*

(Lásd 39. sz. vázlatot.)

Rennenkampf a Nyemen-hadsereggel Labiau-Angerburg-vonalban védelemre rendezkedik be.

Hindenburg szeptember 7-én délről átkarolólag támad. Az oroszok a 2. és 10. hadseregnek már beérkezett részeivel segítségül jönnek, de hasztalanul, mert ezeket a német átkaroló támadást biztosító csapatok visszaverik. Közben a német átkarolás hatása érvényesülni kezd és Rennenkampf félve, hogy Szamszonov sorsára jut, elrendeli a visszavonulást. Az oroszok visszavonulása kezdetben rendezett, később általános meneküléssé változik.

Oroszok vesztesége kb. 100.000 fő.

A visszavonulás lefolyása a 2-ik lebergi csata után.

Conrad a 2-ik lebergi csata után a hadsereget a Szán mögé akarja visszavonni.

A visszavonulás meg is kezdődik az északi szárnyról dél felé fokozatosan.

Az 1. hadsereg a Szánt szeptember 13-án, a 4. és 3-ik hadsereg szeptember 15-én éri el. A 2-ik hadsereg Chirovra ment vissza.

Az oroszok hadseregeinket nyomon követik és sikerül Tiekik szeptember 14-én az alsó Szánt és Szandomierzsnél a Visztulát átlépni.

A Szán-Chirov-vonalat tehát csak újabb nagy csata árán lehetett volna tartani. Három hétig tartó folytonos harcok (aug. 24-től szeptember 12-ig), szinte elképzelhetetlen szenvedések és nélkülözések után azonban a csapatoknak pihenőre volt szükségük, hogy megerősödhessenek, (veszteségeiket emberben és anyagban pótolhassák. A további harcokban ezenkívül szükséges volt a német 8. hadsereg közvetlen támogatása is. De a német 8. hadseregnek Krakkón át való beérkezésére idő kellett.

Conrad ezért elhatározta, hogy az osztrák-magyar hadsereget visszavonja a Viszloka és a Kárpátok vonalára: a Tarnov-Gorlice és a Lupkovi-hágót összekötő vonalba.

Ez szeptember 20-ig meg is történt.

Az oroszok a Szánon túl nem üldöztek. Az orosz hadseregek rettenetesen kimerültek és súlyos veszteségeket szenvedtek”. „A csapatoknak pihenniök kellett”, írja Daniloff, a legfelsőbb orosz (hadvezetőség vezérszállásmestere. Az üldözést ezenkívül az oroszok Przemysl miatt is kockázatosnak tartották. Előbb ezt a várat akarták elfoglalni.

Conrad visszavonulási elhatározása következtében csak a Krakkón át Bécs és Duklán át Budapest felé vezető irányt fedezi közvetlenül. A Lupkovi-hágótól keletre, a Kárpátokon át vezető hágókon az út szabad a Nagy Magyar Alföldön át Budapest felé.

A pihenő körletben az osztrák-magyar hadseregek csakhamar kipihenik az eddigi fáradalmakat és kezdetét veszi az 1914. évi Szán- és Visztula-menti őszi hadjárat.

E) A Szán- és Visztula-menti őszi hadjárat 1914 októberében

1. Helyzet és tervek 1914 szeptember közepén.

a) *Központi hatalmak helyzete.*
(Lásd 40. és 41. sz. vázlatot.)

A 2. lemergi csata után az ellenség főerejével a Szán mentén megállott, Przemyslt körülzártá és erejének egy részével a Kárpátokon át vezető hágókat elfoglalta és az Uzsoki-hágó-Szolyva – ökörmező – Máramarossziget-vonalig nyomult elő. Conrad az oroszok erejét kb. 57-58 hadosztályra becsüli.

Az osztrák-magyar haderő azt a feladatát, hogy az oroszok támadását kb. a 40. mozgósítási napig tartóztassa fel, – teljesítette, de nagy árat is fizetett érte. Az eddigi harcokban kb. 200.000 embert és 300 löveget vesztett. Mostani állapotában nem támadóképes.

A kettős monarchiának újonnan felállított csapatai nincsenek. A szerb hadszínhelyen az osztrák-magyar haderő a határra vonult vissza. Itt a szerbeknek Magyarország ellen való támadási kísérletét sikerrel visszaverték csapataink, de arra egyelőre gondolni sem lehetett, hogy a szerb hadszínhelyről csapatokat vonjon el a hadvezetőség és hogy azzal erősítse meg az orosz hadszínhelyen küzdő hadseregeket.

Az orosz hadszínhelyen küzdő osztrák-magyar hadseregeket tehát csak német támogatással lehetett rövid idő alatt támadóképesé tenni.

A nyugati hadszínhelyen azonban a 2-ik lebergi csatával egyidejűleg a németek amarnei csatában vereséget szenvedtek. A németek új vezérkari főnöke: Falkenhayn a marnei csata után is a döntést előbb nyugaton akarja kivívni s ezért a Németország belsejében újonnan felállított 13 hadosztállal a nyugaton küzdő hadseregeket akarja megerősíteni.

Támogatásra így csak Hindenburg keletporoszországi győzelmes hadserege jöhetett számításba.

b) *Központi hatalmak elhatározása.*

Hadműveleti cél: az orosz főerő megsemmisítése. E cél elérése végett:

A 8. hadsereg 5 hadtestéből egy új hadsereget: a 9-et alakítják, amellyel Krakkó és Csensztohova között felvonulva az orosz főerő északi oldalába akarnak támadni;

az osztrák-magyar 1., 4. és 3. hadsereg feladata a Szánvonalra való támadás;

az osztrák-magyar 2. hadseregnek a Szánvonalon gondolt orosz főerő, déli oldalába kellett átkarolólag támadnia, ezenkívül feltétlenül meg kellett akadályoznia, hogy nagyobb orosz erők majd a Kárpátoktól északra vívandó csatába beleavatkozzanak;

a Kárpátokat biztosító csapatoknak feladata az volt, hogy az oroszoknak a Kárpátokon át való előnyomulását megakadályozzák.

A német Landwehr-alakulatokkal megerősített 8. német hadseregnek az oroszok Keletporoszországba való betörését kellett megakadályoznia. Túlerős orosz támadások elől a megérődített Angerapp-vonalra visszavonulhatott.

c) *Az oroszok helyzete.*

A keletporoszországi vereségek következtében az 1. hadsereg a Nyemen, – a 10-ik a Bobr – a 2-ik hadsereg pedig a Narev mögött gyülekezik. A veszteségek pótlása és a megsemmisült alakulatok újonnan való felállítása folyamatban van. A délnyugati arcvonala hadseregei szintén igen nagy veszteséget szenvedtek és amíg ezeket pótolni nem tudják, ezek a hadsere-

gek sem támadóképesek. Így tehát mind az északnyugati, mind a délnyugati! arcvonalon egyelőre *hadműveleti szünet* van.

A délnyugati arcvonal öt hadserege közül mindössze a 9. hadsereg követte lassan a visszavonuló osztrák-magyar hadseregeket a többi négy hadsereg a Szán folyónál visszamaradt és várta Przemysl elestét.

A nyugati hadszínhelyen a marnei csata után újból nehéz harcok kezdődtek. Ezért a franciák az oroszoktól azt kívánták, hogy Miklós nagyherceg az orosz haderő zömével a Visztula balpartján Németország ellen támadjon.

d) *Az oroszok elhatározása.*

Az oroszok a Visztula balpartján Németország ellen a 4., 9. hadsereggel, kb. 16 hadtesttel akarnak támadni. A támadást biztosítania kellett *északon* az 1., 2., 10.i és 5-ik, *délen* a 3. és 8-ik hadseregeknek. A támadással egyidejűleg a német főerő lekötése végett a nyugati hadszínhelyen a franciáknak is támadnia kellett,

A hadműveletek megkezdése előtt még Przemyslt akarták elfoglalni az oroszok. A vár elestét szeptember végére remélték és azt gondolták, hogy a hadműveleteket október 10-15-e között kezdhetik meg.

e) *Az osztrák-magyar és a német hadseregek általános támadó előnyomulása október elején.*

Szeptember végén a 8. *német hadsereg*, hogy aзи oroszok figyelmét a német 9. hadsereg felvonulásától elterelje, *tüntető támadást* kezd a Nyemen-Narev-vonalra. *Az oroszok ellen-támadással* felelnek, mire a németek visszavonulnak a megerősített Angerapp-vonalra.

Október közepén a német 8. (hadsereget az ország belsejében felállított új alakulatokból, 1 hadtesttel (XXX. tartalék) megerősítik, mire a 8. hadsereg újra támad és az oroszokat a határon túlra veti vissza.

Szeptember 27-ig a *német 9. hadsereg* felvonulását befejezi és következő nap előnyomulását már meg is kezdi.

Október 4-én az *osztrák-magyar hadseregek* is csatlakoznak az előnyomuláshoz.

A német 9. hadsereg előnyomulása következtében az orosz legfelsőbb hadvezetőség *hadműveleti tervét* megvalósítani nem tudja és ezért ezt szeptember végén megváltoztatja.

Eszerint a *hadműveleti cél* a Visztula balpartján előnyomuló ellenséges erők megsemmisítése.

A főtámadást az előrenyomuló német hadsereg északi oldalába tervezik.

Az *oldal-, azaz fő támadó-csoport* lenne a 2. és 5. hadsereg (10 hadtest), amely Novogeorgievszk-Varsóból déli irányba támadna.

A *főtámadó-csoport nyugpti oldalát* Novikov tábornok lovas hadtestének kellett *biztosítania* és ezért a Bzura mentén állást foglalnia.

A *Arctámadó-csoport* a 4., 9., 3. és 8. hadsereg, amelyek a Visztula, Szán és Kárpátok mentén vonulnak fel, a Visztulán, számos hídfőt teremtenek és elővédeket tolnak át a Visztula nyugati partjára.

Przemysl mielőbbi elfoglalására a 11. orosz hadsereget szervezik.

Kelet-Poroszországgal szemben az 1. és 10. hadsereget vonultatják fel.

Orosz részről a hadseregeknek a hadműveleti terv értelmében való átcsoportosítása igen mesterkéltnak és időtrábló oldalt- és hátravaló menetelésekkel járt együtt. Így tehát ez igen lassú volt. Különösen az 5-ik hadseregnél járt nagy nehézséggel, amelynek a leghosszabb utat kellett megtennie.

A központi hatalmak előnyomulása következtében a német és osztrák-magyar hadseregek reánk, magyarokra nézve említésreméltó harcokat a Kárpátokban vívják, amelyek árán csapataink a 2. lebergi csata után a *Fenyvesölgy-Szolyva-ökörmező-Máramarossziget-vonalig* előnyomult oroszokat a határontúlra szorítják vissza.

A Kárpátok és Visztula között csak jelentéktelenebb utóvédharcok zajlanak le. Erősebb ellentállást az oroszok csak *Przezo-v-nal* és *Lancsut-nál* fejtenek ki.

Őrök dicsőséget szereznek azonban a magyar honvédek *Przemys hárának megvédelmezésében*, amelyet az oroszok Cserbacsov tábornok parancsnoksága alatt 10 hadosztállyal végrehajtott erőszakos támadás árán akarnak elfoglalni. Az erőszakos támadás azonban a hősiesség védelmen megtört, mire az oroszok a

vár további ostromával felhagynak és a vár körülvételét megszüntetik.

A Visztula balpartján Orosz-Lengyelországban október 4-én a Dankl-hadsereg *Klimontov-nál*.

a Woysch4iadtest *Opatov-nél* csaknem megsemmisíti a Visztula mentén felvonult orosz 9. hadsereg elővédjét és annak igen nagy veszteséget okozva, azt a Visztula keleti partjára dobja vissza.

*f) A Visztula- és a Szán-vonalon vívott nagy csaták.
A központi Hatalmak új hadműveleti terve.*

Osztrák-magyar és német részről az előnyomulás megkezdése után csakhamar megállapítják, hogy az oroszok nagy erőket tolnak el északra, valószínűleg azzal a szándékkal, hogy Varsó környékéről oldalba támadják a német 9-ik hadsereget.

Ez új helyzettel szemben Conrad és Hindenburg is megváltoztatják eddigi tervüket. Az új hadművelet terv a következő:

A német 9. (hadsereg megakadályozza az oroszoknak a Visztula nyugati partjára való átkelését es ezért ja már átkelt erőket meg kell verniök, Varsót és Ivangorodot pedig elfoglalniök.

Az osztrák-magyar hadseregek feladata, hogy a Visztula mögött felvonuló orosz erőket a déli oldalukba és hátukba megtámadják. Ezért

az 1. hadseregnek a Szánon és Visztulán átkelve, északi irányba kellett támadnia,

a 3. és 2-ik hadsereg feladata, hogy Lemberg-re támadjon és pedig a 2. hadsereg délről átkarolólag,

a 4-ik hadseregnek a Szánon átkelnie és a körülményekhez képest vagy az 1. hadsereggel együtt látkarolólag északi irányba, vagy pedig Lemberg irányába kellett támadnia.

A Kárpátokban harcoló erők feladata, hogy az ellenséges erők lekötése céljából a Dnyeszter felé támadjanak.

A hadműveletek lefolyása.

A hadműveleti terv értelmében

Hindenburg október 9-én,

Conrad október 11-én,

Ivanov pedig október 10-én kezdi meg a hadműveleteket.

Az október 9-től 12-ig terjedő napokban a központi hatalmak a Visztula- és Szán-vonalat igyekeznek elérni. Az oroszok a támadást akarják előkészíteni és különösen a Visztulán hídfőket akarnak létesíteni. Így

október 9-én Mackensen *Grojec-nél* megveri az orosz 2-ik hadsereg elővédjét és egész Varsó közvetlen közelébe nyomul elő.

Október 10. és 11-én a Galíwicz-csoport megakadályozza, hogy az orosz 4. hadsereg *Novo-Alexandriánál* és *Kazimierznél* hídfőt létesítsenek a Visztulán.

Október 12-én *Kozsienicsé-nél* sikerül az orosz 4. hadseregnek a Visztula balpartján a lábát megvetnie.

A hadműveleti tervek értelmében mindkét fél tovább folytatja a támadást és így a Szán-Visztula vonalán nagy csaták keletkeznek. És pedig:

1. Október 13-20-ig tartó *varsói csata*, melyben Hindenburg Varsót akarja elfoglalni, az oroszok pedig, az orosz 5-ik hadsereg beérkezése után, az október 21-én megindítandó fő-támadás számára Varsó előtt nagy és biztosított kitérési kaput akarnak teremteni, amelyben azután a fő-támadásra kiszemelt orosz főerő az oldaltámadáshoz nyugodtan és biztosan gyülekezhessek. (Hindenburg támadása azonban nem sikerül, mert az orosz túlerő a németek északi szárnyát átkarolja. Ezért Hindenburg csapatait a Ravka mögé kénytelen visszavonni.

2. Október 21-27-ig az *ivangorodi csata*. A varsói csata miatt Hindenburg a Gallwitz-csoportot Varsóhoz vonja, hogy a Pilica-vonalról a Ravka-vonalra támadó oroszokat déli irányból oldalba támadja. A Gallwitz-csoportot az, 1. hadseregnek kellett felváltania, mégpedig olymódon, hogy csapatainknak a Kozsienicse-Ivangorod-Kazimierz-vonalról nyugati irányba vissza kellett vonulniuk és azután az ezt üldöző orosz főerőt az 1. hadseregnek az Ilzankánál ellentámadásra készenlétbe helyezett zömével oldalba kellett támadnia.

Ez a terv azonban nem sikerült, mert az oroszok fő-támadása október 23-án megkezdődik és a következő napokban sikerül az orosz 9. hadseregnek a Visztulán Ivangorodtól délre több helyen átkelnie és mert a 4. és 9. orosz hadsereg kettős átkarolással fenyegetett, az osztrák-magyar 1. hadsereg támadását nemcsak megghiúsítania, hanem október 26-án Dankl hadseregét a Kielese-Opatov- és az Opatovka-patak vonalába való visszavonulásra is kényszerítenie. Az oroszoknak Ivangorodnál tör-

tént sikerei miatt a Pilica-vonalról Varsó felé támadni szándékozó Gallwitz-csoport háta is veszélyeztetve volt, azonkívül az orosz 2. és 5. hadsereg Varsó hídfőjéből a főtámadást október 24-én megkezdte és Hindenburg északi szárnyát a Bzura mentén teljesen megkerülte, ezért október 27-én Hindenburg csapatai a Szeradz-Novo-Radomszk-Vloszcza-vonalra vonultak vissza.

1. Az október 31-től november 2-ig tartó *opatovkai csata*. Az Opatovkához visszavonult Dankl-hadsereg az oroszok támadását akarja feltartóztatni, amíg a Szán mentén és a Kárpátokban az osztrák és magyar 3. és 2. hadsereg a döntést ki nem vívja. Ez azonban nem sikerült, mert november 1-én az oroszok az 1. hadsereg közepét Opatovnál benyomták, a következő nap pedig a déli szárnyát hátraszorították. Erre Dankl a harcot félbeszakította és a Nida mögé visszavonult.

2. Az október 9-től november 2-ig tartó *Szán-menti csata*. Az osztrák-magyar 1., 4. és 3. hadseregnek a hadműveleti terv értelmében a Szánon át Lemberg irányába kellett támadnia, illetőleg a Visztula-vonalon küzdő orosz arcvonalat északi irányba felsodritania. Orosz részről a mi hadseregeinknek támadását erélyes támadással kellett az orosz 3. és 11. hadseregnek feltartóztatnia.

Kezdetben a magyar 41. honvéd hadosztálynak Jaroslawnál október 16-án sikerül; a Szánon; átkelnie, de & varsói és ivangoródi csaták miatt az osztrák-magyar 1. hadsereget Ivangoródhoz, a chirovi csata miatt pedig a 3-ik hadsereget déli irányban tolják el. Így az osztrák-magyar (4. hadsereg egymagára marad és a Továbbiakban csak arra szorítkozik, hogy az oroszok támadását feltartóztassa és az orosz erőket lekösse. Ez sikerül is egész november hó 2-ig, amikor Conrad a varsói és ivangoródi csaták miatt a további harcokat beszünteti és a visszavonulást elrendeli.

5. Az október 13-tól november 2-ig tartó *chirovi csata*. Az osztrák-magyar 3. és 2. hadseregnek sikerült hosszas és változatos küzdelemben október 21. és november 2-a között a Pflanzler Baltin csoportjának segítségével az orosz 8-ik hadsereget délről Sztari-Szambor és Drahobics között átkarolnia. A sikert azonban kihasználni már nem tudja, mert Conrad az opatovkai csata miatt november 2-án kénytelen a visszavonulást itt is elrendelni.

6. *A Pflanzer Baltin-hadsereg csoportjának küzdelmei.*

A déli szárnyon Pflanzer Baltin-hadsereg csoportjának a hadműveleti terv értelmében a Dnyeszter-vonalra kellett támadnia. Feladatát fényesen oldotta meg. Október végéig sikerült elérnie a Sztrij-Sztaniszlau-Csernovicz-vonalat s ily módon Bukovinát annak fővárosával újból visszafoglalnia.

g) *A hadjárat befejezése.*

A varsói és ivangorodi csaták miatt október 27-én a német 9-ik hadsereg megkezdte az általános visszavonulást a német sziléziai határra, amelyet november 5-én a legnagyobb rendben el is érnek. A német visszavonulás és, az opatovkai csata miatt Conrad november 2-án elrendeli a visszavonulást Krakkó és a Kárpátok vonalára, amely szintén a legnagyobb rendben zajlik le.

Orosz részről az üldözés igen lassú. November 8-ig az északnyugati arcvonal Uniejov-Laszk-Przedborz, a délnyugati arcvonalból a 4. és 9. hadsereg Przedborz-Nida-vonalat éri el, míg a 3. és 8. hadsereg még néhány napra hátra marad.

Az orosz 11. hadsereg Przemysl-t újból körülzárja, az újonnan alakított 1. hadsereg pedig a Narev-vonalról Keletporoszország határához közelebb nyomul.

F) A lodzi és limanovai hadjárat

1. Helyzet és tervek 1914 november elején.

a) *Központi hatalmak helyzete.*

A keletig hadszínhelyen a központi hatalmaknak kb. 800.000 főnyi katonája áll szemben 1,600.000 oroszral. Ebből kb. 800 orosz zászlóalj, 300 osztrák-magyar és német zászlóaljat a Visztula balpartján lassan követ és már a német-sziléziai bányá- és ipartelepeket fenyegeti.

A nyugati hadszínhelyen az Yser-menti csata véget ért. Kb. 1,700.000 német és 2,600.000 entente-katona áll egymással szemben. Az arcvonalak azonban megmerevedtek és a kezdetét vette az állásharc. Döntés nincs. De Falkenhayn Ypern-nél tovább folytatja a támadást, hogy az entente arcvonalát hátranyomja és

hogy így legalább *látszatsikert* érjen el. Conrad Falkenhaynnal ellentétben a keleti hadszínhelyen szeretne döntést előidézni és ezért Falkenhaynt kéri, hogy 30 hadosztályt szállíttasson át a nyugati hadszínhelyről az orosz hadszínhelyre. Falkenhayn Conrad-nak ezt a kérelmét az yperni csata miatt nem teljesíti.

Mindössze Németország keleti katonai-körleteinek várórségeiből, pót- Landwehr- és népfölkelő-csapataiból fokozatosan 4 Landwehr-hadtestet szerveznek, továbbá november végén 4 hadtestet (II., XIII., III. tartalék, XXIV. tartalék) tolnak át a nyugati hadszínhelyről.

A keleti hadszínhelyen megkísérik az egységes vezetést a német és osztrák-magyar hadseregek felett megteremteni. Frigyes főherceg lenne a főparancsnok, Ludendorf a vezérkari főnök, Conrad az osztrák-magyar hadseregek, Hindenburg a német hadseregek parancsnoka. Ez a terv Conrad ellenállásán meghiúsul.

A *déli hadszínhelyen*, 300.000 főnyi osztrák-magyar katona áll szemben kb. 250.000 szerb és, montenegrói katonával. Potiorek azonban önálló és a balkáni haderőtől csakis a legfelső hadúrnak, a királynak az (engedélyével lehetne erőket az orosz hadszínhelyre eltolni. Ezt az engedélyt most megkapni nem lehetne, mert Potiorek a szerbek megsemmisítésére támadó hadműveleteket indított és ezt a semleges Balkán-államok miatt a külpolitikánk felelős vezetői is ellenzik.

Törökország október 29-én csatlakozott a központi hatalmakhoz, ami miatt Oroszországnak esetleg erőket kell eltolnia Orosz-Lengyelországból a török határra.

Oláh- és Olaszország magatartása kétes, félni kell, hogy orosz győzelem esetén a kettős monarchia ellen támadólag lépnek fel.

b) *Conrad és Hindenburg elhatározása és terve.*
(Lásd 42. sz. vázlatot.)

Hadműveleti cél: a Visztula balpartján előnyomuló orosz főerő (mint ahogyan nevezték: „gőzhenger”) megsemmisítése.

A hadműveletek neme: kettős oldaltámadás.

Erőcsoportosítás és feladatok:

északi oldaltámadó csoport: a német 9. (hadsereg megerősítve a német 8-ik hadsereg 2 hadtestével (I. tartalék és XXV.

tartalék). Feladata Gnesen-Thorn között mielőbb felvonulni és a Visztula-Várta folyó között meglepően az előnyomuló orosz erők északi oldalába törni. A támadás kezdete november 11-e;

déli oldaltámadó csoport: az osztrák-magyar 4-ik hadsereg. *Feladata* Krakko várerőd övéből támadni északi vagy északkeleti irányba, a Visztula balpartján előnyomuló orosz hadseregek déli oldalába.

A támadást megkezdi: ha az ellenség a Várta mentén álló 1. osztrák-magyar hadsereg és Krakko vára elleni támadásra már teljesen felfejlődött és erős veszteségeket szenvedett. Ha azonban az oroszok nem támadnának komolyan, hanem ehelyett hadseregeik egy részét a német 9-ik hadsereg ellen északra akarnák eltolni, úgy ennek megakadályozása végett azonnal támadni kell;

arctámadó csoport:

az osztrák-magyar hadseregfőparancsnokság alatt az 1. hadsereg és a Woyrsch-csoport, utóbbinak alárendelve a 2. hadsereg;

az osztrák-magyar 1. hadseregnek különben csatlakoznia kellett a 4. hadsereg támadásához;

Hindenburg parancsnoksága alatt a boroszlói és poseni népfőlkelő-hadtettek és a Frommel-lovashadtet;

a Kárpátokat védelmező csoport:

3. hadsereg és Pfanzer-Baltin hadseregcsoport a Kárpátok átjáróin;

összekötő csoport az osztrák-magyar 3. és 4. hadsereg között a Ljubicic-csoport (XI. és XVII. hadtest);

Keletporoszországot védelmezi: a német 8. hadsereg* mely szükség esetén a megerősített Angerapp-vonalra visszavonulhatott;

összekötő csoport a német 8. és 9. hadsereg között a Dickhut- és Zastrow-hadtet.

c) Oroszok helyzete.

A Visztula balpartján az oroszí főerő a varsói, ivangorodi és az opatovkái csatában a német és az osztrák-magyar hadseregek fölött győzelmet aratott ugyan, de ez még nem döntő győzelem. A központi hatalmak hadseregei visszavonulóban, az orosz 2., 5., 4. és 9-ik hadsereg pedig” november 8-ig Uniejov-

Laszk-Przedborz-Kielcse vonalát érte el. Úgy látszik, hogy a franciáknak az a kívánsága, hogy Nikolajevics Miklós nagyherceg haderejének zömével Németország belsejébe támadjon, megvalósulhat, annál is inkább, mert a Visztula balpartján 800 orosz (zászlóalj áll szemben 300 német és osztrák-magyar zászlóaljjal).

Ez pedig azért is igen fontos, mert a nyugati hadszínhelyen az entente eredményt felmutatni nem tud, támadó készsége egyelőre elveszett, míg a németek Ypern-nél újabb nagy támadást kezdtek.,

A Balkán-hadszínhelyen az osztrák-magyar erők szintén támadásba mentek át és a szerbeket visszavonulásra kényszerítették. Törökország is a központi hatalmak oldalára állott, bár a törökök ellen egyelőre a Kaukázusban csak alárendelt jelentőségű erők vonultak fel. Egyrészt azonban az entente-hadseregnek a nyugati és déli hadszínhelyen való tehermentesítése, másrészt a semleges államoknak, különösen Olasz- és Oláhországnak megnyerése igen kívánatosná tenné, ha az orosz főerő a félelmetes hírű Hindenburg-hadsereg és az osztrák-magyar haderő fölött mielőbb végleges és döntő győzelmet aratna és ilyen módon a Németország belsejébe vezető utat megnyitná.

d) *Nikolajevics Miklós elhatározása és terve.*
(Lásd 43. sz. vázlatot.)

Nikolajevics Miklós nagyherceg továbbra is kitart eddigi *elhatározása* mellett, azaz, hogy az Orosz-Lengyelországban Csensztzohova irányában visszavonuló Hindenburg-hadsereget üldözi és azt megsemmisíti.

Terve ehhez:

Főtámadó csoport a 2., 5., 4. hadsereg. Ennek Jarocsin-on át a 2. hadsereggel, Oszviecsin-en át a 4. hadsereggel átkarolólag, arcban pedig az 5. hadsereggel kellett támadnia a Kalis-Csensztzohova-vonalban gondolt Hindenburg-hadsereget. Az oroszok ezután széles arcvonalban előnyomulva, Sziléziába akartak betörni.

Az északi szárnyat biztosítania kellett: a 10. hadseregnek azáltal, hogy a megerősített Angerapp-vonalat kellett elfoglalnia, továbbá az 1-ső hadseregnek és a 2. hadsereg 1. hadtestének oly módon, hogy a Visztula mindkét partján való előnyomulással az ellenségnek a Nareven át és a Varsó felé való elő-

nyomulását megakadályozza, továbbá a főtámadó csoport északi oldalát Thorn- és Posen-várakkal szemben biztosítja. Az 1. hadseregnek azonban készen kellett állnia a 10. hadsereg déli irányból való támogatására is.

A *déli szárnyat biztosítja* 9., 3., 8. és 11. hadsereg, amelyek közül a 9. hadseregnek Krakkót kellett elfoglalnia, a 3-ik és 8-ik hadseregnek a Dunajec és Kárpátok vonalára kellett előnyomulnia és ezt a vonalat megerősítenie. A 11. hadsereg feladata Przemysl elfoglalása volt.

Nikola jevics Miklós nagyherceg eme elhatározásánál és tervénél tudnunk kell azonban, hogy az orosz főparancsnok nem volt tisztában az ellenséges helyzetről. Az elhatározás és a terv az idők} folyamán többször változott, sőt ez az eredeti terv tulaj donkép már az első érintkezés alkalmával nem állott fenn.

2. Hadműveletek lefolyása.

A központi hatalmak tervszerű és az események természetes következményeképp elrendelt visszavonulása után hadseregeinek felvonulása a legnagyobb rendben és anélkül, hogy az oroszok azt felderítenék, zajlik le. Az orosz hadvezetőség november 14-ig a Visztula és Várta közötti német csapatok erejét 2 gyaloghadosztályra becsüli és csak november 15-én állapítja meg, hogy Csensztohova környékéről Thorn környékére nagyobb német erőket toltak el.

Kelet-Poroszországban az orosz 10. hadsereg, még mielőtt a német 9. hadsereg felvonulását befejezhette volna, támadásba ment át, hogy megakadályozza az erőknek Kelet-Poroszországból a 9. hadsereghez való eltolását. A támadás elől Below tábornok hadseregével a megerősített Angerapp-vonalra ment vissza. Ezidőtájt kezdődik az 1. hadseregnek Varsó körül való csoportosítása (Rennenkampf tábornok alatt VI., V. szibériai, VII. szibériai, I. turkesztáni hadtestek).

A *Hindenburg* parancsnoksága alatt álló német támadó csapatok a hadműveleteket *november 11-én* kezdik meg.

Conrad csapatai *november 16-án* indulnak támadásra, míg az *oroszoknál* az előnyomulást a hadműveleti terv értelmében november hó 12-én akarják megkezdeni, de ez halasztást szenved. A támadást az oroszok nagyjában a Pilica-vonaltól nov. 14-én kezdik, csak a 9. hadsereg balszárnya marad le.

A meginduló hadműveletek következtében keletkezik

november 12-én a *vloclaveki ütközet*; a német I. és XXI. tartalékhadtestek az orosz V. szibériai hadtestet visszadobják és így megnyitják az utat az orosz 2. hadsereg oldalába;

november 14-15-én a *kutnói csata*; az orosz II. hadtestet a német XXV. tartalék-, XX. és 3. gárda-hadosztály visszavonulásra kényszeríti;

november 14-15-én az *uniejov-dabiei csata*, melyben a német XVII. és XI. hadtestek az orosz XXIII. hadtestet ugyancsak Lodz irányába szorítják vissza;

november 18-án a *ylocki csata*, melyben a német I. tartalékhadtest visszaszorítja az V. és VI. szibériai hadtesteket.

E csaták következménye az, hogy az orosz főerő északi oldalába teljesen szabaddá válik az út. A németek az *orosz arcvonalat az 1. és 2. hadsereg között áttörték* és az orosz gőzhengert északról a felsodritás fenyegeti;

november 16-26-ig az *1. lodzi csata*. (Lásd 44. sz. vázlatot.) Az orosz hadvezetőséget az eddigi vereségek végtelenül kínosan érintik. Első ellenrendszabályul Varsóból 2 turkesztáni lövészezredet, a tisztiiskola 2 zászlóalját Lovichoz rendelik, az, éppen beérkező 6. szibériai lövészadosztályt Szkiernievicsére irányítják. Szent Pétervárról 2 tartalék hadosztálynak és a 10. hadseregtől a II. kaukázusi hadtestnek Lodzhoz való sürgős szállítását szintén elrendelik. Az 1. hadseregnek megparancsolják, hogy a VI. hadtestet magához vonva, újból nyomuljon elő. A 2. hadseregnek eddig még harcba nem lépett balszárny-hadtesteit (a IV. és I.) északi irányba kellett harcbavetnie. Az 5-ik hadsereget eddigi előnyomulási területéből kivonják, azt ugyancsak a, 2. hadsereg megerősítésére Lodzhoz rendelik. A 4. hadsereget újból a délnyugati arcvonal parancsnokának rendelik alá. A délnyugati arcvonalnak az 5. hadsereg kivonása miatt keletkezett űrt ki kellett töltenie és a támadás mielőbbi megkezdésével megakadályoznia, hogy a központi hatalmak újabb erőket ne tolhassanak el északra. A 4-ik hadseregnek különben Csensztovhovára, a 9-ik és 3-ik hadseregnek Krakkóra, a 8-ik hadseregnek pedig a Duklai horpadáson át Magyarország belsejébe kellett támadnia. A 3-ik hadsereg zömét a Visztula balpartjára vonják át.

Közben a németek a Lodzra visszaszorított orosz 2-ik hadsereg ellen tovább támadnak. A 3. gárda tartalékadosztály és

a XXV. tartalékhadtest déli irányba támadva, november 22-én Brzezinit éri el és a Lodznál küzdő orosz erők teljes bekerítése céljából nyugati irányba kanyarodik. Kelet felé azonban magát nem biztosítja eléggé. Az orosz 1. hadseregnek részei és a Varsóból ideirányított erők az 5. hadsereggel együttesen megakadályozzák a bekerítést és november 24-én elvágják a német bekerítő-csoport visszavonulási útját. A németek azonban a szégyenletes fegyverletételtől megszabadulnak, mert november 25-re virradó éjjel a hátukban álló 6. szibériai lövészhadosztályon rajtaütnek és Brzezinin át megnyitják a visszavonulás útját. A 3. gárda tartalék- és a XXV. tartalékhadtestek bár nagy veszteséget szenvedtek, de azért a kb. 8000 főre leolvadt német csoport 6000 főnyi orosz foglyot, összes sebesültjeit, sok zsákmányolt löveget és hadianyagot Jozott magával a XX. és I. tartalékhadtestek közötti arcvonalba, ahová november 26-án bevonult.

A németek ezután beszüntetik a további támadásokat. Az 1. lodzi csatában bár nem sikerült a németeknek erőhiány miatt az orosz gőzhengert megsemmisíteniük, de azért az 1. lodzi csata meghozta a gyümölcsét, mert az oroszokat a Németország belsőbe való előnyomulásukban megállította;

november 16-tól november 23-ig a *krakkó-csensztohovai csata*. (Lásd 45. sz. vázlatot.) A hadműveleti terv értelmében az osztrák-magyar 4-ik hadsereg november 16-án Krakkó várövéből megkezdí a támadást, amelyhez november 18-án az 1-iső hadsereg, ettől északra Woyrsch és a 2. hadsereg is csatlakozik. Utóbbi az orosz 5. hadseregnek a lodzi csatához való elszállítása miatt az orosz 4. hadseregnek szabadon maradt északi szárnyát Novo-Radomszk-on át igyekszik átkarolni. Ez azonban nem sikerül, mert az orosz 4. hadsereg Novo-Radomszkon túl terjeszkedik ki és így az osztrák-magyar 2-ik hadsereg támadása arctámadássá válik. A Woyrsch-hadseregcsoporthnak es az 1. hadsereg északi szárnyának tervezett arctámadása tulajdonkép meg sem indul, mert a támadásban a Csensztohova-Krakkóvonaltra támadó orosz 4. és 9. hadseregek megelőzik. Az orosz támadást azonban kivédik és az orosz erőknek északra való eltolását megakadályozzák.

A főtámadást az osztrák-magyar 4-ik és az 1. hadsereg déli szárnya Krakkó várövéből hajtja végre, mely kezdetben az orosz 9-ik hadsereget a Szreniava-patakon túlra veti vissza.

A fenyegető átkarolást azonban az orosz 3-ik hadseregnek a Visztula mindkét partján az osztrák-magyar 4-ik hadsereg keleti oldalába való ellentámadása november hó 22-én nemcsak megállítja, hanem az osztrák-magyar 4. hadseregnek a Visztulától délre harcoló oldalbiztosító részeit Krakkó felé vissza is szorítja. Miután Conradnak tartalékai nincsenek, amit az orosz ellentámadásával szemben felhasználhatna, a további támadásokat beszünteti;

a krakkó-csensztohovai csatában tehát Conrad sem tudja hadműveleti célját megvalósítani, azaz hogy az orosz gőzhengert megsemmisítse, mert éppúgy, mint északon Hindenburg az 1. lodzi csatában, erő hiányában a támadásokat nem tudja tovább folytatni, de azért a krakkó-csensztohovai csatával mégis igen nagy eredményt ér el, mert ez a csata állította meg az 1. lodzi csatával együttesen az orosz gőzhengernek Németország belsejébe való előnyomulását.

November 15-től december 2-ig az *oroszok 2-ik betörése* Magyarországra. Amíg északon Orosz-Lengyelországban a döntésért folyik a küzdelem, addig a déli szárnyon a Kárpátok birtokáért. Itt az orosz 8-ik hadsereg a támadó, amely már november 15-én kezdi a támadást és miután az osztrák-magyar 2-ik hadsereget Conrad Orosz-Lengyelországba szállíttatja el, az oroszok az osztrák-magyar 3-ik hadsereget december 2-ig az Uzsoki-szoros-Vendégi-Magyarraszlovica-vonalra szorítják vissza. Az oroszok támadása következtében azonban a duklai horpadáson át támadó orosz 8-ik és a Krakkó felé támadó orosz 3-ik hadseregek ,belső szárnyai között hatalmas űr támad.

3. Helyzet és tervek november! végén.

a) *Központi hatalmak helyzete.*

(Lásd 46. sz. vázlatot.)

A lodzi és a krakkó-csensztohovai csata megállította ugyan az oroszoknak Orosz-Lengyelországban való előnyomulását, de az oroszok túlerőben vannak és a veszteségeik pótlása után újból támadhatnak, míg a központi hatalmak a támadáshoz a novemberben lezajlott hadműveletek tanulsága szerint, nem elég ,erősek,. A déli szárnyon az oroszok a Duklai-hágón át a Kárpátok gerincét átlépték és magyar területen állanak és a Nagy Magyar-Alföldet fenyegetik.

A központi hatalmaknak az orosz hadszínhelyen működő hadseregeit csak a nyugati hadszínhelyről elvont erőkkel lehet megerősíteni, ahol november 17-én az yperni csata véget ért és állásharc kezdődik.

b) *A központi hatalmak elhatározása és terve.*

December 2-án II. Vilmos császár jelenlétében létrejött boroszlói találkozón (Frigyes és Károly főhercegek, Conrad, Falkenhayn, Hindenburg, Ludendorff stb.) megállapítják a központi hatalmak hadvezetőségeinek további elhatározását az egységes vezetés és célkitűzés szempontjából.

Falkenhayn, a németek vezérkari főnöke, csak 9 gyalog- és 5 lovashadosztályt volt hajlandó a nyugati hadszínhelyről elvonni és azokat a keleti hadszínhelyen felhasználni, hogy azután a 9. német hadsereg az oroszokat a Visztulán és a Szánon át visszavethesse. Conrad ezzel a közelfekvő lokális hadműveleti cél kitűzéssel nem elégedett meg. őt Falkenhayn terve nem elégítette ki. Conrad a keleti hadszínhelyen végleges döntést szeretett volna kierőszakolni. Ezt a szándékát, azonban nem hitte megvalósíthatónak azzal a csekély és alárendelt erővel, amit Falkenhayn rendelkezésre bocsátott. Ezért kénytelen-kelletlen Conrad is csatlakozott Falkenhayn felfogásához. Nem adta fel azonban azt a reményt, hogy a német hadvezetőség mégis csak «l fogja magát majd határozni, hogy ő is a keleti hadszínhelyen keresse a háború végleges döntését abban az esetben, ha a Krakkótól délre folyamatban lévő hadművelet kedvezően alakulna.

Conrad ugyanis november 26-án, közvetlenül a krakkói csata után, a Krakkónál lejátszódott hadműveletekkel szoros összefüggésben elhatározta, hogy a krakkói csata után fölöslegessé vált erőket már nemcsak a Ljubicic-csoport támogatására használja fel, hanem azokkal a 3. orosz hadsereg déli szárnya ellen irányított meglepetésszerű támadást kezdet meg, kettős céllal:

a) hogy a Visztulától északra a 9. német hadsereg hadműveleteit közvetve támogassa;

b) hogy a 3. osztrák-magyar hadsereg helyzetén könnyítsen és hogy az oroszok további betörésének Magyarországba gátat vessen.

Hindenburg a rendelkezésére álló csekély erő miatt szintén kénytelen volt Falkenhayn felfogásához csatlakozni és elhatározza, hogy a nyugati hadszínhelyről küldött erősítések beérkezése után a támadást tovább folytatja.

Hindenburg a főtámadást

a Mackensen-hadsereggel Lodzra és Lovicsra akarja végrehajtani,

Woyrsch tábornok parancsnoksága alatt pedig az osztrák-magyar 2-ik hadsereggel és a Woyrsch-hadseregsoporttal Novo-Radomszkon és Pietrokovon át a Lodznál küzdő orosz hadseregek déli oldalába és hátába akar támadni. A nyugati hadszínhelyről segítségül küldött 7 hadosztályból 4-et (a III. és XIM. hadtesteket) a Mackensen-hadsereg északi szárnyán, 3 hadosztályt (II. hadtest és 48. tartalék-hadosztályt) pedig az osztrák-magyar 2. hadsereg északi szárnyán veti harcba.

Conrad a főtámadást a 4-ik hadsereggel (XVII, XL, XIV. hadtestek) a Visztulától délre Krakkó és a Boroevic-hadsereg közötti hézagon át a Krakkó irányába támadó oroszok déli oldalába akarja végrehajtani. Ebből a célból a XIV. hadtestet Krakkóból vasúton a Chabovka környékére tolja el, a Falkenhayn-tól kapott német 47. tartalék-hadosztályt a főtámadó csoport megerősítésére rendeli.

Az osztrák-magyar 1., 3. hadseregnek és a Pfanzer-Baltin-hadseregsoportnak az oroszok lekötése és az orosz támadások feltartóztatása volt a feladata, épúgy, mint a Keletporoszországot védő 8. hadseregnek.

c) *Az oroszok helyzete.*¹

Orosz részről az eddigi harcokban a nagy ember- és anyagi veszteségek, továbbá az erők erős megfeszítése miatt az orosz hadseregek annyira kimerültek, hogy az orosz legfelsőbb hadvezetőség november végén azon a nézeten volt, hogy Orosz-Lengyelországból a Németország elleni támadást újból megkezdeni nem lehet. Az 1., 2. és 5. hadsereg az északi szárnyon szorosan összehívva előrejutni nem tud, pedig ezeknek a hadseregeknek kellett volna a döntést kivívniuk. A 4. és 9. hadsereg szintén megállott.

¹ Danilov, Rusland im Weltkrieg 1914-15. alapján.

Az összes hadseregeknél különben igen nagy lőszer-, fegyver- és emberhiány volt. A fegyver- és lőszerhiány végett Amerikát és Japánt, valamint az entente-államokat elhalmozták megrendelésekkel. Azonkívül az orosz lőszergyártást is igyekeztek megszervezni. A szállításokat azonban már csak 1915-ben lehetett lebonyolítani. A legfelsőbb hadvezetőségnek tartaléképpen csak a IV. szibériai hadtest és 3. turkesztáni lövész-dandár állott rendelkezésére.

d) *Az oroszok terve.*¹
(Lásd 47. sz. vázlatot.)

A hadseregeket a már előkészített téli állásba akarja a legfelsőbb hadvezetőség visszavonni. Ezt a téli állást Ilov-Tomaszov-Nida-vonalban készítették elő. Ezáltal az arcvonalat akarták megrövidíteni, hogy ilymódon tartalékokat alakíthassanak, amellyel azután kedvező alkalommal támadásba mehesseinek át.

A délnyugati arcvonali parancsnok: Ivanov tábornok azonban kéri, hogy a hadseregek a jelenlegi arcvonalon maradjanak és hogy Krakkót rohammal elfoglalhassa.

De a legfelsőbb hadvezetőség az északnyugati arcvonali hadseregeit illetőleg megmarad eddigi elhatározásánál, és így:

a 10. hadsereg azt a feladatot kapja, hogy az első vonalban a lehető legcsekélyebb erővel ássa be magát és hogy védelembe menjen át;

az 1., 2. és 5. hadsereg december 1-től kezdődőleg lassan az Ilov-Glovitto-Volborzs-vonalra vonuljon vissza és fedezze a Varsóra és Ivangorodra vezető utakat; megfelelő erős tartalékokat vonjon ki, hogy azután azokat Mlavanál Keletporoszország elleni támadásához lehessen csoportosítani;

a délnyugati arcvonali hadseregei jelenlegi állásukban maradjanak, Krakkót foglalják el és az 5. hadsereg visszavonulása miatt a jobbszárny biztosítása céljából eme szárny mögött elegendő erős tartalékot vonjon össze.

4. Hadműveletek lefolyása

A hadműveleti tervét mind a két fél végrehajtani akarja, így keletkezik:

Conrad támadása következtében az osztrák-magyar 4-ik és

¹ Danilov, Russland im Weltkriege 1914-15. alapján.

az orosz 3. és 8. hadsereg között a december 3-tól 4-ig tartó *limanovai csata*.

Hindenburg támadása következtében a német 9. és az orosz 1., 2. és 5. hadsereg között a december 1-től 15-ig tartó *2. lodzi vagy a lodz-loviczi csata* és az osztrák-magyar 1. hajdsereg, a német Woysch-hadseregcsoport, az osztrák-magyar 2-ik hadsereg és az orosz 4. és 5. hadseregek között a Belchatov körüli harcok december 1. és 14. közötti időben.

A limanovai csata. (Lásd 48., 49. sz. vázlatot.) Osztrák-magyar győzelem, melyet azonban tisztán magyar vezérek és magyar csapatok szereztek.

Conrad hadműveleti terve értelmében a 4-ik hadseregnek a Krakkóra támadó orosz 3-ik hadsereg déli oldalába meglepően kellett támadnia. A 4. hadsereg ehhez a támadáshoz úgy csoportosítja erőit, hogy a Lubien-Vielicska-vonalból a Ljubicsics-csoport (XVII. és XI. hadtest), 4 hadosztály arcbán támadja a Visztulától délre Krakkóra támadó orosz 3. hadsereget, míg a Krakkó várövéből vasúton Chabovkához szállított 4 hadosztály (XIV. hadtest és 47. német tartalék-hadosztály) Roth altábornagy parancsnoksága alatt Lapanovon át, Bochnia irányába oldalba támadja az orosz 3-ik hadsereget és elvágja annak visszavonulási vonalát. Limanova környékén az oldaltámadó Róth-csoport oldalát és hátát kezdetben báró Nagy altábornagy, majd gróf Bissingen, végül pedig (december 8-tól kezdve) gróf Herberstein lovascsoportjának (6., 10., 11. lovashadosztályok) felletti biztosítania.

A támadás december 3-án indul meg és december 8-án a mieink már csaknem elérik a Bochnia-tarnovi műutat, az oroszok utolsó visszavonulási vonalát, mely ha elvész, az orosz 3. hadseregnek a Visztulától délre harcoló részei fogságba kerülnek.

Az orosz ennek a nagy veszélynek elhárítására a 3. hadseregnek a krakkó-csensztohovai csatához segítségül küldött hadtesteit a Visztula északi partjáról újból a déli partra vonja át a Róth-csoport elleni ellentámadásra s azonkívül miután már előzőleg a 8. hadseregnek a Kárpátokban a támadását beszüntette és ebből a VIII. hadtestet az orosz 3. hadsereg megerősítésére kivonta és miután ennek részei már december 6-án Neu-Sandec-hez érkeztek, a VIII. hadtestet Limanován át a Róth-csoport hátába támadásra rendeli.

Az orosz 3. hadsereg ellentámadása a Róth-csoport ellen december 10-én kezdődik, amely azután nemcsak hogy megállítja a Róth-csoport támadását, hanem azt Lapanovig vissza is szorítja és hiába erősítette meg Conrad még az ellentámadás megindulása előtt, december 5-én és 7-én a Róth csoportját 2 hadosztálllyal, (a 15. és 45.) az már az orosz túlerővel szemben előrq jutni nem tud. Így a csata sorsa az osztrák-magyar 3. hadseregtől függ, melyet Conrad a Duklai horpadáson át északi irányba szintén támadásra rendelt előre, amely azonban a helyzet teljes félreismerése következtében csak Cönr_N rad erélyes közbelépésére december 8-án kezdte meg a támadást. A csata sorsát azonban harcászatilag eldönti a magyar VI. hadtest 39. honvéd hadosztálya (Hadffy Imre altábornagy hadosztálya), amelyet Conrad a Limanován át a Róth-csoport hátába támadó orosz VIII. hadtest feltartóztatására Limanovához Herberstein huszárjainak megerősítésére rendel. Ez a honvédhadosztály az egyik dandárával (Daubner Samu [vitéz Doroghy] ezredes dandára) Herberstein huszárjait megerősíti és hősies harcokban feltartóztatja a Róth-csoport hátába támadó orosz VIII. hadtestet, másik dandárával (Molnár Dezső tábornok dandára) pedig déli irányból annak hátába kerül, Imajd az oroszokat visszavonulásra kényszeríti. A csatát hadászatilag véglegesen az osztrák-magyar 3. hadseregnek, de különösen a 3. hadsereg balszárnyának (Szurmay-csoport és a IX. hadtest) előretörése dönti el, amikor az orosz 8-ik hadsereg is kénytelen az osztrák-magyar 3. hadsereg nyomásának engedni és amikor az oroszok a déli szárnytól december 12-től kezdve fokozatosan 15-ig megkezdik a visszavonulást és a Dunajec-Jaslo-Krosno-Lisko-vonalra mennek vissza.

A limanovai csata következtében az orosz fővezér december 13-án a Visztula balpartján is elrendeli a visszavonulást a Bzura-Ravka-Tomaszov-Nida-vonalba.

A 2. lodzi, vagy a lodz-lovicsi csata.

Lodz előtt a német 9-ik hadsereg megerősített jobb- és balszárnyal december 1-én kezdi meg a támadást, de előre jutni nem tud. Az oroszok ezen a napon kezdik meg hadműveleti terük értelmében a visszavonulást, de először a háttérülettől szálítanak mindent hátra. December 6-ra virradó éjjel erős leplező

tüzérségi tűz után a csapatok is visszamennek az Ilov-Lovics-Brzezini-Pietrokov-vonalba.

Hindenburg december 10-én a támadást tovább folytatja, de eredményt felmutatni nem tud, csak amikor a limanovai csata következtében december 13-án az orosz fővezér elrendeli a visszavonulást a Bzura-Ravka-Tomaszov-vonalra és amit az oroszok december 15-én végre is hajtanak, tud előre jutni a német 9-ik hadsereg.

A Belchatov körüli harcok.

A hadműveleti terv értelmében az orosz 4. és 9. hadsereg a Krakó-Csensztohova-vonal ellen november végén igen erős, de sikertelen támadást kezd. Eme támadás miatt csak az osztrák-magyar 2-ik hadsereg indulhat december 1-én támadásra, hogy Novo-Radomszkon és Pietrokovon át a Lodznál küzdő 5. orosz hadsereget délről átkarolja.

A támadás csaknem Pietrokovig előre is jut.

December 3-án azonban Novo-Radomszk felől a XIV. és III. kaukázusi hadtestekkel és a gárda-lovassággal az oroszok ellentámadást indítanak a 2-ik hadsereg ellen, amely ellentámadás azután nemcsak megállítja, hanem védelemre is szorítja a 2-ik hadsereget, amelynek helyzete oly válságossá válik, hogy az osztrák-magyar 1. hadseregtől a magyar 27. gyaloghadosztályt is segítséggül kell küldeni.

A limanovai csata következtében azután december 14-én itt is megszűnnek a harcok, mert az oroszok ezen a napon megkezdik a visszavonulást a Pilica és a Nida mögé.

G) Hadműveletek a Balkánon **Aa 1914. évi Szerbia és Montenegró elleni hadjárat.**

I. Potiorek első támadása.

1. Ausztria és Magyarország helyzete. Felvonulási tervek.

(Lásd 50. sz. vázlatot.)

Felvonulás.

A Karagyorgyevics-házból származó Péter szerb király, hogy a szerb nemzet körében minél nagyobb népszerűsége legyen szert, a Monarchia délszláv területeinek elszakítására írá-

nyúló nagyszerb eszme megvalósítását tűzi ki céljául. A nagy-szerb propaganda ennek következtében mind erősebbé és erősebbé válik, úgyhogy az 1908. évi bosznia-hercegovinai annexió után 1909 tavaszán és az 1912-13. évi balkánháború idején annyira feszültté válik a Monarchia és Szerbia közötti viszony, hogy Ausztria-Magyarország katonai biztosítási rendszabályokat kénytelen életbeléptetni.

Ferenc Ferdinánd trónörökösnek és feleségének, Hohenberg Zsófia hercegnőnek 1914 június 28-án Szarajevóban a szerb miniszterek tudtával és szerb hivatalos körök részvételével történt meggyilkolása szintén a nagyszerb propaganda következménye volt. Ferenc Ferdinándot ugyanis azért gyilkolták meg a nagyszerb eszmétől fanatizált gyilkosok, mert a nagyszerbek sértésnek tekintették magukra nézve, hogy a Monarchia jövődő uralkodója azt a Bosznia-Hercegovinát látogatta meg, melyet ők a Monarchiától el akartak szakítani és mert ők Ferenc Ferdinánd személyében gyűlölték a realizmus vezérét és a jövőben Habsburg-uralom alatt kialakuló délszláv állam jövődőbeli uralkodóját, aki tehát a nagyszerb uralkodóháznak, a Karagyorgyevicseknek terveit volt hivatott rombadönteni.

A gyilkosság után a Monarchia tekintélye megkívánta, hogy a Monarchia délkeleti területén uralkodó állandó nyugtalan-ságnak és folytonos nyugtalanításnak egyszersmindenkorra véget vessenek. A Monarchia ezért 1914 július 23-án ultimátum alakjában azt követelte Szerbiától, *fiogy* a nagyszerb propagandával hagyjon fel. Szerbia erre az ultimátumra nem ad kielégítő feleletet, amiért is Ausztria-Magyarország az ultimátum követeléseinek elfogadására Szerbiát fegyverrel akarja kényszeríteni és a háborút július 28-án Szerbiának megüzenni.

Bár igen valószínű volt, ¹hogy Oroszország a szerbek megsegítésére a háborúba beleavatkozik, de a Monarchia külpolitikájának vezetői abban a hitben voltak, hogy diplomáciai tárgyalásokkal sikerül Oroszország támadását kitolni addig, míg Szerbiával végeznek. Július 31-én este azonban bizonyossá válik, hogy az oroszok elleni háború elkerülhetetlen.

A Monarchiában Oroszországról táplált kedvező vélemény miatt július 25-én nem az egész haderőt mozgósítják, hanem csak 8 hadtestet és 3 lovas-hadosztályt (a minimális Balkáncsoportot, XIII., XV., XVI. hadtestet, a B-lépcsőt, IV., VII., VIII., IX. hadtestet, az 1., 10. és a 11. honvéd lovas-hadosztályt;

ezzenkívül még a III. hadtestet), azaz csupán annyi erőt (412.000 puskát), amennyi a vezérkar számítása, szerint elegendő lett volna a szerb-montenegrói haderő (kb. 300.000 főre becsülték) leverésére.

A Szerbia és Montenegró ellen mozgósított *haderő feladata*: a szerb hadsereg megsemmisítése és Szerbia megszállása és a montenegrói csapatok betörésének megakadályozása lett volna.

Ennek a feladatnak a megoldását a következőkép gondolták:

Felvonulás: a 2. hadsereg (kb. 7 és fél gyalog-, 3 lovas-hadosztály) zömmel a Szerémségben, kisebb erőkkel a Bánátban;

az 5. hadsereg (kb. 15 gyaloghadosztály) az Alsó-Drina mentén.

Ez a két hadsereg azután egymással összhangban Valjevó irányában támad.

A 6. hadseregnek zöme (kb. 5 és fél gyaloghadosztály) a Felső-Drina mentén Uzsice irányába indul támadásra, azután pedig a 2. és 5. hadsereggel együtt a támadást Szerbia szívébe folytatja tovább.

A 6. hadsereg kisebb részének (kb. 1 és fél hadosztály) a montenegrói határon a montenegróiak támadását kellett feltartóztatnia.

Július 31-én azonban, amikor bizonyossá válik, hogy Oroszországgal is lesz a Monarchiának háborúja, ezt a tervet meg kellett változtatni. Orosz-szerb háború esetén ugyanis az osztrák-magyar haderő zömének, közte a 2-ik hadseregnek is Oroszország ellen kellett felvonulnia és Szerbia ellen mindössze az 5. és 6. hadsereg maradt volna vissza. Július 25-31-ig a Monarchia azonban csak Szerbiával szemben volt háborús viszonyban, Oroszországgal szemben nem. Szerbia ellen a hadseregek felvonulása július 27-én kezdődött meg. Július 31-én már, azoknak a hadteszeknek a zöme, amelyeknek Oroszország ellen kellett volna felvonulnia, vasúti szállítás alatt volt (fél VIII., fél IX., I.V., VII. hadtestek és a 10. lovashadosztály).

Hogy tehát a vasúti szállításban zavar ne keletkezzék, a megkezdett; felvonulást előbb be kellett fejezni s; az Oroszország ellen szánt erők (2. hadsereg) csak a felvonulás befejezése

után, azaz augusztus 18-án kezdték volna meg az Oroszország elleni felvonulást.

Az oroszokkal kitört háború következtében a Szerbiával és Montenegróval szemben visszamaradó *balkáni haderő feladata* az volt, hogy a szerbeknek és montenegróiaknak, a betörését a Monarchia területére akadályozza meg.

Ezt a feladatot Potiorek tábornagy, a balkáni haderő parancsnoka *támadó módon* akarta megoldani.

A támadást kezdi a 5. hadsereg augusztus 12-én az Alsó-Drinától Valjevó irányába.

A 6. hadseregnek, ha az 5. hadsereg Valjevót már elérte, Uzsice felé kellett támadnia.

A 2-ik hadseregnek augusztus 18-ig, azaz amíg a Galíciába való vasúti szállítása meg nem kezdődött, a hadseregfőparancsnokság engedélye alapján tüntetnie kellett.

A hadseregek felvonulása különben augusztus 42-én fejeződött be.

2. Szerbia és Montenegró helyzete. Felvonulási tervek.

A nagyszerb eszmétől teljesen áthatott szerb kormány, miután Oroszország és Montenegró támogatására biztosan számíthat, a Monarchiának ultimátumára elutasító választ ad július 25-én. Előbb elrendelte azonban hadseregének mozgósítását.

A szerbek és a montenegróiak egyelőre védőleg akartak viselkedni, hogy a hadsereg zömével az országba betört ellenségre vethessék magukat.

A szerbek az osztrák-magyar haderő támadását északi irányból, a Dunán és a Száván át (nem a Drinán) várták.

Előkészített védelmi állás: Palánka-Kosmaj-Valjevó-Uzsice; megszállja az 1., 2., 3. hadsereg és az uzsicei hadseregcsoport.

Előretolt védelmi állás: a Duna-Száva-Drina-vonal; megszállja a Duna vonalát az 1. és 2. hadseregtől 1-1 hadosztály, a Száva-Drina-vonalat a 3. hadseregtől 1 hadosztály, a Drinát az Uzsice-hadseregcsoport előretolt különítményei.

A montenegrói hadsereg főerővel a határon, kisebb erőkkel a Lovcsenen és Plevjénél.

3. A hadműveletek lefolyása.

(Lásd az 51. sz. vázlatot.)

Július 28. A szerbek a belgrádi vasúti hidat felrobbantják.

Augusztus 11-ről 12-re virradó éjjel és 12-én a 2. hadsereg tüntetése Mitrovica-Kevevára között a Száva-Duna-vonalon. A tüntetés főleg az ellenséges part lövetéséből, ezenkívül Szerb-Mitrovicának, Jaraktól délre a szerb partnak, Sabácnak és a Száva szigeteinek megszállásából, továbbá Belgráddal szemben az Ostrovo-Ciganlija elfoglalásából állott.

Augusztus 12-én az 5. hadsereg 2 oszlopban megkezdí az előnyomulást Vialjevó felé.

A szerb hadsereg főparancsnokság előretolja:

az 1. hadsereget Arangjelováchoz,

a 2. hadsereget Ubhoz, utóbbi hadsereg 1 hadosztályát Sabácra,

a 3. hadseregből 1 ezredet Sabácra és háromnegyed hadosztályt Loznica-Lesnicára,

az uzsicei hadsereg csoportot pedig Visegrád irányába támadásra rendeli.

Augusztus 13-án az osztrák-magyar 6. hadsereg megkezdí előnyomulását Uzsice felé a határhoz (a Drinához).

Ezeknek a rendelkezéseknek alapján keletkezik:

az 1. Drina-menti és a sabáci csata.

Az 1. Drina-menti csata augusztus 12-20-ig és a sabáci csata augusztus 12-23-ig.

Az 5. hadsereg augusztus 12-én átkel a Drinán és miután augusztus 13-án a támadáshoz csoportosul, augusztus 14-én megkezdí a támadást.

A szerb főparancsnokság a 3-ik hadsereget feltétlen ellenállásra utasítja, a 2-ik hadsereg 1 (hadosztályát a 3-tól északra ellentámadásra rendeli a Cser-Planinán, a lovashadosztállyal pedig a Száva-Drina-szöget derítettí fel; az 1-ső hadsereg 1 hadosztályát Ubra vonja, 1 hadosztály marad Arangjelovácnál, 2 hadosztály a Drinánál.

Az osztrák-magyar 5. hadsereg északi szárnyára támadó szerb 2. hadsereg és lovashadosztály támadása augusztus 15-én éjjel a VIII. hadtesthez tartozó 21. Landwehr-hadosztály egyik ezredét meglepi. Az éjjeli harc a hadosztálynál a

kötélékeket megbontja. Részben ezért, részben a vezetés hibái miatt azután az egész hadosztály visszavonul. A szerbeknek így könnyű szerrel sikerül az 5. hadsereg északi szárnyába és oldalába jutni, annál is inkább, mert a 2. hadseregünkhöz tartozó és az 5. hadsereg támogatására Sabácról előretörő 29. hadosztály a szerb hadsereg egyik hadosztálya elől önként és anélkül, hogy arra szükség lenne, – visszavonul. A déli szárnyon a 42. honvédhadosztály sikeresen harcol és Krupanj elérése után erélyesen támad tovább. Épígy sikeresen harcol a 36. és 9. hadosztály is. A déliszárny sikeres támadásai miatt a szerbek 3. hadseregüket az 1. hadsereg egy hadosztályával erősítik meg. Augusztus 18-án pedig a 2. szerb hadsereg zöme ellentámadásba megy át.

Augusztus 19-ig nyilvánvalóvá válik, hogy az osztrák-magyar 5-ik hadsereg támadása holtpontra jutott és miután a 5-ik északi szárnyon a szerbek az osztrák-magyar 9. hadosztályt visszavonulásra kényszerítették s ennek következtében a XIII. hadtest (oldalát és hátát veszélyeztették, továbbá, mert az osztrák-magyar hadseregfőparancsnokság által Sabác-nál visszahagyott IV. hadtest Sabác-ról való augusztus 18-19-iki támadó előretörése sikertelen maradt, az 5. hadsereg parancsnoka augusztus 19-én elrendeli a Drina mögé a visszavonulást.

Az 5-ik hadsereg visszavonulása miatt Potiorek táborszerény a 6-ik hadseregnek, mely közben szintén átkelt a Drinán, elrendeli a visszavonulást és hadseregeit átcsoportosítja.

A visszavonulás simán bonyolódik le. Az 5. és 6. hadsereg a Drina mögé megy vissza. Mindezek ellenére Potiorek rövidesen újból támadni akar. Ezért a IV. hadtestnek Sabácot, mint hídfőt tovább is tartania kellett, hogy az 5. hadsereg újbóli előnyomulását (megkönnyítse. E feladat következtében azután, amikor az 1. szerb hadseregnek a Sabácot megszállva tartó 29. hadosztály ellen augusztus 21-én végrehajtott (támadása sikertelen marad, – a IV. hadtest másodszor is előretör a Száva déli partjára. Ebben az augusztus 23-i *sabáci ütközetben* azonban a mieink támadása nem sikerül. Egyrészt tehát ezért, másrészt pedig mert az 5. hadsereg újabb támadó előnyomulása csak napok múltán kezdődhetett volna meg (és mert a IV. hadtestet az északi hadszínhelyre kellett elszállítani, a sabáci hídfőt csapataink kiürítik és a Száva mögé mennek vissza. Sabácot a szerbek augusztus 24-én megszállják.

A szerb 2. és 3. (hadsereg különben a Drináig nyomul elő, az 1. hadsereg pedig Sábáétól délkeletre foglal állást.

Augusztus 30-án azután az osztrák-magyar IV. hadtestet is az orosz hadszínhelyre szállítják el.

II. A szerbek betörése a Szerémségbe és a Bánátba és Potiorek második támadása.

1. Helyzet és további tervek.

a) *Potiorek.*

Az 1. Drina-menti csata és a IV. hadtest elszállítása után Potiorek táborszernagy feladatát továbbra is *támadással* akarja megoldani.

A támadáshoz felvonul:

a 6. *hadsereg 1 hegyidandárral* (8-ik) Visegrádnál, *zömmel* a középső Drinánál (XV. és XVI. hadtest);

az 5. *hadsereg* részben az alsó Drina Imögött (9. hadosztály és XIII. hadtest), részben a Száva mögött (21. Landwehr hadosztály és a 104. népfölkelő dandár);

a 29. hadosztály, mely külön csoport volt, Rumánál;

Lütgendorf altábornagy csoportja (fél 7. gyaloghadosztály és 107. népfölkelő dandár) Zimony-Pancsovánál.

A *főtámadást* végrehajtja az 5. és 6. hadsereg zöme; a többi erő feladata az ellenség lekötése és támadásának feltartóztatása.

b) *Szerbek.*

Az-entente, különösen az oroszok és a franciák mielőbbi támadásra sarkalják a szerbeket. A támadás megindítása a már mutatkozni kezdő lőszerhiány miatt nehézségekbe ütközik.

Főtámadócsoport Sándor trónörökös névleges főparancsnoksága alatt (Sándor ítómörökös nem maga vezette a hadműveleteket, ő (csak ott tartózkodott, hogy Zimonyba ünnepélyesen bevonulhasson);

az 1. *hadsereg 2 hadosztálya* (I. Sumadija, I. Duna) és a lovashadosztály Kupinovónál;

a 2. *hadsereg 1 hadosztálya* (I. Timok) Mitrovicánál kelnek át a Száván és Dunán és azután északi irányba támadnak, hogy az osztrák-magyar erőket kettéválasszák;

A még fennmaradó erők a Drina mentén a támadást Bosznia-Hercegovina felől biztosítják, az uzsice-i hadsereg-csoport

parancsot kap, hogy Visegrádon át Szarajevó irányában támadjon. Ezen támadáshoz a montenegrói hadsereg is csatlakozik.

2. A hadműveletek lefolyása.

A hadműveleti terv értelmében mindkét fél támad. A szerbek támadása hamarabb indul meg és a szerb támadás kezdete összeesik a marnei és a 2-ik leembergi csata kezdetével, azaz szeptember 6-ával.

Így keletkezik azután

a mitrovica-jaraki ütközet szeptember 6-án,

az ó-Pázuánál vívott utóvédharcok szeptember 9-14-ig,

a 2-ik Drina-menti csata szeptember 8-25-ig.

A mitrovica-jaraki ütközetben a Száván átkelt szerb hadosztályok részeit megverik az osztrák-magyar csapatok, az utóbbiban pedig a Potiorek csapatai a Száva déli és a Drina keleti partján, valamint a Macsvában megvetik a lábukat.

A 2-ik Drina-menti csatához Potiorek Lütgendorf csapatait a Szerémségből a Macsvába rendeli, a Szerémség és a Bánát védelmére pedig csak alárendelt jelentőségű erők maradnak vissza.

A szerbek ezt a helyzetet ki akarják használni. Zimonymál szeptember 28-án 6 zászlóaljjal újból Iátkelnek a Száván Zimony megszállása céljából, de Tamássy altábornagy derék magyar népfölkelői, de különösen a monitorok megjelenése (szerb híd szétrombolása) meghiúsítják ezt a szerb vállalatot.

A mitrovica-jaraki ütközet

Szeptember 6-án az I. Timok-hadosztály 1½ gyalogezrede s 3 lövege Mitrovica-Jarak között átkel a Száván. Az osztrák-magyar 29. hadosztály azonban kétoldalról átkarolja, úgyhogy 5000 ember fogságba esik.

Az ó-Pázuánál vívott utóvédharcok.

A Belgrádtól nyugatra átkelt I. Sumadia- és I. Duna-hadosztály a lovashadosztállyal a szeptember 9-ig hősiiesen védekező fél 7. hadosztályt ó-Pázuáig szorítja vissza. Közben megkezdődött azonban a 2-ik osztrák-magyar támadó előnyomulás, aminek következtében a szerbek önként visszavonulnak. Így azután, amikor a mitrovica-jaraki ütközet után az osztrák-

magyar 29. hadosztály és a 104. népfőlkelő dandár a szorongatott fél 7. hadosztály segítségére siet, már csak a szerb utóvédeket kell visszavonulásra kényszeríteni.

A 2. Drina-menti csata.

Potiorek arra a hírre, hogy a szerbek a Szerémségbe betörték, az 5. és 6. hadseregnek elrendeli a Drinán át a támadás azonnali megkezdését, hogy a szerbeket a Szerémség kiürítésére kényszerítse. A támadás szeptember 8-án kezdődik. Ez a *második osztrák-magyar támadó előnyomulás*, amelyre Potiorek már augusztus vége óta készül és amelyet szeptember 9-én akart megindítani, a szerb betörés miatt azonban a támadás 1 nappal korábban indul meg.

A Drinán való átkelés az 5. hadseregnek csak egyes helyeken sikerül és pedig szeptember 13-án Batarnál (42. honvéd hadosztály), szeptember 16-án a Parasnica-félszigeten.

Szeptember 17-én Krausz altábornagy kombinált hadteste (a 29. és 7. hadosztály) a Szerémségnek a szerbektől való megtisztítása után, a monitorok hathatós (közreműködése mellett Jaraknál a Száván harc nélkül átkel a déli partra, de támadása a csak most kezdődő és folyton erősödő szerb (ellenállás miatt a Macsva-mocsár sártengerében csakhamar megakad és így egyelőre Potioreknek az a reménye, hogy Krausz altábornagynak a támadása megnyitja az 5. hadseregnek a Drinán át vezető utat, -^füstbe megv

A 6. hadsereg azonban már kezdetben átkel a Drinán és azután szeptember 15-ig lassan, nehéz küzdelemmel elfoglalja a Krupanjtól közvetlen nyugatra húzódó hegységet.

A 2-ik Drina-menti csata miatt a szerbek a Szerémségből visszarendelt csapatokat is segítségül hozzák és az osztrák-magyar 6-ik hadsereg ellen támadnak, hogy ezt a Drinán visszavessék és azután az 5. (hadsereget délről felgöngyölítsék. Az így keletkező harcok bár igenj véres lefolyásúak, de a szerbek támadása sikerre nem vezet. A harcok gyújtó pontja főképp a Jagodjina- és Kuliste-magaslatok. A szerbek- szeptember 25-én teljesen ki-merülve, a további támadásokat abbahagyják.

III. A szerb-montenegrói betörés Bosznia-Hercegovinába.

Előzmények.

Dél-Boszniában és Hercegovinában szeptember közepéig nagyobb jelentőségű hadműveletek nincsenek.

Nagyobbszabású hadműveleteket itt a szerbek csak a 2-ik Drina-menti csata megindulása után kezdenek, azért, hogy a Drinán át támadó osztrák-magyar főerő hátában zavar és fejtelenség keletkezzék.

A szerb hadseregek csoportosítása.

1. hadsereg: 4 gyaloghadosztály a Macsvában,
2. hadsereg: 4 gyaloghadosztály a Drina-mentén,
1. hadsereg: 2 gyaloghadosztály Ljubovicánál.

Uzsicei hadseregcsoporthoz tartozó 1 és fél hadosztály.

Montenegrói főerő Plevjénél.

Magyar és osztrák részről eleinte csak a 8. hegyidandár és a 9-ik népfőlkelő hadtápdandár áll rendelkezésre a Délbosznia megvédésére.

Hadműveletek lefolyása.

Szeptember 11. és 14-én a montenegrói főerő és egy szerb hadosztály (az uszicei hadseregcsoporthoz tartozó II. Sumadija) Bajinabaszta, Visegrád, Gorozsde és Focsánál átlépi a Drinát. A szerb hadsereg főparancsnokság szeptember 24-én Vlasenica, Rogaticán és Kalinovikon iát az osztrák-magyar 6. hadsereg háta az összeköttetések elleni támadást rendeli el. (

Potiorek, amikor a szerbek a 2. Drina-menti csatában szeptember 25-én a további támadásaikat abbahagyják, az 5. és 6. hadseregből elvont csapatokkal, a (Hercegovinából iderendelt 3. hegyidandárral és később még Krajnából és Tirolból idevont népfőlkelő csapatokkal megerősíti a Délboszniát védő erőket, amelyek azután ioktóber (közepén [gyülekeznek; alkalmazásuk helyén. Közben azonban még október 1-én a 8. hegyi dandár és maga a szerb főparancsnokság megállítja Vlasenicánál a szerb előnyomulást, mert azt (tovább folytatni kockázatosnak tartotta.

A szerbek megakadt támadásuk elősegítésére október 5-én újabb erősítéseket rendelnek előre.

De Potiorek is végleg le akar számolni a Boszniába íbetört

szerbekkel és a montenegróikkal. Ezért október első felében csaknem az egész XVI. hadtestet idevonja és azután az október 18-tól *22-ig tartó romanja-planinai csatában* a szerbeket és a montenegróikat megveri.

A *vesztett* csata (következtében azután a szerbek és a montenegróiak október 22-én megkezdik a visszavonulást és október 30-ig az utolsó szerb-montenegrói csapat is a Drina keleti partjára megy vissza.

A romanja-planinai csata.

A Vlasenica-Slap-vonalban az erős védelmi állásban beásott iszerb-montenegrói főerőt (II. (Sumadia-hadosztály, Limkülönítmény és az ipeki hadkiegészítő körletből idevont póttettek és a, 2. montenegrói dandár, az egész Szandzsák-csoport, továbbá a Drina-különítmény) íá 18-ik osztrák-magyar hadosztály (8., 43., 17. és 5. hegyidandárok) arcbn északi; irányból támadj a, az 50. hadosztály (3. és 15.;hegyidandár) pedig Szarajevó felől Mokron át nyugati irányból átkarolólag támad.

Tartalék a 16. hegyidandár, az arccsoport közepe mögött.

Biztosítás a Barthos alezredes csoportja (3 zászlóalj), Kalinoviknál a Focsa felől előnyomult montenegróikkal, Chwostek alezredes csoportja Srebencánál és a 9. (népfölkelő hadtáp-dandár Vlasenicától keletre, a Bajinabasztán át előnyomult szerbekkel szemben.

A támadás október 18-án kezdődik. Az oldaltámadással szemben a szerbek balszárnyukat (2 montenegrói dandár) hátravonják és bekanyarítják. Az 50. hadosztály támadásából így arctámadás lesz. A szerbek ezenkívül a keleti szárnyon hatalmas ellentámadást indítanak. A csata október 21-én éri el a tetőpontját. Az 50. hadosztálynak sikerül a hadosztály támadása elől megfutamodó montenegróiak állásaiba betörnie, mire október 22-én a szerbek íá nyugati szárnyról kezdve megkezdik a visszavonulást.

Osztrák-magyar részről a tartalékot a keleti szárnyon vetik harcba, hogy ott Visegrád felé előretörve, a szerbeknek a Drina felé való visszavonulását megakadályozzák, de az nem sikerül.

A szerbek főére jenek utóvédje Visegrádnál október 25-én lépi át a Drinát.

Kalinoviktól a montenegróiak október 26-án vonulnak vissza. Ezek Föcsánál hídfőállást akarnak teremteni, de ez nem

sikerül, mert október 30-án kétnapi kemény harc árán kénytelenek a Drina balpartját végleg kiüríteni.

IV. Potiorek novemberi támadása Szerbia ellen.

(Lásd 52. sz. vázlatot.)

Helyzet és tervek.

A romanja-planinai csata tartama alatt sem a Macsvában, sem a Drina-mentén nem szünetelnek a harcok.

A Macsvában – bár a Szerémségből már szeptember végén idevonják a Lütgendorf alatt álló tezerémségi csoportot is, – az 5. hadsereg támadása nem jut előre. Október közepén pedig beállott az esős időszak. A Macsva sártengerré változik és a támadás megfeneklik.

A Drina-mentén a 2. szerb hadsereg támadást kísérel meg. Ez azonban csak egy napig tartott.

Az esős időszak alatt a Drina megárad, ami miatt csapataink helyzete még nehezebbé válik.

A Romanja-Planina-csata után Potiorek a szerbekkel végleg le akar számolni.

És pedig két oldalról átkarolólag akar támadni:

északról a Macsvából az 5. hadseregnek erős balszárnyal Valjevó irányába,

délről a XVI. hadtestnek Ljubiviján és a Drinán át északkeleti irányba kellett átkarolólag támadni,

arcban a Zvorniktól keletre és a 6. hadsereg birtokában lévő magaslatokról a 6. hadsereg másik két hadteste (XIII., XV.) támad.

A déli szárnyat a 4. hegyidandárnak kellett biztosítania.

A szerbek részéről a 2. hadsereg a Macsvában, az 1. és 3. hadsereg a Krupanj-tól nyugatra húzódó magaslatokon az ebben az időbeni uralkodó nagy lőszerhiány miatt nem igen igyekeztek Szerbia területéről visszaszorítani az osztrák-magyar csapatokat, hanem tisztán állásaik megtartására szorítkoztak.

A hadműveletek lefolyása.

A szeptember iközepétől folytonosan támalio osztrák-magyar 5. hadseregnek ez az újabb támadása eredményezi az október 24-től november 10-ig tartó *macsvai harcokat*, ame-

lyekben csapatainknak sikerül a monitorok hathatós közreműködése és módszeres, várharchoz hasonló eljárással a szerbek állásait 100 lépésre megközelíteni, sőt egyes helyeken a szerbek állásaiba is betörni. A szerb állás így tarthatatlanná válik és ezért október 30-án a szerbek megkezdik a visszavonulást. November 2-án csapataink (Krausz-hadtest) rohammal elfoglalják Sabácot is. A szerbek azonban a Ljesnica-Sabáctól közvetlen délre húzódó vonalban már előre kiépített védelmi állásban újból megállanak, amelyet azután a szerb 2. hadsereg ellenében a mi 5. hadseregünk november 3-tól kezdve hasztalanul támad. Ezt az állást a szerb 2. hadsereg csak november 10-én hagyja fel, amikor is a 3-ik Drina-menti csata következtében a szerb 1. és 3. hadsereg is visszavonul.

A 6. hadsereg, azaz az arccsoport és a déli átkaroló csoport november 6-án kezdi a támadást az 1-ső és 3-ik iszerb hadsereg ellen. Az így keletkező harcokat *3-ik Drina-menti csatának* hívjuk, amely november 6-tól 10-ig tart. A támadás sikerül. Az arccsoport (XIII., XV. hadtest) elől a szerbek már november 7-én megkezdik a visszavonulást, de az átkaroló csoportunkkal szemben (XVI. hadtest) önfeláldozóan még november 9-én is kitartanak, hogy a saját főerőiknek zavartalan visszavonulását biztosítsák.

November 10-én azután a szerbek már az egész vonalon teljes visszavonulásban vannak.

Az üldözést a már két hónap óta tartó folytonos küzdelmekben kimerült osztrák-magyar csapatok ugyancsak november 10-én kezdik meg, de a rossz utak és a szerb utóvédek szívós ellenállása miatt csak lassan haladnak előre. Az üldözést azonban egyelőre a Valjevó-Kolubara-vonaltól közvetlen keletre húzódó magaslatok eléréséig egyhuzamban kellett csapatainknak folytatnia, hogy az Obrenovác-Valjevó vasútvonalat mielőbb birtokukba ejtsék és hogy ennek üzembehelyezése után a hadseregek lanyagi ellátását biztosítsák, annál is inkább, mert az utánszállítás a Drina felől vasút hiányában és a hihetetlen rossz és kevés számú úton lehetetlen nehézségekbe ütközött.

November 15-én, miután a szerbek már előzőleg kiürítették Valjevót, csapataink megszállják a várost.

A szerbek a Kolubarától és a Ljigtől keletre húzódó magaslatokon megállanak. Csapataink november 16-án az egész vona-

lon ezt támadják. Így keletkezik a november 16-tól 30-ig terjedő *Kolubara- és Ljig-menti* csata.

Ebben a csatában a szerbek eddigi csüggedt hangulatát újra bizakodóvá teszi az entente ügyes propagandája és hadianyagküldeményei. A hangulatot fokozza, hogy a beteg és öreg Péter király személyesen hozza ki az utolsó tartalékokat a harctérre és hogy a népszerű királyfi: György herceg, mindenki által csodált bátorsággal küzd az első vonalban, mint ezredparancsnok.

A november 16-tól 22-ig terjedő időben tulajdonképp csak a csata bevezető harcai folynak. Ez alatt az idő alatt ismeri fel Potiorek a helyzetet, azaz, hogy nem utóvédekkel, hanem magával a szerb főerővel áll szemben.

November 23-tól kezdve Potiorek kettős átkarolást kezd. Déli átkaroló csoport a XV. hadtest, az északi átkaroló csoport a 7. hadosztály. Arcban támad a VIII. és XIII. hadtest. A XV. hadtest a támadást déli és keleti irányba biztosította.

A szerbek igen erős ellentállást fejtenek ki, sőt az északi szárnyon, a középben (Konaticénél és Lazarevácnál) ellentámadással is kísérleteznek. Mielőtt azonban az átkarolás érvényesülhetne, a szerbek félbeszakítják a csatát és Belgrádot feladva, Arangjelovác-Grn. Milanovác-Csacsak-vonaltól északra és nyugatra húzódó magaslatokra vonulnak vissza.

A szerbek, itt az ország szívében, a még rendelkezésre álló utolsó tartalékaikkal és az entente által küldött hadianyaggal eddigi ember- és anyagveszteségeiket pótolják és kb. 200.000 főnyi haderőt hoznak össze, továbbá a lőszert kiegészítik.

Potiorek csapatai a teljesítőképeség határát elérik. Ember- és anyagveszteség igen nagy. Feltétlenül pihenésre és kiegészítésre van szükség.

Potiorek azonban csak a 6-ik hadsereg csapatainak engedélyez 2-3 napos pihenőt, az 5. hadsereget ez idő alatt északra rendeli, hogy Belgrádot szállja meg, ami december 2-án meg is történik.

Potiorek hadereje az 5. és 6. hadsereg, összesen 13 hadosztály, 120 km hosszú vonalban húzódik szét. A századok kb. békelétszámúak. összesen kb. 80.000 fő csak az egész haderő, mert az eddigi harc és menetveszteségek tetemesek. Erőállapot, ruházat, lőszer, élelmezés, mind kiegészítésre szorul. A Kolubara-vasút még nem üzemképes. Az utánszállítás nem működik.

A Potiorek által engedélyezett 2-3 napi pihenőt azonban még a 6-ik hadsereg csapatai sem élvezhetik, mert még mielőtt erre sor kerülne, a szerbek december 2-án a 6-ik hadsereg egész arcvonalán ellentámadásra adnak parancsot, amelynek következtében keletkezik a december 3-tól 10-ig tartó *Gm. Milanovác-arangjelovaci csata*, mely az osztrák-magyar 6-ik hadsereg teljes összeroppanását vonja maga után és Potioreket a Duna-Száva-vonal mögé visszavonulásra kényszeríti.

Ebben a csatában a szerbek december 3-án

2 gyalog és 1 lovas hadosztállyal a XIII. hadtest ellen,

6 gyalog hadosztállyal a XV. és XVI. hadtest ellen,

1½ gyalog hadosztállyal Csacsak felől a 18. gyalog hadosztály ellen támadnak.

A támadásnak a XVI. hadtest nem tud ellentállani. Ellenálóképessége már december 5-én teljesen összeroppan és hetedikéig fokozatosan a Kolubara mögé megy vissza. Visszavonulása magával rántja a XV. és XIII. hadtesteket is.

A szerb támadás megindulásakor Potiorek azonnal támadásra rendeli déli irányban Belgrádból az 5. hadsereget, hogy ily módon a magára maradt 6. hadsereg veszélyes helyzetén könnyítse. Az 5. hadsereg december 4-én meg is kezdi támadó előny omulását a szerbek jobbszárnyára, de az erősen kiépített szerb védelmi állásokkal szemben nehezen jut előre, annál is inkább, mert a szerbek december 7-től kezdve a déli szárnyukról erőkéit tolnak el az északi szárny megerősítésére.

A 6-ik hadsereg veresége miatt december 8-án Potiorek elrendeli a visszavonulást. Az 5. hadsereg és a XIII. hadtest Belgrádra, a XV. és XVI. hadtest Sabádra megy vissza.

A 6-ik hadsereg roncsai, 160-180.000 fő, Sabácnál december 13-án kel át a Száva északi partjára.

Az 5-ik hadsereg folytonos harcok között éri el Belgrádot, amelyet azután Potiorek parancsára december 14-én kiürít és december 15-én a Száva északi partjára kel át.

A szerb hadjáratban az osztrák-magyar csapatok vesztesége kb. 250.000 fő, de a szerbek vesztesége is oly nagy, hogy csaknem egy évig ezen a hadszínhelyen hadműveleti szünet áll be.

A visszavonulás befejeztével csapataink a Duna-Száva-Drina-mentén beássák magukat. Potiorek helyett Jenő főherceg veszi át a parancsnokságot.

Második időszak, vagy a kárpáti csaták időszaka 1914 decembertől 1915 május haváig

Helyzet és tervek 1914 decemberében

1. Központi hatalmak helyzete.

A központi hatalmak eddigi *hadműveleti céljaikat* elérni nem tudták.

Nyugaton az arcvonal meghosszabbodott egész a tengerig és megmerevedett. Döntés eléréséhez előbb az arcvonalat át kellene törniök. Ehhez azonban a szükséges viszonylagos túlerőt megteremteniük nehéz lenne, mert az entente kb. 600 zászlóaljjal erősebb és igen erősen kiépített védelmi állásban van. Az entente csapataival szemben a sikeres védelem valószínű, míg az entente ereje lényegesen meg nem növekszik, mert a németeknek is erősen kiépített védelmi állásaik vannak. A németeknek a nyugati hadszínhelyről csapatokat más hadszínhelyre áttolni veszélyes, mert esetleg az entente bekövetkező támadásait erősen meggyengített erőkkel nem bírnák kivédeni. Entente-támadással pedig számítani kell, mert ez legalább is arra fog törekedni, hogy a németek által megszállott Északfranciaországot és Belgiumot újból felszabadítsa.

Keleten az orosz még szintén nagy túlerőben van. Az oroszok támadását a központi hatalmak ugyan feltartóztatták, sőt azt visszavonulásra is kényszerítették és Orosz-Lengyelországnak a német határ és a Bzura-Ravka-Pilica-Nidavonal közötti részét megszállották. Az igaz, hogy az orosz viszont Kelet-Galiciát foglalta el és a Kárpátok északi lábánál áll. Az orosz hadseregeket az eddig rendelkezésre álló erőkkel megsemmisíteni a lodzi és limanovai csaták tanulságai alapján lehetetlen. Ehhez sokkal több erő kellene. Ezeket az erőket pedig csakis a nyugati és szerb hadszínhelyről lehetne elvonni.

A rendelkezésre álló erőkkel való támadás célja csakis a saját védelem megszilárdítása lehetne. A védelem pedig úgy válhatna szilárdabbá, ha arcvonalunkat a Dnyeszter-Szán-Visztula vonaláig tolhatnánk előre.

A szerb hadszínhelyen a grn. milanovac-arangjelováci csata után a rendelkezésre álló erőkkel további támadásra gondolni sem lehet egyelőre. A védelem a Duna-Száva-Drina folyók mögött, tekintettel a szerbek eddigi nagy veszteségeire, azonban az eddiginél kisebb erőkkel is lehetséges. Innen tehát néhány hadosztályt az oroszok elleni hadműveletekhez el lehetne vonni.

Törökország, amely az entente-nak a keleti kérdésben törökellenes és oroszbarát politikája miatt október végén a központi hatalmakhoz csatlakozott, egyelőre a központi hatalmak helyzetén csak közvetve és nem közvetlenül segíthet. Törökország földrajzi fekvésénél fogva ugyanis el volt vágva a központi hatalmaktól. Ezért a török hadseregből sem a német, sem az osztrák-magyar hadseregek támogatására erőket elvonni nem lehetett. Törökország elszigeteltsége még azért is hátrányos volt, mert a török hadsereg emberanyag tekintetében bár elsőrangú, de a hadianyagot illetőleg felfegyverzése és felszerelése igen hiányos volt és így a török hadsereget ezzel előbb kellő mennyiségben el kellett volna látni, ami csak Szerbián át való összeköttetés útján lett volna lehetséges. Megfontolandó volt tehát, hogy a Törökországgal való kapcsolat megteremtése céljából nem volna-e célszerű Szerbia ellen támadó hadműveletet kezdeni?

A török hadsereg különben Ázsiában csak Oroszország és Anglia ellen léphetett fel.

Oroszország ellen a *Kaukázus* és *Északperzsiában* támadhattak a törökök. A világháború kitörésével Oroszország szempontjából Ázsia azonban csak alárendelt szerepet játszott, így nem lehetett arra számítani, hogy az orosz-lengyelországi hadszínhely rovására az orosz a törökök ellen nagyobb haderővel fog fellépni. És valóban így is volt, mert Oroszország csak kevés és nagyjából II. és III. vonalbeli alakulásokkal vonult fel a Kaukázusban és Északperzsiában.

Angliát *Szíriából* a Suez-csatorna elfoglalásával, azaz az Indiába vezető közvetlen tengeri út elvágásával fenyegette Törökország. *Mezopotámia* pedig gazdag petróleumforrásai és az Indiába vezető szárazföldi út szempontjából játszott nagy sze-

repet. Törökország csatlakozása révén tehát arra lehetett számítani, hogy Anglia a Szuez-csatorna védelmére, esetleg Mezopotámia elfoglalása céljából a törökök ellen nagyobb erővel lép majd fel, amit máskülönben a francia hadszínhelyen alkalmaztak volna.

Törökország csatlakozása következtében a török hadsereg egy részét különben a *Dardanellák* védelmére is igénybe kellett venni, ha az entente az Oroszországgal való közvetlen kapcsolat megteremtése végett a *tengerszorosokat* támadná.

Nagy szerepet játszhatott volna és Angliának tetemes erejét vette volna igénybe a törökök által november hó végén hirdetett *szent háború*, ha ennek következtében – miként ezt a központi hatalmak remélték – az angol uralom alatt élő mohamedánok is fegyvert fognak az angolok ellen.

A semleges államok közül *Oláh- és Olaszország* magatartása igen kétes. Addig, *míg* azt hiszik, hogy a háború hosszabb ideig fog tartani és amíg úgylátszik, hogy a központi hatalmak a háborúban felül is maradhatnak, valószínű, hogy semlegesek maradnak.

Bulgária csatlakozására a szerbiai kudarc után egyelőre számítani nem lehet.

A német legfelsőbb hadvezetőség és az osztrák-magyar hadvezetőség között a háború jövődjének vezetésére eltérőek a nézetek. Conrad Hindenburgtól is támogatva, az oroszokat támadni akarja és keleten döntést akar kierőszakolni. Ezzel ellentétben Falkenhayn csak támadólagos szellemben vezetett védelemmel az ellenfeleket kifárasztani akarja, a Törökországgal való kapcsolat megteremtése céljából pedig Szerbiának leverését, de legalább is a negotini kerület elfoglalását javasolta.

2. Központi hatalmak terve.

Az összes hadszínhelyeken támadó szellemben vezetett *védelem*, hogy az entente sikertelen támadásai után kifáradjon és arra a meggyőződésre jusson, hogy a központi hatalmakat legyőzni nem tudja és hogy a békekötésre hajlandó legyen, (kifárasztó hadászat a megsemmisítő hadászat helyett).

Ebből a célból – bár Falkenhayn még mindig a nyugati hadszínhelyet tartja fontosabbnak, – a keleti hadszínhelyen az

az arcvonalnak a Szán és Visztula vonaláig való előretolásával a védelmet szilárdá akarja tenni, azután pedig a Németország belsejében felállítandó 9 új tartalékhadosztállyal január végén a nyugati hadszínhelyen támadásba akar átmenni, de nem a döntés kierőszakolása céljából, hanem hogy kifárasztó hadászata értelmében az entente-ot gyengítse.

3. *Az entente helyzete.*

Az entente az összes hadszínhelyeken gyengének érzi magát a háborút befejező döntő győzelem kivívására.

A *nyugati hadszínhelyen* azt reméli, hogy a túlsúlyt a felállítás alatt álló Kitchener-hadsereg révén fogja megszerezni. Ennek a hadseregnek a felállítása, kiképzése, felfegyverzése és felszerelése csak fokozatosan történhetik és csupán 1916 folyamán remélhető.

A *keleti hadszínhelyen* az orosz haderő igen nagy hadianyag-, különösen lőszer- és fegyverhiányban szenved. Előbb tehát erről kell gondoskodni. A pótlás 1915 tavaszánál korábban nem remélhető. A pótlást különben igen megnehezíti, hogy Törökországnak a központi hatalmakhoz való csatlakozása következtében a Boszporuson át a közlekedés lehetetlen és csak nagy kerülőutakon lehetséges.

4. *Az entente terve.*

Az entente egyelőre csak védekezni akar és a központi hatalmak támadását akarja feltartóztatni, azért, hogy a döntés kivívására szükséges Kitchener-hadsereg felállításához és az orosz hadsereg támadókésszé való tételéhez megkívánt hadianyagpótláshoz a szükséges időt megszerezze.

Az Oroszországgal való kapcsolat megteremtése céljából a tengersizorszokoknak az elfoglalását is elhatározzák.

Az erő növelésére a semleges államokat csatlakozásra óhajtják bírni. Ezért nagyszabású propagandát indítanak.

A központi hatalmak országainak lakosságában pedig a blokád szigorú fenntartásával a mindenáron való béke utáni vágyat felébreszteni és a háborús akaratot elfojtani akarják.

A hadműveletek lefolyása

1. Általában.

Az összes hadszínhelyeken *állásharc* folyik. Az *állásharc kezdete*: a nyugati hadszínhelyen az yperni csata befejezése, azaz november második fele, – Keletporoszországban november első fele, azaz, amikor a németek visszavonulnak a tavak és az Angerapp megerősített vonalába, – Lengyelországban és Galíciában január kezdete, – Szerbiában december közepe.

2. Az állásharc kifejlődése 1916 végéig.

Az állásharcban megdőlnék a régi harcászati szabályok.

„A harcászat fejlődését a háború alatt mindenekelőtt a haditechnika, a fegyverek és harcgépek szüntelenül fokozódó tökéletesbedése és új gépek alkalmazása befolyásolta.” „A harcgépeknek ez a rohamos technikai fejlődése és az új segédeszközök összessége, melyeket a haditechnika különben is a hadviselés szolgálatába állított, elsősorban a *védelemnek* vált javára” – mondja a Harcászati Szabályzatunkhoz kiadott „Indokolás”.

Védelemben a haditechnika fejlődése folytán lehetővé vált:

a) *A tüzérség tűz fokozása*, „különösen a nehéz tüzérség és aknavetők nagymérvű alkalmazása.

Ennek következtében a világháború kezdetén dívó egy védelmi vonalból álló védőállás csakhamar elpusztult. Az állások tehát ezután *jmár több vonalból* állanak. A vonalak között 150-400 lépés távköz van, azaz oly távolság, hogy két vonal ne feküdjék egyszerre az ellenséges tüzérség tűzének szórásában. Ezeket a vonalakat összekötik egymással és így *egy mély állás* keletkezett több védővonallal.

A tüzérség szaporítása révén azonban csakhamar lehetségessé vált ennek az állásnak összelövetése is, amivel szemben a védő viszont *több állási* telepítésével védekezett. Az egyes állások oly távolságra feküdtek egymás mögött, hogy a támadó tüzérség állásváltogatás nélkül egyszerre két állást tűz alá nem vehetett. Az egyes állások között azután az esetleges ellenséges betörés elreteszelésére záró- és felvételi állásokat is építenek. Ilymódon a világháború előtti egyvonalas védőállás hatalmasan megerősített mély *védőövvé* alakult át.

A tüzérségi felderítők és tűzhatásmegfigyelők elől való rejtőzés miatt a tűzelőállítás megválasztásánál *a gyalogság lemond* a korlátlan nagy távolságra való *jó kilövésről*. (Oromvonal mögötti telepítés, erdők, kertek, növényzet stb. kihasználása.)

b) *A közelharc az eddiginél fokozottabb jelentőségre tesz szert*, mert a gyalogság fő harcvtevékenységévé a közelharc válik. Emiatt a *kapásból való lövés* csaknem döntő jelentőségű. Géppuskák, kisebb űrméretű lövegek, aknayetők, gránátvetők, kézigránát, fokos, rohamkés, a lángszóró stb. a közelharc igen fontos fegyverei.

Gyakori az *aknahrarc* is.

A közelharc a harcnak *így* főmozzanatává válik, ami a *passzív védelmet aktív védelemmé alakítja* át. Elfoglalt árokrészeket parancsot nem váró automatikus *ellenlökéssel* kell visszafoglalni. Elreteszelt betörések ellen a csapatvezér által elrendelt *tervszerű ellentámadással* lépnek fel.

c) *A haditechnikának nagyarányú fejlődése* magával hozta eddig nem igen sejtett, *különleges* harceljárásokat is.

így harceszközül használják a gázt is, amely ellen a *gázálarcokat* találják fel.

a) A védelmi harc, de különösen a *felderítés*, amely eddig a lovasság és a gyalogság vállain nyugodott a repülőgépben, a *repülőgépről való fényképezésben*, a *fotogrammetria térképfelvételben* kiváló új eszközöket kap. A légi harc mind gyakoribbá válik és a fegyvernemek sorába *új fegyvernem* lép: a *repülő*.

b) *A fegyvernemek együttműködése* biztos összeköttetéseket követelt. Az eszközöket megkapta a légi járművekben, fényképfelvételekben, térképekben, vasút és táborig vasútban, az autóban, motorkerékpárban, a táviró, telefon és rádióban, a jelentőlövedék- és fényjelző-készülékben.

3. *Az állásharcban a védőállások elleni támadás módja és lefolyása 1916 végéig és 1917 elejéig.*

Minden rohamozó hadosztályra 1200-1500 m kiterjedés esett. Mélységben a hadosztály dandárai és ezek ezredei egymás mögött rohamoztak. Az egész század egyvonalba fejlődött, az emberek között a térköz fél lépés volt. Ilymódon egy ezred kb. 1200 m széles és 170 m mély területen tömörült.

A támadást kb. 4 óráig, de sokszor napokig is tartó, a leg-erősebb tüzérségi tűzzel való előkészítés vezette be. A támadó-csapatok ezalatt és után kb. 150-200 m-re kiemelt árkokban a támadáshoz készenlétbe helyezkedtek el. A roham előtti éjjel ezek a csapatok az ellenséges védőálláshoz még közelebb, az úgy-nevezett „rohamhoz való kiindulási; helyzetbe” küzdöttek magukat elő.

A támadás kezdete a roham volt. Először csak az első dandár rohamozott. A második vonalban gyülekező dandár egyelőre riadó-készültségben, az elhelyezési körletben várt.

A roham végrehajtásánál a főelv az volt, hogy a rohamozók a hátrább előnyomuló rohamhullámokkal megerősítve és sűrítve, erős lendülettel mélyen az ellenséges megerősített övben kitűzött támadási célíg nyomuljanak elő.

A tüzérség kisebb részének az ellenséges tüzérséget kellett megtörnie, hogy azt elhallgattassa, a nagyobb rész egyharmadának az ellenséges állás előtti akadályokat kellett elrombolnia, a fennmaradó kétharmadrésznek pedig az ellenséges lövészárkokat kellett rohaméretté tennie.

4. A védelmi harc az állásharcban.

A védelmi harc rendszabályai a következők voltak:

A több, egymástól térbelileg elválasztott, akadályokkal ellátott, fedett elhelyezésre berendezett vonalakat az első vonallal *egyidejűleg szállották meg* a védőcsapatok;

a géppuskáknak és egyes beépített lövegeknek oldozó hatására igen nagy súlyt helyeztek;

ha az ellenséges gyalogság az állásba betört, azonnali ellen-támadás;

ellenséges tüzérségnek még lehetőleg a támadás előtti nyugodalmas napokon való leküzdése;

az ellenséges támadást szolgáló földmunkáknak a nehéz tüzérség és az aknavetők meredek tűzével való szétrombolása, hogy a támadást késleltessék és megakadályozzák;

a támadás alatt a támadó legelőlfekvő árkaiknak nehéz tüzérségi tűzzel való, állandó tűzzel való elárasztása, hogy az előllevő támadó rohamhullámoknak hátulról való megerősítését megakadályozzák.

5. Az állásharcok tartama alatt vívott harcok céljai.

A mozgóharcot alapjában véve azért váltja fel az állásharc, mert a szembenálló felek gyengének érezték magukat a további támadásra és mindkét fél beásta magát egyelőre, amíg a további támadáshoz erőt gyűjt.

Az állásharc tehát tulaj donkép védelmi harc. *Célja az ellenség támadásának feltartóztatása.*

Az állásharc tartama alatt azonban támadnak is. Ezek kisebb- és nagyobb szabású támadások, azaz vállalatok.

A kisebb vállalatok célja volt:

felderítés, állás javítás, jobb (megfigyelő- és kilátóhelyek elfoglalása, a csapatok támadó szellemének ébrentartása,

a nagyobb szabású vállalatok, azaz a tulajdonképeni hadműveletek célja rendszerint az volt, hogy áttöréssel az állásharcot újból mozgóháborúvá változtassák át, vagy az ellenség egy részét megsemmisítsék és azt hosszú ideig támadóképtelenné tegyék, a védelmi arcvonalat megrövidítsék és így erőt takarítsanak meg, vagy az ellenséget hátraszorítva, a saját arcvonalat védelemre alkalmas természetes akadály mögé és a védelmet elősegítő területre tolják előre.

Az entente első nagyobb szabású vállalata

1. Központi hatalmak helyzete és terve.

Lásd előbb „Helyzet és tervek 1914 decemberében” alatt írottakat is.

A limanovai és a 2. lodzi csata és a Belhatov körüli harcok után az osztrák-magyar-német hadseregek előnyomulnak és üldözik a Visztula és Szán irányába visszavonuló oroszokat.

Conrad azt javasolja, hogy az orosz főerő megsemmisítése céljából a támadást a Visztula-Szán-vonaltól keleti irányba tovább folytassák. Ennél a támadásnál a német főerőnek Keletporoszországból a Nareven át Szedlecs irányában, az osztrák-magyar főerőnek a Szánon át, azután pedig északra kanyarodva, a Bug és Visztula között északi irányba kellett támadnia.

Falkenhayn ezt a javaslatot nem fogadja el és így

a központi hatalmak terve: a védelmi arcvonalat a Szán-Visztula folyóig előrevinni.

2. Az oroszok helyzete és terve.

(Lásd 53. sz. vázlatot.)

Az eddigi harcok következtében igen nagy az ember- és az anyagvesztés. Az eddigi veszteségek miatt a szervezetszerűleg előírt hadiállománynál a létszám félmillió fövel volt kevesebb. Különösen nagy a lőszer- és fegyverhiány. A tüzérségi lőszeroszlopokból több mint 200.000 lövedék hiányzott. Oroszország elszigetelt helyzete miatt az entente iparosállamai részéről a lőszeres fegyverszállítás rendkívül nehéz. A létszámban és a legszükségesebb hadianyagban fennálló hiányok részbeni pótlását 1915 február hó 2-ik felére, észrevehetőleg kielégítő javulást azonban csak április folyamán remélt az orosz hadvezetőség. A támadást, mely különben is megfeneklett, ily körülmények között egyelőre tovább folytatni teljesen reménytelen.

Az orosz legfelsőbb hadvezetőség azt a tervet mérlegelte, hogy egyelőre csupán a központi hatalmak támadását fogja feltartóztatni és csak majd tavasszal, ha az ember- és anyaghiányt kiegészíti, folytatja tovább a támadást. Ennek a támadásnak előkészítésére azonban a 10. és az újonnan felállítandó 12. orosz hadsereggel még 1915 februárjában Keletporoszországot szándékozik elfoglalni.

Februárig a 12. hadseregnek a Narev mögött meg kellett alakulnia. A 10. hadseregnek az Angerapp-vonalra való támadással Keletporoszország elfoglalását kellett előkészítenie. A többi hadseregeknek a Bzura-Ravka-Tomaszov-Nida-Dunajec, esetleg a Szán vonala mögé, úgynevezett téli állásba kellett visszavonulnia.

Amíg a legfelsőbb hadvezetőség ezt a tervet mérlegelte és előkészítette, addig *Ivanov*, a délnyugati arcvonala parancsnoka, a Visztula balpartjáról elvont erővel a 3. és 8. hadsereget megerősíti és hatalmas ellentámadást akar kezdeni egyrészt azért, hogy a limanovai csata után előnyomuló osztrák-magyar hadseregeket megállítsa és hogy magának szilárd védelmi állást biztosítson a Dunajec-Biala vonalán és a Kárpátok gerincén, másrészt, hogy a Kárpátok átjáróinak elfoglalásával az utat Magyarországba megnyissa.

Joffre az orosz legfelsőbb hadvezetőség védelmi tervével nincs megelégedve. *Joffre* azt kívánja, hogy az orosz haderő legalább Galíciában, a Kárpátokon át Magyarországra támadjon,

ahol – véleménye szerint – a tüzérségi támogatás inkább nélkülözhető.

Joffre különben az oroszok tehermentesítésére december második felében nagyszabású támadást akar kezdeni a nyugati hadszínhelyen is a németek ellen.

3. A hadműveletek lefolyása.

A) *Az orosz hadszínhelyen.*

(Lásd 54. sz. vázlatot.)

Oroszlengyelországban a német és osztrák-magyar csapatok a visszavonuló oroszokat követik. Amint az oroszok az előkészített téli állásban: a Bzura-Ravka-Tomaszov-Nida vonalán megállnak, erélyesen megtámadják. Az orosz állások azonban túlerősek. A támadás sikerrel nem jár. A beköszöntő hideg tél azután véget vet a további támadásoknak és a mi csapataink is beássák magukat.

A Visztulától délre, a Dunajec-Tarnov-Riglice-Brzostek-Kroszno-Liszko vonaláig előnyomult és a Tarnow-Rzezov-Jaroszlau vasútvonalat erősen veszélyeztető osztrák-magyar 4. és 3. hadsereg ellen december 18-án Ivanov a 3-ik és a megerősített 8. orosz hadsereggel ellentámadásba megy át. Így keletkezik a *jaszlói nagy*, vagy más néven: *karácsonyi kárpáti csata*, mely egész január 19-éig tartott.

Ebben a csatában az oroszok az Alsó-Dunajecnél és Gorlicénél, valamint a Dukla-hágónál akarnak áttörni. Az áttörés nem sikerült ugyan, de a jaszlói és a krosznói medencében december 25-én, karácsony első napján, sikerül nekik az osztrák-magyar 3-ik hadsereget és a 4-ik hadsereg déli szárnyát Gorlice-Zmiród-vonalig viaszorítani.

Az orosz tovább folytatja támadásait. Január elsején és a rákövetkező napokban elfoglalják a Kárpátokon át vezető összes hágókat. Pfanzer-Baltin hadseregét is viaszorítják a Kárpátok gerince mögé és Bukovina is csaknem teljesen az oroszok kezébe kerül.

B) *A nyugati hadszínhelyen.*

(Lásd 55. sz. vázlatot.)

Az oroszok tehermentesítésére Joffre december 17-én támadást kezd. Ezt *Joffre decemberi általános támadásának* nevezik.

A támadás tulajdonkép az egész arcvonal mentén indul meg. Súlypont sehol sincs s ezért lényeges eredmény sincs.

A decemberi általános támadás előtt és után lefolyó kisebb vállalatok összefolynak ezzel a támadással.

A Joffre-féle decemberi általános támadás és 1914-15 telén lezajlott nevezetesebb kisebb vállalatok lefolyása különben a következő:

A tengerparton az angol hajóhad támogatása mellett de Mitry tábornok 2 belga hadosztállyal, 1 francia tengerészdandárral december 16-án Nieuport környékén sikertelenül támad. December 28-án újabb támadás, mely alkalommal a St. Georges-hídfőt sikerül elfoglalnia;

az ypern-i ívben december 17-20-ig sikertelen francia és angol támadások;

Lille-től nyugatra az angol 3. és 2. hadsereg, melyet az angolok az I-III. hadtestből és a Kitschener-féle hadosztályokból időközben alakítottak, december 17-19-én támadja a németeket (VII. és XIV. hadtesteket). A németek a támadásokat nemcsak hogy feltartóztatják, de ellentámadásba mennek át és még az angolok területet is vesztenek (Festubert-et).

Arras környékén a franciák már december első felében macacs közelharcban a várharc eszközeivel a németeket kissé hátrább szorítják. (A XIV. hadtesttől elfoglalják Vermelles falut.) December 20-án a francia 10. hadsereg újra támad (a Loretto-magaslat-St. Laurent), de siker nélkül, mert a németek (XIV. és I. bajor tartalékhadtest) ellentámadással visszafoglalják az elveszített csekély területet. A harcok január második feléig tartanak.

Az Ancre és Somme között a december 17-től január második feléig az albert-i kiugró ív ellen a francia támadások csak jelentéktelen területnyereséggel járnak.

A Somme és Aisne között december 17-től a karácsonyi napokig tartó francia támadások teljesen eredménytelenek.

Az Aisne mentén december 18-án francia sikertelen támadás a soissons-i hídfőből. Január 8-án a francia 6. hadsereg megismétli a támadást és miután időközben aláaknázta a német állásokat, a roham sikerül. A németek január 12-én ellentámadásba mennek át és 14-ig nemcsak az elveszett állásaikat, hanem még a soissons-i hídfőt is elfoglalják. (III. német hadtest.)

A támadást a német 7. hadsereg egy hadteste (XII. százsz) január 25-26-án Cnaonne-nál folytatja és rajtaütésszerű támadással a franciák állásait elfoglalja.

A *Champagne-ban* a francia 4. hadsereg a német 4. hadsereget december 20-28., január 8-13. és február 1-4. közti időben támadja (Perthes és Massiges). Bár igen nagy a franciák vesztesége, az eredmény jelentéktelen.

Az *Argonnes-okban* elkeseredett állásharc folyik, melyben az aknaharc játszik főszerepet. A harcok gyűpontja La Tour de Paris. Nagyobb francia támadások december 21-27. és január 5-én eredménytelenek.

Verdun-nél december 20-án a francia 3. hadsereg hasztalan támad.

A *Mosel és Maas között* december közepén a franciák a St. Mihiel-ék ellen, január 17-én pedig Pont à Mousson-nál támadnak, szintén eredménytelenül.

A *Vogesek-ben és a Sundgau-ban*: az 1. francia hadsereg, a várakhoz tartozó csapatokkal és 30 alpesi vadászzászlóaljjal támad.

December 11-én támadás Markirch irányában. Sikertelen.

December 3-án támadás a Col de Bonhomme-on át. A franciáknak sikerül elfoglalniuk Fauxkopf fontos kilátópontot.

December 13-tól január 7-ig sikertelen támadás Mühlhausen ellen.

Utóbbi harcterülettől északra szintén igen heves harcok folynak a Hartmannsweilerkopf, a Hirzstein és a Reichsackerkopf birtokáért, amelyek kiváló tüzérségi megfigyelőhelyek és a Rajna völgyébe messze kilátást nyújtó pontok.

A központi hatalmak ellentámadása

1. Központi hatalmak [helyzete és terve.

(Lásd 56. sz. vázlatot.)

A *keleti hadszínhelyen* úgy látszik, hogy az orosz nagyszabású támadásra készül a Kárpátokon át Magyarország és északon Keletporoszország ellen. Erre mutat a december 18. óta tartó jaszói csata, továbbá a nagy csapateltolások a Kárpátok és Keletporoszország ellen támadó orosz csapatok megerősítésére. Különösen veszélyes a helyzet a Duklai horpadásban, ahol

az orosz támadások súlypontja fekszik és ahol az oroszok már az Uzsoki-szorosig bezárólag a hágókat is elfoglalták, továbbá ahol az oroszok az osztrák-magyar csapatoknál kétszeres túlerőben vannak és ahol a hegységen is a legkönnyebb átjutni. Itt vezet továbbá a legrövidebb út is Budapest felé.

Félő tehát, hogy az orosz támadások a Kárpátokban az arcvonalat áttörik és az utat megnyitják Budapest felé.

Ez pedig annál inkább veszedelmes, mert Oláh- és Olaszország magatartása igen kétes és nagyobb orosz győzelem esetén abban a hitben, hogy a kettős Monarchia összeomlása küszöbön áll, az osztozkodásból nem akarnak majd kimaradni és az entente-hoz csatlakoznak.

Mindezekon kívül még Przemysl vára is, melyet az orosz 11. hadsereg ostromol, legfeljebb márciusig volt ellátva élelmi- és egyéb készlettel. Tovább tartani magát tehát nem tudta. Przemysl eleste pedig igen nagy erkölcsi sikert jelentett volna az entente-nak.

A többi hadszínhelyen lényeges változás nincs.

Miután (O. *hadműveleti célkitűzés* tekintetében egyrésről Falkenhayn, másrésről Hindenburg és Conrad között meglehetősen éles ellentét forgott fenn, – hoszas és többszöri tanácskozás után a karácsonyi kárpáti csata következtében beállott hátrányos helyzeten segítő – a központi hatalmak elhatározzák, hogy az oroszot megtámadják azzal a céllal, hogy:

1. Olasz- és Oláhország miatt az oroszokkal szemben gyors és mielőbbi sikert vívjanak ki.
2. Przemyslt felmentsék.
3. Keletporosországnak ősz óta orosz megszállás alatt álló területeit felszabadítsák és hogy
4. az oroszot minél hosszabb időre támadóképtelenné tegyék.

A támadást kettős szárnytámadásnak tervezték.

A déli szárnyon támadnia kellett:

a 3. hadsereg jobbszárnyának, megerősítve az 1. hadseregtől idevont két és a szerb hadszínhelyről felrendelt egy hadtesttel, Przemysl irányába;

a német déli hadseregnek Linsingen német tábornok parancsnoksága alatt Sztrij irányába. Ez a hadsereg alakult a Pflanzler-Baltin hadseregének nyugati szárnyából (1 gyaloghadosztály és 2 gyalogdandár), megerősítve a 4. hadsereg 1 hadosztályával és a németek által segítségül küldött 3 gyaloghadosztállyal. Ez a

hadsereg tehát felerészben osztrák-magyar, felerészben német.

Az osztrák-magyar 7. hadseregnek, megerősítve a szerb hadszínhelyről idevont XIII. hadtesttel, Bukovinát kellett visszafoglalnia és azután Sztaniszlau átlőnyomulva, az oroszok kelet felé vezető összeköttetéseit kellett elvágnia.

Az északi szárnyon: a február elejére 4 hadtestből felállítandó új 10. és a 8. hadseregnek az orosz 10. hadsereget áttörnie és azután Bialisztok irányában támadnia kellett.

Aruban: a 4. és 1. hadseregnek a Woysch hadseregcsoportnak, a 2. és a 9. hadseregnek, valamint a Gallwitz hadseregcsoportnak szintén támadnia kellett, hogy az ellenséget lekössék.

2. Az entente helyzete és terve.

A keleti hadszínhelyen a karácsonyi kárpáti csata eredményei következtében Ivanov tábornok abban a hitben van, hogy az osztrák-magyar hadsereg ellentálló képessége csekély és hogy a Nagy-Magyar Alföldre való betöréssel Ausztria-Magyarország részeire bomlik és ellentállása végleg összeomlik. Azt hiszi továbbá, hogy a Nagy-Magyar Alföldre való betöréssel az eddig semleges Balkán-államoknak és Olaszországnak az entente-hez való csatlakozását is el lehet érni. Ezért az orosz legfelsőbb hadvezetőségnek a Kárpátokon át való támadást javasolja.

Addig is azonban, míg az orosz legfelsőbb hadvezetőség ezt a javaslatot fontolgatja, Ivanov tábornok ezt a támadást előkészíti, a karácsonyi kárpáti csatával megkezdett támadását pedig tovább akarja folytatni.

Célja a Kárpátokban harcoló osztrák-magyar haderők megsemmisítése és pedig oly módon, hogy a Duklai- és Uzsoki-hágók között áttöri az osztrák-magyar arcvonalat, Kassa-Csap-vonalig előretör és azután Csap-Huszt irányában felsodorítja a Kárpátokat védő Pflanzler-Baltin hadsereget.

A többi hadszínhelyen az entente továbbra is kitart eddigi elhatározása mellett.

3. Hadműveletek lefolyása az orosz hadszínhelyen.

A központi hatalmak támadása megelőzi az oroszot. A támadás a hadműveleti terv értelmében indul meg és ennek következtében két nagy csata keletkezik: a déli szárnyon a *téli kárpáti*, az északi szárnyon a *téli mazuri csata*.

A téli kárpáti csata: január 28-tól március 18-ig.
(Lásd 57. sz. vázlatot.)

A támadást január 23-án a 3. hadsereg megerősített (XIX. és XVIII. hadtestekkel és 40. honvéd gyaloghadosztállal), jobbszárnya (Szurmay-csoport, V., XVIII., XIX., X. hadtest, azaz 5 magyar, 4 osztrák gyaloghadosztály, 3 magyar, 2 osztrák gyalogdandár, összesen 11½ gyalog, 2½ lovashadosztály) és a délnémet hadsereg (német XXIV. tartalék és osztrák-magyar Hoffmann-hadtest, azaz 1 magyar, 1 osztrák, 3 német gyaloghadosztály, 1 magyar, 1 osztrák gyalogdandár, összesen 6 gyalog és 2 lovas hadosztály) kezdi. Előbbi jobbszárnyával az Uzsokiszoroson át, Przemysl, utóbbi Sztrij irányában.

Szinte legyőzhetetlen nehézségek között a 3. hadsereg jobbszárnyának, főképp magyar és a délnémet hadsereg túlnyomórészt magyar-német katonái elfoglalják az Uzsoki-szorost és a Kárpátok gerincén át vezető hágókat. A Lupkovi- és a Duklai-hágó azonban az oroszok birtokában marad.

A 20 fokos hideg és a Kárpátokat borító mély hó, a tömeges fagyás, a hidegokozta megbetegedések és a harc következtében beálló óriási veszteségek, továbbá a Duklai-horpadásban már január 26-án meginduló és fokozatosan kelet felé terjedő erős orosz ellentámadás miatt a 3. hadsereg támadása már január 28-án, a délnémet hadseregé pedig február 5-8-ika között megakad, sőt a 3-ik hadsereg a Lutoviska-Baligrod-Czeremcha-Kishollódvonalról a Szán nyugati partjára és a Wola Michova-Stropkóvonalra kénytelen visszamenni.

A 3-ik hadsereget most megerősíti a hadseregfőparancsnokság a XVII. és VIII. hadtestekkel. A 4. hadseregtől elvont XVII. hadtestet a VII. és III. hadtest közé tolja be. A 3-ik hadsereget megerősítik még a szerb hadszínhelyről idevont VIII. hadtest egyik hadosztályával. A X. hadtest másik hadosztályával pedig a XIX. és XVIII. hadtesteket erősítik meg. Az így megerősített 3. hadsereg azután február 10-től kezdve újból megkísérli a támadást, de az erősen támadó oroszokkal szemben védelemre kényszerül.

Közben Pflanzer-Baltin túlnyomórészt magyarokból álló hadserege január 31-én szintén megkezdte a támadást és Bukovinát elfoglalva, jobbszárnyával a Dnyeszterig nyomul elő, balszárnya pedig febr. 20-án Sztaniszlaut foglalja el. Összesen 60.000 főnyi

orosz esik fogságba. A 7-ik hadsereg most azt a feladatot kapja, hogy a Kárpátok galíciai lába mentén északi irányban támadjon, hogy a délnémet hadseregnek és a 3. hadsereg jobbszárnyának a Kárpátokon át való igen nehéz támadását elősegítse. A hadsereg-főparancsnokság tudta, hogy ez a támadás igen nehéz lesz, mert Ivanov tábornok a Visztula balpartjáról átvont erőkből az új 9. hadseiteget állítja fel, hogy azzal Sztaniszlautól északra és nyugatra ellentámadásba menjen át.

Közben Conrad az osztrák-magyar 2-ik hadsereg zömét (IV. hadtest és 27. gyalog hadosztályt) Orosz-Lengyelországból, továbbá a 4. hadsereg egy részét (41. és fél 38. honvéd hadosztályt) Nyugatgaliciából kivonja s ezekből az erőkből és a 3. hadsereg keleti feléből (Szurmay csoport, V., XVIII., XIX. hadtest,) az új 2-ik hadsereget állítja fel, hogy ezekkel az erőkkel az Uzsoki és Lupkovi hágók között Przemysl felé a legközelebbi irányban áttörje az orosz arcvonalat. Przemysl felmentése ugyanis már nagyon sürgős, mert a vár készletei fogytán vannak.

Ugyanekkor a németek megerősítik a délnémet hadsereget is egy hadosztálllyal (4. német gyaloghadosztály), Conrad pedig a 7. hadsereget a 4. és 1. hadseregtől elvont 3 hadosztálllyal (XI. hadtest a 4. hadseregtől, 5. gyaloghadosztály az 1. hadseregtől)”.

Przemysl szorongatott helyzete miatt még mielőtt a megerősítésre szánt erők felvonulása teljesen befejeződött volna, az új 2. hadsereg február 27-én megkezdte a támadást. Az orosz túlerővel szemben a nagy hóban, magas hegységben és az újból beálló 20 fokos hidegben a veszteségek óriásiak és a támadás egy hétig tartó nehéz küzdelem ellenére sem jut előre. A támadást a 2. hadsereg március 5-10. között, egész erejét harcbavetve, megismétli, de előrejutni az óriási véráldozatok miatt nem tud. Rohamai összeroppannak és ezért a támadást március 14-én végleg beszüntetik.

A déli szárnyon február 28-án Leicsicki tábornok támad, még mielőtt az osztrák-magyar 7. hadsereg megkezdene a támadását. Az orosz 9. hadsereg támadásával szemben ugyan fel kell adni Sztaniszlaut, de a beérkező XI. hadtesttel megerősödött 7. hadsereg feltartóztatja az oroszok támadását, amely március 18-án végleg megakad Sztaniszlautól délre. A 7-ik hadseregnek abból a célból tervezett támadása északi irányba, hogy a Kárpátokból a délnémet hadsereg előretörését elősegítse, így tulajdonképp meg

sem kezdődhetik. Ennek következtében viszont a délnémet hadsereg támadása sem juthatott előre.

A főtámadást végrehajtó csapatok támadásának megkönnyítésére, azaz, hogy az oroszok az arcvonalból erőket ne tolhassanak el a Kárpátokban küzdő hadseregeik megerősítésére, a Kárpátoktól északra küzdő hadseregek is általános támadást kezdenek. A 4. hadsereg (Arz altábornagy csoportja) március 6-8. között Gorlicénél, Jaszlo irányában kíséri meg az áttörést. A Viszultától északra az 1. hadsereg, a Woysch hadseregcsoport és a német 9. hadsereg március 6-9-ig támadnak.

A magára maradt Przemysl, miután még március 19-én délnyugati irányba megkísérelte áttörni az oroszok körülzáró gyűrűjét, az éhség következtében kénytelen volt kapuit március 22-én megnyitni az oroszok előtt.

A téli kárpáti csatában csapataink veszteségei igen nagyok, így pl. a 2. hadsereg március 1-15-ig elveszítette állományának egyharmadát, ebben a Tersztyánszky, nagyobb részét magyarokból álló csoportjának vesztesége 54% volt.

*A téli mazuri csata február 7-től 21-ig.
(Lásd 58. és 59. sz. vázlatot.)*

A hadműveleti terv értelmében Hindenburgnak, kelet főparancsnokának, a 10. orosz hadsereg megsemmisítése és Bialisztok irányába való áttörés céljából, Faikenhayn tábornok a XXI. hadtestet és 3 új tartalékhadtestet (XXXVIII., XXXIX. és XL.) bocsát rendelkezésére. Ezekből a hadtestekből, kivéve a XL. hadtestet és a 8-ik hadseregnek Darkehmentől északra eső részeiből (2½ gyalog, 1 lovashadosztály) Hindenburg az új 10. hadsereget alakítja (Eichhorn vezérezredes), amely a 8. hadsereg balszárnya mögött gyülekezett. A felvonulás február elején kezdődött és 8-án fejeződött be.

Az orosz 10. hadsereg megsemmisítését Hindenburg az orosz 10. hadsereg mindkét szárnya ellen intézett támadással és kétoldalról meginduló bekerítéssel gondolja.

Északi szárnytámadó csoport az új 10. hadsereg, támad Inzersburg-Tilszit-vonalból Mariampol-Kálvária-Szejni irányába.

Déli szárnytámadó csoport a 8. hadsereghez tartozó Litzmann-csoport, amely a XL. tartalékhadtestből és a 2. gyalog-

hadosztályból alakult. Támad a Spirding-tótól délre Willenbergig terjedő kerületből Johannesburg-Augusztovon át.

Arccsoport a 8-ik hadseregnek a Spirding-tótól Darkehmen-ig állásban levő része (1 tartalék-, 2 Landwehr-hadosztály és népfölkelés), továbbá 1 gyalog- és 1 lovasdandár. Feladata az ellenséget lekötöni.

Az orosz 10. hadsereg megsemmisítése után a további előnyomulást a Bobr-folyón át Bialisztok Irányába tervezték. A Bobr-t Oszovijec és Grodno között kellett átlépni. A Bialisztok irányába támadó főerő oldalait Olita-Rovno, továbbá Lomza-Oszoviec felé biztosítani az arccsoport feladata lett volna, mely a koncentrikus előnyomulás következtében ” szabaddá kellett, hogy váljék.

A Narev felé való biztosítás végett a Lengyelországból Ortelsburgnál felvonuló XX. hadtestnek Osztrolenkára és Lomzára kellett támadólag előnyomulnia.

Tartalékként a Gallwitz-hadseregcsoportnak Soldau-Neidenburg-Willenberg-nél kellett felvonulnia Lengyelországból, de csak majd a támadás megindulása után. Ez a hadseregcsoport újonnan alakult az I. tartalékhadtestből, az 1. gárdatartalék-, a 3. gyalog- és a 6. lovashadosztályból.

Orosz részről Ruszki tábornok a 12-ik hadsereg (10 gyalog-, 3 lovashadosztály) megalakításának előkészítésén dolgozott, hogy majd tavaszai a Narev-től Ortelsburg irányában támadjon és hogy ilymódon a 10. hadsereggel együttesen semmisítsék meg a Keletporoszországot védő német csapatokat.

A 10. hadsereg, amelynek támadása a megerősített Ange-rapp-vonalon megakadt, egyelőre beásta magát (Sziversz tábornok, lovashadtest, III., XX., XVI., III. szibériai hadtest; összesen: 11 gyalog-, 2 lovashadosztály).

A támadást február 7-én hózivatarban és igen nagy hidegben Litzmann tábornok csoportja kezdi és Johannisburg közelében áttöri az oroszok arcvonalát s február 10-én Lyck-et éri el, hol újból erős ellenállásra talál. Az oroszokat Litzmann támadása meglepi s az áttörés ellensúlyozására a hadseregtartalékot a déli szárnyra tolják el, mely Lyckhez beérkezve, Litzmann további előnyomulását egyelőre megállítja.

Február 8-án a német 10. hadsereg is megkezdte a támadást és az orosz északi, szárnyat (III. hadtest, lovasság) a Nyemen felé visszadobja és aztán magát a Nyemen felé biztosítva, erőlte-

tett menetekben átkarolólag gyomul elő, hogy az orosz 10. hadsereg közepének visszavonulását megakadályozza.

Az oroszok eme események hatása alatt már február 9-én elrendelik a visszavonulást Rovno-Szejni-Augusztov-Oszoviecs vonalába.

A németek azonban tovább folytatják a támadást. Február 14-én a 10. hadsereg eléri zömével Szuvalki-Szejni, a Nyemen felé biztosító csapataival Kálvária-Mariampol-Rovno-vonalát, a Litzmann-csoport pedig erős harc árán elfoglalja Lyck-et. A közép Szuvalki-Augusztov felé szintén előretör. Ezután Litzmann Augusztov felé, a 10. hadsereg pedig balszárnyával déli irányba, Grodnó felé folytatja az előnyomulást, hogy a gyűrűt bezárja az orosz 10. hadsereg hátában. Az orosz 3. hadtest, mely Kovnó-Olita felé vonult vissza, nem tudja a németek Grodnó irányába való oldalmenetét heves támadásaival megakadályozni, mire a III. kaukázusi és XV. hadtestet az orosz legfelsőbb hadvezetőség Olitához és Grodnóhoz ellentámadásra rendeli. Ezek azonban már későn érkeznek.

Az orosz 10. hadsereg ily körülmények között, hogy a teljes bekerítést elkerülje, délkeleti irányba a Bobr-on át visszavonul. A XX. hadtest azonban, amely Szuvalkinál a visszavonulást fedezte, csaknem teljes egészében fogságba esik augusztus 22-én. (Összes zsákmány: 110.000 fogoly, 300 löveg.)

Hadászati lag a csata nagy harcászati sikerét kihasználni nem lehetett, mert a 10. hadseregnek a Bobr-on át tervezett átkelése nem sikerült. Épp így nem sikerült Litzmann csoportjának (február 17-én a 10. hadsereg kötelékébe lép), sem az Oszoviecs elleni támadás. A német 10. hadsereg további hadműveleteit így február végén beszüntetik és március elején az Augusztov-Kálvária-Mariampol-vonalba vonják vissza, ahol március közepén a meginduló erős orosz támadásokat veri vissza.

A 8. hadsereg abban az időben, amikor a 10. hadsereg a Bobr-vonalat támadja, a Narev-vonal ellen nyomul elő és pedig 3 hadosztállal Lomza, 1 hadosztállal Osztrolenka ellen. Közben Ruszki tábornok, az északnyugati arcvonalt parancsnoka csak 5 hadtestet hagy a Visztula balpartján, a többi 13 hadtestet a Narevhez vonja és mialatt a 10. hadsereg sikeresen visszautasítja a német 10. hadseregnek a Bobr és Oszoviecs elleni támadását, az orosz 12. hadsereg 2 hadtesttel Lomzánál (Gárda és

V.), 1 hadtesttel Osztrolenkánál (IV. szibériai) támadásba megy át a német 8. hadsereg ellen és azt visszaszorítja csaknem, a határig. A németek a 8-ik hadsereget 10. hadseregük rovására mind több és több hadosztálllyal kénytelenek megerősíteni, hogy az oroszok támadását megállítsák. Végül a harcok március végén befejeződnek.

Az entente második nagyobbszabású vállalata

1. Központi hatalmak helyzete és terve.

A központi hatalmak a téli kárpáti és mazuri csatákban nem érik el azt a célt, amit maguk elé tűztek. A Kárpátokban bár a 3-ik hadseregünk kivételével a többi hadseregek hallatlan erőfeszítések és áldozatok árán előre jutottak, de az oroszok még mindig bent vannak a Duklai horpadásban. A Budapest felé vezető út erősen fenyegetve van és sikeres áttörés esetén a 7-ik délnémet és a 2. hadseregeink a Kárpátokon át vezető visszavonulási vonalaira könnyen az oroszok tehetik rá a lábukat. Przemysl elesett. Az eddig Przemysl-t ostromló hadseregeket az oroszok bizonyára a Kárpátokban vetik majd be és az orosz még nagyobb erővel támadhat. A téli mazuri csatával sikerült ugyan Keletporoszországot az orosz megszállás alól felszabadítani, de a Bobr-nát való támadása Hindenburgnak nem sikerült és így az orosz haderőre nem sikerült oly csapást mérnie, mely az oroszot hosszabb időre megfosztotta volna támadókészségétől, Orosz támadásokkal tehát a jövőben is számolni kell. Ezzel szemben egyedül a németek adhatnak segítséget.

Oláh- és Olaszország magatartása különösen az orosz hadszínhely eseményei miatt igen kétes. Egyrészt Törökországgal való közvetlen összeköttetés megteremtése céljából, másrészt a semleges balkánállamok miatt is szükséges volna Szerbia megszállása. Március 21-én a német legfelsőbb hadvezetőség azt javasolja, hogy a Kárpátokban szüntessék be a további támadásokat és ehelyett Szerbiát azonnal támadják meg. Az osztrák-magyar hadseregfőparancsnokság erre a célra legalább is 10 hadosztályt kér, de nem a kárpáti arcvonal rovására. Így azután a tervet elejtik.

A központi hatoknak terve így védelem az összes hadszínhelyeken.

2. Az entente helyzete és terve.

(Lásd 60. sz. vázlatot.)

Az oroszok figyelme mindjobban a Kárpátok felé terelődik. A téli mazuri csata után sikertelennek és veszélyesnek tartják a németek ellen bárhol is a további támadást. Ezzel szemben a Duklai horpadásban való áttöréstől az osztrák-magyar hadseregek megsemmisítését, a kettős monarchia összeomlását és Budapest felé való előnyomulás révén a Krakkó-Posen-Thorn-vonalnak a megkerülését remélik.

Politikai okokból is kívánatos volna az osztrák-magyar hadseregek fölötti döntő győzelem, mert ez a még ingadozó semleges balkánállamoknak és Olaszországnak magatartását is eldöntené és valószínűleg Törökország ellentállása is összeroppanna, mert a hadianyagban bekövetkező szükségleteit pótolni nem tudná.

Az igaz, hogy a Kárpátokon át a támadás igen nehéz és nagy áldozatokkal jár, azonkívül a Dunajec-vonatról a Szán felé való sikeres osztrák-magyar előretörés a Kárpátokon áttört orosz hadseregek megsemmisülésével járhat, mert a Kárpátokon át vezető összeköttetési vonalaikat az osztrák-magyar csapatok előnyomulása elvágna.

A nyugati hadszínhelyen Joffre abban a hitben van, hogy a december közepe óta az egész arcvonal mentén tartó entente-támadások a németek erejét felőrölték. Az esetleges támadás sikerére reményt nyújt az is, hogy az angol hadsereg ausztráliai, kanadai és indiai hadosztályokkal megerősödik, úgy hogy az angol haderő februárban 4 hadseregre tagozódik.

Az orosz hadsereg hadianyaggal való ellátása azonban nagy gondot okoz. Az oroszokkal való közvetlen kapcsolat megteremtése, a központi hatalmakat délkeleti irányból való átkarolásnak a lehetősége, a Suez-csatornának a törökök általi fenyegetése igen kívánatossá tenné Konstantinápolynak és a tengerszorosoknak az elfoglalását.

Az entente terve:

Az orosz legfelsőbb hadvezetőség március 19-én elrendeli, hogy az északnyugati arcvonal hadseregei védelembe menjenek át, a délnyugati arcvonal balszárnya Budapest irányába vonuljon elő és a Krakkó-Posen-Thorn-vonalat kerülje meg. Az

északnyugati arcvonal parancsnokságát a megbetegedett Ruszki tábornoktól Alexejev tábornok vette át.

A délnyugati arcvonal balszárnyának támadását *úgy* tervezik, hogy ez főerővel (3. és 8. hadsereg) a Duklai-horpadás és az Uzsoki-szoros között áttöri az osztrák-magyar arcvonalat, Kassa-Csap-vonalra előnyomul, azután Szatmár és Huszt felé előretörve, felsodríttja a Kárpátokban küzdő ellenséges arcvonalat és végül Budapest felé nyomul elő.

A nyugati hadszínhelyen Joffre és French elhatározzák, hogy a francia-angol és belga csapatokkal áttörik a németek arcvonalát a Champagne-ban és Lille-nél.

A Dardanellákra vonatkozólag az angolok, franciák és oroszok elhatározzák, hogy a tengersizorosokat elfoglalják.

3. Hadműveletek lefolyása.

A) *Az orosz hadszínhelyen.*

A Prezmysl eleste után felszabaduló két hadtestből álló 11. orosz hadsereg feloszlik. Az egyik hadtestét (a XXVIII.) a 8. hadsereg, a másik hadtestét (XXIX.) a 3. hadsereghez osztják be. A balszárnyon a 9-ik hadsereget két hadtesttel szintén megerősítik. (XXXII-XXXIII.)

A támadás már március 20-án kezdődik, amely a március 20-tól április 25-ig tartó *húsvéti kárpáti céatát* szüli. {-*él. sz. vázlat.*}

Ebben a csatában a március 20-án kezdődő orosz támadás az osztrák-magyar 3. és 2-ik hadsereget éri. A túlerős orosz támadás 3-ik hadseregünket kissé hátranyomja, de már 28-án a 4-ik hadsereghez tartozó csapataink segítségével sikerül az orosz támadásoknak gátat vetni. Igen súlyos helyzetbe kerül Böhme-Ermolli hadserege is, úgyhogy kénytelen a Kárpátok gerincét az oroszoknak átengedni, – kivéve az Uzsoki-szorosot, melyet Szurmay védelmezett, – és április 2-4. között egyhuzamban Patakófalú-Nagypolány (Viravától északra) – a Kárpátok déli lejtjére visszamenni. Közben az oroszoknak Przemyslnél felszabadult erők is beérkeznek és hatalmas támadást kezdenek különösen 3-ik hadseregünk ellen április 2. és 5-e közötti időben (ez a tulajdonképpeni húsvéti nagy csata). Az oroszok támadását a német legfelsőbb hadvezetőség által rendelkezésre bocsátott Marwitz tábornok parancsnoksága alatt álló Beszkid-hadtest segítségével sikerül felfogni. (4. német gyaloghadosztály a dél-

német hadseregtől, 25. tartalékhadosztály a 9. hadseregtől, 35. tartalékhadosztály a Woyrsch-hadseregcsoporttól.) Az oroszok ezután támadásaikat kiterjesztik mindkét oldal felé, de mind Boroevic, mind Böhm-Ermolli hadserege sikeresen áll ellen az orosz rohamoknak.

Ivanov tábornok, az orosz délnyugati arcvonal parancsnoka, már április elején belátja az általa indítványozott Kárpátokbani támadó hadműveletek hiábavaló voltát és azt javasolja, hogy a további támadásokat szüntessék be, a csapatoknak élelemmel és lőszerrel való ellátása, valamint újabb erősbítések bevárása céljából.

Az orosz legfelsőbb hadvezetőség azonban ebbe nem egyezik bele. Ivanov rendelkezésére bocsátja a III. kaukázusi hadtestet, továbbá az Amur-vidéki csapatokat és követeli, hogy a „befejezetlen hadműveletet tovább folytassa”.

Az oroszok tehát tovább folytatják támadásaikat. Az oroszok végre is kimerülnek és 3. és 2. hadseregeink előtt április hó 20-án végleg elcsendesülnek a támadások és nyugodtabb napok következnek be.

A keleti szárnyon azonban az oroszok még kísérleteznek és április 21-26-ig hevesen támadják az Uzsoki-szorosot, melyet eddig Szurmay hősieen megvédett az orosz támadásokkal szemben. Az oroszok most is hasztalan támadnak.

A délnémet hadsereg és az osztrák-magyar 7. hadsereg helyzete általában változatlan maradt. Mindkét hadsereg támadott, hogy 3. és 2. hadseregünket tehermentesítse. A délnémet hadseregnek többheti ároktámadással sikerül elfoglalnia április 9-én a Zvinin-t, április 25-én az Ostry-magaslatot. A 7-ik hadsereg pedig Észak-Bukovinából szorítja ki az oroszot.

Április 22-én az orosz cár maga is Galíciába jön. A támadást a cár elutazása után tovább akarják folytatni a III. kaukázusi hadtest segítségével, mely már Chyrovba beérkezett az Amur-vidéki csapatokkal. A támadás folytatására azonban már sor nem kerül a gorlicei áttörés miatt.

B) A nyugati hadszínhelyen. (70. számú vázlat.)

Joffre és French megegyezése alapján meginduló támadások következtében keletkezik:

1. a február 16-tól március 20-ig tartó *champagne-i téli csata* és

1. március 10-től 12-ig a *neuve-chapelle-i csata*, továbbá
2. a *Woivre-síkságon* az *Argonnes-okban* és a *Voges-ékben* lezajlott kisebb támadások.

1. *A champagne-i téli csata* (február 16-tól március 20-ig).
Cél: a német arcvonal áttörése és felsodritása.

Terv: 5 hadtest (beleszámítva az állást megszállva tartó 2 hadtestet is) a Champagne pouilleuse-ben, ahol a december óta tartó támadások a németek ellentállóképességét valószínűleg már megőrolték, a Chalons-St. Menéhould közötti területből támad. Előnyös, hogy az áttörésre kiszemelt hely közelében fekszik a chalons-i csapattábor, mely a felvonulás, lőszer és hadianyag előkészítésére kiválóan alkalmas [és (hogy kedvező vasúti összeköttetések vezetnek a támadásra kiszemelt arcvonal-részre.

Végrehajtás: február 16-án többórás tüzérségi tűzzel való előkészítés után kezdődik a gyalogsági támadás. A német védelmi állást 2 hadtest védelmezi (VIII. és VIII. tartalék). A franciák csak helyi sikereket érnek el. Az első nagy támadás után a franciák még 2 pihent hadtestet dobnak be les még 6 nagy támadást hajtanak végre, de sikertelenül. Erőviszony kb. 6:1 a franciák javára.

2. *A neueve-chapelle-i csata* (március 10-12).
Cél: áttörés Lille irányába.

Terv: az angol 1. hadsereg (Haig) Liliénél 10 km szélességben támad.

Végrehajtás: március elején az angol haderő néhány francia hadtesttel megerősítve megszállja a La Bassée-csatornától az ypern-i kiugró ívig terjedő védelmi szakaszt (az angol haderőt, melyet még februárban 1 kanadai és ausztráliai, valamint 2 indiai hadtesttel megerősítettek, most 4 hadseregbe tagozzák).

A támadás március 10-én kezdődik és a német VII. hadtestet éri. Erőviszony 16:1 az angolok javára. Csak Neuve-Chapelle falut sikerül az angoloknak elfoglalniok.

3. *A Woivre-síkságon* Sarrail hadserege február és április hónapokban a St. Mihiel-ék ellen sikertelenül támad.

A *Vogesek-ben* február és márciusban helyi harcok, változó eredménnyel.

C) *Dardanelláknál.*

Churchill 1914, novemberébe^, azt javasolja, hogy a Dardanellák előtt fekvő szigeteket szállják meg, azután a hajóhaddal

a tengerszoroson törjenek át, amire következne a partraszállott orosz csapatokkal Konstantinápolynak kelet felől való megrohanása.

Ezen az alapon *1914 decemberben* az angolok, franciák és oroszok *megegyeznek* a Dardanellák elleni előnyomulásban. A szárazföldi hadsereg és a hajóhad hadműveleti alapja: Egyiptom, Ciprusz és a görög szigetek.

1915 január elején Carden angol tengernagy parancsnoksága alatt a *hajóhad egyesül*. .

1915 február 19-én az angol-francia hajóhad összelövi és szétrombolja a külső Dardanella-erődöket.

1915 március 18-án a hajóhad eredmény nélkül megkísérli az áttörést.

Eme sikertelen kísérlet után *elhatározzák*, hogy vízen és szárazon együttes hadműveletekkel kerítik hatalmukba a tengerszorosokat. A *partraszálló hadtestet* Sir Hamilton tábornok parancsnoksága alatt nagyobbára indiai és újzélendi csapatokból Egyiptomban szervezik meg. Az orosz partraszálló hadsereg Odesszában gyülekezik.

A Dardanellákat védő csapatok a német Limán v. Sanders tábornok parancsnoksága alatt 6 török hadosztály.

Április 25-29. között a Gallipoli-félsziget déli csúcsán (Szeddil Bar, Teke Burnu, Sári Tepe) és a kisázsiai parton (Kum Kale) az expedíciós hadtest *partraszáll*, a hajóhad támogatása mellett. *A szároszi öbölben* tüntetés.

Április 29-én a kisázsiai parton partraszállott francia csapatok a törökök ellentámadása következtében hajóra szállnak és elvonulnak.

Harmadik időszak, vagy a gorlicei csatának, a szerbiai hadjáratnak, a verduni csatának és a déltiroli támadásnak időszaka

1915 májusától 1916 júniusáig

Á galíciai tavaszi hadjárat

A galíciai tavaszi hadjárat tulajdonképp két hadjáratból áll: a gorlicei és a lemergi hadjáratból.

I. A gorlicei hadjárat,

A) Helyzet és tervek 1915 április közepén.

1. Központi hatalmak helyzete.

*A katonai helyzetet mérlegelve, a nyugati hadszínhelyen egyik fél sem tarthat attól, hogy ellenfele reá döntő csapást mér. A német védelmi vonal szilárd. A védelem esetleg még kevesebb erővel is biztos. Az entente ugyan 600 zászlóaljjal túlerőben van, de a németek eddig minden támadást sikeresen kivédtek. A német csapatok különben is mélyen bent állanak ellenséges területen. Komollyá, a helyzet csak akkor válna, ha a németeknek a Rajna jobbpartjára kellene visszavonulniuk, ahol a háború folytatásához feltétlenül szükséges ipari gócpontok fekszenek. A Rajna jobbpartjának elvesztésétől azonban a németeknek egyelőre nincs mit félniök. Ha tehát a németek a jövőben is csak *védelmi harcot* akarnak nyugaton vívni, azt kevesebb erővel is tehetik és a jelenlegi erőből minden veszély nélkül *több hadosztályt elvonhatnak*, hogy azt más hadszínhelyen alkalmazzák.*

Viszont a németek nyugaton nem támadhatnak. Németországnak sikerült ugyan – bár az eddigi hadosztályok rovására – 14 új gyaloghadosztályt felállítania és így erős hadseregtartalékot teremtenie. Ez az erő azonban Falkenhayn számításai szerint nem lett volna elegendő arra, hogy nyugaton a döntést

előidézze. Még a korlátlan tengeralattjáróháborúnak legkíméletlenebb életbeléptetése esetén is igen nehéz lett volna Angliának szívós és céltudatos háborús akaratát megtörni a német seregeknek, mert az entente nemcsak túlerőben volt a nyugati hadszínhelyen, hanem a franciák és az angolok a védelemben igen ügyesek, szívósak és bátrak is voltak. *Döntő támadást tehát csak más hadszínhelyről elhozott erőkkel lehetne kezdeni.*

A keleti hadszínhelyen a téli kárpáti és a téli mazuri csatákban sikerült a Duklai-hágó kivételével az oroszokat a Kárpátok gerincéről a túlsó lejtre leszorítanunk, Bukovinát és Keletporoszországot visszafoglalnunk, továbbá az ezt követő húsvéti kárpáti csatában az orosz támadást kivédnünk. Az orosz az eddigi harcokban több mint 2 millió embert veszített. Tisztekben, altisztekben, fegyverben, különösen lövegekben és lőszerben igen nagy a hiány. Mindezek ellenére az orosz a Duklai-horpadásban még mindig magyar területen áll, támadó ereje még mindig nem tört meg. Április végén, a gorlicei támadás kezdetén (még mindig 1,780.000 orosz áll szemben 1,300.000 szövetséges katonával. Az előbb említett nagy veszteségek miatt április végén az orosz a további támadásokat abba hagyja és így hadműveleti szünet áll be. Félő azonban, hogy ha az orosz az ember- és anyagvesztéseit pótolja és ha a támadást a Kárpátokon át újra megkezdeni, akkor sikerülni fog a Nagy Magyar Alföldre betörnie s Budapest-Bécs felé előnyomulnia. A Kárpátok védelmének megszilárdítása céljából szükséges volna tehát az oroszot még a Duklai-horpadásból is kiszorítani és a Szán-vonalra visszanyomni.

Az újonnan felállított hadosztályokkal, továbbá a nyugati hadszínhelyről elvonható erőkkel *döntő támadást is lehetett volna indítani* az orosz hadseregek megsemmisítésére. Ezt a célt el lehet érni akár kettős szárnytámadással, akár áttöréssel. Előbbi esetben az északi szárnytámadó csoport támadási iránya: Kövel-Vilna-Minszk, a déli szárnytámadó csoport Keletgalicia déli részén át az orosz balszárny ellen. Mindkét támadási irány az oroszok hátrafelé vezető vasútvonalait vágja el, hátránya azonban, hogy a támadási irányok későn éreztetik hatásukat. Azonkívül az oroszok a rendelkezésükre álló haránt vasúti vonalakon a támadás feltartóztatására még idejekorán erőket tolnak el, annál is inkább, mert a déli szárnyon a Kárpátokon át a kevés felvonuló vasútvonal és a kedvezőtlen földrajzi

viszonyok miatt a mi déli szárnytámadó csoportunk felvonulása és előnyomulása hosszú ideig tartana. Az oroszok közben a Duklai-horpadáson át áttörhetik az osztrák-magyar arcvonalat és megnyithatják a Nagy Magyar Alföld felé vezető utat.

A *szerb* hadszínhelyen egyelőre nyugalom van. Mindkét részről az erők erősítések nélkül nem igen támadhatnak, csupán védelmre szorítkozhatnak.

A *Dardanelláknál* az entente-csapatoknak sikerült a Gallipoli-félszigeten partra szállaniok. Az entente támadásának folytatása várható és pedig most már a Fekete-tenger felől is, hogy Oroszország és a nyugati entente-államok között a közvetlen kapcsolatot megteremtsék. Ennek a támadásnak a feltartóztatása igen nehéz, mert Törökországnak hadiipara nincs. Hadianyaga fogytán van. Segítése az ellenséges Szerbián át lehetetlen, a barátságtalan magatartású Oláhországon át nagy nehézségekbe ütközik.

As\ ázsiai hadszínhelyen: Irakban az angolok bár lassan, de fokozatosan tért nyernek az Eufrát és a Tigris völgyében, Bagdad felé;

az *örmény határon* nyugalom van, a török 3-ik hadsereg 1914. év végén a szarikamisi csatában csaknem megsemmisült. A török haderő így a támadásra gyenge, az oroszok pedig lemondottak ennek a győzelemnek a kihasználásáról.

A katonai helyzetből kifolyólag tehát két helyen fenyegeti veszedelem a központi hatalmakat. Nagy a veszély az orosz hadszínhelyen, ahol az oroszok a Duklai-horpadásban, Magyarország kapujában állanak. Igen veszélyes a helyzet azután a Dardanelláknál, ahol a törököknek legalább is hadianyaggal való megsegítése szükséges.

A *politikai helyzet* meglehetősen kedvezőtlen. Ez főleg az oroszok kárpáti támadásának és ~Przemysl elestének a következménye.

Olaszországnak az entente-hoz való csatlakozása és az entente oldalán a háborúba való beavatkozása a közeljövőben előrelátható. Mindössze ennek késleltetéséről lehetett szó. A központi hatalmak ezt a célt elsősorban diplomáciai tárgyalásokkal igyekeztek elérni. Miután pedig Olaszország további semlegeségeért kárpótlásul osztrák-magyar területeket kívánt, 1915 március 9-én Ausztria-Magyarország felajánlotta Olaszországnak a „területi átengedések elvi alapján” a tárgyalásokat.

Ezek a tárgyalások azután meg is indulnak. Eredményt azonban nem annyira ettől, mint az orosz hadszínhelyen esetleg bekövetkező kedvező változástól lehetett várni.

Az is igen valószínű volt továbbá, hogy Olaszországnak az entente-hoz való csatlakozásával egyidejűleg *Oláhország* is az entente oldalán beavatkozik a háborúba. Felmerült ugyan az a gondolat is, hogy Bukovinát kellene átengedni Oláhország semlegességéért. Oláhország azonban Magyarországnak egész a Tiszáig terjedő részére is vágyott. Az oláh beavatkozást ezért csak úgy lehetett volna megakadályozni, ha a központi hatalmak Oroszországgal szemben nagyobb szabású katonai sikert mutatnak fel, amely az oláhokat megfélemlítette volna.

2. A központi hatalmak elhatározása és terve.

Falkenhayn Conraddal, Hindenburggal és Ludendorffal ellentétben, nem hiszi, hogy az orosz hadseregeket meg lehetne Semmisíteni. Ezért kifárasztó hadászata értelmében csak a *Kárpátok védelmét akarja megszilárdítani*.

Ennek a céljának a megvalósításáért az *oroszokat a Kárpátokról teljesen le akarja dobni* és őket vissza akarja szorítani a *Szán-Dnyeszter-folyók mögé*.

Ezt viszont a Conrad által még április elején megvalósítani akart módon akarja elérni. És pedig *áttörés Gorlicénél*, azután *előnyomulás* a Szán-Dnyeszter-vonalig.

Az áttörést a 8 német, 2 osztrák-magyar gyalog- és 1 osztrák-magyar lovashadosztályból alakított 11. hadseregnek kellett végrehajtania Mackensen vezérezredes parancsnoksága alatt, akinek még alárendelik az osztrák-magyar 4. hadsereget is (József Ferdinánd főherceg). Mackensent a Teschenben székelő osztrák-magyar hadseregfőparancsnokságnak rendelték alá. Ez viszont parancsait csak a Plessbe átköltözött német legfelsőbb hadvezetőség előzetes beleegyezésével adhatta ki.

3. Az entente>-hatalmak helyzete.

Katonai helyzet.

Az orosz hadszínhelyen április végén a húsvéti kárpáti csata befejezése után hadműveleti szünet van. Az orosz haderő még mindig túlerőben van. Az oroszok ütközetlétszáma 1,780.000 fő a mi 1,300.000 emberünkkel szemben. *Az északnyugati arc-*

vonat azonban a téli mazuri csata után támadni nem tud, egyrészt, mert az eddigi veszteségeit pótolni nem tudta, másrészt, mert csapatainak tetemes részét a kárpáti csatát vívó hadseregek megerősítésére használták fel.

A délnyugati arcvonalnak a kárpáti csatákban igen nagy veszteségei voltak. A tél, a hegység és az egész télen át folyton tartó hosszú harc fáradalmi és szenvedési következtében az emberek teljesen kimerültek. A csapatokat rendezni kellett. Az élelemmel, valamint a lőszerrel való ellátást egészen újból kellett megszervezni; az elszenvedett ember- és anyagvesztéséget pedig feltétlenül pótolni kellett. A csapatokat és a vezetőket Ivanov tábornokig mindjobban és jobban áthatja az a tudat, hogy a Kárpátokon át Magyarországra áttörni ily körülmények között lehetetlen feladat. A húsvéti kárpáti csatát is Ivanov ezért szaktítja félbe. A legfelsőbb hadvezetőség főhadiszállásán azonban minderről tudni sem akarnak és nem adják fel a reményt, hogy a Kárpátokon, át az áttörés sikerül.

A nyugati hadszínhelyen a tavaszi támadó hadműveletek összeomlása után (Neuve-Chapelle márc. 10-12., Champagne febr. 16-tól márc. 20., combresi magaslatok ápr. 6-14.) nem érzik magukat elég erősnek a támadásra, bár 600 zászlóaljjal erősebbek, mint a központi hatalmak.

A döntő támadás megvívásához szükséges túlerő megteremtése végett az Angliában felállításban lévő 32 „Kitchener-hadosztály” közül az első 12 szervezését májusra befejezik. Franciaország szintén komolyan hozzáfog, hogy gyarmatainak nagyszámú emberanyagából a nyugati hadszínhelyen felhasználható hadosztályokat szervezzen.

A Balkánon a szerbek egymagukban gyengének érzik magukat a támadásra.

A Dardanelláknál az entente reméli, hogy csapatainak április 25-29-ike között a Gallipoli-félszigeten történt sikeres partraszállása után a támadást Konstantinápoly elfoglalása céljából megkezdheti és hogy Oroszországgal a közvetlen kapcsolatot megteremtheti. Ebből a célból az orosz hadvezetőség is a kaukázusi hadszínhelyről 1 hadtestet tolt el és vonultat fel a Mzeli Fekete-tengerig orosz kikötőkbe.

Politikai helyzet.

A politikai helyzet kedvező.

Olaszország április 26-án megkötötte az entente-tal a londoni egyezményt, amelynek értelmében kötelezte magát, hogy az entente oldalán beavatkozik a háborúba. Ellenértékképpen meg kellett, hogy kapja: Dél-tiroli a Brenner-hágóig, Triesztet, Görzöt, Gradiskát, Isztriát a Quarneróig, beleértve Voloscától Észak- és Középdalmáciát, a hercegovinál partvidéket Trebinjéig, a legtöbb fontos, adriai szigetet Lissával együtt, Albániából Valonát Sassenóval, valamint megfelelő részt a török zsákmányból.

Oláhország csatlakozása is igen valószínű volt, ha *Olaszország* az ellenségeskedést megkezdi és ha az orosz Bukovinában és a Kárpátokban nagyobb sikert tud felmutatni.

A tengerszorosok és Konstantinápoly elfoglalása *Bulgária* és *Görögország* csatlakozását is valószínűleg kiváltaná.

4. Az entente elhatározása és terve.

A háborúnak egészen a végső győzelemig való továbbfolytatása.

Addig is, míg Anglia a Kitchener-4adosztályokat harcba dobhatja, Franciaország gyarmatainak népeiből megfelelő erősítéseket küldhet a nyugati hadszínhelyre, tovább akarja folytatni a Dardanellák elleni támadást, hogy siker esetén Oroszországnak hadianyagot küldhessen, a nyugati hadszínhelyre pedig orosz csapatokat szállíthasson, a semleges balkánállamokat pedig beavatkozásra bírja. Oroszország magára vállalta, hogy a Kárpátokon át mielőbb betör a Nagy [Magyar Alföldre, továbbá, hogy Bukovinát elfoglalja és ezáltal a még mindig vonakodó Oláhországot csatlakozásra bírja. *Olaszország* megígérte, hogy május végén megüzeni a háborút Ausztria-Magyarországnak is, hogy Laibach irányában megkezdi a támadást.

Ezenkívül az entente-nak mindinkább egyik főhadviselési módjává válik az, hogy a központi hatalmakat teljesen elvágja a világforgalomtól, hogy hadianyagot sehonnan se kaphassanak, azonkívül, hogy nagy ember- és anyagáldozat árán is végrehajtott támadásokkal a központi hatalmak erejét felőrölje és hogy ily módon azokat végül térdre kényszerítse.

B) Hadműveletek a keleti hadszínhelyen.

1. A központi hatalmak hadműveleti terve.

(64. sz. vázlat.)

Hadműveleti cél: a Kárpátok védelmét megszilárdítani és ezért az oroszokat a Kárpátokból a Szán-Dnyeszter-vonalig visszaszorítani.

A cél elérésének módja: áttörés Gorlice-Tarnov között, azután előnyomulás a jaszlói, krosznói medencéken át a Szánig, hogy ilymódon az oroszoknak a Kárpátokban húzódó állásait Lupkovig felsodrítsák és tarthatatlanná tegyék.

Erőcsoporthozás és fedadatok:

a 11. hadsereg¹ az első vonalban 8 gyalog-,² a második vonalban 2 gyalog- és 1 lovashadosztállyal³ áttöri az orosz arc-vonalat Ropica Ruszka és Gromnik között s azután a középpel Gorlice-Jaszló-Krosznón át Jaroszlaura nyomul elő.

A 4. hadsereg, melyet szintén Mackensennek rendelnek alá, 6 gyaloghadosztállyal Tarnovon át támad, biztosítja a 11. hadsereg baloldalát és balszárnyal Szándomierszre nyomul elő. Súlypont a jobbszárny.

A 3. hadsereg erős balszárnyal szintén résztvesz az áttörésben, biztosítja a 11. hadsereg jobbszárnyát. Előny omulási iránya Przemysl.

Az áttörés előkészítésére a 11. hadsereg lövegeinek számát 700-ra emelik.

A siker érdekében a *meglepetésre* igen nagy gondot kellett fordítani. Ezt titoktartás, az oroszok megtévesztésére szánt intézkedések és tüntető hadműveletek által szándékoztak elérni.

¹ A 11. hadsereg hadrendje: parancsnok: Mackensen vezérezredes; vezérkari főnöke: Seeckt ezredes.

Német gárdahadtest, Plettenberg tábornok alatt, 1. és 2. gárdahadosztály.

Német XLI. tartalékhadtest, François tábornok alatt, 81. és 82. tartalékhadosztály.

Német X. hadtest, Emmich tábornok alatt, 9. és 10. gyaloghadosztály.

Német Kneussel-hadtest, Kneussel tábornok alatt, 11. bajor és 119. gyaloghadosztály.

Osztrák-magyar VI. hadtest, Arz altábornagy alatt, 12. közös és 39. honvédhadosztály.

Osztrák-magyar 11. lovashadosztály.

² 11. bajor, 119. gyalog-, 82., és 81. tartalék, 12. közös-, 39. honvéd-, 2. és 1. gárdahadosztály.

³ 9. és 10. gyalog-, 11. lovashadosztály.

Az oroszok megtévesztésére; *tüntető támadást kellett végrehajtania:*

a nyugati hadszínhelyen Ypem-nél a német 4. hadseregnek, a keleti hadszínhelyen az osztrák-magyar 7. hadseregnek a Dnyesztemél, a német 9. hadseregnek¹ Szkiemyevicénél és a 10. hadseregnek Szuvalkinál. Azonkívül Lauenstein tábornok parancsnoksága alatt 3 gyalog- és 3 lovashadosztálynak tüntetőleg Kurlandba kellett betörnie és az oroszok hátrafelé vezető összeköttetéseit veszélyeztetnie.

2. Az oroszok hadműveleti terve.

Az oroszok a Kárpátokban és a Bukovinában való további támadást készítik elő s ebből a célból a hadműveletek súlypontját Galiciába helyezik át.

Addig is, míg a támadást tovább folytathatják, *ideiglenesen* védekezni akarnak.

A Visztula és a Lupkovi-hágó közötti körletben az orosz 3. hadseregnek kellett az állásokat tartania. Ez a hadsereg 17 gyalog- és 4 lovashadosztály erős volt. A mi 11. hadseregünkkel szemben 5-6 gyalog- és 1 lovashadosztály állott.

3. A központi hatalmak megtévesztő és tüntető hadműveletei.

a) *Az yperni csata április 22-től május 25-ig.* (70. sz. vázlat.) A német 4. hadsereg Albert württembergi herceg parancsnoksága alatt április 22-én az yperni ívben megtámadja az angolokat és a franciákat, azért, hogy az entente figyelmét a keleti hadszínhelyről elterelje és hogy leplezze azoknak a német hadosztályoknak a felvonulását, amelyeket a nyugati hadszínhelyről a keleti hadszínhelyre kellett a gorlicei áttöréshez átszállítani. A világháborúban ebben a csatában használják először a gázt. A németek a támadást főleg ezzel az új harceszközzel készítik elő, és pedig a fűvóeljárás szerint.

Az erkölcsi hatás rendkívül nagy volt. A keletkezett pánik következtében az angol főparancsnokság az egész yperni ívet ki akarta üríteni. Ez azonban abbamaradt, mert Foch tábornok erélyesen közbelépett, továbbá, mert a németek a meglepetést nem használták ki. A gáz fűvése csak este 6 órakor kezdődött. A csakhamar beálló sötétség miatt az első harci napon az ellenségnél keletkezett pánikot nem lehetett kihasználni. A következő

¹ A német 9-ik hadsereg parancsnokságát Mackensen helyett Lipót bajor herceg vette át.

napon pedig ez azért nem történt meg, mert a németek elmulasztották, hogy megfelelő tartalékokat helyezzenek erre a célra készenlétbe. A csata így csak német részlettámadásokból és az erre következő angol és francia ellentámadásokból áll, amelyek egész május 25-ig tartanak.

Bár döntő csapást az angolokra mérni ily módon a németek elmulasztották és a csata hatása nem volt tartós, de azért a németek a kitűzött célt mégis elérték, mert az entente abban a hitben volt, hogy a németek a nyugati hadszínhelyen akarnak támadni. A németek azonkívül területet is nyertek, mert az yperni ívben kb. az átmérő felére szorították vissza az entente-csapatokat.

A gáznak fűvó eljárással való használata különben nem bizonyult célszerűnek, mert ily módon a gáz a szélétől nagyon függ. A saját csapatokra könnyen veszélyessé válhat. Haber titkos tanácsos, aki a gázt feltalálta, kezdettől fogva azt ajánlotta, hogy a gázzal tüzéségi lövedékeket töltsenek meg és hogy azután azokat lövegekből lőjék az ellenségre. Ezt azonban a németek nem fogadták el, mert a tüzéségi lövedékeknek szűkiben voltak és a hátszágban a lőszergyártás még nem volt eléggé fejlett.

b) *A Kurlandból való betörés április 27-től május 15-ig.*
(62. sz. vázlat.)

A németek április 27-én 3 lovashadosztállyal, amelyet 3 gyaloghadosztály követett, Lauenstein tábornok parancsnoksága alatt meglepetésszerűen betörnek Kurlandba. A meglepett és gyenge oroszoktól április 30-án elfoglalják Schaulent és a lovasság egész Mitauig nyomul elő. A balszárnyon az egyik megerősített lovasdandár a német kelettengeri hajóhad részeinek közreműködésével május 7-én Libaut rajtaütéssel foglalja el, amely azután a német hajóhad igen fontos támpontja lesz a háború további folyamán.

Az orosz legfelsőbb hadvezetőség vasúton tekintélyes orosz erőket von össze, amelyekből később az új orosz 5. hadsereg alakul s ezzel ellentámadásba megy át. Schaulent a németeknek fel kell adniok és a Dubisza-Windau-vonaira visszavonulniok, ahol makacs harcok kezdődnek, amelyek egész június elejéig húzódnak el. Ezekben a harcokban a németek csapatalkat még

2 gyalog- és 2 lovashadosztállyal erősítik meg. A Lauensteincsoportból így május végén Below Ottó tábornok parancsnoksága alatt a „Nyemen-hadsereg” alakul.

A kurlandi betörés célját teljesen elérte, mert az orosz legfelsőbb hadvezetőség figyelmét elvonta Gorlicétől s azonkívül erős orosz csapatokat vont magára.

c) Az osztrák-magyar hadseregek megtévesztő támadásai.

Az oroszok megtévesztésére különösen a 7. hadsereg, Pflanzler-Baltin parancsnoksága alatt igen érelyes tüntető támadást hajt végre. A Dnyeszteren átjutni ugyan nem sikerül, de azért az orosz hadvezetőséget ez a támadás teljesen félrevezeti, mert itt várják a döntő támadást és ellentámadásra a Dnyeszternél túlnagy erőt vonnak össze.

A többi hadsereg főképp felderítés céljából szintén igen élénk tevékenységet fejt ki s több erőszakos vállalatot hajtanak végre. A délnémet hadsereg az Osztryn, a 2. és 3-ik hadsereg pedig a Círóka- és a Laborca-völgyben támadnak.

a) A szkiernyevicei támadás.

A német 9-ik hadsereg az orosz erők lekötése végett május 2-án támadott. Ez alkalommal használták a németek a keleti hadszínhelyen a gázt fúvó eljárás szerint elsőízben. A gáznak igen nagy hatása volt. A németek abban a hitben, hogy a gáz nem hatott, nem elég erővel támadtak és a gáz hatását egyáltalán nem használták ki.

4. A gorlicei áttörés. *f*

(63. és 65. sz. vázlat.)

a) A felvonulás és az előkészületek

A 11. hadsereg felvonulásának titokban tartására a legnagyobb gondot fordítják. A csapatokat a nyugati hadszínhelyről nem a legrövidebb és legegyszerűsebb vasútvonalakon vonultatják fel. Az utazás célját a csapatok előtt titokban tartják. A tábori postát lezárják. A jól megszervezett kémhálózat útján azonban az oroszok előtt nem marad titokban a felvonulás, de azért mégis az yperni csata miatt a nyugati hadszínhelyen várják a németek nagy támadását s ezért a hadseregtartaléktól csak 2 hadtestet tolnak a délnyugati arcvonal mögé. Majd az osztrák-magyar 7-ik hadsereg tüntető támadása következtében

a keleti hadszínhelyen a Dnyeszternél az orosz balszárny ellen számítanak támadásra.

A csapatok kirakodása április 21-27-ike között zajlik le.

Április 30-ról május 1-re virradó éjjel az osztrák-magyar hadsereg főparancsnokság az ellenség lekötése végett az összes hadseregekkel *tüntető támtMást* hajtat végre.

Május 1-én délután a 11. hadsereg 700 lövegből álló tüzérsége megkezdi a *belövést*.

A *If., hadsereg balszárnya*, tüntetés céljából a Dunajecen az átkelést kierőszakolja.

A *főtámadó csoport gyalogsága* május 2-ára virradó éjjel előre megy rohamtávolságig.

b) *A gorlice-tarnovi áttörési csata és annak kihajtása.*

Május 2-án a támadás a *tüzérségi tüzzel való előkészítéssel* kezdődik meg, mely reggel 6 órától délelőtt 10 óráig tartott. Ezután a *gyalogság rohamra* indul. A 11. hadsereg és az osztrák-magyar 4. hadsereg jobbszárnya *elfoglalja* a teljesen megrendült *oroszok 1-ső állását*. És pedig elsőnek a magyar 39. honvédhadosztály tör be az orosz állásba. A következő napok folyamán az orosz 2-ik és 3-ik védőállás is a mieinké lesz. Maga a gorlicei áttörési csata, az orosz 3. védelmi állás elfoglalásával tulajdonképp *május, 11-én véget* is ér. Az áttörési csata után, május 5-én Conrad erélyes *üldözést* kezd, hogy az oroszokat egészen a felső Szánig vesse vissza és hogy az orosz kárpáti arcvonalat felsodrítsa. Falkenhayn a nem remélt siker láttára ebbe beleegyeznek, sőt, hogy minél nagyobb eredményt lehessen elérni, elrendeli, hogy a nyugati hadszínhelyről még az 56. gyaloghadosztályt is szállítsák át a 11. hadsereg megerősítésére. Az oroszok viszont tetemes erősítések idevonásával kísérlik meg, hogy a támadásunkat a Malec-Viszlyoka-Viszlyok-vonalban feltartóztassák. A beérkező csapatokat azonban részletekben kénytelenek harcba dobni és így ezek nem tudják már az orosz 3. hadsereget megmenteni. Május 7-én a magyar 39. honvédhadosztály csapatai elfoglalják Krosznót s lábukat megvetik a Viszlyok túlsó partján. Az orosz 3. hadsereg a [Visztulától a Lupkovi-szorosig 150 km széles arcvonalon mindenütt kénytelen visszavonulni, amelynek folyamán teljesen megrendül és csaknem teljesen megsemmisül. A központi hatalmak 80.000 foglyot ejtenek és rengeteg hadianyagot zsákmányolnak.

A galíciai áttörés sikerének ellensúlyozására és előnyomulásunk megállítására céljából az oroszok a mi 7. hadseregünk ellen hatalmas ellentámadást kezdenek. Ez az ellentámadás 7. hadseregünket a Dnyeszter-től a Pruth mögé dobja vissza, célját azonban nem éri el, mert a Gorlicénél áttört csapataink üldözését nem állítja meg. Ezek tovább folytatják az előnyomulást és a 11. hadsereg május 11-én a Szánok-Rzsezsov-vonalat védeni szándékozó orosz 3-ik hadsereget újból visszadobja a Szán-Przemysl-vonalra.

Az áttörés hatása természetesen kiterjed a Visztulától északra is. Május 10-én a mi 1. hadseregünk elől a Nidától, május 12-én pedig a Woysch-hadseregcsoport elől mennek vissza az oroszok.

c) További tervek és események.

A Szánok-Rzsezsovi csaták után május 12-én a központi hatalmak elhatározzák, hogy a támadást a Dnyeszter-Visznya-Szán-vonalig tovább folytatják. Ennek a vonalnak elérése után Falkenhayn a keleti hadszínhelyen *tovább támadni nem akart és a 11. hadsereg német csapatait másutt akarta felhasználni*. A nyugati hadszínhelyen ugyanis május 9-én megkezdődött az artoisi tavaszi csata, a Dardanellák védelmét a törökök hadianyagban való hiánya igen nehézzé teszi, az olaszok pedig május 3-án felmondták a hármasszövetségi szerződést és az olasz hadüzenet minden nap várható.

Az *oroszok* a Szán-hídfők és Przemysl felhasználásával a Szán nyugati partját, Przemyslt és a Dnyesztertől nyugatra húzódo kárpáti arcvonulat támadólagosan akarják védeni, a Bukovinában megkezdett támadást pedig tovább szándékoznak folytatni. Ezért a hadseregtartalék 2 hadtestét, továbbá a Törökországban partraszállásra szánt és Odesszánál készenlétebe helyezett hadtestet, valamint az északnyugati arcvonalonparancsnokságtól idevont 7 hadosztályt dobják harcba.

Május 14-én azonban üldöző csapataink már a *Szánii-Przemysl-vonal előtt vannak*. Május 16-án a magyar 39. honvédhadosztály és a német gárda *Jaroslaut*, a 4. hadsereg jobbszárnya pedig Szieniat foglalja el és így hídfőt teremtenek a Szán keleti partján, ami az oroszok védelmét igen megnehezítette. Ezzel ellentétben viszont az orosz védelemre igen előnyös volt, hogy május 16-tól 24-ig *hadműveleti szünet* van, mert a

központi hatalmak kénytelenek a további hadműveleteket beszüntetni. Erre a hadműveleti szünetre azért volt szükség, mert a hosszantartó előnyomulásnál és a folytonos harcokban szenvedett veszteségeket mind emberben, mind hadianyagban a központi hatalmaknak mielőbb pótolniuk kellett. Az oroszok azonban visszavonulásuk alkalmával az utakat és a vasutakat elrombolták. Az utánszállítás gyors lebonyolítása céljából tehát ezeket előbb helyre kellett állítani.

A központi hatalmak a hadműveleti szünet befejeztével május 24-én újból megkezdik a hadműveleteket. Ezeknek a hadműveleteknek következtében keletkezik a *przemysl-i* és a *sztrij-i* csata.

d) *A przemysl-i csata.* (66. sz. vázlat.)

Helyzet vázlat szerint.

A központi hatalmak egyes hadseregeinek feladatai:

11. *hadsereg* balszárnyának kelet és délkelet felé kellett támadnia;

a 3. *hadsereg* jobbszárnyának és a 2. *hadseregnek* északkelet felé kellett támadnia, hogy a 11. *hadsereggel* együtt az *orosz tábori hadsereget a vártól elszorítsák* és *Przemysl orosz védőrségét a visszavonulástól elvágják*;

a 11. és a 3. *hadsereg* fennmaradó részének a *várat kellett elfoglalnia*;

a 4. *hadseregnek* a feladata az, hogy a Szán-Visztula-szögben lévő oroszokat szorítsa vissza;

a Linsingen-*hadseregnek* pedig Sztryj-től két oldalt kellett támadnia, hogy Bukovinában a 7. *hadsereg*re támadó oroszokat újból a Dnyeszter mögé dobja vissza és hogy a Dnyeszter elérése által a Przemysl ellen támadó *hadseregek* jobboldalát biztosítsa.

Események.

A 11. *hadsereg*, – a 39. honvédhadosztály hatalmas közreműködésével, – május 24-től 26-ig elfoglalja Radymnót is és a Szán túlsó partján Starzaváig nyomul élő és így a *przemysl-ünoscsiskai* utat 8 km-re közelíti meg. Ebben az időben a, mi 3. *hadseregünk* jobbszárnya és a, 2. *hadsereg* a huszakovi magaslatokat foglalta el. Az oroszok most 3 újonnan beérkezett hadtestet rendelnek ellentámadásra, ami 11. és 4. *hadseregünk* ellen. Az orosz ellentámadás mindössze Szieniavánál mutat fel

kisebb sikert, ahol cseh csapatok árulása miatt a 11. hadsereg bal- és a 4. hadsereg jobbszárnya válságos helyzetbe jut.

A Przemysl-re való támadás május 30-án kezdődik. A mi 3. hadseregünknek sikerül elfoglalnia Pralkovce-erődöt. Az oroszok figyelme emiatt a vár nyugati és déli övonalára terelődik s az összes mozgótartalékot és a tüzérségi tüzet ide irányítják. Következő nap, május 31-én azután a 11. hadsereg a vár északi erődéi ellen támad egész váratlanul. Sikerül is több erődöt elfoglalnia. Az oroszok június 2-án ennek következtében a várat feladják és visszavonulnak.

e) *A sztryj-i csata.* (67. számú vázlat.)

A Linsingen-hadsereg *feladata* az volt, hogy a Dnyesztert mielőbb elérje s ilymódon Bukovinában a 7. hadseregünk ellen támadó oroszok támadását megállítsa.

A támadás kezdete május 26-án. A kezdetben elért sikereket az orosz 9. hadsereg oldaltámadással akarja megghiúsítani, azonban hasztalan, mert május 31-én a Linsingen-hadsereg áttöri az orosz arcvonalat. Az áttörés főképp a Csanády altábornagy parancsnoksága alatt álló 38. honvédhadosztály érdeme és dicsősége.

Június 3-án a déli hadsereg két részre oszlik. A balszárny (Szurmay és Bothmer) a sztryj-i áttörés után az oroszokat továbbbűldözi a Dnyeszter felé. A jobbszárny (Gerock és Hoffmann) pedig jobbra kanyarodik, hogy oldalbatámadja azokat az oroszokat, amelyek a mi 7. hadseregünket a Pruth mögé visszaszorították. Az orosz 9. hadsereg ugyanis, hogy a sztyj-i áttörést ellensúlyozza, június 1-én a Felső-Pruthon át Szadzavkánál nagy erővel támadta a mi 7. hadseregünket és azt a Pruth mögé dobta vissza.

A Délnémet-hadsereg jobbszárnyának a Dnyeszter és Pruth közti, Sztryj-ről-Sztaniszlau felé való támadása csakhamar megállítja az orosz 9. hadsereget. Június 5-6-án Kalusz-nál, majd Halics-nál és Jezupol-nál vívott harcok után a Délnémet-hadsereg Sztaniszlau-t június 8-án elfoglalja. A Délnémet-hadsereg eme támadásával egyidejűleg az osztrák-magyar 7. hadsereg is támad. A kettős támadás következtében az orosz 9. hadsereg a Dnyeszter és az osztrák-orosz határ mögé megy vissza. Zalescsiki és Nizsniov fontos vasúti csomópontot a mieink elfoglalják.

Közben a Délnémet-hadsereg balszárnya sztryj-i áttörés után szintén sikeresen nyomul elő és június 5-én Bothmer és Csanády nemcsak a zuravno-i hídfőt foglalja el, hanem következő nap a Dnyeszter túlsó partján Bukacsovcséig jut előre, Szurmay pedig a zydacsov-i hídfőt foglalja el.

f) *A zydacsov-i csata.*

Az orosz Szurmay és Bothmer előnyomulása miatt félti Lemberget és a galíciai orosz főerők hátát. Ezért minden rendelkezésre álló tartalékát idevonja és június 7-én Szurmayt, június 8-án pedig Bothmert túlerővel megtámadja.

Linsingen június 9-én visszavonja Bothmert a Dnyeszter innesső partjára és június 10-én Zydacsov irányába ellentámadásra rendeli a Szurmayra támadó oroszok ellen.

Ez azonban csak pillanatnyi javulást hoz, mert az oroszok június 13-ától kezdve újabb túlerejű ellentámadást kezdenek Zydacsovnál és a csapatainkat Sztryj irányába visszaszorítják. A válságos helyzetet a Délnémet-hadsereg jobbszárnyaról hozott erősítések és a Mackensen-csoport újabb győzelmes csatái \$3 előnyomulása fordítják jóra. Június 19-én az oroszok a zydacsov-i csatát végleg feladják és itt is a Dnyeszter mögé vonulnak vissza, üldöző csapataink a Dnyeszteren való átkelést azonban egy hatalmas ellentámadással igen megnehezítik.

C) Hadműveletek a nyugati hadszínhelyen.

(70. számú vázlat.)

1. Az artois-i vagy a La Bassée és arras-i tavaszi csata.

Célja: a német arcvonal áttörése és a németeknek legalább a Maas mögé való visszaszorítása, azonkívül à Galiciában megtámadott oroszok tehermentesítése.

A csataterve: áttörés Arras-Neuve-Chapelle között, Valenciennes és Bruxelles irányába és a német arcvonalat, vagy a tenger, vagy dél felé felsodríteni.

A támadást végrehajtják:

a franciák Foch parancsnoksága alatt a 10. francia hadsereggel,¹ összesen 15 hadosztály 800 táborig és 300 nehézlöveg,

¹ A 10. francia hadsereg parancsnoka: dUrbal tábornok, támadott a XXL és XXXIII. hadtestekkel, mindkettő 3 hadosztállyal, továbbá a XVII., IX., III. és XXII. hadtestekkel, a 48., 53. és 55. hadosztályokkal a német XIV. és I. bajor tartalékhadtestekre, 170.000 francia 80.000 németre.

a német XIV. hadtest ellen a Loretto-magaslat mindkét oldalán és ettől délre az I. bajor tartalékhadtestre, a Vimy-magaslatokon;

az angolok az 1. angol hadsereggel¹ Haig Douglas parancsnoksága alatt 9 hadosztály a La Bassée-csatornától északra a német VII. hadtest ellen.

Az állást a *német részről* a 6. hadsereg² védelmezte.

Támadás előkészítése a legnagyobb titokban történik. A németek nem tudnak meg semmit.

Támadás kezdete május 9.

Az angol támadás még május 9-én igen nagy veszteségek között összeomlik, mert azt a tüzérség nem eléggé készítette elő.

A franciák támadását május 1-én kezdődő *tüzérségi tűzzel való előkészítés előzi meg*, amely 7. és 8-án igen erőssé válik. Utóbbi napon az I. bajor tartalékhadtestre a franciák 17.000 gránátot és 1600 nehéz aknát lőnek ki.

A gyalogsági támadás 9-én 9 órakor kezdődik, amit 5 óra hosszan tartó igen erős tüzérségi tűz előzött meg. A német XIV. hadtestre egyedül 30.000 tüzérségi lövedék zúdult. A gyalogsági támadás helyenként igen szép sikert hoz. A német I. bajor tartalékhadtest északi szárnyán a franciák mélyen betörnek az állásba. A válságos helyzeteket a franciák nem tudják kihasználni, május 13-án pedig a német erősítések beérkeznek és a válság elmúlik.

Az angolok május 16-ról 17-re megismétlik támadásaikat, de csak helyi sikert érnek el Neuve-Chapelle-nél.

A német hadvezetőség május 16-ig 6 gyaloghadosztállyal erősíti meg a 6. hadsereget és azonkívül a Lochow-csoportot alakítja, amellyel május 19-én ellentámadásba megy át.

Helyi harcok egész június közepéig tartanak, de minden nagyobb eredmény nélkül.

2. Kisebb vállalatok.

Főleg állás javítás céljából a *St. Mihele-ék* északi részén, a Mosel és Maas között, a Strantz-hadseregcsoporthoz május 24-én

¹ Az angol 1. hadsereg támadott az indiai, az I. és IV. hadtestekkel összesen 9 hadosztály, 90.000 angol a német VII. hadtest 17.000 emberével szemben.

² A német 6. hadsereg, Ruprecht bajor trónörökös parancsnoksága alatt, a jobbszárnytól kezdve a következő egységekből állott: II. bajor, XIX. (szász), VII. hadtestek, 6. bajor gyaloghadosztály, XIV., I. bajor tartalék- és a IV. hadtest.

a combres-i magaslaton támadást kezd. Mind itt, mind a St. Mihiele-ék déli részén a helyi harcok egész május és június hónapban tartanak.

Ezekhez a harcokhoz a német legfelsőbb hadvezetőség a Strantz-hadseregcsoporthoz 3 gyaloghadosztállyal erősíti meg, amelyből később egyet az arras-i csatához a 6. hadseregnek ad át. Erre a 3 hadosztályra nagyobb szükség lett volna Gorlicénél.

Az Argonnes-ban a németek június 20-tól július elejéig állás javítás céljából szintén sikeres támadást kezdenek.

A Vogesekben a franciák június közepétől kezdve Münster környéken többször sikertelenül kísérelik meg, hogy Colmar irányába előjussanak.

D) Hadműveletek a Balkánon.

1. *A Dardanellák ostroma.*

Az angol Hamilton tábornok parancsnoksága alatt álló entente-csapatok közül 3 angol hadosztálynak sikerült április 25-én a Gallipoli-félszigeten, Seddulbahr-nál és Ariburnu-nál, partraszállania. Előrejutni azonban nem tudnak és állásharc kezdődik.

Az entente június 4-én az *1-ső*, 24-én a *2-ik krithia-i csata-ban* megkísérli ugyan áttörni az 5 hadosztálynyi erőre emelt 5. török hadsereg arcvonalát, de sikertelenül, bár a törököknek a hadiipar teljes hiánya miatt igen kevés lőszerük van és igen hiányos a hadifelszerelésük.

Május végén különben igen nagy veszteség éri az angolokat, mert az egyik német tengeralattjáró elsüllyeszt két angol csatahajót.

2. *A szerbek magatartása.*

A szerb hadseregek közül 3 teljesen tétlenül a Duna-Száva-Drina-vonalon állásharcot vív. Egy hadsereg pedig 1915 tavaszán Albániába vonult be, hogy azt katonailag megszállja.

A szerbek tétlenségének oka főképp politikai természetű. Szerbia Olaszországban az Adriai-tengeren vetélytársát látja. Fáj neki, hogy az entente-hatalmak Olaszországnak oly területeket is odaígértek, amelyekre ő is számított. Nem támad tehát, mert Olaszországnak támadásával nem akar segítségére sietni. Ezenkívül Bulgária magatartása is igen kétes és Bulgária miatt nem mer más irányba támadni.

A központi hatalmak hadvezetősége, különösen Falkenhayn, a törökök megsegítése végett állandóan foglalkozik Szerbia megszállásával, de ezt a gondolatot egyelőre mindig el kell ejtenie és így a mi részünkről sem történik semmi.

E) Olaszországnak a világháborúba való beavatkozása.

1. Előzmények.

Olaszország, hogy megszerezhesse azokat az irredentaterületeket, melyek osztrák uralom alatt állottak és hogy biztosítsa a maga számára az Adriai-tenger fölötti uralmat, április 26-án megkötötte az entente-tal a londoni egyezményt. Május 4-én felmondja a hármasszövetségi szerződést, május 23-án pedig Ausztria-Magyarországnak megüzeni a háborút.

Németország és Olaszország között a gazdasági és diplomáciai érintkezés továbbra is megmarad.

Németország azonban az újonnan alakított Alpeshadtestet (1 hadosztály) Tirolba, néhány nehézüteget pedig az Isonzó-arcvonala alá küldi. Ezenkívül 3 német hadosztályt küld a Szerémségbe, egyrészt az osztrák-magyar Isonzó-arcvonala oldalának és hátának biztosítására, másrészt hadászati tartalékul a megbízhatatlan Oláhországgal szemben.

2. Tervek és erőcsoportosítás. (68. számú vázlat.)

Központi hatalmak.

Conrad eleinte azt tervezi, hogy az olaszokat engedi Villach és Laibach felé előnyomulni. Egyidejűleg Villach-Klagenfurt-Laibach környékén, kb. 20 hadosztályt gyülekeztet (ebből 10 német hadosztály) és ezzel a hegyekből kilépő olaszokat megtámadja. Falkenhayn nem ért egyet Conrad-dal, mert nem hiszi, hogy az olaszok ilyen csapdába beleessenek és mert Galiciában a kitérített hadműveleti célt hadseregeink még nem érték el s így az orosz hadszínhelyről az erőket elvonni nem tartja tanácsosnak. Falkenhayn különben is nem hiszi, hogy az olaszok július előtt támadnának. Az olaszok megtámadása helyett fontosabbnak tartja, hogy a központi hatalmak Szerbiát támadják meg Bulgáriával közösen, hogy ilymódon Törökországgal közvetlen kapcsolatot teremtsenek. Ebbe a tervbe viszont Conrad nem egyezik bele.

és így hosszas huza-vona után, jó későn, május 22-én elhatározzák, hogy Ausztria-Magyarország Olaszországgal szemben egyelőre csak védelemre szorítkozik és erre a lehető legcsekélyebb erőt fordítja.

A délnyugati arcvonal parancsnoka Jenő főherceg, vezérkari főnöke Krausz Alfréd lett.

Az Olaszország ellen alkalmazott erőket az 500 km hosszú határ menten a következőképp osztják el és ezek a következő feladatot kapják:

Tirolt védelmezi Dankl tábornok 2 hadosztállal, összesen 66 zászlóalj és a német Alpesi hadtest;

Karinthia védelmét és a Villach felé vezető fontos támadási irányok elzárását kapta Rohr tábornok seregcsoportja, amely 3 gyaloghadosztályból és 15 önkéntes zászlóaljból állott;

az Isonzó-arcvonalat, amely a legfontosabb védelmi szakasz volt és az olaszoknak Laibach felé vezető útját zárta el, a Krn-től a tengerig terjedt, Boroevic tábornok védelmezte 7 hadosztállal.

Az olaszok.

Leszámítva azokat a csekély erőket, melyeket Olaszországnak a gyarmatokban és Albániában kellett visszahagynia, az egész szárazföldi és tengeri haderőt az olasz hadvezetőség Ausztria-Magyarország ellen használhatta fel.

Az olasz szárazföldi haderő a hadüzenet napján 12 hadtestből, azaz 24 gyalog- és 24 tartalékhadosztályból állott.

A hadműveleteket gróf Cadorna tábornok, vezérkari főnök irányította.

A haderő négy hadseregbe tagozódott:

1. hadsereg Nava altábornagy,
 2. hadsereg Frugoni altábornagy,
 3. hadsereg Aosztai herceg,
 4. hadsereg Burzati tábornok parancsnoksága alatt.
- Cadorna szándéka a következő:

a) *Főtámadás*: Laibach ellen. Ezalatt a szerbeknek Zágráb ellen kellene előnyomulniuk, hogy azután az olaszokkal kezetfogva, Bécs vagy Budapest irányába nyomuljanak elő;

b) *melléktámadás* Tarvis és Toblach ellen, hogy a vasút-forgalmat megbénítsák;

a) *Tirollal szemben védelem*;

b) *a hadiflotta* az osztrák tengerpartra támad.

Eme szándéknak megfelelően Cadorna támadási utasítása szerint:

a 3. és 2. hadsereg (kb. 250.000 fő) a Tagliamento mentén vonul fel, a Monte Maggiore és a tenger között előnyomul az Isonzóig és megszállja a karfreit-i és sagrado-i hídfőt, azután elfoglalja Görzöt és a bainsizza-i fennsíkot és gyors előretöréssel Laibach-ot éri el.

A XII. hadtest (Carnia) a 2. hadsereg balszárnyán vonul fel, elfoglalja Tarvist és az ettől nyugatra és délre "fekvő erődöket: Malborghet-et, Raibl-t és Predil-t.

Az 1. és A. hadsereg a főtámadócsoport hátát és oldalát fedezi. Ebből a célból

az 1. hadsereg (kb. 180-200.000 fő) Tirol határán vonul fel és *védőleg* viselkedik,

a hozzácsatlakozó 4. hadsereg a Cadore-ból a Sella-csoport-Toblach-Innichen ellen nyomul elő és elfoglalja az ezen területen fekvő záróerődöket: Sexten-t, Landro-t és Arabba-t.

Egy 4 cirkálóból összeállított *hajóhad* feladata Velencéből Triesztre előretörni.

Az első megparancsolt célok *elérése* után az összes küzdő erők „egyelőre védőleg viselkedjenek”, mert Cadorna osztrák-magyar támadástól fél, amellyel szemben a Stilfsi-hagótól, Dél-tirol határán, Cadore-től északra, a Karinthia-határ mentén, Monte Paral-ba, Monte Maggiore, Cividale és a tengert összekötő vonalban *általános védelmet tervez*.

Közvetlenül a hadüzenet előtt, május 21-én, Olaszország, Szerbia és Montenegró egyességet kötnek, amelyben kötelezik magukat, hogy az osztrák-magyar haderő megsemmisítése céljából közösen támadnak Ausztria-Magyarországra.

A közös támadás azonban elmarad. Ekkor Cadorna elhatározza, hogy *a háborút védőleges módon fogja viselni*.

3. Felvonulás.

Olaszország 1914 augusztusában már megkezdi a háborús előkészületeket. Amikor Olaszország, Oroszország, Szerbia és Montenegró az osztrák-magyar haderő megsemmisítése céljából közös támadásra kötelezik magukat, Cadorna az eddig a Piave mögött gondolt felvonulásnak az Isonzóhoz való előrehelyezését tervezi.

Osztrák-magyar részről a határvédelmet Rohr lovassági tábornok 1914 augusztusától kezdve készíti elő, azonban nem adták meg neki a lehetőséget, hogy nagyobb erődítéseket építsen, avagy hogy nagyobb erőket vonjon össze.

Május 15-én osztrák-magyar részről a határon 122 zászlóalj¹ áll szemben 300 olasz zászlóaljjal.²

A hadüzenet napján Auzza és a tenger között 12 cs» és kir. zászlóalj állott, szemben 123 olasz zászlóaljjal. Ezen a napon az egész arcvonalon az olaszok ötszörös túlerőben voltak.

Május 31-én a szerb hadszínről ideszállított XV. és XVI. hadtestnek, valamint eddig az orosz hadszínről harcoló 5. és 48. gyaloghadosztálynak, továbbá a VII. hadtestnek felvonulása után 100.000 osztrák-magyar katona áll szemben 400.000 olasz katonával.

Az olasz felvonulást különben hatásosan megzavarta *Haus tengernagy parancsnoksága alatt hajóhadunknak* az egész olasz tengerpart ellen végrehajtott *vakmerő vállalata* a tengerparton vezető felvonulási vasútvonalak ellen.

Ez a rajtaütés a hadüzenet napját követő, azaz május 23-ról 24-re virradó éjjel kezdődött és május 24-én a kora reggeli órákban játszódott le. A hajóhad több részre oszolva, a Pó torkolatától délre egész Bari-ig a parton található minden fontosabb várost és helységet, – mint Corsini, Rimini, Senigallia, Ancona, Pedaso, Manfredonio, Baretta stb., – vasúti műépítményt: szemafort, vasúti állomást, vasúti hidat, olaj- és víztartályokat, továbbá parti erődítményeket és a laktanyákat tűz alá vette s azok nagyrészt összerombolta. Az olaszok igen sok embert és anyagot veszítettek. A vállalat jelentősége azonban főképp az, hogy az Apennin-félsziget keleti partjain a vasúti forgalom egyidőre megakadt s az olaszok felvonulásában zavar és idővesztés állott elő.

Ebben a rajtaütésben a legvakmerőbben és leghősiesebben Horthy Miklós parancsnoksága alatt álló Novara-csoport³ viselkedett. Ez a csoport Porto-Corsini-t támadta meg. A Scharf-

¹ Népfőlkelő és menetalakulásokból alakított 90., 91., 92., 93., 94. hadosztály, az 57. gyaloghadosztály, továbbá 54 lövész- és önkéntes zászlóalj.

² 35 olasz gyaloghadosztály.

³ A Novara-csoport állott: a Novara-cirkalóból, Scharfschütze rombolóból, a 78., 79., 80. és 81. számú tengeri járművekből.

schütze nevű romboló a kikötőből a városon át vezető csatornába futott be. A gyakorlótéren gyakorlatozó katonákat meglepő gyors tűz alá vette, majd szétlőtte a laktanyát. Közben a Novara-cirkáló a Scharfschütze fedezésére és biztosítására nehéz tüzharcba elegyedett a parti ütegek közepes űrméretű lövegeivel. Ebben a harcban a 80. számú torpedócsónak telitalálatot kapott, mely a tisztíétkezdébe vágódott be. A Novarát is számos találat érte. Egy tisztje és 4 embere elesett. Többen megsebesültek.

4. Hadműveletek lefolyása.

Az olaszok általános előnyomulása május 23-tól június 22-ig,

A hadműveleteket az olaszok igen vontatottan kezdik. A hadüzenetet követő 2 hét alatt az olaszok az egész osztrák-magyar határt gyengébb osztagokkal tapogatják le, amelyek lassan és óvatosan nyomultak előre a határ felé. Ennek következtében május végén és június elején az egész arcvonal mentén kisebb harcok keletkeztek, amelyek azonban az olaszokra nézve csaknem mindenütt kedvezőtlenül végződtek.

Az olaszoknak e miatt az óvatos és tapogatózó előnyomulása miatt az osztrák-magyar védelem időt nyert, hogy erősítéseket vonjon magához és hogy a védelmi körleteket berendezze.

Június 8-tól kezdve azután az olaszok az egész arcvonal mentén erélyes támadást kezdenek.

Az Isonzó-arcvonalon az olasz támadás súlypontja főképp Görz, Plava, Tolmein és Karfreit, valamint Görztől délre az alsó Isonzó ellen irányul. Leghevesebb és legerősebb a támadás Görznél és Plávánál. Kisebberedményt csak Karfreitnél és az Alsó-Isonzónál tudnak felmutatni. Karfreitnél a Krn-t foglalják el, az Alsó-Isonzónál pedig a Doberdó-fennsík lábáig jutnak előre. Utóbbi helyen azonban csak azért, mert csapataink védelmi állása a Doberdó nyugati szegélyén, fent a magaslatokon vezetett és az Alsó-Isonzónál a harc célja a mi részünkre nem az olasz támadás feltartóztatása, hanem csak késleltetése volt.

A karinthiai és a déltiroli arcvonalon az olaszok támadása részletharcokba fül és eredménytelenül végződik.

II. Az 1915. évi lemergi hadjárat. (69. számú vázlat.)

1. A központi hatalmak felfogásai a helyzetről, újabb elhatározás.

Falkenhayn és Conrad között május 12-én létrejött megállapodás szerint az oroszok elleni támadást csak a Szán-Visznya-Dnyeszter-vonal eléréséig kellett folytatni. Ennek a vonalnak elérése után a 11. hadsereget más feladat megoldására szabaddá akarják tenni.

De már május végén a napról-napra erősödő orosz túlerővel szemben a támadás továbbfolytatását Falkenhayn kilátástalannak látja.¹ Mackensen viszont másképpen vélekedik és azt jelenti, hogy az oroszok ellenállása észrevehetőig csökken, ami valószínűleg az oroszoknál uralkodó lószerhiányra vezethető vissza. Jelenti továbbá, hogy határozott és gyors cselekvés esetén nagy eredményre lehet számítani. Ezért azt javasolja, hogy a 11. hadsereg támadjon jobbszárnyával Javorovra (Lemberg-től 30 km-re északnyugatra).²

Conrad ehhez a javaslatához hozzájárul.

Ily előzmények után júriiufs 2-án Falkenhayn elhatározza, hogy az eddigi hadműveleti célokon, azaz a Szán-Dnyeszter-vonalon túl támad „a mi céljainknak megfelelő döntésig”.³ Szükségesnek vélte azonban, hogy a 11. hadsereget előbb még német csapatokkal megerősítsék.

Falkenhayn eme elhatározása alapján azután a következő nap, június 3-án, a két hadvezetőség a további hadműveletekre megállapodik.

2. Hadműveleti terv, erőcsoportosítás.

A 11. hadsereget megerősíti Falkenhayn 4 hadosztállal⁴ és nehéztüzérséggel. A 11. hadsereg most már 15 gyalog- és 1 lovashadosztályból áll.

A 3. hadsereget felosztatják. Ebből a hadseregparancsnok

¹ Falkenhayn tábornok Hindenburghoz 1915 május 28. (Förster, 37. lap.)

² Förster, 40. lap.

³ Falkenhayn Conradhoz és a 11. hadsereghez. (Förster, 40. lap.)

⁴ A nyugati hadszínhelyről a XXII. tart.-hadtesttel, a 8. bajor tart.-adosztállal, Hindenburg csapataiból a 107. gyaloghadosztállal.

és a VII. hadtest az olasz hadszínhelyre megy. A 3. hadsereg zömét a 4. hadsereg, a kisebbik részt a 2. hadsereg kapja.¹ A 4. *hadsereg* ereje 5 hadtest, 15 gyaloghadosztály,² a 2. *hadsereg* pedig 6 hadtest, 17 gyalog- és 2 lovashadosztály.

Az 1. hadsereg parancsnokságát, a Tirol védelmét átvevő Dankl helyett, Puhallo veszi át.

A 4. és 2. hadsereget szintén Mackensennek rendelik alá. *A II. hadsereg feladata* mindenekelőtt a 4. hadseregnek a Szánon való átkelését lehetővé tenni, azután a 2. hadsereggel együttesen keleti irányba előretörni és pedig

- a *II. hadsereg* középpel Lubacsovon át Magierov,
- a *2. hadsereg* Moscsiskán át Grodek irányába,
- a *4. hadseregnek* a támadás baloldalát kellett biztosítania.

3. Oroszok helyzete és terve.

Az oroszok a Szán-Dnyeszter-vonalat akarták tartani. Przemysl eleste után az oroszok a további előnyomulást a vázlatban feltüntetett védelmi állásokban feltétlenül meg akarják akadályozni és pedig támadó szellemben vezetett védelemmel, bár az osztrák-magyar és német csapatok a Szán keleti partjára átjutnak. Ebből a célból Olochov tábornok parancsnoksága alatt Lubacsov környékén egy támadó csoportot alakítanak.³ Ezt a 3. hadsereg parancsnokságának rendelik alá. Feladata, hogy a 3. és 8. hadsereg esetleges visszavonulás esetén a Vladimir-Volinszkra vezető utat fedezze és hogy az ellenséget oldalba támadja, ha ez a 8. hadseregnek Grodeknél húzódó állásait megtámadná.

4. Hadműveletek lefolyása.

A hadműveletek június 12-én kezdődnek, ı amely napon a 11. hadsereg balszárnyának közreműködésével a 4. hadsereg jobbszárnya *Szieniavá/náli* kierőszakolja a Szánon az átkelést.

¹ X. és XIV. hadtestet a 14. hadsereg kapja, a Beszkid-hadtestet a 2. hadsereg.

² A 4. hadsereg kapja jméğ az eddig Hindenburg alá tartozó 22. német gyaloghadosztályt is.

³ XXIX., II., V. kaukázusi, XXIII. hadtest, továbbá a IV. lovashadtest, (Daniloff, 511. lap.)

Június 12-15. között vívja a 11. hadsereg a *lubacsovi*, a 2. hadsereg pedig a *mnosiskai áttörési csatát*, amelyben az oroszok makacs ellenállását sikerül megtörniök és az oroszot viszszaadobniok. Június 17-én hosszas küzdelem után a 4. hadsereg is áttöri *Csevkovnál* az orosz állást. Az oroszoknak így a imár hónapok óta erősen kiépített Grodek-Magierov-Tanév védőállásba kell visszamenniök.

Mackensen a visszavonuló oroszot éjt-napot egygé téve, szakadatlanul üldözni akarja, hogy az oroszal egyidejűleg érje el az új orosz állást és hogy azt azután a 11. hadsereggel Magierovnál, a 2. hadsereggel Grodeknél áttörje.

A 4. hadseregnek a Tanev-szakasszal szemben a 11. hadsereg balszárnyát kellett fedeznie.

Az orosz utóvédek június 16 és, 17-i hősie és önfeláldozó magatartása miatt csapatainknak az oroszokkal egyidejűleg nem sikerül elérniök és legázolniök az oroszok új védelmi állását, de a június 19-20-i *magierovi áttörési csatában* a 11. hadsereg újból áttöri az oroszok védőállását. A magyar 39. honvédhadosztály ebben a csatában újra különösen kiválik. Ugyancsak június 19-20. közti időben a *grodeki áttörési csatában* a 2. hadsereg is betör az oroszok védőállásába és így az oroszok a Dnyesztertől kezdve Rava-Ruszkáig az egész arcvonalon visszavonulni kénytelenek.

Ezeknek a harcoknak következtében a Szurmay-csoport által vívott zydacsovi csata is kedvezőre fordul s a Délnémet-hadsereg újra a Dnyesztert érte el.

Igen nehéz harcokat vív a 7. hadsereg, mert Csernovic irányába az orosz nagy erőekkel támad.

5. újabb elhatározás és erőcsoportosítás.

Június 20-án adja ki Conrad Falkenhaynnal egyetértésben Mackensennek a támadás folytatására az utasítást, amely szerint *„a most folyamatban levő oly eredményes hadműveleteket egész Lemberg bevételeig folytatni kell és ezzel egyidejűleg az északi irányban menekülő ellenséget ott, ahol az megáll, meg kell támadnia, hogy az ellenség feloszlását teljessé tegyék”*.

Ezzel egyidejűleg a Délnémet-hadsereget 2 német hadosztályal megerősítik, amit a szerb hadszínhelyről vonnak fel. A Szurmay-csoport kiválik a Délnémet-hadseregből és a 2. hadsereg kötelékébe lép át.

Lemberg elfoglalásának terve:

a 2. hadseregnek erős északi szárnyal a Szcserék-állást és Lemberg nyugati arcvonalát kellett áttörnie,

a 11. hadseregnek erős déli szárnyal Zolkieven át kellett támadnia,

a *Délnémet-hadseregnek* Zurarno-n át előnyomulva a Dnyeszteren átkelnie és Lemberg-től keletre fekvő térbe betörnie kellett.

A 7. hadseregnek feladata az volt, hogy a Dnyeszteren átkeljen és hogy a hadseregek arcvonalának jobbszárnyát biztossítsa és Csernovicot feltétlenül tartsa.

6. Az 1915. évi lemergi vagy a 3-ik lemergi csata.

A tervnek megfelelően játszódna le a hadművelet a keletkezik a június 20-tól 22-ig tartó 1915. évi lemergi vagy a 3. lemergi csata, amelyben a 11. hadsereg jobbszárnya az orosz 8. hadseregnek Lemberg-től északra fekvő állásait foglalja el, - a 2. hadsereg pedig Lemberg erődtéseit támadja. – Június 22-én délelőtt gyors egymásutánban a nyugati és északnyugati arcvonal erődtéit elfoglalják a győzelmes csapatok és délután bevonulnak magába a városba.

7. Elhatározások a lemergi csata után.

Oroszok.

A legfelsőbb orosz hadvezetőség arra az esetre, ha a délnyugati arcvonal csapatai nem tudnák az ellenség támadását feltartóztatni, megadja az engedélyt Lemberg kiürítésére. A 3. hadsereg (Lösch tábornok) és Olochov hadseregcsoportjának visszavonulási iránya: Lublin-Cholm és Vladimir-Volinszk vonala, a 8. és 9. hadseregé pedig az orosz határ. A 3. hadsereget és az Olochov-seregcsoportot az északnyugati arcvonal-parancsnokság alá rendelik. Az északnyugati (Alexejev) és a délnyugati arcvonalat; (Ivanov) egymástól ezután a Pripiatj mocsárterülete választja el. Előbbi 37, utóbbi 12 hadtestből áll.

Központi hatalmak.

Falkenhayn Lemberg bevételeével a keleti hadszínhelyen a támadó hadműveletet befejezettnek tekinti és június 22-én elrendeli, hogy a 11. hadsereg a nyugati hadszínhelyre való el-

szállítás céljából 4 hadosztályt adjon le. – Mackensen, kit a lembergi csata után tábornagnak neveznek ki, Conraddal együtt a hadműveleteknek ilymódoni befejezésével nem ért egyet. Mackensen azt javasolja tehát, hogy a Bug és Visztula között folytassák tovább a támadást, és hogy vezessék be azt az újabb hadjáratot, amely az orosz nyugati és északnyugati arcvonal megsemmisítését fogja eredményezni.

Falkenhayn beleegyezik ugyan, hogy a támadást Lengyelország belsejébe tovább folytassák, azonban csak korlátolt hadműveleti céllal, mert nem hiszi, hogy az orosz haderőt meg lehetne semmisíteni.

így megmarad annál az elhatározásnál, hogy a *11. hadsereg* a 4 hadosztályt adja le, sőt a *2. hadsereget* is elválasztja Mackensen hadseregcsoportjától és azt a feladatot adja neki, hogy az oroszokat keleti irányba üldözze. Mackensen keleti oldalának biztosítására csak a Beszkid-hadtest marad Vissza, amely eddig a 2. német hadsereghoz tartozott.

A *Délnémet-hadsereg feladata* Zuravnó-nál a Dnyesztert átlépni és a Gnila-Lipáig előnyomulni.

8. Hadműveletek a lembergi csata után.

A *2. hadsereg* június 23-án tovább folytatja az előnyomulást. Balszárnyával azonban Mackensen kérelmére nem keleti, hanem északkeleti irányba, Kamionka-Sztrumilova felé nyomul elő. Az előnyomulás az orosz 8. hadsereg erélyes ellenállása miatt június 26-ig alig jut előre, sőt június 24-én a 11. hadsereg jobbszárnyának erős orosz ellentámadást kell visszavernie. Mindez azt mutatja, hogy az orosz arcvonal hadászati áttörése még nem teljes.

A *11. hadseregnél* június 22-25-ig hadműveleti szünet van. A hadsereg a további előnyomuláshoz csoportosul és a Falkenhayn által elrendelt 4 hadosztályt vonja ki.¹ Az előnyomulás 26-án kezdődik, amely arcban csak utóvédellentállásra talál. Jobbszárnyát azonban az oroszok a Bug felől erősen veszélyeztetik, amiért is az előnyomulás lassú.

A *Délnémet-hadsereg* június 25-ig az orosz 11. hadsereg heves ellentámadásai ellenére átkel a Dnyeszteren és azután a 2. hadsereggel együtt június 26-27-én a *bukacsovce-bobrka-i*

¹ XLI. hadtest, 8. bajor tartalékhadosztály és 56. gyaloghadosztály.

csatát vívja amely végül is az oroszok visszavonulásával végződik.

Az oroszok új védőállása a Gnila-Lipa mögött a przemisla-ni-i magaslatokon egész a Bug melletti Kamionka-Sztrumilov-vaig húzódik, amely elé csapataink az orosz utóvéd visszadobása után már június 28-án beérkeznek.

Június 28-án különben a központi hatalmak hadvezetőségei újabb intézkedést adnak ki. Eszerint:

a 11. és U. hadsereg a támadást északi irányba, a Bug és Visztula között, tovább folytatja. A 11. hadsereg a nyugatra elszállítandó hadosztályai közül visszakap kettőt (XLI. hdt.),

a 11. hadsereg jobbszárnyán a biztosítására az 1. hadsereget¹ vasúton Lembergen át Szokol környékére szállítják. Az 1. hadsereg harcterületét Woysch veszi át.

A 2. hadseregnek a Délnémet-hadsereggel együtt az oroszokat a Bug és Zlota-Lipa mögül is vissza kell dobnia.

A 7. hadsereg feladata a jobbszárny biztosítása a Dnyeszter és a besszarábiai határ mentén.

Ez intézkedések értelmében a hadseregek tehát az előnyomulást folytatják.

Június 28-ról 29-re virradó éjjel a 4. hadsereg jobbszárnya áttöri az oroszok Tanév mögötti védőállását *Narol-Miasztonál*, aminek következtében az orosz június 29-én kiüríti a Tanév-Szán állását. A 11. és 4. hadseregek az oroszokat üldözik.

Július 2-ig Mackensen hadseregei elérik a Grubieszovtól 10 km-re délre fekvő vidéket, továbbá a Zamosk-tól északra és a Krasznik-Jozefovtól közvetlen délre fekvő területeket. Jozefovnál a Woysch-hadseregcsoporthoz csatlakozik a balszárny.

A 11. hadsereg további előnyomulása azonban megakad, mert az oroszok közben az északnyugati arcvonalból kivont hadtestekkel megerősítik az Olochow-csoportot és ebből a 13. hadsereget alakítják s ezzel július 3. és 4-én a 11. hadsereg jobbszárnya és közepe ellen hatalmas, de sikertelen támadást intéznek.

Július 14-én a *11. hadsereg* nem nyomul tovább elő. Mackensen be akarja várni előbb az 1. hadsereget, amely már július 2-től kezdve kirakodásban van.

¹ 3 K gyalog-, 1 lovashadosztályból áll.

A 4. hadsereg azonban tovább folytatja előnyomulását és július 2-től 10-ig a 2-ik kraszniki csatát vívja, amelyben az oroszok arcvonalát sikerül július 4-én *Krazniknál* áttörnie. Az oroszok kétségbeesetten akarják az áttörést megállítani és július 5-én merész ellentámadást hajtanak végre. A 4. hadsereg igen válságos helyzetbe jut. Csak foglyokban 20.000 embert veszít. De azért a 4. hadsereg a 11. hadsereg segítségével az orosz ellentámadásokat kivédi, az oroszokat visszaszorítja és a már egyszer elfoglalt területet újból visszaszerzi.

A 2. és a *Délnémet-hadsereg* a parancs értelmében támad és így keletkezik június 28-tól július 2-ig tartó *Gnilcu,-Lipa-menti csata*, amelynek következtében az oroszok kénytelenek a Zlota-Lipa mögé visszavonulni, amit az oroszokat üldözve a Délnémet-hadsereg július 4-én, a 2-ik hadsereg pedig július 5-én ér el.

9. Az 1. Isonzó-csata június 23-tól július 7-ig.

(Lásd 75. és 11. számú vázlatot.)

Célja: az oroszok tehermentesítése, továbbá átkelés az Isonzón, Tolmein és Görz elfoglalása.:

Erő: Görztől a tengerig: 50.000 osztrák-magyar, 100.000 olasz, Görzben 13 osztrák-magyar század, 4 és ½ üteg.

Lefolyás: Főtámadás Görz és a tenger között Görz és Doberdó ellen, melléktámadások Tolmein-nál, Krn-en és a tiroli határon a Cortina d'Ampezzo-ban és Sexten-nél. Egyik elszánt és nagy hősiességgel végrehajtott olasz roham a másik után. Van nap, amikor 22-szer rohamoznak egymásután, összesen 86 súlyos támadás van.

Eredmény: helyenként 100-300 m széles terület.

Az oroszországi nyári hadjárat

(Lásd 71. számú vázlatot.)

1. A központi hatalmak helyzete július elején.

Falkenhayn a kitűzött hadműveleti célt elérte. Csapataink Lemberget és csaknem egész Galíciát visszafoglalták.

Nagyobb eredményt elérni nem lehetett, mert a lebergi áttörés után az orosz ügyesen vonult vissza és visszavonulás közben bezárta azt a nagy ürt, mely a 8. és 3. hadsereg között tátongott, mert a 11. hadsereg meggyengítése és jobbszárnya-

nak veszélyeztetése miatt nem tudott a hézagba elég gyorsan előretönni és nem tudta az orosz arcvonalat felsodritani. Az orosz azonban így is igen nagy veszteséget szenvedett. Eddig 392.000 foglyot ejtettünk, 304 löveget, 763 géppuskát és igen sok hadianyagot zsákmányoltunk.

Az orosz tehát hosszabb időre támadóképtelenné vált.

Törökország anyagi erő kifejtésének azonban a legszélső határán áll. Ezért Törökország megsegítése és Bulgáriának szövetségesül való megnyerése miatt igen szükséges volna Szerbia ellen támadó hadműveleteket kezdeni és pedig szeptemberben, mert [Bulgária valószínűleg csak az aratás befejezése után csatlakozhatok a központi hatalmakhoz.

A nyugati hadszínhelyen nagy angol-francia támadás előkészületeit lehet észlelni. Ez a támadás szeptemberre várható.

Ezek a körülmények az oroszok elleni támadás abbahagyását kívánják meg.

Viszont a támadás folytatása mellett szól:

arcvonalkat, ha kelet felé előretoljuk, meg lehet rövidíteni és így kevesebb erővel lehet tartani,

a Lengyelországban küzdő orosz főerőt az arcvonal átkaroló helyzete miatt meg lehet semmisíteni.

az orosz a visszavonulásban megrendült és erősen meggyengült. Ilyen állapotban még nagyobb veszteségeket lehet neki okozni,

az artoisi tavaszi csatának vége, az 1. Isonzó-csata is befejezéséhez közel. Csapatunk megerősítésére egyelőre sem a francia, sem az olasz hadszínhelyen szükség nincs.

2. A központi hatalmak elhatározása. Erőcsoportosítás.

Amint tudjuk, Falkenhayn Lemberg eleste után az oroszok elleni támadást befejezettnak tekinti és június 22^{én} elrendeli, hogy 4 hadosztályt a 11. hadseregtől a nyugati hadszínhelyre szállítsanak. Mackensen javaslatára azonban beleegyeznek, hogy a galíciai hadseregek az oroszok elleni támadást *tovább folytassák, de csak korlátozott hadműveleti céllal*. A támadás folytatásához nem erősíti meg a galíciai hadseregeket. Ellenkezőleg, továbbra is megmarad ama elhatározása mellett, hogy a 11. hadseregtől 4 hadosztályt elvesz.

Csakhamar kitűnik azonban, hogy a 11. hadsereg gyenge

a támadásra. Ezért már június 28-án Falkenhayn a 11. hadseregnek az elvont 4 hadosztályból 2 hadosztályt újra visszaad.

Július 4-én Falkenhayn még tovább megy. A Délnémet-hadsereg 3 gyalog- és 1 lovashadosztályával megerősíti a 11. hadsereget. De mert a 11. hadsereg ily módon 20 gyalog- és 3 lovashadosztály erős lesz és ily nagy hadsereget vezetni már nehéz, azért ennek a hadseregnek jobbszárny hadosztályaiból Falkenhayn a Bug-hadsereget alakítja Linsingen parancsnoksága alatt, akit Mackensennek rendel alá. A Délnémet-hadsereg parancsnokságát, Linsingen helyett, gróf Bothmer tábornok veszi át.

Conrad ezenkívül még Hindenburgnak a Nareven át Sziedlecs irányába való támadását is kívánatosnak tartja. Conrad eme kívánságára Falkenhayn június 29-én írásban fordul Hindenburghoz, amelyben elvárja, hogy a Hindenburg alá rendelt csapatok is közre fognak működni Mackensen támadásánál. Ebből a célból, vagy a Pilica-mentén a Visztulán át, vagy az Alsó-Nareven át való áttörést javasolja. Az ehhez szükséges erőt a 9. hadseregtől vagy esetleg még más helyen való megtakarításból gondolja, hogy el lehet vonni.

Hindenburg az orosz haderő zömének megsemmisítését lehetségesnek hiszi és ezért Falkenhayntól eltérőleg úgy véli, hogy „az összhadművelet keretében a keleti hadsereg leghatásosabb működése a Kovnóra való támadással egyidejűleg a Nyemen-hadseregnek megerősítése és támadása által érhető el”. Hindenburg ezt a hadműveletet már öntevékenyen elő is készítette és a Nyemen-hadsereget június közepén a 8. hadsereg egyik hadosztályával megerősítette.

Falkenhayn és Hindenburg között Vilmos császárnak kell igazságot tennie, aki július 1-én Posenben vezérkari főnökének tervét fogadja el.

Július 2-án Hindenburg parancsot kap, hogy a Narev-arcvonal egyik része ellen támadjon és hogy a Gallwitz-hadsereg-csoportnak ebben a hadműveletében minden nélkülözhető erő részt vegyen.

„Amíg ez a hadművelet tart, addig minden más vállalatnak, ha csak az nem közvetlenül biztosítási célokat szolgál, háttérbe kell szorulnia, még északon is. Másrészt azonban az előkészületeket meg lehet kezdeni, hogy a Narev-csoporttól csapatokat lehessen majd eltolni oly későbbi támadáshoz, amely az orosz összeköttetések elvágására alkalmas.”

Hindenburg tábornagy ennek a parancsnak alapján elhatározta, hogy a Gallwitz-hadseregcsoportot a 9. hadsereg 4 hadosztályával megerősíti és azzal Prasznic mindkét oldalán az orosz arcvonalat áttöri, súlyponttal Pultuszk-Rozsán között. A 8. hadsereg jobbszárnyának a támadáshoz a Szkva és Pissza között kellett csatlakoznia.

Ezt a rendelkezést kiegészíti a két hadvezetőségnek a hadműveletek továbbfolytatására július 11-én kiadott utasítása.

Eszerint:

a Mackensen-csoportjának a Bug, a 11. és 4. hadsereggel a Bug és Visztula között a támadást tovább kellett folytatnia.

Az *1. hadsereg*, megerősítve 3 gyalog- és 1 lovashadosztályal,¹ Mackensen parancsai alá lép. Feladata Mackensen támadását jobboldalban biztosítani. Ebből a célból legalább 4 gyalog- és 3 lovashadosztállyal a Búgon át Vladimir-Volinszk irányába kellett előretörnie, a többi erővel a Bug és a 2. hadsereg között a jobbszárnyat kellett biztosítani.

*Woyrsch-csoportwfa*k a Visztula és a Pilica közötti orosz erőket kellett lekötnie és azután a 4. hadsereg támadásával összhangban a Visztulán át a döntő támadáshoz kellett előnyomulnia.

Böhm-Ermolli csoportjának a 2. és a Délnémet-hadsereggel először várakozó magatartást tanúsítania, a 7. hadsereggel pedig a Sztripa torkolatától keletre a Dnyeszteren át támadnia kellett.

A további támadás terve röviden összefoglalva a következő:

1. *a Bug és Visztula közötti áttörő csoport* a Mackensen hadcsoportja: az 1., Bug-, 11. és 4. hadsereg, támad a Visztulától keletre és délről átkarolja a Narev-Bug-Visztula közötti orosz erőket;

2. *a Narev-afcvonaht áttörő csoport*: Hindenburg vezetése alatt a Gallwitz-hadseregcsoport és a 8. hadsereg, támad a Visztulától északra és északról átkarolja a Visztula-Narev-Bug közötti orosz hadseregeket.

3. *Arctamadó csoport*: a 9. hadsereg és a Woyrsch-hadseregcsoport, arcban támadja a Visztula-vonalat és leköti az ellenséget.

¹ Az 1. hadsereg állott az I. hadtestből, a Szurmay-csoportból, ezt most megerősítik a Bug-hadseregtől elvont XLI. tartalékhadtesttel, a szerb határról idevont 103. német hadosztállyal és a Délnémet-hadseregtől elvont 5. lovashadosztállyal.

1. *A jobboldalt biztosító csoport:* Böhm-Ermolli hadcsoportja: a 2., Délnémet- és 7. hadsereg, biztosít keleti irányban, Szokaltól az oláh határig.

2. *A baloldalt biztosító csoport:* 10. és a Nyemen-hadsereg, biztosít északi irányba.

Összesen: 120 gyalog- és számos lovashadosztály; 2 és y_2 millió ember.

8. Az oroszok helyzete.

A nyugatoroszországi és a keletgalíciai hadszínhelyen működő orosz haderő 49 hadtestből, összesen 108 gyaloghadosztályból, 16 lövész- és plasztun-dandárból és 35 lovashadosztályból állott. Szervezetszerű létszáma kb. másfélmillió puska. Ebből az eddigi nagy veszteségek miatt azonban kb. 500.000 ember hiányzott, úgy, hogy a haderő létszáma alig volt 1 millió. Igen nagy volt a tiszti és altiszti hiány is.

Az emberhiány pótlása igen nehéz volt, mert az emberek kiképzéséhez idő kellett, különösen a tisztek és altisztek kiképzéséhez. Eddig is a pótlásul kapott legénység kiképzési foka „minden kritikán aluli volt és a fegyverhiány miatt löni is alig tudtak”.¹ De ha kiképzett ember, továbbá tiszt és altiszt lett is volna, nem volt puska. Kb. 500.000 puska hiányzott. A hadvezetőségnek pótlásra ezidőtájt mindössze 40.000 puskája volt.

A lövegek, a vonat, a mozgókonyhák, telefon, mind elhasznált állapotban voltak már. Közülük sok teljesen hasznavehetetlenné vált. Nagyrészüket a harcok és a visszavonulások folyamán az ellenség zsákmánya lett.

Az ember- és az anyagihiányon kívül igen rossz volt az erkölcsi állapot. A világháború kezdete, de különösen Gorlice óta az egymást gyors egymásutánban követő nagy vereségek, a már felszabadítottnak vélt Galícia és a saját ország nagyrészenek elvesztése megingatta a hadvezetőség iránti bizalmat és az ellenség fölényének tudatát érlelte meg. A magasrangú katonákat és államférfiakat árulással, az ellenség részére való kémkedéssel gyanúsították. Különösen a németneveket. A főparancsnoknak az ily gyanúsítások ellen parancsot is kellett kiadnia. A lakosság körében a nyugtalanság oly magas fokra há-

¹ Nikolajevics Miklós nagyherceg főparancsnoknak a cárhoz írott jelentéséből vett idézet. (Daniloff, 517. lap.)

gott, hogy Moszkvában a németnevű oroszok és az idegenek ellen pogrom tört ki, mely igen sok ember életébe került és sokmillió rubelt kitevő anyagi kárt okozott.

Érdekes azonban, hogy bár a háború kedvezőtlenül és szerencsétlenül is folyt, békére senki sem gondolt. Sőt ez a szó: „béke”, a legnagyobb mértékben gyűlölt volt és azt nyilvánosan a száján kiejteni senki sem merte. Kivétel volt ebben a tekintetben a forradalmárok elszánt kis csoportja, akiknek a cárizmus elleni gyűlölete jónak talált minden eszközt, ami az állam megbuktatására vezethetett. Kivált ezek között a szociáldemokrata párt, amelynek tagjai már 1914 őszén sztrájkok szításával és a pótlásra szánt, a hátszágban kiképzés alatt álló csapatok között forradalmi propaganda szításával, az általános békevágy felkeltésével igyekeztek forradalmat szítani.

Június 24-én a cár elnöklété alatt a főhadiszálláson rendkívüli koronatanácsot tartottak, amelyen az ország belviszonyait és a háború sikeres folytatásához szükséges rendszabályokat beszélték meg.

4. Az oroszok elhatározása. Erőcsoportosítás.

A háború további folyamán az orosz legfelsőbb hadvezetőség *főcélja*: hogy az orosz haderőt a megsemmisítéstől megóvja. Ezért az ország belsejébe vissza akar vonulni.

Remélik, hogy a 2-2 és ½ hónap múlva beköszöntő őszi időjárás és az azzal együtt járó útnélküli állapot az ellenséges előnyomulásnak véget fog vetni.

Másrésztől feltétlen szükségesség nélkül egy darab talpalatnyi földet sem akarnak az ellenségnek átengedni.

Miklós nagyherceg elhatározása tehát, hogy a visszavonulást nem kezdi meg korábban, mint ahogy az szükséges és csak lépésről-lépésre, erőteljes védelmi harcokkal egybekötve fog visszavonulni.

A visszavonulás szélső határa legfeljebb a következő vonal: Rigai tengeröböl, a Nyemen középső folyása Rovno-Grodno várakkal, a Szviszlóc folyó mentén, a Bialovesi pusztaságon keresztül a Narev felső folyása, Breszt-Litovszk vára, a Bug felső folyása mentén, a Dnyeszter egyik baloldali mellékfolyója, a Dnyeszter-az oláh határ.

A hadseregek továbbra is az északnyugati és délnyugati arcvonalparancsnokságok kötelékébe tartoznak.¹

A 3. hadsereg jobbszárnyán az eddigi Olochov-seregcsoportból a 13. hadsereg alakul, amelynek feladata az volt, hogy az északnyugati és délnyugati arcvonal között keletkezett űrt betöltsse és Cholm-Vladimir-Volinszk irányába vezető előnyomulási vonalakat lezárja.

Mindezekon kívül az entente-hatalmak július 7-én Chantillyben haditanácsot tartottak, amelyen Orosz- és Olaszország, valamint Szerbia csak katonai megbízottakkal képviseltette magát. Ezen a haditanácson a résztvevők Joffre marsai indítványára a jövőre nézve elvül fogadták el, hogy jogosan elvárhatja annak az entente-államnak hadserege, amelyet a központi hatalmak főtámadása ér, a többi entente-állam hadseregeitől, hogy támogatás céljából azonnal támadjanak.

Ebből az alapelvől kifolyólag azt kívánta Joffre, hogy Oroszország támogatására a franciák, belgák és angolok a nyugati hadszínhelyen, – az olaszok délnyugaton, a szerbek pedig délen sürgősen támadjanak.

Tekintettel azonban arra, hogy a löveg- és lőszerhiány, valamint a támadás előkészületei miatt a nyugati hadszínhelyen szeptember hónap előtt támadni nem lehetett, a francia csapatoknak sorozatos helyi támadásokat kellett végrehajtaniok,

¹ Az *Alexejev tábornok* (vezérkari főnök: Szávics tábornok) parancsnoksága alá tartozó *északnyugati arcvonalhoz* tartozott a jobbszárnytól kezdve:

5. hadsereg (Plehve tábornok), III., XIX., XXXVII. hadtest és 7 lovashadosztály.

10. hadsereg (Radkevics tábornok).

12. hadsereg (Csurip tábornok).

1. hadsereg (Litvinov tábornok).

2. hadsereg (Szmirnov tábornok).

4. hadsereg (Evert tábornok), XIV., XVI., gránátos, XXV., XXXI. hadtest.

3. hadsereg (Lösch tábornok), XV., IX., X., III. kaukázusi, XXIV. hadtest.

13. hadsereg (Gorbatovszki tábornok), XXIX., II. kaukázusi, V. kaukázusi, XXIII. hadtest, IV. Lovashadtest.

Az *Ivanov tábornok* (vezérkari főnök: Dragomirov Vladimir tábornok) alá tartozó *délnyugati arcvonalhoz* tartozott:

8. hadsereg (Bruszilov tábornok), XXI., XII., VIII., XVII., XXVIII., VII. hadtest.

11. hadsereg (Cserbacsov tábornok), XI., XXX., XXXII., XXXIII. hadtest.

Összesen 12 hadtest.

amíg a nagy támadás nem kezdődhetett meg. Az olaszoknak Klagenfurt-Laibach irányába kellett támadniok. A szerb hadsereget szintén felszólították, hogy az olaszokkal összhangban kezdjen támadást.

5. A hadműveletek lefolyása.

Július közepén a Bug és Visztula között is, továbbá a Narevnél is megindul a támadás. Előbbi a hadvezetőségek július 11-i, utóbbi Falkenhayn július 2-i utasítása értelmében.

A július 11-i parancs értelmében támad a 7. hadsereg is a Dnyeszternél. Öntevékenyen, saját kezdeményezéséből a későbbi vilnai hadműveleteket előkészítendő, a Nyemen és a 10. hadsereg szintén támadást kezd. Sőt, – miután az oroszok ebben az időben kezdik meg a visszavonulást, a Visztula nyugati partján mozgásba jön Lipót bajor herceg hadserege és Woyrsch csoportja is.

a) *A prasznicai és krasznosztávi áttörési csaták. Hadműveletek július 23-ig.*

1. *Hindenburgnak a Nareven át támadó csoportja* a támadást július 13-án kezdi. A támadást *prasznicai áttörésnek* hívják.

A csata célja német részről: a Mackensen-hadcsoport előnyomulásnak elősegítése és meggyorsítása¹ céljából az orosz arcvonalnak Prasznicnál való áttörése és a Nareven át való előnyomulás.

Az áttörést végrehajtotta a Gallwitz-hadseregcsoporthoz 9 és 1/2 hadosztálya és 60 nehéz jüteg.²

A csata német részről való győzelmes befejezése után az áttörő csoport a Narevnek Pultuszk-Rozsán közti szakasza felé nyomult elő. Súlyponttal Pultuszk irányába. A hadseregcsoporthoz balszárnya Osztrolenka felé kellett, hogy biztosítson, a jobbszárnyának pedig Novo-Georgievszk várát kellett körülzárnia.

Július 18-án Pultuszk és Rozsán között, július 19-ről 20-ra

¹ Falkenhayn válaszelevele Hindenburgnak július 21-én (Förster, 52. lap).

² A Gallwitz-hadseregcsoporthoz Hindenburg a 9. hadsereg 4 hadosztályával erősíti meg. Ilymódon a hadseregcsoporthoz összesen 14½ hadosztály erős.

virradó éjjel pedig a 8. hadsereg arcvonala előtt is az oroszok a Narev túlsó partjára mennek vissza.

Július 19. estig a németek 29.000 foglyot ejtenek, 14 löveget zsákmányolnak.

Az oroszok most erősítéseket vonnak magukhoz s ezzel július 20-án ellentámadásba mennek át, amely azonban nem sikerül.

Hindenburg parancsára a 9. hadsereg újabb 2 hadosztályt ad át a Gallwitz-hadseregcsoportnak. Ez a két hadosztály július 20-án érkezik be a Gallwitz-hadseregcsoport balszárnyára.

Július 23-án kezdődik a támadás a Nareven való átkelés kierőszakolásáért. Július 24-én hajnalban Pultusk és Rozsán is a németek birtokába kerül.

2. *A baloldalt biztosító csoport.* Bár II. Vilmos császár július 1-ei döntése után a Nyemen- és a 10. hadseregnek nem kellett támadnia, mind a két hadsereg öntevékenyen, de Hindenburg beleegyezésével támadást kezd azért, hogy az esetleges későbbi Vilna irányába való támadás megindításához kedvező előfeltételeket teremtsen.

*A Nyemen-hadsereg*¹ Below Ottó tábornok parancsnoksága alatt a támadó előnyomulást július 14-én kezdi és a július 20-23-ig tartó *schaulen-i csatában* az 5. orosz hadsereget² teljesen megveri és Mittauig dobja vissza. A németek 24.000 foglyot ejtenek, 23 löveget zsákmányolnak.

A 10. hadsereg Scholz tábornok parancsnoksága alatt július 21-én az oroszokat Kovnótól délre, a Nyemen túlsó partjára dobja vissza, azután pedig a Kovnó elleni támadást készíti elő.

3. *A Bug és Visztula közötti áttörő csoport* általában csak igen nehezen jut előre az oroszok szívós, minden talpalatnyi területet igen nehezen átengedő, hősies védelmével szemben. A védőállásokat az orosz vezetőség sűrűn egymás mögött, a védelemre alkalmas vonalban, a lakosságnak és a hadifoglyoknak a védelmi munkálatokra való könyörtelen felhasználásával telepíti. Ezeknek elfoglalása sok vérbe és sok időbe kerül.

Hozzájárul még ehhez az előnyomulási terület földrajzi sajátossága. Számos nedves, mocsaras árterületű folyó és patak szeli keresztül lépten-nyomon ezt a területet, amely tele

¹ 6 és *Vī* gyalog-, 5 és $\frac{1}{2}$ lovashadosztály erős.

² 6 gyalog-, 1 lovashadosztály erős.

van nehezen áthatolható erdőkkel. Utakban és vasutakban igen nagy a hiány. Az esőzés gyakori. Ilyenkor a mozgás és az utánpótlás az útnélküli terepen szinte leküzdhetetlen nehézségekbe ütközik. Az utánszállításra pedig fokozottabb mértékben kellett különös gondot fordítani, mert az oroszok visszavonulások alkalmával mindent magukkal vittek vagy felégették a készleteket. Utak, vasutak és az elhelyezési lehetőségek elrombolásában az oroszok szintén mesterek voltak.

Mackensen Korcsoportja a támadást július 15-én kezdi. A támadás súlypontja a 11. hadseregnél van,¹ amely a július 16-18-ig tartó *krasznosztávi áttörési csatában* áttöri az orosz állásokat a Vieprztől nyugatra. Július 19-én azonban még mielőtt elérnék a Lublin-Cholm-vasútvonalat, a támadókat már újabb, igen erősen kiépített védőállás akasztja meg.

A 4. és a Bug-hadsereg szintén igen nehezen jut előre.

Az 1. hadseregnek július 15-18-ig a *szokali* csatában sikerül az oroszoktól a Bug nyugati partját megtisztítani és a Bug keleti partján hídfőállást teremtenie, ami ellen azután az orosz 13. hadsereg igen erős ellentámadásokat kezd.

Ebben a helyzetben július 22-én Mackensen beszünteti a további támadást, hogy aztán a hadműveleti szünetben az újabb áttörést alaposan előkészíthesse és hogy a két szárny-hadsereg (a 4. és a Bug) a 11. hadsereggel egymagasságba küzdhesse fel magát.

Hogy pedig a Bug-hadsereget a támadásra elég erőssé tegye, az 1. hadsereg 2 hadosztályával² megerősíti a Bug-hadsereget. Az ilymódon erősen meggyengült hadsereget pedig utasítja, hogy jövőben a hadcsoport jobboldalát csak védőleges módon biztosítsa.

1. *A jobboldalt biztosító csoport.* A 7. hadsereg július 14-én támadást kezd. Ez eredményezi a július 14-19-i Dnyesztermenti csatát, amelyben csapatainknak sikerül az ellenséget lekötni és helyenként a Dnyeszter túlsó partjára átjutni.

2. *Az támadó, vagy a Visztulából nyugatra támadó csoport.* Július elejétől kezdve az oroszok előkészítik a Visztula nyugati partjának a kiürítését. Ez alatt az előkészületek alatt

¹ 12 gyalog-, 1 lovashadosztály.

² XLI. tartalékhadtest.

éri az oroszokat a *Woyrsch-hadseregcsoport*¹ támadása, amelynek következtében július 17-én *Sziennonál* Woyrsch áttöri az orosz arcvonalat s július 21-ig az oroszot üldözve, Ivangorodot éri el.

A 9. hadsereg elől a Pilicától északra az oroszok július 21-én szintén visszavonulnak Varsó külső állásába.

b) *Hindenburg újabb javallata a Vilna irányába való támadásra.*

Falkenhayn újabb 2 hadosztályt von el a nyugati hadszínelhelyről és július 20-án elrendeli Hindenburgnak, hogy ezeket a Nareven át támadó csoportnál dobja harcba. Falkenhayn „a legutóbbi eseményekből következtetve, a legnagyobb mértékben valószínűnek tartja, hogy az Oroszország elleni harcban a döntés a Narevtől délre eső területen fog bekövetkezni. Ezért indokoltnak hiszi ezen a helyen a legutolsó zászlóaljnak a harcba való bevetését is, amely más helyen nem feltétlenül szükséges”².

Hindenburg ezzel szemben még mindig nem mondott le a vilnai támadás gondolatáról. Annál inkább sem, mert a július 1-ei poseni tanácskozás alkalmával Falkenhayn a Nyemenen át való támadást kilátásba helyezte. Azonkívül Hindenburg és Ludendorff azt vélték, hogy a Narev felé való hadműveletet a Narev elérésével be kell fejezni, mert a Nareven túl az már csak közönséges arcbeli utánnomulássá fajul. A Gallwitz-hadseregcsoport 16 hadosztálynyi erős és így azt erre a célra elég erősnek tartják. *Hindenburg tehát azt javasolja*, hogy a nyugati hadszínelhelyről beérkező 2 hadosztállyal a Nyemen- és a 10. hadsereget erősítsék meg.

Falkenhayn a javaslatot nem fogadja el, mert a Mackensen-hadcsoport a saját erejéből nem tud elég gyorsan előre jutni. „Mackensen gyors előnyomulása pedig igen fontos, mert a Balkán-államokra nyomást kell gyakorolni, hogy Törökország nyomasztó lőszerhiányán segíteni lehessen.”³ A Narev-csoportnak tehát a lehető legerősebbnek kell lennie, hogy minél előbb döntést idézhessen elő. „Amint azonban a Bug és Visztula közötti ellenség összeroppanásának biztos jelei mutatkoznak, a Narev-

¹ 3 német, 2 osztrák-magyar hadosztály, 1. osztrák-magyar lovas-hadosztály.

² Förster, 51. lap.

³ Falkenhayn július 21-iki válasza Hindenburgnak. (Förster, 52. lap.)

támadócsoportból tekintélyes erőt lehet majd a Nyemenhez áttolni.”¹

Hindenburg „kötelességszerűen” még egyszer figyelmezteti Falkenhaynt, hogy „Mackensen döntő tehermentesítését a 10. hadsereg megerősítésétől és Kovno bevételétől lehet remélni”.

Falkenhayn álláspontjából nem enged és július 24-én utasítja Hindenburgot, hogy a Gallwitz-hadseregcsoport támadjon délnyugati irányba és hogy a súlypontot a balszárnyra helyezze át. Erre Hindenburg tábornagy július 26-án, tehát közvetlenül Falkenhayn parancsa után és közvetlenül a schauleni csata után *sajátkezűleg írt levélben magához II. Vilmos császárhoz fordul*. Ebben a levélben kifejti, hogy csak a Vilna irányában való támadástól lehet döntő eredményt várni és ezért javasolja újból, hogy ebbe az irányba támadjanak és hogy a német keleti hadsereg balszárnyát a Mackensen-hadcsoport és Woysch-hadseregcsoport rovására erősítsék meg.

Hindenburg megint visszautasításban részesül, mert Falkenhayn attól félt, hogy a hadműveleteket a tél beállta előtt befejezni nem lehet, és hogy így a nyugati hadszínhelyen fenyegető entente-támadással szemben és a szerbek elleni hadjáratra nem lesz majd elegendő ereje.

c) *Woysich átkelése a Visztulán, Lublin és Cholm. Orosz visszavonulás kezdete. Hadműveletek augusztus 5-ig.*

Woysch vezérezredes Kövess XII. hadtestét Ivangorod előtt állva hagyja, azután, július 29-én, német csapatokkal Ivan-gorodon alul, a Radomka-torkolat közelében öt helyen átkel az eszézésektől megáradt, 1 km széles Visztulán. Az átkelésnél különösen kiténtek az osztrák-magyar utászok.

Ugyanezen a napon *Mackenripen-hadcsoportja* is megkezdte a támadást. A 11. hadsereg Biszkupice, a 4. hadsereg Lublin, a Bug-hadsereg pedig Cholm irányába támadott.

A 11. hadsereg még július 29-én a *biszkupicei áttörési csatában* áttöri az oroszok állását. A 4. hadsereg pedig a *2. lublini csatában* betör az oroszok állásába. Woysch-nak a Visztulán való sikeres átkelése, továbbá a biszkupicei és a 2. lublini csata miatt július 30-ra virradó éjjel az oroszok kénytelenek vissza-

¹ Falkenhayn előbb említett válaszirata szerinti indokolás.

vonulni. Július 30-án a 4. hadsereg bevonul Lublinba és a Mackensen-hadcsoport széles vonalban átlépi a Lublin-Cholm vasúti vonalat. Ezek az események eldöntik a *cholmi csatát* is, ahol a Bug-hadsereg csak igen nehezen jut előre. Július 1-én az oroszok Cholm-ot feladják és Linsingen csapatai még ezen a napon bevonulnak a városba.

A bizskupicei áttörés további hatása, hogy az oroszok az 1. hadseregünkkel szemben végleg feladják a még július 15-én kezdődő *szokali* csatát. A 13. orosz hadsereg abbahagyja az 1. hadseregünk elleni ellentámadását, amelyet a Mackensen-hadcsoport átkarolása céljából kezdett. Az 1. hadsereg lovassága ennek következtében augusztus 4-én Vladimir-Volinszkot szállja meg.

Az oroszok továbbüldözése a Bug és Visztula között csak igen nehezen jut előre a védelemre igen kedvező terepen, az oroszok szívós és tovább is minden talpalatnyi területet csak nehéz küzdelem árán átengedő ellentállása miatt. A balszárnyon azonban igen öröndetesen alakul a helyzet. A Visztulától nyugatra, az Ivangorod előtt visszahagyott *Kövess-hadtest* magyar csapatai augusztus 1-én *Ivangorod* öt erődjét megrohamozzák és el is foglalják, amelynek következtében az oroszok augusztus 3-ról 4-re virradó éjjel elhagyják a tervszerűen kiürített várat. A 4. hadsereg balszárnya augusztus 4-én megszállja Ivangorod délkeleti erődövét is a Vieprz és a Visztula között. Az oroszok itt az alsó Vieprz mögé mennek vissza.

Lublin és Cholm eleste, valamint Woysch csapatainak a Visztulán való sikeres átkelése miatt a Varsót védelő orosz 2. hadsereg sem maradhatott meg egymagában a Visztula nyugati partján és augusztus 3-ra virradó éjjel visszavonul Varsó erődéi mögé. Ugyancsak Woysch átkelése, továbbá Lublin és Cholm eleste miatt *Alexejev tábornok* is, az orosz északnyugati arcvonal parancsnoka augusztus 3-án elrendeli, hogy hadseregei a 10. és 5. hadsereg kivételével terepszakasonként vonuljanak vissza a Lomza-Osztrov-Sziedlecs-Kocsk-Opalin-Turiszki-vonalra. A jobboldal biztosítása a 12. hadsereg feladata volt. Ennek mindent el kellett követnie Bialisztok megvédésére. A 13. hadseregnek a Breszt és Kobrin felé vezető utat kellett lezárnia, mert „az ellenségnek Bialisztok és Breszt-Li-

tovszkon át való előnyomulása az orosz visszavonulást nagyon is kérdésessé tette volna”.¹

Ennek a visszavonulási parancsnak a következménye azután, hogy az oroszok Ivangorod és Varsó várait nem védelmézik. Varsót az oroszok augusztus 5-re virradó éjjel hagyják el, mire a különben is gyenge 9. német hadsereg² minden harc nélkül augusztus 5-én bevonul Lengyelország fővárosába, Varsóba.

A Gallwitz-hadseregcsoport július 25-ig a főerővel átkel a Nareven Pultuszk és Rozsán között. Súlypont még mindig a jobbszárnyon van, mert Gallwitz azt hiszi, hogy Viskovon át előnyomulva sikerülni fog a még Varsónál álló oroszokat átkarolnia. Július 26-28-ig a Narev-mentén azonban igen erős orosz ellentámadások kezdődnek, amelyek Gallwitz előnyomulását egyelőre megállítják és csak amikor Gallwitz a súlypontot a balszárnyra helyezi át, nyílik meg augusztus elején az út a Nareven át a hadseregcsoport balszárnya előtt is. Augusztus 3-án Gallwitz csapatai megszállják Osztrolenkát.

A 8. hadsereg, amely eddig sehogy sem tudott átkelni a Nareven, most már legalább a jobbszárnyával átkel a folyón.

Hindenburg, hogy a támadás a 8. hadseregnél is előre jusson, a Falkenhayn által a nyugati hadszínhelyről rendelkezésre bocsátott 2 hadosztállal a 8. hadsereget erősíti meg.

Novogeorgievszk bevételére a németek a *Beseler-csoportot* alakítják, amely augusztus 5-én megkezdzi a vár ostromát.

A *Nyemen-hadsereg* támadása Mittaunál és Vilna irányában a Szvjenta folyónál megakadt. A 10. hadsereg balszárnya a Rovno elleni támadást készítette elő.

d) *Hindenburg újabb javaslata a Rovno elleni támadásra, újabb erőcsoportosítás.*

Falkenhayn különösen a biszkupicei áttörés és Woyschnak a Visztulán való sikerült átkelésének hatása alatt mindinkább megerősödik abban a hitében, hogy sikerülni fog a Visztula

¹ Daniloffnak az orosz hadműveletek egyik legfőbb irányítójának véleménye. (Daniloff, 528. lap.)

² A 9. hadsereg mindössze 4 gyalog- és 2 lovashadosztály erős, mert 6 gyaloghadosztályt a Gallwitz-hadseregcsoportnak kellett átengednie.

keleti partján összeszorult orosz tömegeket még a Narevtől délre fekvő területben szétverni és megsemmisíteni.¹

Hogy tehát a Nareven át támadó csoportot megerősítse, és hogy az előnyomulást gyorsabbá tegye, továbbá, hogy az eddigi meglehetősen nagy veszteségeit pótolja, augusztus 3-án felszólítja Hindenburgot, hogy fontolja meg, nem volna-e célszerű a 9. hadsereg 1. és 2. hadosztályával a Narev-csoportot megerősíteni.

Hindenburg a Narev-csoport megerősítése helyett a 9. hadseregből felszabaduló erőknek Kovnónál való bevetését javasolja, mert „a Narevnél csapatokban nincs hiány. Csak az a baj, hogy arcban és igen nehéz terepviszonyok mellett kell támadnunk”.

Falkenhayn Hindenburgnak erre a javaslatára a 9. hadsereget elveszi Hindenburgtól és ebből a hadseregből, valamint a Woyrsch-hadseregcsoporthoz Lipót bajor herceg parancsnoksága alatt egy új harccsoportot szervez. Lipót herceg megtartja a 9. hadsereg parancsnokságát továbbra is. Az eddigi Gallwitz-csoport most a 12 hadsereg nevet kapja.

e) *Az oroszok visszavonulása a lengyelországi zsákból. Hadműveletek augusztus 6-13-ig.*

Az orosz hadseregek Alexejev tábornoknak előbb említett augusztus 3-i visszavonulási parancsa értelmében szívósan védekeznek, általános visszavonulásban vannak és minden talpalatnyi területet vérrel fizettetnek meg.

A Mackensen-hadsereget előtt a cholm-lublini vasútvonala tói 20-30 km-re északra és az alsó Vieprz mentén választották az oroszok az üldözést lassító igen erős védőállást, melynek a kiépítése több hétig tartott. Ezt az állást kellett Mackensen hadserege előtt elfoglalnia, ha azt akarta, hogy előre jusson.

Mackensen ezt a támadást alaposan elő akarta készíteni. Linsingen, a Bug-hadsereg parancsnoka azt javasolta, hogy a támadás súlypontját helyezték át a Bug- és az 1. hadseregre. Mackensen azonban elutasítja a javaslatot és továbbra is a 11. hadsereggel akarja áttörni az oroszok állását.

Amíg azonban az áttörés előkészületei folynak, a 4. hadsereg az augusztus 5-7-ig tartó *lubartovi* áttörési csatában az alsó Vieprznél áttöri az oroszok védelmi állását. Az orosz arc-

¹ Falkenhayn, 103. lap.

vonaltól keleti irányba való felsodritása azonban nem sikerül, mert bár *Lipót bajor herceg hadcsoportja* Varsó és a 4. hadsereg balszárnya között megkezdte keleti-irányban az előnyomulást és bár a Woyrsch-hadseregcsoporthoz jobbszárnyán a 4. hadsereg balszárnyához zárkózva augusztus 9-én Lukovot éri el, az oroszoknak sikerül idejekorán visszavonulniuk. Az orosz hadseregek már augusztus 9-12-e között elérik az Alexejev által megparancsolt vonalat. De itt nem állanak meg, mert a szárnyak veszélyeztetése miatt nem akarták, hogy visszavonulásuk kétségessé váljék.

A 12. hadseregnél (eddiggi Gallwitz-csoport) ugyanis Gallwitz a támadás súlypontját a balszárnyra helyezi át és azután az Osztrov-Lomzsa-vonalon augusztus 4-8-ig tartó nehéz és véres küzdelemben az oroszokat visszadobja. Augusztus 9-én a 8. hadsereg beveszi Lomzsát, augusztus 10-én pedig mind a 12., mind a 8. hadsereg folytonos harcok között átlépi az Osztrov-Lomzsa-vonalat. A következő napokon mindkét hadsereg újabb harcokat vív a lépésről lépésre visszavonuló oroszokkal. Augusztus 13-án ugyan már csak 30 km-re állanak Bialisztoktól, de az oroszoknak sikerült még idejekoráni visszavonulásukkal az átkarolástól megmenekülniük.

Augusztus 13-i helyzet:

a *Mackensen-hadcsoport* elérte a Bug-hadsereggel Vlodovát, a 4. hadsereg balszárnyával Lukovtól keletre a varsó-breszt-litovszki vasútvonalat. Az előnyomulási terület megszűnik. Ezért a 4. hadseregből augusztus 4-től kezdve fokozatosan 4 hadtestet vonnak ki az arcvonaltól mögé, az 1. hadsereg megerősítésére. A 11. hadseregnek is tetemes erőt kell a 2. vonalba hátravonni. A Bug-hadsereget, amely augusztus 10-én már egy hadosztályt kapott a 11. hadseregtől, most még egy hadtesttel és egy lovas-hadosztállyal erősítik meg.

Lipót bajor herceg hadcsoportja jobbszárnyával csatlakozott a 4. hadsereghez és elérte Lukovtól északra a lukov-breszt-litovszki vasútvonalat. Balszárnyával Szokolovon át a Búghoz közeledett.

Hindenburg hadsereg csoportjánál a 12. és 8. hadsereg Bialisztok-vonaltól nyugatra kb. 80 km-t nyomult elő. Beseler Novogeorgievszk ellen megkezdte a rövidített támadási eljárást. A 10. hadsereg megindította a Rovno elleni támadást, a Nyemen-hadsereg pedig augusztus 8-12-ig orosz ellentámadásokat sikeresen ver vissza.

f) *Falkenhayn augusztus 13-i intézkedése és Hindenburg augusztus 13-i javaslata balszárnyának megerősítésére.*

Augusztus 13-án Falkenhayn már látja, hogy az oroszoknak sikerült a Bug-Vieprz-Narev-folyók határolta területből kimenekülni. Reméli azonban, hogy a Mackensen-hadcsoporthoz Breszt-Litovszkon, a 12. hadseregnek Bialisztokon át való kíméletlen és gyors előnyomulása árán sikerülni fog még az oroszoknak igen érzékeny veszteséget okozni.

Augusztus 13-án Falkenhayn tehát ennek megfelelően megparancsolta, hogy a

Mackensen-hadcsoporthoz Breszt-Litovszk felé biztosít és a 11. hadsereg balszárnyával Biala-Janovon át nyomul elő. A Breszt-Litovszktól keletre vezető utak elleni vállalatok igen kívánatosak.

A Lipót herceg hadcsoportjának jobbszárnyával a Bug melletti Niemirovon át kellett előnyomulnia,

A 12. hadseregnek Bielsz irányába át kellett törnie és a Búgon át visszavonuló oroszok oldalába és hátába kellett jutnia.

Hindenburg ugyancsak augusztus 13-án balszárnyának sürgős megerősítését javasolja a Rovnon át megindítandó támadás céljából. Hindenburg nézete szerint ugyanis az oroszoknak már sikerült a harapófogóból kimenekülnie és most már az eddigi támadási irány betartása mellett csak arcban lehet visszanyomni az orosz hadsereget. Az oroszok megsemmisítésére az egyedüli út, ha Hindenburg balszárnya az oroszok háta és összekötővonalaira tud jutni. Ez pedig csakis a Rovnon át való támadással lehetséges, ha ugyan már nem késő.

Falkenhayn Hindenburg javaslatát ismét elutasította azzal, hogy esetleg majd a mostani hadműveletek befejezése után a kívánt megerősítés lehetséges lesz, ha azt az általános hadihelyzet megengedi.

Falkenhayn különben válaszában kifejti, hogy a lezajlott hadműveleteknek a célja nem az oroszok „megsemmisítése” volt, hanem csupán a „legfelsőbb hadvezetőség céljainak megfelelő győzelem”. Ezt a célt pedig Falkenhayn szerint tagadhatatlanul érték, mert az orosz három hónap alatt $\frac{1}{2}$ millió foglyot és rengeteg hadianyagot veszített. „Vesztesége még növekedni fog,

mert a Bialisztok-Breszt-Litovszk közötti térben nem kevesebb, mint öt megvert ellenséges hadsereg szorong.”¹

g) *Rovno eleste. Az oroszok és Falkenhayn újabb elhatározása. Hadműveletek augusztus 19-ig.*

Falkenhayn augusztus 13-i intézkedése értelmében folytatód-
nak a hadműveletek.

A hadseregek azonban csak igen nehezen jutnak előre. Az oroszok igen ügyesen vívják az időnyerésért és a visszavonulás lassításáért vívott harcaikat. Ehhez járulnak még az igen nehéz utánszállítási viszonyok is. Így történik azután, hogy a *Mackensen-hadcsoport* balszárnnya csak augusztus 19-én lépi át Janov környékén a Búgot.

Ennek a hadcsoportnak jobbszárnján azonban a Bug-hadsereg, amelyet all. hadsereghez tartozó VI. osztrák-magyar hadtesttel erősítenek meg, erejének zömével, parancs ellenére, saját kezdeményezéséből Vlodovát foglalja el és megkezdí a Bug keleti partján Breszt-Litovszk irányában az előnyomulást, mialatt a kassai VI. hadtest a Bug nyugati partján Breszt-Litovszk előterét tisztítja meg az oroszról.

Lipót bajor herceg hadcsoportja is csak augusztus 17-én tudja átlépni Niemirownál és ettől nyugatra a Búgot, a 12. és 8. *hadsereg* azonban nem tudta elérni a bresztlitovszk-bialisztok-oszovieci vasútvonalat.

Ebben a helyzetben augusztus 18-án esik el *Rovno*, amelyet a német 10. hadsereg foglal el, 20.000 foglyot ejt és több száz löveget zsákmányol.

Rovno egyik főpillérje volt az orosz Nyemen-védelemnek és annak a védelmi állásnak, amely az eddigi elhatározások értelmében az orosz visszavonulás szélső határa volt: a rigai öböl-Nyemen-vonal Rovno- és Grodnoval, azután Bialisztok-Breszt-Litovszk-Bug-vonal. Rovno eleste az orosz hadvezetőség szerint² ennek a vonalnak az áttörését jelentette, ezért *elhatározzák*, hogy a visszavonulást tovább folytatják az ország belsejébe, ha lehet, oly védelmi állásig, mely még megengedi, hogy a Dünaburg-Vilna-Baranovicsi-Rovno-vasútvonalat használhassák.

¹ Falkenhayn augusztus 14-i válaszirata. (Falkenheyn, 107-108. lap.)

² Daniloff, 555. lap

Az orosz legfelsőbb hadvezetőség most az eddigi, egyedül Alexejev tábornok parancsnoksága alá tartozó északnyugati arcvonalat két részre osztja: az északi és a nyugati arcvonalra. Az *északi arcvonal* a 6., 12. és 5. hadseregekből alakul Ruszki tábornok alatt,¹ a *nyugati arcvonal* pedig a 10., 1., 2., 4. és 3. hadseregből alakult Alexejev parancsnoksága alatt. Az új beosztásnak augusztus 31-én kellett életbelépnie.

Augusztus 20-án az orosz legfelsőbb hadvezetőség főhadiszállása Baranovicsiból Mohilevbe költözik át.

Rovno eleste azonban a németeknél is éreztetni hatását.

Hindenburg & 10. hadseregnek elrendeli, hogy balszárnyával Vilna irányában folytassa a támadást.

A 12. és a 8. hadsereg északkeleti támadási irányt kap, míg a *Nyemen-hadseregnek* támadólag kellett a hadcsoport baloldalának biztosításáról gondoskodnia.

Falkenhayn augusztus 19-én végre-valahára beleegyezik Hindenburg vilnai támadási tervébe. A 10. hadsereg kérelmezett megerősítését azonban nem engedélyezi, bár ezt néhány nap múlva Conrad is javasolja. Mindössze azt helyezi kilátásba, hogy Novogeorgievszk eleste után Beseler csoportjából három Landwehr-hadosztályt fog Hindenburg rendelkezésére bocsátatni. Falkenhayn ugyanis a vilnai támadást Hindenburg külön hadműveletének tekintette, amelytől ő döntő eredményt nem várt. Falkenhayn a nagy közös hadműveleteket a keleti hadszínhelyen már befejezetteknek gondolta és ezután már csak arra törekedett, hogy minél több erőt tudjon a szerbek ellen való támadáshoz és a nyugati hadszínhelyen a védelmi harchoz szabaddá tenni.

Falkenhayn különben augusztus 19-én beleegyezik Conrának egy „külön hadműveletébe” az úgynevezett „rovnói hadjáratiba is.

Conrad eme támadásának célja az volt, hogy az oroszoknak Lembergől csak kétnapi menetre a Felső-Bug mentén húzódó állását még hátrább szorítsa és hogy Lemberg védelmét még biztosabbá tegye. Conrad ezért Kövel irányába át akart törni, hogy az orosz délnyugati és nyugati arcvonal között az amúgyis gyenge összeköttetést áttörje. Az áttörés után Conrad az orosz

¹ A 6. hadsereg Szt.-Pétervárott és Finnországban volt, a 12. hadsereget egészen újból állították fel a gárdahadtestből és a 13. hadsereg legkevésbé megviselt 2 hadtestéből Gorbatovszky tábornok parancsnoksága alatt. A 13. hadsereget és a régi 12. hadsereget felosztották.

délnyugati arcvonalat át akarta karolni és egész Galíciát az oroszról megtisztítani szándékozott. A támadás végrehajtásához Falkenhayn beleegyezésével az 1. hadseregnek augusztus 22-én a Mackensen-hadcsoporthól ki kellett válnia. Azonkívül Breszt-Litovszk bevétele után még a 4. hadseregnek és a 11., illetőleg most már a Bug-hadsereghez tartozó kassai VI. hadtestnek is Conrad rendelkezésére kellett állnia.

h) *A nyári hadjárat vége. Hadműveletek augusztus 29-ig.*

Augusztus 20-án elesik *Novo-Georgievsk*. Vele 85.000 fogoly, 7-800 löveg kerül német kézre.

A 10. hadsereg Hindenburg parancsa értelmében még augusztus 19-én folytatja a támadást Vilna irányában, de a kezdődő orosz ellentámadások miatt a támadás Rovno-Vilna között, feleúton megakad. Az oroszok elhatározásuk értelmében visszavonulásukat a Nyemen-Bohr-vonal kiürítésével ugyan megkezdik, de azért a 10. hadsereg közepe csak igen nehéz harcok árán tud átkelni a Nyemenen és csak augusztus 26-án tudja Olitát megszállani.

A 8. hadsereg augusztus 22-én *Oszoviec* fontos vasúti zárórődöt, szeptember 4-én pedig *Grodnót* szállja meg.

A Hindenburg-hadcsoport balszárnyán a *Nyemen-hadsereg* jobbszárnya, a 10. hadsereg előnyomulásához csatlakozva Vilkomirt éri el, a balszárnya pedig szeptember 3-án Friedrichstadt Üszkübl között az oroszokat a Duna északi partjára dobja vissza. A rigai igen erősen kiépített hídfő továbbra is az oroszoké marad.

Mindezekből megállapítható, hogy Hindenburg támadása Vilna felé megakadt, mert az oroszok tekintélyes erőket vontak össze Vilna környékén és mert a 10. hadsereg a támadás folytatásához gyenge.¹ Hindenburg épp ezért a 10. hadsereg balszárnyának megerősítésére Kovnóhoz rendeli a *Novo-Georgievsk*-nél felszabadult 3 hadosztályt, azonkívül a 8. és 12. hadseregből kivonandó 4 hadosztályt. Azonkívül még a 10. hadseregen belül is tol el erőket a balszárnyra.

¹ A 10. hadsereg ereje: 9 gyalog-, 2 lovashadosztály s néhány önálló dandár.

Lipót bajor herceg és Mackensen hadcsoportja folytonos utóvédharcok között csak lassan tudják folytatni előnyomulásukat a tervszerűen visszavonuló oroszokkal szemben. Augusztus 25-én mégis elérik a Lezsnát. Ugyanezen a napon nehézr tüzérségi előkészítés és támogatás nélkül a kassai VI. hadtest áttöri Breszt-Litovszk erődövét, melyet az oroszok megkezdték kiüríteni és Linsingen ezt észrevéve, elrendelte Breszt-Litovszk megtámadását, még mielőtt az ostromtüzérség beérkezett volna. Augusztus 26-án a vár a mi csapatainké. A 70.000 lakost számláló várost az oroszok felgyújtják.

Augusztus végén Mackensen és Lipót herceg hadcsoportja a folytonos harcok között eléri Kobrin és a bialovesi erdő keleti szegélyét.¹

Az arcvonal tehát csaknem kiegyenesedett. Azokat az orosz haderőket, melyek a Bug-Visztula-Narev közötti területen tömörültek össze, *Falkenhayn hadműveleti terve szerint megsemmisíteni nem lehetett.*

Augusztus 28-án Falkenhayn beszünteti a további üldözést és elrendeli, hogy a hadseregek tartós védelemre rendezkedjenek be.

Augusztus 27-én vonják ki az első német hadosztályt a Mackensen-hadcsoportból, hogy Szerbia ellen küldjék le.

Augusztus utolsó és szeptember első napjaiban még további 8 hadosztályt vonnak ki a Mackensen és Lipót herceg hadcsoportjából részint a szerbek elleni hadműveletekre, részint a franciák és angolok ellen.

Orosz részen szeptember 5-én II. Miklós orosz cár maga áll személyesen hadseregeinek élére. Nikolajevics Miklós nagyherceget a kaukázusi hadsereg főparancsnokává nevezi ki. Ugyanekkor felváltották még Januskevics tábornokot, az egész orosz haderő vezérkari főnökét és Daniloff tábornokot, a főszállás-mestert, a nagyherceg közvetlen munkatársait is. A vezérkari főnök utóda Alexejev tábornok, helyette a nyugati arcvonal parancsnoka Evert tábornok, helyette pedig a 4. hadsereg parancsnoka Ragosza tábornok lett.

¹ A bialoves-i erdővel a cár híres vadaskertje, az őserdő többszázéves öreg fáival és egész Európában még csak itt tenyésző bölénycsordáival a németek kezébe került.

i) *A rovnói hadjárat.**Helyzet*

Az osztrák-magyar 7. hadsereg a besszarábiai határ és a Dnyeszter-mentén; a Délnémet-hadsereg és az osztrák-magyar 2. hadsereg a Zlota-Lipa-Bug-Vladimir-Volinszk-vonalában.

Orosz: az északnyugati arcvonal Ivanov tábornok parancsnoksága alatt szemben az osztrák-magyar csapatokkal védelmi állásban. Jobbszárnyról balfelé a 8. hadsereg Kövel-Vladimir-Volinszk és a Bug, a 11. hadsereg a Zlota-Lipa, a 9. hadsereg a Zlota-Lipa, Dnyeszter és a határ mentén.

Az összeköttetés a jobbszárnyon a Pripjatj-mocsarakon át a nyugati arcvonal balszárnyával igen laza.

Elhatározások és tervek.

Conrad: az orosz délnyugati arcvonalra döntő csapást akar mérni, de legalább is Lemberg-től az oroszokat távolabbra akarja visszanyomni. Szeretné Galíciát teljesen felszabadítani és Rovno elfoglalásával a Pozelin át vezető dél-északi vasútvonalat megszakítani.

Mindebbe augusztus 19-én Falkenhayn is beleegyezik.

A hadműveleti cél elérésének módja: áttörés Luck-Rovno irányába, azután az orosz arcvonal déli irányba való felsodródítása.

Erőcsoportosítás, feladatok:

áttörő csoport az 1. hadsereg, megerősítve a Falkenhayn által átengedett 4. hadsereggel és a kassai VI. hadtesttel, támad a Vladimir-Volinszk-Kovel közötti területről. A 2. és déli hadsereg belső szárnyai pedig Zlocsov irányába törnek át;

arctámadó csoport: a Délnémet- és a 7. hadsereg, amelyeknek támadással az oroszokat le kell törniök.

Összerő 37 és ½ gyalog-, 8 és ½ lovashadosztály.

Ivavov tábornok feladata fokozatos, terepszakasról-terepszakaszra, legfeljebb a Bug-Zbrucs-vonalig való visszavonulás. Az ellenségnek, ameddig az nem feltétlenül szükséges, területet Ivanov nem akar átengedni.

Ezt a célt ellentámadással egybekötött védelemmel akarja elérni.

Rendelkezésre áll a 8., 11. és 9. hadsereg, összesen 29 gyalog-, 14 lovashadosztály.¹

A hadműveletek lefolyása.

Az 1. hadsereg Vladimir-Volinszkról, átkaroló csoportja² pedig KovelrőJ Luck irányába augusztus 26-án kezdi meg a támadást. Az átkarolás érvényesülésekor Ivanov az átkarolás elől augusztus 28-ra virradó éjjel a jobbszárnyat Luck elé, - augusztus 28. és 29-én pedig a közepet és a balszárnyat a zlocsovi magaslatokra és a Sztripa mögé vonja vissza.

Az osztrák-magyar hadseregek a támadást az új orosz állás ellen tovább folytatják. Az átkaroló csoport augusztus 30-án Lucktól északra átkel a Sztir folyón. Az újabb átkarolás következtében bekövetkezett válságos helyzetben Ivanov a döntés elől megint igen ügyesen tér ki ,31-ére virradó éjjel.

Jobbszárnyát a Luck-Rovno között félúton húzódó védelmi állásba vonja Vissza. „A 2., a Délnémet- és a 7. hadsereg előtt pedig az orosz 11. és 9. hadsereg a Dubnótól nyugatra és a Szereth mögött választott védelmi vonalba megy vissza.³

Közben beérkezik a 4. hadsereg is. Ebből és az 1. hadseregiből a 4. hadsereg parancsnokának, József Ferdinánd főherceg parancsnoksága alatt új hadseregcsoportot alakítanak. A támadás továbbfolytatása céljából József Ferdinánd főherceg a 4. hadseregnek a Rovno, – az 1. hadseregnek Dubno elfoglalását tűzi ki célul, míg arcban a 2. hadseregnek Bródyra, a Délnémet- és a 7. hadseregnek a Szereth-vonalra kellett támadnia.

A támadás kezdetben sikerrel jár. Szeptember 6-án a 2. hadsereg *Podkammél* betör az oroszok állásába. Az 1. hadsereg szeptember 8-án elfoglalja Dubnót. A 4. hadsereg szintén visszadobja az oroszot a Sztubla patak mögé. A 4. hadseregből most egy átkaroló csoportot alakítanak, amelynek a Gorin

¹ Az orosz hadosztályok erősebbek, mint az osztrák-magyar hadosztályok és így a rovnói hadjáratban mindkét fél részéről kb. egyenlő erők vettek részt. Az északi szárnyon, a hadműveletek kezdetén az osztrák-magyar csapatok jóval erősebbek az orosznál.

² Az átkaroló csoportot 3 gyalog- és 1 lovashadosztály (2., 3. gyalog-, 21. lövészadosztály és a 4. lovashadosztály) alkotta limanova-1 aparovai Roth gyalogsági tábornok parancsnoksága alatt.

³ Az új védelmi állás: Putilovka-folyócska, az Ivka melletti Mlinov, a Plaszevka melletti Kozsin, Radzsivilov, az Ivka középső folyása, Podkamien, Zalosce, a Szereth folyó mente.

folyón való átkelésével meg kellene kerülni az oroszok északi szárnyát. Mielőtt azonban ez az átkarolás érvényesülne, Ivanov ellentámadásba megy át.

Az ellentámadást az orosz 11. és 9. hadsereg kezdi szeptember 12-én. Ez az ellentámadás a Délnémet- és a 7. hadsereget a Szerethől a Sztripa mögé dobja vissza.

Következő nap Ivanov a 8. hadsereggel is támadásba megy át, 4. hadseregünket teljesen megveri és József Ferdinánd főherceg hadcsoportját szeptember 17-én a Sztir-Ikva mögé dobja vissza.

A Délnémet- és a 7. hadseregnél a válságot a kassai VI. hadtest oszlatja el, amely a Sztripához beérkezve, támadásba megy át és szeptember 17-én Ivanov balszárnyát újra a Szereth mögé dobja vissza. Csapataink azonban nem mennek előre a Szereth-hez, hanem Conrad parancsára a Sztripa mögött maradnak.

A 4. hadsereg további visszavonulását megakadályozandó, a szerb hadszínhelyre szánt XVII. hadtestet rendeli Conrad az északi szárnyra. Azonkívül Conrad kérelmére a német legfelsőbb hadvezetőség két gyalog- és egy lovashadosztályt küld segítségül a Bug-hadseregből, amely szeptember 16-án Pinszket foglalta el. Az osztrák-magyar XVII. hadtestből és a Bug-hadseregtől küldött seregtestekből alakul a Gerock-seregcsoport. Ebből, valamint a József Ferdinánd főherceg parancsnoksága alatt álló osztrák-magyar 4. hadseregből Linsingen parancsnoksága alatt a Linsingen-hadseregcsoportot alakítják.

Linsingen azután a Gerock-seregcsoportot Pinszkből Ljubasz-Kolkin át a Sztiren keresztül támadó orosz 8. hadsereg oldalába támadásra rendeli. Amikor Gerock csapatai szeptember 25-én Kolkit elérik, az oroszok visszamennek a Putilovka mögé.

Szeptember végén azután Conrad elrendeli a védelmi állások tartós kiépítését a Sztir-Kormin-Putilovka-Ikva-Tarnopol-Sztripa-Dnyeszter-besszarábiai határ vonalán.

j) *Hindenburg támadása Vilnára.*

A Hindenburg-hadseregcsoport helyzete szeptember 8-án.

A 12. hadsereg előnyomulóban Volkoviszka felé, a 8. hadsereg Grodno elfoglalása után szintén előnyomul kelet és északkeleti irányban. Mindkét hadfeereg előtt túlerős ellenség. A 10. hadsereg közepe előnyomulóban Olitáról Orani felé. A 10. hadsereg jobb-

szárnyának támadása megakadt fele úton, Rovno-Vilna között. A Nyemen-hadsereg jobbszárnya Vilkomirnál, bajszárnya Friedrichstadt-üxküll között a Dunánál, azután a rigai öböl, Rigától délre.

Hindenburg elhatározása és terve.

Hindenburg szándéka: a támadást a 10. hadsereg megerősítése után Vilnára tovább folytatni.

Hindenburg a Novogeorgievszknél felszabaduló 3., 8. és 12. hadseregtől négy gyaloghadosztályt Rovnora útba indít, hogy ezekből megfelelő támadó csoportot alakítson, amelyhez még a 10. hadsereg közepéről és jobbszárnyáról is tol el erőket.¹

Augusztus 28-án Falkenhayn elrendeli Hindenburgnak, hogy a Narevtől északra már megkezdett hadműveleteket folytassa tovább, úgyhogy az ellenség lehető legnagyobb veszteséget szenvedjen. Azonkívül arról is értesíti, hogy a lehető legcsekélyebb erővel kell kijönnie és azt is közli még, hogy a közeljövőben 10-12 hadosztályt el fog vonni tőle.

Szeptember 4-én Falkenhayn arra figyelmezteti Hindenburgot, hogy szeptember közepén két hadosztályt, a többi hadosztályt pedig azután háromnapos időközökben Hindenburg hadseregcsoportjánál ki kell vonnia az első vonalból.

Mackensen és Lipót bajor herceg hadseregcsoportjánál a más célokra kivont 9 hadosztály kiválása után megmaradt erők tovább folytatják előnyomulásukat, azzal a szándékkal, hogy a Falkenhayn által elrendelt vonalban tartós védelemre berendezkedhessenek. Ezt a vonalat Linsingen javaslatára Falkenhayn a Mackensen- és Lipót-hadseregcsoportok számára szeptember 9-én véglegesen Pinszk-Baranovicsi vonalában határozta meg.

Mackensen különben szeptember 8-án a szerb hadszínhelyre utazik el. Hadseregcsoportja beolvad Lipót herceg hadseregcsoportjába.

Hindenburg terve: áttörés Vilna-Dünaburg között és azután az áttörés helyétől délre lévő orosz főerők jobbszárnyát átkarolni.

Ebből a célból a 10. hadseregnek súlyponttal a balszárnyán a Vilij áttől északra, Vilna-Szmorgon irányába kellett támadnia.

¹ A 10. hadsereg parancsnoka, Eichhorn vezérezredes, ereje 12 gyalog-, 4 lovashadosztály, 5 vegyesdandár (III. tartalék, XL. tartalék, XXI. és I. hadtestek, valamint a 6. lovashadtest) lesz ily módon.

Ezalatt a Nyemen-hadsereg súlyponttal a jobbszárnyon Duna-burg irányában támad és az oroszokat a Duna túlsó partjára kényszeríti vissza. Ilymódon a 10. hadsereg balszárnyát is biztosítja. A 10. és Nyemen-hadsereg támadó szárnyai között erős lo-vastestnek kellett előnyomulnia, hogy Polock-Molodecsno és az Orsa-Minszk-et összekötő vasútvonalakat áttörje.

Oroszok helyzete és terve.

Az oroszok visszavonulóban minden talpalatnyi területet szí-vósan védenek. Védelmi állásuk a németek előbb említett vonalá-val szemben húzódik.

A főparancsnok szeptember 5-től kezdve II. Miklós cár. Ve-zérkari főnök Alexejev tábornok.

Északi arcvonal: Ruszki tábornok: 12., 5. hadsereg. Nyugati arcvonal Evert tábornok: 10., 1., 2., 4. és 3. hadsereg. A 10. had-sereg mögött Vilna környékén 2 hadtestből álló tartalék¹ a leg-felsőbb hadvezetőség rendelkezésére.

Hadműveletek lefolyása.

A megerősített német 10. hadsereg *felvonulása* szeptember 8-án fejeződött be.

A 10. és Nyemen-hadsereg támadása szeptember 9-én kezdő-dik. Az áttörés sikerül. Az áttörés után az első napokban a néme-tek gyorsan haladnak előre, de közvetlenül *Vilna előtt megakad* az előnyomulás. A 10. hadsereg *átkaroló csoportja* is, amely a Vi-liját Szmorgon-Vilna között fele úton lépi át, szintén nem tud előrejutni, bár már a németek észak felől félkörben veszik körül a Vlnát védelmező oroszokat.

A 10. hadsereg északi szárnyán előnyomuló 6. lovashadtest szeptember 13-án a Vilna-Dünaburg vasútvonalat *Svenciáni* környékén megszakítja, ezután pedig *Molodecsno* irányában tör elő és az orosz 10. hadsereg hátában Szmorgonon át előnyomulva szeptember 15-én Vilejkát éri el. *Robbantó járőrök* pedig robban-tásokat végeznek a *Polock-Molodecsno* és az *Orsa-Minszk* közötti vasútvonalakon.

¹ A. gárda és a III. szibériai hadtest. (Daniloff, 564. lap.)

A Nyemen-hadsereg fő támadó csoportja szeptember 14-én Dünaburgra, a középső csoportja pedig a következő napokban Jakobstadtra szorítja vissza az orosz 5. hadsereget.

Az orosz legfelsőbb hadvezetőség a 10. hadseregük jobbszárnyára, a Szmorgon-Dünaburg közötti területbe, a 2., majd az 1. orosz hadsereg eltolását rendeli el, hogy azután ezzel a tekintélyes erővel a Vilna-Szmorgon-Vilejka-Narocs-tó vonalában húzódó és a vilnai orosz arcvonalat teljesen átkaroló német 10. hadsereget felsodrítsa.

Hindenburg viszont, hogy erősebbé tegye mind a Nyemen-hadsereget, mint a 10. hadsereget, a hadseregcsoport déli szárnyáról von ki csapatokat és azokat tolja el északra.

Az így meginduló küzdelemben a német 10. hadseregnek szeptember 18-án sikerül ugyan Vilnát elfoglalnia, de a további előnyomulás Vilna-Szmorgon között déli irányban teljesen megakad a német csapatok gyengesége miatt. Arcban a 10. hadsereg jobbszárnya és a 8. és 12. hadsereg csak igen lassan, az oroszok szívós, folyton megújuló ellentállása közben éri el szeptember 25-ig Novo-Grodek-Berezina¹ vonalát.

Az oroszok viszont szeptember 21-én Szmorgont, 23-án pedig Vilejkát foglalják el. Minden további támadásukat azonban a németek visszautasítják.

Hindenburg hadseregcsoportjától délre különben szeptember 25-ig Lipót herceg hadseregcsoportjának sikerül elérnie a 9. hadsereggel a Szervecs folyócskát, a Woyrsch seregcsoportjával Baranovicsit. A Bug-hadsereg pedig szeptember 16-án Pinszkeü foglalta el.

A hadműveleteket tovább folytatni nem lehetett, mert ahhoz nagyobb erő lett volna szükséges, mint amennyi Hindenburg rendelkezésére állott.

És még ezeket az erőket is meg kellett a német legfelsőbb hadvezetőségnek gyengítenie.

Falkenhayn már szeptember 19-én elrendeli Hindenburgnak, hogy a 8. hadseregből 1 hadosztályt azonnal vonjon ki és indítsa

¹ A Nyemen mellékfolyója. Egész jelentéktelen kis folyócska, „Szaberezina”-nak is hívják. Az 1812. évi háborúban Napoleon átkeléséről híressé vált Gerezina ettől keletre, Boriszov-Bobruiszk-on keresztül folyik és a Dnyeper mellékfolyója.

útba a nyugati hadszínhelyre, továbbá, hogy még 6 hadosztály kivonását is készítse elő, amelyek szintén rövidesen útba indítandók lesznek. Ezt a parancsot Hindenburg tehát közvetlenül Vilna bevétele után kapja, amikor még nagy sikerre számított és ennek a sikernek eléréséhez erőre volt szüksége, továbbá akkor, amidőn az oroszok Szmorgon-Dünaburg között a legerősebben támadtak és ennek elhárítása miatt a Nyemen-hadsereget meg kellett volna erősítenie Hindenburgnak. A szeptember 19-i parancs ellen Hindenburg óvást is emel, de hasztalanul.

Szeptember 25-én Falkenhayn azután elrendeli, hogy Lipót bajor herceg hadseregcsoportja tartós védelemre rendezkedjék be Pinszk-Baranovicsi-Szervecs vonalában. Hindenburgnak Falkenhayn a tetszésére bízta, a Berezina-torkolat és tenger között a tartós védelmi állás vonalának megválasztását.

Ezek után Hindenburg szeptember 27-én beszünteti a további támadásokat és elrendeli, hogy a csapatok a Berezma-torkolat-Narocs-tó-Driszvjáti-tó-Dünaburg-Duna vonalán tartós védelemre rendezkedjenek be.

k) Az oroszországi nyári hadjárat végleges befejezése.

A harcok a vilnai és a rovnói támadó hadműveletek lezajlása után északon még október második feléig, Voliniában és Galíciában egész november közepéig tartanak. Ezek a harcok bár változást nem okoztak, de azért mégis azt mutatják, hogy az oroszok harci ereje nem tört meg, mert erős és sokszor veszélyes támadásaik miatt a német és osztrák-magyar csapatok nyugalomhoz nem juthattak.

A harcoló csapatok arcvonala különben a besszarábiai határ-Dnyeszter-Sztripa-Tarnopol-Ikva – Putilovka-Kormin-Sztir-Pinszk – Baranovicsi – Szervecs – Berezina-Szmorgon-Narocs-tó-Driszvjáti-tó-Dünaburgi hídfő-Duna-Jakabstadt-Friedrichstadt – Üszkübl-Rigai hídfő-Rigai tengeréből húzódott.

A kötelékek rendezése után a parancsnoklási viszonyok a következőképen alakultak *

Németek.

A német legfelsőbb hadvezetőség alá rendelve	Hindenburg tábornagy hadsergcsoportja	A tenger és feleút Jakobstadt — Dünaburg között	8. <i>hadserg</i> Belov tábornok alatt, az eddigi Nyemen-hadsereg, amelynek a neve már nem volt megfelelő	
		Feleút Jakobstadt — Dünaburg és a Diszna között	<i>Scholtz-sergcsoport</i> , a régi 8. hadserg parancsnokának parancsnoksága alatt a 10. és Nyemen-hadsereg belső szárnyain állítják fel	
		a Diszna és Szmorgon között	10. <i>hadserg</i> Eichhorn tábornok alatt	
		Szmorgon és a Berezina torkolat között	12. <i>hadserg</i> Fabeck tábornok alatt a régi 8. és 12. hadserg összevonásából alakult. A 12. hadserg volt parancsnoka Gallwitz tábornok a szerb hadszínhelyre ment	
	Lipót bajor herceg hadsergcsoportja	Berezina torkolat és Baranovicsi között	9. <i>hadserg</i> Lipót bajor herceg alatt	
		Baranovicsi és a Jaziolda között	<i>Woyrsch-sergcsoport</i>	
		Jaziolda és Pripetj között	<i>Gronau-sergcsoport</i> , a volt 11. és a Bug hadserg maradványa	
	Az osztrák-magyar hadserg-főparancsnokság alá rendelve	Linsingen-hadsereg-csoport		<i>Gerock-sergcsoport</i> , a volt Bug hadserg része
				4. <i>hadserg</i> József Ferdinánd főherceg alatt
Bóhm-Ermolli-hadsereg-csoport			1. <i>hadserg</i> Puhalló tábornagy alatt	
			2. <i>hadserg</i> Bóhm-Ermolli lovassági tábornok alatt	
			<i>Délnémet-hadsereg</i> Bothmer tábornok alatt	
		7. <i>hadserg</i> Planzer Baltin tábornok alatt		

Oroszok.

II. Miklós cár Vezérkari főnök: Alexejev tábornok	Északi arcvonal: Ruszki tábornok	{	12. hadsereg: Gorbatovszki tábornok 5. hadsereg: Plehve tábornok 1. hadsereg: Litvinov tábornok
	Nyugati arcvonal: Evert tábornok	{	2. hadsereg: Szmirnov tábornok 10. hadsereg: Radkevics tábornok 4. hadsereg: Ragosza tábornok 3. hadsereg: Lösch tábornok
	Délnyugati arcvonal: Ivanov tábornok	{	8. hadsereg: Bruszilov tábornok 11. hadsereg: Cserbacsov tábornok (dec.-től kezdve Szaharov) (7. hadsereg: Cserbaesov tábornok, csak dec.-től kezdve) 9. hadsereg: Leicsicki tábornok

6. Sikertelen békekísérlek.

Júliusban Falkenhayn azt javasolja a német kormánynak, kísérelje meg, hogy Oroszországgal érintkezésbe lépjen és vele megegyezésre jusson, mert „katonai szempontból igen fontos lenne az Oroszországgal kötendő béke, amellyel szemben minden területnyereségről való lemondás sem játszik szerepet”.¹

Bethmann-Hollweg, a Német-birodalom kancellárja, ezt sikertelenül meg is kíséri.

Az első sikertelen kísérlet azonban nem ismétli meg, sőt 1915 augusztus 15-én a birodalmi gyűlésen „Lengyelországnak az orosz iga aló való felszabadításáról” beszél, ami azután minden békekísérletnek eleve útját vágja.

7. Tehermentesítő hadműveletek a többi hadszínhelyen.

a) *A franciák sorozatos támadásai.*

(Lásd 70. számú vázlatot.)

A július 7-i chantilly haditanács értelmében a franciák az oroszok tehermentesítése céljából

a *Woevre sikságon és St. Mihiel környékén* július 18-ig to-

¹ Falkenhayn, 130. lap.

vább folytatják azokat a támadásokat, amelyeket még áprilisban kezdettek. Eredménye igen csekély ezenkívül

a *Voges-ben* Colmar irányába és a Reichsackerkopfon indítanak a franciák szintén eredmény nélküli támadást;

az *Argonnes-ben* a franciák szintén támadnak, de nem annyira az oroszok tehermentesítésére, hanem válaszul a németeknek állásjavítás céljából június 30-tól július 2-ig tartó és július 13-án újból kezdődő támadására. A németeknek ezekben a harcokban sikerül az állásaik megjavítására szükséges területet elfoglalniok és végleg meg is tartaniok. Ennek következtében a nagyobb támadások megszűnnek.

b) *A champagnei és az artoisi őszi csata.*

1. *Előzmények.*

*A entente hadműveleti célja:*¹

1. döntést előidézni a nyugati hadszínhelyen,
2. az oroszokat tehermentesíteni,
 1. a németeket a Maas-vonalig visszaszorítani és Franciaország és Belgium megszállott részeit felszabadítani,
 2. a semleges államokat (Oláh-, Görögország, Bulgária) csatlakozásra bírni.

A németek hadműveleti célja: az entente-támadás feltartóztatása, az elfoglalt francia és belga területek megtartása.

Az entente előkészületei hónapokon át tartanak.

Az entente Franciaország és gyarmatai véderejének igénybevételével, továbbá 24 angol, úgynevezett Kitchener-féle és területi hadosztályok felvonultatásával a nyugati hadszínhelyen kb. 700 zászlóaljnyi számbeli túlsúlyt teremt a németekkel szemben. Az angolok átveszik a francia 2. hadsereg arcvonalának egy részét a Somme mindkét oldalán.

A francia haderőt 3 csoportba osztják. A jobbszárny *Dubail*, a közép *de Castelnau*, a balszárny *Foch* tábornokok parancsnoksága alá lép.

A hadműveletekhez 66 gyalog-, 15 lovashadosztályt, 5000 löveget vonnak össze, képeznek ki és szerelnek fel a támadásra szükséges harci gépekkel és hadianyaggal.²

¹ Joffre 1915 szeptember 14-i hadseregparancsa szerint. (*Hirl: Der Weltkrieg in Umrisen. III. kötet, 98. lap.*)

² Az adatok Joffre szeptember 21-i hadseregparancsa szerint.

A csapatokat 1915 tavaszán kiadott utasítás szerint képezték ki a támadásra. Eme eljárás szerint a támadás sikere rendkívüli nagytömegű és esetleg napokig tartó tüzérségi tömegtűzön (pergőtűz) alapult, mely a gyalogsági támadást megelőzte. A hadosztály támadási sávjának szélessége 1200-1500 m. A fedett megközelítés miatt nagyszámú futóárkot és készültségi árkokat kellett kiépíteni. A legelső árkok rohamtávolságra voltak a német árkoktól.

Az előkészületekhez tartozott még az is, hogy az entente a német utánszállító vasutakat kiterjedt mértékben meg akarta rongáltatni, hogy a csata tartama alatt a német utánszállítás megakadjon. Az entente az ehhez szükséges emberek egy részét repülőgépen szállította a német arcvonal mögé. A nagyobb rész azonban Hollandián át igyekezett német területre jutni. De a német határ- és vasúti biztosító szolgálaton, továbbá a semlegességet szigorúan betartó Hollandia magatartásán az ententenak ez a vállalkozása zátonyra futott.

A németek előkészületei. Az entente hatalmas arcvonal mögötti munkálatai és előkészületei idejekorán elárulták a támadási szándékot és helyet. A champagnei és az artoisî 6. német hadsereg idejekorán felkészült a támadásra.

Joffre támadási eljárása is idejekorán a németek kezébe került és így megfelelő védelemre képezték ki csapataikat. A védelemnél a fősúlyt arra helyezték, hogy

^{1.} az állás térbelileg egymástól elválasztott és akadályokkal, valamint fedett óvóhelyekkel ellátott védelmi vonalakkól álljon, „azért, hogy ezeket az első vonallal egyidejűleg lehessen megszállani”,

^{2.} géppuskák és tábori lövegek oldalazó hatását ki lehessen használni,

^{3.} az ellenség ”betörésére azonnal ellentámadással lehessen válaszolni,

^{4.} felismert ellenséges lövegeket még a csata előtt el lehessen hallgattatni,

^{5.} az ellenséges futó-, készültségi és rohamárkokat meredek tüzérségi és aknavető tűzzel szét lehessen löni és így a támadás kezdetének elhalasztására lehessen bírni az ellenséget,

^{6.} a támadás alatt a legelső ellenséges árkokat nehéz tüzér-

ségi tűz alatt lehessen tartani, hogy az ellenséges első vonalak tartalékokkal való támogatása megakadályozható legyen.¹

2. Az entente támadás-terve.

Támadás a Champagneban az Aisnes és Suippes között, a Souain-Somme Py-t összekötő út mentén 30 km szélességben, de Castelnau tábornok alatt a francia 2. (Pétain) és a 4. (Langlade Cary) hadsereg, – 22 gyaloghadosztály 1-ső, 8 gyaloghadosztály 2. vonalban – 5 lovashadosztály készenlétben üldözésre az arcvonalt mögött.

Az artois-i támadás:

főtámadás Arras-La Bassée között, déli szárnyon a francia 10. (Foch), északi szárnyon az angol 1. hadsereg (Haig). Első vonalban összesen 16, második vonalban 7 hadosztály.

Melléktámadás Arras-tól délre 3 hadosztály, Neuve-Chappelle és Liliénél 4 hadosztály.

Az arcvonalt mögött itt is igen erős francia és angol lovastest állt készenlétbe üldözésre.

3. A csata lefolyása.

A champagnei támadást a szeptember 22-től október 31-ig tartó* *champagnei őszi csatának*, az artoisi támadást a szeptember 21-től október 13-ig tartó *La Bassée-Arras-i őszi csatának* hívják.

a) A champagnei őszi csata.

A tüzérségi tűzzel való előkészítés szeptember 22-én kezdődik és 2000 nehéz, 3000 táborig löveg 75 órás pergőtűz ad 30 km-es vonalra, amelyen csak 5 német hadosztály állott (a német 3. és 5. hadsereg belső szárnyai).

A gyalogsági támadás kezdete szeptember 25. Az 1-ső német állásokat sikerült elfoglalniok a franciáknak. A német 3. hadsereg önként vissza akar menni, de az 5. hadsereg tanácsára Falkenhayn megérkezéséig az elhatározást felfüggesztik. Falkenhayn ugyanis a csata kitörésének hírére útban volt a keleti hadszínhelyről. A francia támadás a német 1-ső álláson nem tud tovább haladni.

A franciák most a tüzérséget előrehozzák és október 8-ig újból tüzérségi tűzzel készítik elő a támadást. Október 6-án 43 órás

¹ *William Balk: Die deutschen Abwehrkämpfe im Westen 1915..* (Schwarte, II. kötet, 287. lap.)

pergőtűz után kezdődő gyalogsági támadás azonban csak helyi sikereket eredményez, mert a németeknek időközben sikerült az orosz hadszínhelyről 1 hadtestet és a nyugati hadszínhely többi hadseregeitől 3 hadosztályt idevonni, amelyek azután feltartják a franciák támadását.

Október 30-án a németek az arcvonal megszilárdítására elmentámadást kezdenek, amelynek végeztével október 31-én a nagyobb harcok be is fejeződnek.

b) *A la bassèe-arras-i őszi csata.*

Négynapos tüzérségi előkészítés és gáztámadás után szeptember 25-én indulnak rohamra a franciák és az angolok a német 6. hadsereg ellen. Souchez-nál és Loos-nál sikerül némi területet nyerniök. Szeptember 27-én az entente-csapatok támadását azután a kezdődő német ellentámadások megállítják.

A csata egész október közepéig tart, de az entente nagyobb-eredményt elérni nem tud, mert a németek az orosz hadszínhelyről beérkező gárdahadtesttel megerősödnek és az entente támadását meghiúsítják.

c) *A 2. Isonzó-csata július 18-tól augusztus 10-ig.*
(Lásd 75. számú vázlatot.)

Cadorna célja: az oroszok tehermentesítése, továbbá Tolmein és Görz megszállása.

A csatában résztvevő Canale és a tenger közötti arcvonalon osztrák-magyar részről 78.000 ember, 180 géppuska, 371 löveg, olasz részről 250.000 ember, 530 géppuska, 860 löveg, azaz háromszoros túlerő.

Az egész hadszínhelyen osztrák-magyar részről 213.000 ember, 1002 géppuska, 1349 löveg állott szemben 512.000 fő olaszszal, 1070 géppuskával és 1950 löveggel.

A csata eredménye: helyenként 100-300 m-nyi területet nyernek az olaszok.

d) *Hadműveletek a Balkánon.*

1. *A szerbek.*

A szerbeket szintén felszólítja az entente, hogy Olaszországgal kezdjen összhangban támadást Ausztria-Magyarország ellen Oroszország tehermentesítése céljából.

Ez a támadás azonban elmaradt, mert Szerbia kérte Oroszországot, hogy engedje el néki a támadást. Oroszország ebbe beleegyezett és elfogadta Szerbiának azt az Indokolását, hogy bár Szerbia rövid erélyes támadásra képes ugyan, de abból a szerb haderő annyira meggyengülve kerülne ki, hogy harckészségének gyors visszanyerésére nem igen számíthatna. „*Védtelesen és haldokolva kellene akkor Szerbiát a szövetségesek sorából törölni.*”¹ Ily nagy áldozatot Oroszország nem fogadhatott el.

2. Az anafortai csata augusztus 6-tól 21-ig.

Hogy a szorongatott Oroszországnak az entente mielőbb segítségére siethessen, 1915 nyarán a tengersizorsók elfoglalására az entente újabb kísérletet tesz.

Mindenekelőtt megerősíti a keleti hadsereget június és július hónapban. – Sanders Limán tábornagy pedig a védelmi harcot vívó 2. török hadosztályt 2 teljesen kipihent hadosztályal váltja fel.

Amidőn Sir Hamilton még további 5 angol hadosztályt kap erősítésül, ezekkel augusztus 6-án a Su via öbölben partra száll, hogy az eddigi török állásokat északról átkarolja. Az angolok azonban csak igen óvatosan és lassan nyomulnak előre úgy, hogy a gyenge, de bátor török partvédő csapatokat meg lehet erősíteni.

Az új török arcvonal parancsnoka Kemal Musztafa, akkori ezredes, hadosztályparancsnok volt, aki később Törökország felszabadítója és újjászervezője lett. Az ő vezetése alatt az augusztus 21-ig tartó anafortai csatában a törökök hősiiesen küzdenek és meghiúsítják az angolok minden támadását.

Szerbia meghódítása

(Lásd a 72. számú vázlatot.)

1. A központi hatalmak helyzete.

Törökország ellentállásának összeroppanása a hadianyaghiány miatt előrelátható, ha ezen valami módon a központi hatalmak segíteni nem tudnak, mert a törököknek hadiiparuk nincs. Különösen a lőszerhiány igen nagy.

¹ Az orosz főhadiszálláson levő szerb hadsereg képviselőjének szavai; (Daniloff, 534. lap.)

A keleti hadszínhelyen a osztrák-magyar védelmi arcvonal megszilárdítása és az orosz haderőnek előreláthatólag hosszabb időre való megbénítása után Falkenhayn felfogása szerint „nemcsak a hadvezetés érdeke, hanem a becsület is azt parancsolta, hogy a török segítségére siessünk”.¹

Oláhország a Törökországba való hadianyagszállítás elébe ugyanis mindig több és több akadályt gördített. Az oláhoknak szövetségesül való megnyerésére vonatkozó tárgyalások semmiféle eredményre nem vezettek. Oláhország területi engedményeket kívánt. *Ausztria* német nyomásra hajlandó lett volna Bukovinát átengedni, *Tisza István* magyar miniszterelnök azonban még ezt sem volt hajlandó odaajándékozni. De különben is az oláhok Bukovinával nem elégedtek volna meg. Az Oláhországon át Törökországba vezető utat így csak fegyverrel lehetett volna megnyitni. Ez azonban azt jelentette volna, hogy a központi hatalmak nyílt ellenségeinek és a hadszínhelyek száma is megnövekedett volna.

Ezzel szemben remény volt arra, hogy *Bulgária* legkésőbb szeptemberben az aratás befejezése után a központi hatalmakhoz fog csatlakozni, ha Macedóniát és Szerbia keleti részét, továbbá Törökországból Drinápoly környékét megkapja.

A törökök 1915 augusztusában a bulgárok kívánságainak teljesítésébe beleegyeztek.

1914 szeptember 4-én a központi hatalmak kormányai a bulgárokkal *általános baráti és szövetségi szerződést* kötöttek, amelynek értelmében Bulgária fegyveres segítségéért Szerbiának keleti és Macedóniának a bulgárok által igényelt részét biztosították. Ezenkívül Bulgária még 200 millió frank támogatásban részesül. Az esetben, ha Görögország az ententéhez csatlakozik, Bulgária még megkapta volna Drama, Seres és a Kavalla kikötőket is.

Ezt követi szeptember 6-án a német, osztrák-magyar és a bolgár hadvezetőségek között kötött *katonai egyezmény*.

Eszerint Németországnak és Ausztria-Magyarországnak 30 napon belül 6-6 hadosztályt, Bulgáriának 35 napon belül 4 hadosztályt (a 3 dandár) kellett a szerb határ mentén a hadműveletekre kész állapotban felvonultatni. Ezenkívül Bulgáriának október 11-én még egy hadosztállal kellett a szerb Macedóniába betörnie.

¹ Falkenhayn, 89-90. lap.

Az egész haderő feletti parancsnokságot Mackensen vezértábornagynak kellett átvennie, aki azt a *feladatot* kapta, hogy a szerb haderőt megverje és hogy mielőbb megnyissa és biztosítsa a szárazföldi összeköttetést Magyarország és Bulgária között.¹

A Szerbia elleni hadműveleteket nagyon megnehezítette még az ententenak a nyugati hadszínhelyen szeptemberre biztosan várható támadása is.

2. A központi hatalmak hadseregeinek felvonulása.

Mackensen tábornagy a parancsnokságot szeptember 18-án vette át Temesvárott. De a felvonulás már szeptember közepén kezdődik. A felvonulásra sok időt vesztegetni nem lehetett, mert október közepe táján a Száva és a Duna meg szokott áradni. Ilyenkor megindul a délkeleti viharos szél, a Kossava is, mely olyan nagy hullámverést szokott okozni, hogy még nagyobb hajók sem tudnak a Dunán és a Száván közlekedni. Közvetlenül a felvonulás kezdete előtt a rovnói hadjáratban bekövetkezett válságos helyzet miatt Conrad a Szerbia ellen szánt kassai VI. és a zágrábi XIII. hadtestet kénytelen volt az orosz hadszínhelyen visszatarítani. Falkenhayn, hogy a bolgárok vissza ne lépjenek, e helyett a négy osztrák-magyar hadosztály helyett négy német hadosztályt vonultat fel, amit a keleti hadszínhelyről y vont el. A felvonulás tervszerű lebonyolításában Falkenhaynt nem zavarta meg a nyugati hadszínhelyen a champagnei őszi csata miatt beállott válságos helyzet sem.

A Szerbia ellen támadásra *felvonult*:

a cs. és kir. 3. hadsereg, Kövess Hermann gyalogsági tábornok parancsnoksága alatt Belgrádtól északra és a Szerémségben, továbbá kisebb részekkel az Alsó-Drina-mentén és a Mitrovica környékén a Száva folyókban;²

¹ Nagy Vilmos: Szerbia meghódítása, 10. lap.

² *A cs. és kir. 3. hadsereg hadrendje*:

cs. és kir. VIII. hadtest, amely az 57. és 59. hadosztályból és a Haustein-népf ökelődandárból állott;

cs. és kir. XIX. hadtest, amely az 53. hadosztályból (17. és 20. népfelkelő, valamint a 21. dandár) és a 205., 206-ik, továbbá a Schwartz-népfelkelődandárokból állott;

a német XXII. tartalékhadtest, amely a német 43. és 44. tartalék- és a 26. gyalog-hadosztályból állott;

a 3. hadsereg közvetlenek: a Sorsich-csoport, Streith, Mrazek-népfelkelődandár és a 62. gyaloghadosztály;

a Duna-flotilla (6 monitor).

a német 11. hadsereg Gallwitz tábornok vezetése alatt a Bánátban, 1 dandár Orsovánál.¹

Bulgária szeptember 23-án mozgósított és haderejét 2 hadseregbe tagozva vonult fel.

Az 1. bulgár hadsereg, Bojadjeff tábornok alatt a Duna és a Szófia-Nis-i vasútvonal (Vidin-Caribrod) között, zömmel a balszárnyon;²

a 2. bulgár hadsereg Todoroff tábornok parancsnoksága alatt Küstendil-Dupnica környékén, 1 hadosztállal Strumicánál;³

a 2. bulgár hadsereg közvetlenül a bulgár hadvezetőségnek, Jekoff tábornoknak volt alárendelve.

A görög és az oláh határ mentén Bulgária 2-2 hadosztályt vonultatott fel. (Az oláh határon a 8. és 10., a görög határon az 5. és 11. hadosztályokat.)

3. A központi hatalmak hadműveleti terve.

Hadműveleti cél: a szerb főerőt döntésre kényszeríteni és megsemmisíteni.

A cél elérésiének módja: a 3. és 11. hadsereggel a Duna-Száva-vonalon átkelni és azután észak felől déli irányba, az 1. bulgár hadsereggel a Nisava folyó mentén gyorsan és központosan a Kragujevac-Paracsin-Aleksinac-Nis-vonal ellen előnyomulni és a szerb főerőt kelet felől oldalba támadni, a 2. bulgár hadseregnek pedig a szerb főerő hátába való támadással a Szalonikivel való, összekötötést kellett megszakítania.

Erőcsopörtesítés, feladatok: a 3-ik hadseregnek 1 hadtesttel Belgrádnál, 1 (hadtesttel Belgrádtól közvetlen nyugatra, 1 hadtesttel pedig a Kolubara torkolatától közvetlenül nyugatra kellett a Száván átkelnie és azután balszárnyal Arangjelovácon át előnyomulnia.

A 11. hadseregnek 1-1 hadtesttel Rámánál, a Temes-

¹ *A német 11. hadsereg fiadrendje:*

III. hadtest: 6. és 25. tartalékhadosztály; *IV. tartalékhadtest:* 105. és 11. bajor hadosztály; *X. tartalékhadtest:* 101., 103., 107. hadosztály, továbbá a cs. és kir. Fülöp-népfelkelődandár.

² *Az 1. bulgár hadsereg hadrendje:* 1., 9., 8., 6. hadosztály (à 3 dandár, h 8 zászlóalj).

³ *Á 2. bulgár hadsereg hadrendje:* 3., 7., 2. hadosztály, később még az 5. és 11. hadosztály.

szigeten és Szendrónél kellett a Dunán átkelnie és azután a Morava-völgy mindkét oldalán déli (irányba előnyomulnia).

A bulgár 1. hadsereg feladata az volt, hogy négy nappal a Dunán és a Száván való átkelés után Zajecsár-Pirot-vonalán át a Paracsin-Nis-vonal ellen támadjon.

A bulgár 2-ik hadseregnek a Vardar-völgybe kellett betörnie és Üszküb-Kumanova területét megszállnia, hogy ilymódon egyrészt a szerbeknek déli irányba való elvonulását lehetetlenné tegye, másrészt pedig, a szaloniki entente-hadsereg támogatását megakadályozza.

A szerbek megtévesztése céljából szeptember közepétől kezdődőleg a szerbeknek a Duna és a Száva déli partján húzódó védelmi állásait a tüzérségnek többször erős tűzzel kellett elárasztania, mintha nem igazi támadás készülne?

Az átkelési helyek leplezése céljából a támadásnak széles arcvonalból kellett megindulnia és ezért a *3-ik hadsereg jobbszárnyán* Visegrádtól Uzsice-Csacsak felé¹ és B jelina felől a Drinán át,² továbbá Jaraknál a Száván át a Macsvába,³ – a 11. hadsereg balszárnyán pedig a megerősített Fülöp-dandárnak Orsovánál a Dunán át egy nappal a fő támadás megindulása előtt tüntetőleg támadnia és a túlsó partra átkelni kellett.

Az Orsovánál támadó *Fülöp-dandárnak* azonkívül még a német 11. és a bulgár 1. hadsereg között az összeköttetést fenntartania is kellett.

4. A szerbek helyzete.

A szerb haderő összesen 250.000 ember (a központi hatalmaknak Szerbia ellen kerekén 450.000 embere támadt). Négy hadseregbe és néhány önálló csoportba tagozódott.⁴

A Pirot-Knyazsevác közötti területben a 2. hadsereg, *tőle északra Rámáig* az Alsó-Timok és a Duna-mentén a 4. hadsereg, *Ráma és Szendrő között* a Morava mindkét partján az 1. hadsereg s végül a *Száva és az Alsó-Drina* mentén a 3. hadsereg, *Visegrádtól* keletre egy önálló csoport biztosította a határt.

¹ A cs. és kir. 62. gyaloghadosztálynak.

² A Streith tábornok népfelkelődandárának.

³ Sorsich altábornagy hadosztályának.

⁴ Az 1. szerb hadsereg parancsnoka Misics tábornok, a 2-iké Stepanovics tábornok, a 3-iké Juristes tábornok, a 4-iké Vojkovic tábornok volt.

Általános tartalék a főparancsnokság rendelkezésére 2 gyalog- és 1 lovashadosztály. Palánkánál volt.

A szerb hadseregnek tehát kb. a fele a bulgár határon állott. A szerbek a Duna és a Száva mentén minden valószínű átkelési pontnál jólberendezett erődítményeket építenek. Így Rámánál, Vk. Gradisténél, Szendrőnél, Belgrádnál, Pozserovácánál. Azonkívül Arangjelovác-Palánka-vonalában kitűnően berendezett védőállást emelnek.¹

A szerb hadvezetőség szeptember közepén a hadműveletekre (még készületlen bulgárokat meg akarja támadni, hogy így ezeket a támadásban megelőzze. A nyugati entente-hatalmak azonban nem hitték, hogy a champagne-i és artois-i őszi csatában kifejtett hatalmas erőkifejtéssel egyidejűleg a központi hatalmak még Szerbiát is megtámadják. A délmagyarországi csapatgyülekezést csak tüntetésnek vették. Ezért az entente javaslatára Szerbia lemond [Bulgaria megtámadásáról, annál is inkább, mert az entente a szerbeknek megígérte, hogy a központi hatalmak támadása esetén egy angol-francia hadsereget fog Szalonikiben partraszállítani.

Az entente,; miután Bulgáriát szövetségesül megnyerni nem tudja, Görögországgal próbálkozik, amely állam Bulgáriával egyidejűleg szintén mozgósított. Venizelos görög miniszterelnök az entente-nak Görögország csatlakozását meg is ígéri. A németbarát Konstantin görög király azonban Görögország semlegességét továbbra is megőrzi.

A nyugati entente-hatalmak azonban Görögország semlegességével nem törődnek, hanem abbahagyják a Dardanellák ostromát és a Gallipoli félszigetről október 5-én megkezdik Szalonikiben partraszállítani Sarrail francia tábornok parancsnoksága alatt a 150.000 főből álló francia-angol keleti hadsereget. Görögország semlegességének megsértése miatt csak tiltakozik és csupán csapatokat von össze Szaloniki környékén. A görögök semlegességüket fegyverrel megvédelmezni nem tudják, mert hosszú tengerpartjuk az entente-hajóhad támadásával szemben biztosítani nem bírják.

¹ Nagy Vilmos: Szerbia meghódítása, 18. lap.

5. A szerbek hadműveleti terve.

A szerb hadvezetőség a nyugati és északi határon át nagyobb ellenséges erők támadásával nem számolt. Bulgária támadása esetén Bulgáriával szemben ellentámadásba akart átmenni. Ezért a szerb főparancsnokság a Nisnél álló erőket az északi és a nyugati határt biztosító hadseregek rovására meg akarta erősíteni. Ezt közvetlen Mackensen támadásának megindulása előtt el is rendelte. Mackensen hadseregeinek felvonulása és támadási előkészületei annyira leplezetten történtek, hogy a szerbek előtt azok titokban maradtak, illetőleg a szerbek azt gondolták, Jiogy a Duna-Száva-Drina-vonal mentén csak tüntető támadásokat terveznek a központi hatalmak és így bíztak abban, hogy ezeket a tüntető támadásokat kisebb erővel is fel tudják tartóztatni.

A bulgárok megtámadása céljából az entente által megígért 150.000 főnyi keleti hadseregből 100.000 főt Nisnél szándékozott a szerb főparancsnokság felvonultatni, 50.000 főt pedig Üszküb környékén.

6. A hadműveletek kezdete. A Száván és a Dunán való átkelés. Az avalai csata.

Október 5-én a támadó tüzérsége megkezdte a *belövést*.

Október 6-án volt az átkelés *tüzérségi tűzzel való előkészítése*.

Október 7-én a *3. és 11. hadsereg megkezdte az átkelést* a 300-500 m széles Száván és a 700-1200 m széles Dunán.

Október 7-9-ike közötti időben Belgrádnál a 3. hadsereg főére jenek¹ sikerült átkelnie a Száván a szerbek igen erős ellentámadásának ellenére is.

Október 9-én Belgrád már a VIII. hadtest birtokában van. Szeptember 10-én pedig elfoglalja a várostól délre és délkeletre húzódó magaslatokat is és így a hídveréshez szükséges hídfő számára szükséges területet megszerzi.

A 3. hadsereg többi részei (a XIX. hadtest Progarnál és Boljevcsinél, a Sorsich-csoport Jaraknál és a Streith-dandár Megyasinál már október 6-án) a Száva és a Drina túlsó partján megvetik a lábukat. Tovább előre jutni azonban az ellenséges túlerő és a mocsaras terület miatt nem tudnak és így a szükséges hídfőt megteremteni nem tudják.

¹ A cs. és kir. VIII. és a német XXII. tartalékhadtest.

A német 11. hadseregnél az átkelést október 6-án az orsovai csoport tüntetése vezeti be, amellyel sikerült a szerbek figyelmét a fő átkelési pontokról elterelni. A hadsereg részei különben október 7-én Rámánál, 8-án Kosztolácnál, 9-én pedig Szendrőnél erőszakolják ki az átkelést.

A szerbek Mackensen támadásának megindulása és a bulgár mozgósításnak szeptember 23-án történt elrendelése, majd az október 11-én bekövetkezett diplomáciai szakítás után a Szerbiát fenyegető Osztrák-magyar, német és bulgár hadseregek közül először a bulgár hadseregeket akarják megtámadni az entente keleti hadsereg segítségével, hogy mindenekelőtt Bulgáriát verjék le. Az északi irányból támadó osztrák-magyar-német hadseregek támadásával szemben a döntés elől egyelőre déli irányba ki akarnak térni, de azért minden védelemre alkalmas terepszakaszt szívesen szándékoznak védeni, amíg az entente segítő csapatai Szalonikiból meg nem érkeznek és a bulgárokkal szemben a döntést ki nem vívják.

Ennek az elhatározásnak következtében a szerbek Belgrád eleste miatt a Duna-vonalat feladják és a Pozserovác-Szendrő-Avala-hegy vonalába húzódnak vissza, hogy ott újabb ellenállást fejtsenek ki.

Az osztrák-magyar 3. hadsereg tovább folytatja előnyomulását és Belgrádon át magához vonja a XIX. hadtestet is, mely Progárnál kelt át a Száván, de a mocsár és a szerb ellentállás miatt előrejutni nem tudott. A 11. hadsereg pedig október 11-én Szendrő várát, 14-én pedig Pozserovácot foglalja el és megtöri a szerbek ellenállását Pozserovác-Szendrő vonalában. Így azután az október 12-től 17-ig tartó *avalai csatát*, az osztrák-magyar 3. hadsereg megnyeri. Ennek a csatának eredménye, hogy a 3-ik hadsereg a Belgrádtól délre húzódó hegyvidék vízválasztójának birtokába jut és ezáltal olyan nagy területet foglal el, amelyen erejét teljesen kifejthette és szabadon mozoghatott, továbbá, hogy a 3. és 11. hadsereg balszárnyai között az összeköttetés helyre állott.

A szerbek ezekután szívós védelmi harcok között a Petrovác-Palánka – Arangjelovác – Lazsarevác-vonalra vonulnak vissza.

7. Előnyomulás az avalai csata után a Moraváig.

Az osztrák-magyar 3. és a német 11. hadsereg további előnyomulása az avalai csata után csak igen lassan halad előre, a szerbek szívós ellenállása és az utánszállítási nehézségek miatt. Azonkívül a rossz időjárás is késlelteti az előnyomulást. Emiatt a Dunán át vezető tartósan használható hidak is csak október 2 l-re adhatók át a forgalomnak.

Ez okokból kifolyólag a 3. és 11. hadsereget *meg* kellett erősítenie a hadvezetőségnek, hogy gyorsabban tudjon előrejutni. Conrad az Isonzó-arcvonal egyik hegyidandárával kicseréli az egyik népfölkelőandárt. Falkenhayn pedig a német alpesi hadtestet (1 hadosztály erős) rendeli a 11. hadsereg balszárnyára. Előbbi október 21-én érkezik meg a 3. hadsereg jobbszárnyára, utóbbi pedig október 26-án.

Hosszas éi nehéz harcok után október 18-án a *Rajna-vonalban megkezdett új csata* a szerbek fokozatos és lépésről lépésre való hátrálása mellett október 25-én végül is a mieink győzelmével végződik és a 3. hadsereg a Lazsarevác-Arangjelovác-, a 11. hadsereg pedig Palánka-Petrovác-vonalat foglalja el.

Október 25-ig a 3-ik hadsereg jobbszárnyán a *Sorsich-csoport* is kierőszakolja az előnyomulást és Valjevó felé menetel, miután a szerbek belgrádi csoportjuk megerősítésére tetemes erőket vontak el a Sorsich-csoport elől a 3. és 11. hadseregünk előnyomulásának meglasztása céljából.

*A visegrádi-csoport,*¹ amely október elején még csak alakulóban volt és a szerbek elleni támadás megindításakor csak tüntető támadást tudott végrehajtani, – október 23-án szintén átkel a Drinán. Uzsice felé azonban nem nyomulhatott elő, mert a jobbszárnyát fenyegető montenegróiak ellen kellett fordulnia.

A 11. hadsereg balszárnyán a *Fülöp-csoportnak* nehéz küzdelem után október 23-án sikerült a Duna jobbpartjára átkelnie és ezáltal a Dunán való forgalmat szabaddá tennie, továbbá a bulgár hadsereg jobbszárnyával az összeköttetést helyreállítania.

Közben a *bulgárok*, miután október 13-án megüzenik a háborút Szerbiának és a mozgósítást befejezik, október 14-én megkezdik a hadműveleteket, a mozgósításban előfordult különféle súrlódások miatt 4 nappal később, mint ahogy ezt a szeptember 6-iki katonai egyezmény előírta.

¹ A 62. gyaloghadosztály Kaiser altábornagy parancsnoksága alatt.

A bulgár hadseregnek az 1500-2000 m magas határhegységen és a megáradt Timok-on át sokkal nagyobb terepakadályokat kellett leküzdenie, mint Mackensen észak felől támadó hadseregeinek. És amellett az egész szerb haderő fele a bulgár határt védelmezte. A bulgárok meginduló támadása nem is igen jutott előre. Csak amikor a Fülöp-csoport október 23-án Orsovánál átkelt a Dunán és ez, valamint az észak felől előnyomuló német 11. hadsereg már felsodritással veszélyezteti a bulgár határt védelmező szerb hadsereg hátát, gyengül meg a szerb ellenállás és sikerül a bulgár északi szárnyak október 24-én Negotin-t, a középnek Knyacsevác-ot elfoglalnia. Amikor pedig október 26-án az Orsovától előnyomuló Fülöp-dandár és az, 1. bulgár hadsereg jobbszárnya között helyreáll az összeköttetés, a szerbek Zajecsár-t és Pirot-ot is feladják és október 27-én a Paracsin-Nis-Leskovác-vonalra mennek vissza.

A 2. bulgár hadsereg sokkal gyorsabban jut előre. Ez a határt védelmező gyenge szerb erőket visszadobja. Október 16-án meglepetésszerűen elfoglalja Vranjé-t, október 19-én Velez-t, október 20-án Kumanovó-t, október 21-én pedig Üszküb-öt. *A 2. bulgár hadsereg gyors előnyomulása miatt a szerbek a Szalóniki-vel való összekötő vasutvonalat elvesztik és ezáltal füstbe száll az entente keleti hadsereg által való megsemmisítés reménye is.*

Mackensen október 22-én a 3. és 11. hadsereg további előnyomulását újból szabályozza. Ennek a *célja* az, „hogy a szerb főerőket az ország közepe felé összeszorítsa és ott döntően megverje”.¹ Ez az intézkedés azon a hiten épült fel, hogy a szerbek Kragujevácot, a szerb hadiipar gócpontját védeni fogják és hogy azt harc nélküli nem adják.

A kragujeváci döntő csatára azonban sor nem került. A szerb hadvezetőség ugyanis a harc elöl kitért és elrendelte a visszavonulást a Morava mögé, a Kraljevo-Trsztenik-Krusevác-Paracsin-vonalra, míg a jobbszárnyak a Leskovác-Nis-Paracsin-vonalat kellett tartania. Oka ennek az volt, hogy a szerbek belátták, hogy az entente keleti hadserege idejében már be nem érkezhettek, és hogy az egész szerb haderő a bekerítés és így a megsemmisülés előtt áll, ha hosszabb ideig kitart.

¹ Mackensen október 23-iki intézkedése. *Nagy Vilmos*: Szerbia meghódítása, 94. lap.

Mackensen hadseregeinek azonban így sem volt könnyű dolguk. Naponként ismétlődő, állandóan nehéz harcok között nyomultak a szerbek nyomába előre, igen sok utánszállítási nehézségek közepette a középhegység jellegű, átlag 7-900 m magas Rudnik- és Juhor-planinán, továbbá az átlag 900-1000 m magas Sztol- és Rtanj-planinán, a Leszkovik-csoporton és a Szuva-planinán át.

A bulgár 1. hadsereg előnyomulását a Paracsin-Nis-Leskóvác-vonal ellen folytatta és azt november 5-6-án érte el. A 11. hadsereg a Karugujevác-Paracsin közötti sávban a Nyugati-Morava völgye felé, a 3. hadsereg zöme Csacsak-Trsztenik-Kraljevo, Sorsich altábornagy pedig Valjevón át Uzšice-Pozsega ellen nyomult elő.

November 1-én a 11. hadsereg csapatai megszállták Kragujevacot, melyet a szerbek előbb kiürítettek.

November első napjaiban, folytonos harcok árán a 3. és 11. hadsereg eléri a Nyugati-Moravát.

8. A Morava-menti harcok. További tervek.

A szerbek, akiknek eddigi veszteségeik igen nagyok,¹ elhatározzák, hogy az Ibár és a Déli-Morava között elterülő, meglehetősen vad és utakban igen szegény középhegységen, az átlag 1000 m magas Goljak-planinán és a havashegység jellegű, átlag 1400 m magas Kopaonik-planinán át délnyugati irányba, a Rigómezőre vonulnak vissza. A továbbiakban azután a monasztiri medencén át az entente keleti hadseregéhez csatlakozhattak volna. A Rigómező felé azért kellett a szerb főerőnek visszavonulnia, mert a Déli-Morava völgyében a Szaloniki felé való összeköttetést a bulgárok már megszakították, ott visszavonulni tehát nem lehetett. Ha pedig a szerbek az entente segítsége nélkül a Morava völgyében a döntő csatát elfogadják, a teljes bekerítésnek és a megsemmisülés veszélyének tették volna ki magukat.

A Nyugati- és a Déli-Morava déli, illetőleg nyugati partján a szerbeknek *szívós ellentállást* kellett kifejteniök, hogy a ke-

¹ Az osztrák-magyar és német hadseregek eddig 65 tisztet, 15.361 embert ejtettek foglyul és 40 löveget, 18 géppuskát, igen sok fegyvert, lőszeret, járművet, egészségügyi felszerelést, nagyszámú régi löveget, rezeset és ónt zsákmányolt. Joachim Theodor: (Der Feldzug m Serbien. Schwarte, II. kötet, 364. laj.)

vésszámú hegyiúton visszavonuló menetoszlopaik számára *időt szerezzenek*.

A magyar-osztrák, német és bulgár hadseregek azonban a szerbek *üldözését* erélyesen folytatják. A *3. hadsereg* november 1-én elfoglalja *Csacsakot*, november 5-én *Kraljevót*, ahol a szerb tüzérség nagyrésze és a Kragujevác-ból magukkal vitt tüzérség anyag a mieinknek kerül kezébe.

A 11. hadsereg november 7-én *Krusevácot* foglalja el. November 5-én pedig *Nisbe* tör be az 1. bulgár hadsereg.

A november 1-8-ika között a *Nyugati-Morava mentén vívott harcokban* a szerbek északi arcvonala teljesen összeomlik, aminek a következménye, hogy a Déli-Morava mentén is fel kell adniok az ellenállást, a *bulgár 1. hadsereggel* szemben, bár itt a szerbek egész november 12-ig kitartanak, sőt november 12-én még a *Leszkovácon át előnyomuló* bulgárok balszárnyhadosztálya ellen sikeres ellentámadást is hajtanak végre. A leszkováci sikeres ellentámadás következménye, hogy a Morava völgyében, déli irányba az út szabaddá válik. A szerbek azonban valószínűleg a bulgár 2. hadsereg miatt ezt nem kísérlik meg, hanem november 13-án visszavonulnak.

A bulgár 2. hadsereg északi csoportja Üszkübtől Prisztina irányába nyomult elő. A szerbek fokozatosan erősödő ellenállása miatt azonban ez az előnyomulás megakad, amiért is azt eddig az oláh határon felvonult 1. hadosztályal erősítik meg.

A bulgár 2. hadsereg déli csoportja előtt az entente keleti hadserege szemmel láthatólag napról-napra szintén erősebbé válik.

November 5-én különben a Dunán és a Fekete-tengeren át a *törököknek küldött első hadianyagszállítmányaink* Szisztovba és Ruzsucsukba érkeznek, miután az oláhok a szerbek vereségének hatása alatt lefegyverezték azokat az orosz torpedócsónakokat, melyek a Dunán való hajózást megakadályozták.

A további hadműveletek terve különben az, hogy a szerbek visszavonulását kettős átkarolással lehetetlenné tegyék.

Ezért északról a *3. hadseregnek* közepével Novibazáron át, keleti irányból a *11. hadseregnek* Mitrovica és azl. *bulgár hadseregnek* a Mitrovica-Prisztina-vonal ellen, déli irányból a *2. bulgár hadsereg* északi csoportjának Vranje-Gilane-Város-Kalkandelen-vonalból Prisztina felé kellett fámadnia és meg kellett

akadályoznia, hogy a szerbek déli irányba áttörjenek és az entente szaloniki hadseregével egyesükhének.

A bulgár 2. hadsereg déli csoportjának Strumica-Krivopalak-Prilep-vonalban az entente szaloniki hadseregének támadását kellett feltartóztatnia.

Miután pedig a további előnyomulás alatt a 11. hadsereg és az 1. bulgár hadsereg belső szárnyai egymást keresztezték, Mackensen a 11. hadsereg nagy részét kivonja és azt a Morava völgyébe, valamint Délmagyarországba küldi hátra. A 11. hadsereg ezután már tulajdonképpen csak egy hadtestből (IV.) áll. Az 1. bulgár hadsereg 1 és $\frac{1}{3}$ hadosztályával és a német nehéztüzérséggel a 2. bulgár hadsereg északi csoportját erősítik meg.

Conrad a 11. hadsereg feleslegessé vált erőivel a bulgár 2. hadsereget akarta megerősíteni. Falkenhayn azonban ebbe nem egyezett bele, mert az utánszállítási nehézségek miatt ezt keresztülvihetőnek nem tartotta addig, míg a vasútvonalat Nisig helyre nem állítják.

9. üldözés a Moravától a Rigómezőig. A vranje-giláni csata, a rigómezei harcok, a prizreni ütközet. A szerbek visszavonulása Albánián át.

A vad és kietlen hegységen át a beköszöntő téli időjárásban hajtják végre a központi hatalmak csapatai az üldözést a legnagyobb nélkülözések és erőmegfeszítés mellett. Az utánszállítás a különben is utakban igen szegény hegyeken át a vasútvonalak teljes hiánya miatt szinte legyőzhetetlen nehézségbe ütközött. A tábori vasutat ugyan Valjevóig és Arangielovacig üzembe helyezték, de a végállomások a 3. hadsereg első vonalától már 130 km távolságra estek s innen csak rossz és alig kocsizható utakon lehetett a csapatok ellátásáról gondoskodni. Azért, hogy a csapatoknak teljesen kimerülve az élelem, lőszer és egyéb pótlásra szoruló cikkek hiánya miatt meg ne kelljen állaniok és hogy így az üldözés fenn ne akadjon, Mackensen inkább megkockáztatta, hogy újabb hadosztályokat vonjon ki és kevesebb erővel üldözze a szerbeket. A kivont hadosztályok utánszállítási lépcsőit azután az üldöző hadosztályokhoz osztotta be.

A szerbeknél a visszavonulás alatt a kötelékek felbomlása napról-napra fokozódott. Ennek oka a földrajzi viszonyok okozta.

nehézségeken kívül az üldöző csapatok pihenésnélküli állandó nyomása volt.

A visszavonuló szerbek, hogy Monasztiron át Sarfail hadseregével egyesülhessenek, a 2. bulgár hadsereg északi csoportja ellen támadást kezdenek. Ez a *vranje-giláni csata*, mely november 10-20-ig tartott.

lebben a csatában. Bojovics tábornok, a 2. bulgár hadsereg elől visszavonult Bregalnica- és Vardar-hadosztállal, amelyet fokozatosan a 4. szerb hadsereggel erősítenek meg, biztosítás céljából támad a Novo-Varos-Gilane-Vranje-vonalban előnyomuló és a Prisztina-Prizren-Kalkandelen át Monasztir felé vezető visszavonulási utat fenyegető 2. bulgár hadsereg ellen. Ezalatt Sándor szerb trónörökös parancsnoksága alatt visszavonuló szerb főerő folytatja a visszavonulást a Rigómezőre és Prisztina-Prizren-Kalkandelen át Monasztirt igyekszik elérni.

Bojovics tábornok meg is kezdi a 2. bulgár hadsereg ellen a támadást, azt Vranje-Gilan között igen nehéz helyzetbe hozza. A bulgárok előnyomuló 1. hadserege azonban a szerb balszárnyat hátbatámadja és elvágja azok visszavonulási útját a Rigómező felé, úgyhogy Vranjetől északra a Kopiljak-planinán 7000 szerb, amikor lőszerük és élelmük teljesen elfogyott, kénytelen Volt fegyverét letenni.

De a szerb jobbszárny november 20-án megegyeszer megkísérli, hogy a bulgárok arcvonalát Kacsanik-Gilane között áttörje, azonban sikertelenül. Közben véglegesen a bulgárok kezébe »kerül a prizren-kalkandelen-monasztir-i út is.

A szerbek terve, hogy a Sarrail-hadsereghez átvágják magukat, így megghiúsul. Nem marad számukra más, mint az Albánián át való visszavonulás.

A vranje-giláni csatával egyidejűleg zajlanak le a *rigómezei harcok is*. Ezeknek a harcoknak szerb részről az volt a céljuk, hogy a központi hatalmak üldöző hadseregeit addig feltartóztassák, amíg a visszavonulás sikerül Prizren felé, ahová már csak egyetlenegy olyan út vitt, amelyen járművek is közlekedhettek. A központi hatalmak szándéka viszont az volt, hogy a szerbeket teljesen bekerítsék és a Prizren felé vezető visszavonulási utat elvágják. Ennek megfelelően az üldöző oszlopok előnyomulási irányát jobban déli irányba helyezik. Az osztrák-magyar és német hadosztályok balszárnyának Prisztinára, az

1. bulgár hadseregnek ugyancsak Prisztinára, a 2. bulgár hadseregnek pedig a prisztina-prizreni útra kellett előnyomulnia.

A szerbek előnyomuló csapataink ellen a legkétségbeesettebb ellentámadásokat hajtják végre, hogy azokat minél hosszabb ideig feltartóztassák. A körülmények gyűrü mégis minden nap szűkebb és szűkebb lesz. November 19-én a harc már *Szjenica-Ras-Jm-Kursumlje-Bücsümér* (25 km-re Leszkováctól nyugatra)-*Kacsanik vonalában* folyik. A 3. osztrák-magyar hadsereg november 20-án elfoglalja *N ovibazárt*, 24-én *Mitrovicát*, a bulgárok november 23-án *Prisztinát*.

A szerbek helyzete mind válságosabbá válik a folytonos, erejüket teljesen felőrlő harcokban. A rettenetes nélkülözések és erőmegfeszítések a bátor és vitéz, hazáját mindenekfelett szerető szerb katona ellentállását mindjobban megbénítják. De a szerbeknek mégis sikerül Prizrenre visszavonulniok.

November 30-án az üldöző csapatok Szjenica-Mitrovica-Prisztinán túl állanak.

Mackensen a szerbek további üldözését a bulgárookra bízta.

A visszavonuló szerbek már a vad albán Tfegyekbe való belépéskor a legnagyobb nehézségekbe ütköznek. Csak *egy* útjuk volt a visszavonulásra. Ezen az *egy* úton a csapatok összekeveredtek és az összetömörülés miatt fennakadtak. A nyomukban lévő bulgárok november 29-én *Prizrénél* már el is érik őket. Az így keletkező *prizreni ütközetben* hiába kísérik meg a szerbek a legkétségbeesettebb ellentámadásokkal magukról lerázni a bulgárokat. A szerbek végzete beteljesedik. Csak a szerb haderő romja, néhány hegyilöveggel tudott csak Albánián át a legnagyobb nehézségek és elképzelhetetlen szenvedések között megmenekülni. A szerb balszárny töredékei *Ipeken* és azután *Montenegrón* keresztül menekültek.

A bulgárok december 4-én Djakova-Dibra-vonalban bezüntették a visszavonulást.

A szerb kormány és a szerb hadvezetőség Szkutariba menekült. Putnik vajda itt meghalt.

A szerb hadsereg felszereléséből alig maradt valami.¹ Az életbenmaradottakat februárban Korfu szigetére szállították,

¹ A tüzérség 81 löveget mentett meg, a gyalogságnak és lovasságnak 370 gépfegyvere és 42.000 puskája maradt. A tüzérségi lőszerkészlet kb. 1600 lövedékből a gyalogsági pedig 3,400.000 töltevényből állott. (Nagy Vilmos, 151. lap.)

ahol a magját alkották a Sarraíl-hadsereg kötelékében feállított új szerb haderőnek. A behajózással sietniök kellett, mert Montenegró január 8-án fegyverszünetet kötött a monarchiával és a Montenegrót behódoltató osztrák-magyar 3. hadsereget semmi sem akadályozta az Albániába való benyomulásban. A helyzet eléggé veszedelmes volt, mert alighogy a szerbek elhagyták Szkutarit, a XIX. hadtest január 21-én oda máris bevonult. St. Giovanni di Meduát január 24-én szállották meg csapataink. A szerbek szerencséjére azonban a 3. hadsereg előnyomulása csak lassan történhetett és így a szerbek időt nyertek a hajóraszálláshoz. A hajóraszállítás gyorsítására az angolok olyan kompokat építettek, amelyen naponta 5000 embert és 1200 lovat lehetett hajóra rakni.¹ Az utolsó szerb csapat február 26-án hagyta el Durazzót, Valonát pedig február 20-án.

10. Tehermentesítő hadműveletek a többi hadszínhelyeken.

a) *A 3. és U. Isonzó-csata, vagy miként az olaszok nevezik, az őszi támadás, október 18-tól december 12-ig.*

(Lásd a 75. számú vázlatot.)

Cadorna célja Görz elfoglalása és a szerbek tehermentesítése.

Erőviszonyok: A Karszt vidékén szemben állott 147 osztrák-magyar zászlóalj 312 olasz zászlóaljjal, 1250 löveggel (az olasz gyalogság $\frac{2}{3}$ -ával), Görznél 24 osztrák-magyar zászlóalj 93 olasz zászlóaljjal.

A 3. Isonzó-csata október 18-tól november 5-ig tartott.

A .4. Isonzó, vagy parlamenti csata rövid szünet után november 9-én kezdődik és november 12-én ér véget.

Mindkét csatában az olaszok az egész Isonzó-arcvonal men-

¹ A szerb vezérkar adatai szerint hajóra szállítottak:
St. Giovanni di Meduából 12.000 főt, közte 3.500 menekültet,
Durazzóból 95.000 főt, közte 5.000 menekültet,
Valonából 51.564 főt, közte – menekültet.

Összesen: 158.564 főt, közte 8.500 menekültet.

A szerb haderő a hadjárat kezdetén 8900 tiszttel, 411.000 altiszttel és katonával, 71.000 lóval és 65.000 ígásökörrel rendelkezett. Ebből a 3. és 11. hadsereg 120 tisztet, 100.800 embert, 48 géppuskát, 58 nehéz és 475 könnyű löveget zsákmányolt, a bulgárok 50.000 foglyot ejtettek és 300-nál több löveget zsákmányoltak. (*Nagy Vilmos:* Szerbia meghódítása, 152-153. lap.)

tén, 30 km szélességben, a Krn-től a tengerig támadnak. Fő-támadás Görz és a Doberdó ellen irányult. De az olaszok igen nagy eréllyel és hősi elszántsággal támadtak a Krn-ön, Tolmein-nál és Plává-nál is. Az olaszok támadásaikat többször megisméltették. A gyalogsági támadást mindig igen erős tüzérségi tüzrel való előkészítés előzte meg. Az olaszok igen nagy veszteségeket szenvedtek. A támadásaik azonban eredménnyel nem jártak. Ahol kisebb eredményt fel tudtak mutatni, a magyar és osztrák csapatok ellenállhatatlan rohammal újra visszaszerezték az elvesztett területet.

b) *Harcok az orosz hadszínhelyen.*

Az orosz hadvezetőség, nyilvánvalóan azzal a céllal, hogy a szerbeket tehermentesítse és hogy lekösse a központi hatalmaknak az orosz hadszínhelyen lévő hadseregeit, októberben igen heves táriiadásokat kezd csaknem az egész arcvonal mentén.

A Hindenburg-hadcsoporthnál az oroszok a német 10. és a Nyemen-hádsereg jobbszárnya ellen tekintélyes túlerőt (10., 2. és 1. hadsereg) vonnak össze október elején, azután a Driszvjati-tó és a Narocs-tó között erős támadást kezdenek. A támadást ugyan a németek kivédik, de az oroszok mégis elérik azt, hogy nem lehet azonnal teljesíteni Falkenaynának azt a parancsát, hogy két hadosztályt az arcvonalból vonjanak ki. Az oroszok támadásai egész október második feléig tartottak.

Az osztrák-magyar arcvonalon valamennyi hadsereg ellen az oroszok október 7-től 13-ig terjedő időben szintén igen erősen, de eredménytelenül támadtak.

Október 15. és 16-án a Sztir mentén, Csartoriszk környékén az orosz több gyalog- és lovashadosztállyal támadott. Ez a *Putilovka-menti és a Csartoriszki csata*. Az egyik ruthén gyaloghadosztály¹ helyt nem állása miatt az oroszoknak sikerült a Sztir-en át Okonszk-ig előrejutniuk. A gyorsan idehozott erősítések az oroszokat megállították, bár az első támadás a prágai cseh lövészhadosztály áruló magatartása miatt nem sikerült. Támadó

¹ A lemergi 11. (hadosztály legénysége leginkább galíciai illetőségű hadifoglyokból állott, akiket az oroszok Galícia elfoglalásakor szabadon bocsátottak. Ezek az orosz megszállás alatt kedvezményben és jobb bánásmódban részesültek, mint az osztrák uralom alatt a lengyel és zsidó földbirtokosok részéről. Nem csoda tehát, hogy nem nagy kedvvel harcoltak.

csapataink azután november közepéig tovább támadnak és az oroszokat újra a Sztir mögé szorítják vissza.

Október 21-23-ig az oroszok Böhm-Ermolli hadserege ellen támadtak a felső Ikva és a felső Szereth között. Ezt a támadást a második *novo-aleksziniec-i csatának* hívják. Az oroszok támadása eredménytelen.

Október 30-tól november 8-ig tart a *burkanov-i csata*. Ebben az oroszok a Sztripa mentén a Délnémet-hadsereget akarják át-törni. Sziemikovcse-nél sikerült is az oroszoknak a Sztripán át-jutni, de négy nap elkeseredett harc után a segítségül hozott 38* honvédhadosztály Csanády altábornagy parancsnoksága alatt csodálatra méltó hősiességgel az oroszoktól Sziemikovcse-t újra visszafoglalja, mialatt az oroszoknak a Dani tábornok parancsnoksága alatt álló 39. honvédhadosztály ellen irányuló rohamai Viszniovcsik-nál igen nagy veszteségek között meghiúsulnak.

November közepén az oroszok támadásait mindenütt abba-hagyják és az egész arcvonal mentén nyugalom áll be.

A macedóniai hadjárat

(Lásd a 72. számú vázlatot.)

1. Az entente-csapatok helyzete és terve.

Az entente a szerbek megsegítésére Szalonikiben Sarrail tábornok parancsnoksága alatt francia és angol csapatokat szállít partra. Az élszállítmányok október 5-én kötnek ki. Október 14-én, a bulgár támadás megindulásakor még csak 2 hadosztály szállott partra.¹ Ezeket követte november elejéig még két francia hadosztály.² Az angolok is szándékoztak még 1 hadosztályt küldeni, amelynek beérkezése december közepére volt várható. A keleti hadsereg így összesen 5 hadosztályból állott volna, de az angol hadosztályok Sarrailnak nem voltak alárendelve.

Sarrail október 12-én Párizsból azt az utasítást kapta, hogy biztosítsa hadseregével a Vardar-völgyben vezető vasútvonalat. Erre Sarrail a legelsőnek beérkező francia hadosztályok beérkezése után Sztrumica-Gradszko (Cserna alsó folyása)-Prilep

¹ A 156. francia hadosztály Bailloud tábornok és a 10. angol hadosztály Mahon tábornok parancsnoksága alatt.

² Az 57. hadosztály Leblois tábornok és a 122. hadosztály Lardemelle tábornok parancsnoksága alatt.

vonalaig nyomult elő.¹ A szerbek ezzel nem elégedtek meg és többször felszólították Sarrail-t, hogy közvetlenül támogassa őket. Sarrail azonban a szerbek kívánságát nem teljesítette, mert gyengének érezte magát, továbbá, mert a francia hadügyminiszter arra utasította, hogy semmi esetre se kockáztassa a Szalonikihez vezető összeköttetést és mert a görögök bizonytalan magatartása miatt félt attól, hogy a Vardár mentén, a Sztruma-menti síkságon felvonultatott görög hadtestek hátbatámadják, annál is inkább, mert Szaloniki sem volt az ő kizárólagos birtokában. Szaloniki fontos pontjait, a kikötő erődítményeit ugyanis a görög csapatok tpvábbra is megszállva tartották.

A szerb hadsereg elpusztulása után az entente egy pillanatig sem kételkedett abban, hogy a bulgárok és a németek a görög határt átlélik és hogy megkísérlik Sarrail hadseregének teljes megsemmisítését. Ezért a december 1-én Párizsban tartott haditanács azt határozta el, hogy az esetben, ha Sarrail jelenlegi állásait tartani nem tudná és vissza kellene Szalonikire vonulnia, a keleti hadsereget nem vonja vissza a Balkánról, hanem még erősítéseket küldenek oda és Görögországot rábírnák a keleti hadsereg támogatására, továbbá Szalonikit megerősítik, hogy Szaloniki környékét, mint hadműveleti alapot, feltétlenül tartani tudják. Ez pedig azért volt szükséges, hogy a központi hatalmak déli oldalát és Törökországgal való összeköttetéseit állandóan veszélyeztessék az innen megindítandó támadó hadműveletekkel.

2. A központi hatalmak helyzete és terve.

November végén a központi hatalmak a szerb hadjáratot befejezték. Az osztrák-magyar 3. hadsereg átvette a biztosítást a montenegrói és később az albán határon. A német 11. hadsereget pihenőre a Morava völgyébe vonták vissza. Az 1. bulgár hadsereg Prisztina-Gnilane-üszküb közötti területben gyülekezett. A 2. bulgár hadsereg zöme Prilep-Gradszko-Dojran-tótól északra a bulgár határig terjedő vonalban állott.²

¹ Jobbszárnyon a 156. hadosztály, a Vardar-völgyben az 57. hadosztály, a Cserna mentén a 122. hadosztály. Második vonalban az angol 10. hadosztály.

² November 25-én a 2. bulgár hadsereg helyzete a következő volt: a 3. hadosztály üldözi a szerbeket Prizren felé, a lovashadosztály Prilepnél, ettől északkeletre a Vardar-ig a 7. hadosztály, Krivolakkal szemben a Bregalnica-ig az 5. hadosztály, hozzájárkózva a vardarmenti Gradszko-ig a 11. hadosztály, innentől kezdve a határig a 2. hadosztály. A 6. hadosztály észak felől Kumanová-ra menetelt.

Az entente keleti hadseregével szemben való magatartást Conrad és Falkenhayn már november elején kezdik megbeszélni.

Conrad vezérezredes véleménye kezdettől fogva az volt, hogy a Balkánon tiszta helyzetet kell teremteniük. Ezért a francia-angol csapatokat Szaloniki elfoglalása révén a Balkán elhagyására kell kényszeríteniök, Montenegrót és Albániát meg kell szállniok, Oláhországot pedig kétes magatartásának feladására kell bírniok.

Bulgária biztosítani akarta az elfoglalt macedón területeket és azonkívül még Görögország rovására az aegei tengerparton, Dedeagacs mellett, a kavallai kikötőt is óhajtotta volna megszerezni. Ezért szintén Szaloniki elfoglalását és az entente keleti hadseregét a Balkánról kiszorítani óhajtotta.

A Szaloniki ellen való támadás előnyei:

megszűnt volna a központi hatalmak déli oldalának és a Törökországgal való összeköttetésnek állandó veszélyeztetése,

a balkán hadszínhely megszűntével felszabaduló erőket más hadszínhelyen lehetett volna alkalmazni,

ez lett volna a leghatásosabb eszköz Görögországot továbbra is semleges magatartásra bírni,

a felszabadult bulgár hadsereg Oláhország déli határán Oláhországra oly nyomást gyakorolhatott volna, hogy Besszarábiáért esetleg Oláhországot a központi hatalmak oldalára áll.

Conrad vezérezredessel szemben *Falkenhayn* csupán a szerb hadsereg ellentállását akarta megtörni, hogy a kettős monarchia a délszláv veszélytől megszabaduljon és hogy a Dardanellák megvédeknezését biztosítsa a Törökországgal való összeköttetés révén.

Falkenhayn szerint a Szalonikire való támadásnak ellene szól:

a Szalonikinél előkészített védelmi állásra a támadás „kalandénak tekinthető, mert ezeket a védelmi állásokat elfoglalni nehéz feladat, annál is inkább, mert azt nemcsak az entente keleti hadserege védelmezi, hanem a védelemben az entente flottája is közreműködhetik, továbbá, mert a Vardar völgyében elrombolt vasút miatt a támadó csapatok ellátása nem biztosítható,

a bulgár hadseregnek görög területre való benyomulása Görögországot az entente karjaiba kergetné,

az entente a Balkánról leszorított keleti hadseregét más hadszínhelyen alkalmazhatja, ezzel szemben a bulgár hadsereget

pedig nem igen lehetne más hadszínhelyen alkalmazni, legalább is a szövetségi szerződést meg kellene változtatni,¹

a szerb hadjárat csak „mellékhadművelet”-nek tekinthető, amelynél hosszabb ideig nagyobb erőket nem szabad foglalkoztatni, mint ahogy az feltétlenül szükséges.

Falkenhayn azonban még november elején úgy látta a helyzetet, hogy a Szalonikiben partraszálló keleti hadsereg a szerbek ellen elért sikert kérdésessé teszi. Ezért november 6-án a *szövetségesek elhatároztak*, hogy a szerbek elleni hadműveletek befejezése után az entente keleti hadseregét közösen megtámadják. Falkenhayn azonban kikötötte, hogy ha az entente-hatalmak a Balkánon nagyobb hadműveletekbe kezdenének, akkor ez a megállapodás nem érvényes. Ebben az esetben újból mérlegelniök kell majd, hogy a támadás kifizeti-e magát és nem célszerűbb-e a védekezés?

A támadó hadműveleteket azonban Falkenhayn – Conradal ellentétben – semmi esetre sem akarta megkezdeni, amíg a Macedóniába vezető vasútvonal Kumanovo-ig el nem készül. Erre csak december végén lehetett számítani.²

November végén, Mackensennel, a török Enver bejjel való tárgyalás után és mert azt lehetett remélni, hogy a Vardar-völgyben a Csernáig előretolt 5-6 entente-hadosztállyal szemben könnyű sikert lehet elérni,³ Falkenhayn elhatározta, hogy még akkor is, ha utánszállítási nehézségek állanak elő, a keleti hadsereget azonnal megtámadja. *Az üldözést azonban csak <L görög Tmtárig szándékozott folytatni. A határt a csapatoknak átlépniök nem volt szabad.*

A támadás végrehajtásához a bulgár 2. hadsereg is Mackensen parancsnoksága alá lépett.

A támadás terve:

kettős átkarolás;

nyugati átkaroló csoport: Gallwitz parancsnoksága alatt a bulgár és német hadosztályokból álló hadsereg,⁴ amely Prilep-

¹ Falkenhayn, 159. lap.

² Falkenhayn, 154. lap.

³ Falkenhayn az entente csoportosítását a következőképpen gondolta: A 10. angol hadosztály a Dojran-tótól nyugatra, Szitnicá-tól dél-nyugatra áll, ehhez csatlakozva Demirkapu-Cserna-vonalában 4 francia hadosztály, míg 1 angol hadosztály a jobbszárny mögött tartalékban van. Az ellenség erejét 157.000 főre (95.000 francia, 62.000 angol) becsülte.

⁴ A 11. hadsereget, mely már csak a 101. és 103. hadosztályból állott (IV. hadtest), a 8. és 9. bulgár hadosztállyal kellett megerősítenie iMackensennek.

Monasztir környékén vonul fel és a görög határ mentén előnyomulva, az ellenség nyugati szárnyát a Cserna mentén átkarolólag megtámadja;

keleti átkaroló csoport: Todoroff parancsnoksága alatt a 2. bulgár (hadsereg a Sztrumica-tól Dojran irányában az ellenség keleti szárnyra támad átkarolólag;

arccsoport: Bojadjeff alatt az 1. bulgár hadsereg arcban leköti az ellenséget;

oldalbiztosítás: Kövess parancsnoksága alatt az osztrák-magyar 3. hadsereg a támadás jobboldalát biztosítja a montenegrói és az albán határon.

3. Hadműveletek lefolyása.

A hadműveletek nem a hadműveleti terv szerint zajlottak le.

A bulgár csapatoknak az Ohrida és Monasztir felé való előnyomulása miatt Sarraill tábornok veszélyesnek találta a Cserna mentén húzódó védelmi állásának balszárnyát. Ezért december 4-én elhatározta, hogy visszavonul a görög határra.

A bulgár 2. hadsereg parancsnoka még idejekorán felismerte Sarraill szándékát. Ezért azonnal erélyesen megtámadta a visszavonulást előkészítő keleti hadsereget, bár a támadásra rendelt bulgár és német hadosztályok még nem vonultak fel.

A Vardar-völgy felé átkarolólag előnyomuló négy bulgár hadosztály¹ és egy lovashadosztály támadása igen nagy és súlyos veszteséget okoz és a legnagyobb rendetlenségbe hozza a francia és az angol hadosztályokat.² Az entente veresége teljes volt. Ha csak teljesen megsemmisülni nem akart, minél gyorsabban el kellett hagynia & szerb területet. Már csak az időközben táborszerűen megerősített Szalonikiben vehette fel a hajóhad ágyúinak oltalma alatt a harcot, ahol december 5-e óta négy angol hadosztály³ szállott partra.

A visszavonulásnak menekülésszerű jellege volt. A győzelem teljes kiaknázása előtt állottunk. Csak napok kérdése lehetett a keleti hadseregnek a Balkánról való kiszorítása.

A hadvezetőség parancsára az üldöző bulgár 2. hadseregnek azonban a görög határon december 13-án meg kellett állania.

¹ 7., 5., 11. és 2. bulgár hadosztály.

² 122., 57., 156. francia, 10. és 22. angol hadosztály.

³ 22., 26., 27. és 28. angol hadosztály.

Ezután hadműveleti szünet következett. Ennek tartama alatt zajlott le a görög határon a felvonulás, amit az utánszállítási nehézségek meghosszabbítottak. Csak 1916 február végén lehetett a 3½ német és 1 bulgár hadosztályból újonnan összeállított 11. hadsereget a Vardan mindkét partján betolni a bulgár 1. és 2. hadsereg közé.

Az entente keleti hadserege Szaloniki elé, a megerősített állásokba vonult vissza.

A görögök a keleti hadseregtől nyugatra és keletre 2-2 hadtesttel vonultak fel.

4. Előkészületek a Szaloniki elleni támadásra.

1915 végén Falkenhayn újból elhatározta, hogy Szaloniki ellen támadást kezd. Arra számított, hogy a Balkánon lévő entente-erőket lekötheti és még több francia és angol erőt vonhat el nyugatról.

1915 január 6-án a bulgár hadvezetőséggel a Szaloniki ellen való támadásra Falkenhayn meg is egyezik. A támadás időpontját előbb február 1-re, majd 16-ra tűzik ki.

Az utánszállítási nehézségek miatt a hadseregek ellátása és a támadás előkészítése azonban csak igen lassan haladt előre, úgy, hogy a támadást Seeckt tábornoknak, Mackensen vezérezredesnek véleménye szerint április közepénél korábban nem lehetett megkezdeni.

A verdun-i csata miatt azután Falkenhayn március 9-én véglegesen lemond a Szaloniki ellen való támadásról és a csapatok a görög határ mentén védelemre rendezkednek be.

Mackensen tábornagnak az 1. bulgár és a német 11. hadsereget rendelték alá. Ezzel biztosította a határt az Ohrida-tó és a Dojran-tó között. Jobbszárnyon az 1. bulgár hadsereg volt.

A 2. bulgár hadsereg, amely a bulgár hadvezetőségnek volt alárendelve, a Dojran-tó és a tengerpart között rendezkedett be védelemre.

A német alpesi hadosztályt és a nehéz tüzérséget a német hadvezetőség elszállította.

5. A Dardanellák ostromának végleges feladása.

Az entente szeptember és október hónapban többször támadt eredménytelenül a török 5. hadsereg eifén, amely most már kb. 15-20 hadosztály erős volt.

November közepén megérkeztek az osztrák-magyar 30.5 cm mozsarak és az első tüzérségi lőszerszállítmány. Most a törökök akartak támadni.

Az entente azonban még ennek a támadásnak a megindulása «lőtt megkezdette a visszavonulást, miután lord Kitchener személyesen meggyőződött az entente-csapatoknak reménytelen helyzetéről.

December 19. és 20-ára virradó éjjel az Anafortánál lévő csapatokat szállították hajóra. A Szeddilbárnál partraszállott csapatok 1916 január 8-9-re virradó éjjel hagyták el a Gallipoli-félszigetet.

A Gallipoli-félszigetről az entente-csapatok a visszavonulást és a behajózást igen ügyesen hajtották végre. Azt a törökök csak későn vették észre és így nem is tudták megzavarni.

Montenegró meghódítása

(Lásd a 72. számú vázlatot.)

1. Helyzet.

Szerbia meghódítása után szükségessé vált Montenegró és Albánia elfoglalása is, mert az újonnan elfoglalt szerb területeket biztosítania kellett a hadvezetőségnek és mert a montenegrói hadsereg kedvező oldalállásból bármikor igen kellemetlen helyzetbe hozhatta a Szerbiát és Macedóniát megszállva tartó hadseregeket s végül, mert az osztrák-magyar hadiflotta egyik legfőbb támpontjának, Cattaró hadikikötőnek biztosítása is a montenegrói haderő leverését kívánta meg. Védelmi magatartás esetén igen hosszú és kedvezőtlen alakú lett volna a montenegrói-albán-görög határ mentén húzódó osztrák-magyar-német-bulgár védelmi vonal.

A Montenegró elleni támadás tervét Conrad már novemberben elkészítette. Azonban a macedóniai hadjárat kezdetén, a Falkenhaynnal és a bulgárokkal november 27-én megkötött egyezmény értelmében, az osztrák-magyar 3. hadseregnek Mackensen német tábornagy hadcsoportjában a szaloniki hadsereg ellen támadó bulgár és német erők hátát kellett biztosítania és Plevlje, Bjelopolje és Ipek környékét kellett elfoglalnia.

Conrad azonban ezzel nem elégedett meg. ő a megvert szerb hadseregnek Montenegrón és Albánián keresztül menekülő töredékeit is meg akarta semmisíteni, mielőtt azok az entente hajóin

elmenekülhettek volna. Ezenkívül az Adria-tenger feletti uralomra igen fontos tengerpartot is el akarta foglalni, annál is inkább, mert az olaszok Durazzó-t és Valoná-t már megszállották és így az otrantói tengerszoros felett teljesen uralkodtak.

Falkenhayn mindezzel nem értett egyet s le akarta beszélni Conradot a Montenegró elleni támadásról. Ehelyett Falkenhayn azt kívánta, hogy a Kövess-hadsereg a keleti hadszínhelyen váltson fel német hadosztályokat, hogy azután ezeket a nyugati hadszínhelyen lehessen alkalmazni.

Amikor december közepén Falkenhayn a görög határon a vardar-völgyi csata után megállítja a győzelmes 2. bulgár hadsereget és lemond a Szaloniki elleni támadásról, Conrad a november 27-niki megegyezést semmisnek tekinti és Falkenhayn előzetes megkérdezése nélkül Kövess hadseregét kiveszi Mackensen parancsnoksága alól és azt Montenegró elfoglalására útba-ihdítja. Falkenhayn Conradnak ezt az eljárását szerződészegésnek tekinti, ami miatt a két vezérkari főnök között nyílt törésre kerül a dolog és a viszony annyira feszültté válik, hogy egy egész hónapig nem is érintkeztek egymással.¹

2. Conrad hadműveleti terve. Erőcsoportosítás.

Conrad eleinte azzal a gondolattal foglalkozott, hogy a 3. hadsereg az épen elfoglalt helyzetből, azaz a Szandzsákból egyenesen támadjon a tengerpart felé.

A rendkívül vad és 2000-2500 m magasságot meghaladó montenegrói magas hegységben (Brda) azonban utak nincsenek és a vidék segélyforrásokban végtelenül szegény. A támadást csaknem leküzdhetetlen akadályok nehezítették meg. Ehhez járult még a téli évszak, a vasúti végállomástól való nagy távolság és így az utanszállítási viszonyok rendkívüliisége is.

A támadás súlypontját ezért Conrad Cattaróba helyezte át, ahol a hercegovinál keskenyvágányú vasútvonal Castelnuovóiig rendelkezésre állott és a haditengerészet támogatására is számítani lehetett. Montenegró fővárosa, Cetinje csak 40 km távolságban volt. Az igaz, hogy a támadás itt is nehéz, mert ennek a 900-1400 m magas montenegrói felföld nyugati szegélyén az

¹ Cramon: Unser Österreich-ungarischer Bundesgenosse im Weltkriege.

1759 m mag-as Lovcsen állotta útját, amely igen meredeken emelkedik ki Cattaró fölött.

A támadás terve:

Átkaroló támadás nyugati, északi, északkeleti és keleti irányból.

Főtámadó csoport a nyugat felől támadó csoport: a XIX. hadtest¹ és az V. hajóhadosztály a Lovcsen-en és Cetinjé-n át támad Podgoricára, valamint Antivári-ra.

A *Braun-csoport* Trebinjeről Niksics irányában tör előre és biztosítja a főtámadó csoport baloldalát, azután Podgoricára nyomul elő.

Lekötő csoport a 3. hadsereghez tartozó kisebb csoportok Bileknél és ettől északra, valamint északkeleten a 62. hadosztály.

Kelet felől átkaroló csoport a VIII. hadtest,²10. hegyidandár, és a Haustein-dandár, amelyeknek Bjelopolje-Berane-Ipek-Djakova-Prizren-vonalból kellett Podgorica-Szkutari-vonalra előnyomulnia.

A XIX. hadtest és a 3. hadsereg zöme kereken 100.000 fő, 530 tábori, 200 nehéz, löveg.

A VIII. hadtest és a Braun-csoport kb. 30.000 fő és 300 löveg, vele szemben 25-30.000 montenegrói.

3. A montenegrói haderő csoportosítása és terve.

A montenegróiak védekezni akartak.

Északkeleti arcvonal: a Tara-mente-Ipek kb. 30 zászlóalj.

Északnyugati arcvonal: Klenak-Hum-vonalban 14 zlj.

Délnyugati arcvonal: Virpazar-Klenak-vonalban 20 zlj.

Alessio-nál és az ország belsejében 10-20 zászlóalj.

Összesen kb. 36.000 ember.

4. A hadműveletek lefolyása.

1916 január 4-én a XIX. hadtest felvonult. A nehéz tüzérség megkezdte a belövést.

A VIII. hadtest és az 59. hadosztály a keleti arcvonalon eredményesen tüntet. Az 53. és 62. hadosztály csatlakozik az előnyomuláshoz.

¹ Sorsich altábornagy 9 magyar hadtápszászlóaljjal, Weeber altábornagy a 14. és 20. hegyidandárral és az 1. várgyalogdandár, összesen 24 zászlóalj, Zhuber ezredes 4 zászlóaljjal.

² A VIII. hadtest (53., 57. és 59. hadosztály).

Január 8-án a XIX. hadtest befejezi a támadáshoz való csoportosulását és megkezdí a támadást a Lovcsen ellen. Az avto-vác-i és a bilek-i csoportok tüntetnek.

Január 10-én a Lovcsen-t csapataink elfoglalják és megtörik a montenegróiak hősies védelmét.

Január 11-én a montenegrói kormány és Nikita király elmenekülnek Cetinjéből és 6 napi fegyverszünetet kérnek.

A montenegróiak az északnyugati arcvonalon megkezdik a visszavonulást. A Tara mentén a 62. hadosztállal szemben azonban szívósan védekeznek.

Január 13-án csapataink elfoglalják Cetinjé-t.

Nikita az ellenségeskedések megszüntetését óhajtja és békét kér I. Ferenc Józseftől.

Január 17-én 2JL ellenségeskedések megszűnnek, miután a montenegrói kormány elfogadja a tárgyalások feltétele gyanánt követelt teljes fegyverletételt.

Ezen a napon a XIX. hadtest Castelastua-Virpazar-Rijeka-Csevó-Podbozur vonaláig jutott előre.

Nikita időközben megbánta békekérését és megszökött Montenegroból, így a fegyverszünetet csak január 25-én lehetett véglegesen megkötni. Montenegro belső igazgatását a katonai hatóságok vették át.

Január 26-ig egész Montenegro-t megszállják az osztrák-magyar csapatok.

5. Tehermentesítő hadműveletek a többi hadszínhelyen. A keletgaliciai újévi csata.

Az oroszok célja: Oroszországnak a Balkánon elvesztett tekintélyét Montenegro tehermentesítésével visszaszerezni; annak az entente-nyomásnak eleget tenni, hogy Oláhországra egy nagy orosz győzelemmel hassanak.

Előkészületek: Ivanov hadcsoportját megerősítik a legjobb csapatokkal, nehéz tüzérséggel és azonkívül lőszerrel ellátják.

Terv: áttörés a besszarábiai határ, a Dnyeszter és a Stypa arcvonalon a 9. és a Strypa arcvonalon újonnan felállított 7. hadsereggel, amelynek a parancsnokságát Cserbacsov tábornok veszi át, aki helyett a 11. hadsereg parancsnokává Szaharov tábornokot nevezik ki.

A csata lefolyása: december 24-én igen heves támadás a Rarance-nél előretolt csapatokra.

December 27-től január 7-ig Lecsicki támad Toporuc-Rarance között, hogy áttörjön Csernovic felé.

December 29-től január 7-ig Cserbacsev is támad az alsó és középső Strypá-nál.

Ez alatt az idő alatt Ivanov egész arcvonalán csapataink lekötése végett támadás.

Egyedüli eredmény Rarance-nél január 1-én 1½ km széles sáv.

Január 11., 13., 14. és 19-én újabb igen erős, de eredménytelen támadás Pflanzler-Baltin hadserege ellen, akit megerősítettek a Linsingen¹ és a Böhm-Ermolli hadseregétől² elvont hadosztályokkal. Ezek azután végleg visszaverik az oroszokat.

A csatában különösen kitűnt a *40. honvéd hadosztály* Nagy Pál tábornoknak (a későbbi vitéz Nagy Pál gyalogsági tábornoknak, a honvédség főparancsnokának) vezetése alatt.

Albánia megszállása

(Lásd a 72. és 123. számú vázlatot.)

1. A központi hatalmak helyzete és terve.

1916 január 16-án Cetinje elfoglalása következtében Nikita montenegrói király békét kért. Az út tehát Szkutari és Alessió felé szabaddá vált.

Ez azért volt igen fontos, mert a rigómezei harcok után a szerb hadsereg roncsai és a kormány a beteg királlyal és Putnik vajdával együtt Szkutariba, Alessióba és Tiranába menekültek. Az Albániába való gyors előnyomulás esetén tehát a szerbek elszállítását esetleg meg lehetett volna akadályoznia az osztrák-magyar hadvezetőségnek.

A szerb hadsereg végleges megsemmisítésén kívül még az Adria-tenger feletti uralom kérdése is kívánatosá tette a kettős Monarchiának Albánia megszállását. Az olaszoknak Albánia megszerzésére irányuló igénye már a világháború kitörése előtt eléggé ismeretes volt. Olaszország, hogy az Adria felett egyeduralmát biztosíthassa, Albánia tengerpartját meg kellett hogy szerezze. Ezért még 1914 októberében megszállotta Valoná-t, most pedig Durazzó-ba küldtek csapatokat, hogy a szerbek hajóra-

¹ 21. lövész-, 24. gyalog-, 2. lovashadosztály.

² 40. és 51. honvéd-, 43. lövészadosztály.

szállítását biztosítsák. Durazzó megszállásával Albánia második igen fontos kikötőjét szerezték meg az olaszok támpontul. A monarchia ezt nem nézhette tétlenül, ha tengeri haderejének mozgási szabadságát meg akarta a jövőre örözni.

Az albán hadjáratnak még harmadik oka is volt. A monarchia meg akarta előzni Bulgáriát Albánia elfoglalásában. A bulgárok ugyanis a maguk hatalmi érdekkörét Albániára szintén ki akarták terjeszteni. Ezért a prizreni ütközet után tovább üldözik a szerbeket Elbassán, Berat és Fjeri felé. Az osztrák politika félt attól, hogy a bulgárok reáteszik a kezüket az osztrákok által óhajtott területekre is, ha az olaszokat kiszorítják Albániából. Ez a félelem azonban nem volt indokolt, mert Bulgária nem veszélyeztethette volna a monarchia hajóhadának mozgási szabadságát az Adrián még abban az esetben sem, ha a bulgárok az, ajbán tengerpartot el is foglalták volna.

Albánia a sok útnélküli, műveletlen hegyvidékével, kiáradt, mocsaras folyóvölgyeivel, nyáron a nagy hőség és az állandóan, uralkodó malária miatt a hadműveletek, de különösen az utánszállítás elé a legnagyobb akadályokat gördítette.

Az osztrák-magyar hadsereg főparancsnokság január 16-án adta ki a parancsot a szerbek üldözése és a szerbek hajón való elszállításának zavarása céljából az Albániába való benyomulásra. Az előnyomulás végső határa a Szkumbi-folyó volt. Az üldözést a XIX. hadtestnek kellett végrehajtania.¹

Az albánok nagy része csapatainkat kedvezően fogadta és fegyveresen csapatainkhoz szegődtek.

2. Az entente helyzete és terve.

Albániában Valonát és Durazzót az olaszok szállották meg. Az olaszok ezenkívül a várható osztrák-magyar támadás kivédésére egy különleges hadtestet állítottak fel.

Az albánok közül Eszad pasa hívei a entente mellé állottak.

Utánszállításra a Brindisi-Valona tengeri út állott rendelkezésre, melyet azonban az osztrák-magyar hajóhaddal szemben biztosítaniok kellett.

¹ A XIX. hadtest az előnyomuláshoz átcsoportosult és alakult a 63. gyaloghadosztályból, a 210. és 211. népfelkelődanaárból, a 22. népfelkelőhegyvidandárból és Krammer alezredes portyázó különítményéből.

3. A hadműveletek lefolyása.

Krammer portyázó különítménye január 18-án Virpazárt, január 23-án harc nélkül Szkutarit szállotta meg. A szerbek Szkutarit január 21-én hagyták el és S. Giovanni di Medua felé vonultak vissza, onnan pedig január 24-én Alessió felé.

A XIX. hadtest január 28-án megszállotta Alessiót.

Az előnyomulás ezután a Mati-folyón és utána a Mamuras kétnapi járőföld hosszú erdei mocsárvidonján át leírhatatlan nehézségek között ment végbe. Ilymódon a XIX. hadtest csak február 9-én tudta megszállni Tiráná-t.

A XIX. hadtest felzárkózása és a támadásra való előkészületek után a 63., nagy részben magyar hadosztály Sorsich altábornagy parancsnoksága alatt január 23-tól 27-ig tartó támadással elfoglalta Durazzó-t, melyet az olasz Guerrini tábornok parancsnoksága alatt kb. 12 olasz zászlóalj hősiesen és vitézül védett.

Durazzó elfoglalása után az olaszoknak Albániában maradt többi csapatai Valoná-ra vonultak vissza. A XIX. hadtest pedig fokozatosan a Szkumbi-folyóig tolta előre csapatait és Elbasán-t is megszállotta.

A hadvezetőségek megállapodása szerint a Szkumbi és Vojusa közötti területet is az osztrák-magyar csapatoknak utalták ki. A nagy utánszállítási nehézségekre való tekintettel a XIX. hadtest egyelőre a Vojusá-ig nem nyomulhatott elő. Ezért albán zászlóaljakat toboroztatnak Ghilárdi volt osztrák-magyar tiszt és bulgár szolgálatban álló bandafőnökkel. Ghilárdi bandáival azután március 8-án Ljuzsná-t és Berat-ot, március 9-én Fjeri-t szállotta meg. Ezután előnyomulását a Vojusa jobbpártjára folytatta tovább, miután előbb bandáival az olasz utóvédeket a Vojusa déli partjára szorította vissza.

Az albán csapatok megbízhatatlansága miatt később a XIX. hadtest parancsnoksága a 14. hegyidandárral szállatta meg a Vojusa jobbpártját, továbbá Fjeri-t és Berat-ot.

A Valonában lévő olasz csapatok ereje Berlotti tábornok parancsnoksága alatt 4 gyalogdandár volt. A népfelkelőalakulattal kb. 100.000 fő.

Az olaszoknak az a törekvése, hogy az entente keleti hadseregével az Ohrida-tó felé való terjeszkedéssel összekössék magukat, szükségessé tette, hogy a XIX. hadtest is a Vojusa-

menti arcvonal és az Ohrida-tó között fekvő, eddig még el nem zárt terület biztosításáról is gondoskodjék. Az ellátási nehézségekre való tekintettel csapatok odaszállítására egyelőre gondolni sem lehetett. Ezért a Sali Butka albán vezér parancsnoksága alatt álló albán bandákra bízta ennek a területnek az elzárását és a Vojusa-vonal baloldalának biztosítását.

A központi hatalmaknak a másokra tekintet nélkül, megosztott erőkkel való támadása 1916. év elején (A verduni és tiroli támadás)

1. A központi hatalmak helyzete 1916. év elején.

A központi hatalmak 1915-ben egyik nagy győzelmet a másik után aratták. A harctéri helyzet így kedvező. A nagy győzelmek erkölcsi hatása minden irányban érezhető.

A helyzet azonban mégsem oly kedvező, mint amilyennek azt a külszín után itélni lehetett.

Az északkeleti hadszínhelyen az egész orosz Haderő súlyos vereséget szenvedett. De nemcsak hogy nem sikerült az orosz haderőt megsemmisíteni, amire Conrad, Hindenburg, Ludendorff törekedtek, hanem még a Falkenhayn által kitűzött célt sem sikerült a központi hatalmaknak elérniök. Az orosz támadókészségét sem sikerült tartósan hosszabb ideig megbénítaniuk,¹ mint ahogy ezt már a vilriai és rovníi hadjárat, továbbá a keletgalíciai újévi csata mutatta.

Az északkeleti hadszínhelyen 1915 ősze óta újból állás-háború volt és ez osztrák-magyar részről 34 gyaloghadosztályt, 9 önálló dandárt, 11½ lovashadosztályt, német részről 47 gyaloghadosztályt tartott lekötve.

A *Balkánon* a központi hatalmak a Falkenhayn-féle hadműveleti célt elérték, mert a kettős monarchiát a fenyegető szerb támadástól megszabadították, Törökországgal a vasúti forgalmat helyreállították. Nem semmisítették meg azonban az entente keleti hadseregét, mely pedig szintén tekintélyes erőket kötött le. Oláhország és Görögország továbbra is kérdőjel maradt.

Az olasz hadszínhelyen az ententéhez csatlakozott olasz hadsereg erélyes és nagyszabású támadásait sikerült ugyan az

¹ *Falkenhayn*: Die oberste Heeresleitung, 1914-16., 68. oldal és Falkenhaynnak 1915 karácsonykor a német császár előtti előadása. *Volk-mann*: Der grosse Krieg, Urkundenanhang, 216. lap.

osztrák-magyar hadseregnek kivédenie, de a „doberdói pokol” már kezdett közmondásos lenni, ami mindkét fél hősiességét bizonyította. Osztrák-magyar részről itt 18½ gyaloghadosztályt, 2 hegyidandárt és 5½ önálló dandárt kötött le a kb. 36 hadosztálynyi erős négy olasz hadsereg.

A nyugati hadszínhelyen 2,350.000 német állott szemben 3,470.000 entente-katonával. A champagne-i és a la bassée-arras-i kettős csatában sikerült a németeknek az entente támadásait feltartóztatniuk és kivédeniök. Falkenhayn eme csaták után tévesen azt gondolta, hogy Franciaország katonailag és gazdaságilag már az erő kifejtés szélső határán áll. Abból a körülményből pedig, hogy Anglia a háború tartamára az általános védkötelezettséget is törvénybe iktatta, azt a következtetést vonta le, hogy az angol haderő is megrendült. Ezért bízott abban, hogy a német csapatok még hosszabb ideig ki bírják védeni az entente támadásait. Nem hitte azonban, hogy Németországnak célszerű lenne állandóan és tartósan csupán védekezésre szorítkoznia, mert a központi hatalmak magukra hagyatva, az emberben és hadianyagban bekövetkező veszteségeket bizonyos idő multával pótolni nem tudják majd. Az ententenak pedig ez módjában fog állani és így tovább bírja a háborút. Ebből kifolyólag arra a meggyőződésre jutott, hogy Angliát a központi hatalmaknak mielőbb arra a meggyőződésre kell bírniük, hogy a központi hatalmak hadseregeit megsemmisítenie az ententenak sohasem fog sikerülnie és hogy így békét diktálnia a központi hatalmaknak nem lehet.¹

Az angol *blokád* miatt különben a központi hatalmak országaiban az élelmiszerben és a nyersanyagban a hiány már kezdett nagyon is érezhetővé válni, ami nyomasztólag hatott a hátország lakosaira. Az 1915. év nagy győzelmei miatt a lakosság nagy többsége bízott ugyan a hadvezetőségben, de Ausztria-Magyarországnak főleg cseh, ukrán és oláh nemzetiségű lakosainál a harci kedv megbénításának és az ellenséghez való vonzódásnak jelei is mutatkoztak már.

2. A központi hatalmak haditerve.

Conrad és Falkenhayn között már 1915 december 10-én megindult a háború további vezetésére vonatkozó eszmecsere.

¹ Falkenhaynnak 1915 karácsonykor a német császár előtti előadása. *Volkman:* Der Grosse Krieg. Urkundenanhang, 216. lap.

Conrad azt javasolta,¹ az olasz hadseregre mérjenek döntő csapást, hogy Olaszországot békére kényszerítsék. Az olasz-hadszínhelyen az ilymódon felszabaduló 400.000 embert azután a nyugati hadszínhelyen a még 1916. évben kivívandó döntésnél lehetne felhasználni.

Az Olaszország elleni támadás Conrad javaslata szerint csak a Balkán-háború befejezte után indult volna meg. Tehát „márciusnál nem korábban”.

Első vonalban Trient vidékéről délkeleti irányban 8 hadosztály támadott volna. Második vonalban további 8 hadosztály vonult volna fel. A támadó erőkhöz Németországnak 4 hadosztályt és 30 nehéz üteget kellett volna az olasz hadszínhelyre felvonultatnia, az orosz hadszínhelyen pedig az onnan kivonandó osztrák-magyar hadosztályok felváltására 4 német hadosztályt küldenie.

Conrad javaslatát a következőképen *indokolta*:

a háború csak döntő győzelemmel fejezhető be. A végső csapást az ellenségre rámérni csak Franciaországban lehet. De ez csak akkor lehetséges, ha előbb Olaszország ellen a döntés már megtörtént. Így lehet csak a döntő győzelem kivívásához szükséges erővel Franciaországban majd fellépni. Az Olaszország elleni támadás csak a döntő végső küzdelem bevezető hadművelete.

A Balkán-háború után Conrad az olaszok ellen azért is akar azonnal támadni, mert 1916 tavaszán és nyarán az olasz hadsereg támadása igen kellemetlen lesz.

Az pedig, hogy az olaszokkal valószínűleg béke köthető, ha az olasz hadsereget döntőleg megverik és ha az olasz haderő az Ecs mögé kénytelen majd visszavonulni, azért valószínű Conrad szerint, mert az irredenta hatása alatt álló olasz népben Friaul és Velence tartományok elvesztése belső zavarokra fog vezetni.

A támadási irányt azért választja Conrad Dél-tirolból, mert ez az irány hadászatiilag igen hatásos.

Falkenhayn nincs Conrad véleményén.

Falkenhayn szerint Olaszország minden körülmények között Anglia befolyása alatt marad, úgyhogy *békét* kötni semmi

¹ *Cramon*: Unser österreichischer Bundesgenosse im Weltkrieg, 59-40. lap.

esetre sem fog. Olaszország háborús teljesítményei igen csekélyek. Azonkívül az olasz belviszonyok sem engedik meg a háború aktív továbbvitelét, úgyhogy ha az osztrák-magyar hadsereg csak némikép és teljesíti kötelességét, az olasztámadást rövidesen megghiúsíthatja. – „Legcélszerűbb az olaszokat nem zavarni.”¹

December közepén Falkenhayn annyira megharagudott Conradra, hogy a két vezérkari főnök csaknem 4 hétig nem érintkezett egymással. Ennek oka, amint tudjuk, az volt, hogy Montenegro elfoglalását ellenző Falkenhayn megkérdézőse nélkül, Conrad Montenegro meghódítása céljából, Mackensentől elveszi a Kövess parancsnoksága alatt álló 3-ik hadsereget, amikor Falkenhayn az entente keleti hadserege fölött győzedelmeskedő bulgárokat megállítja a görög határon.

Január végén Conrad újból megkísérli, hogy Falkenhaynt rábírja az olaszok elleni támadásra, de hasztalanul. Falkenhayn ugyanis közben véglegesen elhatározta, hogy a nyugati hadszínhelyen, Verdunnél fog támadni. Erről az elhatározásáról azonban nem értesíti Conrádot.

Amikor aztán Conrad értesül Falkenhayn támadási szándékáról, Conrad felajánlja, hogy a nyugati hadszínhelyen osztrák-magyar csapatokkal támogatni fogja Falkenhayn támadását, de Falkenhayn ezt is visszautasítja,² mert az osztrák-magyar csapatokat csak védelemre akarja használni és a döntő támadást kizárólag német csapatokkal óhajtotta végrehajtani.

Conrad ilyen körülmények között elhatározta, hogy Falkenhaynhoz hasonlóan külön utakon jár és minden német segítség nélkül, egyedül támad majd Déltirolból az olaszok ellen.

Conradhoz hasonlóan *Falkenhayn* is döntést akart már 1916-ban. A döntést azonban Angliával – mint Németország főellenségével – szemben akarta először kikényszeríteni, Falkenhayn Angliát döntéssel arra szándékozott rávenni, hogy „megsemmisítő Szándékairól” mondjon le és hogy hajlandó legyen „megegyezéses” békét kötni.

Anglia háborús akaratát kétféle módon gondolta Falkenhayn megtörhetőnek:

¹ Falkenhayn 1915 karácsonyi előadása a német császár előtt. Volkmann, 221. lap.

²Förster: Graf Schlieffen und der Weltkrieg, III. Teil. 26. lap.

először azáltal, hogy „Anglia legjobb kardját”, a francia hadsereget, Anglia kezéből kiveri;

másodszor azáltal, hogy a korlátlan tengeralattjáró háborút életbelépteti.

A francia hadsereget azonban Falkenhayn megsemmisíteni *nem* akarta. Ő mindössze „világosan a franciák szeme elé akarta tárni azt, hogy katonailag többet nem remélhetnek”.¹

Ezt viszont olyképen akarta elérni, hogy Verdunt elfoglalja, amelynek igen nagy erkölcsi hatása miatt a franciák igyekeznek majd azt visszafoglalni. A hiábavaló támadásokon azután a francia hadsereg így lassanként elvérzik. Mint ahogyan Hirl német ezredes mondja: „szivattyúval akarta a francia hadsereg vérét kiszívni”.²

Az angol hadsereg pedig, amely még 1916 tavaszára sem lesz kész, vagy korai tehermentesítő támadásra kényszerül, vagy pedig, ha vár addig, míg a nagy támadást megkezdheti, akkorára a francia hadsereg magára hagyatva elvérzik és az angoloknak egymagukban kell majd támadniok.

Ha azután a német csapatok ezt a támadást is kivédik és a központi hatalmak a többi hadszínhelyeken is helytállanak, továbbá, ha közben a korlátlan tengeralattjáró háború Anglia háborús akaratát megtöri és végül, ha a külpolitikusoknak sikerül a katonai sikereket kihasználni, akkor talán még 1916. év folyamán megegyezéssel békét lehet kötni.

Falkenhayn a verdun-i támadást végleg 1915 december második felében határozta el.

Falkenhayn ezenkívül 1916. év elején elhatározta még azt is, hogy a Balkánon, a Szaloniki előtt álló keleti hadsereg ellen is támadást kezd és hogy Oláhországot is színvallásra fogja kényszeríteni, sőt ha szükséges, Oláhországot Bulgáriával közösen megtámadják.

Ilymódon a központi hatalmak két vezetőállama, *Ausztria-Magyarország és Németország 1916. év elején egymásról való tekintet nélkül, külön-külön támadnak és egymás előtt éltvbkolják szándékaikat ahelyett, hogy egyesült erővel támadnának.*

Ausztria-Magyarország Déltirolból az olaszok arcvonalát akarta áttörni, Németország pedig Verdun-t szándékozott elfog-

¹Falkenhaym a császár előtti karácsonyi előadása szerint.

²Hirl: Der Weltkrieg im Umrisen, IV. Teil. 14. lap.

lalni és a korlátlan tengeralattjáró háborúval Angliát kiéheztetni, azonkívül Bulgáriával közösen, az entente keleti hadseregét és Oláhországot akarta megtámadni.

3. Az entente helyzete és terve.

Az entente-hatalmak közül 1915-ben Oroszországra és Szerbiára nehezedett a háború súlya. A francia és olasz hadsereg is sok embert és anyagot vesztett. Aránylag az angol hadsereg szenvedett legkevesebbet.

Anglia 1915-ben az időt főleg a Kitchener-hadosztályok felállítására és kiképzésre fordította. 1916 januárjában Anglia elhatározta azt is, hogy a háború tartamára az általános védkötelezettséget bevezeti. Ez az angol történelemben eddig még elő nem fordult eset mutatja leginkább Angliának azt a szilárd háborús akaratát, amelynél fogva a háborút egész a legvégsőig akarta folytatni.

Az angol hadsereg különben 1915 végén és 1916 elején a nyugati hadszínhelyen 450.000 főre emelkedett.

A francia hadsereg eddigi veszteségeit csaknem teljesen sikerült a hadvezetőségnek pótolnia olyképen, hogy a gyarmatok színes emberanyagát fokozottabb mérvben használta fel.

Mindkét nyugati nagyhatalom úgy számított, hogy ilyformán a háborús erő kifejtésnek és a háborús akaratnak a tetőfokán 1916 nyarán fog állani. Egyébként is a nagy, hatalmas brit gyarmatbirodalom segélyforrásai kiapadhatatlanok voltak és Amerika hadiipara mind nagyobb és nagyobb mértékben dolgozta azt fel.

1915 december elején *Chantilly-hen*, Paris mellett megtartott *haditanácson* az entente elhatározta, hogy 1916 közepén a főhadszínhelyeken a döntés előidézése végett egyidejűleg közösen támadnak.

Addig pedig, míg ez a támadás meg nem indulhat, erre a támadásra előkészülnek. Az angol hadsereg felállítását és kiképzését teljessé teszik. Az orosz hadsereg támadókésztségét visszaadják. Abban az esetben, ha a központi hatalmak az általános támadás megindulása előtt valahol támadnának, a megtámadottnak a többiek segítségére sietnek.

Az általános támadáson kívül az entente elhatározta még azt is, hogy a központi hatalmaknak tengeri blokádját, a semle-

ges államoknak, különösen Amerikának propaganda útján való megdolgozását tovább fogják folytatni.

4. Szaloniki és az oláhok elleni támadás.

Lásd előbb a macedóniai had jártnál is.

Falkenhayn *1915 december* közepén a győzelmes 2. bulgár hadsereget megállítja a görög határon.

1916 január 3-án a bulgár hadvezetőséggel Falkenhayn megegyezik, hogy a Szaloniki hadsereg ellen támadást kezdenek; Falkenhayn célja az, hogy az entente a Szaloniki hadsereget megerősítse a nyugati hadszínhely rovására, és hogy minél több csapatot küldjön a nyugati hadszínhelyről Szalonikihez.

A hadműveleteket február 1-én, majd február 15-én kellene kezdeni. Január közepén azonban Seeckt tábornok, Mackensen vezérkari főnöke jelenti, hogy csak április közepén támadhat, mert a támadást alaposan előkészíteni korábban nem lehet.

Február 9-én Falkenhayn Jekoff tábornok, bulgár főparancsnokkal véglegesen megegyezik, hogy a támadást március 10-15-ike között kezdik.

Március kezdetén a német 11., a bulgár 1. és 2. hadsereg a görög határon fel is vonul. A verduni események miatt azonban március 9-én Falkenhayn végleg elejti a Szalonikire való támadás gondolatát.

Hasonló sors éri az oláhok ellen való támadás tervét is.

1916. év elején Falkenhayn ugyanis elhatározza, hogy Oláhországot ultimátummal kényszerítik színvállásra.

Január elején Falkenhayn a bulgár vezérkarral meg is beszéli az Oláhország elleni támadó hadjárat tervét.

A német kancellár azonban mindenféle erőszakos megoldást ellenez és időközben Oláhországgal eléggé kedvező szerződést lehetett kötni gabonaneműek és földolaj szállítására, Falkenhayn ezért az oláhok elleni támadás gondolatát elejti.

5. Az 1916. évi korlátlan tengeralattjáró háború.

Falkenhayn 1916. évi haditervének egyik legfontosabb pontja az Anglia ellen irányuló korlátlan tengeralattjáró háború volt. Ennek március 1-én kellett volna kezdődnie és a tengerészeti vezetőség számítása szerint Angliát 6 hónap alatt békére kellett volna kényszerítenie.

A német kancellár a leghatározottabban ellene volt ennek a tervnek, mert miatta az Amerikával való háború kitörésétől félt.

A német kancellár ellenzése miatt azután február 29-én csak a szigorított tengeralattjáró háborút léptetik életbe.

Így ül össze a március 4-iki koronatanács, amelyen elhatározták, hogy a korlátlan tengeralattjáró háborút április 1-én megkezdik. Addig a német kancellár Amerika hozzájárulását szerezze meg.

Március 24-én, a francia Sussex nevű személyszállító gőzös elsüllyesztése miatt, amelyen amerikai állampolgárok is utaztak, diplomáciai bonyodalom keletkezett Amerika és Németország között. Ennek elsimitása céljából május 4-én a német kormány *végleg* lemond a korlátlan tengeralattjáró háborúról. Ezenkívül a tengerészeti vezetőség beszünteti a kereskedelmi hajók elleni tengeralattjáró háborút is az Anglia körüli vizekben.

6. A verduni csata.

(Lásd a 73. számú vázlatot.)

a) *Falkenhayn főcélja:*

Anglia kardját, a francia hadsereget Anglia kezéből kivenni,

ezért az ellenségnek minden rendelkezésre álló erejét lassanként és egymás után a támadás helyére akarja vonni és felőrölni szándékozik. Ez lett volna Falkenhayn szerint „*a maas-i malom*”.

b) *Előzmények:*

A verduni támadást már 1915 április óta tanulmányozták.

Német részről Verdun-nel szemben Vilmos trónörökösnek, a német 5. hadsereg parancsnokának hadcsoportja harcolt. Ez a hadcsoport az 5. hadseregből a Strantz-, Falkenhausen- és Gaede-seregcsoportokból alakult.

A trónörökös közvetlen karácsony előtt kapta azt a parancsot, hogy a Verduntól északra és a Maastól keletre való támadáshoz támadási tervet dolgozzon ki.

A trónörökös Falkenhayn hadműveleti céljánál többet akart elérni. Falkenhayn csak azt akarta, hogy a francia hadsereg

Verdunnél vérezzen el. Az mindegy volt, hogy a vár elesik-e, vagy nem. A trónörökös azonban magát a várat is, rövidített eljárással, minél hamarább el akarta foglalni.

Ezért a Maasnak mind a két partján egyszerre akart támadást kezdeni.

Falkenhayn a trónörökös tervét nem fogadta el, mert azt hitte, hogy az ehhez szükséges erőt nem tudja rendelkezésre bocsátani és így megmaradt amellett, hogy csak a Maas keleti partján támad.

Falkenhayn a Verdun elleni támadásra azért határozta el magát, mert

1. az angolokra akart döntő csapást mérni, de az angol hadsereget magát nem tudta megtámadni. Falkenhayn számítása szerint ugyanis az *entente* az 1916-ban megindítandó támadásra kb. *április hóra készül el*. Az *entente*-ot a németeknek még április előtt kellett megtámadniok, hogy tőle a kezdeményezést elragadhassák. Az angolok Flandriában voltak. Itt azonban a talaj- és időjárási viszonyok miatt a csapatoknak *május hó előtt nem lehetett támadniok*. Május előtt tehát csak a francia haderő támadható. A franciák ellen elért döntő csapás azonban az angolokat is találja, mert hisz a francia hadsereg „*Anglia legjobban használható kardja*”. Falkenhayn ezt a „jó kardot akarja kiverni Anglia kezéből”;

2. a Verdun-re való német támadás a francia nép hangulatára valószínűleg igen nagy hatással lesz. A franciák igyekezni fognak azt erejük végső megfeszítése árán is megvédeni, az elfoglalt védelmi állásokat újra visszaszerezni. A francia hadsereg az így keletkező harcokban lassan felmorzsolódik, elvérzik. A francia arcvonalnak Verdun-ön és Belforton kívül nincs oly helye, amely a franciákat ilyen támadásokra rábírná, magyarán szólva, amely az ilyen erőtfelőrő támadásokba beugratná;

3. Verdun-re a támadás azért is igen előnyös, mert ez a francia hadsereg zömét lekötve fogja majd tartani s így az angoloknak egyedül kell a tavasszal, vagy a nyáron meginduló *entente* nagy támadásban támadniok;

4. Verdun a német arcvonalnak egyik legkényesebb és legveszedelmesebb pontja. A francia részről meginduló nagy támadás a német közepet és a jobbszárnyat igen; kellemetlen helyzetbe hozhatná, – sikeres francia támadás esetén a német jobb-

szárny és a közép a Maas, esetleg a (Mosel mögé lett volna kénytelen visszamenni);

sikeres francia támadás és esetleges német visszavonulás esetén a németek elveszítenék lotharingiai, esetleg pfalzi gazdag szénbányáikat és acéltelepeiket. Ez pedig a német hadiiparra végzetes lehetett volna.

c) *Falfrenhayn támadási terve.*

A nyugati hadszínhelyen rendelkezésre álló 26 hadosztálynyi főtartalék V₃-át vissza akarja tartani Falkenhayn, hogy ez bármelyik percben készen álljon a nyugati hadszínhelyen meginduló tehermentesítő entente-támadások kivédésére.

A fennmaradó 16-18 hadosztályból az első vonalban 4 hadtestnek¹ kellett támadnia, a még fennmaradó 6-8 hadosztálynak a harcoló csapatok felváltására ugyancsak vissza kellett maradnia; néhány hadosztálynak pedig a 2-ik vonalban kellett követnie az 1-ső vonal hadtesteit. A 2. vonal hadosztályai azonban az elhelyezési nehézségek miatt csak a támadás megindulása után, vasúton követték volna az 1. vonal hadosztályait.

A Maas nyugati partjáról a támadást csak a tüzérségnek kellett támogatnia.

A támadás kezdete február 12.

á) *A támadás előkészítése.*

A Maas keleti partján a németek 160 üteg nehézüzérséget vonultattak fel.

Félrevezetés szempontjából karácsonytól kezdve, különösen a Gaede-csoportnál, tüntető támadások voltak. Ezenkívül a 4., 6. és 3. hadseregnél is tüntettek.

Február elején Svájc felé feltűnően a legszigorúbb határzárt rendelték el. A német trónörökös Mühlhausen vidékét megsemmisítette és Belfort-ot a legnehezebb lövegekből lődözni kezdték.

A berlini társadalmi körök vigyázatlan kijelentései, lotharingiai és lengyel szökevények vallomásaiból a francia felderítő szolgálat mégis biztos tudomást szerzett a készülő német támadásról. A francia hadvezetőség azonban a németek verduni tá-

¹ VII. tartalék, XVIII., III. és XV. hadtest.

madási előkészületeit csak csalóka támadásnak minősítette és azt hitte, hogy a németek a Champagne-ban készülnek támadásra. Ezért a 4 hadtest erős 2. francia hadsereget nehéztüzérséggel megerősítve tartalékkép a champagne-i arcvonal mögé rendelték.

e) *A franciák védelmi előkészületei.*

A védelem tervszerűen csak az erődvonalak előtt kiépített védelmi állásban volt előkészítve. Verdun várának a védelmére nem is gondoltak. A békében készült művek elhanyagolt állapotban, az erődök leszerelve, megszálló csapat nélkül voltak. Az 1914-15. évi tapasztalatok után a francia hadvezetőség a békében épített „vár”-nak semmi jelentőséget nem tulajdonított.

A német támadás (megindulásakor 4 egymásmögötti védőállás volt, de ezek közül a hátulsókat a franciák nem építették ki tökéletesen.

A német támadás kezdetén a vár kormányzójának, Herr tábornoknak 11 francia hadosztály volt alárendelve. Ebből 3 a Maas nyugati, 6 a keleti partján volt. 2 hadosztály tartalék volt a Maastól nyugatra. Ezenkívül 388 tábori, 244 nehéz löveg állott rendelkezésre.¹

f) *A támadás lefolyása,*

A támadás kezdetét a vezetőségnek a rossz időjárás miatt el kellett halasztania.

Február 21-én megfelelő tüzérségi tüzellel való előkészítés után délután 5 órakor kezdődött a roham.

Február 22-24-ig az északról támadó 3 hadtest² a franciáknak a Maastól keletre fekvő fővédelmi állását elfoglalja a Maas és Étain között.

„A francia hadosztályok erejük végén vannak s már nem tudnak tovább védekezni. Aki életben maradt, az fut hátra. Ebben a válságos pillanatban friss csapatra kilátás nincs. Február 24-én este a verduni út az ellenség előtt szabadon áll. Az erődök kettős vonala, tüzérség és részben védőcsapat nélkül csalóka támpontok.”³

¹ *Palát*: La grande guerre, La ruée sur Verdun. 129. lap.

² A VII. tartalék, XVIII. és III. hadtest.

³ *Reginald Kann*: Conduite de la guerre sur le front occidental.

A vár parancsnoka és a középső hadcsoport parancsnoka, de Langle tábornok elhatározzák, hogy a Maas keleti partját kiürítik.

De a német támadó csapatok is teljesen kimerültek. A Falkenhayn által megígért 2. vonalbeli hadosztályok nem érkeztek be. A siker kihasználására nincs csapat. Így a németek a pszichológiai pillanatot elmulasztják kihasználni.¹

Joffre ezután megparancsolta, hogy a Maas keleti partját mindenáron tartani kell. Február 24-ről 25-re virradó éjjel beérkezett támogatásul a XX. francia hadtest, majd a 2. francia hadsereg, amelynek parancsnoka Pétain tábornok volt, aki azután átveszi Verdunnél a parancsnokságot.

Február 25-én a németek ugyan még elfoglalják Douaumont erődöt, de 27-én a németek támadása már az egész vonalon megáll.

Március 4-én a németek a támadást kiterjesztik a Maas nyugati partjaira is, hogy a Maas nyugati partjáról tüzelő francia tüzérségnek nagy veszteséget okozó tüzelését lehetlenné tegyék. Falkenhayn erre a célra 2 hadosztállal és 12 nehéz üteggel erősíti meg az 5. hadsereget. Így azután a Maas keleti partján a „Keleti támadó csoport” Mudra (áprilistól Lochow) tábornok alatt, – a Maas nyugati partján pedig a „Nyugati támadó csoport” Gallwitz tábornok alatt támad.

Április végén Petaintól Nivelle tábornok vette át a 2. hadsereg parancsnokságát. Pétain a hadseregcsoport parancsnokságát veszi át.

Március 8-an a németek elfoglalják Vaux erődöt.

Április közegéig a németek többször igen erélyesen támadnak, de csak kevés eredménnyel.

Májusban a Maas mindkét partján újabb nagy német támadás. A német trónörökösnek a további támadások ellen aggályai vannak, de Falkenhayn a támadást tovább folytatja.

Június 1-től 23-ig általános nagy német támadás. Utána entente ellentámadások.

Június 2U-én Falkenhayn elrendeli, hogy az emberrel és az anyaggal takarékoskodjanak, mert felismeri a készülő Sommeszátát és ezért csapatokat kell az arcvonalból kivonnia.

¹ *Kronprinz Wilhelm: Meine Erinnerungen aus Deutschlands Heldenkampf.* 177. lap.

Julius 12-én Falkenhayn elrendeli a támadások ideiglenes beszüntetését. A Bruszilov-támadás miatt ugyanis csapatokra volt szükség. Oláhország háborúba való beavatkozása is küszöbön állott.

Augusztus végén Oláhország hadat üzen a központi hatalmaknak. Falkenhayntól Hindenburg veszi át a német vezérkari főnökséget, Hindenburg elhatározza, hogy végleg beszünteti a verduni támadást. Ezt szeptember 2-án el is rendeli.

7. Tehermentesítő támadások.

a) *A márciusi orosz támadás.*

1916 március 16-tól március végéig. (Lásd a 74. sz. vázlatot.)

1. *Az oroszok helyzete.*

Az orosz hadsereg 1915-ben szenvedett nagy veszteségeit 1915/16 telén pótolja. Az emberekben való nagy veszteségeit kiapadhatatlan emberanyagából egészíti ki. A fegyverzetet és a felszerelést az amerikai, angol és japán hadiipar révén a szibériai vasútvonalon szállította a hadszínhelyre.

A pótlásul kapott legénység és tisztek kiképzése hiányos. A csapatok harcikedve nem áll valami magas fokon.¹

Az orosz hadsereg 1916 tavaszán 2 és $\frac{1}{4}$ millió embert számlált. Ebből 1,600.000 ember a Pripiátj-tól északra állott 600.000 főnyi német haderővel szemben (ebből 30.000 fő osztrák-magyar) és 650.000 fő a Pripiátj-tól délre a 450.000 főt számláló osztrák-magyar hadseregekkel szemben (ebből 30.000 főnyi német csapat).

Az orosz haderő három hadcsoportra tagozódott:

1. az északnyugati arcvonalra Kuropatkin tábornok,
2. a nyugati arcvonalra Evert tábornok,
3. a délnyugati arcvonalra Ivanov tábornok parancsnoksága alatt.

¹ A csapatok hangulatára élénk fényt vet a 4. orosz hadsereg parancsnokának, Ragozsa tábornoknak, egyik hadseregparancsa. Ebben a többek között a következő részlet olvasható: „A csapatoknak az emlékezetébe az előljárók véssék be, hogy a tartalékok és a tüzérség tüze azonnal azok ellen fog irányulni, akik támadás közben megtorpannak és magukat megadják. Akik az ujjakon sebesülnek meg és öncsonkítók, azokat újból visszaküldöm a harcba. A hadseregcsendőrség minden hátrafelé vezető útra vigyáz. Egyetlenegy egészséges ember a csendőrök láncvonalán keresztül nem juthat.” Immanuel: Der Krieg auf der deutschen Ostfront, 1916. Schwarte: Der Grosse Krieg. Zweiter Teil. 424. lap.

2. Az oroszok hadműveleti célja.

1. a verduni csatában szorongatott franciák tehermentesítésére a Hindenburg-hadcsoport balszárnyát nagyobb erővel megtámadni;

2. megkísérelni a Vilijától északra húzódó német balszárnyat áttörni és azt a Keleti-tenger partjaira visszaszorítani. Litvániát és Lengyelországot visszafoglalni.

1. Az oroszok terve.

Tüntetés: a Rokitnó-mocsaraktól délre.

Áttörés: a Vilija-Duna között.

Főtámadás a Narocs-tó mindkét oldalán (Posztávi környékén és a Narocs-tó-Visnyev-tó között).Erő:9 hadtest,összesen 19 gyalog- és 2 lovashadosztály Ragosza tábornok parancsnoksága alatt.

Melléktámadás a Driszvjáti-tónál, Dünaburgnál, Jakobstadtnál és Rigánál.

4. A hadműveletek lefolyása.

Tüntetés. Galíciában és Bukovinában március elején támadások kezdődnek, amelyek még április végéig elhúzódnak. Csapataink kisebb támadásokkal válaszolnak. A sok harc közül egyike a legemlékezetesebbeknek a március 17-19-iki *uszcsieskói hídfő védelme*, amely végeredményeképpen orosz győzelem, de a 6. osztrák-magyar lovashadosztály hősieles küzdelem után csak akkor vonul vissza a túlerővel szemben, amikor védőállása csupa rom.

Az áttörési kísérlet. Ezt a. Posztávi-Narocs-tónál vívott csatának hívják.

A támadás a német 10. hadsereget éri.

A németek az előkészületekből látják a támadási pontokat.

A támadás március 16-án igen erős tüzérségi tüzellel való előkészítési tüzellel kezdődik.

A gyalogság március 18-án indul rohamra. A gyalogság támadása rövid megszakításokkal március végéig tart. Március közepén erős hóolvadás áll be, amely nagyban hozzájárul, hogy az oroszok támadásai sikertelenek maradnak.

Eredmény mindössze néhány előtér-állás elfoglalása, azonkívül a Narocs- és Visnyev-tó között helyi sikert érnek el az

oroszkok, mert sikerül két helyen is betörniök az első vonalba. A német ellentámadás azonban április végén innen is visszaveti őket, pedig vasút nincs és a német tartalékok a rossz utakon gyalogmenetben nagy távolságról kénytelenek felvonulni.

Eredmény nélkül zajlanak le a *melléktámadások* is, a Driszvjáti-tónál és Dünaburgnál a Scholtz-seregcsoport, Jakobstadtnál és Rigánál a 8. hadsereg ellen.

Március végén általában az egész vonalon az orosz támadásoknak végeszakadt, mint ahogy a német hadijelentés mondja a „*sárba és vérbe fült*”.

Az oroszok vesztesége kb. 120.000 fő.

b) *Az 5. Isonzó-csata, vagy miként az olaszok nevezik, a tüntetési csata. 1916 márc 11-től 19-ig (9 nap).*

(Lásd, a 75. számú vázlatot.)

Cadorna célja.

1. Megakadályozni azt, hogy az osztrák-magyar csapatok a verduni csatában résztvegyenek.

2. Esetleg a németeket kényszeríteni arra, hogy Ausztria-Magyarországnak! (csapatokat küldjenek segítségül és hogy így a franciákat Verdun-nél tehermentesítsék.

3. Az Isonzónál a helyzetet felderíteni.

A hadműveletek lefolyása.

Sirokkó, eső és szinte áthatolhatatlan köd miatt az olasz támadás csak március 11-én indulhat meg, amit ezen a napon a szokásos igen erős tüzérségi tűz vezetett be. Cadornát szövetségesei a csata mielőbbi megkezdésére sarkalják és így Cadorna anélkül kezdi meg a csatát, hogy a támadás előkészületeit befejezné. A csata alatt kis Cadorna figyelmét részben az osztrák-magyar tiroli támadás előkészületei kötik le.

A harc különben leghevesebben a Monte San Michele-ért folyt. Eredményt az olaszok nem tudtak elérni.

Március közepén a harcok elcsendesedtek és március 19-én újból a nyugodt, kevesebb áldozattal járó állásharc kezdődött meg.

8. A déltiroli osztrák-magyar támadás.

(Lásd a 76. számú vázlatot.)

a) *Helyzet,*

Az Isonzó-arcvonal védelemre nem igen alkalmas.

A Karszton különösen nehéz a védelmi állást kiépíteni. Nagy a harcveszteség, fa- és vízhiány. A csapatok sokat szenvednek.

A tiroli záróerődök is már meglehetősen megrongálódtak.

Az orosz hadszínhelyen esetleg bekövetkező orosz támadásokat az osztrák-magyar és német Icsapatok előreláthatólag a jövőben is fel tudják tartóztatni.

A balkáni hadszínhelyen Montenegró, Albánia és Macedónia megszállása után erősebb entente-támadások hosszabb ideig nem igen várhatók.

Az orosz és balkáni hadszínhelyről az olaszok elleni támadáshoz 3-3 osztrák-magyar hadosztály elvonható.

Falkenhayn visszautasítja Conrádnak azt a javaslatát, hogy osztrák-magyar csapatok támogassák Verdun-nél a németek támadását.

b) *Conrad elhatározása.*

Február elején Conrad elhatározta, hogy Déltirolból az olaszok ellen a németek segítségével nélkül, egymagában fog támadni.

c) *Conrad hadműveleti terve.*

Hadműveleti cél:

1. a Friaulban felvonult olasz erőket megsemmisíteni,
2. Friault, Velencét elfoglalni, a visszavonuló olaszokat az Ecs, vagy Pó mögé visszaszorítani.

A cél elérésének módja:

áttörés Rovereto-Borgo között Thiene és Bassano irányába.

Erőcsoportosítás, feladatok:

Jenő főherceg hadseregcsoportparancsnok parancsnoksága alatt (az eddigi délnyugati arcvonalparancsnokság) a támadáshoz felvonul:

Dankl vezéreztredes parancsnoksága alatt a *11. hadsereg*¹ összesen 9 gyaloghadosztály, 3 önálló dandár a Garda-tó és a Fassani-i alpesek között. *Feladata*: az Ecs és a Val Sugana (Brenta-völgy) között főerővel a Folgariai és Lavaronei fennsíkron át Thiene és Bassano irányába támadni;

Kövess vezéreztredes parancsnoksága alatt a *3. hadsereg*,² összesen 5 hadosztály Trient-től északra az Ecs-völgyben, a 11. hadsereg mögött. *Feladata* az, hogy a mindenkori helyzet szerint, lehetőleg a hegységből való kilépéskor a sikert kihasználja.³

A támadás előkészítésére és támogatására 276 nehéz és 641 könnyű löveget osztanak be a hadseregcsoporthoz.

Az *5. hadsereget* (Boroevic) az Isonzó mentén és a *10. hadsereget* (Rohr lovassági tábornok) Karinthiában közvetlenül a hadseregpáncsnokságnak rendelik alá. *Feladatuk*: az olaszok lekötése.

A támadás kezdetét április 10-12-ére tűzték ki.

¹ A 11. hadsereg csoportosítása a következő volt: *VIII. hadtest*: Scheuchenstuel tábornok (20 zászlóalj) a Garda-tó és a Folgaria-i fennsík déli szegélye között.

57. gyaloghadosztály, Goiginger altábornagy.

59. gyaloghadosztály, Kroupa tábornok.

XX. hadtest: Károly Ferenc főherceg trónörökös (32 zászlóalj) a Folgaria-i fennsíkron és az Ecs völgyében.

3. gyaloghadosztály, Horsetzky altábornagy.

8. gyaloghadosztály, Fabini altábornagy.

III. hadtest: Krautwald gyalogsági tábornok (39 zászlóalj) a Lavarone-i fennsíkron és az Ecs-völgyben, Trient környékén.

6. gyaloghadosztály, herceg Schönburg altábornagy.

28. gyaloghadosztály, Schneider altábornagy.

22. lövészadosztály, Kochanovszky tábornok.

XVII. hadtest: Kfitek gyalogsági tábornok (24 zászlóalj) a Val Suganá-ban.

18. gyaloghadosztály, Stracker tábornok.

181. gyalogdandár, Kindl tábornok.

2. hegyidandár, Panzenböck ezredes.

8. hegyidandár, Wossala tábornok.

48. *gyaloghadosztály*, Gabriel altábornagy (10 zászlóalj) a Fassani-völgyben.

A 8. hadsereg csoportosítása:

I. hadtest: báró Kirchbach Károly lovassági tábornok (40 zászlóalj), Bozen-tői délre az Ecs-völgyben.

10. gyaloghadosztály, Mecenséffy altábornagy.

34. gyaloghadosztály, Krausz Rudolf altábornagy.

43. lövészadosztály, Tunk tábornok.

XXI. hadtest: báró Lütgendorf altábornagy (25 zászlóalj), Lavisnál, az Ecs-völgyben.

Országos lövészadosztály, Englert tábornok.

44. lövészadosztály, Nemeček altábornagy.

³ A hadseregpáncsnokság parancsa szerint. Schwarte, V. kötet, 202. lap.

d) *Az olaszok helyzete és terve.*

Február közepén a Garda-tó és a Fassani-alpesek között kb. 100 km széles arcvonalban az olasz megszálló csapatok ereje kb. 40-51 zászlóalj volt.

Az osztrák-magyar csapatok felvonulása Dél-tirolban az olasz hadvezetőség előtt nem maradt titokban. Cadorna ezért az osztrák-magyar támadás kivédésére a támadási hellyel szembe csapatokat vont össze. A védőállást és a megszálló csapatokat megerősítette.

Hogy ez; imily arányban történt, mutatja a következő kimutatás:

a Garda-tó és a Fassani-völgy között 100 km szélességben Dél-tirollal szemben áll:

február 15-én 40-51 zászlóalj;¹

május 15-én 123-126 zászlóalj;

június 15-én 304 zászlóalj;

június 25-én 344 zászlóalj.

e) *A hadműveletek lefolyása.*

Az osztrák-magyar támadó erők felvonulása 1 vasútvonalon zajlott le február közepétől április 7-ig.

A nagy havazás miatt a támadást a kitűzött időben nem lehetett megkezdeni, mert a hóolvadás csak április közepén kezdődött és így a támadást csak május 15-én lehetett megindítani.

A Folgaria-arsierói fennsíkon május 15-én az olasz állások az első támadásnál a mieink kezébe kerültek és május 19-ig az egész fennsík a mi csapatainké. Az olaszok[^] menekülésszerűen vonultak vissza.

De most ahelyett, hogy az üldözés teljes erővel megindult volna és a 11. hadsereg erőlyesen tört volna előre, előbb a tüzér-

¹ A 11. hadsereg támadási területében ja következő olasz erők állottak:

a Garda-tó és a Borcola-hágó között február 15-én a Mantua-dandár: 6 zászlóalj, május 15-én 24 zászlóalj,

a Folgaria-Arsiero-i fennsíkon február 15-én a 35. gyaloghadosztály: 12 zászlóalj, május 15-én 21 zászlóalj,

a Lavarone-Asiago-i-fennsíkon február 15-én az Ivrea-dandár: 6 zászlóalj, május 15-én 21 zászlóalj,

a Val Sugana-ban február 15-én a Venezia-dandár: 6 zászlóalj, május 15-én 23 zászlóalj,

a Val Sugana-tól északra május 15-én 6 zászlóalj. Ezenkívül még bersaglieri és alpini zászlóaljak február 15-én 10-21 zászlóalj, május 15-én 18-21 zászlóalj.

seget akarta előre hozni, ami igen hosszú ideig tartott, inert az utakat is előbb helyre kellett állítani.¹ Az eseményekről nem eléggé tájékozott hadseregcsoportparancsnokság csak későn avatkozott bele az eseményekbe s így későn rendelte el a további érelyes támadást. Ilymódon az első napok nagy harcainak hatása alól az olaszok felszabadultak és igen szívós, elszánt, hősies ellentállást fejtettek ki. Az igen nehéz, a támadó elébe szinte leküzdhetetlen akadályokat egymásra tornyosító magas hegységben csapataink csak lépésről lépésre jutottak előre. A 11. hadsereget a 2. vonalban követő 3. hadseregből meg kellett erősíteni. Május 20-tól kezdve a támadó arcvonal keleti szárnya fölött a 3. hadsereg parancsnoka veszi át a parancsnokságot.

Május végéig csapataink Arsiero és Asiago páncélerődjeit foglalták el.

Cadorna már a Mincio-Pó mögé való visszavonulással számolt. Egy új, 5 hadtestből álló hadsereget állított fel és vonultatott fel Padua-Bassano közötti területben arccal északnyugatnak. Ezenkívül az Isonzó-arcvonalról, továbbá részben Albániából és Tripoliszból is a rendelkezésre álló számos vasúton tömegesen szállította az erősítéseket a veszélyeztetett helyekre, hogy az osztrák-magyar csapatoknak a síkságra való kijutását megakadályozza. Következménye az volt, hogy június 8-án Arsiero-tól és Asiago-tól «délre a síkságot elzáró utolsó hegygerincen az osztrák-magyar támadás megakadt.

Eredmény: Í30 km széles terület, 318 löveg zsákmány és 46.783 fogoly.

Az orosz hadszínhelyen részben az olaszok tehermentesítésére június 4-én meginduló Bruszilov-féle támadás és annak lucki sikerei miatt az osztrák-magyar hadseregfőparancsnokság június 9. és 11-én 2 hadosztályt Dél-tirolból az orosz hadszínhelyre szállíttat el. Conrad azonban Jenő főherceg hadseregcsoportjával a támadást mégis tovább akarja folytatni és erre parancsot is adott.

A támadás folytatása azonban csak helyi sikereket mutatott fel. Az a kísérlet, hogy az Asiago-tól ideire a hegységen át a síkság átörjenek, nem sikerül.

Az orosz hadszínhely válságos helyzete miatt Conradnak újabb csapatokat kell elszállítás végett a harcból kivonnia.

¹ Krausz: Die Ursachen unserer Niederlagen, 191. lap.

Ezért június 17-én Conrad beszünteti a további, támadást.

Június 24-ről 25-ére virradó éjjel a csapatok azután, anélkül, hogy az olaszok ebben őket zavarnák, visszamentek a Hét-község-fennsíkon választott, 5-10 km-rel hátrább fekvő, tartós védelmi állásba (Passubio-Ássa völgy-Zebió-Civaron) s kezdetét veszi újra az állásharc.

A déltiroli Osztrák-magyar támadás sikertelenségének főbb okai:

1. a támadásra nem volt elég erő;
2. az Isonzó-arcvonalon az olaszok nem voltak lekötve;
3. a támadás nem volt meglepő. A felvonulás 7 hétig tartott egy vasútvonalon, olaszok által lakott területen. A rossz időjárás miatt a felvonulás befejezte után a csapatoknak még 1 hónapig kellett várniok;
4. a 11. hadseregparancsnokság nagyon is módszeresen vezette a támadást. A hegyiharc szabályait csaknem betűről-betűre betartotta és így a támadás erélyéből és súlyából sokat veszített.

Törökország háborúja

1. Előzmények:

A világháború kitörésekor Törökország kinyilvánította, hogy *semleges marad*. Érdekei azonban kezdettől fogva a központi hatalmakhoz vonzótták. Ezt az is mutatta, hogy az 1913 óta Törökországban tartózkodó Limán von Sanders német tábornok a német katonai bizottsággal továbbra is az országban maradt, az angol tengerészeti bizottságnak pedig a világháború kezdetén azonnal el kellett hagynia Törökországot és a török hajóhad is német vezetés alá került.

Törökország, hogy minden eshetőségre készen álljon, a világháború kezdetén a haderejét mozgósítja és 3 hadsereget alakít. A csapatok azonban egyelőre még a békebeli helyőrségekben maradnak.

A háború közvetlen kitörését és Törökországnak a központi hatalmakhoz való csatlakozását egy a hajóhadnál lejátszódó esemény okozta. 1914 október 28-án orosz hadihajók a Boszporus közelében jelentek meg azzal a szándékkal, hogy aknákat rakjanak le. A törökök megtámadják az orosz hajókat. A harc

az orosz aknavetőhajó elsüllyesztésével és több orosz kísérőhajó megsérülésével végződött. Következő nap a török hajóhad üldözi az orosz hajókat és a Fekete-tenger legfontosabb orosz kikötőit: Odesszát, Szebasztopot és Feodoziát bombázza.

A török-orosz háború ezzel tulajdonképp megkezdődött, de a törökök az entente-nak a háborút csak november 12-én üzenik meg.

November közepén a török szultán, a mohamedán világ feje kihirdeti a „szent Háborút”, lamelytől a törökök nagy eredményt reméltek. Különösen az angol uralom alatt élő mohamedánoktól vártak sokat. A törökök azonban csalódtak. Sőt épp ellenkezőleg, az angoloknak sikerült néhány arab törzset a törökök ellen fellázítani, akik azután igen sok kellemetlenséget okoztak a törököknek.

Törökország hadbavonulásával 4 új hadszínhely keletkezett és pedig: a Kaukázus, Mezopotámia, Palesztina és a Dardanellák.

Az ázsiai hadszínhelyek általában igen nagy kiterjedésű, nagyobbrészt műveletlen területek. Kevés az összeköttetési vonal. Az ellátást és az utánszállítást az elképzelhető legnehezebb körülmények között lehet csak lebonyolítani, különösen a vízszegény, nagyterjedésű homokpusztaságokon.

A tengerek fölötti uralom teljesen Angliáé.

A török hadsereg katonanyaga kiváló, anyagi tekintetben azonban, különösen az elveszített Balkán-háború után, igen rossz helyzetben van.

Az orosz hadvezetőség Ázsiát csak alárendelt jelentőségű hadszínhelynek tekintette és ezért a legnagyobb részben csak 2. és 3. vonalbeli csapatokat alkalmaz. *Oroszország célja* különben, hogy Konstantinápolyt szárazföldi úton, Kisázsian át veszélyeztesse és hogy Északperzsiában magát befészkelje.

Anglia céljai: a Suez-csatorna és az Indiába vezető közvetlen tengeri út megbízható biztosítása, a Mezopotámián át Indiába vezető szárazföldi út megszerzése és a mezopotámiai gazdag olajforrások elfoglalása.

2. A kaukázusi hadszínhely.

(Lásd a 77. számú vázlatot.)

a) Felvonulás.

Törökök: Erzerum környékén Izzet Hasszán pasa parancsnoksága alatt a 3. hadsereggel¹ 1914 szeptember és október hó folyamán vonulnak fel.

Oroszok: Bergmann tábornok alatt a kaukázusi hadsereg² zömével Karsz körül, mellékcsoportokkal Erivan és Dzsulfnál.

b) Az 1-ső kaukázusi hadjárat (1915 őszétől 1916 tavaszáig).

November elején az oroszok Erzerum irányába támadnak. Ez az orosz támadás *a határ körül vívott harcokból* áll (*köpri-köji és hasszankelei* ütközetek).

December közepén Enver pasa veszi át a török 3. hadsereg fölött a parancsnokságot. *Terve* egy hadtesttel (XI.) Karsz irányába támadni és arcban lekötni az orosz főerőt. Két hadtesttel (a IX. és X. hadtest) az orosz jobbszárnyat akarta átkarolni és pedig a zömmel a Bordus-hegyen és Szarikamison át, a kisebb résszel még tovább északra Olti-n és Ardahán-on át szándékozott előnyomulni, hogy az orosz főerőt megkerülje és visszavonulási útját elvágja.

A Kis-Kaukázus hegység mély hóval borított ösvényein előnyomuló török átkaroló csoport egyenként és részletekben, teljesen kimerülve támad az orosz főerő északi szárnya ellen. Az oroszok azonban a *szalrikamisi és az ardasháni* csatában a támadást kivédik és a törököket visszavonulásra kényszerítik. A visszavonulás a vad és műveletlen hegységen át a zord téli időjárásban igen nagy nehézségek és veszteségek között zajlik le. A törökök egy része fogságba kerül.³ A másik része a visszavonulóknak a mély hóval fedett, szakadékokkal teli, zord hegységben megfagy. Szarikamis környékén később az oroszok több mint 30.000 megfagyott török katona holttestét találták.⁴

¹ IX., XI., később még a X. hadtest és 2 lovashadosztály.

² I. kaukázusi, később még a II. turkesztáni hadtest, erős lovasság és különféle 2-ik és 3-ik vonalbeli alakulatok. Összesen 100 zászlóalj, 96 szotnya, 300 löveg.

³ Közöttük 1 hadtest, 3 hadosztályparancsnok törzseikkel együtt. (Daniloff, 396. lap.)

⁴ Daniloff, 396., lap.

A megkerülő oszlopokkal egyidejűleg támad a török XI. hadtest is, de nagyobb eredmény nélkül. A szarikamisi és ardháni csaták után az oroszok itt is teljes erővel támadásba mennek át és a *szivin-i csatában* (január 8-16-ig) véres küzdelem után a törököket Erzerumra dobják vissza.

A kb. 90.000 fő erős 3. török hadseregből a hivatalos jelentések szerint kb. 12.000 fő marad taieg.¹

A török 3. hadsereg fölött a parancsnokságot Hakki Havis pasa vette át és nagyobb hadműveleti szünet állott be.

c) *A 2-ik kaukázusi hadjárat (1916 nyarától 1916 őszéig),*

1915 nyár elején a IX. kaukázusi hadtesttel megerősített orosz hadsereg megtámadja a török jobbszárnyat *Erzerumtól* délkeletre és egész a *Van-tóig* nyomul előre. Ugyanakkor az *örmények is fellázadnak*, akiket Oroszország támogat. Hosszas és változatos harcok keletkeznek, amelynek eredményeképp mindkét oldalról az arcvonal a Van-tótól északi irányba az orosz-török határ mentén egész a Fekete-tengerig húzódott.

1915 szeptemberben Nikolajevics Miklós nagyherceg vette át a Kaukázusban a főparancsnokságot és azonnal újabb nagy támadás előkészítéséhez fogott hozzá.

Ez a támadás január 16-án kezdődik. A török arcvonal közepét áttörik és február 15-én *Erzerum elesik*. A 3. török hadsereg nyugati irányba, a Felső-Eufrathoz és Baiburttól keletre fekvő vidékre vonul vissza, ahol az orosz előnyomulás egyelőre megakad.

Ugyanebben az időben három török hadsereg, és pedig az 1., 2., és 5. hadsereg tétlenül állott Tráciában,² miután az entente a Gallipoli félszigetről teljesen visszavonta csapatait.

Az oroszok legközelebbi célja, hogy jobbszárnyukon *Trapezuntot*, a legfontosabb Fekete-tengeri török kikötőt foglalják el. Ez április közepén sikerül is s ezáltal a további hadműveletek jzámára igen értékes hadműveleti alapot nyertek.

¹ *Limán von Sanders*: „Fünf Jahre Türkei”, 54. lap.

² Az 1. hadsereg Eszad pasa parancsnoksága alatt Konstantinápolyján, a 2. hadsereg Vehib, majd Izzet pasa alatt Csorlu körül és az 5. hadsereg Limán von Sanders alatt Lüle Burgas környékén. Ugyanakkor a török birodalom keleti határán az angolok és oroszok mélyen bent állottak török területen. *Limán von Sanders*, 159. lap.

Most a török 2. hadsereggel¹ ellentámadást akarnak végrehajtani. Ehhez a 2. hadsereget Tráciából a Van-tó-Mus-Kigi közötti oldalállásban akarják felvonultatni és azután az orosz déli szárny ellen Erzerum irányába és ettől keletre, akarnak támadni.

A felvonulást a Taurusig vasúton, onnan még 550-600 km-t gyalogmenetben kellett végrehajtania a 2. hadseregnek. A jobbszárny a vasútállomástól (Ras-el-Ain-tól) a felvonulási területig (Diabekir-ig) az utat német teherautókon tette meg.

A felvonulásnak 40 napig kellett volna tartania. Ehelyett azonban a felvonulás, amely áprilisban kezdődött meg, csak augusztusban ért véget.

Így tehát a kaukázusi hadszínhelyen az időszak végét a 2. hadsereg felvonulása tölti be.

3. Török támadások a Suez-csatorna ellen.

(Lásd a 78. számú vázlatot.)

a) *Általában.*

Egyiptom a háború kezdetén névlegesen török vazallus állam. Valóságban az angolok tartották megszállva és gyakoroltak minden hatalmat.

Anglia, 1914 decemberben hivatalosan is proklamálja az ország fölötti protektorátust.

A német legfelsőbb hadvezetőség kívánságára a törökök már a háború kezdetén támadást terveznek a Suez-csatorna ellen, hogy azt elfoglalják és hogy minél több csapatot (angol) kössenek le Egyiptomban. Számítanak a szent háború kihirdetése révén Egyiptom, Szudán és Hedjász mohamedán vallású lakosságának közreműködésére is. A támadás kezdetét nagyon késleltették azok az akadályok és nehézségek, amelyeket az arab homoksivatagon a kb. 200 km kiterjedésben út- és vasútnélküli áthatolás gördített a támadó törökök elé.

b) *Az első támadás 1915. év kezdetén.* 1915 január közepén a VIII. török hadtest részei kb. 10.000 ember, báró Kress német ezredes parancsnoksága alatt Jeruzsálem vidékéről megkezdik az előnyomulást az El Tih pusztaságon.

¹ A 2-ik hadsereg Izzet pasa parancsnoksága alatt négy hadtest,, összesen 10 hadosztály.

keresztül. Hétnapi éjjeli menet után Izmailánál elérik a csatornát.

Az angolok egyiptomi ereje kb., 40-50.000 fő. Az angolokat teljesen meglepik a török csapatok, akik megkezdik a csatornán az átkelést. Az angolok megerősítik csapataikat. A következő harcban, melyben hadihajók is közreműködnek, a teljesen kimerült török csapatok eredményt felmutatni nem tudnak. A törökök az El Aris-Kalaat-en Nachle vonalát továbbra is megszállva tartják.

1915 további folyamán hadműveleti szünet. De kisebb változtatásokat a csatorna ellen mégis hajtanak végre a törökök, hogy az angolokat nyugtalanítsák. Ennek következménye és igen fontos eredménye az lett, hogy az angolok csapataikat Egyiptomból nem tudták kivonni és az európai hadszínhelyen alkalmazni. Azonkívül a Suez-csatorna védelme is mind nagyobb és nagyobb szabásúvá vált, úgyhogy annak megtámadása nehezebb feladat lett.

1916. év első felében a törökök a Suez-csatorna ellen a 2. nagyobb támadást készítették elő.

4. Az iraki és mezopotámiai hadjárat.

(Lásd a 79. számú vázlatot.)

1. Szándék.

A törökök kezdettől fogva csak *védekezni* akarnak ezen a hadszínhelyen.

2. Az angolok I-ső bagdadi támadása.

Az angolok a hadüzenet után azonnal megjelennek a perzsa öbölben és november 22-én elfoglalják a kalifák ősi városát, Baszrát s így a további hadműveleteikhez hadműveleti alapot teremtenek.

A támadás előkészítése több mint egy félévig tartott, úgyhogy a támadás csak 1915 június elején kezdődhetett meg.

Az angolok a Tigris mentén nyomulnak élő. Június 3-án megszállják Amarát, szeptember 29-én pedig erős harcok után Kut-el Amarát.

Ezután rövid hadműveleti szünet.

November közepén Townshend tábornok parancsnoksága alatt 1 megerősített gyaloghadosztály, kb. 15.000 ember, foly-

tatja az előnyomulást Bagdad felé. November 22-én Ktezifonánál az angolok súlyos vereséget szenvednek és kénytelenek Kut-el Amarára visszavonulni.

A törökök itt Townshend tábornokot 1915 december 7-én teljesen körülzárják.

1916. év első négy hónapjában az angolok mindent elkövetnek, hogy a Kut-el Amarában körülzárt Townshend tábornokot és csapatait felmentsék. Ehhez Franciaországból 2 hadosztályt hoznak, amelyhez még más hadszínhelyről ideszállított csapatok is társulnak.

A törököknek a *Tigris mentén 3 előretolt állásuk volt*. A január 7-9-én és január 13-14-én vívott heves harcok után az angolok az első két állást elfoglalják, de a harmadik állást minden erőlködésük ellenére sem tudják elfoglalni. Townshend fáradt és lehangolt csapatai egyetlen egy kitörést sem kísérelnek meg, pedig a törökök csak kb. 2000 embert hagytak vissza a körülzárolásra, a többivel a felmentő sereg előnyomulását akadályozták meg.

A felmentő sereg a támadások miatt oly súlyos veszteségeket szenvedett, hogy április végén visszavonult Fellahiere. Így azután a magárahagyott Kut-el Amara kapitulál 1916 április 29-én. Townshend kb. 14.000 emberrel a törökök foglya lesz.

A törökök nem üldözik a visszavonuló felmentő sereget és nem igyekeznek Irakot felszabadítani, hanem ehelyett a 6. török hadsereg zömével Perzsiába törnek be, ahová gyenge orosz különítmények vonultak be és pedig 5 orosz lovasezred és kb. 2-3 gyalogzászlóalj. A 6. török hadsereg részei megszállották Perzsiában Hanikint, Kermansahot és Hamadant.

Az angol felmentő hadsereg így időhöz jutott, amely alatt Fellahie környékén védelemre berendezkedett, erősítéseket vonhatott magához és összeköttetéseit (vasutak) Baszrához kiépíthette.

5. Harcok Perzsiában.

Perzsia a háború elején kijelentette, hogy semleges marad, de azért nem tudta megakadályozni, hogy hadszínhellyé ne váljék. Az itteni harcok azonban csak alárendelt jelentőségűek.

A perzsák érzésileg a törökökhöz vonzódtak. A törökök viszont arra törekedtek, hogy a perzsákat csatlakozásra bírják

a mohamedán világ közös érdekeinek a megvédelmezésére. Ez azonban csak annyiban sikerült, hogy csekélyszámú perzsa osztag a törökök oldalára állott. Maga Perzsia azonban hivatalosan semleges maradt és többször fordult a hatalmakhoz azzal a kívánsággal, hogy az összes háborúskodó hatalmak csapatai hagyják el Perzsiát.

A világháború elején az oroszok megszállták Észak-perzsiát. A törökök azért attól féltek, hogy a kaukázusi hadseregük jobbszárnya bajba jut. Biztosításul tehát 1914 őszén egész gyenge török csapatok nyomultak be az *Urmia-tó* környékére, ahol az oroszokkal kisebb csetepatékat vívtak.

1 őszén az oroszok a Káspi-tó partján Enszeliben szállanak partra és Kaszvinon át nyomulnak elő Bagdad felé. Ugyanakkor kezdődött Irakban az angolok *1-ső bagdadi tfimadasz* is. Félő volt tehát, hogy orosz-angol együttműködés esetén a törökök visszavonulása lehetetlenné válik. A *ktezifoni* török győzelem után a helyzet némileg javult.

2 május elején Kermansahnál a török-perzsa csapatokat az oroszok visszaszorítják. Ez volt részben az indító oka, hogy Kut-el Amara eleste után a török 6. hadsereg parancsnoka támadást indít Perzsia belsejébe. Ennek a támadásnak a célja különben az volt, hogy a már régen óhajtott pánizlám célok megvalósítása érdekében a perzsákat a törökség oldalára állítsák.

Ebből a célból 2 gyaloghadosztály kevés lovassággal és német különleges alakulatokkal bevonul Perzsiába és Kermansahon előnyomulva, július elején visszaszorítja a nagyobbára lovasságból álló orosz csapatokat. Megszállja Hamadánt és Szultánabádot. A továbbiak folyamán pedig 1916 őszén Iszpa-hant, Bidiart és Szendjent.

A negyedik időszak, vagy az entente nagy támadó csatáinak, az oláhországi hadjáratnak és a korlátlan tengeralattjáró háborúnak időszaka

1916 június havától 1917 június végéig
Helyzet és tervek 1916 június végén

1. Entente-hatalmak.

A nyugati hadszínhelyen a francia haderő zöme Verdinnél véres csatát vív a támadó németekkel. A délnyugati hadszínhelyen pedig az olasz hadsereg küzd erejének teljes megfeszítésével a Déltirolból támadó osztrák-magyar hadseregekkel. A válság tetőfokán azonban a franciák is, az olaszok is már túl vannak. A veszély elmúlt. A németek ugyan még mindig támadnak és az angolok a 8. hadsereggel Arrasnál felváltják a francia 10. hadsereget, hogy a franciákat nehéz harcaikban támogassák, de a német támadás nem igen jut előre. Déltirolban is az osztrák-magyar támadás a siklás előtti utolsó hegygerincen június elején megakad.

Közben a nyugati hadszínhelyen a Kitchener-hadsereg felállítására befejeződik. Az angol hadsereg július elején 660.000 főre, azaz 45 hadosztályra nő.

Az orosz hadsereg eddigi ember- és anyagveszteségeit az orosz hadvezetőség nagy erőfeszítéssel pótolja.

Az entente-hadvezetőségek képviselői¹ még 1915 decemberében Chantillyben, Paris mellett összejönnek és elhatározzák, hogy 1916. év közepén a döntést kikényszerítik és hogy ebből a célból az összes hadszínhelyeken egyidejűleg támadni fognak. A támadás kezdetét az orosz hadszínhelyen május 15-re és az olasz és francia hadszínhelyen június 1-re tűzik ki. Később

¹ Joffre, Haig Douglas, Alèxejev és Cadorna tábornokok.

azonban a britt hadsereg készületlensége miatt a támadás kezdetét június végére halasztják el.

E mellett a tervük mellett az entente-hatalmak állhatatosan kitartanak. Sem a verduni csata, sem a déltiroli támadás miatt nem változtatják meg szándékukat. Haig Douglas angol tábornok ugyan május végén azt javasolja, hogy a támadás kezdetét halasszák el augusztusra, mert az új angol hadosztályok kiképzése még nem volt kielégítő. Joffre azonban ebbe nem egyezett bele és keresztülvitte, hogy a támadás kezdete továbbra is június 29-ike maradt.

A nyugati hadszínhelyen az angolok eleinte azt kívánják, hogy a támadás a tengerpart mentén, a német tengeralattjáró hajók hadműveleti alapja ellen irányuljon. A francia északi hadcsoport parancsnokának, Foch tábornoknak javaslata alapján Haig és Joffre 1916 február 14-én abban egyeznek meg, hogy a franciák a Somme mindkét oldalán, ettől északra Arras-ig pedig az angolok támadnak.

Az angoloknak 20 km-es arcvonalon 20 hadosztálllyal, a franciáknak 50 km szélességben 3 hadsereggel, összesen 40 hadosztálllyal kellett támadniuk.

Az újjászervezett 2 és $\frac{1}{4}$ millió főt számláló orosz *haderőnek* a keleti hadszínhelyen, *Olaszországnak* az Isonzó-arcvonalon, a *keleti hadseregnek* pedig Macedóniában kellett támadnia.

Az orosz támadás a központi hatalmak keleti arcvonalának letiprásán kívül még azt a célt is szolgálta, hogy Oláhországnak az entente-hoz való csatlakozását kikényszerítse.

Az egyidejű és az összes európai hadszínhelyeken meginduló központias támadásokon kívül a központi hatalmak *tengeri blokádját* tovább kellett folytatnia az entente-hajóhadaknak, hogy a folyton növekvő nyersanyag- és élelmiszerhiány miatt a központi hatalmak háborús akaratát mielőbb megtörjék. A *propagandával* pedig főleg a semleges államok, de különösen az Amerikai Egyesült-Államok hangulatát dolgozták meg.

2. A központi hatalmak.

Németország és Ausztria-Magyarország helyzetét találóan jellemzi Cramon: „Külön utakon keresik a sikert. Az egyik: Asiago-nál, a másik Verdun-nél és azután Luck-nál találkoznak.”¹

¹ Cramon, 77. lap.

A verduni és a déltiroli támadás kedvéért Falkenhayn és Conrad is meggyengítik a többi, de különösen az orosz arcvonalat. A márciusi orosz támadás sikertelensége mindkét hadvezérben azt a meggyőződést erősíti meg, hogy az orosz csapatok támadóereje megtört és hogy az oroszok támadását a központi hatalmak csapatai a jövőben is ki fogják védeni.

Különösen Conrad gyengíti meg túlságosan mind az orosz, mind az Isonzó-arcvonalat. Az orosz hadszínhelyen a Pripiatj és az oláh határ közötti arcvonalból egy kivételével¹ az összes német hadosztályokat kivonják. Osztrák-magyar részről 5 hadosztályt tolnak át Dél-tiroiba s ezek helyére csak egy népfelkelőandár jön. Számbelileg a Pripiatjtól délre, a kb. 500 km hosszú arcvonalon a központi hatalmak részéről 450.000 ember állott szemben 600.000 oroszal, a Pripiatjtól északra pedig 600 km szélességben 600.000 német és osztrák-magyar (utóbbi 30.000) katona védekezett 1,600.000 oroszal szemben. Azaz az osztrák-magyar hadsereg főparancsnokság védőkörletében 38½ hadosztályra támadott június elején 40-41 orosz hadosztály.

Az orosz számbeli túlsúlynál azonban sokkal veszedelmesebb volt az, hogy Conrad épp a legmegbízhatóbb és a legjobban kiképzett csapatokat vonta ki, a tüzérség nagyrészét, különösen a nehéz tüzérség zömét, a kiképzett pótalakulásokat és a rendelkezésre álló lőszeranyagot mind Dél-tiroiba toltta át.² És mert a német legfelsőbb hadvezetőség az olaszok elleni támadás támogatásába nem ment bele, Conrad az orosz arcvonalt meggyengítéséről nem értesítette Falkenhaynt, éppúgy, mint ahogy Falkenhayn is eltitkolta Conrad előtt a verduni támadás előkészületeit.

Május végén különben az osztrák-magyar déltiroli támadás a velencei síkság előtti utolsó hegygerincen megakadt. A támadás folytatása már nem igen fog sikerrel járni, mert az olasz hadvezetőség a csendes Isonzó-vonalról tetemes erősítéseket vont ide. Célszerű lenne tehát a támadást abbahagyni s az itt felhalmozott erőket más célra felhasználni.

A nyugati hadszínhelyen az angolok támadásának előkészületeiből a bekövetkező támadás helyét a németek megállapítják.

Verdun-nél a német 5. hadsereg parancsnoka, Vilmos német trónörökös már áprilisban úgy ítélte meg a helyzetet, hogy a még

¹ Ez az egy német hadosztály a Dél-német-hadsereg kötelékében maradt meg.

2 Schwarte, II. kötet, 118. lap és IHirl, IV. kötet, 50-51. lap.

elérhető siker nem fog arányban állani azzal a súlyos áldozattal, amit a csapatoknak érette hozniuk kell.

Conrad és Falkenhayn azonban továbbra is megmaradnak eddigi elhatározásuk mellett és a támadást mindketten tovább akarják folytatni.

összefoglalva tehát a mondottakat: a központi hatalmak előre látják és várják is az entente nagy támadásait. *Bíznak azonban csapataik és vedőállásaik jóságában s ezért a verdun és a déltiroli támadás/folytatódást határozzák el.*

A hadműveletek lefolyása

I. Az entente 1916. évi nagy támadása

Az í ellenfelek hadműveleti tervei alapján a hadműveletek csakhamar meg is indulnak. Így keletkeznek:

A) a keleti hadszínhelyen a *Bruszilov-féle nyári orosz támadás*, amelynek sikerei kiváltják az oláhok beavatkozását. Így indul meg azután

B) az oláh hadjárat és a Balkánon Sarraü keleti hadseregének támadása.

C) A nyugati hadszínhelyen az entente támadása, melyet „*Somme-csatá*”-nak nevezünk és amellyel egyidejűleg tovább folyik a *verdun-i* csata is.

D) Az olasz hadszínhelyen az olasz támadás, amelynek következtében a 6-9. *Isonzó-csatát* vívják az ellenfelek.

A) A Bruszilov-féle nyári orosz támadás, vagy a lucki áttörés.

(Lásd a 81. számú vázlatot.)

1. Az oroszok helyzete.

Március végétől kezdve az egész arcvonalon nyugalom. Április elején a délnyugati arcvonal parancsnokává a legerélyesebb orosz tábornokok egyikét, Bruszilov tábornokot nevezi ki a cár. A csapatok állományát hadiállományra emelik. A póttesteket előrevonják a hadseregek mögé, hogy a bekövetkező veszteségeket azonnal pótolhassák. A nyugati entente-hatalmak Japán és Amerika segítségével a lövegekben, fegyverben, lőszerben és a különféle hadianyagban fennálló hiányt pótolták. A különben is kiválóan tüzelő orosz tüzérséget a legújabb mintájú nehéz lövegekkel való bánásmódra, továbbá a nyugati hadszínhelyen már bevált

tüzérségi tömegek alkalmazásának csalafintaságaira a nyugati entente-hatalmak tisztjei tanítják be. Igen nagy gondot fordítanak a csapat erkölcsi értékének emelésére is. A cár személyesen megszemléli a délnyugati arcvonalat, a pópák pedig a vallásos lelkesedést szítják magasra.¹

2. Az oroszok terve.

Az orosz hadvezetőség eredetileg a franciák és angolok Somme-menti támadásaival egyszerre akart támadni. E terv szerint a főtámadásnak a német arcvonal ellen kellett irányulnia, amelylyel szemben az orosz haderő $\frac{3}{4}$ -e állott. *Főtámadás* Rigánál, Szmorgon-nál és Baranovicsi-nél.

A verduni csata és a déltiroli osztrák-magyar támadás miatt a nyugati entente-hatalmak szorongatott helyzetén mielőbb segíteni kellett. Ezenkívül a központi hatalmak erősen meggyengítették az orosz hadszínhelyen arcvonalukat s így jogos volt az a remény, hogy az orosz támadás ezt áttörheti. Mindezek miatt az orosz hadvezetőség *elhatározza*, hogy az *osztrák-magyar arcvonaliat* már június elején *megettámadja*.

A támadás céljai:

az osztrák-magyar hadseregek megsemmisítése,
a franciák és az olaszok tehermentesítése,
Oláhországnak szövetségesül való megnyerése.

A cél elérésének módja: áttörés a Polesietől délre valahoL

Erőcsoportosítás. Az egyes csapatok feladata: az osztrák-magyar arcvonal áttörése céljából Bruszilov parancsnoksága alatt álló mind a négy hadseregnek a Polesie és az oláh Tiatár között egyszerre kellett támadnia. Annak a hadseregnek, amelynek az osztrák-magyar arcvonalat áttörnie sikerül, folytatnia kellett a támadást.

3. A központi hatalmak helyzete.

A Pripjatjtól délre a következő hadseregek voltak:

Lmsingen hadseregcsoport ja:

Gronau-seregcsoport Pinszk körül,
Linsingen-seregcsoport az Alsó-Sztir mentén,

¹ 8. hadsereg (Kaledin), a Polesie és Rovno között. 11. hadsereg (Szaharov), Rovno-Tarnopol között. 7. hadsereg (Cserbacsev), Tarnopolnál és ettől (délre. 9. hadsereg (Lecsicki), a Dnyeszter mindkét partján. Ezek mögött gróf Keller tábornok megerősített lovashadteste.

cs. és kir. 4. hadsereg (József Ferdinánd főherceg) Luck környékén.

cs. és kir. 1. hadsereg (Puhallo) a Felső-Sztir mentén.
Böhm-Ermolli hadsereg csoportja:

cs. és kir. 2. hadsereg (Böhm-Ermolli) Bródi környékén,
a Délnémet-hadsereg (Bothmer) a Sztripa mentén,
cs. és kir. 7. hadsereg (Pflanzer-Baltin) a Dnyeszter mentén és Bukovinában.

Már 1916 március végén a zsidó lakosság körében elterjed az a hír, hogy az orosz hadvezetőség nagyszabású támadásra készül elő. Április végétől kezdve pedig már az egyes hadseregparancsnokságok is egész biztosra veszik, hogy az oroszok rövidesen támadni fognak. Ezt a támadást a központi hatalmak május végétől kezdve minden órában várják.¹

A védőállásokat tehát megerősítik. A csapatok állományát hadiállományra emelik, de csak újonnan kiképzett pótalakulásokkal. Ezek még tulajdonképp újoncok voltak, haditapasztalatokkal nem rendelkeztek.

Általában az egész arcvonalon nagy bizalommal és erős hittel várják a jövőt. Bízna abban, hogy az orosz támadás a jövőben is éppúgy összeomlik majd, mint az a múltban történt. Hiszik, hogy a bekövetkező nagy védelmi csatát győzelmesen fogják befejezni.

4. A hadműveletek lefolyása.

a) *Az oroszok első, támadása. A lucki és oknai áttörés.*

Június 1-én az oroszok *tüzérségi tüze* Bruszilov egész arcvonalán *tömegtüzzé* fokozódik.

Június 4-én Bruszilov gyalogsága mindenütt támadásra indul.

A június 4-től 15-ig tartó *olika-lucki áttörési csatában* az orosz 8. hadsereg 50 km szélességben áttöri a Linsingen-hadseregcsoporthoz tartó arcvonalát és a tört részen át a Sztohod-on túl Kiszjelin-ig nyomul elő. A cs. és kir. 4. hadsereg (József Ferdinánd főherceg) az orosz támadás hősiességében szétmorzsolódik, részben fogságba kerül.

¹ Schwarte, V. kötet, 225. lap.

A es. és kir. 4. hadsereghez délfelől csatlakozó 1. hadsereg (Puhallo) északi szárnya szintén súlyos vereséget szenved s az Ikva-szakaszról a Plaszevka mögé kényszerül visszavonulni.

A 2. (Böhm-Ermolli) és a Délnémet-hadsereg (gróf Bothmer) az oroszok támadását győzelmesen kivédi.

Bruszilov támadása azonban a Pflanzler-Baltin parancsnoksága alatt álló cs. és kir. 7. hadsereggel szemben szintén sikerül. A június 4-17-ig tartó *oknai csatában* az oroszok az osztrák-magyar csapatok arcvonalát június 7-10-e közötti napokban áttörik és június 17-én Csernovicot elfoglalják, majd a 7. hadsereget Obertin-Kuty-Kimpolung-vonalig szorítják vissza.

h) A központi hatalmak ellentámadása és az oroszok második támadása. (82. számú vázlat.)

Helyzet és tervek.

A iPripiatj és az oiáh határ közötti arcvonalon a lucki és az oknai áttörési csatákban az osztrák-magyar csapatok néhány nap leforgása alatt kb. 200.000 embert, rengeteg löveget és hadianyagot vesztenek. A központi hatalmak csapatainál igen súlyos válság áll be. Az egész osztrák-magyar arcvonal összeomlásától lehetett a hadvezetőségnek félnie. Köveit, Lemberget és Magyarországot újból orosz támadás fenyegeti. Az osztrák-magyar arcvonal visszavonulása esetén féltő, hogy a Pripiatjtól északra húzódó német arcvonalnak is vissza kell mennie. Az 1915. évi hadjárat eredménye forog kockán.¹

Ezért június 6-án Conrad a oéltiroli támadást beszünteti, hogy az így felszabaduló hadosztályokat az, orosz ellen dobhassa harcba és Kövesst is, a 3. hadsereg parancsnokát az orosz hadszínhelyre rendeli. A 4. hadsereg fölött József Ferdinánd főherceg helyett Tersztyánszky veszi át a parancsnokságot. Ezenkívül Conrad segítséget kér Falkenhayntól is.

Június 8-án a két vezérkari főnök Berlinben találkozik. Conrad azt javasolja, hogy tetemesebb német erők vonuljanak fel Lengyelországban, Nyugatgaliciában vagy Magyarországon, hogy ilymódon az orosz hadseregek ellen a döntés kivívása célja-

¹ Falkenhayn, 208. lap.

ból nagyobb szabású ellentámadást lehessen kezdeni.¹ Conrad javaslatát Falkenhayn azonban elutasítja.²

Ehelyett elhatározzák, hogy öt német hadosztály³ a Tirolból felvonuló osztrák-magyar hadosztályokkal együtt Kovel környékén vonul fel és azután a Linsingen-hadseregcsoport helyzetének megszilárdítására ellentámadást kezd a 4. és 1. hadsereg ellen, támadó oroszok ellen.⁴

Orosz részről a váratlan nagy sikert ki akarják használni. Ezért megváltoztatják az eredeti tervet és most a súlypontot Baranovicsi és az oláh határ közötti arcvonatra helyezik át. A további támadás terve szerint:

az oroszok mindenekelőtt Breszt-Litovszkot, Lemberget és a Kárpátokon át a Nagy Magyar Alföldre vezető utat szeretnék elfoglalni.

Ezért Baranovicsi-nél és a Sztohod-nál Kovel-en át Breszt-Litovszkra,

Luck-tól és a Dnyeszter-Pruth közötti arcvonalról Lembergre,

a Pruth-tól délre húzódó arcvonalról pedig a Kárpátokon át a Nagy Magyar-Alföldre *akarja* az orosz hadvezetőség *a támadást tovább folytatni* és a támadás továbbfolytatásához egyelőre 14 hadosztállyal erősíti meg Kuropatkin és Evert rovására Bruzilovot.

Események.

A központi hatalmak az ellentámadást Linsingen parancsnoksága alatt 2 osztrák-magyar és 3 német hadosztállyal június 16-án kezdik meg. Ezt az ellentámadást *luck-i cmtérvak* hívják, mely június 16-tól július 7-ig tartott.

¹ Falkenhayn, 208. lap.

² Ebben az időben a *verduni csatában*, a Vaux-erőd körül és a Thiaumont-Ferme irányában, valamint a „Toter Mann”-on megindult harcokat szintén új és pihent hadosztályokkal kellett tovább” folytatnia Falkenhaynnak.

³ 3 hadosztály a nyugati hadszínhelyről, 1-1 hadosztály a Lipót herceg és a Hindenburg-hadseregcsoporttól.

⁴ Ez alkalomból Conrad megígéri, hogy a jövőben minden fontosabb hadműveletet csak a német legfelsőbb hadvezetőség beleegyezésével hajt végre. Falkenhaynnak azt a kívánságát presztízs-okokból nem teljesíti, hogy Mackensen vegye át a Pripiátj-tól délre harcoló hadseregek fölött a parancsnoklást. A 7. hadsereg vezérkari főnöke azonban a német Seeckt tábornok lesz.

Ebben a csatában Linsingen hadseregcsoportjának támadása-összetalálkozik a megerősített 8. orosz hadseregnek Kövel irányába elrendelt támadásával. Így azután június második felében igen heves harcok dűlnak Kolki-Szokol között, a Kövel felé vezető vasút mentén, Szaturci és Gorohov környékén. Ezekben a harcokban Linsingen további 3 német és 1 osztrák-magyar hadosztályt kap erősítésül.

A támadással egyik fél sem éri el a célt. *A központi hatalmaknak* azonban sikerül az oroszok további előnyomulásának gátat vetni, ha Luckot visszafoglalni nem is tudják. Az oroszok kisebb eredményt érnek el Linsingen északi szárnyán, ahol csapataink a Sztirtől a Sztochod mögé kénytelenek visszamenni. Ehhez a visszavonuláshoz a Gronau-seregcsoport is kénytelen csatlakozni.

A luck-i csatához hasonlóan eredménytelenül támadnak az oroszok Lipót bajor herceg és Hindenburg hadseregcsoportja ellen a június 13-tól július 9-ig tartó *első és második bamnovicsi* és a július 2-itől 9-ig tartó *szmorgoni* csatában is.

Az oroszok támadása némi eredményt a déli szárnyon mutat fel mindössze. Itt a június 23-tól július 5-ig vívott *kolomea-i csatában* a cs. és kir. 7. hadsereget az orosz 9. hadsereg és Keller gróf lovashadteste Delatin-Sztaniszlau-ig szorítja vissza, ahol azután 2 német és 1 Tirolból idevont osztrák-magyar hadosztállyal megerősítik az osztrák-magyar 7. hadsereget.

A július 4-6-ig tartó *barisz-monaszterziska-i csatában* a Délnémet-hadsereg kivédi az orosz 7. hadsereg támadását. A kolomea-i csata miatt azonban a Délnémet-hadsereg is kényszerül visszavonni a déli szárnyát.

c) *Az oroszok támadása július közepétől kezdve (3. támadás).*

Július elején Linsingen hadseregcsoportjánál a parancsnoklási viszonyokat újból szabályozzák. A 4. és 1. hadsereg belső szárnyain harcoló osztrák-magyar és német kötelékekből alakítják Marwitz tábornok csoportját. A 4. hadseregtől északra a Sztochod-parton pedig Bernhardi tábornok veszi át a parancsnokságot a szövetséges csapatok felett.

Július hó folyamán a parancsnoklási viszonyok megváltoznak az osztrák-magyar arcvonala déli szárnyán is. Itt a nagy kiterjedés miatt a 7. hadsereg balszárnyát Kövess gyalogsági tábornoknak,

a 3. hadsereg parancsnokának rendelik alá, akit Tirolból hoztak fel.

Az ugyancsak Tirolból beérkező Károly főherceg parancsnoksága alatt a 12. hadsereget akarják felállítani. Ez azonban csak terv marad, mert július 20-án Károly főherceg trónörökös parancsnoksága alatt egy hadseregcsoportot szerveznek, amelyet a Délnémet-hadseregből, továbbá a 3. és 7. hadseregből alakítanak.

Július közepén az oroszok megújítják támadásaikat. Ezek a támadások szülik:

a július 16-20-ig tartó *rigai csatát*, amelyben az oroszok a német 8. hadsereg ellen támadnak. A kezdetben válságos helyzetet a németek átélik. A következő napokban pedig az oroszok további támadása teljesen eredménytelen;

a július 25-29-ig vívott *3. baranovicsi csatát* Ebben a csatában az oroszok támadása vérbe fül és Brest-Litovszk irányában nem sikerül áttörniök a Woysch-seregcsoport arcvonalát;

a július 16-25-ig tartó *beresztecskói csatát*. Itt az osztrák magyar 1. hadsereg feltartóztatja ugyan az orosz 11. hadsereg túlerős támadását, de a Lipá-nál és a Felső-Sztir mentén, Beresztecskó környékén mégis némi területet veszít.

Július 25-én a központi hatalmagnál a hadseregekötéléket újból változtatják. A cs. és kir. 1. hadsereget felosztják. A Sztir-től nyugatra harcoló hadseregzömöt a Marwitz-seregcsoporthoz osztják be, a Sztir-től keletre küzdő kisebb részt pedig a cs. és kir. 2. hadsereghez.

Ez a 2. hadsereg éri július 25-én az orosz támadás, amit *bródi-i csatának* hívnak. Ez július 25-28-ig tart. Az orosz 11. hadsereg elfoglalja Brodi-t és némi területet is nyer, mert Zalocse-Felső-Sztir-vonalig jut előre.

d) *Bruszilov támadása augusztusban az oláhok beavatkozásáig.*
(4. támadás.)

A központi hatalmak július 28-án újból szabályozzák az orosz hadszínhelyen a parancsnoklási viszonyokat.

Ezen a napon Hindenburg tábornagy, „kelet főparancsnoka” átveszi az orosz hadszínhelyen harcoló összes csapatok felett a parancsnokságot, kivéve Károly főherceg hadseregcsoportját. Utóbbit közvetlenül az osztrák-magyar hadseregfőparancsnokságnak, rövidített nevén az „AOK”-nak, Hindenburgot pedig a német

legfelsőbb hadvezetőségnek, az „OHL”-nak rendelik alá. Az eddigi Hindenburg-hadseregcsoport felett a parancsnokságot Eichhorn tábornok veszi át, aki azonban a 10. hadsereg parancsnokságát továbbra is megtartja. A 12. hadsereget Lipót herceg hadseregcsoportjának kötelékébe osztják be.

Kelet főparancsnokának célja: az osztrák-magyar hadseregek kiképzése és az arcvonal megszilárdítása.¹ Mindkét cél elérése érdekében a német és az osztrák-magyar kötelékeket nagy mértékben összekeverik.

Orosz részről a hadvezetőség újabb nagyarányú támadást akar kezdeni. Ez most már a 4. támadás. Célja Breszt-Litovszk és Lemberg elfoglalása.

A terv szerint támadnia kellett:

a 3. orosz hadseregnek (Les) Kaszovszka-tól északra a Sztohod arcvonalra,

Bezobrazov tábornok sereg csoportjának² a Rovno-Kövel vasútvonal mentén Kövel irányába,

a megerősített orosz 8. hadseregnek (Kaledin) Szaturci-nál Vladimir-Volinszk felé,

a 11. orosz hadseregnek Zaloscse környékéről Zborov-on át Lemberg felé,

a 7. orosz hadseregnek a Sztripa arcvonal, ellen,

a 9. orosz hadsereg Sztaniszlau felé.

A meginduló támadások következtében keletkezik:

a július 28-tól augusztus 20-ig tartó *koveli csata*, amelyben az oroszok csaknem naponta megújítják rohamaikat, de eredménytelenül. Az oroszok rengeteg embert vesztenek, de a központi hatalmak is igen válságos órákat élnek át;

a július 28-tól augusztus 11-ig tartó *sztaniszlau-i csata*. Az orosz 9. hadsereg az osztrák-magyar 3. hadsereg északi szárnyát oly nagy erővel találja, hogy ez kénytelen hátrálni. Emiatt elvész Sztaniszlau. Csapataink a Bisztricáig mennek vissza. Elvész a Tatár- és Jablonica-hágó. Bukovina újból orosz kézre kerül. Magyarországot megint az oroszok betörése fenyegeti;

az augusztus 3-20-ig tartó *zaloscse-i csata*, amelyben az orosz 11. hadsereg az osztrák-magyar 2. hadsereget a Szereth

¹ Ludendorff: Kriegserinnerungen, 182. oldal.

² A legkiválóbb orosz csapatokból állították össze. Ezek között volt az 1915 szeptembertől pihenő két gárdahadtest is.

felső folyásától Zborovra szorítja vissza, ahol azután egy idejekorán beérkező német hadtest¹ az orosz támadást feltartóztatja a hősiiesen küzdő osztrák-magyar 2. hadsereggel együtt;

az augusztus 13-15-ig tartó *Zlota-Lipa-menti csata*. A sztaniszlai és a zaloscsei csaták miatt a Délnémet-hadseregnek mind a két szárnya veszélyes helyzetbe került, amiért is Károly főherceg, a hadseregcsoport parancsnoka augusztus 11-én a Délnémet-hadsereget a Zlota-Lipa mögé vonja vissza. Az orosz 7. hadsereg a Délnémet-hadsereget új állásaiban megtámadja, de ezt még megerősítik egy török hadtesttel, amelyet Enver pasa bocsát a német legfelsőbb hadvezetőség rendelkezésére és így az oroszok további támadását sikerül megállítani.

e) *Az augusztus 3-19-ig tartó osztrák-magyar ellentámadás a Kárpátokban.*

A központi hatalmak részéről az osztrák-magyar 7. hadsereget, amelynek élére augusztusban Kirchbach tábornok lép, megerősítik két német hadosztállyal. Csapataink azután ellentámadást kezdenek. A 7. hadsereg azonban gyenge ahhoz, hogy a helyzetet nagyobb mértékben megváltoztassa. Az ellentámadás legnagyobb eredménye, hogy az oroszok támadását megállítja.

B) Az oláh hadjárat. (83. és 84. számú vázlat.)

1. Az oláhok helyzete 1916 nyarán.

Az oláh állam a nemzetiségi eszmének hatása alatt születik meg és alakul ki a XIX. század végén. Ugyancsak ez a nemzetiségi eszme túlzásokra is ragadtatja az oláh népet s így keletkezik a „Mare Románia” kérdése, amelynek következtében Besszarábiát, Bukovinát, Magyarországból az oláh határ és a Tisza között elterülő országrészt, végül Bulgáriából a Dobrudzsát kívánták a „Mare Románia” hívei Oláhországgal egyesíteni.

Károly király és a Carp Péter vezetése alatt álló konzervatív párt inkább a központi hatalmakhoz húzott. A liberális párt, Bratianu és Take Ionescu az entente-tal rokonszenvezett, a parasztpárt pedig semmiféle háborús kalandba belemenni nem akart. Károly királynak 1914 október 10-én bekövetkezett halála után Ferdinánd, az új király teljesen az entente-barát Mária

¹ Eben tábornok hadteste.

királynőnek, Bratianunak, Take Jonescunak és ezek híveinek befolyása alá került.

1916. év nyarán, a Bruszilov-féle támadás sikerei miatt, az oláhok azt hiszik, hogy a központi hatalmak bukása küszöbön áll. Ezért már június végén a vezető oláh politikusok elérkezettnek látják az időt, hogy Erdélyt, a Bánátot és Bukovinát minden nagyobb áldozat nélkül megszerezzék.

A tárgyalások Oláhország és az entente között azonban hosszú ideig tartanak, mert az oláhok minél több politikai és katonai engedményt akarnak kicsikarni.

Augusztus 17-én végre sikerül az oláh kormányának az entente-tal a *szövetségi szerződést* és *katonai egyezményt* megkötnie.

Eszerint Oláhországnak Erdélybe be kellett törnie. Ennek fejében az entente biztosította, hogy Oláhország politikai igényeit a békekötésnél kielégíti. Ezenkívül Oroszország kötelezte magát, hogy Bulgáriával szemben támogatja. A nyugati ententer hatalmak pedig megígérték, hogy még az oláhok Erdély elleni támadásának megindulása előtt a keleti hadsereggel Macedóniában a bulgárokat megtámadják¹ és hogy Arhangelszk-en át elegető lőszerrel és hadianyaggal ellátják az oláh hadsereget.

Az oláh haderő különben békében 5 hadtestre és 2 lovashadosztályra tagozódott. Mozgósítás esetén 15 gyalog-, 5 tartalék-, 5 népfelkelő- és 2-3 lovashadosztály volt. A gyaloghadosztályok 13 zászlóaljból, 3 lovasszázadból és 14 ütegből alakultak. A tábori hadsereg állománya összesen 300.000 puska, 18.000 lovas és 1000 löveg volt.²

A haderő főparancsnoka névleg a király, valóságban vezérkari főnöke, Iliescu tábornok volt, aki mellé tanácsadókul francia tiszteket osztottak be.

Az oláh haderő a hadüzenetkor már mozgósítva volt és felvonulását is befejezte. A hadműveletekre tehát készen állott.

¹ Sarraill támadásának eredetileg augusztus 1-én, az oláhok támadásának augusztus 8-án kellett volna megindulnia. A támadást azonban elhalasztják és abban állapodnak meg, hogy Sarraill támadása az oláhokkal kötendő egyezmény aláírása után (augusztus 17.) három nappal később (augusztus 20-án) indul meg. *Nagy Vilmos*: Szerbia meghódítása, 216. lap.

² Die Wichtigsten Kriegs- und Feldzüge der Weltgeschichte. Wien, 121. lap.

2. Az oláh felvonulási és a hadműveleti terv.

Az oláh hadműveleti terv szerint a *hadműveleti cél*:

1. a központi hatalmak keleti arcvonalaának felsodrítása,
2. Erdély és a Bánát megszállása,
3. Dobrudzsa megvédelmezése Bulgáriával szemben.

Ezért a haderő zömének *átkaroló támadást* kellett intéznie Erdély ellen. Az előnyomulást egyelőre a Maros-vonalig tervezték. Ennek a folyónak elérése után a haderőt újból akarták csoportosítani.

A haderő kis részének a feladata: védelem Bulgáriával szemben.

A haderő különben a következő csoportosításban vonult fel:¹ *U. vagy az északi hadsereg* Moldvában, a Tirlig-Ocna közötti területben. Feladata a Trotus és az Ojtoz völgyében való előnyomulás;

2. *hadsereg* Focsani-Campolung között. Feladata a Brassótól délkeletre és délre fekvő hágókon át való támadás;

1. *hadsereg* a Vöröstorony-szoros és Turnu Severin között. Feladata a Vöröstorony-Szurduk- és a Vulkán-szoroson át Erdélybe, valamint Orsován át a Bánátba való betörés.

Az 1. hadseregnek mindenekelőtt a nagyszebeni és a petrozsényi medencéket kellett birtokba ejtenie és itt a 2. hadseregnek Brassón át való felkanyarodását, valamint a 4. hadseregnek az előnyomulását be kellett Várnia.

3. *hadsereg* a Dobrudzsában vonult fel. Feladata a bulgárok esetleges támadásának kivédése.

A Duna-vonal védelmére 3 gyaloghadosztály a folyó mentén: vonult fel, Turnu Severinnél, azután Szisztov és Ruszcsuk-kal szemben.

Tartalék Bukarestnél két hadosztály.

¹ *Hadrend:* 1. *hadsereg:* Culcer tábornok alatt az 1., 2., 11., 13. gyalog- és az 1. lovashadosztály, összesen 4 gyalog és 1 lovashadosztály.

1. *hadsereg:* Grainiceanu tábornok alatt a 3., 4., 5., 6. gyaloghadosztály. Összesen 4 gyaloghadosztály.

2. *hadsereg:* Aszlán tábornok alatt a 9., 17. gyalog-, 19. tartalék-hadosztály és a XLVII. orosz hadtest, melyet volt osztrák-magyar hadifoglyokból állítottak fel. Összesen 5 hadosztály.

U. hadsereg: 7., 8., 14. gyaloghadosztály, 4. gyalogdandár és a 2. lovashadosztály. Összesen 3 és fél gyalog-, 1 lovashadosztály.

Tartalék-hadsereg: 10., 15. gyalog-, összesen két gyaloghadosztály.

Duna védelmére: 16. tartalék-, 18. tartalék- és 20. tartalék-, Összesen 3 hadosztály.

Az osztrák-magyar és bulgár határon a határbiztosító csapatok már régóta felvonultak. Az erdélyi Kárpátokon át vezető hágókat pedig megerősítették.

A hadműveletek kezdetét augusztus 27-re tűzték ki.

A hadüzenettel egyidejűleg a hadműveleteknek is kezdődniök kellett. Ez nehézségbe nem ütközhetett, mert az oláh hadsereget már régóta mozgósították és az a felvonulását is befejezte.

3. A központi hatalmak helyzete 1916 nyarán. Hadműveleti terv.

A helyzet igen válságos. A Bruszilov-támadás, a Sommeszati és a 6. Isonzó-csata minden erőt leköt. A központi hatalmak az új ellenséggel szemben csaknem teljesen védtelenek.¹ Erdély védelmére szükséges csapatok felvonulására kb. 4 hétre van szükség, mert csak 2-3 egyvágányú vasútvonal vezet Erdélybe. Az oláhok tehát 4 hétig szabadon támadhatnak Erdély ellen és minden veszély nélkül törhetnek az oroszokkal élet-halálharcot vívó osztrák-magyar csapatok oldalába.

Az oláhok támadhatnak még Bulgária ellen is. Ez a támadás, különösen ha az Sarrail keleti haseregének egyidejű támadásával párosulna, Bulgáriát igen könnyen különbéke megkötésére készítheti.

Az oláh hadüzenet még azért is igen veszélyes, mert ez a központi hatalmakat teljesen váratlanul éri. Czernin gróf, a bukaresti osztrák-magyar követ „bár magában erősen meg volt győződve, hogy Oláhország hosszú ideig nem marad semleges”, de ezidőtájt nem gondolta, hogy Oláhország ily hirtelen beleavatkozik a háborúba és augusztus 25-én azt jelenti Bécsbe, hogy „ezidőszerint ínéig nincs ok az aggodalomra”. A német követ pedig még bizakodóbb jelentést küldött kormányának.²

A diplomataikkal ellentétben Conrad „igen jól volt értesülve és tisztán látta a helyzetet”.³ Falkenhayn azonban nem osztotta Conrad felfogását. Nem hitte, hogy egy Hohenzollern Németország ellen támadhasson. Falkenhayn szerint még az esetben is, ha Oláhország a háborúba beavatkozna, „az ebben az évben csak

¹ Hindenburg, 179. lap.

² Cramon, 76. lap.

³ Cramon, 76. lap.

szeptember vége felé, az oláh aratás befejezte után várható”.¹ Így történt azután, hogy amikor az osztrák-magyar hadsereg-főparancsnokság megtelefonálta augusztus 27-én Falkenhaynnak az oláh hadüzenet megtörténtét, ő ezt „kezdetben nem akarta elhinni”.²

Conrad unszolására azonban mégis történt némi előkészület. Július 28-án Pleszben a német, az osztrák-magyar és a bulgár vezérkari főnök egyességet kötnek oláh támadás esetére, amelyhez: később a törökök nevében Enver pasa is hozzájárult. A hadüzenet megtörténte után ezt az egyességet még kiegészítik s így születik meg az oláhok elleni *hadműveleti terv*.

Eszerint *hadműveleti cél*: a háború színhelyét Bulgária és Ausztria-Magyarország határaitól minél távolabb Oláhország belsejébe bevinni.³

Ezért mielőbb erélyes *támadás* az oláh hadsereg ellen, és pedig:

^{1.} a főképp bulgár és török csapatokból alakult *főerő* Szisztov-nál vonul fel. *Feladata*: a Dunán át Bukarest irányában támadni;⁴

^{2.} a bulgár csapatok a dobrozdtsai határ mentén vonulnak fel és biztosítják a főerő jobbszárnyát. Az ily módon alakuló hadseregcsoport parancsnokságával Mackensen tábornokot bízzák meg;

^{3.} az osztrák-magyar határbiztosító csapatok megerősítésére 4-5 német hadosztály Erdélyben vonul fel és az osztrák-magyar csapatokkal együttesen északi irányból tüntető hadműveleteket kezd, hogy minél több oláh erőt kössön le.

Ennek az -egyességnek azonban a szerződő felek nem tettek eleget.

Conrad a Bruszilov-támadás és a 6. Isonzó-csata miatt a tervezett 2 gyalog- és 1 lovashadosztály helyett csak 1 gyalog- és 1 lovashadosztályt tud adni, amelyek az orosz hadszínhelyen már súlyos veszteségeket szenvedtek.

Ezekből, valamint a néhány hadtápszázlőalfoól álló dandár-

¹ *Falkenhayn*: Der Feldzug der 9. Armee gegen Rumänien und Russen, 1916-17. II. Teil., 8. lap.

² Cramon, 76. lap.

³ *Hindenburg*: Aus meinem Leben. 179. lap.

⁴ A Dunán való átkeléshez Ausztria-Magyarországnak hadianyagot és a dunai flotillát, Németországnak 1 hadosztály, nehéz tüzérséget és légierőket, Bulgáriának 4 hadosztályt, Törökországnak 2 hadosztályt kellett adnia.

ból, továbbá csendőr-, pénzügyőr-, stb. alakulatokból alakította meg azután Conrad az 1. hadsereget Arz gyalogsági tábornok parancsnoksága alatt. Ennek a kb. 25.000 főnyi, kevés tüzérséggel rendelkező, csekély harckészségű gyenge hadseregnek kellett volna biztosítania a kb. 700 km hosszú határt.

Falkenhayn pedig az egyesség ellenére, a politikai helyzetre való tekintettel, nem tartotta szükségesnek Erdélyben a német csapatoknak készenlétbe való helyezését. Ezeket az orosz és francia arcvonal válságos helyzete miatt nem is vonultatta fel.

Az oláh hadüzenet bekövetkezésekor az Erdélybe szánt német hadosztályok így csak 4-5 hét múlva állhattak rendelkezésre. Arz gyalogsági tábornok hadserege egymagában nem támadhatott, ezért ennek a várható oláh támadással szemben lassan hátulra kellett ellenállást kifejtenie. A később beérkező német erőknek Nagyszében környékén kellett felvonulniuk és délkeleti irányban támadólag előretörniök, ha ugyan a helyzet még megengedi.

Mackensen hadseregsoportjának felvonulása is az észak-bulgáriai vasútvonal csekély teljesítőképessége miatt igen lassú volt. (Naponta 2-4 vonat.) Az oláh hadüzenet idején csak a 3. bulgár hadsereg vonult fel Várna-Ruszcsuk vonalában Tosev tábornok parancsnoksága alatt. Ereje ezidőtájt 3 gyalog- és 1 lovashadosztály volt. Ezenkívül Ruszcsuk-nál $\frac{2}{3}$ német hadosztály, a Duna mentén 1 bulgár hadosztály és népfelkelőalakulatok, továbbá osztrák-magyar ütegek és utász-századok állottak.¹

A vezérkari főnökök között Mackensen hadműveleteire vonatkozólag különösen két gondolat állott egymással szemben. Conrad azonnali erélyes előnyomulást kívánt Bukarest irányába. Jekoff a Dobrudzsába akart támadni előbb. Végül is Falkenhayn Mackensen kívánságára úgy döntött hogy előbb Mackensen Szilisztria és Tutrakán ellen nyomuljon elő. Ennek azonban mellékhadműveletnek kellett maradnia és mindössze a jobbszárny biztosítására szolgált volna. Főhadművelet továbbra is a Dunán való mielőbbi átkelés maradt Magyarország-Ausztria Erdélyben való tehermentesítése céljából.²

Megemlítendő még, hogy a Bulgária az oláh hadüzenet megakadályozása céljából Mackensennel egyetértve Macedóniában Sarraíl [hadserege ellen támadást tervezett, hogy ilymódon a macedóniai arcvonal megrövidüljön és Oláhország ellen bul-

¹ Hierl: Der Weltkrieg in Umrissen. IV. kötet, 79. lap.

² Förster: Der Feldzug gegen Rumänien, Mil.-Bl. Nr. 26.

gár csapatok szabaduljanak fel. Ehhez a támadáshoz Falkenhayn is hozzájárult, mert a görög hadsereg részben már leszerelt és így Bulgária s Görögország közötti fegyveres összeütközéstől nem kellett tartania.

Közvetlenül az oláh hadüzenet után, augusztus 29-én a német császár Falkenhayn tábornokot felmenti a vezérkari főnöki teendők alól és helyette Hindenburg tábornagyot nevezi ki vezérkari főnöknek. Ludendorff tábornok továbbra is Hindenburg mellett maradt, mint első vezérszállásmester. Falkenhaynt az oláhok ellen Erdélyben felvonuló német 9. hadsereg parancsnokságával bízta meg a császár.

A német vezérkari főnökváltozásnak az volt az oka, hogy a császár bizalma a június óta állandóan rosszabbodó katonai helyzet miatt megrendült Falkenhayn úgynevezett „kifárasztó hadászata”-ban.

Hindenburg helyett a keleti hadszínhelyen Lipót bajor herceg tábornagy veszi át „kelet főparancsnokságát”. Böhme-Ermolli hadseregcsoportját, amely az osztrák-magyar 2. és 3. hadseregből és a német (Délnémet-hadseregből állott, Lipót bajor herceg hadcsoportjába osztják be.

Ilymódon német vezetés alá került a Kárpátoktól egész a rigai tengeröblig terjedő arcvonal. Oláhország ellen a hadműveleteket október 13-tól kezdve Károly főherceg, osztrák-magyar trónörökös vezette, aki mellé Vezérkari főnökül Seeckt német tábornokot osztották be.

Október 1-ig Arz az osztrák-magyar hadseregfőparancsnokságnak, Falkenhayn a német legfelsőbb hadvezetőségnek közvetlenül voltak alárendelve. Október 1-én Arz-ot alárendelték Falkenhayn-nak, de csak hadműveleti tekintetből. A trónörökösnek október 13-án megalakuló hadseregcsoportja a 7. és 1. osztrák-magyar, továbbá a 9. német hadseregből állott. Károly trónörökös az osztrák-magyar hadseregfőparancsnokságtól kapta a parancsokat. Mackensen tábornagy az Oláhország ellen felvonult bulgár, német és török csapatok fölött parancsnokolt, míg szeptember közepétől kezdve a macedóniai arcvonalon harcoló hadseregek fölött (bulgár 1., 2. és a német 11. hadsereg) a parancsnoklást, mint új hadseregcsoportparancsnok, Below Ottó német tábornok veszi át (helyette a 8. hadsereg parancsnokságát Hutier tábornok kapta meg). Mackensen és Below a német legfelsőbb hadvezetőség parancsnoksága alá tartoznak.

* A hadseregek helyzete a következők:

Központi hatalmak:		Entente:			
A német legfelsőbb hadvezetőség	Lipót bajor herceg, két főparancsnoka	Eichhorn hadserg-csoport	12. orosz hadsereg Dimitrijev Radko		
		Woyrsch hadserg-csoport	5. hadsereg		
Osztr. Magy. hadsereg főparancsnokság	Lipót bajor herceg, két főparancsnoka	Linsingen hadserg-csoport	1. hadsereg		
		Böhm-Ermolli hadserg-csoport	2. hadsereg		
		Eben-Ermolli hadserg-csoport	10. hadsereg		
		Délnémet-hadsereg	4. hadsereg		
		Károly főherceg-hds. csop.	3. hadsereg		
		Mackensen-hds. csop.	Berzobrazov-seregcsoport		
		Német legfelsőbb hadvezetőség	Német legfelsőbb hadvezetőség	1. bulgár hadsereg	8. hadsereg
				2. bulgár hadsereg	11. hadsereg
				11. hadsereg	Délnyugati arcvonal Bruszilov
		Német legfelsőbb hadvezetőség	Német legfelsőbb hadvezetőség	1. bulgár hadsereg	7. hadsereg
2. bulgár hadsereg	9. hadsereg				
11. hadsereg	Az oláh hadsereg-főparancsnokság				
Német legfelsőbb hadvezetőség	Német legfelsőbb hadvezetőség	1. bulgár hadsereg	Sarrail keleti hadserege		
		2. bulgár hadsereg	1. szerb hadsereg Misics		
		11. hadsereg	2. szerb hds. Sztepanovics		
Német legfelsőbb hadvezetőség	Német legfelsőbb hadvezetőség	1. bulgár hadsereg	3. szerb hadsereg Sturm		
		2. bulgár hadsereg			
		11. hadsereg			

Francia
hadvezetőségSarrail
keleti
hadsereg

Egységes parancsnoklás a keleti hadszínhelyen tehát ezentúl sem volt. Ez Conrad ellenállásán bukott meg. Conrad az egységes vezetéstől Ausztria-Magyarország tekintélyét féltette.

Hindenburg, a németek új Vezérkari főnöke, Falkenhayn-nak Oláhország eMeni hadműveleti tervét megváltoztatja.

Az új terv szerint az első döntésnek Erdélyben kellett bekövetkeznie. Ebből a célból az újonnan alakított német 9. hadseregnek Nagyenyed-Gyulafehérvár vonalban minél előbb fel kellett vonulnia Falkenhayn parancsnoksága alatt.

A német 9. hadsereg felvonulásának biztosítása céljából a határbiztosító csapatoknak az oláh elonyomulást lassítaniok kellett. Ezért az a parancsuk volt, hogy a túlerővel szemben lépésről lépésre vonuljanak vissza. A visszavonulás szélső határa a Maros-Kisküküllő-Borgó-szoros vonala volt. Itt a további oláh elonyomulást feltétlenül meg kellett akadályozni és ezért ezt a vonalat némileg meg is erősítik.

Ha a helyzet azután Erdélyben már tisztázódott és ha Erdélyből is támadni lehetett Oláhország belsejébe, kezdhette meg Mackensen a Dunán át való támadást az Erdélyből való támadó hadműveletek támogatása céljából.

Hogy pedig ennél a később bekövetkezendő Dunán való átkelésnél az oláhok Mackensent oldalba és hátba ne támadhassák, Mackensennek azonnal a hadüzenet után a Falkenhayn által tervezett módon a Dobrudzsába kellett betörnie s mindenekelőtt az oláhok két hatalmas kitörési kapuját: Tutrakán és Szilisztria meg-erősített hídfőket kellett elfoglalnia.

4. Események.

a) Az 1916. évi monasztiri őszi csata. (85. sz. vázlat.)

Az oláhokkal kötött egyesség értelmében Sarrail hadseregének augusztus 20-án támadnia kellett a macedóniai, bulgár és német hadseregek lekötése céljából.

Sarrail hadserege 1916 tavasza óta Szalonikiból fokozatosan a határhoz nyomult elő és pedig előbb a franciák, azután az angolok. Sarrail így az érintkezést a bulgár-német csapatokkal felvette. A határhoz való előnyomulásra a verduni csata adta az indítóokot. A francia hadseregfőparancsnokság, 1916 március elején ugyanis utasította Sarrailt, hogy támadja meg a bulgár-német vonalakat és ezáltal kösse le a Balkánon lévő német erő-

ket. Ez a támadás ugyan elmaradt, de a határra való előnyomulás megkezdődött. Közben az entente a szerb hadsereget is újjászervezte Corfu szigetén és 1916 július 1-ig Szalonikiben 118.000 szerb katonát rakott partra.¹ Az olaszok és angolok is küldtek csapatokat. Az entente keleti hadserege így francia, angol, szerb, olasz, orosz csapatokból és görög önkéntesekből állott és ereje fokozatosan 500.000 főre emelkedett.

A támadásban azonban Sarrail-t a bulgárok megelőzték. A bulgárok ugyanis augusztus 17-én megtámadták Sarrail-t, a Mackensennel és Falkenhaynnal megbeszélte megegyezés értelmében, hogy ily módon is nyomást gyakoroljanak az oláh kormányra és esetleg visszartartsák a háborútól.

A bulgár támadás megindulása előtt a bulgár-német haderő jobbszárnyával az Ohrida-tóra támaszkodott. Az 1. bulgár hadsereg elzárta a Monasztir felé vezető előnyomulási vonalakat, bal-szárnya a Nidze-planinán állott. Tőle keletre a Dorján-tóig, a Vardar mindkét partján, a német 11. hadsereg, a Dojrán-tótól keletre pedig a bulgár 2. hadsereg állása volt.

A bulgárok a támadás súlypontját a két szárnyra helyezték. A keleti szárnyon a csekély ellenállás leküzdése után a franciákat augusztus 18-án a Struma jobbpartjára szorítják vissza. Egy görög hadtestet pedig annak kérelmére teljes felszereléssel Németországba szállítottak. A nyugati szárnyon Monasztirtól délre és nyugatra az 1. bulgár hadsereg a szerbektől elfoglalja Florinát és a Florina-Kajmakcsalán hegycsúcs vonala elé, egész az Osztrovo-tóig nyomul elő.

A bulgár cár a további támadást egyelőre beszünteti a támadással együttjáró nagy veszteségek miatt és a németektől segítséget kér. Ezt a segítséget a németek nem tudják megadni a küszöbön álló oláh hadüzenet és a Somme-csata miatt.

Sarrail a bulgár támadás miatt nem tartja be az oláhokkal kötött egyességet és augusztus 20-án nem támad. Augusztus 24-én a francia főparancsnokságtól azonban utasítást kap, amely szerint Sarrail főfeladata a bulgár hadsereg lekötése az oláh mozgósítás és felvonulás fedezése céljából.

¹ A szerb hadosztályokból Sarrail három szerb hadsereget szervezett. Az 1. szerb hadsereget Misics tábornok, a 2-ikat Sztepanics tábornok, a 3. hadsereget Sturm tábornok, később Vasics ezredes vezette. *Nagy Vilmos: Szerbia meghódítása*, 219. lap.

Mielőtt azonban Sarrail ezt a bulgárok elleni támadást megkezdéné, mindenekelőtt a görögökkel szemben akar tiszta helyzetet teremteni s ezért augusztus 30-án a Szalonikiben lévő görög hadosztályt lefegyverzi s a város erődítményeinek biztosításáról maga gondoskodik.

Sarrail támadása így meglehetősen elkésve, csak szeptember 10-én indul meg. A főtámadás a Moglana-hegységben az Osztrovo-tónál és Florinánál zajlik le, ahol Sarrail minden erejét¹ beveti. A bulgárok a túlerő miatt lépésről-lépésre hátrálni kénytelenek. A Kajmakcsalan-hegy elvesztése után a bulgárok Florinát is feladják. A keleti szárnyon csak tüntetés volt, ahol a franciák október közepén átlépték a Strumát is. A nyugati szárnyon a harcok kiterjedtek a Preszpa-tóig, ahol ilymódon megteremtődött az olaszokkal való összeköttetés.

A támadás további folyamán sem változtatja meg Sarrail a támadás súlypontját. November 15-én véres harcok folynak a Cser na ívében kiemelkedő 1212 m magas magaslatért, mely többször cserélt gazdát. November 17-én végül is a szerbek foglalták el.

Az entente további előnyomulása miatt november 18-án a bulgárok kiűrik Monasztirt, de ettől északra feltartóztatják a szerbeket. A harcok egész december 12-ig tartottak, de nagyobb eredményt elérni a szerbek már nem tudtak.

b) Az oláhok betörése Erdélybe. Mackensen dobrudzsai támadása és az oroszok tehermentesítő támadásai.

1. Az oláh betörés Erdélybe.

Augusztus 27-én este 9 órakor az oláhok hadat üzentek Ausztria-Magyarországnak, miután előtte való nap Olaszország megüzeni a háborút a németeknek.

Az oláh hadüzenetre Németország augusztus 28-án, Törökország augusztus 30-án, Bulgária pedig szeptember 1-én hadüzenettel válaszolnak.

A hadüzenettel egyidejűleg augusztus 27-én az oláh csapatok már át is lépték az erdélyi határt. Az osztrák-magyar, összesen alig 4 és y_2 hadosztály erős csapatok feladatuk értelmében lépés-

¹ 6 szerb hadosztályt, 2 orosz dandárt, 1 olasz és 3 francia hadosztályt. Nagy Vilmos, 227. lap.

ről-lépésre visszavonultak és igyekeztek az oláh előnyomulást lassítani.

Oláh részről az 1. hadsereg 1., 2. hadosztálya Orsova, a Szurduk- és a Vöröstorony-szoroson át, a 2. hadsereg 3., 4., 5. és 6. gyalog- és 2. lovashadosztálya a Bárczaságba vezető szorosokon át, a 4. hadsereg 7., 8. és 4. hadosztálya pedig Erdély keleti határgerincén át nyomult elő.

Szeptember 3-ig az orsovai oláh csoport a Cserna alsó folyásáig jutott. Az 1. hadsereg nyugati csoportja a zsilvölgyi kőszénbánya vidékét szállta meg és a mieinket¹ a Merisor-i nyereg mögé szorította vissza. Az 1. hadsereg keleti csoportja Nagyszebenig nyomult elő, a várost azonban nem támadta meg.²

A 2. oláh hadsereg a Bárczaságra és Háromszékbe ereszkedett le,³ míg a 4. oláh hadsereg e napig a csiki és gyergyói medencék keleti szélét érte el.⁴

Itt az oláhok egyelőre megállottak és a hegység lábánál hídfőszerű állást foglaltak el, egyrészt, hogy a hegység által elválasztott csoportok egymást bevárják és egymás között az összeköttetést helyreállítsák, másrészt, hogy az oszlopok felzárkózhassanak. A megállásnak oka volt továbbá az is, hogy a seregtettek vonata a mozgósítással elkésett s a mieink által alaposan megrongált utakon lassan jutott előre és így a vonatot is be kellett a csapatnak várnia. A legfőbb ok azonban Mackensen dobrudzsai támadása volt, amely az Erdélybe betört oláh hadseregek hátát veszélyeztette.

2. Mackensen támadásba a Dobrudzsában.

Mackensen parancsára ugyanis az oláhok erdélyi előnyomulásának késleltetése céljából a 3. bulgár hadsereg erős balszárnyával szeptember 1-éről 2-ára virradó éjjel átlépi az oláh határt. Szeptember 4-én könnyű harc után megszállja Dobrics-ot, szeptember

¹ 144. gyalogdandár népfelkelő és bányászzászlóaljait. (Berger ezredes parancsnoksága alatt 6 zászlóalj, % lovasszáhad, 1 üteg 90 km szélességben.)

² Nagyszebent Barwick ezredes parancsnoksága alatt a 143. dandár 7½ zászlóalj, 1 lovasszáhad és 1 üteg, továbbá Tanárky tábornok alatt az 51. honvédhadosztály védte.

³ Itt a mi részünkről Goldbach tábornok 71. gyaloghadosztálya harcolt.

⁴ Grallert tábornok népfelkelő gyaloghadosztályával szemben, és pedig Szabó ezredes 19. népfelkelődandára a csiki, Bernátsky ezredes 16. dandára a gyergyói medencében.

tember 6-án elfoglalja Tutrakán-t, ahol 28.000 fogoly (csaknem 2 oláh hadosztály) s több mint 100 löveg a zsákmány.

Szeptember 9-én Mackensen rajtaütéssel Szilisztriá-t foglalja el.

A szeptember 15-i Oltina-tó-Kara Omer-vonalban vívott rövid harc után az oláhok a már régóta minden eszközzel igen erősen kiépített Kasova-Cobadinu-Topraisar-Tuzla-vonalra húzódnak vissza. Mackensen ereje nem volt elegendő ennek az állásnak az elfoglalására és ezért egyelőre hadműveleti szünet köszöntött be. Mackensen dobudzsai sikerei a legnagyobb zavarba hozták az oláh hadvezetőséget. Avarescu az Erdélybe előnyomuló 2. hadseregtől hoz erősítést. Ez az intézkedés azonban megakasztotta az Erdélybe való előnyomulást, mert a kevésszámú oláh vasúti vonalakon zavar és sok súrlódás keletkezett és észak felé az utánszállítás megakadt. Így az oláhok erdélyi előnyomulásában rövid szünet áll be és az igen óvatossá és lassúvá vált.

3. Az oroszok első és második tehermentesítő támadása.

Az oláh hadsergenek lassú előnyomulása annál is inkább nagy szerencséje volt a központi hatalmaknak, mert az oroszok augusztus 31-én Volhíniában, Galíciában és a Kárpátokban, a Pripiatj és az oláh határ között az oláhok támogatása céljából megkezdik első tehermentesítő támadásukat, mely egész szeptember 8-ig tartott.

Az augusztus 17-én megkötött oláh-orosz katonai szerződés szerint ugyanis az oláh mozgósítás és felvonulás elősegítése céljából az oroszok kötelezték magukat, hogy az osztrák-magyar arcvonal egész hosszában támadni fognak. Az 1916 június 4-től 3 hónapig tartó harcban azonban Bruszilov hadseregei már igen kimerültek. A támadást ezért Bruszilov elkésve, már csak az oláh hadüzenet és az előnyomulás megkezdése után indította meg.

Bruszilov utasításai értelmében

Lecsickinek a 9. hadsereggel az osztrák-magyar 7. hadsereggel kellett támadnia, hogy az utat Erdélybe megnyissa;

Cserbacsev 7. hadseregének a *Délnémet-hadseregnek* a Dnyeszterre támaszkodó déli szárnya ellen kellett támadnia Zavalov-on és Horozanka-n át;

Szaharovnak a 11. hadsereggel a *Délnémet-hadsereg* északi és a 2. osztrák-magyar hadsereg déli szárnya között, a Sztripaforrás vidékénél kellett támadnia;

Kaledin 8. hadseregének és *Bezobrazov* seregcsoportjának pedig a szűk térre összevont 23 hadosztályból álló áttörő csoportjával Szokal és Vladimir-Volinszkij irányában kellett áttörnie az osztrák-magyar 4. *hadsereg* közepét.

Bruszilov emez utasítása szerint meginduló támadás szüli azután:

az augusztus 31-től szeptember 3-ig tartó *szelvov-szvi-niuhi-i első csatát*, amelyben az oroszok áttörési kísérlete megtörik a 4. osztrák-magyar hadsereg arcvonalaán;

az augusztus 31-től szeptember 5-ig tartó *zborov-perepelniki első csatát*, amelyben Szaharov támadása eredmény nélkül ér véget;

az; augusztus 31-től szeptember 8-ig húzódó *marajovka-i első csatát*, amelyben Cserbacsev támadása a Délnémet-hadsereggel szemben helyi sikert ér el, amennyiben a Délnémet-hadsereg déli szárnyát a Halics-Bolszovcze-Lipniea-dolna-tól délre a Narajovkára, azután északkelet felé a Zlota-Lipa-vonalra szorítja vissza;

az augusztus 31-től szeptember 20-ig tartó és változó szerencsével folyó *szeptemberi erdőkárpáti nagy csatát*, amelyben a 7. osztrák-magyar hadsereget a magyar határon túl, a Cibóvölgybe szorítja vissza Lecsicki támadása.

Az oroszoknak ez a tehermentesítő támadása a központi hatalmakra azzal a nagy hátránnyal járt, hogy az erdélyi hadműveletekre szánt erők egy részét, és pedig három német hadosztályt a kárpáti arcvonala megerősítésére Erdély helyett Galíciába kellett a hadvezetőségnek irányítania és csak szeptember 5-től kezdve lehetett a nagyon is megviselt erőket¹ Erdélybe küldeni. Erélyes oláh előnyomulás esetén szeptember közepe táján az Erdélyt védő gyenge csapatok alig bírták volna az oláhokat feltartóztatni.

Szerencsére azonban az oláh hadseregek közül csak a kelet felől előnyomuló oláh csoportok folytatták szeptember 6-án előnyomulásukat. A déli irányból előnyomuló oláh hadseregek egyelőre tovább is állva maradtak, hogy bevárják, míg a kelet felől előnyomulók a Görgényi havasokon, a Hargittán és a Baróti hegyeken átvergődnek.

Így azután szeptember 20-ig az oláhok csak Déda-Székelyudvarhely-Fogaras vonalát érik el.

¹ 39. honvéd, 187. német gyaloghadosztályt és 2 lovashadosztályt.

Az oláhoknak ez a lassú előnyomulása az ententenak nem igen tetszett. Ezért szeptember közepén az oláhok tehermentesítésére Sarrail és az oroszok újból támadnak. Sarrail támadása, miként ismeretes, szeptember 10-én indul meg (lásd: előbb a *monasztiri őszi csatát*). Az oroszok pedig az oláh 4. hadsereget gyorsabb és erélyesebb előnyomulásra szólítják fel és azután szeptember 15-én Bruszilov a Pripiatj és az oláhi határ között megkezdi *második tehermentesítő támadását*.

Ez a második tehermentesítő orosz támadás a következő csatákból áll:

szeptember 15-21-ig a *szelvov-szviniuhi-i második csata* Kaledin 8. hadserege és Tersztyánszky 4. hadserege között. Az oroszok semmi eredményt sem érnek el;

szeptember 16-17-ig a *zborov-perepelniki második csata*, amelyben Szaharov 11. hadserege Böhm-Ermolli 2. hadseregének déli szárnyát és Bothmer gróf Délnémet-hadseregének északi szárnyát sikertelenül támadja;

szeptember 16-21-ig a *navajovka-i második csata*, melyben Cserbacsev 7. hadseregének támadását a Délnémet-hadsereg győzelmesen kivédi;

a déli szárnyon az oláh 4. hadsereg előnyomulásával kapcsolatban tovább folyik a *szeptemberi erdőskárpáti nagy csata*. Azonban Leicsicki 9. hadserege sem tud Pffianzer-Baltin 7. hadseregével szemben eredményt elérni.

c) Erdély felszabadítása.

1. A központi hatalmak felvonulása.

Az oláh hadseregnek lassú előnyomulása és az oroszok sikertelen tehermentesítő támadásának következtében lehetővé vált, hogy az Erdély felszabadítására szánt erők a Maros völgyében felvonuljanak. A felvonulást Erdély szegényes vasúthálózata igen megnehezítette.

A felvonulást Arz Arthur gyalogsági tábornok parancsnoksága alatt az 1. osztrák-magyar hadsereg fedezte. Ennek a hadseregnek északkeleti csoportja Morgen altábornagy parancsnoksága alatt¹ az előnyomuló 4. és 2. hadsereggel állandó érintkezésben és folytonos harcok között szeptember 18-ig Mesterháza-

¹ 16. honvéd hegyidandár, 61. gyaloghadosztály, 1. népfőlkelő lovasdandár, 19. népfőlkelő hegyidandár és a 71. gyaloghadosztály.

Libánfalva-Székelyudvarhely-Nagysáros vonaláig megy vissza és biztosította a Szászrégen-Marosvásárhely környékén felvonuló 39. honvéd-, 72. gyalog- és 89. német hadosztályok felvonulását.

Az 1. hadsereg délnyugati csoportja főerejével¹ Staabs altábornagy parancsnoksága alatt Fogaras-Nagyszeben, kisebb csoportokkal² Petrozsénynél és Orsovánál állott és biztosította a Gyulafehérvár környékén felvonuló német 76. tartalék hadosztály és az Alpesi hadtest felvonulását.

Szeptember 19-én az 1. hadsereg eddigi délnyugati csoportjából és a mögötte felvonuló erőkből megalakult a 9. hadsereg Falkenhayn tábornok parancsnoksága alatt.

2. A nagyszebeni csata. (86. sz. vázlat.)

Ugyancsak szeptember 19-én intézkedik Hindenburg az oláhok elleni hadműveletekre is.

Ez intézkedés szerint³

a 9. hadsereg feladata az 1. hadsereggel együttműködve megverni az Erdélybe betört ellenséget.

A 9. hadseregnek ezért mindenekelőtt a Szurduk-szoroson át benyomult ellenséget kell visszavetnie és azután a Szurduk- és Vulkán-szorosok felé biztosítva magát, egyesült erőkkkel a Nagyszebenen át előnyomuló ellenséget kell két oldalról átkarolnia;

az 1. hadsereg feladata egyelőre az ellenség előnyomulásának késleltetése és a 7. hadsereggel érintkezésben a küküllő- és marosmenti állás tartása;

a 9. hadsereg jobbszárnycsoportjának meg kellett akadályoznia, hogy az oláhok Orsován és Mehádián át előnyomuljanak.

A 9. hadseregnek ebben az intézkedésben megszabott feladatát igen megkönnyítette az, hogy Arz gyalogsági tábornok a 187. gyaloghadosztályt és az Alpesi (hadtest legelőször beérkező három zászlóalját a *petrozsényi csoport* rendelkezésére bocsátotta azért, hogy a csoport ezek segítségével a Szurduk- és Vulkán-szorosokon át egész a Merisori nyeregig előnyomult oláhokat

¹ 1. és 3. lovashadosztály, 51. honvédhadosztály, 187. német gyalogezred.

² 187. hadosztály, 144. dandár Petrozsénynél, az orsovai csoport, 145. dandár, a dunai csoport 5 század.

³ *Falkenhayn*: Der Feldzug der 9. Armee gegen die Rumänen und Russen. I. rész, 80-31. lap és *Schwarte*, II. kötet, 1596. lap.

verje ki. Erre azért volt szükség, nehogy az oláhok Petrozsényen át a marosvölgyi vasúton történő felvonulást veszélyeztessék. Ez a támadás a *petrozsényi csoportnak szeptember 14-22-ig* tartó makacs küzdelme árán sikerült is, mert a Szurduk-szorost csapataink elfoglalták. A Vulkán-szoros azonban az oláhok birtokában maradt.

Falkenhayn terve:

cél: a nagyszebeni oláh csoportot megkerüléssel megsemmisíteni;

megkerülő csoport: Krafft v. Delmensingen tábornok parancsnoksága alatt az osztrák-magyar hegyiütegekkel megerősített Alpesi hadtest, amely a Cibini-hegység gerincén, az oláhok hátában, nyugatról keleti irányba nyomul elő, elfoglalja a Vörös-torony-szorost és ezzel elvágja az oláhok visszavonulási útját;

arcban támadó csoport: Staabs tábornok csoportja a, az 51. honvéd- és német 187. hadosztályból alakult, jobbszárnnyal támad a Guraro-Nagyszeben vonalában lévő ellenségre;

keleti átkaroló csoport: Schmettow tábornok csoportja a 76. tartalék hadosztállyal, továbbá az 1. osztrák-magyar és a 3. német hadosztállyal a Nagyszeben-Felek vonalában húzódó ellenséges állásokat foglalja el és azután az Olt mindkét partján déli irányba tör elő;

a támadást biztosítja a Szurduk- és a Vulkán-szorosokban visszamaradó Berger ezredes csoportja: a 144. dandár.

E terv alapján az általános támadás szeptember 26-án indult meg és a szeptember 26-29-ig tartó *nagyszebeni csatát* eredményezte.

Ez a csata csaknem teljes egészében Falkenhayn tervei szerint zajlik le, bár a kezdet igen válságos volt.

Szeptember 21. és 22-én ugyanis az oláhok támadásba mennek át Nagyszebennél és emiatt itt igen erős harcokat vívnak csapataink. Az 1. osztrák-magyar hadsereg is igen nehezen tudja tartani állásait a támadó 4. és 2. oláh hadsereggel szemben. A 2. oláh hadsereg balszárnya igen erélyes támadást intéz Schmettov keleti szárnya ellen is és az itt harcoló 1. osztrák-magyar lovas-hadosztályt hátraszorítja. Szeptember 25-én pedig elvesz a Szurduk- és a Vulkán-szoros is és az oláhok Berger ezredes gyenge csoportját Petrozsénytől északra szorítják vissza.

Falkenhayn azonban szilárdan kitart a támadás gondolata mellett. Az Alpesi hadtest előcsapatai már 26-án elfoglalják a

Vöröstorony-szorost és Canéni-t. Staabs és Schmettov csoportjai szintén támadásba mennek át. Az oláhok kétségbeejtő helyzetükben megkísérlik a Vöröstorony-szoroson át vezető út szabaddá tételét, de sikertelenül. Majd általános támadást kezdenek és a 2. oláh hadsereg is támad, hogy áttörje az arcvonalat a 9. és 1. hadsereg csatlakozó szárnyai között. Ez sem sikerül. Schmettov lovasága közben átkel az Olt-on és az Olt mindkét partján előnyomul. A nagyszebeni oláh csoport sorsa szeptember 29-én beteljesedik. Az 1. oláh hadsereg zöme, kb. 40 zászlóalj és 16 üteg megsemmisül. Ebből 3000 fogoly, 13 löveg, sok fegyver, 2 repülőgép, 70 autó és az egész hadseregvonat volt a zsákmány. Igen sok volt a halott, mert az elkeseredett és irgalmat nem ismerő németek és honvédek kegyelmet nem igen ismertek.

3. Az oláhok kiverése Erdélyből.

A nagyszebeni csata tartama alatt az osztrák-magyar 1. hadseregnek a 7. hadsereggel együttesen a 9. hadseregnek a hátát kellett biztosítania. Az 1. hadsereg déli szárnyát (71. és 89. hadosztály, 19. népfölkelő hegyidandár) Morgen tábornok, az északi szárnyat Parajdtól kezdve (39. és 37. honvéd, valamint 72. hadosztály, 1. honvéd hegyidandár) Fabini altábornagy vezényelte.

A nagyszebeni csatával kapcsolatban az oláhok az egész vonalon támadásba mentek át és szeptember 24-től 30-ig tartó véres harcokban Déda-Székelykeresztúr-vonalba szorítják vissza Fabini csoportját.

Szeptember 28. és 29-én az oláh 2. hadsereg is támad és kezdetét veszi az úgynevezett *fogarasi csata*, amelyben az oláh megkísérli az arcvonalat áttörni Morgen tábornok déli szárnya és Schmettow balszárnya között, hogy ily módon a 9. hadsereg hátába jusson és azt felsodrítsa. A támadás azonban nem sikerült.

A nagyszebeni csata után Falkenhaynnak nem marad ideje az üldözésre, mert a közben lejátszódó események miatt és mert Hindenburg utasítására az Olt-tól délre, keleti irányba kellett tovább támadnia, hogy a 2. oláh hadsereg visszavonulási útját is elvágja.

Falkenhayn eleinte azt akarta, hogy az Alpesi hadtestet felváltatja az 51. honvédhadosztállyal és ezzel a hadosztállyal üldözteti tovább a nagyszebeni oláh csoport roncsait. Erre azonban a fogarasi csata miatt idő nincs és így az Alpesi hadtest maradt

vissza a Vöröstorony-szorosban, a többi három hadosztályt pedig¹ Nagyszebentől nyugatra gyülekezteti, hogy azokkal az Olt mindkét partján Fogaras irányába a Schmettow-csoport és az 1. hadsereg ellen támadó oláhok déli szárnya ellen támadjon.

Október 1-én Arz tábornok hadseregét is hadműveletileg Falkenhaynnak rendelik alá. Arz hadseregének Schmettowval együtt az a feladata, hogy jelenlegi vonalait tartsa és a 9. hadsereg felvonulását biztosítsa, továbbá, hogy október 2-án a 9. hadsereggel együtt támadjon.

A nagyszebeni csata következtében az oláhok október 1-én a 4. és 2. hadsereggel is megkezdik a visszavonulást, hogy azonban a vonat visszavonulására időt szerezzenek, a Fabini-csoport ellen támadást kezdenek és ennek közepét Magyarosról visszaszorítják.

Október 2-án a 9. hadsereg és a Morgen-csoport megkezdik a támadó előnyomulást. Erre az oláh 2. hadsereg ellentámadásba megy át a Morgen-csoport ellen és annak támadását nemcsak megállítja, hanem kissé vissza is szorítja. Az oláhok azonban már ezzel a sikerrel is megelégednek és nem támadnak tovább, hanem elhatározásuk értelmében megkezdik a visszavonulást és pedig a 4. hadsereggel keleti irányba, a 2. hadsereggel pedig Brassó felé. Az oláhok ugyanis attól tartanak, hogy a 9. német hadsereg elvágja a Brassó felé vezető visszavonulás lehetőségét.

A visszavonulást a 2. hadsereg kezdi. A 4. hadsereg még október 5-ig kitart, hogy időt szerezzen a visszavonulás zavartalan lebonyolítására.

Október 3-án Falkenhayn csapatai tovább folytatják az előnyomulást és 3-áról 4-ére virradó éjjel meglepetésszerű támadással *elfoglalják Fogarast*.

A 9. hadsereg és az október 4-től a 9. hadsereg kötelékébe tartozó Morgen-csoport (1. tartalék hadtest) gyors előnyomulása következtében az oláhok az Apácai erdő nyugati szegélyén, a Sinka-patak mögött kísérlik meg újból, hogy Falkenhayn csapatait feltartóztassák és így biztosítsák a zömnek a határon át való visszavonulását. Így keletkezett október 5-én az *apácai erdei*, vagy a *persányi csata*, amelyben az oláhok újabb súlyos vereséget szenvedtek.

Az Apácai hegység nyugati tetején szenvedett vereség után az oláhok újabb állásokban kísérlik meg a 9. hadsereg feltartóz-

¹ 51. honvéd-, 76. és 187. hadosztály.

tatását, abban a reményben, hogy az Oláhországból és a 4. hadseregtől gyorsan magukhoz vont erősítések segítségével mégis csak sikerül majd Brassót megtartaniok, vagy pedig arra időt nyerniök, hogy minden vonat visszavonulhasson a Kárpátok gerince mögé. Az oláhoknak azonban ez a tervük sem sikerül, bár október 6-án több véres harcot vívnak.

Falkenhayn viszont arra törekszik, hogy a Bárczaságból és a háromszéki medencéből a déli határon át Oláhországba vezető szorosokat mielőbb elfoglalja. Ezért sietve nyomul Brassó felé elő. Így keletkezik az október 7-9-én vívott *brassói csata*. (87. sz. vázlat.)

Ebben a csatában a 76. tartalék hadosztály a Törösvári szoros ellen, az 51. és 187. hadosztály pedig Brassón át támad nyugati és északi irányból átkarolólag. Ennek az igen veszélyes átkaroló támadásnak az elhárítására az oláhok Sepsiszentgyörgy fejöi a 187. hadosztály ellen Szentpéteren át átkaroló ellentámadást hajtanak végre, amelynek kivédésére Falkenhayn az 1. tartalék hadtestet rendeli előre. Az oláhok ellentámadása így nem sikerül, a 76. tartalék hadosztály pedig elfoglalja Tönesvárt, mire az oláhok október 9-én feladják a további küzdelmet.

A csata következménye, hogy az oláhok egész Erdélyből a határon túlra vonulnak vissza és október közepén egész Erdély szabad.

Falkenhayn megkísérli, hogy az oláhokat a határhegységen túl üldözze,¹ de ez nem sikerül. Ehhez túl gyenge..

Az oláhok veresége az orosz arcvonalat is igen érzékenyen érinti. A nagyszebeni csata hírére az orosz hadvezetőség Bruszilov már nagyon is megviselt és sok vért vesztett hadcsoportját újabb tehermentesítő támadásra rendeli. *Ez a harmadik orosz tehermentesítő támadás* szeptember 30-tól október 5-ig tart és a következő csatákból áll:

¹ A 76. hadosztály és a 3. hegyidandár támadása a Törösvári-szoroson át Cappelung-ig,

az 51. honvédhadosztályé a Tömösi-szoroson át Sinajáig,

a 187. hadosztályé az Ó-sánci-szoroson át Isvorele-ig,

a 89. hadosztályé a Bodzái-szoroson valamivel túl,

a Schmettov-lovashadtesté pedig az Ojtozi-szorosig jut előre.

Az 1. hadsereg csapatai szintén a határig, részben a határon túl jutnak előre, és pedig:

a 39. honvédhadosztály az Uz völgyében,

a 61. hadosztály és az 1. népf. lovasdandár a Tatros völgyében,

a 72. hadosztály a Békási-szorosban,

a 37. honvédhadosztály a Tölgyesi-szorosban.

az október 1-5-ig tartó *szelvov-szviniuhi-i harmadik csata*, Kaledin és Tersztyánszky hadserege között. Az oroszok támadása nem sikerült;

a szeptember 30-tól október 1 -ig tartó *bródi-i második csata*, melyben Szaharov szintén hiába támad;

a szeptember 30-tól október 2-ig tartó *brzezani-i csata*. Itt Cserbacsev támadása fül eredmény nélkül vérbe.

(d) Oláhország elfoglalása.

1. Előzmények.

Október 13-án Károly főherceg átveszi a 7., 1. és 9. hadseregből alakított hadseregcsoporthoz feletti parancsnokságot. Vezérkari főnöke Seeckt német tábornok. Ezután újra csoportosítják és megerősítik az erdélyi hadseregeket és *október végén BRASSÓ környékén támadást kezdenek*. A támadás az oláhok erős ellenállásán megakadt és sem az 1., sem a 9. hadsereg támadása nem jut előre.¹

Közben a *Dobrudzsában* újból megkezdődnek a hadműveletek, melyek a szeptember közepe óta a szükséges erősítések beérkezéig szüneteltek. Avarescu tábornok azonban tétlenül nem akar maradni, ezért megerősíti az oláh 3. hadsereget, hogy ellentámadásba mehessen át.

Avarescu szeptember 30-án tehát Tutrakán és Gyurgyevó között, Rahovánál hidat veret a Dunán, hogy azon át egy hadosztállal, az úgynevezett déli oláh hadsereggel, a bulgár 3. hadsereg hátába jusson. Azonkívül október 1-én a 3. oláh hadsereggel is támadást kezdett a *Dobrudzsában*. Ez a támadás október 1-én *vérbe fül*. A *rahovói átkelés* pedig a legnagyobb kudarccal végződik, mert október 2-án az osztrák-magyar dunai hajóhad elrombolja a hidat és így a három oldalról megtámadott oláh déli hadsereg visszavonulni nem tud és teljesen megsemmisül.

¹ Az 1. hadsereget a 10. és 8. bajor tartalékhadosztállal erősítik meg. Ez Kézdivásárhelyhez kerül.

Morgen tábornok csoportja, a 12. bajor hadosztállal megerősítve, a Törcs vári-szorosban támad, de az oláhok heves ellentámadásai miatt előrejutni nem tud, Krafft tábornok csoportját két bajor és két német népfelkelőezreddel erősítik meg. Az első sikerek után a rossz időjárás miatt október 18-án itt is be kell szüntetni a támadást.

A Petrosényinnél harcoló csapatokat Kneussl tábornok 11 bajor hadosztálya erősíti meg. A támadás itt október 23-án kezdődik. Az időjárás igen kedvezőtlen. A támadás október 27-én nagy veszteségek között meg is akad.

Mackensen a támadást az erősítések beérkezése után, október 10-én kezdi meg gondos előkészítés után és október 21-én az oláhok arcvonalát *Topraisar-nál és Cobadi?iu-nál áttöri*, mire az oláhok a Csernavoda-Konstanca-vonalba mennek vissza.

Október 23-án Mackensen csapatai elfoglalják Konstancát és Medzsidiét.

Október 25-én pedig a bulgárok Csernavodát szállják meg.

Mackensen ezután a 3. bulgár hadsereg zömét a hadműveleti terv értelmében Szisztov-nál vonultatja fel, hogy ott a Dunán való átkelésre és a Bukarest irányába való támadásra készen álljon. A *Csernavoda-Konstanca vasútvonalától északra* visszavonult 3. oláh hadsereggel szemben csak 2 bulgár és 2 török hadosztály és lovasság maradt vissza Neresoi?f tábornok alatt, amelyet november 13-tól kezdve az 1. oláh, 6 orosz gyalog- és 1 orosz lovashadosztályból álló Duna-hadsereg erélyesen és eredmény nélkül támadott.

A szorongatott oláh hadseregek támogatására Bruszilov is újból támad. *Ez a negyedik tehermentesítő orosz támadás*, mely október 5-től november 2-ig tartott és a következő csatákat szüli:

október 8-tól október végéig a *szelvov-szviniuhi-i negyedik csata*, melyben a Bezobrazov-seregszeregről és az eddigi 8. hadseregről alakított „különleges hadsereg” Gurkó Romejkó tábornok parancsnoksága alatt támad minden eredmény nélkül;

október 5-től október végéig a *jazionov-i csata*, melyben Szaharov hadserege szintén hiába támad;¹

október 5-től november 2-ig a *Narajovka-menti harmadik csata*, melyben Cserbacsev 7. hadserege szintén eredmény nélkül támad;

október 9-én a *Pantyr-hágó elleni támadás*, melyet Kaledin, az új 8. hadsereg parancsnoka vezet, de minden eredmény nélkül.

Bruszilov eddigi támadásai rengeteg vérbe kerültek. Az oroszok kezdenek a háborúba belefáradni és békére hajlanak. A béke megvalósítása azonban az oroszoknak túlhajtott pénzübeli igényén meghiúsul, annál is inkább, mert a központi hatalmak november 4-én a lengyel királyságot proklamálják, ami azután a cár mindefféle békehajlandóságát teljesen elfojtja.

¹ Szaharov október végén a Dobrudzsában a 3-ik oláh hadsereg helyett felállított Duna-hadsereg parancsnokságát veszi át. Helyette Clembovszki tábornok lesz az orosz 11. hadsereg parancsnoka.

Az orosz hadvezetőség október utolsó napjaiban a gyergyói havasokban a Gyimesi szoros északi oldaláig terjedő arcvonalon egy hadtesttel¹ felváltatja a 4. oláh hadsereg északi szárnyát és ezzel november 3-án támadásra indul a Tölgyesi és Békási szoros mindkét oldalán az 1. hadsereg északi szárnya ellen.² Így keletkezik a *gyergyói havasi csata*, mely november 3-tól 18-ig tartott, és bár az 1. hadsereg igen válságos napokat élt át, mégis sikerült az oroszok támadását kivédnie.

Az oláhok részben már orosz csapatokkal keverten november 5-én az ojtózi szorosban szintén támadásba kezdenek az október 29-ike óta újra az 1. hadsereghez tartozó 71. gyalog- és 1. lovashadosztály ellen, de sem itt, sem a Tatrosz-völgyben nem érnek el eredményt.

2. A központi hatalmak hadműveleti terve.

Hadműveleti cél: az oláh haderő megsemmisítése, de legalább is hátranyomni az oláhokat a Bukovina és Fekete-tenger között húzódó legrövidebb és legkedvezőbb arcvonalra.

Főtámadást végrehajtja a 2. gyalog- és 2 lovashadosztállyal megerősített 9. hadsereg, és pedig:

főerő Kühne altábornagy parancsnoksága alatt Schmettow lovashadtestével (4 gyalog- és 2 lovashadosztály) a Kárpátok legkeskenyebb területén, a Szurduk-szoroson át áttör, azután kelet felé kanyarodva, Bukarest felé nyomul elő és Mackensen hadsereg-csoportjával összeköttetést keres;

a 9. hadsereg többi része:

Krafft tábornok csoportja a Vöröstorony-szoroson át,
Morgen tábornok csoportja Campolung-on át,
Staabs tábornok csoportja Sinaján át támad déli irányba,
Szívó ezredes Orsovánál biztosítja a főerő jobbszárnyát;

Mackensen tábornagy Kosch tábornok parancsnoksága alatt a Duna-hadsereggel (4 gyalog-, 1 lovashadosztály) Szisztovnál átkel a Dunán, azután déli irányból támad Bukarestre;

az *1. hadsereg* 2 gyalog-és 2 lovashadosztállyal megerősítve keleti irányban támad, míg

a *3. bulgár hadsereg* a Dobrudzsában kezd támadást és leköti a szembenálló ellenséget.

¹ Az orosz XLVL hadtest.

² A XXI. hadtest ellen.

6 órára elkészül. Ezután a hadsereg többi része is átkel a hídon és megkezdődik az előnyomulás.

Az előnyomuló dunai hadsereg csakhamar megtöri az előnyomulást feltartóztatni akaró oláh 18. gyaloghadosztálynak és az 1. és 2. lovashadosztálynak az ellenállását és már december 1-én, a Bukarest felé való gyors menetben, az oszlopok élei elérik az Argesu-felyőt. Ennek a gyors haladásnak azonban az lett a következménye, hogy elveszett a dunai hadsereg laza összekötetése a 9. hadsereggel, melyet eddig a lovasság tartott fenn.

November 30-án különben a 9. hadsereget is Mackensen tábornagy hadseregcsoportjába osztják be. Az Ojtozi szoros környékén harcoló Gerock tábornok XXIV. tartalék hadteste pedig az 1. hadsereg kötelékébe lép át. Károly főherceg I. Ferenc József elhunytá következtében átveszi az uralkodói teendőket. Helyette a seregcsoport parancsnoka József főherceg lesz.

c) *Az Argesu mellett vívott csata és az entente általános támadása november 30-tól december U-ig.*

Mackensen dunai hadseregének a Dunán való átkelése és Bukarest felé való gyors előnyomulása az oláh hadvezetőséget igen meglepi és egyelőre a fővárost igyekszik menteni. Berthelot francia tábornok vezetése alatt ezidőben egy katonai ententebizottság érkezik Oláhországba. Berthelot tanácsára az oláh hadvezetőség azután *elhatározza*, hogy a dunai hadsereg elkülönített helyzetét kihasználja és azt gyors oldaltámadással megsemmisíti.

Az oldaltámadás terve:

az oldaltámadó csoport Presan tábornok 4 hadosztályból¹ álló hadseregével a Bukarest irányába előnyomuló dunai hadsereget északi irányból oldalba támadja és a Dunába dobja;

a 18. oláh hadosztály és a IV. orosz hadtest kelet felől *arcban* támadja az előnyomuló dunai hadsereget;

az 1. oláh hadseregnek, Stratulescu tábornok parancsnoksága alatt, erejének végső megfeszítése árán is fel kellett tartóztatnia Falkenhaynnak az Olt felől és a Kárpátokból előnyomuló csapatait, amíg a dunai hadsereg megsemmisítése nem sikerük

¹ 19., 5., 9. és 21. oláh gyaloghadosztály.

Az erdélyi keleti arcvofitpllon az oláh 4. hadsereget az oroszok váltják fel. A déli arcvonalon az oroszokhoz csatlakozva Campolung-ig a 2. oláh hadsereg volt állásban. Ennek és az oroszoknak meg kellett akadályozni a központi hatalmak előnyomulását.

A dunai hadsereget, melynek balszárnya az Arges mentén fekvő Mihalesti-t érte el, december 1-én az oldaltámadás igen veszélyes helyzetbe hozta. December 2-án az oláhok már a visszavonulás útjától is elvágták, a lőszer elfogyott s a veszteségek folytonosan emelkedtek. Már úgy látszott, hogy a szerencsétlen kimenetelű sorsot elkerülni nem lehet.

A szerencse istenasszonya azonban a németek pártjára állott. A 9. hadsereg az Oltón az átkelést kierőszakolva, az előnyomulást tovább folytatja, és pedig a Kühne-csoporttal keleti irányba, a Krafft-csoporttal pedig *Pitesci-n* át, melyet utóbbi november 29-én ér el, azután pedig Falkenhayn parancsára egy dandárt küld Campolung irányába, hogy Morgen tábornok csoportjának a hegységből való kibontakozását elősegítse. November 30-án Krafft és Morgen csoportja erélyesen támad. Utóbbi az oláhokat *Campolungnál* Targoviste irányába visszavonulásra kényszeríti és 1700 foglyot ejt, 14 löveget zsákmányol. December 1-én a Krafft-csoport tovább támadja az 1. oláh hadseregnek a *Cofstesti-Gorganu-wonalban* húzódo erős védelmi állását. A 216. gyaloghadosztály és a 15 bajor tartalék dandár áttörik az oláhok arcvonalát és az egyik bajor zászlóalj Ratestu-ig tör előre s foglyul ejti a 8. oláh hadosztály vezérkari tisztjei-, akinél megtalálják az 1. oláh hadsereg parancsnokának az intézkedését, amely még december 1-én Falkenhayn kezébe kerül.

Ez a szerencsés véletlen felfedi az oláhoknak a terveit, annál is inkább, mert december 1-én délután Falkenhayn már megkapta Mackensen segítséget kérő táviratát, melyet azonban «ddig nem vett komolyan.

Falkenhayn azonnal intézkedik. Eszerint a Kühne-csoport egyik részének a dunai hadsereg oldalába támadó és a Flamanda-Rusi lui-Asan-vonalon túl előnyomult oláh csoportot kellett hátbatámadnia és a visszavonulásának útját elvágnia. A Kühne-csoport másik részének ezt a támadást Bukarest felé biztosítania, harmadik részének pedig északkeleti irányba támadva, a Krafft-csoporttal harcoló 1. oláh hadsereg visszavonulási útját

elvágnia kellett. Egy hadosztály a Krafft- és Kühne-csoportok között tartalék volt.

A Kühne-csoport támadása a Presan-hadsereg hátába december 3-án megtermi gyümölcsét. Az oláh ihadserg nagy része megsemmisül. 5000 fogoly, 37 löveg a zsákmány.

Az 1. oláh hadsereggel szemben a Krafft- és Morgen-csoport támadása szintén nagy sikert arat, amikor a Kühne-csoport ide irányított része délről átkarolja a Mackensenre oly veszélyes oláh 1. hadsereget. Így azután fordul a kocka, mert a 9. hadseregnek ez a része az oláhoknak Bukarest felé vezető visszavonulási útját vágja el s ezáltal a Pitesti-Bukarest vasútvonalat elfoglalja.

A három napig tartó argesu-i csata ily módon a 9. és a dunai hadsereg nagy győzelmével fejeződik be. 13.000 fogoly, közte a 10. oláh hadosztály egész törzse, rengeteg hadianyag a zsákmány.

Az argesu-i csatával egyidejűleg a szorongatott oláhok megsegítésére az oroszok újabb igen erélyes támadást indítanak a kárpáti arcvonalon a Tatár-szoros és az Ojtozi szoros között, továbbá a dobrudzsai arcvonalon, Sarraile pedig a macedón arcvonalon.

Az oroszok támadása november 25-től december második feléig tart és az *oroszok kárpáti tehennentesiő nagy csatájának* hívják.

A csata november 25. és 26-án tüzérségi tüzzel való előkészítéssel kezdődik. November 28-án az Uz-völgytől egész a Jablonica-hágóig az orosz 8. és 9. hadsereg (Kaledin és Licsicki) gyalogsága az egész vonalon támad az osztrák-magyar 7. és 1. hadsereg ellen. Az orosz támadások egész december 3-ig tartanak. A védők mindenesetre súlyos veszteséget szenvedtek, de ez korántsem volt oly nagy, mint az oroszé. A mieink néhány támaszpontot is elvesztenek, de az oroszoknak sehol sem sikerül az arcvonalat áttörnie.

Licsicki nem tud belenyugodni a sikertelenségbe és december 8-tól kezdve újabb támadásokat kezd, így közvetlen karácsony előtt a Trotusz-völgyben és az osztrák-magyar 7. hadsereg arcvonala ellen, de eredménytelenül.

A Dobrudzsában az oroszok támadása november 30-án kezdődik. A 3. bulgár hadsereg balszárnyát akarják áttörni. Az orosz támadás azonban nem sikerül és december 2-án véget is ér.

A macedón arcvonalon Sarrail párizsi parancsra még november 9-én újabb támadást kezdett Monasztirnál és a Csernaívben, mely támadás december 12-ig tartott, de *Monasztir elfoglalásán* kívül más eredményt nem hozott.

d) *Bukarest megszállása és üldözés a Duna-Szereth-Putnavonalig.*

December 5-én mind a két német hadsereg már Bukarest előtt állott. December 6-án a chmettow-lovashadtest merészen végrehajtott rajtaütéssel hatalmába kerített néhány erődöt az, erődvonal északnyugati arcvonalán. Ezután a 9. hadsereg csapatai *bevonultak a fővárosba*, melyet az oláhok még december 5-én „nyílt város”-nak jelentettek ki s Védelméről így előre lemondottak.

Ugyanezen a napon a 9. hadsereg északi szárnya a köolajvidék főhelyét, *Ploesci-t* foglalta el, ahol 7500 foglyot ejtettek.¹

A 9. hadsereg a síkságon való gyors előnyomulással megelőzte a még a hegységben harcoló oláh hadosztályokat. Így azután Morgen altábornagy csoportja december 8-án gyorsan végrehajtott átkarolással meglepte és bekerítette *Ploesci-től északra* a hegyekben rekedt 4. oláh hadosztályt s megnyitotta Staabs altábornagy csoportjának is az utat Sinaján át.

Bukarest-Ploesci vonalától keletre megváltozik az előnyomulás képe. Mackensen két hadserege az oláhoknak a folyóvizek mentén épített védelmi állásait csaknem mindig arcban kénytelen támadni.

A német csapatoknál érezhetővé vált a sok harc miatt a kimerülés. Az utánpótlás a megnövekedett lőszerszükséglet, a rossz időjárás és a csapatok eddigi gyors előnyomulása miatt nehéz volt. Mindezek miatt a további üldözés lassúbbá váltott.

December 9-én Mackensen tábornagy a német legfelsőbb hadvezetőségtől azt a parancsot kapta, hogy a o., a dunai és a 9. hadsereggel a támadást a Fekete-tenger és a Kárpátok közötti legrövidebb, azaz a Duna-torkolat-Braila-Focsani-Panciu-vonalig folytassa. Ezt József főherceg hadcsoportjának támadólag kellett támogatnia s ezért jobbszárnyal a Trotusz-völgybe kellett támadnia.

¹ A 9-ik hadsereg december 1-től 6-ig összesen 61.000 foglyot ejtett, 125 löveget és 115 géppuskát zsákmányolt.

C) A Somme-csata 1916 június 22-től november 18-ig.

(90. számú vázlat.)

(Lásd előbb: „Helyzet és tervek” című fejezetet is.)

1. Csatatervek.

a) *Entente*

A csoda célja: a döntés kivívása, a nyugati hadszínhelyen küzdő német hadseregek megsemmisítése, a németek békekötésre való kényszerítése.

A csata célja továbbá a Verdimmél küzdő francia hadseregek tehermentesítése is.

A cél elérésének módja: állandóan ismétlődő túlerejű támadással a német hadseregeket heteken, esetleg hónapokon át tartó folytonos harcokban lassanként felőrölni és előidézni, hogy a németek ereje *szétmorzsolódjék*. Az ily módon felőröltött német arcvonalat azután *át akarják törni*.

Erőelosztás és feladatok: a Foch parancsnoksága alatt álló északi hadsereg csoportból

egyelőre csak a 6. hadsereg (Fayolle) 12-14 hadosztállyal a Somme mindkét partján Fay-Maricourt közötti szakaszban (16 km) támad. A támadáshoz később csatlakozik az ettől délre álló 10. hadsereg (Micheler) is.

A Haig parancsnoksága alatt álló angol hadseregcsoportból

az 5 hadtest, összesen 11 hadosztály erős *U. hadsereg* (Rawlinson) és a 3. *hadsereg* (Allenby) jobbszárny hadteste az Ancre mindkét oldalán Maricourt-Gommecourt közti szakaszban (24 km) támad.

Feladat: Cambrai-Le Gateau Maubeuge fontos vasúti csomópontoknak birtokba ejtése, *mindenekelőtt azonban Pérorme és Bapaume elfoglalása*.

A támadás folytatására megfelelő erős *tartalékok* állottak mind Foch, mind Haig rendelkezésére.

Ezenkívül lovastömegek állottak készen az arcvonal mögött, hogy a gyalogsági roham esetleges sikereit azonnal kihasználhassák.

A támadást az angoloknak kellett kezdeni és csak két órával később indulhatott meg Foch támadása a Somme-tól délre. Ezt azért tervezték így, hogy a németek tartalékaikat a Somme északi partjára tolják el.

b) *Németek.*

Cél: az angol és francia támadás feltartóztatása és kivédése *védelmi harccal.*

Falkenhayn többször foglalkozott azzal a gondolattal, hogy az angolok támadását ellentámadással megelőzi és azt így még csirájában elfojtja. Erről az ellentámadásról azonban lemondott, mert a Verdun elleni támadást is tovább akarta folytatni. A két támadáshoz pedig elegendő ereje már azért sem volt, mert az oroszok lucki áttörése miatt a keleti hadszínhelyre csapatokat, lőszert és nagymennyiségű más hadianyagot kellett küldenie.

A Somme-csata színhelyén a németeknek két állásuk volt. A második állás az első mögött oly több kilométert kitevő távolságra húzódott, hogy az 1. és 2. állást az ellenséges tüzérség egyszerre nem lőhette. A 2. állás tűz alá vételéhez az ellenséges tüzérség tüzelési állását meg kellett hogy változtassa.

Az 1. állás három vonallal épült ki. A vonalak egymástól 250-500 m távolságra húzódtak. Az állás összmélysége 500-1000 m mély volt. Az egyes vonalak között számos férőhelyet emeltek ki géppuskásosztatok számára.

A 2. állás csak két vonalból állott, de igen erős drótakadály védelmezte.

A két állás között húzódó övben oly állásokat telepítettek, amelyek azt célozták, hogy az állásba betört ellenség a szárnyak felé az állást fel ne tudja sodrítani.

Az állások mögötti területben semmiféle előkészített védelmi berendezés sem volt.

Megszálló csapat a 2. német hadsereg volt. És pedig a Somme-tól északra a XIV. tartalék hadtestparancsnokság vezetése alatt 5 gyaloghadosztály 36 km kiterjedésben. A Somme-tól délre a XVII. hadtestparancsnokság vezetése alatt 4 gyaloghadosztály 33 km kiterjedésben. A Somme-tól északra fekvő védőkörlet mögött 3 gyaloghadosztály, a Somme-tól délre pedig egy Verdun-nél erősen megviselt és egyelőre nem teljesen harcképes hadosztály állott *tartalékként* készenlétben a 2. vonalban.

2. Előkészületek.

a) *Entente.*

Az 1915. évi artois-i és champagne-i őszi csata után az entente azonnal megkezdi az előkészületeket.

Utakat, vasutakat építenek még a védelmi árkokban való forgalom lebonyolítására is.

A lövészárkokat megszálesítik a rohamcsapatok készenlétbe való helyezésére.

Lőszert, sáncszert, élelmiszert, kötszert halmoznak fel az állásban épített raktárakban.

Igen nagy gondot fordítanak a csapatok elhelyezésére, vízzel való ellátására.

A légiereket szaporítják.

Lövegcsöveket és rengeteg lőszert halmoznak fel.

A verduni csata az előkészületekre hátrányos befolyást gyakorol. Elsősorban azért, mert a csatát a franciák tehermentesítése céljából június végén meg kellett kezdenie az entente-nak, holott az angol hadsereg még nem volt teljesen kiképezve és így kívánatos lett volna, hogy a kiképzés befejeztéig a támadás kezdetét elhalasszák.

Május végén Haig Douglas tábornok indítványozza is, hogy a támadást csak augusztusban kezdjék meg, de Joffre kötötte magát június 30-hoz, mert még így is nehéz helyzetben volt a Verdunnél harcoló csapatokkal, akik a támadás mielőbbi megindítását kívánták.

A verduni csata hátrányos befolyást gyakorolt az entente előkészületére azért is, mert az első tervek szerint a főtámadást a Somme-tól északra 50 km-es arcvonalon 39 francia gyaloghadosztálynak, a franciáktól északra pedig 20 km-es arcvonalon az angoloknak kellett végrehajtani. A verduni csata miatt azonban a támadási arcvonal pontos kiterjedése a Somme mindkét partján mindössze 37 km volt és a főtámadást nem a franciák, hanem az angolok hajtották végre.

b) *Németek,*

A németek már 1915 november közepe után megállapítják, hogy az entente nagy támadásra készül elő. 1916. év tavaszán a németek először a Somme-tól északra, azután délre állapítják meg az ellenfél támadásra való előkészületeit. Júniusban a támadás helyét és a támadásra rendelt csapatok erejét is körülbelül tisztán látják. A németek eszerint a Somme-tól északra Ommecourt-ig, a Somme-tól délre pedig 8 km széles arcvonalon

várják 20-30 ellenséges hadosztály támadását¹ összesen 40 km szélességben.

A verduni csata és a lucki támadás miatt azonban a németek főképp csak a légierőket, a tüzérséget és a löszert tudják kis mértékben szaporítani a veszélyeztetett arcvonalon.

3. A csata lefolyása.

Június 22-től július 1-ig tüzérségi tűzzel való előkészítés.
Ez olyképen történt, hogy

június 22-24-ig srappelltűzzel megakadályoznak mindenféle forgalmat;

június 24-től kezdve hatalmas tüzérségi tűzzel árasztják el a német állásokat, (hogy azokat szétlőjék. Ezenkívül számos gáz-támadás, hogy gázzal áraszák el mind az állást, mind a hátterületet;

június 25-től kezdve ipeigótűz a gyalogsági állások ellen.

A hatalmas, eddig minden képzeletet felülmúló tüzérségi tűz következtében az akadályok eltűnnek, az árkok betemetődnek, a távbeszélőösszeköttetések teljesen, megsemmisülnek. A romboló tűznek csak az igen erős építmények állottak ellen. Egyik gránátölcser a másikon. A csapatok a tartalék élelemadagot túlkorán elfogyasztják. Új élelmiszert csak emberekkel lehet előreküldeni.

A németek azonban főleg ezekben a gránátölcserekben kitartanak. Veszteségük aránylag nem nagy.²

Június 25-től kezdve repülőgépek tömegei a német tüzérség megfigyelő léggömbjeit teszik tönkre, a védőállást lefényképezik, a tüzérség tüzeit géppuskatűzzel vezetik, az elhelyezési helyekre bombákat dobnak.

A németek tüzérsége napról-napra csendesebbé válik, mert a megfigyelő léggömbök elpusztulása után nem tudnak tüzelni.

Július 1-én 7 óra 30 perkor megindul a Somme-tól északra a gyalogsági támadás. 2 francia és 12 angol hadosztály első vonalban támad 4 és ½ német hadosztályra. A Somme-tól délre a támadás 2 órával később kezdődik. Itt 4 hadosztály támad az első vonalban 1 és % német hadosztályt. A támadást akna-robbantásokkal és mesterséges köddel támogatják.

¹ Svhwarte, II. kötet, 544. lap.

² Például a 111-ik tartalékgyalogezred vesztesége a tüzérségi tűz tartama alatt mindössze 4 tiszt, 89 ember.

A Somme-tól délre a franciák elfoglalják a németek 1. és 2. állását. A Somme-tól északra az angolok a németek 1. állásába törnek be, de az Ancre-tól északra eredményt nem érnek el.

A következő napokban az entente kíméletlen emberáldozattal folytatja tovább a harcot. Helyi sikert el is érnek, de az egységes támadás részletharcokká fajul és már is meg lehet állapítani, hogy az áttörés nem sikerült.

Falkenhayn július közepén 7 hadosztálllyal erősíti meg a csapatokat, 4 kimerült hadosztályt pedig az arcvonalból kivon.

Július közepén különben az entente megváltoztatja harcmodorát és bízva óriási számerejében és anyagi felkészültségében, folytonos támadással teljesen fel akarja örölni a németek erejét. Ezekben a harcokban az entente nem kíméli sem az embert, sem az anyagot és rengeteg vért áldoz. A németek minden terephullámot, gránáttölcsért, erdőt, falut, majort védelmeznek és csak lépésről lépésre hátrálnak, úgyhogy az entente részéről a térnyerés augusztus végéig igen csekély. A makacs, állandó s a németek erejét felörölni akaró s nagyobbára részletharcokká fajuló csatának ebben az időszakában az entente, különösen a franciák, hatalmas és nagy összefüggő támadásokat is indítanak. Ezek az úgynevezett „*nagy csatanapok*”, melyekben a hadosztályok a 40 km-es támadási sávban a pazarlásig fokozott tüzérségi tüzellel való előkészülés után rohannak a halál torkába.

Július közepén a németek a parancsnoklási viszonyokat újra szabályozzák. A harcterületet két részire osztják. A Somme-tól északra fekvő védőkörletet az 1. német hadsereg védi Below Fritz tábornok parancsnoksága alatt, a Somme-tól délre húzódó védőkörlet pedig a 2. német hadseregé, a Vérduntól ide rendelt Gallwitz tábornok parancsnoksága alatt. Utóbbi egyszersmind az 1. és 2. hadseregből alakult új hadseregcsoport parancsnoka is.

Augusztus 27-én, az oláh hadüzenet napján, az entente hadseregparancsnokok haditanácsra ülnek össze, hogy megvitassák a támadás további folytatását, amely közvetlen Peronne előtt megakadt. A haditanács a Somme mindkét partján való támadás mellett dönt. A támadás irányát azonban megváltoztatják. Amíg ugyanis eddig a franciáknak Peronne irányába kellett áttörniök, most számukra Bertincourt-t (Bapaume-tól dél-

keletre) tűzik ki támadási célul. Ezenkívül a módszeresen végrehajtott, korlátolt célú támadásokat határozzák el. Az ellenséges állást a tüzérségnek kellett bevennie, a gyalogságnak pedig megszállania. A támadó csapatoknak az arcvonalnak hol ezen, hol azon a részén kellett támadniok, hogy így a tüzérséget előre vinni és az állást kiépíteni lehessen, azonkívül, hogy a németek ügyeimét hol az egyik, hol a másik arcvonal részre vonják.

Az így *augusztus végén meginduló harcok a Somme-tól északra a nagy összefüggő harcok jellegét veszik fel.* Az entente az oláh beavatkozással egyidejűleg feltétlenül döntést akar. A németek helyzete igen válságosra fordul, annál is inkább, mert egész szeptember hónapban lőszerhiány is volt. Ezekben a harcokban, szeptember 16-án használják az angolok először a tankokat, melyek azonban csak az első napokban hatottak meglepően.

Szeptember végén a németek erősítéseket hoznak (XXVI. hadtestet Flandriából). Ezenkívül sikerül főleg a nehéz tüzérségüket megerősíteni és a tüzérségi védelmet megszervezni.

Októberben az entente tovább folytatja hatalmas tömeg-támadásait. A támadások azonban igen kevés helyi sikert érnek el s a védelem október hó folyamán mind jobban és jobban megszilárdul.

November elején az entente tovább támad. A mindenáron való áttörést szeretné megvalósítani már az oláhok tehermentesítése céljából is, de ez nem sikerül. Utoljára november 18-án támad az entente. De ez a támadás is véresen omlik össze.

November 16-án Chantillyben újabb tanácskozás. Joifre a támadást mielőbb folytatni akarja, hogy a németeknek ne hagyjanak nyugtot és hogy ilymódon a Somme-mentén vívott csata tartama alatt készítsenek elő egy másik, 1917 tavaszán vívandó nagy támadást, amely a németek ellenállását végleg megtörné. Haig Douglas azonban kijelentette, hogy csapatainak hosszabb pihenőre van szüksége és hogy az emberek kiképzését is ki kell egészítenie. A csapatok megerősítését is minél előbb szükségesnek látta. *Erre azután elhatározzák, hogy a támadást most be- szüntetik és azt 1917 február közepén folytatják.*

Német részen, amikor Hindenburg átveszi Falkenhayntól a hadműveletek irányítását, a Gallwitz-hadseregcsoportot megszünteti. A parancsnoklási viszonyok ekkor a következőkép alakulnak: a legfelsőbb hadvezetőség közvetlenül a 4. hadsereggel,

Buprecht és a német trónörökös hadseregcsoportjával rendelkezett. Ruprecht hadseregcsoportja a 6., 1. és 7. hadseregből, a német trónörökös pedig a 3. és 5. hadseregből, a C), A) és B) seregcsoportokból állott.

Az öt hónapig tartó nagy csata november 18-án döntés nélkül ért véget. A németek vesztesége 605 tiszt, 267.921 ember. Összesen 69 német hadosztályt vetettek harcba, némelyiket többször is. Az entente veszteségét 400.000 főre becsülik, összesen 53 angol és 51 francia, tehát 104 hadosztály harcolt. Eredmény a legmélyeb helyen 15 km területnyereség.

A Sorrtíme-csata tanulságai:

1. *A csávátoknak a merev állásharcról a ruganyos védelemre kell áttérniük.*

2. *A gyalogság harcerejét fokoznunk kell a puska jobb értékesítésével, a géppuskák, könnyű géppuskák, az akna- és gránátvetők számának szaporításával.*

3. *A gyalogságot ki kell képezni a rohamra kis rohamosztágokban.*

4. *A tüzérséget, különösen a nehezet, szaporítani kell. A merev és a sok löszert fogyasztó zárótűzet csak végső szükség esetén szabad alkalmazni. Helyette törekedni kell a támadó gyalogságot még a gyülekezőhelyen megsemmisíteni.*

5. *Állásépítés:*

nem összefüggő vonalak, hanem mélyen tagozott, kis részekre tagolt *támpontrendszer*. Ez a repülők fényképfelvételein kevésbé vehető ki;

az állásokat az ellenség szeme előtt el kell rejteni, még a saját kilövés rovására is;

a mély üreges építményeket betonépítménnyel kell pótolni.

4. A Verdun körüli harcok. (91. számú vázlat.)

a) *A júliustól októberig tartó harcok.*

A július 1-én megindult Somme-csatában a németek élet-halálharcot vívtak és igen sok válságos helyzetet éltek át. Mégis tovább folyik a verdun-i csata, mert a németek tovább folytatják támadásaikat július hóban is Verdun-nél.

A csata célja.

A németek azért támadnak tovább is, hogy Verdun veszélyeztetése ne szűnjék meg, hogy így a franciákat Verdun-nél

lekössék és hogy a támadás megszüntetése esetén felszabaduló» francia csapatokat a Somme-nál felhasználni ne lehessen,

A *franciák* viszont azért folytatják tovább a csatát, mert Verdun-ben szinte saját hazájuk sorsát látták megtestesülve és így előbb Petain, majd Nivelle tábornokok alatt támadnak azért, hogy Verdun-t megvédelmezzék és hogy a németeket Verdun-tól minél távolabb visszaszorítsák.

Események.

Júniusban a németek támadóeszközök hiányában csak a Maas keleti partján támadnak.

Június 7-én a németek Vaux erődöt,

június 13-án Ferme Thiaumont-ot,

június 23-án Thiaumont erődöt foglalják el. A franciák több ellentámadást hajtanak végre, hogy Douaumont és Vaux erődöket visszafoglalják, de sikertelenül. Sőt a sikeres -német támadások miatt Pétain a Maas nyugati partján a nehéz tüzérségével június 23-án már vissza is akar vonulni, de ezt Joffre nem engedí meg.

A franciák június végéig Verdun-nél Összesen 66 hadosztályt dobnak harcba. Ennek következménye, hogy a Somme-csatában az eredetileg tervezett 39 hadosztály helyett csak 12 hadosztállal kezdhetik meg a franciák a támadást.¹

Július 1-én Vilmos porosz trónörökösnek Verdun-t támadó hadseregcsoportjából 2 hadosztályt a Somme-hoz küldenek.

Július 11-én és augusztus 1-én a németek tovább támadnak, de eredményt elérni nem tudnak és így csak arra szorítkoznak egyelőre, hogy a Vacherauillet-Thiaumont-Fleury-Ft. de Tavarines-vonalat a franciák, heves ellentámadásaival szemben megvédelmezzék.

Augusztus 21-én Falkenhayn elrendeli, hogy olyan harcmodort kell Vilmos trónörökös hadseregcsoportjának folytatnia, amelyből a franciák azt a látszatot nyerik, hogy a támadást a németek nem adták fel, hanem azt rendszeresen tovább folytatják. A támadás révén azonban csak oly vonalig volt szabad előnyomulniok, amely vonalat kedvezőtlen évszak bekövetkeztakor tartósan védeni lehet.

Augusztus 29-én Falkenhaynt Hindenburg váltja fel, aki

¹ *Hierl*: Der Weltkrieg in Umrissen. IV. kötet, 75. lap.

szepetember 2-án a további támadásokat beszünteti és az elért vonalban a védelmi állás kiépítését rendeli el.

Szeptemberben és októberben a franciák *Nivelle tábornok*¹¹ Vezetése alatt támadnak.

b) Nivelle támadása október 18-tól november 2-ig.

Cél: a Douaumoht és a Vaux erődök visszafoglalása.

Előkészítés.

A támadás előkészítése mintaszerű gondossággal történik.

Szeptember elejétől kezdve a franciák óriási *tüzértömegeket* hoznak állásba. A célokat pontosan elosztják. Minden gyalogsági szakaszparancsnok vázlatot kap feladatáról. Mindenféle mozgást óra szerint szabályodnak. A támadást három, a legjobb csapatokból erre a célra külön összeállított és a legújabb elvek sprint felszerelt hadosztályának két szökellésben kellett végrehajtania. Ezt a, támadást alaposan begyakorolták az arcvonal mögötti pihenőhelyeken épített állásokon, melyek a német állások hú utánezatai voltak. A támadást három hétig állandóan gyakorolták.

A támadás lefolyása.

A tüzérségi tűz október 18-án kezdődött, október 23-án délután a tüzérségi tűz pergőtűzzé fokozódott.

Október 24-én délben a francia gyalogság *rohamra indult*. A németek az erősen összelőtt Douaumont erődöt önként kiürítették. A franciák a támadást tovább folytatták és az sikerrel is járt, mert október 26-ig a yaux erőd (kivételeivel a franciák a szándékolt vonalat elérik.

Vaux erődöt most a franciák heves tüzérségi tűz alá veszik, mire a németek azt is kiürítik november 2-áiv

Verdun körül ezután csend állott be, melyet a franciák a tüzérségi tűz által teljesen elpusztított utak javítására használtak fel. Ennek elkészülte után pedig előre vonták tüzérségüket.

December 16-án a francia haderő felett a főparancsnokságot Joffre-től Nivelle tábornok veszi át. Nivelle helyére Mangin tábornok lép.

¹ A világháború kezdetén még csak ezredes és az egyik tüzérezred parancsnoka volt. Schwarte, II. k., 828. 1.

A verdun-i támadás sikere a franciáknál igen nagy lelkesedést váltott ki, ezért elhatározták a támadás folytatását.

c) *Mangin támadása december 15-től 18-ig.*

Cél: Vacherauville-Louvemont-Bezonvaux-vonal elérése.

Előkészületek: mint az októberi támadásnál. A támadást 4 hadosztály hajtotta végre.

A támadás lefolyású:

December 15-én rövid tüzérségi tűz után roham.

Az erős német ellenállás folytán a franciák céljukat azonban csak december 18-án érték el.

5. Német hátsó védelmi állásrendszer kiépítése.

(94. sz. vázlat.)

A Somme-csata és a verdun-i csata a nyugati hadszínhelyen a német hadseregeket igen válságos helyzetbe hozta. Az új német legfelsőbb hadvezetőség ezért a nyugati hadszínhelyen a védelmet szívósabbá akarja tenni s e célból az egész arcvonal mögött hatalmas hátsó védelmi állásrendszert épített ki.

Az erődítési munkálatok október elején kezdődnek. Először a Siegfried-állás, azután a Wotan-, Huding-, Aisne-állás épül ki. A parancsnoklási viszonyokat is újból szabályozzák; a jobbszárnyon csak a német 4. hadsereg marad közvetlenül alárendelve a legfelsőbb hadvezetőségnek. A 6., 1., 2., 7. hadseregből alakítják Rupprecht bajor trónörökös hadseregcsoportját, míg a 3. és 5. hadsereg, továbbá a C), A) és B) seregcsoportok Vilmos német trónörökös hadseregcsoportját alkották.

D) Hadműveletek az olasz hadszínhelyen.

(92. sz. vázlat.)

Az olaszoknak a chantilly-i határozat értelmében a franciákkal és az angolokkal egyidejűleg június végén kellett volna támadniuk. Április végén, az 5. Isonzó-csata befejezése után Cadorna azonnal meg is kezdi a támadáshoz az előkészületeket. A déltiroli osztrák-magyar támadás azonban az olaszok tervét teljesen felforgatja s a támadást a Somme-csatával egyidejűleg nem kezdetik meg. Azonkívül az olasz hadsereg akkori állapota miatt Cadornának le kellett mondania a *döntést kereső támadásról* is és szerényebb célkitűzéssel kellett megelégednie. Mindössze

arról volt szó, hogy a déltiroli osztrák-magyar és a Bruszilov-féle támadás miatt meggyengített Isonzó-arcvonalon *rajtaüssenek*, Görzöt elfoglalják, siker esetén az elért eredményt a végnélküli lehetőségeket magában foglaló „győzelem”-mé fejlesszék ki.¹

l. A 6. isonzó-i vagy g örzi csata augusztus 4-től augusztus 16-ig.

Cadorna célja: elégtétel Asiagó-ért;

az oroszok tehermentesítése;

Görz-Tribuscha-Idria-Dornberg-Hermada elfoglalása.

Előkészítés: Cadorna a tiroli arcvonalból 60.000 vasúti kocsiban kb. 300.000 főnyi erőt tol el Görz környékére.

Ezenkívül július 30-tól augusztus 3-ig erélyesen *tüntet* az arcvonal déli részén, Selz és Monfalcone-nél, a *Trieszt felé vezető legrövidebb irányba*. A tüntetés irányát kiválóan választja meg és így sikerül Cadornának valódi szándékai felől az osztrák-magyar hadvezetőséget megtéveszteni.

Erőviszonyok: osztrák-magyar részről a görzi hídfőben 3 landwehr, 5 népfölkelő és 1 menetzászlóalj állott. A megtámadott arcvonalrészén *Boroevic* vezérezredes 5. *haderegének* 9 gyaloghadosztálya, összesen 106 zászlóalj, 539 löveg (402 könnyű, 137 nehéz löveg) volt.

Olasz részről az aostai herceg parancsnoksága alatt a 3. hadsereg, 17 gyaloghadosztály, összesen 223 zászlóalj, 940 (700 könnyű, 240 nehéz) löveg,¹ Görz előtt hétszeres, a Monte Sabotinon tizennégyszeres olasz túlerő támadott.

A csata lefolyása:

augusztus 6-án reggel hét órakor igen erős tüzérségi tüzellel való előkészítés Tolmein és a tenger között, de különösen a görzi hídfő és a doberdói fennsík ellen.

Délután 4 órakor kezdődött a gyalogsági támadás. A támadás folyamán az olaszok eloglalták a Monte Sabotint, augusztus 8-án Görzöt, augusztus 17-én Monte San Michelét. Augusztus 10-11-én az olaszok tétlenül maradnak.

A következő napokban pedig már hiába támadtak a megrövidített osztrák-magyar állás ellen, nehéz tüzérség hiányában. Erinek következtében az olaszok további támadásaikat augusztus 16-án beszüntetik.

Eredmény:

az olaszoknak sikerült Görzöt és Doberdót elfoglalni. Ez

¹ Schwarte, V. kötet, 284. lap.

igen nagy lelkesedést váltott ki Olaszországban és így nagy *erkölcsi sikert* jelentett.

Augusztus 27-én az olaszok *megüzenték a háborút Németországnak is.*

Veszteségek:

osztrák-magyar részről 30 löveg, 63 lőszeres kocsi, 62 géppuska, 18.752 fogoly.

2. A 7. isonzói csata szeptember 14-től 18-ig (5 nap).

Előzmények. Az eddig elért eredménnyel az olaszok nem elégedtek meg. Görz és az Isonzó völgye az osztrák-magyar csapatok fegyvereinek hatáskörletében feküdt. Cadorna Görzöt tehát csak elméletileg foglalta el, Az olaszok katonai helyzete így megkívánta, hogy a támadást tovább folytassák. Ehhez járult még az oláh hadüzenet is.

Cadorna célja: Dornberg, Komén és a Hermada és azután, ha lehet, Trieszt elfoglalása.

Erőviszonyok.

Osztrák-magyar részről Boroevic 5. hadseregét megerősítik az északkeleti hadszínhelyről négy hadosztállal. A hadsereg létszáma így 102.000 puskáról 148.000-re emelkedik.

Olasz részről a Wippach és Merna között 11 hadosztály támadott.

A csata lefolyása. Szeptember 14-én az olaszok rövid tüzerégi tűzzel való előkészítés után a támadást megkezdik, amely egész szeptember 18-ig tartott.

Eredmény: mindössze Mernától délre és Oppachiasellától keletre egy kis terület.

Veszteség: osztrák-magyar részről 4104 fogoly.

3. A 8. isonzói csata október 9-től 12-ig (4 nap).

Előzmények.

Az olaszok, miként a. 7. Isonzó-csata előtt» éppúgy most sem elégedhettek meg az eddigi eredménnyel. Ehhez járult, hogy az oláhok tehermentesítésére az olaszoknak is támadniok kellett, annál is inkább, mert a nyugati entente-hatalmak ebben az időben a Somme-nál újból hatalmas támadást kezdték és a Somme-csata október 9-13-ika között érte el tetőpontját.

Cadorna célja különben ugyanaz, mint a 7. Isonzó-csatában.

Erőviszonyok.

Osztrák-magyar részről 8 hegyidandárt Erdélybe küldenek, helyettük az orosz hadszínhelyről a 16. gyaloghadosztályt kapja az 5. hadsereg.

A csata lefolyása.

Már október elején az olaszok S. Marco és a tenger között, rendszeres romboló tüzérségi tűzzel árasztják el az arcvonalat.

Október 9-én délelőtt kezdődik pergőtűzzel a támadás ki-mondott előkészítése. Délután 5 órakor indul meg a roham, amelyben 10 olasz hadosztály vesz részt. Az olaszok támadása október 12-ig tart, amikor is azt a rossz időjárás miatt befejezik.

Eredmény: Ver-toiba-tól keletre és Hudilog-tól nyugatra egy-egy keskeny terület.

4. Olasz támadások a tiroli keleti arcvonalon.

Az olaszok júliustól kezdve Tirolban is heves támadásokat intéznek Jenő főherceg hadseregcsoportja ellen. Ezek a támadások a téli időjárás beköszöntéig, egész november 9-ig tartanak.

Ezek közül a támadások közül a nevezetesebbek:

július 23-án az olaszoknak a *Vielgereuthi* és a *JLafraun-i* fennsíkon sikerül a *Monte Cimone-t* elfoglalni. Az osztrák-magyar csapatok, hogy a hegyet visszafoglalhassák, ezt aláaknázzák és szeptember 13-án felrobbantják s így jutnak ismét a Monte Cimone birtokába;

július 23-tól augusztus 28-ig tartó harcokban az olaszok a *Cortina d'Ampezzo-ban* érnek el véres és hősiés támadásokkal kisebb helyi sikert;

szeptember 14-18-ig a *Passubio* vidékén vívott csatában az olaszoknak szintén csak kisebb helyi sikerrel kell megelégedniük;

október 5-12-ig és október 17-19-ig a *Fassani* Alpese-kben vívott csata szintén csak kisebb helyi sikerrel zárul;

november elején a, *Hétközség fennsíkján*, a Brentától délre, nagyobb támadást készítenek elő az olaszok. Ez azonban a november 9-én kezdődő zord tél, méternél magasabb hótömegek és lavinák miatt abbamarad.

5. A 9. Isonzó-csata október 5-től november 2-ig (3 nap).

Előzmények: Cadorna eddigi, az ellenséges erőket lassan felőrölni szándékozó támadó harcmodja, továbbá a központi hatalmaknak Oláhország elleni támadó hadjárata miatt szükséges volt, hogy az olaszok tovább folytassák az Isonzó-arcvonal ellen a támadást.

Cadorna célja ugyanaz, mint a 7. és 8. Isonzó-csatában.

Erőviszonyok osztrák-magyar részről mint a 8. Isonzó-csatában; olasz részről 16 hadosztály. Mindkét félnél az erők megfeszítése a szélső határon áll.

A csata lefolyása: a tüzérségi romboló tűz tulajdonképp már október 28-án kezdődik. A támadásnak az igazi tüzérségi tűzzel való előkészítése azonban csak október 31-én veszi kezdetét, amely november 1-én délelőtt 11 óráig tart. Ekkor indul a gyalogság rohamra Görz és a tenger között. A támadás november 3-án ér véget.

Eredmény: a Wippachtól északra semmi. A Wippachtól délre az olaszoknak csak a Fajti Hrib nyugati csúcsát és Kostanjevicától nyugatra egy kis területet sikerül elfoglalniuk.

Veszteség:

osztrák-magyar részről: 8982 fogoly, 24 löveg, 9 lőszeres-kocsi, 62 géppuska;

olasz részről: a 6., 7., 8., és 9. Isonzó-csatában összesen 45.000 halott, 112.000 sebesült és 20.000 fogoly.

II. Az entente 1917. évi első nagy támadása

A) Helyzet és tervek 1916 végén és 1917 elején.

1. Az entente.

1916 nyarán és Őszén a döntést kieroszakolni nem sikerült. Oroszországban a forradalom jele kezd már mutatkozni. December 31-én Rasputin-t, a cári család bizalmas emberét meggyilkolják. Az entente bizalma azonban a végleges győzelem kivívásában nem rendült meg. Angliában december 7-én Asquith helyett a szélső háborús párt feje, Lloyd George lesz a miniszterelnök, aki a háború győzelmes befejezésének a jelképe. Az új miniszterelnök új koncentrációs kormányt alakít, melyben a munkáspárt képviselői is helyet foglalnak és azután vaseréllyel mindent el-

követ, hogy a háborút az entente győzelmesen fejezze be. Ennek a célnak megvalósítása érdekében Görögországot és Amerikát is az entente pártjára vonja.

Anglia, Amerika és Japán hatalmas hadiipara nemcsak a nyugati entente-hatalmak számára termel bőségesen lőszert, fegyvert, löveget és a többi szükséges hadifelszerelést, hanem az oroszok számára is.

Az entente tehát megmarad eddigi szándéka és terve mellett.

Chantillyben még november 16-án, a nyugati entente-hatalmak haditanácsán elhatározzák, hogy *februárban a támadást megnyitják.*

Ezenkívül az entente elhatározza, hogy nemcsak az arcvonalak áttörésével igyekszik a központi hatalmak hadierejét megsemmisíteni, hanem hogy

a blokád szigorításával és a kiéheztetési politikával a központi hatalmak gazdasági erőit is tönkreteszi, továbbá, hogy

nagyméretű propagandával az erkölcsi ellenállást megtöri és a mindenáron való békevágyat a központi hatalmakban felébreszti.

A propaganda vezetésével Anglia Lord Beaverbrook-ot és három igazgatóját bízták meg. Utóbbiak: Lord Northcliffe, ki az ellenséges országokban, Kipling, ki az anyaországban és a gyarmatokban, valamint Lord Rothermere, ki a semleges országokban irányította a propagandát.

2. A központi hatalmak.

Az 1916. évi válságot a központi hatalmak szerencsésen átéltek. Az entente-hatalmaknak az ezideig szinte elképzelhetetlen anyagi felkészültséggel végrehajtott támadását csekély területi veszteséggel az összes hadszínhelyeken nemcsak hogy visszautasítják, hanem még Oláhország területének kétharmadrészét el is foglalják.

Az 1916. évi hadjáratokban azonban a központi hatalmak is igen nagy veszteséget szenvednek emberben is, anyagban is. A keleti arcvonalon emellett még az arcvonal is 400 km-rel meghosszabbodott. E hosszú vonal megszállására szintén sok erő kellett. Pedig a központi hatalmak kizárólag saját erőforrásaikra voltak utalva. Ezek az erőforrások már csaknem kiapadtak. Mindezekon felül még igen súlyos és veszedelmes az élelmiszerhiány is. Németország már 1916 májusában felállította a „Közélelmezési

hivata"-t. Magyarországon szeptemberben hetenként két hústalan és egy zsirtalan napot rendeltek el s október végén itt is megalakult a „Közélelmezési hivatal”.

Erkölcsi tekintetben is a központi hatalmak háborús akarata erősen gyengül. A „mindenáron” való békére törekvők száma láthatóan növekszik. Németországban a szocialisták szélsőséges irányzatot valló párttá szervezkednek.¹ Júniusban tömegsztrájk tör ki a berlini és braunschweigi lövészergyárban. Júliusban Magyarországon a Károlyi-csoport párttá alakul. Október hónapban a szocialista Adler Frigyes Bécsben agyonlövi az oszt-rák miniszterelnököt, Stürgkh Károly grófit.

A központi hatalmak kormányainak helyzete is mind nehezebbé válik a politikai pártokkal szemben. November 21-én I. Ferenc József meghal. Az új uralkodó, IV. Károly király, a Tisza István és a magyarellenes Czernin grófit nevezi ki külügyminiszterré. December 21-én Károly király megkegyelmez a hazaárulásért halálra ítélt cseh Kramafnak és társainak.

Ily körülmények és különösen a harctereken uralkodó helyzet miatt Hindenburg és Ludendorff arra a meggyőződésre jutottak, hogy nagy veszteségeket szenvedő hadseregeikkel az entente túlerejével és anyagi felkészültségével szemben *támadásra 1918 előtt nem gondolhatnak s ezért elhatározzák, hogy egyelőre, csak védekezni fognak* és megkísérlik, hogy az entente-tal "tisztességes, azaz megegyezéssel békét kössenek.

Ha ezt a békeajánlatot az entente nem fogadná el, akkor a központi hatalmak a háború lelkét, Angliát akarják még 1917-ben térdre kényszeríteni oly módon, hogy Anglia gazdasági életét megbénítják. *A kíméletlen és karláélan t&n-genilattjáró háibonrúval* el akarják zárni Angliát a külvilágtól és minden hajóforgalmat Angliába be és Angliából ki lehetetlenné szándékoznak tenni. Ily módon Anglia élelmezését, nyersanyaggal való ellátását és Amerika részéről az entente-nak hadianyaggal való ellátását szándékoznak megakadályozni. Számolnak természetesen az Egyesült Államok hadüzenetével is, de másképp döntést és békekötést 1917-ben nem reméltek és azonkívül nem hitték, hogy Amerika hadsereget szervezhet, kiképezhet és Európában partra szállíthat 1918 nyara előtt.

¹ Haase vezetése mellett március 24-én alakul meg „Socialdemokratische Arbeitsgemeinschaft” néven.

A központi hatalmak terve tehát:

1. a békét felajánlani,
2. sikertelen békeajánlat esetén a korlátlom, tengeralattjáró háborúval Angliát békére kényszeríteni és
3. a harctereken időnyeréért harcot folytatni, hogy a tengeralattjáró háború hatását bevárják és hogy az 1918 évi támadásra előkészülhessenek.

B) Események.

A központi hatalmaknak és az entente-nak a terve szüli részben azután az eseményeket.

Ezek az események:

1. a központi hatalmak 1916 decemberi békeajánlata;
2. az 1917 február 1-én kezdődő korlátlan tengeralattjáró háború;
3. az 1917. évi védelmi háború előkészítése, vagy a Hindenburg-programm;
4. a Siegfried-állásba való visszavonulás, vagy az Alberich-mozdulat;
5. az orosz forradalom;
6. a nyugati entente-hatalmak támadása, melynek következtében keletkezik az arrasi és az aise-champagnei kettős csata;
7. a 10. isonzói csata és az olaszok tiroli támadása;
8. Sarraill támadás.

1. A békekísérlet.

A központi hatalmak 1916 december 12-én együttesen békeajánlattal lépnek fel és békeközvetítőül Wilsont, az Egyesült Államok elnökét kérik fel. Wilson erre december 21-én felhívja a hadviselő feleket, hogy a békefeltételeket jelöljék meg. A központi hatalmak december 26-án adott válaszukban készek is a feltételeiket tudtul adni, az entente azonban január 12-én a központi hatalmak ajánlatát elutasítja.

A békeajánlat meghíúsulása után IV. Károly magyar király sógorának, Sixtus páрмаi hercegnek a segítségével igyekezett a békét megvalósítani, de ez sem sikerült.

1916 telén a központi hatalmak Oroszország növekvő békevágását akarták az oroszokkal megkötendő különbékére kihar-

nálni, hogy az orosz béke után majd a nyugati entente-hatalmakkal is a békét megköthessék. Ez a kísérlet azonban a közbejött orosz forradalom miatt megbukott.

2. A korlátlan tengeralattjáró háború.

Amikor Anglia 1914 november 3-án az Északi-tengert haditerületnek nyilvánította, Németország 1915 elején kereskedelmi háborúval válaszolt, amit főleg tengeralattjárói vívtak meg. A tengeralattjáró háborút azonban Németország amerikai nyomásra abbahagyja, mert félt, hogy az Egyesült Államok az entente-hoz csatlakoznak. A német részről 1915-ben 20-22 hajóval vívott tengeralattjáró háborúban az entente jóval több, mint egymillió tonna hajóúrt veszített, ami a német haditengerészet vezetőségében azt a meggyőződést érlelte meg, hogy a korlátlan tengeralattjáró háború esetén havonként legalább 600.000 tonna hajóúrt lehet elpusztítani. Ezzel a harcmóddal tehát Anglia kereskedelmét rövid időn belül teljesen meg lehetne bénítani, mert Anglia a hajóveszteséget ily gyorsan pótolni nem tudja.

Falkenhayn 1916-ban a háborút okvetlenül be akarta fejezni és ezért a verduni támadással kapcsolatban 1916 február 1-én a korlátlan tengeralattjáró háborút is meg akarta kezdeni. A német diplomácia azonban ezt megakadályozta, mert félt a semleges államoknak a háborúba való beavatkozásától.

Hindenburg és Ludendorff, amikor 1916 augusztus 30-án a háború vezetését Falkenhayntól átvették, a korlátlan tengeralattjáró háború megindítását sem tartották szükségesnek. A tengeralattjáró háború nagy eredményei, a tengerészeti vezérkar számításai és a harctéri helyzet miatt azonban, Hindenburg és Ludendorff is csakhamar belátták, hogy a háborút 1917-ben csak a korlátlan tengeralattjáró háborúval lehet döntően befejezni és ezért 1916 december, 23-án Hindenburg a korlátlan tengeralattjáró háború megindítását kívánta.

Amikor azután a központi hatalmak december 12-i békeajánlata eredménytelen maradt, Németország elhatározta, hogy február 1-én megindítja a korlátlan tengeralattjáró háborút.

Ausztria-Magyarország részéről IV. Károly király nem bízik ennek a harceszköznek a sikerében, de a korlátlan tengeralattjáró háború megindítását megakadályozni nem tudja»

Német részről számítanak arra, hogy a korlátlan tengeralattjáró háború megindítása ki fogja váltani az Egyesült-Álla-

mok hadüzenetét. Azt hiszik azonban, hogy a tengeralattjárók eredményes működése miatt Amerika csapatait Európába nem tudja majd átszállítani.

A tengeralattjáró háború kezdetben igen nagy sikert ért el. Februárban 781.500, márciusban 885.000, áprilisban 1 millió 091.000, májusban 869.000, júniusban 1,016.000, júliusban 811 ezer tonnát süllyesztenek el a németek, tehát a beígért 600.000 tonnánál jóval többet. Az entente így igen válságos helyzetbe került. Volt nap, amikor Anglia szárazföldi haderejének alig volt kétnapi élelme és az entente szaloniki hadseregére és az orosz haderőre nem egyszer csaknem végzetessé vált a lőszeres hadieszközküldemények elmaradása.

A tengeralattjáró háború azonban célját mégsem érte el, mert a központi hatalmak annak megindításával megkésttek. Az entente 1915 óta annyira fejlesztette védekezését és annyira fokozta a hajóépítést, hogy a (háborút a tengeralattjárók már nem dönthették el.

Az entente rengeteg hajómennyiséggel rendelkezett, mert a saját hajóikon kívül a háború folyamán lefoglalt német hajókat és a semleges államok kereskedelmi hajóhadát is szolgálatába állította. Ezek elpusztítása az életbeléptetett védelmi rendszabályokkal szemben lehetetlenné vált.

A korlátlan tengeralattjáró háború megindításának időpontja hatás tekintetében sem volt célszerű. Néhány hónappal később, az orosz forradalom kitörése és az angol-francia sikertelen támadás után, amikor a francia hadseregben lázadások léptek fel, a korlátlan tengeralattjáró háború az entente lelki összeroppanását válthatta volna ki.¹

A korlátlan tengeralattjáró háború így azonban nemcsak hogy célját nem érte el, hanem még ellenségeink (számát is szaporította, mert Amerika február hó 3-án a diplomáciai viszonyt megszakította, április 5-én pedig megüzente Németországnak a háborút.

3. Az 1917. évi védelmi háború előkészítése.

Az 1917. évben a központi hatalmaknak időnyerésért kellett harcolniuk. Számítaniuk kellett arra, hogy az entente koratavasszal az összes hadszínhelyeken többhelyütt a Somme-csatá-

¹ *Suhay Imre*: Szárazföldi és tengeri haderők. 12. lap.

hoz hasonló nagy támadásokat fog kezdeni, hogy felmorzsolja a központi hatalmak erejét, átvágja magát azok arcvonalain és kikényszerítse a döntést. Ezeket a várható súlyos harcokat csak abban az esetben vívhatták meg a központi hatalmak győzelmesen, ha elég tartalékkal (ember, géppuska, löveg, lőszer stb.) rendelkeznek, ha állásaik erősek, ha vezetésük és kiképzésük jobb mint az ellenfélé. Az 1917. évi küzdelemre tehát a központi hatalmaknak gondosan és alaposan elő kellett készülniök. Az előkészületeket Németországban a német legfelsőbb hadvezetőségnek gondosan előkészített terve alapján nem teljesen hajtották végre, mert a politikai körök sok esetben ellentállást fejtettek ki a tervvel szemben. A német legfelsőbb hadvezetőségnek ezt a tervét Hindenburg-programmnak is nevezik.

A küzdelem előkészítene kiterjedt:

1. *a haderő létszámának emelésére és a haderő továbbfejlesztésére.*

Németországban a Védőkötelezettséget kiterjesztik 15-től 60 éves életkorig (eddig 17-45-ig volt). A segédszolgálati kötelezettséget törvénybe iktatják („Hilfsdienstpflichtgesetz”), Utóbbi törvénnyel a munkaképeseket (nőket is) akarták hadimunkára szorítani, hogy ily módon a felmentett, de fegyveres és harctéri szolgálatra alkalmasokat a hátszágban fel lehessen váltani. Ezt a törvényt azonban teljes mértékben nem hajtották végre, mégis sikerült 13 új hadosztályt felállítani, amelyet minit tartalékot, a legfelsőbb hadvezetőség visszatartott a saját rendelkezésére.

Ezenkívül számos tábori és nehéz tüzérségi új alakulást szerveznek hadseregtüzérség, tehát szintén tartalék gyanánt. A repülő fegyvernemet kifejlesztik. A lovasságot lovas lövészrezdekké alakítják át. A hadseregintézeteket és vonatot a hadosztályokra osztják szét.

Ausztria és Magyarországon a hadseregszervezésben igen nagy változás állott be. Károly király trónralépte után a 8. napon Frigyes főhercegtől ő maga átveszi a hadseregfőparancsnokságot. Február végén pedig Conrad helyett Arz Arthur gyalogsági tábornokot nevezi ki a vezérkar főnökévé. Conrad a tiroli arcvonal parancsnokságát kapja meg.

A védőkötelezettséget már 1915-ben 18-50, 1916 januárban pedig az 55 éves életkorig kiterjesztették. 1917 márciusban a pótlásügyi főnökséget szervezik, melynek élére Hazai Samu

báró, volt honvédelmi minisztert állítják. Ennek feladata volt új sorozásokat foganatosítani, a hadiszolgálatra alkalmasokat a hadtápkörletben és a hátországból kevésbé és csak könnyebb szolgálatra alkalmasokkal kicserélni, irodákban stb. női munkatérőt alkalmazni. Ily módon és a haderő átszervezésével a hadosztályok száma 71-re emelkedik, amelyen kívül még különféle határ- és partvédelmi alakulatok is voltak. A hadtestek száma huszonhat kéthadosztályos hadtestre emelkedik, amelyekből összesen 8 hadsereget alakítottak. A lovasságot lóról szállítják. A könnyű és nehéz lövegeket is tömegesen gyártják, úgyhogy 1917-ben már 1246 üteg van (kétszer annyi, mint mozgósításkor). A géppuskák száma háromszor annyi, mint mozgósításkor, ezenkívül igen sok gyalogsági ágyú, akna- és gránátvető;¹

2. *a hadianyag gyártásának fokozására.* Erre Németországban és a Monarchiában is igen nagy gondot fordítanak. A gyárakat a hadiipar céljaira rendezik be. Nehéz lövegek, messzehordó tábori ágyú és tarack, lőpor, lövedék, gáz, géppuska, kézigéppuska, kézigránát, repülőgép és tank elleni gyalogsági lövedékek, teherautók gyártása a cél. A nyersanyag előteremtésére, a szén- és vasbányászat fokozására, az élelmezés jobbá és bőségesebbé tételére különleges rendelkezéseket léptetnek életbe.

Németországban ebből a célból a „Fegyvert és lökzert beszerző hivatal”-t, a „hadihivatal”-t (a legénységi létszámkérdésnek, a nyersanyagbeszerzés és ennek feldolgozásának egységes szabályozására), továbbá a „hadiélelmezési hivatal”-t állítják fel;

3. *a csapatoknak a ruganyos” védelemre való kiképzésére.* A Somme-csata harcászati tanulságait (vonalak átengedése, ellentámadás stb.) összefoglalják „A védelmi csata vezetésének alapelvei” című könyvbe és más utasításokba. Az ezekben lefektetett alapelvek alapján azután a csapatokait, altiszteket és tiszteket számos tanfolyamban képezik ki. A lö- és gyakorlótereken pedig a harcot gyakorolják;

¹ A mozgósításkor 48 gyaloghadosztály és 19 népfelkelő gyalogdandár volt. Ezekből 16 három hadosztályból álló hadtestet alakítottak. A lovashadosztályok száma 11 volt a mozgósításkor. A tüzérség 5700 tábori, 1550 nehéz löveggel rendelkezett. Ezenkívül 664 gyalogsági és 324 ároklöveg, 7000 géppuska, 2100 aknavető, 1100 gránátvető volt. Összesen 938½ gyalogzászlóaljából, 242 lovasszázadból és 1246 ütegből állott a tábori hadsereg. Schwarte, V. kötet, 363-364. lap.

1. *a védőállásoknak a Somme-csata tapasztalatai alapján való kiépítésére* (94. sz. vázlat). A nyugati hadszínhelyen már szeptemberben nagy, összefüggő hátsó «állásokat kezdenek építeni, amibe a hadosztályok visszavonulhatnak, mielőtt az első állás harcereje teljesen összetörne és amelyekben az ellentámadásra tartalékot lehet összevonni;

2. *a tüzéségi védelem megszervezésére*. Erre szintén nagy gondot fordítanak és pedig úgy, hogy zavaró, romboló, megsemmisítő és zárótüzet, gázlövést stb. azonnal és a kellő pillanatban lehessen leadni;

3. *az ellenség állandó foglalkoztatására*. Az ellenség figyelmének és erejének lekötésére, a felderítésre és megfigyelésre állandóan figyelemmel vannak;

4. *állások megrövidítésére*. A védővonal kedvezőbb vezetése, tartaléknyerés és erőkkkel való takarékoság céljából a kiugró íveket megrövidítik és a húzóvonal irányába állásokat építenek;

5. *a propagandára*. (Erre a német legfelsőbb hadvezetőség szintén igen nagy súlyt fektet. Ez azt célozta volna, hogy a saját országban a háborús hangulatot fokozza, a hosszú háború és a nélkülözések okozta csüggedést, fásultságot és a „megegyezési béke” jelszavával való játék nyomán keletkező lelki eltévelyedést megszüntesse. Továbbá, hogy különösen a semleges államokban az ellenséges propagandát ellensúlyozza. Ezeknek a céloknak a megvalósítására állítja fel a német legfelsőbb hadvezetőség a „hadi sajtóhivatal”-t. Ennek azonban tartózkodnia kellett attól, hogy a sajtót politikailag befolyásolja. Ez azonban nem nagy eredményt ért el, mert a kormány kiegészítő munkája mind a bel-, mind a külföldön elmaradt. Ezért azután ez a hivatal azt a célját, hogy a lakosságot szóban, képből és filmben megszervezett propagandával befolyásolja, egyáltalán nem érte el.

4. A Siegfried-állásba való visszavonulás, vagy az Alberich-mozdulat. (93. számú vázlat.)

A német legfelsőbb hadvezetőség célja:

1. *időnyerés*. A németeknek a korlátlan tengeralattjáró háború eredményét bevárniuk, a Hindenburg-programmot végrehajtaniuk kellett. Azt viszont csaknem bizonyosra kellett venni, hogy az entente Arras és Reims között kora tavasszal támadni

fog. Erre a támadásra az entente ősz óta és egész télen előkészült s rengeteg hadianyagot halmozott fel, különösen a Sommenál. Az entente-nak ezeket a támadási előkészületeit meg lehetett zavarni, a támadását pedig lassúvá, vontatottá és nehezzé lehetett tenni akkor, ha a németek Arras és Soisson között a Somme-csatában már igen megviselt német állásokat feladják és e mögött, a védelemre sokkal kedvezőbb terepen és vonalban erős védelmi állást építenek ki, amelyre a támadás nehezebb, mint az eddigi állásokra. Az entente támadási előkészületeit pedig fel lehetett borítani, ha oly távolra mennek hátra, hogy az előkészített harci gépeket és hadianyagot, lőszert stb. az entente-nak előbbre kell szállítania és ha ezt az előnyomulási területet a német csapatok letarolják, az utakat, vasutakat stb. lerombolják, hogy az entente a tűzértségét, lőszert és a többi hadianyagot, ami a támadáshoz szükséges, csak hosszas előkészítés után és akkor is csak nehezen tudja előre vinni a német csapatok által teljesen ismert, bemért és belőtt, semmi fedezést és leplet nem nyújtó területen. A német legfelsőbb hadvezetőség tehát, hogy időt nyerjen, a Siegfried-állást igen erősen kiépítetteti, amelynek előterét 15 km mélységben teljesen letarolják;

2. *tartaléknyerés.* Az eredeti állás Arras és Soissons között hatalmas kiugró ív, melynek megszállására sok erő kell. Sokkal kevesebb erő szükséges ennek a kiugró ívnek a húrviáonán épült Siegfried-állás megszállására. Az állásból ílymódon több hadosztályt tartalékkép ki lehet vonni. A német legfelsőbb hadvezetőség tehát ebből a szempontból is arra az elhatározásra jut, hogy csapatait a Siegfried-állásba vonja hátra.

Előzmények az entente részéről. Ebben az időben az entente a chantilly-i november 16-i haditanácson elhatározott támadást készíti elő. A francia hadvezetőség ezenkívül attól tart, hogy a németek tavasszal Svájcön át fognak támadni. Ezért Svájc semlegességének megsértése esetére a svájci vezérkarral egyetértőleg hadműveleti tervet dolgoz ki a három francia keleti hadsereg és a svájci hadsereg számára.

A Siegfried-állásba való visszavonulás végrehajtása.

A németek a visszavonulást a legpróbb részletekig előkészítették. A német legfelsőbb hadvezetőség a végrehajtásra a parancsot február 4-én adta ki. A visszavonulás február 9-én kezdődött „Alberich” jelszóra. Március 15-én a németek a két állás közötti területet kiürítették és annak letárolását befejez-

ték. Március 16-án kezdődött a csapatok kivonása az Arras-Soissons közti arcvonalból. Március 19-én a főerők, április 15-én a 7. hadsereg utóvédjei is a Siegfried-állásban vannak» Az arcvonal megrövidülése miatt a németek 10 hadosztályt vonhattak ki az állásból és küldhettek hátra. Február végén az eddig önálló 4. német hadsereget is Rupprecht trónörökös hadseregcsoportjába-osztották be. A német 7. hadsereget azonban Rupprechtől elvették és a német trónörökös hadseregcsoport kötelékébe utalták át. A két hadseregcsoport között az Oise-t jelölték ki határu.

Entente részről a visszavonuló németeket csak a franciák üldözték erélyesen. Az üldözést azonban az ügyes utóvédharcok és a letarolt terület igen nehezé és lassúvá tették.

Eredmény:

a németek: 1. időt nyertek, mert az entente-nak a támadást újból elő kellett készítenie,

1. tartalékot nyertek, mert 10 német hadosztályt ki lehetett vonni az első vonalból,

2. az ellenséget megosztott erőkkkel való -, támadásra kényszerítették, mert az entente a Somme-csata színhelyén és a Siegfried-állás előterén át nem támadhatott, csak időt igénylő előkészítés után.

Az entente: 1. területet nyert,

2. erkölcsi szempontból is nyert, mert a német visszavonulás a hátország lakosságában és a hadseregben igen nagy lelkesedést, örömet és a végleges győzelemben való hitet váltotta ki.

5. Az orosz forradalom.

Az orosz haderő hadműveleteiben az oláhok tehermentesítésére megindított támadások után egyelőre szünet áll be. Ezt a hadműveleti szünetet az orosz hadvezetőség arra használja fel, hogy a chantilly-i haditanácson elhatározott támadásra az orosz haderőt minél erősebbé teszi, hadigépekkel és hadianyaggal minél dúsabban ellátja. December végén a cár elnöklete alatt megtartott főparancsnoki értekezleten elhatározták, hogy az esetben, ha az entente január Vagy február folyamán támadást kezdene, ezt a támadást az orosz haderő a lehetőséghez képest támogatni fogja olyképen, hogy egyidejűleg az egész arcvonal mentén több helyen 15-20 km szélességben előkészítő-

részlettámadásokat indítanak. Ezeknek a vállalatoknak a célja nem az ellenséges arcvonal áttörése vagy az ellenséges állásba való mély betörés volt, hanem csakis az ellenség lekötése.

Az oroszoknak azonban az entente tavasszal megindítandó nagy támadásánál minden arcvonalon a lehetőséghez képest a legnagyobb erővel, azaz minden rendelkezésre álló csapat harc-badobásával kellett támadniok. A főtámadás helyét egyelőre még nem választották ki, mert ázt az ellenség előtt titokban akarták tartani, úgy tervezték, hogy a főtámadás helyén az egész nehéz tüzérség $\frac{3}{4}$ -ét fogják harcba dobni.¹

Ezzel az elhatározással ellentétben – mert hisz az entente januárban sehol sem támadt és az oroszoknak csak ebben az esetben kellett volna támadniok – [Ruszki tábornok, az északi arcvonal parancsnoka a 12. hadsereg parancsnokának, Dimitrijev Radkó tábornoknak azt a parancsot adta, hogy a Babit-tótól délre az Aa-folyó mentén támadjon.² Célja ennek a támadásnak a később német kézbe került parancsnok szerint Míttau-nak és Kurland-nak a visszafoglalása lett volna.³

Ez a támadás eredményezte az *Aarmenti téli csatát* január 5-től február 3-ig. A 12. orosz hadsereg január 5-én meginduló támadása teljesen meglepően éri a német 8. hadsereget és a német állásokat elfoglalja. A csakhamar meginduló német ellentámadás azonban megállítja az oroszokat, úgy hogy az oroszok 10-én teljesen beszüntetik a további támadásokat. Scholtz tábornok, a német 8. hadsereg parancsnoka azonban abban a hitben van, hogy az oroszok újabb támadást készítenek elő, ezért, hogy az oroszokat a támadásban megelőzze és hogy a korábbi, de orosz kézbeli maradt német állást is visszafoglalja, január 23-án a német 8. hadsereggel támadást kezd. A támadás azonban nem sikerül, mert azt a 30° Celsius-nál is hidegebb időjárás miatt február 3-án abba kell hagyni.

Az As-menti csata volt a cári orosz hadsereg utolsó támadó hadművelete. Az orosz belső állapotok mind zavarosabbak lesznek. Az állami pénzek elpocsékolása, a nagy korrupció, a hosszú háború súlyos nélkülözései, a sok szerencsétlenségű hadművelet, a nagy vérveszteség, a cár ingadozó, különféle befolyások alatt álló maga-

¹ Ebből a tüzérségből alakították, Scheidemann tábornok parancsnoksága alatt, a XLVIII. hadtestet, mely tisztán tüzérhadtest volt.

² *Gurkó tábornok*: Russland 1914-1917. 178. és 185-6. lap.

³ *Schwarte*: Der grosse Krieg 1914-1918. III. kötet, 295. lap.

tartása, a népképviselőkre keveset adó és csak a cártól függő miniszterekkel való uralkodás, a cári család, különösen a cárnő népszerűtlensége, az 1-2 milliónyi katonaszökevény az elégedetlenség számát mindjobban növeli. Az elégedetlenséget azután a cárizmussal ellenséges elemek lázadássá és forradalomná szítják. Március 9-én, majd 12-én Szentpétervárott lázadás tör ki a liszt- és kenyérhiány, valamint ama szélében hosszában elterjedt hír miatt, hogy a fővárost éhínség fenyegeti. A lázadáshoz csatlakozik a helyőrség is és a csapatok többsége tisztjeit legyilkolja. A felelős minisztériumot követelő, de a cár által felosztatott дума továbbra is együttmarad. Így azután március 14-én Szentpétervárott kitör a forradalom, mely áttérjed Moszkvára és Kievre és ami a legnagyobb baj volt, a harctereken az arcvonalbeli hadseregekre és a hajóhadra is. A katonák a mindenáron való békét akarják. Munkásküldöttségek járnak be a lövészárkokat és a legénységet a legnagyobb mértékig felizgatják. A fegyelem teljesen felbomlik. Katonatanácsok alakulnak. Az ideiglenes kormány a csapatokhoz politikai megbízottakat oszt be a parancsnokok mellé.

A hatalmat eleinte Lvov herceg alatt szocialista és polgári pártokból alakult kormány vette át, mely március 15-én már a cárt lemondásra kényszeríti. A forradalom jelszava: a nemzetiségek önrendelkezése, hódítás és hadikárpótlás nélküli béke. Az új kormány azonban rögtön hivatalbalépésekor felhívást bocsát ki, hogy az ellenséggel szemben polgároknak is, katonáknak is zárt arcvonalat kell alakítaniuk.

Oroszország szövetségesei néhány nap múlva elismerik az új kormányt.

A központi hatalmak, hogy az orosz hadsereg szétzúllását siettesék, minden nagyobbszabású hadműveletről lemondanak és a harctevékenységet abbahagyják, mert az ellenséget nem akarták izgatni. Ehelyett élénk propagandatevékenységet kezdenek, hogy az orosz hadsereg szétbomlását siettesék és a különbékére való törekvést erősítsék. Ezért április 13-án Ausztria-Magyarország az orosz nép részére békeüzenetet is küld.

Így történt azután, hogy amidőn április 3-án a Linsingen-hadseregcsoportnál az osztrák-magyar és a német csapatok gondos előkészítés után a Sztohod-menti *tobolyi hídfőt* elfoglalják, mely 1916-ban került az oroszok kezébe, a német legfelsőbb hadvezetőség ezt eltitkolni igyekszik és minden további támadást

megtiltott. Ennél a támadásnál különben kb. 10.000 foglyot és igen sok hadianyagot zsákmányoltunk.

Április közepén az orosz hadszínhelyen *így* hallgatólagos fegyverszünet van. Sok helyen a szembenálló légénység egymással cimboráskodik. A központi hatalmaknak az orosz hadsereg szétzüllesztésére és a külön orosz békére irányuló propaganda-tevékenysége azonban csődöt mond, mert az ideiglenes kormány és az entente-hatalmak mindent elkövetnek a fegyelem és a harcképesség helyreállítására. Már májusban az orosz hadvezetőség a csapatokat ismét kézbe kapja. A tüzérségi tűzharc ismét megkezdődik és a gyalogság is több helyen kisebb támadó vállalatokat hajt végre.

Az orosz hadsereg megerősödésén kívül az ideiglenes kormány is minden nappal jobban és jobban az entente befolyása alá kerül. Május 12-én az orosz дума már a háború folytatása mellett dönt. A hatalom csaknem az entente-barát szocialista Kerenszki kezébe megy át. Július 22-én Lvov herceg kormánya végleg megbukik s Kerenszki vezetése alatt forradalmi szocialista kormány alakul.

6. A nyugati entente-hatalmak támadása.

A) Az entente helyzete és hadműveleti terve a nyugati hadszínhelyen.

A nyugati entente-hatalmaknak az első vonalban 2,900.000 francia, 2,000.000 angol és 150.000 belga katonája állott. Az angolok ezenkívül a német inváziótól való félelmükben még 400 ezer embert tartanak otthon, mint „hazai hadsereget” a szigetország közvetlen védelmére.

Franciaországban 1916 december 27-én Joffre-ot Franciaország marsaljávé nevezik ki és Viviániával Amerikába küldik, mint tanácsadót, hogy közreműködjék az amerikai hadsereg Európába való szállításánál. Helyette az ezidőben igen népszerű Nivelle tábornokot nevezik ki a francia haderő főparancsnokává. Joffre állása a Somme-csata miatt ingott meg. Kendkívüli nyugalalmát a franciák úgy fogták fel, hogy „otthonosan berendezkedett a háborúra” és ráfogták, hogy „nem is igen sietteti a háború végét, miután neki a háború a rendes állapot”.¹

¹ Kühn: Der Weltkrieg 1914-18. II. kötet, 76. lap.

Érdekes, hogy ugyanakkor, amikor Joffre-t a franciák a Somme-csata miatt elejtik, az angolok Haig-et ugyancsak a Somme-csata miatt, tábornaggyá nevezik ki és ünneplik. A franciáknál különben ezidőtájt Foch tábornok szintén kegyvesztett lesz. Helyette az északi hadseregcsoport parancsnokságát Franchet d'Espérey tábornoknak adományozzák.

Nivelle, az új főparancsnok sokkal távolabbi célt tűz ki, mint Joffre. Ő nemcsak a péronne-i kiugró ívet akarja támadni a Somme két oldalán, hanem az Arras-Reims között húzódó egész arcvonalon is előre akar törni. Főtámadását Reims és Soissons között tervezi, ahol erre a célra Micheler tábornok alatt külön összeállított hadseregcsoportnak Craonne-on és Guise-n át kellett északi irányba az arcvonalat áttörnie, mialatt az angolok Arras-nál Cambrai-n át keleti irányban törtek volna át. Nivelle ilymódon a német főerőt két oldalról összeszorítva szándékozott megsemmisíteni. A kormány különben Nivelle-t felhatalmazta, hogy az angol és a francia hadseregek hadműveleteit összhangba hozza. A támadás kezdetét Nivelle április elejére halasztja el. A halasztás oka az volt, hogy Nivelle a támadás súlypontját a Somme-től az Aisne-hez helyezte át és így a támadás előkészítését korábban nem lehetett befejezni.

A németeknek a Siegfried-állásba való visszavonulása miatt azonban Nivelle tábornoknak egész új tervet kellett készítenie. Az új terv végrehajtására április 4-én adja meg az intézkedést.

Eszerint a Siegfried-állás két szárnyán kellett támadni. Az Arras és Soissons közötti támadás elmaradt. Az angoloknak az Artoisban Arras-nál és ettől északra Vimy-nél, a franciáknak Soissons-tól keletre az Aisne-mentén és Reims-nál, továbbá ettől keletre egész a Suippe-ig kellett a németek arcvonalát áttörniök.

A főtámadás végrehajtására Micheler tábornok parancsnoksága alatt külön hadseregcsoport alakul az Aisne-mentén, Reims és Soissons vonalában, a de Castelnau és Franchet d'Espérey tábornokok hadseregcsoportjai között. Ez a főtámadócsoport feladatul az Aisne-vonal áttörését kapja.

A hadseregcsoport feladatának végrehajtásához következőképp csoportosult:

első vonalban: két hadsereg (5. és 6.); feladatuk az áttörés végrehajtása;

második vonalban egy hadsereg (a 10.) és két lovashadtest (40 lovasezred); feladatuk: az áttörés után a siker kihasználása.

Ezenkívül Reims-től keletre a szomszédos de Castelnau tábornok parancsnoksága alatt álló „középső hadseregcsoport” balszárny hadseregének (a 4.) szintén részt kellett vennie a támadásban. *Végül* az egész arcvonal mögött Nivelles a saját rendelkezésre még egy hadsereget (az 1.) tartott vissza.

A legközelebbi támadási cél a francia hadseregek számára Vouziers, Attigny, Hirson, – az angoloké pedig Cambrai és Douai volt. Áttörés után általános előnyomulási irányul a franciák a Maas mentén fekvő Sedán és az ettől délre fekvő területet, az angolok pedig Mons-t és a belgák Gent-t kapják.

A támadó 6. hadsereg támogatásának és a Siegfried-állás felsodritásának céljából a Franchet d'Espèrey hadseregcsoportjához tartozó 3. hadseregnek St. Quentin-nél szintén támadnia kellett.¹

B) A németek előkészületei.

Az entente-támadás előkészületei nem maradtak a németek előtt titokban. A foglyok bemondásaiból is meg lehetett ezt állapítani, 1916 decemberben a németek kezébe jut az az utasítás, amit Nivelles a döntő támadásnál követendő harceljárásra a csapatoknak kiadott. Ezenkívül április elején a németek zsákmányul ejtik az egyik francia hadtestnek a döntő támadásra kiadott intézkedését is.

A német legfelsőbb hadvezetőség így tehát várta az entente támadását. Ennek késleltetése céljából vonul vissza a Siegfried-állásba. Azután a Hindenburg-programm végrehajtása következtében megfelelő mennyiségű lőszer, fegyvert és hadianyagot halmoznak fel. A csapatokat a védelemre alaposan kiképezik. 113 új hadosztályt állítanak fel. Az arcvonal megrövidülése folytán megfelelő számú tartalékot vonnak ki. Esetleges visszavonulás esetére a Siegfried-álláshoz hasonlóan, ettől északra, a tengerpart és Armentières között a flandriai állást, Armentières és Quéant között a Wotan-állást, keletre pedig La Fère és Verdun között a Hunding-Brunhild-állást, Étain és

¹ Az 5. hadsereg parancsnoka Mazel tábornok, a 6. hadseregé Mangin tábornok, a 10. hadseregé Duchêne tábornok, a 4. hadseregé Anthoine tábornok, a 3. hadseregé Humbert tábornok.

Pont à Mousson között a Michel-állást építik ki. (94. számú vázlat.)

A parancsnoklási viszonyokat is újra rendezik.

Rupprecht bajor trónörökös hadseregcsoportja: a tenger és La Fère között a 4., 6., és 2. hadsereg.

Vilmos német trónörökös hadseregcsoportja: La Fère és Verdun között a 7., 1., 3., 5. hadsereg és április 12-ig még a C. seregcsoport is.

Albert herceg hadseregcsoportja: az A., B. és április 12-től a C. seregcsoport is.

Április elejéig a védelmi csatához a németek a felvonulást befejezik. Az első vonalakat csak gyengén szállják meg, hogy így minél több hadosztályt vonhassanak hátra ellentámadásra. Az előkészületeket azonban teljes mérvben csak Vilmos trónörökös hadseregcsoportjánál fejezik be. A 6. hadsereg a tüzérségi előkészületekkel még nem volt teljesen kész, amikor az angolok támadása Arrasnál megindult.

C) Az események.

A támadást az angolok kezdik. Az így keletkező és április 2-től május 20-ig tartó hatalmas küzdelmet 1917. évi *átírási csatárnak* nevezik. Nivelles támadása április 6-án kezdődik és május 27-ig húzódik el. Ezt a támadást az *Aisne-champagne-i kettős csatának* hívják.

a) *Az arrasi csata.*

(95. és 96. számú vázlat.)

A tüzérségi tűzzel való előkészítés az angolok részéről Loos és Quéant között április 2-től április 9-ig tart. A Somme-csatáét 6 és $\frac{1}{2}$ -szeresen múlja felül. Az 5 km-es arcvonalon 456 tábori, 240 nehéz-, összesen 696 löveg és 286 aknavető árasztotta el tűzzel a német 6-ik hadsereg védőállását. A harc-tér hamarosan vízzel telt gránáttölcsér-mezővé változott át. Az akadályok és a védőárkok teljesen eltűntek. A hátsó állások is csaknem egészen elpusztultak. Az összeköttetés és az élelmezés igen nagy nehézségekbe ütközött. A német csapatok idegei a hosszan tartó tüzérségi tűz alatt végsőkig megfeszültek, várva minden percben az angol gyalogság rohamát.

Megtévesztő és terelő támadások. Az angolok, hogy a németek figyelmét az arras-i arcvonalról eltereljék, április 7-én és 9-én Flandriában az yperni és a witschaete-i ív egész kiterjedésében támadnak a német 4. hadsereg ellen. A támadás azonban célját nem éri el, mert a németek továbbra is Arrasnál várják a nagy támadást.

Az angol gyalogság támadása.

Április 8-ról 9-re virradó éjjel a gyalogsági támadás bevezetésekké az angolok gázzal árasztják el főképpen a német tüzérségi állásokat. A hatás azonban nem egyenlő. Több helyen igen hatásos. Sok üteg kezelőlegénység, a lőszerkocsik pedig fogatolás nélkül maradnak.

Április 9-én reggel fél hatkor hihetetlen erejű, addig még teljesen ismeretlen gyorsaságú tüzérségi pergőtűz alá veszik a németek második és harmadik állását, míg az első állást aknákkal és füstbombákkal árasztják el és helyenként teljesen szétrombolják.

Reggel 7 órakor kezdődik a gyalogság rohama, tankok támogatásával. A gyenge német vonalak nem bírnak ellentállni és 20 km szélességben az angolok a 6. hadsereg állásaiba betörnek. A németek elvesztik a douai-i síkságot uraló Vimy-magaslatot, amelynek igen nagy jelentőséget tulajdonítottak. Az angolok sikerének két főoka volt. Az egyik, hogy a német tüzérség nem tudott kellő tevékenységet kifejteni a támadás elhárításában, a másik, hogy a német tartalékok az ellentámadással elkéstek, mert túlmesszire voltak hátul.

Április 12-ről 13-ra virradó éjjel a németek az első vonalat kb. 5 km-re hátavonják új állásba, amelyet azután, mialatt az angolok tüzérségüket előrevonják, sikerül megerősíteniök.

Ezután az angolok még négy hatalmas rohamot intéznek a német állások ellen és pedig:

április 23-tól 25-ig,

április 28-án,

május 3-án és 4-én ég

május 11. és 17. között.

Minden támadást fokozott tüzérségi tűzzel készítenek elő és azt rengeteg repülő közreműködésével hajtják végre. Ezekben a támadásokban az angolok kb. 196.000 embert veszítenek. Eredmény azonban nem érnek el.

A német hadvezetőség meglepetésére, ezekben a harcokban nem volt hátrányos, hogy a védőcsapatoknak az április 9-én elvesztett védelmi állások utáni időben többé rendszeresen kiépített állásaik már nem voltak, összefüggő védővonal ugyanis egyáltalában nem volt. A harctér tiszta tölcsermezővé változott át, amelybe egyes csapatrészek és gépfegyverek fészkeltek be magukat. Ezeket az ellenséges felderítés igen nehezen tudta megállapítani és azután összelövetni. A készültségi és a tartalék csapatok ezek mögött gyakran a szabad terepen, csak a látás ellen védekezve oszlódtak el, készen a gyors ellentámadásra. Így tehát a könnyen felismerhető védővonalak helyett megerősített mélységi öv keletkezett, amely hátrafelé mélységben mindig erősebb és erősebb volt. A tüzérség szintén elő nem készített állásokban kényszerült felvonulni, csak betekintés és a repülőök ellen fedte magát, úgy, hogy az angol tüzérség nehezen találta meg és küzdötte le.

Haig különben már április 23-án belátta a további támadások hiábavalóságát, de a támadást nem hagyhatta abba, mert a franciákat, akik az Aisne-champagne-i kettős csatát vívták, nem hagyhatta cserben.

b) *Az Aisne-champagne-i kettős csata.*

(97. és 98. számú vázlat.)

Amikor Nivelles már azt hitte, hogy az angol hadseregek támadása az arras-i csatában a németek erejét teljesen , lekötötte, a francia hadseregeknek is elrendelte a támadás megkezdését.

A tüzérségi tüzzel való előkészítés április 6-án kezdődik 100 km szélességben, Soissons és a Reimstől keletre! fekvő vidék között. Tíz nap és tíz éjjel 3500 löveg 33 millió gránáttal felszerelve¹ szakadatlanul a legerősebb tüzérségi tüzzel árasztja el a német állásokat s változtatja át azokat romhalmazzá. Az észvesztő s az egymást szakadatlanul követő gránátrobbanások következtében mindenki a halál állandó jelenlétének hatása alatt áll. A hátrafelé vezető összeköttetések teljesen megszakadnak. A csapatok élelmezése igen hiányos. És mégis kitartanak a németek a legelső vonalban, várva a minden percben bekövetkező támadást.

¹ *Kühl*: Der Weltkrieg 1914-18.. II. kötet 89. 1.

A gyalogsági támadás. Április 13-án adja ki Nivelle híressé vált napiparancsát: „Az óra érkezett! Bizalom! Bátorság! Éljen (Franciaország!)”¹ A rossz időjárás miatt azonban el kell halasztania a támadást, mert a vihar, hó és eső akadályozta a belövést és a terep járhatatlanná vált.

Április 16-án reggel 6 órakor végre megindult a roham. Az egymást követő sűrű rohamhullámokat egymásután kaszálja le a németek géppuska tüze. Ahol pedig sikerül a német állásokba betörniök, ott a készen álló hadosztályok ellentámadása veri őket vissza.

Április 17-én, a franciák Reimstől keletre is támadnak. Azonban ez sem segít. A tovább tartó véres küzdelemben a franciák csak kisebb eredményt érnek el. Mindössze Vailly-nál, Juvencourt-nál és Prunay-Auberive között egy keskeny sáv kerül francia kézbe. – Nivelle támadási módszere megbukott.

Nivelle kénytelen lemondani a tervezett áttörésről s Joffrenak a Somme-csatában követett módszerére tér vissza. Így azután április végétől kezdve több helyen már csak *részlettámadások* folynak, hogy ilymódon öröljék fel lassanként a németek erejét. A harc főleg a Chemin des Dames birtokáért dül.

Ezek a támadások április 30-án, május 4-ike és 6-ika között, május 20-án és május 22. és 24-ike között játszódnak le.

A franciák *vesztesége* igen nagy. Április 16. és 25-ike közötti időben 34.000 ember esett el, 100.000 megsebesült.

A franciák kudaircának főoka abban rejlik, hogy minden meglepetés teljesen hiányzott. A németek idejekorán megtehették előkészületeiket a támadás elhárítására és az ellentámadáshoz tartalékaikat készenlétbe állíthatták.

A csata erkölcsi hatása Franciaországban igen leverő. Mindenki elcsügged. A nagy veszteség pedig csaknem a kétségbeesésbe menő elkeseredést vált ki és a béke utáni vágyat erősíti meg. Nivelle tábornok a „vérivó” nevet kapja. A hadsereg fegyelme meglazul. Számptalan szökés fordul elő. Nivelle tábornokot fel kell váltani. Helyét május 15-én *Pétain* tábornok veszi át, ugyanekkor *Foch* tábornokot a francia hadsereg vezérkari főnökévé nevezik ki.

A személyi változások azonban egyelőre nem hoznak nyugalmat, sőt a legvadabb hírek kapnak lábra. *Május 20-tól*

¹ „Lheure est venue! Confiance! Courage! Vive la France!”

kezdvé a hadseregben több helyem lázadás tör .ki. Soissonsban két ezred megostromolja a vasúti állomást. Parisba akarnak menni, hogy a képviselőházat szétkergezzék és hogy a kormányt béke megkötésére kényszerítsék. Állítólag ebben az időben a franciáknak csak két harcképes hadosztályuk volt Paristól északra.¹ Pétain tábornoknak, az új hadseregfőparancsnoknak első tevékenysége az volt, hogy Franciaországnak ezt a nagy válságát megszüntesse és hogy a hadseregben a rendet és fegyelmet újra helyreállítsa. Pétain legnagyobb érdemeinek egyike, hogy ezt, statárium jellegével bíró különleges rendszabályokkal, személyes beavatkozásával, felvilágosításokkal és oktatásokkal sikerült lassanként helyreállítania.

7. A 10. Isonzó-csata, Vagy miként az olaszok nevezik, a Hermada-csata és az olaszok tiroli támadása.

(99. számú vázlat.)

a) *Előzmények.*

Az olasz hadvezetőség készül a chantilly-i haditanácson elhatározott támadás előkészítésére. Cadorna az eddigi eredménnyel meg van elégedve, mert Görzöt elfoglalta és a központi hatalmak erejének nagyrészét nemcsak lekötve tartja, hanem az osztrák-magyar haderő nagyrészét fel is örölte és így a kifárasztó hadászat alapján állva, remélte, hogy ellenfele rövidesen belefárad a háborúba.

1917 januárjában az entente miniszterelnökei és vezérkari főnökei tanácskozást tartanak Rómában. Ezen a tanácskozáson Lloyd George azt indítványozta, hogy Ausztria-Magyarország békére való kényszerítése céljából a franciák, az angolok és az olaszok közösen törjenek át a Juli-alpokon Laibach irányába és azután Bécs ellen nyomuljanak elő. Cadorna a legnagyobb örömmel üdvözölte ezt a tervet, azonban az olasz haderő támogatására legalább 8 hadosztályt és nagyszámú nehéztüzérséget kívánt. Emiatt azután ez a terv nem valósult meg, mert az entente nem akarta meggyengíteni a franciaországi arcvonalat és Cadornának nem adott erősítést.

CadorHa emiatt azután a támadást csak akkor akarta megkezdeni, ha már minden hadszínhelyen megkezdődött a

⁴ *Kühl*: Der Weltkrieg 1914-18. 99. 1.

támadás, mert akkor a központi hatalmak Olaszország ellen újabb csapatokat nem igen küldhetnek és az Isonzónál támadó olasz hadseregeket Tirolból nem támadhatják hátba.

Így történik azután, hogy Cadorna az Isonzónál későn, csak májusban kezdi meg a támadást, amikor már az angol-francia támadás Arrasnál, az Aisne mentén és a Champagne-ban rég megkezdődött és amikor már ez a támadás a németek teljes erejét lekötötte s Cadornának nem kellett félnie, hogy Tirolból majd hátbatámadják.

Cadornának ezt a támadását a *10. Isonzó-csatá-nak* nevezik. Az olaszok a „*Hermada-csatá*”-nak hívják. A küzdelem május 7-től június 6-ig tartott.

b) *A 10. Isonzó-csata.*

Cadorna célja: a Hermada és azután Trieszt elfoglalása volt.

A csatfában résztvevő 30 olasz gyaloghadosztály 130 repülőgéppel és 18 osztrák-magyar gyaloghadosztály.

A tüzérségi tüzellel való előkészítés május 7-én kezdődött. Május 12-től kezdve a tüzérségi tűz gázlövessel párosult pergőtűzzé fokozódott.

A gyalogsági támadás május 14-én délután indult meg. A támadások eleinte a leghevesebbek Plavanál, továbbá a S. Gábriellé és a Wippach között voltak. A Wippach-völgyben az olaszok új támadási módot kíséreltek meg. Itt minden tüzérségi tüzellel való előkészítés nélkül, gyalogsági tömegekkel akartak meglepetésszerűen rajtaütni a mieinken. A két fél közötti csekély távolság az olaszokra nézve igen kedvező volt. A nagy elszántsággal és hősiességgel végrehajtott tömegtámadás azonban a mieink ébersége miatt vérbe fült.

Amikor Cadorna észreveszi, hogy az osztrák-magyar hadvezetőség tartalékait az olasz támadás elhárítása céljából a Wippach és ettől északra a Bainsizzai fennsíkra toltta el, igen heves tüzérségi tűz után, május 23-án megkezdte a Doberdói fennsíkon a tulajdonképeni főtámadást. Ennek célja a Hermada és Trieszt elfoglalása volt. Az olaszok által elfoglalt területeket azonban az osztrák-magyar csapatok hősiességükkel ellentámadások árán csakhamar visszaszerzik, úgy, hogy június 6-án, amikor a csata véget ért, az olaszok kezén mindössze csak Kostanjevica és S. Giovanni között, Hudilog és Jamiano környékén, a Flon-

dar-Versic-állás előtt marad egy kicsiny sáv és északon a Kuk hegygerinc.

Az olaszok vesztesége több mint 200.000 ember. Ebből 27.000 fogoly.

Az osztrák-magyar csapatok 24.000 foglyot, 38 löveget, 148 géppuskát, 27 lőszerkocsit veszítettek.

c) *A Hétközség fennsíkján vívott júniusi csata.*

A 10. Isonzó-csata után közvetlenül, főleg abból a célból, hogy Oroszországot és az oláhokat az orosz forradalom okozta tétlenségből felrázzák és mielőbbi támadásra sarkalják, Cadornának újból támadnia kellett. Az Isonzónál azonban újabb támadásra csak több hét eltelte után lehetett gondolni. Ezért Cadorna a tirolí arcvonalon a Val Sugana és az Astico-völgy között indítja meg az újabb támadást.

Cadorna célja ebben a csatában az előbb említetteken kívül még:

osztráknmagyar erők elvonása az Isonzó-arcvonalról és ily módon a 11. Isonzó-csata előkészítése;

a Tirolból állandóan fenyegető háttámadás ellen való biztosítás azáltal, hogy a Hétközség fennsíkot elfoglalja.

A támadás következtében keletkezett csata június 9-től 29-ig tartott.

A csatában 12 olasz hadosztály 14 km szélességben sikertelenül támadott. Csak június 10-én és 19-én tudnak az olaszok kevés eredményt elérni, amit azonban csapataink június 25. és 29-én véglegesen visszaragadtak tőlük.

8. Sarraíl támadása. (123. számú vázlat.)

A központi hatalmak balkáni hadseregeinek lekötése céljából Sarraíl 1917. év tavaszán a chantilly-i haditanács határozata értelmében szintén támad.

Itt a központi hatalmak 1916/17. telén és az erre következő tavasszal némi változtatást léptetnek életbe. Macedóniában a német arcvonal felett a hadseregcsoport parancsnokságát Below tábornoktól Scholtz tüzérségi tábornok vette át. Az Ohrida-tó és a Preszpa-tó között a Thierry-csoport parancsnoka Carlowitz ezredes lesz. Albániában osztrák-magyar részen

az eddig jól bevált bandákat szaporítják.¹ Az Osum-Ohrida-tó közötti csapatokból Gerhäuser gyalogsági tábornok parancsnoksága alatt a XIX/1. csoport; ettől nyugatra, a Leffin-patak Osum között, Spaits ezredes 47/1. jelzésű csoportja alakult. A Vojusanál továbbra is a 14. hegyi dandár maradt. Csapataink igen sokat szenvedtek a maláriától és a rendkívüli nehézségekbe, ütköző rossz utánszállítási viszonyoktól.

Sarrail a támadást márciusban kezdi, de hiába támad 12 napon át. Május 8-án Sarrail megismétli a támadást, de eredményt elérni ez alkalommal sem tud.

Albániában a harcok főképp a bandák által megszállott hegyvidékben dúlnak. A támadó franciákat azonban a maláriától erősen megviselt csapatoknak sikerül visszadobniok.

III. Az entente 1917. évi második nagy támadása

A) Helyzet és tervek 1917 tavaszán.

1. Az entente.

Az entente 1917 tavaszán igen súlyos helyzetben van. A nagy támadás sehol sem sikerült, Franciaország a forradalom szélén, Oroszországban forradalom, Anglia a korlátlan tenger-alattjáró háború hatása alatt a legváltásosabb időket éli. Amerika ugyan megüzente a háborút Németországnak, de a hadseregét még előbb meg kell szerveznie és kiképeznie. Egy évnél hamarabb az amerikaiak a legvérmesebb remények mellett sem jelenhetnek meg az európai hadszínhelyeken.

Az entente hadvezetőségeinek azonban el kellett határozni, hogy most, a támadás kudarca után mi történjen? Május 4-én Parisban haditanács ült össze.² Ezen a tanácskozáson azt a felmerült gondolatot elejtik, hogy az amerikaiak közreműködését várják be, mert akkor az ententenak a támadással a jövő évig várnia kellene. Ezalatt a németek pedig szabadon megtámadhatnák Orosz- vagy Olaszországot. Ezért egyhangúlag egyetértenek

¹ Az Ohrida-tótól közvetlenül nyugatra a cs. és kir. 20. hegyidandár, értől nyugatra a felső Devoli és Osum között Battyek százados, Salih Butka és Ghilardi albán vezérek bandája harcolt.

² Ezen a tanácskozáson résztvesznek: Ribot francia miniszterelnök, Painlevé francia hadügyminiszter, Lloyd George angol miniszterelnök, Nivelle, aki még akkor főparancsnok volt, Pétain, Haig, Robertson, stb.
Kühl: Der Weltkrieg 1914-18. II. k. 97. 1.

abban, hogy a támadó hadműveleteket a nyugati hadszínhelyen tovább kell folytatniok.

A támadás célja azonban nem az ellenséges arcvonal áttörése, mint ami eddig volt. Pétain tábornok befolyásának hatása alatt csak korlátolt célt tűznek maguk elé és csak korlátolt célú, egymásután következő támadásokkal akarják a németek erejét fokozatosan kimeríteni.¹ Az angolok ezenkívül még a flandriai tengerpartot, a német tengeralattjáró hajók hadműveleti alapját óhajtánák elfoglalni.

Ennek az elhatározásnak alapján a terv az volt, hogy az angolok júniusban északon, és pedig Flandriában. Wytshaete-nél támadnak és előkészítik ezáltal a nyáron megindítandó nagy támadást, amelynek célja a flandriai tengerpart elfoglalása lesz, hogy a német korlátlan tengeralattjáró háborúnak véget vessenek.

A franciáknak a 6. hadsereggel az Aisne mentén kellett volna támadniok a Chemin des Dames ellen. Ezt a támadást azonban június 4-én a francia hadseregben kitört lázadások miatt júliusra halasztják.

A támadást támogatniok kellett az olaszoknak, oroszoknak és Sarrainak is. Az oroszoktól nem sokat vártak, bár Kerenszki megígérte, hogy júliusban az orosz hadsereggel támadatni fog.

2. A központi hatalmak.

A központi hatalmaknak bár sikerült az entente 1917. évi első nagy támadását kivédeni, de; arra nem gondolhatnak, hogy maguk ellentámadásba menjenek át. Erre gyengének érzik magukat, jóllehet tudják, hogy az entente támadása igen nagy áldozatba került. Franciaország csüggedő hangulatáról, a francia hadsereg békevágyáról és a május végén kitört lázadásokról a központi hatalmak nem tudnak semmit. A hírszerzőszolgálat ebben a tekintetben csődöt mondott. Ily körülmények között a nyugati hadszínhelyen a németek csak akkor mehetnének át támadásba, ha az oroszokkal sikerülne mielőbb békét kötniök és a keleti hadszínhelyről csapatokat tudnának áttolni a nyugati hadszínhelyre. Az oroszokat megtámadni és fegyverrel a békét kierőszakolni a központi hatalmak nem akarják, mert félnek attól, hogy ilymó-

¹ „Az ellenséges arcvonal kalapálása, miként az a Somme-csatában volt, újra fog tehát kezdődni” – mondotta Painlevé francia hadügyminiszter lehagoltan.

don az oroszok békehajlandóságát tönkreteszik és az orosz haderő felbomlását megakadályozzák. Emellett a központi hatalmak országaiban a hosszú háború, az ellenséges propaganda és az antimilitarista szervezetek hatása és a kormányok hibás politikai vezetése miatt a békevágy mind általánosabbá és általánosabbá válik.

Ennek következtében a központi hatalmak *elhatározása* az, hogy ha lehet, megegyezéssel békét kötnék. Addig is azonban az összes hadszínhelyeken védelmi háborút viselnek és bevárják a korlátlan tengeralattjáró háború végét.

B) Békekísérletek.

A központi hatalmak decemberi sikertelen békeajánlata után Ausztria-Magyarország ifjú uralkodója, IV. Károly király és külügyminisztere, gróf Czernin nem vesztik el a megegyezéssel békébe való reményüket. Ezért IV. Károly király a sógorainak, a belga hadseregben szolgálatot teljesítő *Sixtus és Xavér -pármai hercegeknek* közvetítésével nem hivatalos előzetes béke-megbeszéléseket kezd az entente-tal. Az így megindult tárgyalások folyamán az entente különbéké megkötésére és a német szövetséges cserbenhagyására szeretné rábírní Károly királyt. Károly király különbékét kötni azonban nem hajlandó, de mert azt hiszi, hogy Elzász-Lotharingiának német részről való feláldozásával sikerül majd a békét kieszközölnie, a tárgyalásokat tovább folytatja és a németeket igyekszik rábírní, hogy Elzászról és Lotharingiáról mondjanak le. Czernin kárpótlásul felajánlja a németeknek Lengyelországot és osztrák Galíciát. A németek azonban Elzász-Lotharingiáról lemondani nem hajlandók, mert a harctereken az entente támadásait nem tartják veszélyesnek. Keleten az orosz forradalom miatt remélik, hogy csapataink rövidesen felszabadulnak és a felszabaduló erőkkel győzelmet arathatnak. Azonkívül bíznak a korlátlan tengeralattjáró háború sikerében is és ezért mindenekelőtt be akarják várni ennek eredményét, amely valóban addig a legszebb reményekre jogosított. A béke útjában áll ezenkívül Sonnino olasz külügyminiszter is. Sonnino tudomást szerez a pármai hercegek békeközvetítéséről és attól fél, hogy az olasz igényeket az entente teljes egészében nem tudja majd kielégíteni, ha Ausztria-Magyarországgal a különbékét sikerülne megkötni. Ezért Sonnino Parisban kijelenti, hogy az Ausztria-Magyarországgal való különbéké esetén Olaszország kiválik az entente-

szövetségből. Így tehát Anglia és Franciaország egymagukban maradnának Németországgal szemben, mert Oroszországra nem számíthattak. A franciák abbahagyják a békére vonatkozó megbeszéléseiket és így ezután a pármái hercegek békeközvetítése 1917 júliusában végleg megszakadt.

A francia vezérkar kezdeményezésére augusztus elején a francia kormány újabb ajánlatot tesz Ausztria-Magyarországgal való különbéke megkötésére gróf *Armand* vezérkari őrnagy útján., Osztrák részről *Revertem* diplomatát küldik ki ezekre a tárgyalásokra.¹ Ez a békeközvetítés sem vezet azonban eredményre, mert Károly király a németek nélkül békét kötni nem hajlandó. A németek részéről pedig az Elzász-Lotharingiára vonatkozó választ Kühlmann külügyi államtitkár október 9-én a német birodalmi gyűlésen ezzel a híressé vált három szóval adja meg: „Nem, nem, soha!” („Nein, nein, niemals!”)

E tárgyalások tartama alatt *XV. Benedek pápa* is a béketárgyalások megindítása végett felhívást intéz a hadviselő államok kormányaihoz. Azonban ez is sikertelen, mert az entente azt elutasítja.

Németországban a kormány az orosz forradalomnak esetleges káros hatásától való aggodalmában szintén hajlandó volna megegyezéssel békére. Annál is inkább, mert a német városokban április közepén sztrájkok törnek ki ezzel a jelszóval: „Békét, szabadságot és kenyeret!” így azután II. Vilmos császár beleegyezésével a kormány megengedi a német legfelsőbb hadvezetőség tiltakozásának ellenére, hogy a szocialista képviselők részt vegyenek a május 19-én kezdődő *holland-skandináv békebizottság tárgyalásán Stockholmban*. Ennek célja az ellenséges államok munkástömegeivel együtt „az emberiség kibékítése” lett volna. Ez

¹ Különbéke esetén Ausztria csak a Trentinót vesztette volna el, melyet Olaszország kapott volna. Trieszt szabad kikötő lett volna. Kárpótlásul Montenegróval szemben a határt Ausztria javára kiigazították (Lovcsent kapta volna) és Porosz-Sziléziát Ausztriához csatolták volna. Ezenkívül Lengyelország és Bajorország Ausztriával és Magyarországgal együtt szövetségi államot alkotott volna a Habsburgok alatt.

Közös béke esetén a feltételek: Belgium és Északfranciaország helyreállítása és kártalanítása, az 1814. évi német határok, a Eajna balpartjának semlegesítése. Luxemburg teljes függetlensége. Ausztria lemond nemcsak Trientől, hanem Triesztről is. Oláhország, Szerbia és az/1772. évi Lengyelország helyreállítása, a tengerszorosok megnyitása, Helgoland átengedése az egyik entente-hatalomnak, a német gyarmatok visszaadása, esetleg kárpótlás az entente gyarmatbirtokból Elzász-Lotharingiáért. *Schwarte: Der grosse Krieg* V. kötet 352. 1.

azonban kudarcot vallott már azért is, mert az entente-hatalmak a szocialista képviselőknek az oda való utazást megtiltották és már előre is mindenféle megegyezést érvénytelennek nyilvánítottak.

A német népnek a hosszú háború nélkülözései és az ellenes propaganda hatása következtében a béke iránti vágya mind nagyobb és nagyobb mértékben elterjedt. Különösen amikor Erzberger képviselő a birodalmi gyűlésen július elején kijelentette, hogy a korlátlan tengeralattjáró háború eredményre nem vezet és hogy a háborút lehetetlen győzelmesen befejezni.¹ A német baloldali pártok békevágya Bethmann Hollweg birodalmi kancellár bukására vezetett. Utóda, Michaelis kancellár, hogy a nép hangulatát emelje, július 19-én a birodalmi gyűlésen békére hajló beszédet mond, aminek következtében a *birodalmi gyűlés* „békehatározatot” hoz, amely mindenféle politikai, gazdasági, pénzügyi, hódítás és erőszakos területszerzés nélkül békét hirdet. Ez a békehatározat azonban igen káros következményekkel járt.

A nép békére való vágyát még jobban fokozta és a legfelsőbb hadvezetőség iránti bizalmat megrendítette. Az entente pedig abban a központi hatalmak gyengeségének és mielőbbi összeomlásának újabb biztos jelét látta.

Épp ezért az entente a birodalmi gyűlés békehatározatát egyszerűen elutasítja és újból kinyilatkoztatta, hogy bármiféle béketárgyalás megkezdésének első feltétele Elzász-Lotharingiának visszaadása.

A német legfelsőbb hadvezetőség most *propagandaszervezeteket állít fel*, hogy a német nép háborús csüggedését megakadályozza és a háborús akaratot növelje, továbbá, hogy az ellenséges propaganda, valamint a független szociáldemokratáknak a hadsereg- és háborúellenes forradalmat szító, erélyes munkálkodását ellensúlyozza. A propagandaszervezetek feladatául a hátország és

¹ Erzbergernek ez a véleménye Czernin gróf osztrák-magyar külügyminiszternek IV. Károly királyhoz intézett titkos jelentésén nyugodott, amely Erzberger kezeihez került. Ebben a jelentésben Czernin a központi hatalmak helyzetét igen sötét színben ecsetelte és azt azzal a javaslattal fejezi be, hogy az ellenséges támadások visszautasítása után azonnal és még feltétlenül az amerikaiak beavatkozása előtt, a legnagyobb áldozatok mellett is, békét kell kötniök a központi hatalmaknak. Czernin grófnak ez a titkos jelentése Erzberger révén nyilvánosságra került és arról az entente is tudomást szerzett, ami nagyban hozzájárult, hogy a Nivelle-féle támadás, után a francia hadseregben felébredt békevágy csakhamar kiderült.

a hadsereg felvilágosítását tűzték ki. Erre annál is inkább szükség volt, mert a háterszág csüggedő hangulata és általános békevágya már a hadseregére is kezdett átragadni. A haditengerészet legénységénél *Kiéiben* július 18-án véres *lázadás* tört ki. Ez a felvilágosító propaganda azonban nem nagy eredménnyel járt, mert a politikai hatóságok és a külügyminisztérium nem támogatták Icellőkép. Így nem lehetett keresztülvinni még azt sem, hogy a napilapok irányításával a nép hangulatát befolyásolják.

Az általános békére való törekvés mellett a központi hatalmak azt is megkísérlik, hogy *az oroszokat különbéke megkötésére rábírják*.

Ezt elsősorban a *stockholmi béketár gyalusoktól* várták. Épp ezért engedték meg, hogy a szocialista képviselők oda kiutazzanak, A központi hatalmak azonban ebben a reményükben is csalódtak, mert a tárgyalások eredményre nem vezettek.

A központi hatalmak ezután a keleti hadszínhelyen *az arc-vonal katonái által Mf ejtendő propßganda* útján kísérlik meg, hogy az orosz hadseregek felbomlását siettesék. Ez sem sikerül. Sőt az idő múlásával Oroszországban az entente befolyása mind jobban növekszik és az orosz hadsereg fegyelme megszilárdul.

Május első felében a központi hatalmak a szembenálló orosz parancsnokságokat *fegyverszüneti tárgyalásokra* hívják fel. Ez is sikertelen. Május 14-én a Szentpétervárott összeülő katonai és munkástanácsok a fegyverszüneti tárgyalások ellen nyilatkoznak. Az ezután következő napokban mindinkább nyilvánvalóvá vált, hogy a központi hatalmak béketörekvései teljesen kilátástalanok.

C) Hadműveletek a flandriai csatáig.

1. A wytschaete-messines-i csata május 20-tól június 17-ig.

(Lásd a 100. számú vázlatot.)

Haig tábornagy célja az volt, hogy a flandriai csaták számára az angoloknak a támadáshoz a *kiindulási helyzetet* megjavítsa azáltal, hogy az Ypernt oldalozó német állást és a kiváló megfigyelőhelyül szolgáló wytschaete-i és messines-i magaslatot elfoglalja.

Előkészületek.

Angol részről a wytschaete-i és messines-i magaslatokat 1916 januárjától kezdve aláaknázták, a nagyszabású aknarendszert 8 km szélességben építették ki, összesen 500.000 kg robbanó-

anyagot használtak fel.¹ Az aknaharc ezen a helyen már 1914-ben: kezdődött. Az angolok kezdték.

Ezenkívül az angolok a támadáshoz megfelelő erejű csapatokat és igen sok hadianyagot állítottak készenlétbe.

Német részről a wyschaete-messines-i kiugró ív húr-vonalában erős állást készítettek elő, mert az arrasi csatában azt tapasztalták, hogy az uralkodó magaslatok (mint a Vimy-magaslat) meglepő gyorsan szétlőhetők és bevehetők. A húrállás-lent a völgyben húzódott és így bár a németek megfontolóra vették, hogy az angol támadás megindulása előtt a csapatokat visíszavonják a húrállásba, de a csapatok még nem tudtak megszabadulni az uralkodó állásról vallott és begyökeredzett nézeteiktől s azt hitték, hogy az ellenség támadásait a magaslaton könnyebben vissza tudják majd utasítani. A csapatok ezéit elől a magaslaton maradtak.

A németek különben az aláaknázás kivételével látták az angoloknak a támadásra való előkészületeit és így a támadást várták s arra előkészültek.

A csata lefolyása.

Május 20-tól kezdve az angolok megkezdik a támadásnak tűzérési tüzrelvvel való előkészítését, amely május 27-től fokozatosan igen erős rombolótűzbe megy át.

Június 6-án a rombolótűz pergőtűzzé fokozódik.

Június 7-én hajnali 3 órakor a pergőtűz tetőpontjára ér. Ugyanakkor az 500.000 kg-nyi robbanóanyaggal megtöltött aknák 10-20 helyen felrobbannak és 50-60 m mély, 120 m átmérőjű tölcserék keletkeznek. A robbanás erkölcsi hatása természetesen igen nagy.

Hajnali 4 órakor mesterséges köd fejlesztése után, rengeteg tank és repülő által támogatva, 16 km szélességben 10-11 angol hadosztály rohamra indul 5 német hadosztály ellen. A védők a rohamnak nem tudnak ellenállni. Az angol győzelmet délután 4 órakor megkísérli 2 német hadosztály ellentámadással vitássá tenni, de sikertelenül. A németek kénytelenek véglegesen a húrállásba visszamenni. A következő napokban az angolok tovább folytatják a támadást, de a tűzérésüket a feldúlt talajon előre-

¹ Schwarte: Die militärischen Lehren der grossen Kriege. 220. I.

hozni csak igen nehezen tudják és az részben nem is sikerül. A németek e támadások ellenében a kedvezőtlen fekvésű hűrállásban csak nehezen tudják magukat tartani. Miután pedig a nem kész flandriai állásba visszamenni nem akarnak, az úgynevezett Lys csatornaállásba húzódnak vissza, amely Hoog és Frélinghien között épült egyenes vonalban. A Lys csatornaállásba a német csapatok visszavonulása június 17-én ér véget.

2. Az artoisi harcok májusban és júniusban.

Az cmgolok célja: tüntetés és a német erők felörlése, továbbá időszerzés, hogy a francia hadseregben az aise-champagnei ket-tős csata után a rendet és fegyelmet újból helyre lehessen állítani és hogy a harci kedvet és a háborús lelkesedést felkelthessék.

Lefolyás: súlyos és nehéz harcok Arras-nál, továbbá Lens-La Basséc között májusban és júniusban.

3. Harcok az Aisne mentén, a Champagne-ban és Verdun körül.

A németek célja: a németek állásaik megjavítására és a támadási szellem fokozására törekszenek.

Lefolyás: május végétől augusztusig az Aisne mentén és a Champagne-ban a németek számos, nagy körütekintéssel előkészített vállalattal sokat javítanak hátrányos állásaikon s emelik a csapat szellemét. A franciák ellentámadásokkal felelnek, melyek azonban csak ritkán sikerülnek.

Június végétől július közepéig a németek Verdun körüli vállalata is váltakozó harcokat idéz elő, melyekben a németek tért nyernek. Július második felétől szeptember elejéig tartó harcokban főleg a franciák a támadók és sikerül nekik a németeket a Forges-pátakig visszaszorítani.

4. A Kerenszki-féle támadás.

(Lásd 101. és 102. számú vázlatot.)

a) *Az oroszok helyzete.*

Az ideiglenes orosz kormány hű maradt eddigi szövetségeseihez és ezért elhatározta, hogy a háborút tovább folytatja. A

támadás megindíthatása végett előbb azonban az orosz hadseregben a rendet és a fegyelmet akarta helyreállítani. Az orosz háborús akarat újból való felélesztése és megszilárdítása Kerenszkinnek nevéhez fűződik, aki májustól kezdve Oroszország hadügyminisztere, később miniszterelnöke volt.

Kerenszki a hadsereg szellemének emelése céljából több hadseregpáncsnokat és 27 vezénylő tábornokot a páncsnokság alól felmentett. Bruszilovot az orosz haderő főpáncsnokává nevezte ki. A szökevényeket súlyos büntetéssel fenyegette meg, ha azok csapattestükhöz be nem vonulnak. Az arcvonalat bejárta és a katonákat beszédek tartásával lelkesítette. A hadsereg szellemét ilymódon sikerült némiképen helyreállítania és az anarchiát, fegyelmetlenséget megszüntetnie. A hátszágban azonban még mindig igen szomorú állapotok voltak. A szökevények száma milliókra rúgott. A közlekedésügy a legnagyobb rendtelenségben volt. Az ipar és kereskedelem, valamint a mezőgazdaság teljesen tönkrement. Belpolitikailag pedig a kormány a bolsevisták folyton erősödő hatalmával állott szemben.

b) *Orosz hadműveleti terv.*

Cél: döntés előidézése, de legalább is a szembenálló erők lekötése, Lembergnek és Drohobicsnak az elfoglalása. Drohobics petróleumforrásai miatt a német haditengerészet számára nélkülözhetetlen volt.

A tervezett hadművelet: áttörés Galiciában Lemberg felé.

A főtámadást a Dnyesztertől északra 40 km szélességben, Bródi és Dnyeszter között végrehajtja Gutor tábornoknak, a délnyugati arcvonalt páncsnokának vezetése alatt a 11. és 7. hadsereg (utóbbi páncsnoka: Bjelkovics tábornok volt). Ezeknek a hadseregeknek az ellenséges arcvonalt áttörése után Lembergre kellett előretörniök.

A főtámadó csoporttól délre, a Dnyeszter és a Kárpátok között, Kornilov tábornok páncsnoksága alatt a 8. hadseregnek kellett az osztrák-magyar arcvonalt Sztaniszlounál Kalusz irányába áttörnie, továbbá a Lemberget védő csapatokat dél felől

veszélyeztetnie és azonkívül a kárpáti szorosokon át Magyarországra előnyomulnia.¹

Melléktámadásokat kellett végrehajtani még Rigá-nál, Duna-burg-nál, Szmorgon-nál, Luck-tól nyugatra, továbbá a kirlibabai és a mestecanesti-i szakaszok ellen

c) *Előkészületek.*

Az orosz kormány teljesen tisztán látta azokat a belpolitikai következményeket, amelyeket az esetleges kudarc maga után von. Ezért minden tőlük telhetőt elkövetnek a siker érdekében. A legmegbízhatóbbnak látszó csapatokat szemelik ki a támadásra.² Repülőket, tüzérséget és löszert halmoznak fel oly kiméretben, mint ahogy az a nyugati hadszínhelyen a nagy áttörési csatáknál szokásos volt. Az orosz haderőt mégsem sikerült teljes támadóértékűvé fejleszteni Kerenszkinek. A tiszteknek nem volt tekintélyük és sok ezred teljesen megbízhatatlan volt.²

A központi hatalmak, főképp a szökevényektől, pontosan értesülnek a készülő támadásról, ezért *elhatározzák*, hogy a várható orosz támadás jobbszárnya ellen a felső Szerethnél, Lemberg-Tarnopol általános iránnyal, ellentámadást hajtanak majd végre. Ennek az ellentámadásnak *célja* a döntés és az orosz ellentállás végleges megtörése és azután a Tarnopol-Csernovic-vonal elérése lett volna. A német legfelsőbb hadvezetőség

¹ Az orosz *délnyugati arcvonal parancsnoka* Gutor tábornok.

A II. hadsereg az osztrák-magyar 2. hadsereggel állott szemben, és pedig a XXXII., az V. szibériai, a XVII., XLIX. és VI. hadtestek, tartalékban az I. Gárdahadtest. összesen 19 gyalog- és 2 lovashadosztály. Főerő a déli szárnyon Zborov-nál.

A 7. hadsereg a német Délnémet-hadsereggel szemben és részben még a Dnyesztertől délre is. És pedig az északi szárnyon 24 gyaloghadosztállyal három vonalban egymás mögött. A XLI. és VII. szibériai, a III. kaukázusi és a XXXIII. hadtest, összesen 16 gyaloghadosztállyal első vonalban; a XXXIV. és XXIII. hadtest összesen 6 gyaloghadosztállyal második vonalban; a II. Gárdahadtesttel harmadik vonalban. Ezenkívül a hadsereg kötelékében volt még a II. és V. lovashadtest, összesen 4 lovashadosztály.

A 8. hadsereg az osztrák-magyar 3. és 7. hadsereggel állott szemben. A XII. hadtest Sztanislaunál, a XVI., XI., XXIII. és XVIII. hadtest pedig az Erdőskárpátokban. Összesen 18 gyalog- és 3 lovashadosztály.

² Főképp a szibériai és finn hadtesteket, a két gárdahadtestet, egy cseh-szlovák és egy lengyel hadosztályt, azonkívül !az önként jelentkező forradalmárokból alaldott „halálzászlóalj ak”-at. Schwarte: Der grosse Krieger III. kötet 298. 1.

³ Knox oroszországi angol katonai attasé szerint. *Kühl*: Der Weltkrieg 105. 1.

azonban 6 hadosztálynál többet az ellentámadáshoz nem tudott rendelkezésre bocsátani, mert június 7-én megkezdődött a wytschaete-i csata. Az ellentámadás előkészületeit úgy vezették be, hogy azt július közepén meg lehessen indítani.

A Böhöm-Ermolli-hadseregcsoporthal, amely ellen az oroszok a főtámadást intézték, június végén a helyzet a következő volt:

a hadseregcsoport arcvonala Bródi és a Kárpátok között húzódtott és 3 hadseregből állott;

a jobbszárnyon, a Kárpátok gerince és a Dnyeszter között volt Tersztyánszky vezérezredes parancsnoksága alatt az osztrák-magyar 3. hadsereg, amelynek első vonalban 4 osztrák-magyar gyalog- és 1 osztrák-magyar lovashadosztálya, az északi szárnya mögötti tartalékban 1 német és 1 osztrák-magyar gyaloghadosztálya várta a támadást.¹

A Dnyesztertől északra Koniuchi-ig Bothmer tábornok Délnémet-hadserege, első vonalban 4 német, 3 osztrák-magyar gyalog- és 1 török hadosztállal, tartalékban 2 német hadosztállal állott.²

A balszárnyon Böhöm-Ermolli hadseregcsoporthal parancsnok vezénylete alatt az osztrák-magyar 2. hadsereg, első vonalban 5 osztrák-magyar és 3 német gyalog-, 1 osztrák-magyar lovashadosztállal,³ tartalékban 2 német hadosztállal állott védelemre készen.

József főherceg vezérezredes hadseregcsoportjától a 7. hadsereg, Kövess vezérezredes parancsnoksága alatt, a Kárpátok gerincén az oláh határig, első vonalban 6 osztrák-magyar és 2

¹ XVI. és XIII. hadtest. Előbbi Hadfy, utóbbi Schenk altábornagy alatt.

² XXV. hadtest Hoffmann altábornagy, a német XXV. tartalék hadtest Heineccius tábornok, a XV. török hadtest és a német XVIII. tartalék hadtest Krug tábornok alatt. A 19. török hadosztály a hadtestparancsnoksággal együtt az ázsiai hadszínhelyről épp felvonulásban volt.

³ Czibulka altábornagy XVIII. hadteste, Goglia tábornok vezénylete alatt, azután a zlocsovi szakaszparancsnokság Winkler német tábornok alatt, amely az I. német hadtestből és Kletter altábornagy IX. hadtestéből állott. Tartalékok: a zlocsovi szakasz és az V. hadtest mögött 1-1 hadosztály, a XVIII. hadtestnél egy lovasdandár, egy német gyaloghadosztály felvonulásközben, a 12. lovasított lövészadosztály pedig Lemberg-nél alakulóban volt.

német gyalog-, továbbá 4 osztrák-magyar lovashadosztállal, tartalékban 1 osztrák-magyar gyaloghadosztállal állott.¹

d) Események.

1. A tüzérségi tűzzel való előkészítés.

Az oroszok támadását igen erős tüzérségi tűz készíti elő, amely június közepétől fokozatosan erősödött. Majd június 25-én erős tüntető tüzérségi tűz kezdődik a 3. és 4. hadsereg (utóbbi Kirschbach lovassági tábornok alatt) ellen. Június 28-tól kezdve tervszerű tüzérségi belövés. Utászok eltávolítják az orosz állások elől az akadályokat. Június 30-tól pedig a tüzérségi tömegtűz a legnagyobb fokig fokozódik és a védők állásai tölcsermezővé változnak át.

2. A gyalogsági támadás.

Az orosz 7. és 11. hadsereg támadását az osztrák-magyar 2. és a Délnémet-hadsereg belső szárnyai ellen *brzezany-i és zborovi csa\$á\mk* hívják. A gyalogsági roham itt július 1-én kezdődik. A főtámadást az orosz 7. hadsereg hajtja végre Brzezany-nál, a Délnémet-hadsereg északi szárnya ellen. A legnagyobb hősiességgel és halálmegvetéssel ismétli meg egymás után az orosz gyalogság a támadást és kíséri meg a Délnémet-hadsereg arcvonalát áttörni. De sikertelenül, míg azután július 10-én a támadás véglegesen vérbe fül.

Az orosz 11. hadsereg támadása az osztrák-magyar 2. hadsereg déli szárnya ellen szerencsésebb. Itt a 19. hadosztály cseh legénysége Zborov közelében Koniuchy-nál nem védekezik és így az orosz 11. hadsereg 10 km szélességben és 3 km mélységben a védőállásokat áttöri. Az oroszok az elért sikert ki akarják használni s erősítéseket hoznak, de a beérkezett tartalékaink az oroszok támadását véglegesen megállítják.

A 8. orosz hadseregnek a Dnyeszter és a Kárpátok között megindított támadását *Sztaniszk-kahisz-i csatának* nevezik. A gyalogság támadása itt július 6-án indul meg az osztrák-magyar 3. hadsereg ellen és sikerül Sztaniszlounál Kalusz irányába betörnie a védő állásaiba. A 3. hadsereg kénytelen egész

¹ Fabini altábornagy XVII. hadteste, Conta altábornagy kárpáti német hadteste, Kraus Alfréd altábornagynak az I. hadtestből, 2 lovas-csoportból és Habermann altábornagy XI. hadtestéből álló csoportja, továbbá a Désnél tartalékviszonyban álló 7. gyaloghadosztály.

a Lomnica mögé visszavonulni. Halics és Kalusz az oroszok birtokába került. Az orosz 8. hadsereg sikerei miatt az egész Böhm-Ermolli-hadseregcsoport helyzete igen válságos lett. Félő volt, hogy az arcvonalat Kornilov déli irányból felsodorítja. Ezért a hadvezetőség a Tarnopol irányába tervezett ellentámadásra szánt csapatokból három hadosztályt a 3. hadsereg megerősítésére küld. Ezek segítségével sikerül azután az oroszok támadását július 16-ig véglegesen megállítani. A 3-ik hadsereg fölött a parancsnokságot július 12-én Tersztyánszky lovassági tábornoktól Kfitek vezéreztetésére vette át.

3. *A zaloscsei áttörési csata.*

(Lásd: 103. számú vázlat.)

Július közepén a Kerenszki-féle támadás igen nagy véráldozatok közben összeomlott. Ebben az oroszokra nézve igen kedvezőtlen pillanatban, július 19-én indítják meg a központi hatalmak tervezett ellentámadásukat Lemberg felől, Tarnopol irányába.

Ez az ellentámadás egyike a hadtörténelem legsikerültebb fegyvertényeinek.

Az ellentámadás előkészítését megnehezítette a Sztaniszlau-kaluszi csata, amely miatt az ellentámadásra szánt csapatok erejét meg kellett gyengíteni, továbbá, hogy az ellentámadásra szánt hadosztályok felvonulásukat július 15-ike előtt nem fejezhették be. Ezenkívül július közepén hosszantartó esőzés állott be. Ez okok miatt az ellentámadás kezdetét július 19-re kellett elhalasztani.

Július közepén azonban az ellentámadásra 11 hadosztály és 600 löveg már készen állott.

Július 19-én reggel 3 órakor a tüzérség igen erős és fölényes tüzet ad le. Gázlövénnyel kezd, romboló tüzzel folytatja. Tíz órakor délelőtt Zvicsin-Zborov között a gyalogság rohamra tör elő és 20 km szélességben, 15 km mélységben áttöri az oroszok arcvonalát.

Az áttörés következtében az oroszok visszavonulása a déli szárny felé is kiterjed és így a támadáshoz a 2. osztrák-magyar hadsereg többi része, a Délnémet- és a 3. osztrák-magyar hadsereg, sőt József főherceg hadseregcsoportja is fokozatosan csatlakozik.

A támadás következtében a zalocsei áttörési után kezdődő *üldözés* főbb mozzanatai:

csapataink július 24-én Tarnopolt, Sztaniszlout és Nadvornát foglalják el, mire a 7. hadsereg balszárnya is megkezdí előnyomulását a Jablonica-hágón át;

július 26-án a központi hatalmak csapatai Trembovlánál átlépi a Szereth-folyót és az előnyomás egész az oláh határig terjeszkedik ki;

július 28-án az oroszok Husziatin-nál a határon túl húzódnak vissza. Csapataink a Zbrucs-ot 29-én átlépi.

Bukovinában az oroszok csak szívós harc után, állásról-állásra vonulnak vissza. Augusztus 3-án elesik Csernovic, augusztus 5-én Radauc, augusztus 27-én pedig az oroszok dolzok-i állása, mire itt is a határon túl vonulnak vissza.

Egy csapással egész Galícia és Bukovina felszabadult. Helyenként 150 km-re nyomultak csapataink előre s 42.000 foglyot ejtettek. A győzelmet jobban kihasználni azonban nem lehetett. A csapatok a vasúti végállomásoktól nagyon eltávolodtak. Az utánszállítás megakadt. El kellett tehát ejteni azt a tervet, hogy Bukovinából az oláh arcvonalat felsodrítsák.

4. Tehermentesítő hadműveletek.

A központi hatalmak július 19-én kezdődő ellentámadásának ellensúlyozására az oroszok Szmorgonnál, a vilna-dünaburgi vasútvonal mindkét oldalán, Jakobstadtnál, továbbá az erdélyi és oláh arcvonalon az oláhokkal együttesen tehermentesítő támadásokat kezdenek. Így keletkezí:

a) a *Szmorgon-krevoi* csata július 17-től 27-ig. A német 10. hadsereget és a Scheffer-seregcsoportot erős tüzérségi tüzellel való előkészítés után 8 orosz hadosztály támadja. Július 22-én az orosz túlerőnek sikerül Krevo-nál 5 km szélességben és 2 km mélységben a németek állásaiba [betörni. A további támadások abbamaradnak, mert az oroszok erőik nagyrészét a harcból kivonják és délre szállítják;

b) a *dünaburgi csata* július 18-tól 25-ig. A vilna-dünaburgi vasútvonal mindkét oldalán két és fél napig tartó erős tüzérségi tűz után 6 mélyen tagozott orosz hadosztály megtámadja a „D” seregcsoport állásait. Néhány helyen sikerül a betörés, de csak rövid ideig maradnak az oroszok itt és az elfoglalt állások-

ban, mert a német lökemcsapatok csakhamar megtisztítják tőlük az árkokat;

c) *a jakobstadti csata* július 22-től 23-ig. A német 8. hadsereg körletében, Jakobstadt-tól délnyugatra, az orosz csapatok szintén támadnak, de minden eredmény nélkül;

á) *a foksani és ocsna-i vagy a marazescsi csata* július 22-től szeptember 3-ig. (Lásd: 104. számú vázlat.) A július 19-én kezdődő zaloscesei csata miatt meginduló tehermentesítő támadások között a legnagyobb méretű volt az oláh arcvonalon lezajlott oláh-orosz támadás.¹

A július 22-én kezdődő s főképp a német 9. hadsereg ellen irányuló igen erős tűzérési tűz után a 2. oláh hadsereg és a 4. orosz hadsereg jobbszárnya meglepően támadásra indul és több napon át tartó harcokban a Gerock-csoportot visszadobja, a Szőveja-medencén túl a hegységbe és az Odobesci mgr.-árról átkarolja.

Az Odobesci mgr. elfoglalása után az oláhok az egész német 9. hadsereget észak felől könnyen felsodríthatták volna. A veszély elhárítására a központi hatalmak ellentámadást kezdenek két helyen. Egyik ellentámadócsoport Mackensen balszárnyán Morgen tábornok alatt 4 gyaloghadosztály. Feladata volt Foksani-ból északi irányba, Tecuciu irányában előretörni. A másik 3 hadosztályból alakított támadócsoportnak a Gerock-csoport északi szárnyán Ocsná-n át Onescsi felé kellett támadnia. Az ellentámadás előbbi csoportnál augusztus 6-án, utóbbinál

¹ A helyzet a következő volt:

Központi hatalmak: Mackensen-hadseregcsoport: 3. bulgár hadsereg a Dobrudzásban, a Duna alsó folyása mentén, a német 9. hadsereg (Kosch tábornok) az alsó Szereth és a Putna mentén, Braila-tól az Odobesci mgr. hegycsúcsig; József főherceg hadseregcsoportjából a cs. és kir. 1. hadsereg (br. Rohr vezérezredes), amelynek a jobbszárnyán a Gerock gyalogsági tábornok csoportja volt. Ennek arcvonala a Szőveja-medencében, az Ojtoz-szoros mindkét oldalán, közvetlen Ocsna előtt húzódott.

Entente: névleges parancsnok Ferdinánd oláh király. Valóságos parancsnok Cserbacsev orosz tábornok. Alárendelve: a B. orosz hadsereg a Fekete-tengertől Tecuciu környékéig, az újonnan felállított 1. oláh hadsereg (Cristescu), azután a 4. orosz hadsereg Odobesci mgr.-ig, továbbá a 2. oláh hadsereg (Avarescu) Onesci-ig s végül az orosz 9. hadsereg, melynek állása egész Bukovina déli részébe húzódott be.

Az oláh hadsereget – éppúgy, mint annak idején a szerbet – az entente-tisztek hátul, az arcvonal mögött, újból átszervezték, kiképezték és a legújabb harceszközökkel bőségesen felszerelték.

augusztus 8-án indul meg. Az ellentámadással azután a központi hatalmak az oláhokat visszaszorítják a csata előtti állásaikba, de ezen túl előre jutni erőhiány miatt már nem tudnak. A további támadásokkal épp ezért felhagynak s a csapatok egyrészét az olasz hadszínhelyre, a 12. Isonzó-csatához szállítják el.

Szeptember elején a galíciai, bukovinai és oláh arcvonalon már teljes nyugalom volt. Kerenszki támadása vérbe fült.

D) A flandriai csata és az ezzel összefüggő hadműveletek.

A flandriai csata július 22-től december 3-ig.

(Lásd 105. és 106. számú vázlat.)

Az entente célja: döntés kierőszakolása a német haderő felmorzsolása révén, továbbá a flandriai tengerpartnak és így a német tengeralattjárók hadműveleti alapjának az elfoglalása.

Az entente terve: áttörés Dixmuiden-Varneton között.

Először a Gheluvelt-Poelkapelle közötti fennsíkot szándékoznak elfoglalni, majd Staden-en és Roulers-en át előretörve, a Gent-Zeebrügge-vonalat kellett elérniök.

A támadást 2 angol, 1 francia és a belga hadseregnek kellett végrehajtania. Ypern környékén az 5. angol, ettől délre Armentières-ig a 2. angol hadseregnek, az angoloktól északra, Bixschoote környékén az 1. francia hadseregnek, tőlük északra Dixmuiden-ig, az alsó Yser mentén a belgáknak kellett támadniok. Közvetlenül a tengerpart közelében a nieuport-i partvidéket az angolok szállították meg, hogy a tengerpart védelmét a kezükben tartsák. Az első támadásra Warneton és Bixschoote között 25 km-es arcvonalon 14 angol és 1 francia hadosztályt és ezek mögött erős tartalékokat állítanak készenlétbe. A tüzérségi tűzzel való előkészítésre 2300 löveget és 65.000 tonna lőszert helyeznek készenlétbe.

A németek terve. A németek június második felében már teljesen tisztán látják, hogy az entente Flandriában nagyszabású támadásra készül. A wyttschaete-i csata szomorú tapasztalatai alapján felmerült a kérdés: nem volna célszerűbb a várható támadás elől tervszerűen kitérni és a hátrább kiépített állásba visszavonulni? A júniusvégi tárgyalásokon azonban ezt a tervet

véglegesen elejtik, mert a flandriai helyi viszonyokra való tekintettel ez nem lett volna célszerű. Ha az angolokat időnyerés céljából új tüzérségi felvonulásra akarták volna kényszeríteni, akkor vissza kellett volna vonulniuk a nagy, egész hátul fekvő „flandriai állás”-ig és a jelenlegi állást egész mélységben fel kellett volna adniuk. Pedig a csapatparancsnokok kivétel nélkül azon a véleményen voltak, hogy a jelenlegi védőállás mind a gyalogsági, írva a tüzérségi védelmi harc szempontjából előnyös, mert a fegyvernemek közötti együttműködést és a tartalékoknak idejekorán való beavatkozását alaposan és jól előkészítették. Ezenkívül a visszavonulás a szomszédos védőkörleteket is könnyen magával ránthatta volna. Továbbá a visszavonulás a flandriai tengerparton a tengeralattjáró hajók támpontjainak megvédelmezését is hátrányosan befolyásolta volna.

Ezért a németek az eredeti állásban szívós védelmet akarnak kifejtteni az eddigi csatákból leszűrődött tapasztalatok alapján.

A védelem céljából három csoportot alakítanak, és pedig: Yperntől délkeletre Warneton-ig a „wyschaete-i csoportot”,¹ Yperntől északkeletre az „ypern-i csoportot”² és ettől északra a „dixmude-i csoportot”.³ Feladatuk a védelem volt. A csata tartama alatt a dixmude-i és az ypern-i csoportok közé még a „staden-i csoportot”⁴ tolják be.

Lefolyás: a csata a világháború egyik legnagyobb csatája.

Július közepén a németek megállapítják, hogy a csata kezdete már nincs messze. Az angol tüzérség megkezdte a belövést. A felderítés igen élénkké vált. Az angolok vasútvonalakat telepítettek, lőszerraktárakat, repülőhangárokat építettek. A németek csakhamar megállapították az I. francia hadsereg jelenlétét is.

Július utolsó harmadában az első vonalaktól egész 20 km mélységig terjedő rombolótűzzel árasztják el az angolok a német állásokat. A tüzérségi tűz gyakran pergőtűzzé fokozódik. Számos repülőtémadás irányul a magasabb német vezetők törzsei és a

¹ Dieffenbach tábornok parancsnoksága alatt a IX. tartalék hadtest.

² Báró Stein tábornok parancsnoksága alatt a III. bajor hadtest.

³ Chales de Beaulien tábornok parancsnoksága alatt a XIV. hadtest.

⁴ Báró Marschall tábornok parancsnoksága alatt a gárdatartalék hadtest.

léggömbök ellen. Az „*yperni halál*”,¹ mint ahogy a német katonák mondták, újból kopogtatott.²

A *tüzérségi tüzellel* való előkészítés július 22-én kezdődött s július 31-ig tartott. Angol adatok szerint 2300 *löveg* 65.000 tonna lőszerrel tüzelt el.

Július 31-én hajnalban a *tüzérségi tűz* eddig még nem ismert tűzgyorsaságra fokozódott. „*Egész Flandria remegett és Belgium legtávolabbi zugában is hallani lehetett a csata hatalmas dörgését.*”² Reggel fél 7 órakor kezdődött a gyalogsági támadás.

Ez a nagyszabású *tüzérségi tüzellel* való előkészítés és utána a gyalogsági támadás összesen tizenháromszor ismétlődött meg 1917 nyarán és őszén. Így tehát a *flandriai csata* tulajdonképp 13 csatából áll.

A 13 gyalogsági támadás között augusztus végén és október közepén több hétig tartó harcshüvely van és így a csata három részre oszlik.

Az első rész július 22-től szeptember 17-ig tart és 3 gyalogsági támadásból áll;

a második rész szeptember 18-tól október 20-ig;

a harmadik rész október 21-től december 3-ig tart és mindkettő 15-5 gyalogsági támadásból tevődik össze.

Az első részt különben *flandriai nyári csatának*, a második és harmadik részt *flandriai őszi csatárnak* is hívják.

A sok egymást követő sorozatos angol támadást Haig tábornagy harcászata magyarázza meg. Haig teljesen szakít Nivelle harcmodorával és visszatér a Somme-csatában használt módszerhez. Haig a sikert gyors, egymást követő támadásoktól várja. A támadások célja korlátolt. Rendszerint betörés az ellenséges állásba. Az állásba való betörés után a csapatnak gyorsan be kellett védelemre rendezkednie és *tüzérségét* előrehoznia, hogy a németek ellentámadását kivédhesse és a további saját támadást előkészíthesse.

A *flandriai csata* további nevezetessége még, hogy itt fej-

¹ v. *Kühl*: Der Weltkrieg 1914-18. I. kötet 120. I.

² „Die Bayren im grossen Kriege” szerint: Az a színjáték, mely az arrasi és az Aisne-menti csatákat bevezette, ismétlődött, de oly mértékben, mely minden addig óriási mértékben felülmúlt. Anglia, Franciaország és Amerika teljesen kifejlett és lázasan dolgozó hadiipara rengeteg és szinte megmérhetetlen, halált okozó hadianyagot halmozott fel, hogy a német védőállásokat áttörhessék. Az entente a levegőben is nyomászó túlerőt fejtett ki. Igen gyakran lehetett több mint 1000 repülőgépet látni a német 4. hadsereg állásai fölött, a tenger és Armentières között.

³ v. *Kühl*: Der Weltkrieg 1914-18. II. kötet 129. I.

lódik ki teljes tökéletességre a német védőharcászat is, amint azt látni fogjuk.

A csata nagy méretei mellett a támadóra és a védőre háramló szenvedések, nélkülözések és a megerőltetések is. rendkívüliek voltak. Ezeket különösen nagyra növelte a rossz, esős időjárás. A flandriai mélyföld iszaptengerré változott, A csapatok s,em árkot ásni, sem fedett elhelyezést készíteni nem tudtak. A talajvíz miatt lehetetlen volt a földbe mélyebbre ásni. A földfeletti betonfödözék kevés, volt és ez az ellenséges tüzérségnek kiváló célt nyújtott. Az iszapmező tele volt vízzel telt gránátölcsérral. Ezekben a gránátölcsérekben kuporogtak a védők, éhezve és fázva, kiteve az időjárás viszontagságainak s védtelenül az ellenséges tüzérségi tüzellel szemben. Mozgás az eliszaposodott talajon rendkívül nehéz volt, mert ember és ló egyaránt elsüllyedt az iszapban. Az eliszaposodott puska és gépfegyver felmondta a szolgálatot, meleg ételt a harcosoknak az éj sötétjében csak kivételesen lehetett előreküldeni. A flandriai csatát a németek „*a világ-háború legnagyobb mártíriumá*-nak¹ nevezik, amit 14 napnál tovább egy hadosztály sem bírt tovább. Épp ezért a hadosztályokat 2 hetenként váltották.

1. A flandriai nyári csata július 22-től szeptember 17-ig.

Ez a csata tulajdonképpen nem más, mint a 13 angol támadásnak az első része.

A flandriai csatának ez a része három nagy angol támadásból áll. És pedig:

a július 31-iki,

az augusztus 16-iki és

az augusztus 22-iki támadásból.

A július 31-iki támadást tüzérségi tüzellel július 22-től kezdve készítik elő az angolok. A támadás, kezdetben sikerrel jár, de azután a német tartalékok megállítják. Az esős, rossz időjárás is beköszönt. Ezért az angolok augusztus 2-án abbahagyják a további támadást s augusztus 16-ig szünet áll be.

Az augusztus 16-iki és 22-iki támadás. Az augusztus 16. és 22-iki támadást is sikerül a németeknek a végeredményben feltartóztatniuk. Ez a két támadás, minden szünet nélkül, közvetlenül követi egymást és egész augusztus 27-ig tart. Az angolok ezeknél

¹ v.Kuhl: Der Weltkrieg 1914-1918. II. kötet 129. 1.

a támadásoknál már alkalmazkodnak a németek harcmodorához. Még közelebb fekvő támadási célt tűznek ki és ha a gyalogságuk a német állásba betört és az előre meghatározott, de nem messze fekvő támadási célt elérte, azonnal védelemre rendezkedtek be, a tüzérség tüzével pedig az elől fekvő terepet árasztják el, hogy az? a németek ellentámadását összetörje. Ezzel a módszerrel azután az angolok ha lassan is, de azért mégis 2-4 km-t előrejutnak.

A veszteség mindkét félnél igen nagy. Tekintettel azonban az entente túlerejére, féltő, hogy lassan sikerül majd néki fel-^{*}örölni a német erőt és áttörnie a német állásokat.

Augusztus 27-től szeptember 17-ig feltűnő módon aránylagos nyugalom áll be, mert az angolok a további támadásokat készítik elő és kedvezőbb időjárásra várnak.

2. A francia hadszínhelyen a flandriai nyári csatával egyidejűleg lejátszódó hadműveletek.

A német erők lekötése céljából több angol hadosztály támad
 augusztus 9-én Arras-nál,
 augusztus második felében Lens-nél;
a franciák ugyanily céllal szintén támadnak
 augusztus végén St. Quentin-nél,
 augusztus 20-án Verdun-nél.

Ezekkel a támadásokkal az entente-nak sikerült a szembenálló német csapatokat lekötnie. Ezenkívül Lens-nél és Verdun-nél kisebb területi eredményt is elérni. Verdun-nél a németek egész a Forges-patakig hátrálnak. Utóbbi esemény a francia csapatok harckészségét nagy mértékben emelte. Ez pedig igen nagy jelentőségű volt.

3. A 11. Isonzó-, vagy miként az olaszok nevezik, az Idria-Timavo-i csata augusztus 17-től szeptember 12-ig.

(Lásd 99. számú vázlat.)

A flandriai csatával egyidejűleg az olaszoknak is támadniok kellett volna. A támadás egyelőre elmarad, de amikor a Kerenszki-féle támadásnál az osztrák-magyar-német erők lekötése céljából az oláhok Focsaninál támadnak, az olaszok is megkezdik a támadást.

Cadorna célja az osztrák-magyar hadsereg lekötésén kívül a Komen-i fennsíknak és végeredményében Triesztnek az elfoglalása.

Erő: osztrák-magyar részről a csatában részt vesz eleinte 20 és y_2 gyaloghadosztály, szeptember 6-án 25 és y_2 gyaloghadosztály, azután 29 gyaloghadosztály, 1434 löveg, 112 géppuska;

olasz részről:

51 gyalog-, 2 és y_2 lovashadosztály (600 gyalogzászlóalj), 4100 löveg, 1700 géppuska.

Lefolyás:

tüzérségi tüzzel való előkészítés augusztus 17-től 19-ig, *gyalogosági támadás* kezdete augusztus 19-én.

Eredmény: a Bainsizza-i fennsík elfoglalása és Wippach-tól délre, Kostanjevica-Selo-tól nyugatra egy keskeny sáv.

A további előnyomulást a tolmeini hídfő és a Monte S. Gabriele hős védői akadályozzák meg.

Az olaszok az előrejutás kierőszakolása miatt szeptemberben 3 napon át 1400 löveggel 7 km-es arcvonalat 4500 lövedékkel árasztanak eT. A világháború tartama alatt az olaszoknál ez volt a legsűrűbb arcvonal-megszállás.

A 11. Isonzó-csata után kitűnt, hogy az Isonzó-arcvonal védelme igen nagy nehézségekbe ütközik és hogy a védelem megszilárdítása céljából előre kell menni legalább a Tagliamentóig.

4. A Sarraill-hadsereg támadása augusztus 30-tól szept. 8-ig.

A központi hatalmak hadseregeinek főleg lekötése, de esetleg az áttörés megkísérlése céljából Sarraill is támad. A bulgár arcvonal ellen augusztus 30-án kezdődő támadása azonban már szeptember 8-án minden eredmény nélkül összeomlik.

Albániában a franciák szintén támadnak. A támadás a szeptember 7-től 21-ig tartó *pogradec-i harcokban* a 20. hegyidandárt kissé hátrább, a Skumbi forrásvidékére szorítja vissza.¹ Ugyanakkor az olaszok Berat környékén, az entente-hajóhad pedig a Vojusa torkolatánál tüntet. A sikertelen támadás után már csak a bandák által megszállt területen folyt a harc tovább, és pedig

¹ A visszavonulás után a 20. hegyidandárt Scholtz német tábornok hadseregcsoportjába osztják be, és pedig az újonnan alakított Ohridahadosztályba, Posseldt német tábornok parancsnoksága alatt.

októberben Kamiá-tól délre, a Moskos-hegy lejtjein, novemberben Kucsaká-nál, a Devoli völgyében.

Az év végén a harcok teljesen elcsendesednek. Az entente legnagyobb eredménye, hogy Görögországban sikerül Konstantin királyt lemondásra kényszerítenie, aki helyett fia, Sándor veszi át az uralkodást. A kormány elnöke az entente-barát Venizelos lesz és így Görögország is az entente oldalára lép.

Decemberben Sarraill-tól Franchet dEspérey tábornok veszi át a keleti hadsereg parancsnokságát.

5. A flandriai őszi csata szeptember 18-tól december 3-ig.

A július 22-én kezdődő flandriai csatában augusztus 27-től szeptember 17-ig az angolok ideiglenesen beszüntetik a további támadásaikat. A támadást újból szeptember 18-án kezdik s ezt október 14-től 21-ig tartó megszakítással egész november közepéig folytatják, összesen 10 nagy támadást hajtanak végre az angolok s ezt a 10 nagy támadást hívják *flwdrwá őszi csaténak*. A flandriai őszi csatát az október 14-től 21-ig tartó szünet két részre osztja. Mindkét rész 5-5 angol támadásból áll. Az egyes nagy támadások napjai:

szeptember 20.,
szeptember 26.,
október 4.,
október 9.,
október 12., továbbá
október 22.,
október 26.,
október 30.,
november 6.,
november 10.

Az egyes támadások úgyszólván szünet nélkül követik egymást:

a szeptember 20-iki támadás tart szeptember 18-tól 25-ig, a szeptember 26-iki támadás tart szeptember 26-tól október 1-ig, az október 4-iki támadás tart október 4-től 7-ig, az október 9-iki támadás tart október 9-től 11-ig, az október 12-iki támadás tart október 12-től 14-ig;
az október 14-től október 21-ig tartó szünet után az október 22-iki támadás tart október 21-től 22-ig, az október 26-iki támadás tart október 23-tól 29-ig, az október 30-iki tá-

madás tart október 30-tól november 4-ig, a november 6-iki támadás tart november 6-tól 9-ig, a november 10-iki támadás tart november 10-től.

A flandriai őszi csatában fejlődik ki teljes tökélyre a német védelem. A németek ugyanis az eddigi harcokban azt tapasztalják, hogy az ellentámadással lekésnek, amióta az angolok közelfekvő támadási célt tűznek ki, mert az angolok az állásba való betörés után sietve berendezkednek az ellentámadás kellő fogadására és mert a német ellentámadó hadosztályok a tölcsermezőn át az angolok hatalmas és mindent elárasztó tüzérségi tüzében csak nehezen tudnak előrejutni.

A németek tehát most felállítják azt az elvet, hogy az állást védő hadosztályok lehetőleg önnönerejükből védjék meg az állást. Ezért megkísérlik az első vonalaikat erősebben megszállni s mögéje készülségi és tartalékszázlójukat helyeznek készenlétbe, hogy ezekkel azonnal ellenlökemet lenesen végrehajtani. Az állást megszálló csapatnak nem volt szabad visszavonulnia, hanem utolsó csepp vérig tartania kellett az állást. Ha az ellenségnek mégis sikerült volna az állásba betörnie, a tartalékszázlójuk rövid és heves tüzérségi tűz után ellenlökemmel verték ki az ellenséget, de mindenesetre legalább időt szerzett az ellentámadásra kiszemelt hadosztályoknak a beérkezésre és az ellentámadásra. Ezenkívül a tüzérségi megfigyelésre igen nagy gondot fordítottak. Az angolok a németeknek ez új védelmével szemben a szeptember 20. és 26-iki támadásaiknál csak jelentéktelen kisebb eredményt érnek el.

Az angolok most megsokszorozzák tüzérségüket és támadó gyalogságuk erejét. A túlerővel szemben a német első vonalak védelme gyengének bizonyul. A túlerő egyszerűen lerohanja őket s az első vonalak erősebb megszállása miatt csak a fogságba jutottak száma növekszik. Időt szerezniök nem sikerül az ellentámadó hadosztályok beérkezésére és az ellentámadás végrehajtására, mielőtt még az angolok az elfoglalt állásban a védelemre berendezkednének.

Október 4-én az angolok már 1-1½ km mélységbe törnek be újból a németek állásaiba s emellett a németek igen sok embert és anyagot vesztenek.

A németek ezért megváltoztatják újból Harcmódorukat. *Előteret* rendeznek be a tartani szándékolt saját állás előtt 500-1000 méter mélységben. Ezt az előteret, mely tulajdonkép nem más, mint a saját állások előtti tölcsermező, csak vékony előőrs-lepellel

s néhány géppuskával, tehát aránylag igen kis erővel szállják meg. Ezeknek az előtérben elhelyezett csapatoknak feladata az volt, hogy az ellenség támadását lehetőleg késleltessék, zavarják, hogy ilymódon időt szerezzenek a saját tüzérségnek az ellenséges támadás tüzzel való elárasztására, az ellentámadásra rendelt hadosztályoknak idejekorán való beérkezésére és az *ellenlökem* végrehajtására, még mielőtt a támadó az állásba betört, vagy az elfoglalt állásban védelemre berendezkedhetett volna. Minden állást megszálló hadosztály mögött lehetőleg volt egy ellenlökemre kiszemelt hadosztály, hogy azok az ellenlökemnél azonnal kéznél legyenek. Abban az esetben, ha az ellenlökem nem sikerült, akkor a magasabb parancsnokságok hátul levő tartalékai erős tüzérségi tűz által előkészített *tervszerű ellentámadással* kellett, hogy visszafoglalják az elvesztett állásokat.

A németeknek ez az új, Ludendorff nevéhez fűződő védelmi rendszere a további harcokban teljesen beválik. Az előtér berendezése folytán a német tüzérség időt nyer az előtérén áthaladó angol gyalogság összelövésére, úgyhogy az angolok az október 12-iki, azaz a nyolcadik nagy támadásuk után október 14-én rohamukat egyelőre be is szüntetik: de csak azért, hogy a tüzérséget, amennyire lehet, előretolják és hogy felváltás kimerült hadosztályaikat.

Október 22-én kezdődik azután a flandriai csata utolsó, de egyszersmind legvéresebb időszaka. Az angolok összesen még 5 nagy, egymásután következő rohamot hajtanak végre. Az angol tömegek a legnagyobb hősiességgel rohamoznak újból és újból a német tüzérség pokoli tüzen keresztül. Az eredmény azonban igen csekély. *Az új német védelmi rendszer bevált.*

A harcok november közepén elgyengülnek, november végén pedig a csata teljesen be is fejeződik. A rossz időjárás miatt a flandriai terepen mindenféle mozgás lehetetlenné vált.

A csata végén az angolok által elért eredmény 20-22 km széles alapvonalon 8-9 km mély terület. Az entente-nak tehát csak kis területen sikerült a német arcvonalat visszaszorítania. Nem sikerült azonban az áttörés és nem sikerült a flandriai tengerpartot, a tengeralattjáró hajók hadművelési alapját elfoglalni.

A francia hadvezetőség számára azonban az angoloknak sikerült időt szerezniük, hogy a francia hadseregben a fegyelmet és a rendet, valamint a támadókészséget újból helyreállítsák.

Az angolok vesztesége Churchill szerint 400.000 elesett, sebesült és fogságba került angol katona. Az angol haderő ember- és löveganyaga csaknem kimerült.

6. A laffaux-i vagy mint a franciák nevezik, a malmaison-i csata október 23-tól november 2-ig.

(Lásd 107. számú vázlat.)

Pétain tábornoknak, a francia hadsereg új főparancsnokának szándéka az volt, hogy mielőtt nagyobb hadműveleteket kezdene, a harceszközöket, különösen a tankokat és lövegeket szaporítja és hogy az amerikai csapatokat bevárja.¹ Sem a hadiipar nem készíthette el a harceszközöket, sem Amerika az emberanyagot nem szervezhette meg és képezhette ki harcképes hadsereggé 1918 tavasza előtt.

Ily hosszú ideig azonban Pétain tétlenkedni nem akart, hanem minden egyes részletében gondosan előkészített, korlátolt célú támadással a németekre minél nagyobb csapást szándékozott mérni. Ennél a támadásnál a támadási célt úgy állapította meg, hogy a gyalogság a saját tüzérség tűzkörletében maradjon. Főszólyt a meglepetésre helyezte. A támadásnak így feltétlenül sikerülnie kellett. Pétain ugyanis feltétlenül győzni akart, hogy a csapatok a győzelmi mámortól megittasodva, az Aisne-menti vereség után ismét önbizalomra tegyenek szert.

Pétainnek az első ilyenmű támadása az augusztus 20-iki verduni támadás volt, amellyel a németeket a Forges-patakig nyomta vissza és a francia nép csüggedt lelkébe ismét bátorságot és önbizalmat öntött. (Ismertetését lásd előbb.)

A második csapás azután, amelyet Pétain a németekre mér, a *laffaux-i csata*.

Vilmos német trónörökös hadseregcsoportjához tartozó 7. és 1. német hadsereg állásai nem igen voltak kedvezőknek mondhatók; Itt is úgy volt, mint a Siegfried-állás kivételével, a nyugati hadszínhelyen a legtöbb helyen. A védőállások nem ott húzódtak, ahol a védelemre a legelőnyösebb lett volna, hanem ott, ahol a harci helyzet következtében a német csapatok éppen meg-

¹ „Én az amerikaiakra és a tankokra várok” – monda Pétain 1917 szeptemberében Painlevé hadügyminiszternek. Kepington ezredes, angol katonai attasé előtt úgy nyilatkozott, hogy „a jelenlegi helyzet elővigyázatot és a legnagyobb türelmet kívánja meg”. Kühl: Der Weltkrieg 1914-18. II. kötet 133. 1.

állani kényszerültek. Ilyenformán az állások sok helyen lent a mélységben, a mocsaras, iszapos, vizenyős területen és nem az ezek mögött vonuló magaslatokon húzódtak. Ily, különösen kedvezőtlen állások voltak Flandriában, Artoisban és az Argonesban. Ilyen különösen kedvezőtlen állás volt Laffaux-nál is, ahol teljes derékszögben, egymásra merőlegesen tört meg a németek állása. Emellett a németek védelmi állása nem mindenütt a magaslaton, hanem a magaslatnak a franciák által könnyen megközelíthető túlsó északi lejtjén futott, amely meredeken és szakadékosan esett a mögötte húzódó Aillette vizenyős és mocsaras völgye felé. Ezt a völgyet az ellenség gázlövessel könnyen halált kilehelő „gáz-mocsárrá” változtathatta át. Ezenkívül a védőállás az új harcmodorhoz szükséges mélységgel sem rendelkezett. A védelem szempontjából legegyszerűbb lett volna a franciákat a magaslatról az Aisne-folyó mögé dobni. Ehhez azonban hiányzott a kellő erő. Ezért a másik módot lehetett volna választani és visszamenni önként az Aillette mögé. Ezt viszont nem akarták, mert a saját csapatra erkölcsileg nyomasztólag hatott volna.

Így tehát Pétain támadása a védelemre igen kedvezőtlen állásban találja a németeket.

A támadást Pétain gondos, körültekintő tüzérségi előkészítés után kezdi. Az október közepétől tartó tüzérségi tűz teljesen szétrombolja a laffaux-i sarkot. A gázlövés következtében az Aillette-völgy gáz-mocsárrá változik, amelyen át a közlekedés lehetetlenné vált. Ennek következtében a németek repülőkkal kísérlik meg élelemmel és lőszerrel ellátni az első vonalat.

Október 23-án reggel a 6. francia hadsereg három hadteste Maistre tábornok parancsnoksága alatt 1850 löveg és 67 tank oltalma alatt 10 (km szélességben két oldalról tör elő a laffaux-i szöglet ellen. A német ellenállás teljesen megtörik és október 25-ről 26-ra virradó éjjel a németek a Laffaux-sarokból az Oise-Aisne-csatorna mögé mennek vissza. Ennek következtében a németek állása a Chemin des Dames-on is tarthatatlanná vált. Ezt az állást is kiürítik tehát és a november 1-ről 2-re virradó éjjel az Aillette mögé mennek vissza.

A laffaux-i csatában a franciák az első nap 8000 foglyot ejtenek és sok löveget zsákmányolnak. A csata eredménye főleg az erkölcsi hatásban nyilvánult meg. A francia hadsereg támadókészségét teljes mértékben visszanyeri, viszont a Chemin des Dames elvesztése a németekre igen lesújtó hatással van.

7. Hadműveletek az orosz hadszínhely északi részén. Az orosz és az oláh fegyverszünet.

(Lásd 108. számú vázlat.)

A Kerenszki-féle támadásra a központi hatalmak a tarnopoli ellentámadással válaszoltak, amely győzelem a zaloscsei csatát eredményezte. Csaknem egész Galícia és Bukovina felszabadult. Moldva határán diadalmas csapatainknak azonban meg kellett állniuk, mert az oroszok az utakat és a vasutakat szétrombolták s az utánszállítás megakadt.

Ludendorff az összeköttetések helyreállítása után Bukovinából a Szerethen át délkeleti irányba, Moldvába akar betörni, hogy az orosz arcvonal déli részét és ezzel együtt az oláh hadsereget végérvényesen szétzúzza, továbbá, hogy Oláhországnak még el nem foglalt részeit is megszállja.

Az összeköttetések helyreállítása azonban hosszú ideig tartott. Közben kitört a nyugati hadszínhelyen a flandriai csata. A Moldvában való támadást tehát egyelőre el kellett ejteni.

Ludendorff azonban nem akarta, hogy Oroszország lélekzetéhez jusson. Oroszországgal végleg le akart számolni, hogy az esetben, ha a tengeralattjáró háború a kívánt békét nem hozná meg, akkor 1918-ban a nyugati hadszínhelyen szabad keze legyen a döntés kivívására.

A további támadás helyül Ludendorff Rigát választotta. A Rigánál vívandó győzelem siettette az orosz haderő szétzüllesztését és azonkívül a támadás iránya azt a látszatot keltette, mintha a németek Szentpétervárt akarnák elfoglalni. Ludendorff azonban a támadással nem akart túlmesszire előrenyomulni. Megelégedett a rigai hídfő elfoglalásával és így a védelmi állás nagyobb-mérvű megjavításával, ami csapatmegtakarítást is jelentett. Mindezekon kívül az elhatározását leginkább az a forró vágy befolyásolta, amely minden német szívében benne élt. Ez a vágy pedig Rigának, a régi német hanzavárosnak, Livland fővárosának és a németség központjának elfoglalása volt.

A hadműveletekre csak a galíciai német csapatokat lehetett felhasználni. Ezekkel erősítik meg a német 8. hadsereget, melynek parancsnoka Hutier tábornok volt.

A felvonulás augusztus végére fejeződött be. A 8. hadsereg ereje 11 gyalog- és 2 lovashadosztály volt.

Orosz részről a 8 hadosztály erős 12. orosz hadsereg, Parzski tábornok parancsnoksága alatt védelmezte a hídfőt.

A német 8. hadsereg nem arcban támadott a hídfőre, hanem szeptember 1-én kierőszakolta az üxküll-i hídfőtől keletre az átkelést a Dunán, mialatt kisebb erőkkel Rigánál és Friedrichstadt-nál tüntetett. A folyón való átkelés kierőszakolása után, szeptember 2-án azután keleti irányból támadt Rigára, hogy az oroszoknak északi irányba vezető visszavonulási útját elvágja. A német 8. hadsereg szeptember 3-án el is foglalta Rigát, de az oroszoknak sikerült még idejekorán visszavonulni. 9000 fogoly és 262 löveg a németek zsákmánya.

Ludendorff, hogy az orosz lélekzethez ne juthasson, most Jakobstadt elfoglalására ad parancsot. Ezenkívül a rigai tengeröböl uralása és a hadsereg balszárnyának biztosítása céljából a szárazföldi és tengeri haderőnek az ösel és Moon szigeteket kellett elfoglalnia, továbbá a Nagy Sund-ot az ellenséges hajóhad elől elzárnia.

Ezekre a hadműveletekre főképp Szentpétervár és Reval fenyegetése miatt volt szükség, még pedig azért, hogy a különben is forrongó fővárosra minél nagyobb nyomást lehessen gyakorolni.

A parancs értelmében szeptember 21. és 22-én a német 8. hadsereg elfoglalja Jakobstadt-ot. 5000 fogoly, 55 löveg a zsákmány.

Alapos előkészület, továbbá az aknamezőnek az ösel-sziget-höz vezető útból való eltávolítása után, október 11-én kezdődött a rigai tengeröböl szigeteinek a megszállása. A partraszálló hadtest Libauban hajózott be. Ereje a 42. gyaloghadosztály és egy kerékpárosdandár volt Käthen tábornok parancsnoksága alatt. A hadműveleteket azonban a 8. hadseregparancsnokság irányította.

A rigai öböl szigeteinek megszállása különben a 12. Isonzócsatához is kiváló tüntetés volt.

Október 16-án Ösel szigete, október 18-án Moon szigete, október 21-én pedig Dagö-sziget a németek birtokában van. 20.000 fogoly, 141 löveg a zsákmány.

Az orosz hadszínhelyen a Kerenszki-féle támadással kezdődő hadműveletek megpecsételik a orosz hadsereg sorsát. A folytonos vereségek az ellenállóképességtől végleg megfosztják.

Németország ezenkívül a propaganda eszközeivel is igyekszik Oroszország felbomlását siettetni. Az eddig Svájcban élő Leninnek lehetővé teszi az Oroszországba való hazatérést.

Lenin és Trocki befolyása következtében azután a bolsevizmus gyorsan elterjed Oroszországban. A hadsereget a bolsevizmus teljesen felbomlasztja. A fegyelem és az előjárói tekintély teljesen eltűnik. A hatalom a katonai tanácsok kezébe kerül. A tiszteket rangjuktól megfosztják, sokat meg is gyilkolnak.

November 7-én a bolsevizmus végleg felülkerekedik. Kereszki kormánya megbukik. Helyébe Lenin és Trocki tanácskormánya lép. Az új hadügyminiszter és a hadseregfőparancsnok Krilenko zászlós.

Krilenko első teendője a hadsereg teljes szétzüllesztése. Minden hatalom a legénység kezébe megy át. A rangjelzéseket megszüntetik. A parancsnokokat a legénység választja.

November 26-án Krilenko a német legfelsőbb hadvezetőségnek fegyverszünetet ajánl. November 28-án pedig az összes hadviselő államokat felszólítja, hogy kössenek „hódítás és hadikárpótlás nélküli békét”.

A fegyverszüneti tárgyalások december 3-án kezdődnek Breszt-Litovszkban, amit december 5-én alá is írnak január 18-iki lejáráttal. A fegyverszünet azonban hallgatólagosan is tovább tart, ha azt előbb fel nem mondják. A fegyverszünet tartama alatt az arcvonal változatlan marad.

Az oroszokkal megkötött fegyverszünet következtében az oláh hadsereg magára maradt. Ezért az oláh hadvezetőség szintén fegyverszünetet kér, amit december 9-én Foksániban meg is kötnek.

8. A 12. isonzói csata.

a) Helyzet és elhatározás.

1. Központi hatalmak.

Az osztrák-magyar haderőnek leginkább magyarokból álló csapatai az első öt Isonzó-csatában hősiessen kivédik az olaszok minden támadását. A Conrad-féle tiroli támadás kedvéért az Isonzó-arcvonalat meggyengítették, úgyhogy a 6. Isonzó-csatában az olaszok ha nem is törik át az Isonzó-arcvonalat, de igen nagy eredményt érnek el. Elfoglalják Görzöt. Tolmein kivételével átjutnak az Isonzón és sikerül felkapaszkodniuk a Doberdóra. Az

ezután következő 7., 8. és 9. Isonzó-csatában szintén eredményesen harcolnak az olaszok. Az Isonzó-arcvonal tehát reeseg-ropog. Félő, hogy az olaszok támadásai alatt összeomlik. Emellett a védekező osztrák-magyar hadsereg igen kedvezőtlen viszonyok között harcol. Födözéket ásni a Karszt szikláiban szinte lehetetlen. A kőszilánkoktól többen sebesülnek meg, mint az ellenség fegyvereinek lövedékeitől. Víz és fa nincs. Enélkül pedig a csapat nem élhet meg. Nemcsak a harc, hanem az ellátás is igen nehéz.

Conrad emez okok miatt már 1917 január havában az Olaszország elleni támadást javasolja Hindenburg-Ludendorffnak, a korlátlan tengeralattjáró háború mellett az 1917. évre elhatározott védelmi hadviselési mód helyett.

A német legfelsőbb hadvezetőség azonban Conrad tervét nem fogadja el, hanem megmarad a védelem és a korlátlan tengeralattjáró háború terve mellett.

A május 12-től június 6-ig tartó 10. Isonzó-csatában az olaszok a Doberdón újra tért nyernek. A Trieszt felé való áttérés és az osztrák-magyar Isonzó-arcvonal felsodrításának veszélye még fenyegetőbbé válik. Ezért Arz, az osztrák-magyar haderő vezérkarának főnöke, felveti az olaszok elleni támadás gondolatát, hogy az Isonzó-arcvonalat megerősítse. Június 27-én azonban megindult a Kerenszki-féle támadás. Emiatt azután Arznak az olaszok ellen való támadásról egyelőre le kell mondania.

Július végén, amikor a 11. Isonzó-csata előjelei mutatkoznak, Arz megint visszatér az olaszok elleni támadásra.

A helyzeten ugyanis másképp, mint támadással, segíteni nem lehetett. Az arcvonal másképp erőssé és szilárdná nem válhatott. Ha az osztrák-magyar csapatok visszavonulnának és így a védőállást hátrább választanák, ez tovább is a védelemre kedvezőtlen Karszton húzódnék és amellett az arcvonal meghosszabbodnék, annak védelmére tehát nagyobb erő kellene. Nem is számítva arról a nagy erkölcsi hátrányról, amellyel a visszavonulás járna. A védelmet így csak úgy lehetett megerősíteni, ha az új vonalat elől, a segélyforrásokban gazdag olasz mélyföldön választják, valamelyik természetes akadályul szolgáló olasz folyó, pld. a Tagliamentó mögött. Ebben az esetben nemcsak a védelmi állást lehetne kedvezőbb viszonyok között kiépíteni, hanem az olaszok Trieszttől is eltávolodnának, az arcvonal pedig megrövidülne és azt kevesebb erővel lehetne megszállni.

A támadáshoz azonban Arz véleménye szerint az osztrák-magyar csapatok egymagukban nem voltak elég erősek. Ezért Ludendorfftól Arz német csapatokat kér. Ludendorff eleinte erről hallani sem akar, mert mindenekelőtt az orosz hadszínhelyen akar tiszta helyzetet teremteni, mielőtt azt a flandriai csata megengedi. Ezért Ludendorff Oláhország teljes leverése céljából a Bukovinából a Szerethen át délkeleti irányba, Moldvába akar támadni. A német hadvezetőség azonban, amikor megtudja, hogy Cadorna újabb támadásának az Isonzó-arcvonal már nem tudna ellenállni, beleegyezik, hogy a rigai hadművelet befejezte után közös támadást kezdjenek az olaszok ellen.

A német legfelsőbb hadvezetőségnek ennél az elhatározásnál nem csekély szerepet játszott az a körülmény, hogy együttes hadművelet által a két állam közötti szövetségi viszony még erősebbé válik és ahogy Ausztria-Magyarországot ezzel a közös hadművelettel az esetleges különbékétől is vissza lehet tartani.

A tervezett támadásba azonban még IV. Károly király sem akart beleegyezni, aki német segítséget semmi áron sem akart elfogadni. Ehelyett II. Vilmos német császártól csak azt kérte, hogy az orosz hadszínhelyen német hadosztályokkal váltassa fel a támadáshoz szükséges osztrák-magyar hadosztályokat.

IV. Károly királynak ezt a magatartását az magyarázza, hogy éppen ezidő tájt folyt az Arrmand-Revertera-féle békekísérlet. Német csapatok részvétele esetén IV. Károly király biztosra vette, hogy az angolok és franciák is segíteni fogják az olaszokat. Ettől pedig a folyamatban lévő békekísérletet féltette.

Ezenkívül még Károly király presztízs-kérdésből sem akarta a németek segítségét kérni. Már eddig is elterjedt az a hit, hogy német segítség nélkül az osztrák-magyar csapatok győzni nem tudnak. A német segítséggel vívott győzelem bizonyára újból csak a német győzelmek számát szaporítaná, még ha az osztrák-magyar csapatok vívnák is azt ki.

Ezenkívül érzelmi szempont is közrejátszott. Károly király Olaszországot Ausztria ősi ellenségének tartotta és ezzel az ősi ellenséggel német segítség nélkül akart leszámolni.¹

¹ IV. Károly királynak 1917 augusztus 26-án kelt, II. Vilmos német császárhoz intézett levele. Kühl: Der Weltkrieg 1914-18. II. kötet 196. 1.

Ebben a tekintetben nemcsak IV. Károly király gondolkodott így.

„Az olasz háború Ausztria magánügye” – véli Krausz tábornok. „Ausztria-Magyarország győzelmét Olaszországban kell kivívni. Ez a gondolat éltette az osztrák-magyar hadvezetőséget” – mondja Arz tábornok. Kühl: Der Weltkrieg 1914-18. II. kötet 195. 1.

IV. Károlyyal szemben Arz a németeket azért kívánta segítséggel, mert elég ereje a támadáshoz nem volt, mert a német csapatok lököerejét többre becsülte az osztrák-magyar hadosztályokénál és mert a német hadosztályok tüzéségére, repülőire, lőszeres egyéb harceszközzel való felszerelésére szintén igen nagy szüksége volt. Ezeket pedig csakis a német csapatokkal együtt kaphatta meg.

IV. Károly királynak a kérését II. Vilmos császár nem teljesíti. Az olaszok ellen való támadásba azonban beleegyeznek.

IV. Károly király ezekután szintén belenyugszik a német csapatok segítségébe s így hosszas huza-vona után szeptember 8-án megszületik az olaszok megtámadására való elhatározás.

2. Az olaszok.

Az entente az 1917. évre azt tervezte, hogy az összes hadszínhelyeken egyidejűleg fog támadni. Cadorna azonban abban a hitben volt, hogy a központi hatalmak az 1917. évben Olaszország ellen fognak fordulni s ezért egymagában támadni nem akart. Szövetségeseitől erősítéseket kért. Szövetségesei a segítséget nem tudják megadni, mindössze azt állapították meg, hogy szükség esetén mely úton lehet legrövidebb idő alatt francia és angol hadosztályokat Cadorna segítségére küldeni. Cadorna ilyen módon az osztrák-magyar-német támadástól való félelmében egyelőre nem támad. A támadást csak később s akkor kezdi meg, amikor szövetségesei már az összes hadszínhelyen megkezdték a támadást és a központi hatalmak erejét lekötötték és azok támadásától már nem kell félnie.

Ali. Isonzó-csata után az olasz hadseregnek több mint a fele, összesen 41 hadosztály, az Isonzó-arcvonalon állott. A jobbszárnyon, a tenger és a Wippach-völgy között, a 3. hadsereg 13 gyaloghadosztállyal az aostai herceg parancsnoksága alatt harcolt. Tőle északra a Rombon-hegyig a 28 hadosztály erős 2. hadsereg Capello altábornagy alatt, a Karni alpesekben a karirithiai arcvonalon, arccal északnak, az osztrák-magyar 10. hadsereggel szemben az önálló XII. hadtest, a tiroli arcvonalon pedig a 4. és 1. olasz hadsereg állott. Cadorna all. Isonzó-csatában elért eredményt ki akarja bővíteni s ezért eleinte a támadást tovább akarja folytatni. A támadásnak szeptember közepén, majd végén kellett volna kezdődnie. És pedig a 2. hadseregnek a Trnova-i fennsík felé meg kellett volna kerülnie a Monte San Gábrielét és San

Danielét, hogy ily módon kerítse birtokába a Görzöt uraló magaslatoakat és hogy a támadás tovább folytatásában a 3. hadsereget is támogathassa.

Szeptember elejétől kezdve azonban Cadorna mind több és több hírt kap a tervezett osztrák-magyar támadásról, a német csapatok -segítségéről, a tervről, mely iszerint Flitsch-Tolmein között tervezik az áttörést és az áttörés pontos idejéről.

Ezért szeptember 18-án Cadorna támadási szándékát elejti és elhatározza, hogy a központi hatalmak támadását bevárja. Szeptember 21-én ezt az elhatározást szövetségeseinek tudomására hozza. Ezek Cadorna védelmi tervét rosszalják, mert egész az utolsó pillanatig nem hisznek az olaszok ellen való támadásban. Az olasz hadseregnél lévő 99 és a szállítás alatt álló 102 francia-angol közép- és nehéz löveget az entente vissza is rendeli, „mert ezeket támadásra és nem védelmi célra küldték!”

Cadorna elhatározása mellett azonban kitart.

b) *Osztrák-magyar hadműveleti terv.*

(Lásd 109. sz. vázlat.)

A tervezett hadműveletek célja az volt, hogy az olaszokat - még mielőtt azok újabb támadást kezdenének, - az Isonzó mentén húzódó hegységből a síkságra leszorítsák és ha lehet, a védőállást egész a Tagliamentóig előre vigyék. Ily módon az osztrák-magyar hadsereg főparancsnokság az Isonzó mentén húzódó védelmi állás helyett könnyebben és kevesebb csapattal védhető állást akart nyerni és azonkívül az olaszokat a Triesztre nézve nagyon is veszedelmes közelségből nagyobb távolságra akarta elszorítani.

Ezt a hadműveleti célt *áttöréssel* akarták elérni és pedig a Flitsch-Tolmein-St. Luzia-Selo-szakaszból.

Az áttörést *Below Ottó német tábornak* parancsnoksága alatt a 14. hadseregnek kellett végrehajtania.

A fő támadást a 14. hadsereg zömének,¹ összesen 9 hadosz-

¹ *Stein-csoport:* 1 osztrák-magyar és 3 német hadosztály (III. bajor hadtest Stein tábornok alatt, cs. és kir. 50. gyaloghadosztály, 12. német gyaloghadosztály, alpesi hadtest, 117. német gyaloghadosztály).

Berrer-csoport: 2 német hadosztály (LI. német hadtest Berrer tábornok alatt, a 200. és 26. német gyaloghadosztály).

Scotti-csoport: 1 osztrák-magyar és 1 német hadosztály (cs. és kir. XV. hadtest Scotti altábornagy alatt, az 5. német és a cs. és kir. 1. gyaloghadosztály).

Hadsereg tartalék: 1 osztrák-magyar gyaloghadosztály (cs. és kir. 13. gyaloghadosztály).

tálynak kellett végrehajtania. Ebből a célból a Krn-Tolmeinselo közötti területből Karfreit és a Kolowrat hegygerinc ellen kellett támadnia. Azután Cividale irányába a síkságra lekanyarodnia, a Boroevic-hadseregcsoporttal szemben *álló* olaszok oldalába támadnia és azokat észak felől felsodorítania kellett.

Kramz Alfréd gyalogsági tábornok *csoportjának*¹ összesen négy hadosztálynak, feladata a Rombon ellen előnyomulni és a főerő északi szárnyát fedezni. Feladata volt továbbá még az is, hogy Gemona és Tarcento-ra való előnyomulással az olasz karinthiai arcvonalat megingassa.

A lit. hadseregnek mindenek előtt a Bergogna-Cividale-Plava-vonalat kellett elérnie. Ha a viszonyok kedvezően alakulnának, akkor a 14. hadseregnek az olaszokat *lehetőleg a Tagliamentón túlra kellett visszaszorítania*,

Boroevic hadseregcsoportja Selo és az Adria tengerpart között húsz hadosztály erős volt és az 1. és 2. Isonzó-hadseregből alakult. *Feladata* az volt, hogy főképp tüntetéssel a Below-hadsereg déli oldalát biztosítsa. Ezért a kellő időpontban támadnia és az Isonzó mindkét partján húzódó magaslatokat elfoglalnia kellett.

A 10. hadseregnek a szemben álló erőket kellett lekötnie s ezért a főtámadással egyidejűleg a Raibli-tótól kezdve a Neveanyergen át kellett támadnia.

Tartalékul három hadosztályt² tartottak vissza (a 14. hadsereg tartalékával 4 hadosztály) készenlétbe a főtámadó csoport déli szárnya mögött.³

A hadműveletek vezetését IV. Károly király magának tartotta fenn.

A 14. hadsereg és a Boroevic-hadseregcsoport felett a délnyugati arcvonal parancsnoka, Jenő főherceg parancsnokolt.

¹ Krausz Alfréd gyalogsági tábornok csoportja: 3 osztrák-magyar és 1 német hadosztály (cs. és kir. I. hadtest Krausz gyalogsági tábornok alatt, cs. és kir. havasi gyopár hadosztály, cs. és kir. 22. lövészhadosztály, cs. és kir. 55. gyaloghadosztály, a német vadászhadosztály).

² 33., 29. és 4. gyaloghadosztályt.

³ Ez az erőcsoportosítás minket magyarokat különösen érdekel. A 12. Isonzó-csatáról eddig taegjelent összes munkák azt hirdetik, hogy az osztrák-magyar hadosztályok „*válogatott, hegységhez szokott osztrák német és német legénységből állottak*”. Ezzel szemben a valóság az, hogy a 14. hadsereg kötelékébe tartozó hat hadosztály közül három hadosztály, és pedig az 1., 50. és 55. hadosztály túlnyomórészen magyar volt. A főtartalék három hadosztályából a 33. hadosztály teljesen (100%-ig) magyar volt. Boroevió *fi* hadosztálya között 7 (magyar volt, és pedig a 35., 53., 20. honvéd, 63., 14., 17., 41. honvédhadosztály).

A 10. hadsereget Conrad hadseregcsoportjához¹ osztották be.

c) *Cadornának és alparancsnokainak terve.*² (110. sz. vázlat.)

Cadorna elhatározása szeptember 18-tól kezdve véglegesen a *védelem* volt.

Az 1. és 4. hadseregnek a Tirolból jövő támadást kellett kivédenie.

A kdrinthiai arcvonalom, ugyanez a feladat a XII. hadtest-nék jutott osztályrészlül.

A S-ik hadseregnek az Aostai herceg parancsnoksága alatt a tenger és Wippach között az esetleges támadást kellett feltartóztatnia. Ez a hadsereg a védelemhez következőképp tagozódott: 1-ső vonalban három hadtest, összesen 7 hadosztály, 2. vonalban mint tartalék Palmanova-nál 2 hadtest, összesen 6 hadosztály.

A 2. hadseregnek Capello tábornok íparancsnoksága alatt a Wippach-tól a Rombon-ig terjedő területet kellett megvédelmeznie. És pedig:

a Wippach-Auzza közötti területen

1-ső vonalban 4 hadtest = 14 hadosztály;

2-ik vonalban 1 hadtest mint tartalék = 2 hadosztály;

az Auzza-Rombon közötti területben

1-ső vonalban 3 hadtest = 5 hadosztály;

2-ik vonalban mint tartalék 2 hadosztály.

A 2. hadsereg főtartaléka 2 hadosztály, 1 lovas hadosztály és 2 csoport alpini Udine-Cividale-Carmons közötti területben. A 2-ik hadsereg csapatainak zöme tehát főképp a bainsizza-heiligeneist-i fennsíkon állott Monte San Gabriele és Auzza között.

Capello tábornok 9 hadosztályt tömörített össze. Auzzától északra a csapatok már ritkábban állottak.

Az olasz legfelsőbb *hadvezetőség rendelkezésiére álló tartalékok* nagyobb része a 3-ik hadsereg, – kisebb része pedig a 2-ik hadsereg mögött állott.

A 3-ik hadsereg mögött 60 zászlóalj, míg a 2. hadsereg mögött Cividale-Cormons-Canale-Görz közötti területben 39 zászlóalj állott.

¹ Conrad tábornagy hadseregcsoportja Péter Ferdinánd főherceg csoportjából, a 11. hadseregből, a XX. hadtestből és a 10. hadseregből állott.

² A rendelkezésre álló adatok meglehetősen hiányosak.

Október 24-én, a támadás napján, az Isonzó arcvonalon az olasz erők ezek alapján a következőképp voltak csoportosítva:
I-ső vonalban:

a tenger-Wippach között.....	92 zászlóalj,
Wippach-Monte San Gábiellé között.....	36 zászlóalj,
bezárólag Monte San Gábiellé – Log között.....	124 zászlóalj,
Log-Flitsch között.....	91 zászlóalj.

Összesen: 343 zászlóalj.

2-ik vonalban:

Cormons környékén.....	42 zászlóalj,
Canale környékén (ebből 6 zászlóalj az Isonzó jobb partján).....	24 zászlóalj,
Tolmein-Flitsch között.....	30 zászlóalj,

Összesen: 96 zászlóalj.

3-ik vonalban az olasz legfelsőbb hadvezetőség rendelkezésére:

a 3-ik hadsereg mögött.....	60 zászlóalj,
2-ik hadsereg mögött Cividale-Cor- mons-Canale-Görz között.....	9 zászlóalj.

Összesen: 99 zászlóalj.

A 2-ik hadsereg körletében állott tehát összesen 386 zászlóalj, 2430 löveg és 1134 aknavető.

A 3-ik hadsereg körletében 152 zászlóalj, 1196 löveg és körülbelül 700 aknavető volt.

Cadorna a központi hatalmak támadását szeptember végére, október elejére várta.

Október elején mind több és több hírt kap az olasz legfelsőbb hadvezetőség hírszerző osztálya a készülő támadásról. Eme hírek szerint a támadás célja a Bainsizzai fensík visszafoglalása lett volna.

Október 13-án arról értesül Cadorna, hogy a támadás október 16-20-ika között fog kezdődni. A támadást rendesen előjelző jeleket (új ütegek, új üteg- és aknavető-állások, fokozottabb forgalom, útleplezés stb.) az olasz hírszerző szolgálat nem tud megállapítani.

Október 17-én az olasz hírszerzés erős csapateltolódásokat állapít meg Flitsch és Tolmein között.

Október 20-án az olaszokhoz átszökött cseh tartalékos tisztek elárulják Cadornának a Tolmeinon át tervezett támadást.

Október 21-én két áruló oláh szökevény tartalékos tiszt arról értesíti Cadornát, hogy Flitsch és Selo között (Tolmein-től délre) főerő vei Tolmeinon át tervezik a támadást.

Más hírek és jelek viszont arról beszélnek, hogy a támadás a Bainsizzai fensíkon fog bekövetkezni.

Sok hír és jel megint azt gyanítottatta, hogy a támadás egész a tengerig fog terjedni.

E hírek alapján Cadorna arra a meggyőződésre jutott, hogy a támadással az egész, – azaz a tengertől Flitschig terjedő szakaszon kell számítania.

Az alparancsnokok közül Capello tábornok, – a 2-ik hadsereg parancsnoka – nem értett egyet Cadornának tisztán védelmi tervével. Capello szándéka az volt, hogy a Bainsizzai fensíkon támad és annak ellenére, hogy Cadorna többször felhívta figyelmét a tolmeini hídfőből fenyegető veszedelemre, egész figyelmét a tervezett támadásnak előkészítésére fordította. Így elhanyagolta balszárnyán a védelmi állások kiépítését, bár csapatai itt is elegendő számban voltak.

Azonkívül még Capello egyik alparancsnokának, a 2-ik hadsereg déli szárnyát vezénylő Badoglio tábornoknak is meg voltak a maga támadó tervei.

Ezek következménye volt azután az, hogy az olaszok balszárnyán a védelmi állás aránylag a leggyengébb volt.

d) *Az áttörés terve.* (111. sz. vázlat.)

Feladat.

Az áttöréshez a 14- hadsereg főttámadó csoportjétâik, amint tudjuk, *feladata* mindenk előtt az volt (lásd előbb a hadműveleti tervet), hogy a Krn-Tolmein-Selo között áttörve, Karfreit és a Kolowrat hegygerincen át Cividale irányában támadjon és a Bergogna-Cividale-Plava-vonalat érje el.

Főtámadó csoport feladata.

Eme feladatának megoldása végett Below tábornok a főttámadó csoportnak mindenk előtt azt a *feladatot* adja, hogy a Karfreit-Tolmein-Selo-Cividale-Monte-Juanes közti hatalmas hegytömböt gyors támdással foglalja el. Először azonban termé-

szetesen az ellenséges védőállást Krn-Dolje-Selo között át kellett törnie.

Eme célból:

a Stein tábornok csoportjának a következőkép kellett a támadáshoz gyülekeznie:

a cs. és kir. 50. hadosztály a Krn és Dölje közötti területben; -

a német 12. hadosztály és a német alpesi hadtest Tolmeintól közvetlen nyugatra az Isonzó mindkét partján.

Közvetlenül e két utóbbi mögött 2-ik vonalban a német 117. hadosztály.

Feladat az volt, hogy a csoport Karfreitot és a Monte-Matajur-t foglalja el, hogy a Natisone völgyben vezető utat és az Iderško-ból Luico-n át Civalaléba vezető kocsizható utat birtokába ejtse;

a Berrer tábornok csoportjának a német 200. hadosztállyal a St-Lucia körüli területből, mögötte a német 5. hadosztállyal;

a Scotti altábornagy csoportjának pedig a cs. és kir. 1. hadosztállyal Selo-nál, a német 26-ik hadosztállyal pedig közvetlenül a Berrer-csoport 5-ik hadosztálya mögött kellett a támadáshoz készenlétbe helyezkednie.

A Berrer- és Scotti-cspportok feladata azután az volt, hogy a Stein-csoporthoz csatlakozva, a Monte Santé Martino, Monte Hum és a Globocak hegyekre nyomuljon elő.

Hadseregpartalék a cs. és kir. 13. hadosztály az Idriá völgyben Tribusanál.

Krausz altábornagy csoportjának, imint tudjuk, (lásd előbb hadműveleti terv) *feladata* az volt, hogy a főtámadó csoport északi oldalát biztosítsa és hogy a 10. hadsereg arcvonala előtt a karinthiai olasz arcvonalat sodrítsa fel. E célból mindenek előtt Flitsch-et, valamint a Stol-t kellett elfoglalnia.

Eme feladatának megoldását Krausz altábornagy következőkép tervezte:

a főtámadást Flitsch és a Rombon hegység sziklafalai között lent a völgyben a cs. és kir. 22. lövészadosztálynak kellett végrehajtania. A 22. lövészadosztálynak eme célból 3 gyalogezredet kellett egymás mögött felfejlődtetnie, hogy ezek az előnyomulás alatt egymást váltakozva felváltsák és hogy ily módon a támadás szakadatlanul és egyhuzamban előrehaladhasson.

Emez ezredeket egy császárvadász és egy császárlövész zászlóaljából álló csoportnak kellett követnie, amely csoport feladata az volt, hogy Saga elérése után a Stol hegygerincet mássza meg és azt foglalja el.

E csoportot a cs. és kir. havasi gyopár hadosztály hat zászlóaljának kellett követni ama feladattal, hogy Saga elérése után Resiutta irányába a Fella völgyben törjön elő a hadsereg északi szárnyának biztosítása céljából és hogy a saját 10. hadsereg előtt álló olasz erőket hátbatámadja.

A havasi gyopár hadosztály 4 zászlóaljának a Rombon hegyre kellett támadnia és a 2000 méternél is magasabb hegygerincet elfoglalnia, hogy ílymódon a 10. hadseregnek a Raibli-tótól a Nevea-nyereg ellen irányuló támadását elősegítse.

A főáttörő csoportot képező 22. lövészhadosztály balszárnyát a Flitsch-től délre húzódó olasa állások elgázosításával kellett biztosítani.

A cs. és kir. 55. hadosztálynak a flitsch-i medencétől délre a Vrsic-Vrata hegygerincen kellett az olasz állásokat áttörnie, aztán pedig Karfreit-on át a Stol hegyhátra előretörnie.

Tartalék a 14. hadseregpáncsnokságtól átengedett német vadászadosztály a jobbszárny mögött.

A 2. Isonzó-hadsereg jobbszárnyának a 14. hadsereg támadását olyképp kellett támogatnia, hogy az, Isonzó nyugati partját Konstanievica-Canale irányban elfoglalja és a sel o-doblar-i kocsizható utat szabaddá teszi.

Ha a 14. hadsereg első célját elérte, azaz a Karfreit-Tóiméin-Selo-Civiale-Monte-Juanes között fekvő hegytömböt elfoglalta, akkor a következő cél a Monte-Juanes-nak (1168 m) és a Monte-Madlessana-nak a Natisone-völgytől közvetlen nyugatra hosszan előnyomuló hegyhátjának elfoglalása volt, amely hegyeken újabb erős (és egyszersmind a hegységben az utolsó) olasz ellentállásra számítottak.

E hegységek megtámadásánál a 14. hadsereg balszárnyának Cividale-ra kellett támadnia és a balszárny e támadását a 2. Isonzó-hadseregnek egyidejű előnyomulással kellett megkönynyíteni. Krausz altábornagy csoportjának pedig eme utolsó olasz védelmi állást északról és északnyugatról kellett átkarolnia olyképpen, hogy a Monte-Maggiore-Mt. le Zuffine-Mt.-Carnizza és Robedisce-n át támad. Az (összes tartalékokat e támadásnál a jobbszárny mögött tervezték.

Különben, Hogy az olaszoknak minden újabb ellenállását és újabb védelmi állásoknak a berendezését, már előre lehetlenné tegyék, a támadó csapatoknak *nappal és éjszaka folytonosan és akadálytalanul* az olaszok után kellett nyomulniok és ha őket utólérték, azonnal meg is támadniok. Az olaszoknak tehát nyugtot egy pillanatra sem volt szabad találniok, mert ennek a nappal és éjjel folytonosan és szakadatlanul tartó üldözésnek a hegyekből le a síkságra és tovább a síkságon is egész a Tagliamentóig, állandóan tovább kellett volna tartania. Sőt Below és Krausz tábornokok még a Tagliamentón túl is üldözni akartak.

Ugyancsak eme célból, azaz hogy az olaszoknak minden újabb védelmi állás elfoglalására irányuló törekvését lehetőleg már csirájában-el lehessen fojtani, a tűzérés gyors előrehozatalára is igen nagy súlyt kellett helyezni. E célból a kocsizható utakat kellett mielőbb birtokba ejteni. A 14. hadseregnél a tűzérés felvonulását a hadsereg tűzértábornoka szabályozta. Az összes tűzérést hadosztálycsoportokba osztották, kivéve a lapospályájú lövegeket, amelyek a hadseregtűzérést alkották. Az ütegeknek; eleinte állásaikból egész lőtávolságuk [határáig kellett a támadást támogatniok. Ha a támadás azután már annyira előrehaladt, hogy a tűzérégi támogatás lehetlenné vált, akkor a gyaloghadosztályok[^] csak egy-egy hat ütegből álló hegyi tűzerezrednek kellett követnie, míg a többi tűzérés a Kolowrat-hegység lábánál gyülekezett. Az idersko-ronzina-i kocsizható út elfoglalása után a tábori tűzérésnek és a hadosztály-nehéz-tűzérésnek kellett a hadosztályokat követniök. A többi tűzérés hadseregtűzéréssé változott volna át, amellet azonban az autós nehéz-tűzérést mielőbb előre akarták vonni a Montejuanes elleni támadáshoz a Natisone völgyébe. A közép és a nehéz aknavetők egyelőre állásaikban maradtak volna.

A támadás megindítását október '22-re tervezték.

e) *Felvonulás, a támadás előkészítése.*

(Lásd 113. sz. vázlat.)

Az olaszok elleni támadásnak elhatározása után a hadműveleti terv alapján azonnal az előkészületekhez kellett fogni. *Ezek az előkészületek OJ lehető legrövidebb idő alatt kellett, hogy befejeződjenek.* Ezt kívánta a siker érdekében nemcsak a meg-

lepetésre való törekvés, hanem a közelgő tél is, amely a magas hegységben való hadműveleteket feltétlenül igen nagy mértékben megnehezítette volna. Az előkészületeknek pedig igen sok irányúaknak kellett lenniök.

Nemcsak a csapatokat kellett a támadási terv értelmében a megfelelő helyeken idejekorán készenlétbe helyezni, hanem a hegyi háborúnak megfelelően különleges, hegyi felszereléssel is el kellett őket látni. A támadás sikerét anyagilag is feltétlenül biztosítani kellett. A támadáshoz nagyszámú tüzérséget, rengeteg lőszert, műszaki csapatot, munkaerőt, műszaki és építőanyagot, összekötő (távbeszélő, távíró, tábori posta) személyzetet és anyagot kellett felhalmozni. Idejekorán gondoskodni kellett az élelmezésről, egészségügyi anyagról, ruházatról, felszerelésről, hadtápszolgálatról, megfelelő számú vasúti anyagról és személyzetről, autóról, lóról, járműről. A hátországokban különféle hatóságokat kellett szervezni a támadás gyorsabb és sikerebb lebonyolítása érdekében.

Ezek a nagyarányú és sokoldalú előkészületek annál is inkább óriási munkát róttak a vezetőkre, mert ezeket, már azért is minél hamarabb be kellett fejezni, mert a magas hegységben a siker kivívásában, a győzelem megteremtésében az ellenség meglepetésének még sokkal nagyobb szerepe van, mint a síkságon.

Az ellenség meglepetésére való törekvés legelső feltétele pedig az volt, hogy a támadási irány lehetőleg az utolsó pillanatra az olaszok előtt rejtve maradjon.

Ebből a célból kifolyólag az ellenséget meg akarták tévesztetni olyképpen, hogy a német alpesi hadtest átmenetileg a tiroli arcvonalon tűnt fel, ahol épp ezidőtájt a Brenta-völgyben, Carzano-nál (szeptember 18.) a harc hirtelen fellángolt. A németországi szállítmányokat főképp a Brenner-hágón át irányították. Bozenben egy német szikratávíróállomást állítottak fel.

A tengerparton az 1. Isonzó-hadseregnél szintén német csapatok jelentek meg. Hadiflottánk pedig a tengeri aknákat kezdte felszedni, úgy tűnt fel mind e tevékenység, mintha nagy eseményeknek volna előhírnöke.

Különös gondot fordítottak továbbá arra is, hogy a támadó hadsereg felvonulása az ellenséges felderítés elől rejtve folyék le.

Ezt a célt szolgálta, hogy legelőször a támadó tüzérséget lövegeivel és aknavetőivel vonultatták fel, amikor a támadásra hivatott 14. hadsereg Krainburgban, az osztrák-magyar I. hadtest pedig Kronauban megalakult.

A tüzérségi szállítmányok után a támadó csapatok anyagi felkészültségéről kellett gondoskodni. Eme szállítmányoknál nem csupán arra kellett gondolni, hogy a lőszer, élelem és a támadáshoz szükséges eszközök és felszerelés idejekorán rendelkezésre álljon, hanem, hogy sikerült áttörés esetén a támadás továbbvitele is lehetséges legyen. A parancsnokságok, törzsek, hatóságok és a támadást előkészítő szervek felállítása, valamint a tüzérség előreszállítása után az intézetek és vonatok megszervezéséhez szükséges járművek és lovak tömegeit, lőszer, élelmi, egészségügyi, műszaki anyagot stb. kellett szállítani. És csak ezután kezdődhetett meg a hadosztályok szállítása. Ily módon azután a hátsó területen, a krainburgi és a laibachi medencében, Tarvisnál és Kronaunál a telepek, raktárak és vasúti berendezések tömegeit kellett létesíteni és felállítani.

A szűk völgyek miatt azonban mindezeket a völgyekben felállítani nem lehetett, úgyhogy sokhelyütt nem maradt más hátra, mint a lőszer közvetlen az utak mellett ponyva alá felhalmozni, ahonnan azután a hadtestek maguk szállították tovább. A természetlen országrész a csapatoknak semmi élelmet nem nyújtott. Mindent a hátsó országrészből kellett szállítani. A csapatok elhelyezése nagyon szükségzerű volt. Különösen a lovak szenvedtek sokat, mert még a lótelepeket és kórházakat is a szabad ég alatt kellett felállítani, sátrakban igen nagy hiány volt. A csapatok nagyrészt is hegyi felszereléssel itt kellett ellátni, ami a szállítmányok számát szintén növelte.

Nem csoda tehát, hogy a rendelkezésre álló idő rövidege és az eszközök korlátoltsága miatt nagyon sok igény teljesítéséről le kellett mondani és hogy a hadvezetőségek mindenkélettől a támadásra szánt 14. hadsereget és az I. hadtestet akarták csupán lehetőleg jól felszerelni, míg a 2. Isonzó-hadsereget csak úgy, hogy a támadáshoz csatlakozhassák. Az I. Isonzó-hadsereg egyelőre nem kaphatott semmit. Conrad csoportja és a 10. hadsereg pedig nemcsak hogy nem kapott semmit, hanem azonkívül még csapatainak és felszerelésének egy részét át is kellett a támadóknak adnia.

A szállítmányokra öt vasútvonal állott rendelkezésre: 1. a Tauern-vasút, 2. a Rudolf-vasút, 3. a Délivasút, 4. az Alsókrainai vasút és 5. a Pustertal-i vasút. Ezenkívül megtévesztő szállítmányok irányítására felhasználták még a nyugati vasutat (Westbahn), az Arlberg- és Brenner-vasutat is.

A vasútvonalak közül azonban csak egy vasútvonal vezetett egészen az áttöréshez kiszemelt arcvonallal részhez és pedig: Tolmein-nál. Ennek a vasútvonalnak a teljesítőképessége sem volt különben nagy, de ez még azáltal is lényegesen csökkent, hogy 20 km-re az arcvonal mögött a hosszú wochein-i alagúton vezetett keresztül és hogy a kirakás közvetlenül! az arcvonal mögött természetesen lehetetlen volt.

Ettől a vasútvonaltól eltekintve különben a felvonulási körlet kirakódó állomásai Flitsch-től 40 km-re, Tolmeintól pedig 60 km távolra voltak. Miután az élelem-, lőszer- és egyéb hadianyagszállítmányokat ily módon egyedül autókkal nem lehetett volna idejekorán előreszállítani, tábori vasutakat kellett építeni, így építettek 6 nap alatt Bischoflack és a Kircheim-i nyeregűl keletre fekvő Hotaule között egy tábori lóvasutat, továbbá 5 hét alatt szakadó esőben Loitsch-tól Idria-ig egy motoros tábori vasutat.

Az autókkal és kocsikkal járható út sem volt sok s emellett ezek többhelyütt meredek, továbbá oly keskenyek voltak, hogy a járművek egymásnak nem térhettek ki. Ez a körülmény viszont a szállítmányok irányításának a legapróbb részletekig való szabályozását kívánta meg. Az autókon való előrejutást még az is igen nagy mértékben megnehezítette, hogy az október közepén kezdődő tartós esőzés az utakat csakhamar feneketlen sártengerré változtatta át, melyek kijavítása ismét rengeteg munkaerőt és igen sok időt emésztett fel.

A teljesítményekről különben a következő számadatok adnak megközelítő képet:

A támadáshoz a tüzérséget 1508 löveggel, 420 közép és nehéz aknavetővel szaporították, aminek elszállításához 500 szántengelyes vasúti vonatra volt szükség (1 négylöveges ütegre 1 szántengelyes vonatot számítva). Csupán az osztrák-magyar tüzérség szállítandó lőszer mennyisége 1,000.000 Jövés volt. Ebből a támadó csapatoknál a tábori lövegekre 1000, a nehéz tarackokra 800, a 10.4 cm-es ágyúkra 500, a 30.5 cm-es mozsarakra

200 lövés jutott (az 1. és 2. Isonzó-hadsereg nem támadó része 14 ½ -ével kevesebb). A löszerszállításhoz 60 hatvantengelyes vonatra volt szükség. Jenő főherceg arcvonala kb. 68.000, Conrad hadseregcsoportja 16.000 lovat kapott, amit 400 száztengelyes vontát szállított a felvonulási körletbe. Az autók úrtartalmát Jenő főhercegnél 3200 t-ról 6000 t-ra emelték fel.

A felvonuláshoz szükség volt összesen 100.000 vasúti kocsi-ra, azaz a Monarchia egész kocsikészletének $\frac{1}{3}$ -ára. Tisztán a felvonulásra 2500 vasúti vonat volt szükséges, amelyből a hadosztályok felvonulására 550 vonat, utánszállításra 800 vonat, a védőállásban lévő csapatok mindennapi ellátására 900 vonat, a többi különleges szükségletekre 250 vonat esik

A felvonulás kb. 30 napig tartott. Napi vonatteljesítmény 80 katonavonat s emellett még a szükséges polgári stb. vonatokat számítva, napi 100 vonat volt.

Ezt a teljesítményt érdekes összehasonlítani a világháború elején Oroszország elleni felvonulásunkkal, amikor is 7 vasútvonalon (itt 5 volt) a napi teljesítmény 120 katonai vonat volt és a civilforgalom teljesen be volt szüntetve. Az 1917. évi felvonulásnál tehát átlag 1 vasútvonalra esik 20 vonat, 1914-ben pedig 17 vonat esett.

Természetesen ily nagyarányú munkálkodásnál rengeteg sűrűlőds is keletkezett, aminek következtében többféle nehézség állott elő. Így például az I. hadtest a tüzéséget csak a 14. hadsereg, azaz a német tüzéségi szállítmányok után kaphatta meg. Előfordult, hogy a többi arcvonalrészekről nem a legjobb tüzéségi anyagot küldték a támadáshoz, hanem „a minden szentnek maga felé hajlik a keze” elvénél fogva ezt a saját maguk részére tartották meg. Előfordult továbbá, hogy a csapatokat a többi hadszínhelyről még a nyári zsavolyoltozetben küldték a hegyek közé, mert idő már nem volt a ruházat kicserélésére. Ennek a következménye azután az volt, hogy az osztrák-magyar csapatok egy része nyári zsavolyruhában haladt át a hóval borított hegyeken és nyergeken és így is éj jelezett. Előfordult az is, hogy a szállítmányok eltévedtek a tömeges nagyarányú forgalomnál. A nagyarányú szállításoknak és a vasút túlterhelésének következménye volt az is, hogy a gázlőszert csak október 17-én lehetett Budapestről elküldeni. Ugyancsak eme ok miatt az osztrák-magyar repülőosztagok is késve érkeztek meg Krausz gyalogsági tábornok áttörő csoport-

jához, úgyhogy a német repülőik már teljes működésben voltak. amidőn a mieink megérkeztek. Megérkezés után pedig a rossz időjárás miatt nem tudtak repülni

f) Események. (112. és 114. vázlatok.)

A támadás kezdetét október 22-ről 24-re kellett elhalasztani, mert az előkészületeket nem lehetett befejezni a rossz időjárás miatt keletkezett sűrűlódások és nehézségek miatt. Ily előzmények után köszöntött be a támadás kezdetének nagy napja: október 24-ike.

Csöpögős, szitáló-esős és ködpárától telített, sötét éj volt, amidőn hajnali 2 órakor az osztrák-magyar és német lövegek és aknavetők megkezdték a gázlövést az olasz állásokra, ütegekre és táborhelyekre. A nedves levegő a gáz hatását még jobban fokozta.

Reggel 9 órakor az összes lövegek – a legnagyobb űrmérettől a legkisebbig – megkezdik az olasz árkoknak, akadályoknak, a tartalékok valószínű felállítási helyének, de különösen a roham elhárító – nagyjából kavernákban beépített – olasz lövegeknek tervszerű lövetését.

Két óra hosszat tart ez a romboló tűz. – Nyolc és kilenc óra között felemelkedik a gyalogság az egész vonalon s megindul a gyalogsági roham.

Az idő mind rosszabbá és rosszabbá válik. Erős szél száguld a bérceken és a völgyeken át. Az eső az ég csatornáin erősen szakad. Fönt a hegyekben pedig hózivatar dühöng. Emellett lent a völgyekben erős köd is uralkodik.

A völgyekben Flitschnél és Tolmeinnél az ellenséges arcvonulat csapataink csakhamar áttörik. A német 12. hadosztály – miként az olasz hivatalos jelentés is mondja – az olasz 19-ik hadosztályt egyszerűen elnyeli. Még pedig olyan alaposan elnyeli, hogy sorsáról előljáró parancsnokságának hírt sem tud adni, úgyhogy az itt parancsnokoló Badoglio tábornok délután 4 óráig a hadosztály sorsáról semmit sem tud s hosszú ideig abban a hitben van, hogy elől a harc vonalba látszólagos nyugalom uralkodik. Igen érdekes esemény volt, amikor reggel 8 órakor a Kolowrat-hegység olasz védői a karfreiti úton Tolmein felől egy hosszú menetoszlopot pillantanak meg. Ez a menetoszlop már a Karfreit felé menetelő német 12. hadosztály volt. Az olaszok beszállított hadifoglyoknak nézték.

A völgyekben való sikeres áttörés után a 12. hadosztály estig Karfreiton túl Creda falut, a 22. lövészadosztály pedig Sagát éri el. A 12. német hadosztálynak Karfreiton túl való előnyomulása következtében a Krn védői, melyekkel az 50-ik hadosztály csapatai egész napon át elkeseredett harcokban állottak, menthetetlenül el voltak fogva. Valóban csak kis rész tudott belőlük megmenekülni. A foglyok között 1 hadosztály-, 1 dandár- és 4 ezredparancsnok volt,

A hegységben támadó csapatok – miként azt várni is lehetett -, ámbár a küzdelem oroszlánrésze rajok esett, nem tudták ily nagy területnyereséget felmutatni. A Rombon-hegyre támadó salzburgi gyalog- és császárvadászzászlóaljok egy lépést sem tudnak előre jutni, a magyar 55. hadosztály azonban elfoglalja az 1897 méter magas Vrsic-hegyet. Ugyanígy az ugyancsak magyar 50-ik hadosztály a kedvezőtlen időjárás ellenére a 2245 méter magas Km-t foglalja el s még estig az Isonzóig nyomul elő a hegyeken át. A 14. hadsereg déli szárnya, bár itt aránylag sokkal alacsonyabb hegyek voltak, szintén megoldja az e napra kitűzött feladatát. Itt a magyar 1. hadosztály a Globocak-ot foglalja el.

A 2. Isonzó-hadsereg szintén támadott. Támadása azonban nem tudott előrejutni. Egyedül a magyar 20. honvédhadosztály tudta elfoglalni a szeptember elején olasz kézbe került Monte San Gabriele-t.

Az estig elért helyzetet különben a vázlat mutatja.

Az áttörés tehát mindkét áttörő csapatnál sikerült!

A következő napokban mind Below, mind Krausz tábornokok arra törekedtek, hogy titkos céljukat megvalósítsák. Ez a titkos cél pedig – miként tudjuk – az volt, hogy a Eadsereg főparancsnokság korlátolt célkitűzése ellenére a támadást egyhuzamban, ne csak a hegység lábáig, avagy legfeljebb csupán a Tagliamentoig folytassák, hanem éjt-napot egygé tevő szakadatlan és gyors előnyomulással a Tagliamento nyugati partját lehetőleg még az olaszok előtt ériék el. Erre pedig azért törekedtek, hogy ily módon a Tagliamento átjáróit hatalmukba kerítve, az olaszok visszavonulását megakadályozzák. Ha ez sikerül, az Isonzó arcvonalon álló olasz hadseregek megsemmisültek.

Krausz Alfréd gyalogsági tábornok ennek megfelelően mindkét oldal felé bekanyarítja az áttörő csapatokat, hogy északon a Rombon-t. délen pedig a Krn és a Stol hegytömböket ejtse birtokába s így az előző nap tört rést kiszélesítse. Ezért még Flitschnél

1 zászlóalj észak felé kanyarodik el, hogy a Rombon-t megmászva ennek védőit oldalba és hátba támadja. Éjfélig tartott, míg feladatukat megoldották.

Saga elérése után 2 zászlóalj dél felé kanyarodott, a havasi gyopár-ezred pedig a terv szerint Resiutta felé nyomult elő. 26-án hajnalban a Stol hegygerince már a mienk. A havasi gyopár-ezred előnyomulása következtében pedig meginog az olaszok karinthiai arcvonala, miután csapataink 28-án már a Resiutta-Gemonavonaltól közvetlen keletre állanak. 29-én a Krabotin parancsnoksága alatt álló 10. (hadsereg is megkezdte a támadást. Az olasz 2. hadsereg északi szárnya csaknem teljesen {megsemmisült.

Krausz gyalogsági tábornok déli csoportja a Stol elfoglalása után hasonló gyors irammal tör elő s 29-én már Tarcento is kezükbe jut. E csoporthoz csatlakozik az 50-ik magyar hadosztály is.

A hadosztályok azonban nem állanak meg. Amíg a 22-ik iövészhadosztálynak a megerősített Gemoná-t kellett elfoglalnia s északra az összeköttetést a havasi gyopár-hadosztállyal helyreállítania, addig az 50. és 55-ik hadosztálynak az előnyomulást a Tagliamento-n túlra kellett folytatnia és a hidakat elfoglalnia.

Below tábornok áttörőcsoportja szintén hihetetlen gyorsasággal szélesíti ki a 24-én tört rést. A 12. német hadosztály már 24-én több osztagot különít ki a (Monte-Matajur elfoglalására. Ez sikerült is még 25-én hajnalban az egyik századnak, úgyhogy 26-án az egész Matajur és Kolowrat hegyvonulatot már Below csapatai tapossák, 27-én pedig Below katonái bevonulnak az égő és a már a velencei síkságon fekvő Cividale-ba. Következő nap, október 28-án Below csapatai már Friaul fővárosát, Cadorna székhelyét: Udinét foglalják el, azután pedig nyomulnak tovább a Tagliamento felé, amit már 29-én el is érnek.

Ez a győzelmes és a 2-ikolasz hadsereget teljesen megsemmisítő előnyomulás közben Berrer tábornok, az LI. német hadtest parancsnoka, Udine előtt hősi halált hal. Helyét Hofacker tábornok foglalja el.

Október 27-én, azaz ugyanaznap, amidőn Below csapatai Cividale-t elfoglalják, 72 órai heves harcok árán Henriques gyalogsági tábornok parancsnoksága alatt a 2. Isonzó-hadseregnek is sikerül a Bainsizzai fennsíkot az olaszoktól végleg elfoglalni és az Isonzót elérni. Ugyanekkor pedig a Comeni fennsíkon az 1. Isonzó-hadseregnél a nagyváradi 17. magyar hadosztály a fontos Fajti Hrib-magaslatot foglalja el. A 12. Isonzó-csata alatt e

napig a legnagyobb és úgyszólván a (legszebb eredmény, amit az 1. Isonzó-hadsereg felmutat.

Mialatt Below csapati Udine felé nyomulnak elő, az október 27-ről 28-ra virradó, esőfelhőktől koromsötét éjszakán, a 2-ik Isonzó-hadsereg elragadja az olaszok görzi állásának északi sarkpillérjét, a Korada-magaslatot Plava mellett. Ezzel megbomlik és összeroppan az olasz ellentállás a Wippach mindkét oldalán is s a károlyvárosi horvátok Görz városában kitűzik ezredük zászlaját, Görz és Gradiska között pedig az Isonzó partján Mocsáry őrnagy parancsnoksága alatt a dunántúli magyar vadászok vetik meg lábukat. Október 29-én az 1. Isonzó-hadsereg is Wurm vezérezredes parancsnoksága alatt részeivel eléri és át is lépi az olasz határt.

A nagy sikert látva, a legfelsőbb vezetés sem akar már a Tagliamentonál megállni.

Október 27-én Jenő főherceg, a délnyugati arcvonalt parancsnoka a következőket rendeli: „Codroipo-tól nyugatra fekvő Tagliamento átjáróinak gyors elfoglalása lehetővé teszi az ellenség visszavonulásának elvágását. Ebből kifolyólag a 14. hadsereg balszárnya Udine-n át Codroipo irányába nyomuljon elő. Boroevic hadseregcsoportjának Udine-Cervignago-n át való előnyomulására annak idején a helyzet szerint következnek a további parancsok”.

Olasz részről Cadorna már 24-én este látja a szerencsétlenséget. Egyelőre azonban csak a tartalékoknak (hat hadosztály) a 2. hadsereg északi szárnyára való eltolására intézkedik. A tartalékhadosztályok legnagyobb részének irányítási helye Tarcento, Udine és Cividale volt. Beérkezési időpontja pedig október 28. Mind a beérkezési időpont, mind a kirakodási hely, tekintettel a hegyes terepre, már eleve kizárta eme tartalékhadosztályok idejekorán való felhasználását.

A tartalékok irányításán kívül Cadorna még a 2. hadseregnek elrendeli, hogy az Isonzó keleti partjának esetleg szükségessé váló kiürítését készítse elő. Ezenkívül előgondoskodás történik még a Tagliamento mögé való visszavonulásra is. E visszavonulásnak azonban csak akkor lett volna szabad bekövetkeznie, „ha a viszonyok erre rákényszerítik” az olaszokat.

úgy látszik, mintha az olasz hadvezetőség 25-én reggel már a Tagliamentotól keletre fekvő területen a harcot kilátástalannak tartaná. A reggeli órákban már a hadvezetőség a kevésbé

mozgékony, nehéz és közepes űrméretű lövegeknek a Piavén túlra való elszállítására intézkedik.

Kevéssel ezután Capella jelenti, hogy hadseregének balszárnyát benyomták, az egész vonalon súlyos harcok dúlnak és hogy a Bainsizza-i fennsíkon tarthatatlan a helyzet. Capello a tartalékok felhasználására elérkezettnek látja az időt. Szerinte a tartalékot vagy mind az utolsó emberig be kell vetni, vagy pedig az Isonzó-arcvonalról azonnal lehetőleg a Tagliamentoig visszavonulni és a tartalékokat a majd itt bekövetkező harcokban kell felhasználni.

Cadorna egyik ajánlatot sem fogadja el. Ő, hogy a 2. hadsereg a tartalékot is ne demoralizálja, a tartalékok bevetése nélkül a 2. hadseregnek megparancsolja, hogy az ellenséget „mindaddig, amíg csak lehet”, a Cividale-i síkságra ne engedje le, mert az esetben már a 3. olasz hadsereg északról veszélyeztetve lenne. Cadorna azt (reméli, íhogy ha a 2. hadsereg északi szárnyát általában Görz-Cividale-Monte-Maggiore-vonalba visszaveszi, akkor a támadást sikerül majd megállítania. Az osztrák-magyar 22nd lövészadosztály azonban már 26-án^v elfoglalja a Monte-Maggiore-t. Így október 27-én reggel 2 óra 30 perckor, amikor a németek már csak 8 km távolságban voltak Cividale-től, Cadorna kénytelen a 3. olasz hadseregnek is elrendelni a visszavonulást a Tagliamento mögé. Cadorna maga Trevisoba megy.

Cadorna elutazása után a rend még jobban felbomlik. Capellonak, vagy miként az olasz katonák nevezték: a „mészárosának, a „véreb”-nek hadserege: a 2. hadsereg teljes feloszlásban menekül és özönlik hátrafelé. Forradalmi láz és amellet a legnagyobb fejtelenség uralkodik. Mindenki eldobálja a fegyverét. Mindenütt csak ezt lehet hallani: „vége a háborúnak !” A menekülők az előnyomuló tartalékoknak dühösen kiabálják: „sztrájk-törők!” Igen sokhelyütt lehet hallani: „Éljen Ausztria!” Az utak tömve járművekkel s rajtuk hemzsegnek a fegyvertelen olasz katonák. Az egész 2. olasz hadsereg igyekszik haza. A rendfokozati jelvényeket letépi. Sokan, azaz legtöbben polgári ruhába öltözködnek. A lakosság jobb elemei szintén menekülnek. Az alsóbb néposztályból és a katonák egy részéből rabló- és fosztogató bandák alakulnak. A láthatár köröskörül égő falvakkal és városokkal van tele, melyek éjjel sötétvörösre festik az eget. A tűz mellett részeg emberek és katonák dalolnak és rabolnak.

„400.000 menekülő és szökevény vonul végig ez időben Felső-olaszországban és csak a Pónál lehetett őket összegyűjteni” - olvassuk az olasz vizsgálóbizottság hivatalos jelentésében.

A 12. Isonzó-csata ismertetésénél meg kell említeni *a magyar csapatok nagy teljesítményeit is.*

Feltűnő ugyanis, hogy ámbár a legnehezebb, sőt csaknem teljesíthetetlen feladatokat a magyar csapatok kapják, szemben a hegyi háborúra kiképzett osztrák és német csapatokkal, a magyarok ezeket a feladatokat mégis mind megoldják. A Krn-nek, Vrsic-nek, a Globocak-nak elfoglalása a magyar csapatok hőstettei voltak. Október 24-én az egész 2. Isonzó-hadseregben csak a magyar honvédek tudnak eredményt felmutatni, ők foglalják vissza és tartják meg a Monte San Gábrielét. De a további napokban is a magyarok dicső fegyvertényeinek számát csak növelik a Fajti Hrib-nek elfoglalása, az Isonzón való átkelés kierőszakolása. Mindezekben pedig a feltűnő az, hogy e csata későbbi német, osztrák történetírói a tények leírásánál agyonhallgatják, hogy mindezt magyarok tették. Sőt épp ellenkezőleg, nagyon is hangoztatják, hogy a 12. Isonzó-csata egyedül és kizárólag csak a magas hegységhez szokott osztrák és a német csapatok kizárólagos eredménye.

9. A Tagliamento-menti és a latisanai csata.

a) Helyzet.

Október 29-en az *olasz 2. és 3. hadsereg* teljes visszavonulásban. *A %.* *Olasz hadsereg roncsai* a legnagyobb rendetlenségben özönlnek hátra. A Tagliamentónál a hidak előtt a zavar még csak fokozódik. Az utak mindenütt tömve a lövegeknek, járműveknek megszámlálhatatlan mennyiségével. *A 3. olasz hadsereg* visszavonulása valamivel rendezettebb, csak hogy az egész 3. olasz hadsereg még a Tagliamentótól messze, Palmanova környékén van.

A 2. olasz hadsereget üldöző *14. osztrák-magyar és német hadsereg* éjt-napot eggyétevő szakadatlan eiőnyomulásban igyekszik előrejutni a Tagliamento hídjaihoz, hogy a folyón mielőbb átjuthasson. Az előnyomulás gyorsabbátétele végett a csapatok nem hozták magukkal vonatjukat, mert nem várhatták meg, míg ezek a hegységen keresztülvergődnek. A tüzéségből is csak kisszámú hegyitüzérség van velük. Az olasz sík-

ságra kiérve, a menekülő olasz 2. hadsereg visszahagyott vonatja, élelmikészlete és egyéb ,gazdag felszerelése mind csapataink birtokába kerül. Az előnyomulást igen megnehezítik az utakat elálló olasz lövegek és különféle járművek ezrei.

Október 29-én estig különben a 14. *hadsereg* északi szárnyán a *Krausz-csoport*, melyhez az 50. hadosztály is csatlakozott, a Tagliamentótól közvetlen keletre, nagyjában Resiutta-St. Daniele-vonalát érte el. Krausz gyalogsági tábornok a továbbiak folyamán 3 hadosztállyal (német vadász-, havasi gyopár-, 22. osztrák lövészadosztály) a Fella völgyében és ettől délre a megerősített Gemona-ra akar támadni, hogy az északi irányból támadó 10. hadsereggel, – mely támadását október 28-ára szintén megkezdte; – az olaszok karinthiai arcvonalát sodrítsa fel. Az 55. és 50. magyar hadosztályokkal pedig Krausz a cornino-i és pinzano-i hidakat akarja elfoglaltatni, hogy ily módon mielőbb a Tagliamento túlsó partjára juthasson egész csoportjával.

A Krausz-csoporttól délre, azzal közvetlen összeköttetésben a *Stein-csoport* (a német 12. hadosztály és az alpesi hadtest) St. Daniele-nél és ettől délre a Tagliamento hídjait védő erős olasz biztosító csapatok eüentállására bukkan.

Hof acker tábornok (az eddigi Berrer-csoport) *csoportja* a bonzicco-i és codroipo-i hidak ellen nyomulva elő, a német 200. és ettől délre a német 26. hadosztállyal este 9 óra tájban a Tagliamentót éri el.

A *Scotti-csoportból* az 5. német hadosztály Codroipo-tól északkeletre Basagliapenta-Orgnario-vonalig jut előre, míg a magyar 1. hadosztály Udinetói délre körülbelül 6-7 km távolságban volt.

Eredetileg a Stein-csoporthoz tartozó, jelenleg a 2. vonalban lévő 117. német hadosztály Sält-ot éri el.

A 2. *Isonzo-hadsereg* még csak Cormons környékéig, a 3. *Isonzó-hadsereg* pedig csupán az olasz határig nyomulhatott előre,

A hadseregfőparancsnokság és a délnyugati arcvonalparancsnokság még mindig Marburgban van. A 2. Isonzó-hadseregparancsnokság Ober Loitsch-ban maradt vissza. A 14. hadseregparancsnokság október 28-án egy részével Krainburg-ból Kneza-ra (St. Lucia-tól északkeletre), október 29-én pedig egész

Cividale-ra jött elő, ahova azonban csak este 9 órakor érkezett meg. Az összeköttetés ilyenformán a csapatokkal hiányzott.

Hofacker tábornok előnyomulása alkalmával személyesen is meggyőződést szerzett arról, hogy az olasz menekülő 2. hadsereg részei sűrűn összeszorultak Codroipo-nál, várva, hogy a hidakon át tudjanak jutni. Az Udine felől a Tagliamentohoz vezető utak a legnagyobb össze-visszaságban lévő olasz lövegekkel, autókkal és egyéb járművekkel a legbeszédesebb tanúi voltak az olaszok fejvesztettségének, pánikszerű menekülésének és a 2. olasz hadsereg bomlásának.

Ezenkívül Hofacker véleménye szerint (valóban így is volt) a 3. olasz hadseregnek még messze keleten kellett lennie és legfeljebb éleivel érhetette el csak a Tagliamentót. A 3. olasz hadsereg részére emellett még osak egy nagyobb híd állott rendelkezésre, amelyen a Tagliamenton átmehetett. Ez a híd a "Latisana-i híd" volt. A 3. olasz hadsereg tehát még 1-2 napig nem igen kelhet át a Tagliamenton.

b) Hofacker elhatározása és terve.

Hofacker tábornok ezért elhatározta, hogy a 3. olasz hadsereget megsemmisíti.

Megsemmisíti pedig olyképen, hogy ennek visszavonulási útját elvágja. Ezért a Codroipo-nál lévő híd ellen csak a német 200. hadosztállal akart tantadni, míg a német 26. és 5. jhadosztállal, – mely utóbbi az összeköttetést előljáró parancsnokságával, Scotti altábornaggal elvesztette és a támadáshoz önként akar csatlakozni, s Latisana irányába előtör, hogy az ottani hidat elfoglalja és hogy ily módon a 3. olasz hadsereg visszavonulását lehetetlenné tegye.

c) A 14. hadseregpáncsnokság elhatározása és terve.

Este 9 órakor azonban Cividale-ba beérkezik Below tábornok vezérkari főnöke, Kraft von Delmensingen. Előresiet Udi-vébe Hofacker tábornokhoz s a helyzetről tájékozik, de nem hagyja jóvá Hofacker tervét, hanem ehelyett a következőket határozza el:

1. a Hofacker-csoport a Stein- és Krausz-csoporttal együtt az eredeti terv szerint továbbra is nyugati irányba nyomuljon elő és a Tagliamenton igyekezzen mielőbb átkelni. A Hofacker-

csoport tehát ne kanyarodjon le déli irányba Latisana felé – mint ahogy azt Hofacker tervezte –, hanem támadjon a bonzicco-i és a codroipo-i hidakra.

2. A hadsereg balszárnyát alkotó Scotti-csoportnak, és pedig az 5., 117. német és az 1. magyar hadosztálynak azonban azonnal Latisana felé kell támadnia, hogy az olasz 3. hadseregnek a Tagliamenton vialó átkelését megghiúsítsa.

A parancsokat eme terv értelmében adja ki azután a 14. hadseregparancsnokság.

d) *Események.*

A Hofacker-csoportnak Bonzicco-nál és Codroipo-nál, a Stein-csoportnak Pinzano-nál, a Krausz-csoportnak Pinzano-nál és Cornino-nál sikerül nagy részben már 30-án, a nagyobb résznek azonban csak 31-én és szeptember 1-éi egész a Tagliamentoig előrejutnia, de nem sikerül a Tagliamento hídjait elfoglalnia. A Tagliamenton át vezető hidakat az olaszok még idejekorán felrobbantják.

A 14. hadseregparancsnokságnak az a terve tehát, hogy még 30-án a hadsereg nagyobb részével átlépi a Tagliamentot és azután déli irányba kanyarodva, az olaszok visszavonulási útját elvágja, nem sikerül.

Épp így nem valósul meg teljes mértékben az a szándék sem, hogy Scotti parancsnoksága alatt 3 hadosztály déli irányba törjön elő és az olasz 3. hadsereg visszavonulási útját, még a Tagliamento innenső partján vágja el azáltal, hogy a latisana-i hidat elfoglalja. Október 30-án reggel 8 órakor ugyanis a 2. Isonzó-hadseregnek egy vezérkari tisztje jelenik meg a 14. hadseregparancsnokságnál és jelenti, hogy a 2. Isonzó-hadsereg nem tud tovább nyugati irányba előnyomulni, mert élcsapatai a déli irányban előnyomuló Scotti-csoport csapataira bukkanak, kéri tehát, hogy a 14. hadsereg tegye a 2. Isonzó-hadsereg számára az utakat szabaddá.

Below tábornok teljesíteni akarja a 2. Isonzó-hadsereg kérését és reggel 8-9 óra között elrendeli, hogy a Scotti-csoport a déli irány helyett nyugati irányba nyomuljon elő, kivéve a német 5. hadosztályt, amelynek továbbra is déli irányba, Latisana felé kellett előnyomulnia.

Ilymódon szabaddá váltott volna a 2. Isonzó-hadsereg előnyomulási területe.

Valószínű azonban, hogy a Scotti-csoport a parancsot nem értette meg, mert éppen az 5. hadosztályt, amelynek tovább kellett volna déli irányba előnyomulni, állítják meg, míg az 1. és 117. hadosztály tovább is déli irányba nyomul elő. Ennek következtében erős harcok keletkeznek a visszavonuló olaszokkal, amelybe azután az 5. hadosztály is beleavatkozik Rivolto-Pozzuolo között és 60.000 olasz fogságba kerül.

Az osztrák-magyar 1. és 2. Isonzó-hadsereg október 30-án még mindig messze hátul van és nagyjában csak a Mortegliano-S. Oiorgio-vonalat érte el, mert az olasz lövegekkel és járművekkel elállott utakon nem igen tudott gyorsan előre jutni. Ezért a 14. hadseregarancsnokság a Scotti-csoporttal október 31-én megint déli irányban akar támadni, hogy az olasz 3. hadsereg visszavonulását lehetetlenné tegye. A többi csoportoknak a Tagliamentón kellett volna az, átkelést kierőszakolni.

Érdekes, hogy a német legfelsőbb hadvezetőség október 30-án táviratilag olyképp intézkedik, hogy a 14. hadsereg részei Latisana irányába nyomuljanak elő, mert a 14. hadsereg részeinek előnyomulása a latisana-i híd irányába megsemmisítené a latisana-i híd felé visszaözönlő olasz erőket. Ez a távirat azonban csak 31-én reggel érkezett meg a 14. hadseregarancsnok-sághoz.

Érdekes továbbá, hogy ezzel bizonyos tekintetben ellentétes Jenő főhercegnek, a (délnyugati arcvonalt) parancsnokának a felfogása, aki ugyancsak október 30-án este a következőképp intézkedik:

„A támadás a Tagliamentón túl is folytatódik. *Mindegyik hadsereg törekedjen arra, hogy a neki kiutalt előnyomulási területen belül* (tehát a 14. hadsereg: Udine-Codroipo-vonaltól északra) *a folyón átkeljen.* A további előnyomulásnál a 14. hadsereg legdélibb előnyomulási vonala: Pozzo-Pordenone-Prata-Fontänella-Tezze-n át vezető út.”

Ezek következtében október 31-én a Scotti-csoport tovább folytatja a támadást Latisana felé, ahol az olasz 3. hadsereg csapatai teljesen összezsúfolva állanak és várják, amíg a Tagliamentó hídján való átkelésnél rájuk kerül a sor. A támadás az olasz csapatokon át – mélyek rendre adják meg magukat -, továbbá az olasz, lövegeken és járművek tömegei között szépen halad előre és a német 5. hadosztály Madrisib-t éri el, de már nem tudja megakadályozni Madrisio-nál a Tagliamento hídjá-

nak felrobbantását. A német 117. hadosztály pedig Bivignano-ig jut előre. A 2. Isonzó-hadsereghez tartozó II. hadtest Boroevic parancsaihoz tartja magát és nyugati irányba nyomul elő s a 60. hadosztállyal Bertiliolo-t, a 35. hadosztállyal pedig Ariis-t (Latisana-tól 12 km!) éri el, egyben azonban megállítja Pozzuolo-nál a 2. Isonzó-hadsereg előnyomulási irányát keresztező és a Below és Scotti által déli irányba, Latisana felé támadásra rendelt 1. magyar hadosztályt.

November 1-én azonban még így is könnyen el lehetett volna foglalni a latisana-i hidat és ha már az egész 3. olasz hadsereget nem is, de annak még nagy részét el lehetett volna fogni és megadásra kényszerítem, ha a Scotti-esoport a támadást déli irányba tovább folytatja.

És úgy látszott, hogy sikerülni is fog, mert a 2. Isonzó-hadsereghez tartozó 60. hadosztály parancsnoka, Goiginger altábornagy – miután a II. hadtest parancsnoka még messze hátul van –, elhatározza, hogy a Scotti-csoporthoz csatlakozva a 60. és 35. hadosztályokkal, mely utóbbi fölött a hadtestparancsnok távollétében szintén átvette a parancsnokságot, másnap, azaz szeptember 1-én szintén déli irányba fog támadni. Ekkor érkezik meg azonban Boróevicnek egjűk vezérkari tisztje azzal a paranccsal, hogy Goiginger altábornagy csoportja azonnal térjen vissza eredeti előnyomulási körletébe és Codroipo-ra nyomuljon elő. A vezérkari tiszt Goiginger felvilágosításai és ellenvetései ellenére is fenntartotta Boroevic parancsait. Erre Goiginger Boroevic parancsainak engedelmeskedik.

Különben Boroevic az 1. és 2. Isonzó-hadseregek parancsnokainak még azt is megparancsolta, hogy az eredetileg kiutalt előnyomulási területeket tartsák be és *az előnyomulási területekben talált német hadosztályok felett a parancsnokságot meggyék áL*

Amikor Below tábornok Boroevic parancsairól értesült, táviratilag érintkezésbe lép a délnyugati arcvonalparancsnoksággal és további intézkedéseket kér. A délnyugati arcvonalparancsnokság azonban nem intézkedik s így Below a súrlódásoknak elejét akarja venni és a déli irányba támadásra rendelt hadosztályait visszavonja az eredeti előnyomulási körletbe, azaz az Udine-Codroipo-úttól északra fekvő területbe. A délnyugati arcvonalparancsnokság ugyanis – miként tudjuk –

még október 27-én úgy intézkedett, hogy a 14. hadsereg balszárnya Udínénát Codroipo-ra nyomuljon elő.

A 14. hadsereg és a Goiginger-csoport így tehát nem támadnak déli irányba tovább és ezért az olasz 3. hadsereg vissza tud még idejekorán a Tagliamenton túlra vonulni, hogy később a Piave mögött csapatainkkal újból felvegye a küzdelmet.

10. Üldözés a Tagliamentótól a Piavéig.

A Latisana felé való támadás tehát nem sikerült.

Épp így nem sikerült a Tagliamenton az átkelést október 31-én kierőszakolni. November 2-án azonban Krausz csoportjánál a magyar 55. hadosztály végre Cornino-nál a folyón átkelt. Még ugyaneznap este a Stein-csoportnál a német 12. hadosztály is kierőszakolta Pinzano-nál az átkelést. Az elsőség azonban a magyar hadosztályé. A megáradt folyó a következő napokban lepadt és az ellenséges ellentállás is lassanként alábbhagyott, így azután a csapatok november 4. és 5-én már Codroipo-nál és Latisana-nál is átkeltek a Tagliamenton. Az üldözést újból folytatni lehetett az egész arcvonalon. Északon, Karinthiából, Tarvis és a Plöcken-hágó felől a 10. hadsereg is csatlakozott az előnvomuláshoz-

Az a késedelem, amit a Tagliamenton való átkelés beható előkészítése okozott, az olasz hadseregekre igen nagy előnnyel járt. Október 31-ére virradó jéjjel a 3. hadsereg nagy része átkelhetett a Tagliamenton és csak az utóvédek maradtak a keleti parton. November 1-én mindkét olasz hadsereg befejezte a folyón át a visszavonulást. Cadorna a Tagliamentó mögött csak néhány napig akart úgyis maradni, hogy hadseregeit némiképp rendezze. „És valóban” – mondja Cadorna – „ez a négy nap megállás teljesen elég volt, hogy a hadsereg a visszavonulást rendben és már sokkal jobb hangulatban folytassa”.¹

Cadorna terve az, hogy a Piave mögé vonul vissza, ahol azután már végleges és szilárd ellentállást akar kifejteni. A Tagliamentó *igm* nagykiterjedésű védelmi állás, lett volna ahhoz, hogy ezt a vonalát a 2. hadsereg, megsemmisülése után a 3. hadsereggel tarthatta volna. Ezenkívül Conradnak Tirolból való támadására is egész biztosan számított. Ez a támadás pedig könnyen az olasz hadsereg bekerítését eredményezhette, ha

¹ Kühn: Der Weltkrieg 1914-18. II. kötet 212. 1.

az olasz hadsereg a Tagliamentot védelmezte volna. Az Ecsfolyóig semmi esetre sem akart Cadorna visszamenni, mert ebben, az esetben a hadsereg teljes felbomlásától tartott és Velenét sem akarta zsákmányul átengedni az ellenségnek.

11. Cadorna tiroli támadása.

a) *Helyzet és tervek.*

November 9-én az olasz 3. hadsereg és a 2. hadsereg maradéka már a Piave mögött állott. Előtte való nap, november 8-án Cadornát felmentik állása alól. Utóda Diaz tábornok.

Ez alatt az idő alatt a 10., 14. és mindkét Isonzó-hadsereg tovább folytatja az üldözést. Az olaszok sehol sem fejtenek ki említésreméltó ellentállást.

A Piavet elérve az olasz 3. hadsereg, a Piave mögött egész Montellóig (Conegliano-tól délre) rendezkedett be védelemre. Itt a Dolomitokból visszavonult 4. hadsereg csatlakozott hozzá, amely a M. Grappa-t is szállotta meg a Felső-Piave és a Felső-Brenta között. A Brentától kezdve a védelmi állást az 1. hadseregnek kellett védelmeznie arccal észak felé, hogy a Dél-tirolból jövő támadásokat feltartóztassa. A 3. és 4. hadsereg mögött a 2. hadsereg romjai gyülekeztek.

Az osztrák-magyar délnyugati arcvonalparancsnokság november 4-i parancsa szerint *ti legalább elérendő cél: a Brenta.* A terv szerint nem volt, szabad megengedni, hogy az olaszok a Pia vénél niegálljanak. A 10. hadsereg előnyomulási iránya Longarona-Belluno-Féltre, a feladata pedig az volt, hogy Conrad hadseregcsoportjának Dél-tirolból Asiagon át való támadásában közreműködjék. A 14. hadseregnek a 10. hadseregtől délre jobbszárnyával a Felső-Piave mentén kellett előnyomulnia. A bal-szárnyon Boroevic hadseregcsoportjának a feladata Velence elfoglalása volt.

Dél-tirolból a Hétközség fennsíkján 5 hadosztálllyal Asiagon át Conrad hadseregcsoportjának kellett támadnia.

A déltiroli támadást az osztrák-magyar hadseregfőparancsnokság a német legfelsőbb hadvezetőséggel és a 14. hadseregparancsnoksággal egyetértésben még október 27-én határozta el. Ebből a célból a 14. hadseregnek két hadosztályt már október 28-án szabaddá kellett tennie, hogy ezeket a tiroli támadáshoz el lehessen szállítani. Ehhez a két hadosztályhoz Conrad tábor-

nagynak hadseregcsoportja átcsoportosítása árán még három hadosztályt kellett adnia, hogy a támadást 5 hadosztállyal hajthassa végre. A déltiroli támadásnak november 10-én kellett kezdődnie.

b) *Események.*

November 10-ig a 14. hadsereg Feltre-Coneglianon át előnyomulva a középső Piavet, a két Isonzó-hadsereg pedig az Alsó-Piavet érte el.

A Piaven való átkelés kierőszakolása csak igen gondos előkészületek után kezdődhetett meg. A folyam maga hatalmas akadály volt. Az eddig rendelkezésre álló eszközökkel az olaszok szívós ellentállását nem igen lehetett volna megtörni. Hadihid-anyagra, nehéz tüzérségre és nagymennyiségű lőszerre volt szükség. Mindezt csak nehezen és hosszú idő múltán lehetett ide szállítani. A vasút végállomása St. Lucia-nál, az Isonzó mellett volt. Ez pedig a Piavetől 150 km távolság. A Pontebba-Udine-Conegliano-i elrombolt vasútvonal helyreállítása hosszú időbe került. Ezért az utánszállítást az Isonzótól tehergépkocsikon bonyolították le.

Közben hírek érkeztek, hogy francia és angol csapatok érkeztek be a Piavehoz az olaszok támogatására.

Az osztrák-magyar és német csapatok november 10-én így igen nehéz feladat előtt állottak.

November 10-én kezdődik Conrad hadseregcsoportjának tiroli támadása is.

Ehhez a támadáshoz a 14. hadsereg előnyomulása és az arcvonal megrövidülése folytán a Friaul-i síkságon két hadosztálynál bizonyára több is állott volna rendelkezésre. A pustertal-i vasút azonban két hadosztálynál többet egy hét alatt nem tudott elszállítani. Így a déltiroli támadás az idő rövidege miatt, nem azzal az erővel idült meg, mint amennyivel megindulhatott volna. Ezenkívül az évszak is a magas hegységben való támadáshoz már igen előrehaladott volt. A támadás időpontját későbbre kitolni pedig igen veszélyes lett volna. Ilymódoni azután Conradnak öt hadosztállyal meg kellett elégednie.

Ez az öt hadosztály azonban a támadásnál gyengének bizonyult. Az első napokban ugyan eredményt érnek el, mert Asiagót és Primolanót csapataink elfoglalják. November közepén azonban erő hiányában a támadás elfül.

November 12-én a német legfelső hadvezetőség a támadás továbbfolytathatása céljából még 2-3 hadosztályt akar Trienthez szállítani. Terv, hogy ezzel az erővel Tirolból a Garda-tó mentén az olaszokat oldalba és hátba támadják. Az erre a célra kiszemelt hadosztályok közül az első már november 18-án Trientbe is érkezik.

Közben a 14. hadseregparancsnokság megállapítja, hogy elégséges lőszer, hadianyag és nehéz tüzérség nélkül a Piavén való átkelés igen nehéz. Ezért a támadás súlypontját a jobbszárnyra helyezi át, ahol a Krausz-csoportnak Feltrén át előnyomulva a Mt. Grappa-t kellett elfoglalnia. Tovább délre a Stein-csoportnak meg kellett kísérelnie, hogy arctámadással a Piavén átjusson, mialatt a balszárnyon Boroovic hadseregcsoportja fokozatosan állásharcba ment át.

A vállalkozás azonban nem járt eredménnyel. Stein átkelési kísérlete és Krausz támadása kudarcot vallott. Hiábavaló volt a csapatok csodálatos hősiessége. November 22-én sikerül ugyan a Mt. Tomba megtámadása alkalmával helyi sikert csapatainknak elérni, de a veszteség nem állott arányban az eredménnyel. Conrad is megújítja november 22-én a támadást, de szintén minden nagyobb eredmény nélkül.

Bebizonyult tehát, hogy a szívós és határozott olasz védelemmel szemben a támadást csakis alapos és tervszerű előkészítés után lehet továbbfolytatni» Ehhez biztosan működő és teljesítőképes utánszállítónalalak s mindenekelőtt lőszer kellett A A végső vasúti állomás azonban még mindig St. Lucia volt. Az utánszállító lépcsők nem bírták a szükséges lőszer mennyiség leszállítását lebonyolítani. A vasút helyreállítását a sok folyón átvezető elrombolt vasúti híd időtrabló kiépítése nehezítette meg. Különösen az osztrák-magyar csapatoknál volt nagy a lőszerhiány.

Közben mind több hír érkezik, hogy 10-15 francia és angol hadosztály érkezett az olaszok megsegítésére. Így a támadás továbbfolytatásához tetemes német erősítésre lett volna szükség, amit csak a nyugati hadszínhelyről lehetett volna elvonni. Erre pedig itt szükség volt a központi hatalmaknak az 1918 tavaszára tervezett döntő támadásához. Ezenkívül a támadásnak Dél-Tirolból, a hegyekből kellett volna megindulnia, hacsak nem elégedtek volna meg a Piavén át való arctámadással.

A központi hatalmak hadvezetőségei ezért november végén elhatározzák, hogy a hadműveleteket befejezik. Mindössze a hegységben hajtának végre még egyes támadásokat állásjavítás céljából, mert erre itt nagy szükség volt. Ennek a támadásnak azonkívül azt a látszatot is kellett keltenie, hogy a támadást tovább akarjuk folytatni. Ezt a támadást Conrad december első napjaiban hajtja végre a Hétközség fennsíkján, amely helyenként némi eredménnyel járt.

December (5-től kezdve a német legfelsőbb hadvezetőség megkezdi a, német csapatoknak; a nyugati hadszínhelyre való elszállítását az olasz hadszínhelyen megkezdődik ismét az állás-harc.

December 30-án a franciák támadnak az olasz hadszínhelyen s elfoglalják a Monte-Tombát. \

Az ententea tolmeini és a flitschi áttörés első hírére, már október 25-én elhatározza, hogy az olaszokat megsegíti. Hat francia és öt angol hadosztályt szállítanak október 28-tól kezdve Olaszországba. Összesen 150.000 ember a szükséges hadianyaggal; a legnagyobb gyorsasággal érkezik be. Erre a célra két vasútvonal állott rendelkezésre. És pedig a Mont-Cenis-en át vezető és a Riviera-vasút. A kevés vasút miatt tehergépkocsikat is használnak szállításra. A tehergépkocsiszállításra a Briançon-ból a Mont-Genève-n, a Nizza-ból a Ventimiglia-n és a Coldi Tenda-n, valamint a tengerpart mentén vezető utakat használják. Tehergépkocsi val. főleg lőszert, f. elszerelést, élelmet és részben gyalogságot szállítanak. A szállítás lebonyolítására egész november hóra szükség volt. Francia útmunkások, olaszok és osztrák-magyar hadifoglyok egész télen át dolgoztak, hogy az utakról a havat leitakarítsák. A francia 10. hadsereg Duchêne tábornok parancsnoksága alatt október 31. és december 2-a között Verona-ban, az angol hadsereg Plumer tábornok alatt november 11. és december 15-e között Mantua-ban rakodott ki. A főparancsnok kezdetben Foch., később Fayolle tábornok volt.

Foch tábornok a 10. hadsereget eleinte az Ecstől nyugatra visszatartotta, úgy látszik, hogy nem igen bízott az olasz védelem szilárdságában és emelett számított Tirolból a Garda-tó mentén jövő támadással is.

Csak ikésőbb, amikor Conrad tiroli támadása megakadt és az oldaltámadástól többé már félnie nem kellett, nyomul előre a francia és az angol hadsereg egész a Brentáig. Ezeknek a had-

seregeknek részei azután december folyamán a Montello-n és a Grappa-n az olasz csapatokat felváltják. A Monte-Tomba ellen irányuló támadást a 47. francia hadosztály hajtotta végre.

Ez a hadjárat különben igen érdekes kérdéseket vetett fel-színre.

Ezek közül a legvitatottabbak:

1. El lehetett volna-e fogni az olasz 3. hadsereget egy dél-nyugati irányba, Madrisio felé irányuló támadással?

2. Mikor kell a Flitsch-Karfreit-i áttörésnél alkalmazott „völgytámadást” alkalmazni?

3. Több lovasság, kerékpárosok és műszaki csapat beosztása által meg lehetett volna-e akadályozni az olaszoknak a Tagliamento mögötti 4 napos és a Livenza mögötti 1 napos megállását és ezáltal a támadást lehetett volna-e a Piavén túl is tovább folytatni?

12. cambrai-i csata.

November 20-tól december 2-ig. (115. sz. vázlat.)

Haig altábornagy célja:

1. a flandriai csata eredménytelensége miatt lehangolt angol közvéleményt kedvezőre hangolni;

2. a flandriai csata miatt a többi helyen erősen meggyengített német védelmi vonalon valahol nagyobb helyi sikert felmutatni;

3. az olaszokon segíteni és a német erőket a nyugati hadszínhelyen lekötöni;

4. Cambrai-tól nyugatra az uralgó bourlon-i erdős magaslatnak elfoglalásával az angol állást megjavítani

Az angolok terve.

Vezető gondolat: a meglepetés. Ehhez a leghatásosabb eszköz a tank. A gyalogsági támadást megelőző és a napokig tartó tüzérségi romboló tűznek el kellett maradnia. A tüzérségnek még belőni sem volt szabad magát. A tankok feladata volt, hogy az erős német drótakadályokat áttörje, a géppuskafészeket leküzdje és a saját gyalogság előtt az utat szabaddá tegye. Csak ha a tankok a gyalogsággal való legszorosabb együttműködésben előretörték, kezdte meg a saját tüzérség az ellenséges tüzérség leküzdését és a saját előnyomuló gyalogságnak és a tankoknak előrejutását a tűzhenger folytonos előbbre való helyezésével elősegíteni.

Haig altábornagy ezen a módon mindjárt az első napon a németek mindhárom védőállását át akarta törni. Az áttörés után a készenlétben tartott lovasságnak előre kellett törnie, hogy a német összeköttetési vonalakat megszakítsák és a parancsadást megnehezítsék, vasúti szállítást zavarják és a német tartalékok előnyomulását lehetőleg késleltessék.

A támadást a III. és IV. angol hadtestnek három-három hadosztálllyal, ezek mögött egy szintén három hadosztály erős lovashadtestnek, körülbelül 1000 lövegnek és az egész királyi tankhadtestnek kellett végrehajtania. Utóbbi három dandárból, mindenik dandár három zászlóaljából, összesen 378 harc- és 98 eszköz-kocsiból alakult.

A támadás sikerének kihasználása céljából a három hadosztály erős V. angol hadtestet és még 1 lovashadtestet, mint tartalékot szintén készenlétbe helyeztek. Ezek azonban a titoktartás végett messze hátul voltak és így a győzelem kihasználására nem voltak kéznél idejekorán.

Az angolok előkészületei.

A meglepetés sikere érdekében a titoktartásra helyezik a főszűlyt. Még az angol kormányt is csak a támadást megelőző este értesítik a támadásról. A támadásra szánt 9 hadosztályt egymástól elkülönítve tartják. Egyik sem tud semmit a másiktól. Ezek jelenlétét épp így eltitkolják az állásban levő hadosztályok előtt is.

Németek.

A német 2. hadsereg, Ruprecht bajor trónörökös hadseregcsoportjához tartozott. Az angolokkal szemben csakis a flandriai csatában kifáradt és elhasznált hadosztályok állottak. A pótlás folyamatban volt, de még nem fejeződött be. A hadosztályok kiterjedése 7-8 km széles volt. Az olaszok előtt 100 m mélységű dróttakadály. Tüzérség kevés volt. A németek támadást nem vártak.

Cambrai-tól délnyugatra az állást báró Watter tábornok parancsnoksága alatt álló Caudry-csoport védte négy hadosztálllyal az állásban. Tartalék nem volt.

Események.

November 20-án 7 órakor a reggeli ködből a Caudry-csoport előtt hirtelen, minden tüzérségi előkészítés nélkül többszáz tank beláthatatlan sora, egyik tank a másiktól 30 m térközre, tűnt fel. Ezek a legnagyobb könnyűséggel keresztülhatolnak a

drótkadályokon és az árkokon. Mögöttük az angol gyalogság. A siker *igen* nagy; az áttörés 7 km mélységben sikerült. A lovasság délután már egész Cambrai elővárosáig nyomult elő. A foglyok száma több mint 5000 fő.

Az angolok azonban erre a nagy sikerre nem számítottak és azt most nem tudják kihasználni. A csapatok terv nélkül nyomulnak ide-oda. A tartalékok hátul messze vannak és így friss csapat az előnyomulás folytatásához egyelőre nincs. Emiatt az angolok támadása 21-ére virradó éjjel és 21-én délelőtt megáll. A németek így időt nyernek. Tartalékokat hoznak. A meglepetés hatása elmúlik. Amikor azután az angol támadás újból megindul a bournon-i magaslatért, ez már nem oly veszélyes.

Közben a német legfelsőbb hadvezetőség ellentámadást készít elő, hogy az elvesztett területet visszaszerezze. A terv szerint a támadás következtében az angoloknak a bournon-i erdőbe előnyomuló ékjét két oldalról átkarolólag kellett támadni. Kelet és észak felől. A főtámadást keleti irányból az angol jobbszárny ellen a Sehelde-csatornán át Watter tábornok alatt a Caudry-csoportnak és a Käthen tábornok parancsnoksága alatt újonnan alakított Busigny-csoportnak kellett végrehajtania. Északi irányból pedig a bournon-i erdőtől nyugatra Moser tábornok alatt a szintén újonnan alakított „Arras-csoport”-nak kellett támadnia.

Az ellentámadás november 30-án kezdődik. Teljesen meglepően éri az angolokat. A Caudry- és Busigny-csoportok ellentámadása teljes sikerrel jár. Nemcsak az elvesztett területet szerzik vissza a németek, hanem még új területet is nyernek. Az angol jobbszárny veresége miatt az angol balszárny is december 4-éről 5-ére virradó éjjel visszavonul.

Az ellentámadás következtében az angolok 9000 foglyot és 150 löveget vesztenek.

Ez a csata főképp a tankok által elért eredmény miatt igen fontos. Haig tábornagy szerint „a háború nagy eseménye a tankoknak ebben az alakban való fellépése volt”.¹ Az entente ezáltal egészen új és igen hatásos harceszközzre tett szert, amely oly nagy előnyhöz juttatta, amit a központi hatalmak behozni többé nem tudtak.

¹ *Kühl*: Der Weltkrieg 1914-18. II. kötet 234. 1.

A német legfelsőbb hadvezetőség már 1916 októberben követelte ugyan, hogy a hadügyminisztérium kezdje meg a tankok tömeges gyártását, mihelyt némileg is használható modellt szerkesztenek. A kísérletek azonban túlhosszú ideig tartottak s emellett a Hindenburg-programm végrehajtása miatt a gyár-
ipar is túlságosan el volt halmozva munkával. Emiatt azután 1917. év végéig német tank a hadszínhelyeken még nem működött. Ezek a harctereken csak 1918. év elején jelentek meg először, de igen kis számban.¹

E) Törökország háborúja.

Előzményeket lásd előbb, a 3. időszaknál.

1. örményországi hadjárat.

A törökök itt – miként tudjuk -, a Van-tó és Kigi közti oldalállásból a 3. török hadsereget szorongató orosz haderő ellen akarnak ellentámadást kezdeni. A 2. török hadsereg felvonulása azonban túlhosszú ideig tart és ezenkívül a 2. és 3. török hadsereg parancsnokai a további hadműveletek vezetése tekintetében sem tudtak megegyezésre jutni. Így a török ellentámadást az oroszok megelőzik és a török 3 hadsereget újból megtámadva a baiburt-trapezunt-i állásból az Eufrat melletti Kemach és a Fekete-tenger partján fekvő Kiresün közötti vonalba dobják nagy veszteségek között vissza. Augusztusban végre azután a 2* török hadsereg ellentámadása is megkezdődik, de csak részlet-sikert arat és a Van-tó-Bittlis-Muskigi vonalat éri el.

1916 őszen újabb hadműveleti szünet kezdődik.

1917. évben Nikolajevics Miklós nagyherceg a Tigris-menti Diabekr irányába való támadásra készül elő, hogy az örmény Taurusz-on való keresztülnyomulással a Mezopotámiát védő törököket hátba támadja s azután a mezopotámiai angol hadsereggel együtt a Palesztinát és a Szíriát védelmező törököket oldalukba fenyegetse. Ez a terv azonban nem valósulhat meg, mert az orosz forradalom miatt Nikolajevics Miklós nagyhercegnek a kaukázusi hadseregpáncsnokságról le kellett mondanania, így azután az 1917. évben a kaukázusi hadszínhelyen csak jelentéktelen csatározás folyik.

¹ Egész 1918. év folyamán összesen 75 helyreállított zsákmányolt tank és 15 német tank állott szemben az entente ezer és ezer tankjával. Kühl: Der Weltkrieg 1914-18. II. kötet 235. 1.

2. Az iraki és mezopotámiai hadjárat.

Az angolok Mezopotámiában mindenekelőtt erősítéseket vonnak magukhoz, összeköttetéseiket hadműveleti alapjukhoz, a perzsa-öbölhöz, a Tigris-folyón berendezik és azonkívül egy szabványos és *eβy* tábori vasutat is építenek Baszrához.

A támadást 1916 decemberben kezdik és az egy hadtest erejű török védőcsapatot fokozatosan Kut el Amará-ig szorítják vissza.

A folytonos harcokban a legújabb harceszközökkel felfegyverzett és felszerelt angol túlerő érvényre jut és február végén a törökök közvetlen Bagdadig hátrálnak.

Az 1916 tavaszán Perzsiában kikülönített csapatokat (XIII. hadtest) a törökök már korábban visszarendelik Bagdad védelmére. Azonban már késő. A törökök nem tudják feltartóztatni az angolokat és március 11-ére virradó éjjel Bagdad angol kézre kerül.

A visszavonuló törököket az angolok főképp lovassággal üldözik és április 22-én megszállják Szamarra-t. November kezdeteig pedig a Dijala felső folyásának környékét, a Tigris-menti Tekrit-et, továbbá az Eufrat völgyében Hit-et foglalják¹ el.

A törökök már Bagdad elvesztése után azonnal elhatározzák, hogy további hadműveleteik célja Bagdadnak a visszafoglalása lesz.

Májusban a mezopotámiai és a palesztinai török csapatok főparancsnokságát Falkenhayn tábornok nyeri el. ő azonnal meg is kezdi ehhez a szükséges előkészületeket. A legfontosabb előkészületi munkálat a Mosul-Nestbin közötti vasútvonal kiépítésének megkezdése és két eddig a galíciai hadszínhelyen működő török hadosztálynak ideszállítása volt.

A rendkívüli nagy anyagi nehézségek miatt azonban ez a támadás ösnél korábban nem kezdődhetett meg. Időközben azonban a palesztinai helyzet annyira megrosszabbodott, hogy a Bagdad visszafoglalását célzó támadás gondolatát el kellett a törököknek ejteniök. A hadműveletek súlypontja Palesztinába helyeződött át és ezért minden csapatra ott volt szükség. A mezopotámiai hadszínhelyen ezért nagyobb hadműveletek már nem zajlanak le.

3. Az egyiptomi és a szíriai hadjárat.

a) *A Suez-csatorna elleni 2. támadás.*

A hadvezetőség 1916 februárjában a Suez-csatorna ellen nagyobb szabású támadást tervezett. Ezt azonban csak a nyár folyamán lehetett végrehajtani, mert a német és osztrák-magyar segítő csapatok a vasúti szállítás közben keletkezett nagyobb nehézségek miatt csak többhónapi késés után érkeztek meg.

Arra a hírre azonban, hogy az angolok Egyiptomból nagyobb erőket kezdenek kivonni, „április hóban báró Kress német ezredes parancsnoksága alatt egy 3 zászlóaljból, 6 lovasszázadból, 1 ütegből és 1 géppuskásosztagból álló különítmény erőszakos felderítés céljából Kantara irányában támadott. Sikerült is El Katia-nál, a csatornától kb. 45 km távolságra egy angol lovasezredet meglepnie és foglyul ejtenie.

A tervezett nagyobb szabású vállalat július közepén kezdődik. Az expedíciós hadtest a 3. török hadosztályból, 1 osztrák-magyar tábori tarack-osztályból (2 üteg à 6 löveg), továbbá német nehéz ütegekből, géppuskás-, repülőosztagokból állott. A hadtest feladata: a csatornához való előnyomulás és a hajóforgalomnak messzehordó lövegek tüze által való megzavarása volt.

A támadás azonban teljesen csődöt mondott.

A hadtest a tengerpart közelében, az El Aris-El Katia-i karavánút mentén nyomult elő 3 oszlopban és több lépcsőben. Augusztus 4-én El Katara-nál kezdődött a támadás az angolok kiválóan megerősített állásai ellen. Az angol túlerő azonban az expedíciós hadtest balszárnyát átkarolta és csaknem egyharmadát megsemmisítette.

b) *Az angolok palesztinai és szíriai támadása,*

A törökök visszavonulása után az angolok egész lassan, szakaszonként nyomulnak elő. Egyidejűleg a csapatok mögött vasutat és vízvezetékét építenek El Kantara-tól kezdve El Aris felé, hogy a támadó előnyomulásukat anyagilag is biztosítsák. 1916 végéig csaknem az egész Sinai-félszigetet elfoglalják.

1917. év kezdetén a törökök Kress ezredes parancsnoksága alatt 3 gyalog- és 1 lovashadosztállyal a csak szükségszerűen megerősített Gaza-Birzeba között húzódó védőállást tartják. A csapatok állománya igen alacsony, modern harceszközei nin-

csenek, csak kevés német repülő van. Ezenkívül anyagi nehézségekkel, különösen vízhiánnyal küzdenek.

Az angol hadsereg El Aris környékén gyülekezett és Sir Murray tábornok parancsnoksága alatt ugyancsak 3 gyalog- és 1 lovashadosztály erős. De a létszám teljes, az anyagi ellátás kiváló és különösen nagy a légi fölény.

Az angolok 1917. március 26-án erős tüzérségi tűzzel való előkészítés után támadást kezdenek. Ez az *1. gazai csata*, melyben az angolok március 27-én súlyos vereséget szenvednek.

Április 19-én az angolok hadihajóik közreműködése mellett újból támadnak. A törökök azonban a *2. gazai csatában* újból győznek.

Most kb. egy félévig tartó hadműveleti szünet kezdődik, amely alatt mindkét fél erősítéseket von magához és csapataikat újból csoportosítja.

Közben török részen Falkenhayn tábornok veszi át a parancsnokságot, akit eredetileg Bagdad visszafoglalása céljából küldenek a török hadszínhelyre. Ez az úgynevezett „*Jildirim*”-támadás. Jildirim magyarul „villám”. Közben azonban Falkenhayn arra a meggyőződésre jut, hogy Palesztinában a helyzet annyira megrosszabbodott, hogy a Sinai védelmi állást csakis tetemes erősítések árán lehet tartani, ezért a török hadvezetőség beleegyezésével elejti a bagdadi támadás tervét és szeptember 30-án átveszi a Sinai hadszínhelyen a főparancsnokságot.

Falkenhayn mindenekelőtt az eddigi hadsereget (4.) felosztja és ennek csapataiból Kress ezredes parancsnoksága alatt a 8. hadsereget alakítja. Ehhez idevonja még az eredetileg a Bagdad elleni támadásra felállított 7. hadsereget Musztafa Kemál parancsnoksága alatt. A mezopotámiai 6. hadsereg azonban továbbra is Falkenhayn alá kerülve.

A 8. hadsereg a védelmi állás nyugati, a 7. hadsereg a keleti szakaszt szállotta meg.

Angol részen Sir Allenby tábornok veszi át a parancsnokságot. A csapatokat megerősítik, úgyhogy ezek ereje 6-7 gyalog- és 2 lovashadosztály.

1917 november 2-án a *3. gazai csatában* Allenby 138.000 emberrel támad és a törököket megveri. Az angolok a további előnyomulásnál a súlypontot a tengerpart menetére fektetik és a hajóhad közreműködésével a törököket lépésről-lépésre visszacsorítják.

November 16-án az angolok Jaffa-t foglalják el és Jeruzsálemet erősen veszélyeztetik. Jeruzsálem védelmére a törökök ellentámadást kezdenek, mellyel kezdetben sikert is érnek el. De mindhiába ! Az angolok Jeruzsálem elleni támadása sikerül és december 9-én a szent városba az angolok bevonulnak. Majd megérkezik az erősítésül iderendelt német ázsiai hadtest és ezáltal némileg az arcvonal Nablus-tól délre megszilárdul.

A további hadműveleteknek a beálló esős időszak egyelőre véget vet.

A törökök veresége az arabokat mindjobban Anglia karjaiba kergette.

November 16-án az angolok Jaffa-t foglalják el és Jeruzsálemet erősen veszélyeztetik. Jeruzsálem védelmére a törökök ellentámadást kezdenek, mellyel kezdetben sikert is érnek el. De mindhiába ! Az angolok Jeruzsálem elleni támadása sikerül és december 9-én a szent városba az angolok bevonulnak. Majd megérkezik az erősbítésül iderendelt német ázsiai hadtest és ezáltal némileg az arcvonal Nablus-tól délre megszilárdul.

A további hadműveleteknek a beálló esős időszak egyelőre véget vet.

A törökök veresége az arabokat mindjobban Anglia karjaiba kergette.

Ötödik időszak, vagy a németek nyugati nagy támadásának időszaka

1917. év végétől 1918 július 18-ig

A) Helyzet és tervek

1. Központi hatalmak.

A katonai helyzet általában kedvező. A nyugati hadszínhelyen az entente támadása nem sikerült. A német haderő támadókészségét a cambrai-i csata bizonyítja. A keleti hadszínhelyen fegyverszünet van. Valószínűleg itt rövidesen tetemes erő fog felszabadulni. Az olasz hadszínhelyen a védelem szilárd épűgy, mint a Balkánon. Csak a török hadszínhely ad aggodalomra okot, hol a három szent város, Mekka, Bagdad és Jeruzsálem, az ellenség kezére került.

A kedvező helyzetet hátrányosan befolyásolja, hogy az amerikai csapatok beérkezésével is számolni kell. A német hadvezetőség már 1917 decemberében megállapítja az első amerikai hadosztály jelenlétét Franciaországban és további két hadosztály partraszállását. A német hadvezetőség 1918 tavaszára körülbelül 15 amerikai hadosztály beérkezésével számít.

Igen nagy nehézségekbe ütközik az emberben, lóban, lövegekben, fegyverben, géppuskákban, aknavetőkben, repülőgépekben való hiány pótlása. Igen kedvezőtlen, hogy tankok nincsenek.

A nyugati hadszínhelyen 1918. év elején 158 német hadosztály állott. Ezek közül azonban kiegészítésképpen a német hadvezetőség a többi rovására csak 52 hadosztályt tud ellátni elegendő mennyiségben lóval, fegyverzettel stb. és a támadáshoz mozgékonyá tenni. Ezek az úgynevezett „*támadó hadosztályok*”, szemben az „*állás-hadosztályok*-kai, melyek mozogni nem tudnak.

A hosszú háború miatt a pótalakulások fegyelme azonban már nem a régi. A békevágy itt is kezd mutatkozni. Az orosz hadifogságból hazatérteket a bolsevizmus részben megmételjezte.

Sokkal kedvezőtlenebb a *politikai helyzet*. A hosszú háború nélkülözései és szenvedései, az ellenséges blokádnak okozta élelmiszerhiány, továbbá az entente ügyesen vezetett propagandája miatt általános békevágy keletkezik, amit növel még az is, hogy a tengeralattjáróháború nem váltja be a hozzáfűzött reményeket és csüggedést ébreszt a lelkekben.

Németországban a szociáldemokrata pártból kiválik a független szociáldemokrata párt, mely csatlakozik az orosz katonai és munkástanácsoknak a hódítás- és hadikárpótlás nélküli békét kívánó határozatához. A „spartakus”-ok pedig nyíltan forradalomra törnek és proletárdiktatúra útján, erőszakkal akarják a békét kikényszeríteni.

A sztrájkok mind gyakoriabbakká válnak. 1918 januárban félmillió munkás sztrájkol Berlinben. Februárban pedig Barth, Müller Richard és mások megkezdik a forradalom céltudatos, tervszerű megszervezését.¹

Ausztriában és Magyarországon mindezekhez járul még a nemzetiségek önállóságra való törekvése is, amelynek még inkább tápot ad, hogy Károly király a hazaárulásért elítélt cseh politikusoknak megkegyelmez.

A Németországgal való szövetségi viszony is meggyengül. Ennek látható jele a Sixtus-levelek nyilvánosságra való hozatala, amely Németországban azt a hitet ébreszti, hogy Ausztria-Magyarország különbékére törekszik.

Emellett semmi kilátás nincs, hogy az entente-tal megegyezéses békét lehetne kötni.

A központi hatalmak elhatározása ezért az, hogy a háború mielőbbi befejezése és a béke kikényszerítése céljából *döntő támadást kezdenek a nyugati hadszínhelyen, még mielőtt az amerikai csapatok hatásosan fellépnének* az entente megsegítésére. A további védelem az erkölcsi erő gyengülése és az állandóan súlyosabbá váló ember- és anyagihiány miatt nem látszott célszerűnek.

A támadási irányt St. Quentin-től nyugatra választják. Ennek oka az, hogy itt az entente-nak aránylag igen kevés tartaléka volt, azután az angol és francia hadseregek belső szárnyai itt csatlakoztak és ezért az angoloknak és a franciáknak egymástól való elválasztását és az angol arcvonal felsodrását csakis itt lehetett remélni. A pótlás nehézségei miatt csak határok közé szorított támadásról lehetett szó körülbelül 75 km szélességben, kihagyva a cambrai-i ívet Arras és La Fère között.

A támadás megkezdése előtt azonban *az oroszokkal és az oláhokkal békét kellett kötniök* a központi hatalmaknak, hogy ily módon erők szabaduljanak föl a támadás végrehajtásához.

Szükséges volt továbbá *a csapatokat a támadásra kiképezni és felszerelni.*

2. Az entente.

Franciaország az 1917. évi erkölcsi válságot kiheverte. A háborús hangulat emeléséhez nagyban hozzájárult a német birodalmi gyűlés békehatározata, a Németországban mind nyíltabban fellépő békepropaganda és Czerninnek Károly királyhoz intézett emlékirata, amely Erzberger német képviselő révén az entente kezébe jutott és

¹ *Wrisberg*: Der Weg zum Revolution.

amely Ausztria-Magyarország helyzetét igen sötét színekben ecsegette, továbbá az 1918 januári berlini nagy sztrájk. A háborús hangulatot azonban leginkább Clemenceau vaserélye szilárdította meg, aki 1917 november 13-án Franciaországban a kormány vezetését átveszi Painlevé miniszterelnöktől.

1918 március elején a nyugati hadszínhelyen 99 francia, 59 angol, 12 belga, 2 portugál és 4 amerikai hadosztály volt. Az amerikai hadosztályok közül azonban még csak egy volt harcképes. Az olasz hadszínhelyről felvonulásban volt még 2 angol és 2 francia hadosztály is, úgyhogy összesen 180 hadosztályt sikerült a nyugati hadszínhelyen összevonni.

Márciusban a nyugati hadszínhelyen az entente-arcvonal bal-szárnyán, a tenger- és az Ypern-től közvetlen északra fekvő terület között húzódó védelmi állást a belga hadsereg 12 hadosztálya védelmezte. Ehhez csatlakozott körülbelül 200 km. szélességben egész Barisis-ig (La Fere-től délnyugatra) az angol haderő. Ypern környékén a 2-ik, Lille-től délnyugatra az 1-ső, Arras-tól délre a 3-ik és St. Quentin-től kétoldalt az 5-ik hadsereg. Az angoloktól 530 km szélességben a svájci határig a francia haderő tartotta az állásokat és két hadseregcsoportra, az „északi”-ra és a „keleti”-re oszlott. Belső szárnyaik Verdun-től nyugatra érintkeztek.

Az angol haderőkből 1918 március 21-én 4 hadosztály Olaszországban, 4 Macedóniában, 9 gyalog- és 3 lovashadosztály Egyiptomban és Palesztinában, 5 gyalog- és 1 lovashadosztály Mezopotámiában, továbbá 6 gyaloghadosztály Angliában volt.

1917 november 7-én Rapallóban a háború vezetésére „legfelsőbb haditanácsot” szerveznek. Ez a vezető államférfiakból állott. A legfelsőbb haditanács mellett a tanácsadói szerepet egy katonai tanácsadókból álló szerv töltötte be. Tagjai voltak olasz részről Cadorna, angol részről Wilson, francia részről Weygand. Feladata pedig az volt, hogy a hadműveletekben összhangot teremtsen.

A legfelsőbb haditanács 1918 február 1-én hagyja jóvá a katonai tanácsadók által szerkesztett *hadműveleti tervet*. Eszerint a döntést ki akarják tolni 1919-re, azaz amikor az egész amerikai haderő beérkezik. A nyugati hadszínhelyen védekezni akarnak csupán. A németek támadását várják. A török hadszínhelyen azonban támadó háborút határoznak el.¹

Ugyanez alkalommal a legfelsőbb haditanács Foch tábornok elnöklete alatt „végrehajtótanácsot” is szervez, amelynek tagjai Wilson, Cadorna és az amerikai Bliss. Ennek főfeladata egy általános tartalék szervezése lett volna, amelynek ereje, Foch elképzelése szerint, 39 hadosztályra rúgott volna. Ezt az erőt három csoportban Dauphiné, Paris és Amiens-nél helyezték volna készenlétbe. A terv

¹ A törökök elleni támadó háborúnak elhatározását Lloyd George? viszi keresztül Clemenceaual szemben, aki ellenzi azt. Lloyd George ellen van különben maga az angol vezérkari főnök, Robertson tábornok is, akinek emiatt állásáról le kell mondania s helyét Wilson tábornok foglalja el 1918 február 19-én. Kühl: Der Weltkrieg 1914-18. II. K. 321. 1.

azonban nem valósult meg, mert Haig vonakodott az arcvonalból hadosztályokat kivonni, tekintettel a túlnagy kiterjedésre, mire az olaszok is visszavonták ígértüket. Egyedül a franciák vonultattak fel nagyobb tartalékot Soissons-tól és Reims-től délre.

A németek támadási szándékáról az entente különben tudott. Csak a támadási irány felől volt tájékozatlan.

B) Előkészületek az 1918. év harcaira

A hadseregek kiképzése, szervezés, felszerelés 1. Központi hatalmak.

A központi hatalmaknak az eddig védelemhez szokott csapatokat a támadásra alaposan elő kellett készíteniök, felszerelniök és kiképezniök.

A kiképzés alapelvei:

1. *a fősúlyt az erkölcsi nevelésre és a fegyelemre* kell fektetni. Ez különösen fontos volt a hátország rossz szelleme és a hadifogságból visszatérteknél a bolsevizmus, továbbá az ellenséges propaganda miatt;

2. hogy a mozgásnál a veszteség minél kisebb legyen, ezért *gyér a harcalakzat*; hogy pedig ezt a gyér és ritka harcalakzatot táplálni lehessen, azt a *mélységbe tagozni* kell. A támadásra való kiképzésnél tehát a *gyér és mélyen tagozott harcalakzat* alkalmazására kell helyezni a súlyt;

3. a gyér harcalakzat miatt szükséges volt a támadó csapat *harcértékét emelni*. Ezt különösen a *gyorstűzelő fegyverek*, főleg a könnyű és a kézigéppuska messzemenő alkalmazásával érik el. Ugyanebből a célból a gyalogságnak aknavetőket, kísérőlövegeket és lángszórókat adnak;

4. a gyalogságnak repülők által való támogatására szintén nagy gondot kellett fordítani a hadvezetőségnek. Ebből a célból *harci** repülőosztágokat alakítottak, melyek mélyen alászállva a gyalogság harcába, géppuskával és bombával avatkoztak be;

5. *a gyalogság útjának egyengetésére* még nagyobb tüzérségi *tömegek* voltak szükségesek. Egy kilométerre száz löveget számítottak. Ezeknek messze elől kellett állást foglalniok. A meglepetésre való törekvésen kívül emiatt is azután a belövésről és a hosszú tüzérségi tüzzel való előkészítésről le kellett a vezetésnek mondania. A belövést alapos számítások pótolták. Az ellenséges tüzérség megbénítására az eddiginél hatásosabb *gázt* alkalmaztak.

A saját tüzérségi tűznek a gyalogság előnyomulásakor közvetlen az első vonal előtt kellett az ellenség felé haladnia. Ezt a *tűzhenger* alkalmazásával érték el. A gyalogság és tüzérség *összeműködése* igen fontos és a siker szempontjából nélkülözhetetlen. Ezért az együttműködést gondosan és sokszor gyakorolták;

6. Fontos volt *a tüzéség és a löszer gyors előreszállítása*. Ha az utánpótlás bevárása céljából a támadó csapatnak meg kellett állnia, akkor már előbb egy kedvező védővonalat kellett kiválasztania és ezt, valamint a hátsó terepet védelemre gondosan és gyorsan be kellett rendeztetnie. Gondoskodnia kellett továbbá a tankokkal való ellenséges ellentámadások biztos elhárításáról.

Felszerelés azonban nem jutott minden hadosztálynak a pótlásban fennálló hiányok miatt. Ezért csak azokat a hadosztályokat szerelték fel, amelyek a támadást végrehajtották. Ezeket „támadó hadosztályokénak hívták.

2. Entente.

Az entente emberanyaga az eddigi nagy veszteségek miatt szintén fogytán volt. Anglia a 12 zászlóaljas hadosztályról a 9 zászlóaljasra tért át. Franciaország száznál több területi zászlóaljat kénytelen volt felosztalni és Olaszország is több alakulást felosztalt.

Épp ezért az entente legfőbb gondja arra irányult, hogy az amerikai csapatokat mielőbb Európába átszállítsa és hogy az ehhez szükséges hajótért biztosítsa.

C) A központi hatalmaknak a keleti hadszínhely megszüntetésére irányuló törekvései

1. A béketárgyalások.

Az oroszokkal való béketárgyalások 1917 december 22-én kezdődtek. Eredményüktől függött az 1918. évi katonai helyzet kialakulása.

A központi hatalmak tárgyalási alapul elfogadták az oroszok javaslatát: „az erőszakos hódítás és hadisarc nélküli” békét. Ez alapon az entente-hatalmakat is felszólították a tárgyalásokon való részvételre.

A tárgyalások a népek Önrendelkezési jogának kérdésén akadtak meg, amit a bolsevikiek a tárgyalások elnyújtására és a világforradalom érdekében folytatandó propagandára használtak fel. Ez a központi hatalmakra nézve mind politikailag, mind katonailag fölötté hátrányos volt.

December végén a kiküldöttek a további utasításért hazautaztak.

1918 január közepén folytatódtak a tárgyalások. Ezekben az entente-képviselők nem jelentek meg.

Trocki, az orosz küldöttség vezetője, az önrendelkezési jog szabad gyakorolhatása címén a megszállott területek katonai kiürítését kívánta, amibe a központi hatalmak nem egyezhettek bele, mert ezzel egyrészt fontos gazdasági területeket veszítettek volna el, másrészt újabb területeket engedtek volna át a közveszélyes bolsevizmusnak.

Amikor a német katonai kiküldött, Hoffmann tábornok, e követelmény visszautasítása mellett erélyesen sikraszállt, a német és osztrák-magyar sajtó állást foglalt ellene, ami viszont Trockit bátorította s még kihívóbban és követelőbb módon lépett fel.

Egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy Trocki szándéka: a bolsevik eszméket a nyilvános tárgyalások szikratáviratai útján a központi hatalmak népei közt elterjeszteni s ezekkel azokat megfertőzni.

A központi hatalmak katonai okokból nem tűrhették a tárgyalások elnyújtását, miért is időközben a Trockitól független ukrán kiküldettekkel tárgyaltak. Ezt siker koronázta. A monarchia rossz élelmezési helyzete azonban a gabonát szállító Ukrajnával szemben messzemenő előékenységet parancsolt, ami viszont Lengyelország megrövidítésével járt s ott idézett elő elkeseredést.

Február 9-én aláírták az ukrán békeszerződést s mert ugyanezen a napon az orosz kormány egy szikratávirata a német hadsereget uralkodója iránti engedetlenségre szólította fel, Németország ultimátumot intézett Trockihoz, melyben követelte a tárgyalások mielőbbi befejezésre juttatását. Trocki minden kötelességet elhárított magáról, csak azt jelentette ki, hogy Oroszország a háborút befejezte, a leszerelést elrendelték.

Ezzel a központi hatalmak természetesen nem elégedhettek meg. A háborúnak nyugaton való elintézése a keleti hadszínhelyen a katonai helyzet gyors és teljes tisztázását követelte. Az orosz bolsevizmus, melyet kezdetben az entente is támogatott, állandóan veszélyeztette a nyugaton nehezen küzdő hadseregek hátát, nehezítette a központi hatalmak élelmezését és Ukrajnából lovakkal való ellátását, fenyegetett azzal is, hogy a bolsevizmus Ukrajnára, Finnországra, Romániára és végül a központi hatalmak országaira is áterjed.

Ennek elejét veendő, Oroszországra még egy erélyes csapást kellett mérni azért, hogy tőle hadianyagának nagy részét elveszik s a bolsevizmust annyira kelet felé szorítják vissza, hogy annak káros befolyását lényegesen korlátozzák.

Az orosz fegyverszünetet a központi hatalmak ezért felbontták.

2. A vasútháború és a bresztlitovszki béke.

(116. sz. vázlat.)

Február 18-án délben a keleti arcvonalon újból megkezdődtek az ellenségeskedések. Erre a bolsevik kormány szikratáviratilag késznek nyilatkozott a békekötésre. A központi hatalmak – most már okulva az eddigi tapasztalatakon – saját katonai biztonságuk és a népek önrendelkezési jogának érdekében követelték Finnország és Ukrajna önállóságának elismerését, Kurland, Litvánia, Lengyelország, Batum és Karsról való lemondást, Lettország és Észtország kiürítését, a hadsereg és flotta leszerelését, az oroszoknak a központi hatalmak területén üzött propagandatevékenységének beszüntetését

stb. E követelmény teljesítéséig a központi hatalmak seregei folytatják előnyomulásukat.

Erre a bolsevik békebizottság február 26-án megérkezett Breszt-Litovszkba s március 3-án aláírták a békét. Az ellenségeskedés ezzel megszűnt.

E napig a németek Narva-Pskov-Polock-Orsza-Mogilev vonalát ellenállás nélkül érték el. Rengeteg hadianyagot zsákmányoltak. A lakosság megszabadítóként üdvözölte őket. A terület gazdasági kihasználásának biztosítására és a bolsevik propaganda feltartóztatására elzárták a megszállt területet.

Ukrajnában is gyorsan haladt az előnyomulás, mely a vasutak mentén a németek részéről Kiev, a monarchia részéről Odessza felé irányult. Itt már helyenként nagyobb harcokra került a sor, különösen a páncélvonatokkal és az osztrák-magyar hadifoglyokból alakult cseh csapatokkal. Az előnyomulás és a harcok májusig tartottak. Az elért vonalat a 116. számú vázlat tünteti fel.

A törökök a Karsz-ra és Batum-ra nyomultak elő.

3. Az Oláhországgal kötött béke.

Az oláhokkal való béketárgyalások a központi hatalmak közt fennállott érdekellentétek miatt húzódtak sokáig. Az előzetes békét március 5-én Buftea-ban írták alá. A Dobrudzsa kérdését a török-bolgár ellentét folytán nem sikerült megoldani. Az oláh határt Magyarország javára kiigazították. Besszarábiát Románia kapta meg. Az oláh hadsereg nagy részét le kellett szerelni, hadianyagát a szövetségesek vették őrizetbe, akik 6 hadosztályt hagytak vissza Oláhországban. Az oláh dinasztia és az entente-küldöttek Jassy-ban maradtak. Az ellenséges indulatú oláh politikusokat Svájcba szállították.

E feltételeket a bukareszti békében 1918 május 7-én írták alá.

A bersztlitovszki és bukareszti béke erősen fegyveres békét jelentettek keleten, egyrészt, mert az entente, mely most már a bolsevizmus ellen küzdött, új keleti arcvonal alakítását kezdte meg, másrészt, mert Oláhországban nem tört meg végkép az entente-befolyás.

Mindazonáltal felszabadult 40 hadosztály a nyugati hadműveletek számára. A keleten maradt hadosztályok (pótlás nélkül voltak kénytelenek fiatal évfolyamaikat leadni a nyugat számára, bár óriási területen nehéz szolgálatot kellett végezniök.

4. A finnországi hadjárat.

(117. számú vázlat.)

Az orosz szovjet-kormány nem vonta ki csapatait Finnországból, mire ez a németekhez fordult orvoslásért. Németország készséggel nyújtott támogatást.

A gyenge finn csapatok Mannerheim tábornok parancsnoksága alatt a 117. sz. vázlatban megjelölt vonalban álltak. A német keleti

tengeri osztály (3 vadászászlóalj, 3 lovas lövészezred és néhány üteg) Goltz tábornok alatt Danzigban alakult meg és április elején szállt partra Hangő-ben, majd a flotta támogatásával április 13-án Helsingfors-ot foglalta el. A keleti arcvonalparancsnokság időközben kis erőt Brandenstein ezredes parancsnoksága alatt Lovisá-ba szállított. Ez erők most központiasan nyomultak elő a Tavastehusnál álló vörös gárda ellen s azt megadásra bírták. Ezzel Finnország felszabadult. A fehérgárda megszállta Viborg-ot. Innen és Narvá-ból most bármikor lehetségessé vált az előnyomulás Szent-Pétervár felé, akár a bolsevik kormány, akár az angolok ellen. Német tiszték azonnal megkezdték a finn hadsereg szervezését.

5. Egyéb események.

Az entente nem hagyott fel ama kísérletével, hogy keleten új arcvonalat teremtsen, de sikertelenül. A szibériai vasút megszállása által azonban megakadályozta a központi hatalmak hadifoglyainak hazaszállítását.

A háború befejezésekor a hadszíntéren 23 gyenge, idősebb korosztályúakból álló hadosztály volt.

D) A németek tavaszi nagy támadása a nyugati hadszínhelyen

(118. sz. vázlat.)

1. Helyzet és tervek.

a) *Németek helyzete.*

Nieuport-tól az Oise-ig, és pedig La Fère környékéig *Ruprecht bajor trónörökös hadseregcsoportja* tartotta az arcvonalat. Ezt két új hadsereggel erősítették meg: a Hutier tábornok 18. és Below Ottó 17. hadseregével. Előbbi 1917 december végén a keleti hadszínhelyről szállították ide. Utóbbi eredetileg a 14. hadsereg volt, melyet Olaszországból 1918 január végén vontak át Franciaországba. A jobbszárnyon Flandriában a 4., Lille környékén a 6., Arras-val szemben a Scarpe mindkét oldalán a 17., Cambrai-tól délnyugatra Marwitz tábornok alatt a 2., St. Quentin-től két oldalt, egész az Oise-ig a 18. hadsereg állott. Utóbbi 1918 január végén a német trónörökös hadseregcsoportjába (osztották be.

Vilmos német trónörökös hadseregcsoportjához a 18. hadseregen kívül a 7., 1. és 3. hadsereg tartozott. Kiterjedése St. Quentin-től északra elterülő vidéktől, a Laon-tól és Reims-től északra fekvő területen át az Argonnes-ig húzódott.

1918 február 1-én az Argonnes-tól keletre *Gallwitz tábornok alatt új hadseregcsoportot* alakítanak az 5. hadseregből és a C. seregcsoportból, melyek eddig Vilmos német trónörökös hadseregcsoportjához tartoztak. Ez a hadseregcsoport az Argonnes-tól Ver-

dun-nel szemben, St. Mihiel-en át, Pont à Mousson környékéig terjedt.

Albrecht herceg hadseregcsoportja a balszárnyon állott. Idetartozott február 1-től a Lotharingiában állásban lévő 19. hadsereg, továbbá Elzászban az A. és B. seregcsoportok. A 19. hadsereg nem volt más, mint az orosz hadszínhelyről idevont Délnémet-hadsereg.

A *hadműveleti tervre* vonatkozó megbeszélések és tárgyalások már 1917 november 11-én kezdődnek és egész 1918 január 21-ig tartanak. A végrehajtásra vonatkozó alapvető parancsokat január 24-én, február 8-án és március 10-én adják ki.

Az ellenséges helyzetről a német hadvezetőség tudta, hogy az entente a támadást várja. Ismeretes volt továbbá, hogy Flandriából a francia hadosztályokat kivonták és hogy az angolok jobbszárnycsoportot a St. Quentin-től északra terjedő vidékről déli irányba, egész az Oise-ig kiterjesztették. Tudták, hogy Haig tábornagy tartalékait, főképp Flandriában, Arras-tól északra állította készenlétbe és hogy az angol jobbszárnycsoport mögött St. Quentin-nel szemben csak gyenge tartalékok állnak. Ismeretes volt az is, hogy Armentières környékén gyenge portugál csapatok vannak állásban. A portugálokat különben a németek nem sokra becsülték. A német hadvezetőség nem tartotta továbbá valószínűnek, hogy az angolok a flandriai csatában szenvedett veszteségeiket már pótolták.

A németek a támadási irány megváltoztatása előtt több eshetőséget beszéltek meg és több irányba való támadást készítettek elő.

Ezek a támadási irányok:

1. *Verdun-tól kétoldalt*, az Argonnes-től délkeleti irányba és St. Mihiel-től nyugati irányba. Ettől a támadástól a németek a francia haderő megsemmisítését és a francia háborús akarat összeomlását remélték;

2. Flandriában, *Armentièms-nél*, a portugálokkal szemben, Bailleul-Hazebrouck irányába, a balszárnynak a *La Bassée-csatorna felé való biztosításával*. Ennek a támadásnak fedőneve „Szent György” volt. Célja az lett volna, hogy az angolokat a franciáktól elvágja. Előnye, hogy hadászatiilag a leghatásosabb irány. Hátránya, hogy a támadást esetleg ápriliséig el kell halasztani, mert a végrehajtást a télen elárasztott Lys-folyó mélyedése igen megnehezítette;

1. *előbbi támadás, összekötve Ypern-nél való támadással*. Ennek a támadásnak fedőneve „Szent György II.” volt;

2. *a St. Quentin-nél északnyugati irányba való támadás*, balszárnnyal a Somme-folyóra támaszkodva, az angol hadseregnek északi irányba való felsodritása céljából. Ennek a támadásnak fedőneve „Mihály” volt. Ehhez a támadáshoz nagyobb erő kellett, mint a Szent György-támadáshoz, és az is hátránya volt, hogy a Somme-csata elpusztított és tölcsermérőkkel teli csatamezején kellett a csapatoknak előnyomulniuk. Előnyös, hogy e támadás az entente-arcvonal leggyöngébb részét találja, továbbá, hogy az időjárási és talajviszonyoktól nem függ, mint a Szent György-támadás;

5. Kapcsolatban a Mihály-támadással, előkészítették még az *Arras-nál való támadást is északkeleti támadási iránnyal*, ugyan-csak abból a célból, hogy az angol arcvonalat északi irányban felsodrítsák. Ennek a támadásnak fedőneve „Mars” volt.

b) *A németek elhatározása.*

A kitűzött cél, a támadási irányok és a helyzet mérlegelése alapján az 1917-18. telén a német hadvezetőség arra az elhatározásra jutott, hogy 1918 tavaszán, amily korán csak lehet, de mindenesetre még az amerikai csapatok beérkezte előtt, támadni fog azért, hogy a döntést a nyugati hadszínhelyen kierőszakolja.

c) *A németek terve.*

A támadás célja: sa angol és francia hadseregnek egymástól való szétválasztása és azután az angol hadseregnek a jobbszárnyról való felsodritása és megsemmisítése.

A támadás neme: áttörés Arras és La Fère között.

Erőcsoportosítás, feladatok: Ruprecht bajor trónörökös hadseregcsoportjának először a 17. (17 hadosztály) és a 2. (18 hadosztály) hadsereggel a Cambrai irányába előreugró ívben lévő angol csapatokat kellett elvágnia a többtől, azután Arras-Albert irányába északnyugat felé előretörnie és az angol arcvonalat északon a 6. hadsereg előtt, Arras-tól északra is megingatnia.

Ezalatt Vilmos német trónörökös hadseregcsoportjának a feladata az volt, hogy a támadás balszárnyán a 18. hadsereggel (24 hadosztály) Péronne-től délre a Somme-folyón és a Crozat-csatornán át, körülbelül a Péronne-Ham-La Fère-vonaltól délre, az átkelést kierőszakolja és a támadás balszárnyát az előnyomulás alatt biztosítsa.

Tartalék a német legfelsőbb hadvezetőség rendelkezésére 3 gyaloghadosztály.¹

Északon, Arras-val szemben, a Scarpe-től délre, a támadásnak (Mars-balszárny) csak a Mihály-támadás megindulása után néhány nappal később kellett kezdődnie. Még pedig csak akkor, ha az ehhez, szükséges támadó tüzéség a „Mihály”-támadásnál már felszabadult és a „Mars-balszárny” a támadáshoz felvonult. A (Scarpe-től északra való támadásról, – a „Mars jobbszárny”-támadásról, – támadó felszerelés és erő hiánya miatt teljesen le kellett mondani.

Abban az esetben, ha a Mihály-támadás alatt az angolok tehermentesítésére a franciák ellen támadást kezdenének, az Aisne mentén és a Champagne-ban, a Vilmos német trónörökös hadsereg-

¹ A nyugati hadszínhelyen összesen 193 gyaloghadosztályt sikerült összevonni. Ebből az első vonalban 108 hadosztály állott. Az Arras-La Fère-arcvonal kiterjedése 75 km. Ezen az arcvonalon a támadáshoz 62 hadosztály és több mint 6200 könnyű és nehéz löveg állott a támadáshoz! készenlétbe. A 17. hadsereg 1900, a 2. hadsereg 1800 és a 18. hadsereg 2500 löveg fölött rendelkezett.

csoport itt harcoló 7., 1. és 3. *hadseregeinek* tervszerűen ki kellett térni a támadás elől.

A *Gallwitz és az Albrecht herceg hadsereg csoportjai* ellen irányuló francia ellentámadás esetén a szükséges ellenrendszabályok alkalmazására a döntést a legfelsőbb hadvezetőség magának tartotta fenn.

A nyugati hadszínhelyen az egész arcvonal mentén különben az entente megtévesztésére kellett törekedni.

Arra az esetre, ha a „Mihály”-támadás megakadna, akkor a harcot félbe akarta szakítani a legfelsőbb hadvezetőség, mert a Somme-csatához „hasonló anyagi csatát”, felörlő harcot vívni nem akart. Ezért mint második nagyszabású támadást Flandriában a „Szent György”-támadást készítik elő. Ebből a célból minden, de különösen a „Mihály”-támadásnál alkalmazott tüzérségnek átcsoportosításához és a Somme-től Flandriába való átszállításához szükséges előkészületet még idejekorán foganatosítani kellett.

Az entente helyzetét és tervét lásd előbb „1. Helyzet és tervek Entente” című fejezetben.

2. A „Szent Mihály” vagy az arras-la fère-i csata. Március 21-től április 4-ig.

Kedvezőtlen szélirány és köd mellett *március 21-én* reggel 4 óra-
kor kezdődött 75 km-es vonalon, hatalmas tüzérségi tűzzel a csata.

Eleinte körülbelül két óra hosszat csupán az ellenséges ütegek előtt állásban lévő tüzérség – köztük osztrák-magyar ütegek is – tüzel. Majd mind a 6000 löveg és aknavető a gyalogsági állásokra irányította tüztét.

Dél előtt 9 óra 40 perckor megindult a tüztenger, a gyalogság rohama közvetlenül követte.

A 17. hadsereget az igen erős ellenség, miután a tüztenger túlságosan eltávolodott a gyalogságtól, a 2. állásban feltartóztatta.

A 2. hadsereg elfoglalta az ellenség 2. állását is.

A 18. hadsereg a 2. álláson túl jutott előre.

Március 22-én csupán a 2. és 18. hadsereg képes jelentékenyen előrejutni. A cambrai-i ívből az angolok sietve visszavonulnak. Ezek elvágása így nem sikerült.

Március 23-án a 17. hadsereg csekély előrehaladása miatt a német legfelsőbb hadvezetőség az eddigi tervet megváltoztatja. A súlypont eddig a Somme-től északra volt, ahol az angol haderőt meg kellett volna semmisíteni. A 18. hadseregnek ezt az angolok elleni támadását a franciákkal szemben biztosítani kellett. Most a 18. hadseregnek a franciákat már meg kellett támadnia. A 17. hadsereg feladata továbbra is az marad, ami eddig volt. A 2. hadseregnek Amiens-re kellett előnyomulnia, azzal a feladattal, hogy a franciákat és az angolokat elválassza egymástól. A támadási célokat ily-

módon erősen kiterjesztették, anélkül, hogy azokat jobbfelé korlátozták volna.

Ruprecht bajor trónörökös, hadseregsorozatparancsnok, azt az utasítást kapja, hogy a „Mars”-támadást a Scarpe mindkét oldalán most már készítse elő és gondoskodjék arról, hogy Arras-tól északra a 6-ik, sőt hogy Flandriában a 4. hadsereg is a támadáshoz csatlakozhassék abból a célból, hogy az egész angol arcvonalat megingassák és angol hadseregeket a tengerbe dobják. A 17. hadsereget a „Mars”-támadáshoz több hadosztálllyal megerősítik. A legfelsőbb hadvezetőség pedig 3 hadosztálynyi tartalékát Douai-tól közelebb vonja. A tüzérség átcsoportosítását is megkezdik a „Mars”-támadáshoz.

A 2. hadsereget egy, a 18. hadsereget öt, később még négy hadosztálllyal erősítik meg. A 18. hadsereget ugyanis azzal a feladattal akarja megbízni a legfelsőbb hadvezetőség, hogy az esetben, ha a Somme-tól a hadműveletek szerencsésen folynának, akkor ez Noyon és Chauny között az Oise-on át déli irányba támadjon és a 7. hadsereggel együtt a franciákat az Aisne-on át dobja vissza.

Március 25-én a 17. és 2. hadsereg nehéz harcok után, a 18. hadsereg csekély ellenállás mellett a vázlat szerinti vonalat éri el. A 17. hadsereg kimerült, a 2. hadsereget előhaladásában erősen gátolta a tölcsermező.

Március 27-ig e két hadsereg alig, a 18. hadsereg Montdidier-ig jut előre. Ezért és mert a Somme-tól északra az ellenség ellenállása is fokozódott, a német hadvezetőség eltért eddigi szándékától s a balszárnyra helyezte át a támadás súlyát. A franciák ellenállása azonban március 30-tól itt is egyre növekedett, az utánpótlás megnehezült. Az entente részéről ugyanis márc. 26-án a doullens-i haditanács Foch tábornokot megbízza, hogy a „nyugati hadszínhelyen a szövetségesek hadműveleteit összhangba hozza”, április 3-án pedig a beauvais-i tanácskozáson Foch tábornokra bízzák a hadműveletek vezetését. Előzőleg pedig Pétain és Haig mindent elkövetnek, hogy a belsőszárnyak helytálljanak. Április 5-ig sikerül 43 gyalog- és 6 lovasadosztályt az Oise-tól északra összevonni, Fayolle tábornok pedig újonnan alakított hadseregsorozatjával a megvert angol jobbszárny helyét foglalja el és a helyzetet megmenti. A németek, hogy a csata az erőket felőrlő küzdelemmé ne fajuljon, azt április 4-én beszüntették.

Április 6-án a 7. német hadsereg az Oise-Aisne-csatomáig nyomul előre. Ez az úgynevezett „*Arkangyal-támadás*”.

A támadási terület kiszélesítése észak felé azonban nem sikerül.

A németek véres veszteségei nagyok voltak, de kisebbek, mint az entente-éi, amely ezenfelül még 90.000 foglyot és rengeteg anyagot is veszített. A német sebesülések nagyrésze könnyű természetű volt.

A csata folyamán a németek 120 km-re hordó löveggel lötték és a repülőket bombázták Parist.

A következő napokban az entente összefüggés és eredmény nélkül támad Albert-nél és Amiens-től délkeletre.

Április 24-én a 2. német hadsereg tankok alkalmazásával megjavítja állásait Villers Bretonneux-nél, de az eredményt nem képes megtartani.

Habár a németek a csatában nem is érték el azt, amit attól vártak, mégis megverték az ellenséget és nagyobb területet nyertek pár nap alatt, mint az ellenfél négy év alatt. Kitűnt azonban az a szomorú tény is, hogy a legénység már nincs mindenütt a tisztikar hatalmában, az élelmszerraktárak késleltették az előnyomulást.

Az új állást a németek megerősítették, a csapatokat részben felváltották, részben pihenés céljából hátravonták.

Az angolok a csata után – nem törődve Anglia élelmezésével – minden hajójukat és a semleges államoktól politikai és gazdasági nyomás útján elvett hajókat Amerikába küldték csapatokért, melyeket zsúfolt hajókon és csak a legszükségesebb felszereléssel, sietve hoztak Franciaországba. A felszerelést Anglia, Franciaország és a semlegesek, főleg Spanyolország adták. Az Argonnes-ba olasz hadosztályokat hoztak. Macedóniában görögök váltották fel az angolokat, kiket aztán Franciaországba szállítottak.

3. Az armentières-i csatja, vagy a Györgyike- (Georgette) támadás. április 9-25-ig.

a)A németek helyzete.

Hindenburg tábornagy szerint, abban az esetben, ha „*az ellenség ellenállását egy csapással nem sikerülne megtörni, akkor erre a csapásra az ellenállási vonal más pontján újabb csapásnak kellett következnie addig, amíg csak a végcélt elérni nem sikerült*”. Épp ezért már kezdettől fogva, a támadó hadművelet második mozzanataul Flandriában a Szent György-támadást készítik elő, arra az esetre, ha a Mihály-támadással nem sikerülne véglegesen áttörni az entente arcvonalát. A német legfelsőbb hadvezetőség 1917 december 27. és 1918 február 10-én elrendeli, hogy a st. quentin-i Mihály-támadáson kívül a Ruprecht bajor trónörökös hadseregsorozatjának Armentières-nél a Szent György I. és az ypern-i ív ellen a Szent György II,-nek nevezett támadást kell előkészítenie. Ezeket a támadásokat a 6. és 4. hadseregnek kellett végrehajtania.

Az előkészítést február és március hónapokban hajtják végre. Ezt igen megnehezítette, hogy a támadást azoknak a hadosztályoknak kellett végrehajtaniuk, amelyek a Mihály-támadásban már résztvettek. Ezeknek a hadosztályoknak az újabb támadás előtt pihenniök kellett, azonkívül a támadáshoz való átcsoportosításra is idő kellett. A hadosztályok felvonulása, a tüzérség, aknavetők, utászcsapatok, repülők, lőszer, élelem, gépkocsik, egészségügyi alakulatok stb. Flandriába való átszállítása csak akkor kezdődhetett meg, amikor az arras-la fère-i csatát már félbeszakították. A csata befejezése

után sem lehetett azonban még a támadáshoz szükséges minden alakulatot elszállítani. Így például a Mihály-támadásnál az ellenség által elpusztított területen előnyomult hadosztályoktól az utánszállítólépcsőket nem lehetett elvenni addig, míg a vasutakat helyre nem állították.

A március 21-én kezdődő Mihály-támadás nagy sikerei miatt a német legfelsőbb hadvezetőség azt hiszi, hogy a Szent György-támadásra Flandriában már nincs szükség. Elégséges kisebbméretű támadás is, amelyet csak a 6. hadsereg hajtana végre Lille-től északnyugatra, Hazebrouck irányába, a portugálok által védett arcvonalrész ellen. *Ez lett volna a „Györgyike”- (Georgette) támadás.*

Az arras-la fère-i csata azonban már nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket és ezért a német hadvezetőség visszatér az eredeti tervhez, a Szent György-támadáshoz. Eszerint a támadó hadműveletek második mozzanata gyanánt egy egészen új, önálló támadást akar végrehajtani Armentières-nél az angolok ellen. A „Györgyike” (Georgette) fedőnevet azonban továbbra is megtartják.

A Mihály-támadásnál feleslegessé váló erők átcsoportosítása és a 6. hadsereghez való eltolása március 28-án kezdődik. A támadás kezdetét április 9-re tűzik ki, amikor az előkészületeket be lehetett fejezni.

b) *A csata terve.*

A 6. hadsereg feladata április 9-én az armentières-la basse-i csatornán át északnyugat felé, súlyponttal Hazebrouck irányába előnyomulni és balszárnnyal a La Bassée-Bethune-St. Omer-csatornarendszerre támaszkodni. Egy nappal később, április 10-én, tovább északra a 4. hadsereg balszárnnyának is csatlakoznia kellett a támadáshoz és Warneton-tól (a Lys mentén) kétoldalt nyugati irányba Messines-Wulverghem-re előretörnie és a 6. hadsereg támadását támogatnia kellett. Első hadműveleti cél a cassel-hazebrouck-i magaslati vonulat elfoglalása volt.

A 6. hadseregnek 17, közte 11 idegen hadosztállal, – 468 üteggel, – a 4. hadseregnek ide összevont 5 saját hadosztállal és 148 üteggel kellett a támadást megkezdenie. Az arcvonal mögött 6 hadosztály erős tartalék gyülekezett. A harc folyamán még további hadosztályok is érkeztek be, úgyhogy összesen 36 hadosztály támadott. A 6. hadsereg parancsnoka Quast tábornok, a 4. hadseregé Sixt von Armin tábornok volt.

c) *Az entente helyzete.*

Az entente részéről az északi szárnyon, Nieuport és Dixmuid környékén a belgák, – Ypern-Messines-nél az angol 1. hadsereg, - Armentières-nél és La Bassée-nél, Lille-től délnyugatra az angol 2-ik hadsereg állott. Az angol tartalékok a Somme mindkét oldalán állottak. A márciusi csatában teljesen kimerültek, mert itt 58 angol hadosztályból 46-ot harcba kellett dobni. Armentières-től délnyugatra 2 por-

tugál hadosztály volt. Ezek harcértéke csekély volt és az angolok épp a támadás megindulásakor fel akarták váltani

d) *A csata lefolyása.*

Április 9-én, többórás tüzérségi tűz után, reggel 8 óra 45 perckor a 6. hadsereg gyalogsága Armentieres-től délre rohamra tör elő. A portugál hadosztályokat megsemmisíti, Estaire-nél a Lys-t eléri, sőt egyik helyen az átkelést ki is erőszakolja, összesen 6000 foglyot ejt.

Április 10-én a támadást folytatják. A Lyst a hadsereg közepe átlépi. Armentieres-től északra a 4. hadsereg is megkezdí a támadást Messines-en át Wyttschaete-re.

Április 11-én az angolok Armentieres-t 3000 fogoly hátrahagyásával feladják.

Április 12-én mindkét hadsereg a középén tovább nyomul elő nyugati irányba. A 6. hadsereg Merville-n át Baillleul-ig, a 4. hadsereg a Kemmel-hegy irányában. A két szárny azonban erősen hátramaradt, a jobbszárny Ypern-től délre, a balszárny a La Bassée-csatornánál.

A tüzérség előrehozatala és az utánszállítás igen nagy nehézségekre bukkan. Az előző harcokban erősen megviselt hadosztályok korábban vesztik el támadási készségüket, mint máskor. Tovább előnyomulni már nem bírnak. Az ellenség szemmeláthatólag megerősödik. A támadás továbbfolytatásához újabb hadosztályokra volna szükség. A német legfelsőbb hadvezetőség ezért április 20-án a támadást beszünteti. Csak a szárnyakat akarja még előrevinni. A 6. hadseregnek még Festhubert és Givenchy-t, a 4. hadseregnek pedig a Kemmel-hegyet kellett elfoglalnia.

A 6. hadsereg támadása nem sikerült, de a 4. hadsereg április 25-én a Kemmel-hegyet elfoglalja. A további előnyomulás azonban – bár azt gondosan előkészítik, – április 29-én vérbe fül. A támadást tehát végleg beszüntetik és a csata véget ér.

A csatával a németek a kitűzött hadászati célt nem érik el. De azért a csata erkölcsi hatása igen nagy. Az entente több mint 30.000 foglyot és 450 löveget veszít. Az entente vesztesége március 21-től április végéig halottakban, sebesültekben és foglyokban kereken 14.800 tiszt és 288.000 ember.

Az angolok támogatására Foch kénytelen 9 francia gyalog- és 3 lovashadosztályt Flandriába dobni. Ezekből Mitry tábornok parancsnoksága alatt az „északi seregcsoport”-ot alakítják. A németek támadását csak ilymódon sikerült az entente-nak kivédenie.

Az entente Foch tábornokot április 24-én a szövetséges hadseregek főparancsnokává nevezi ki.

E csaták harcászati tanulságai: a gyalogság harcalakzatának még lazábbá kell válnia, a rohamjárőrök jelentőségükben sokat gyertek, a gyalogságnak a segédfigyvernemekkel és a tüzérséggel még

szorosabban kell együttműködni, a támadás szükségszerű befejezésének időpontját idejében fel kell ismerni s gyorsan áttérni a védelemre.

4. A soissons-reims-i és a, noyon-i csata.

Május. 27-től június 15-ig.

a) *A német legfelsőbb hadvezetőség célja.*

A német hadvezetőség továbbra is megmarad annál a szándékánál, hogy az angol hadsereg megsemmisítése árán a döntést kierőszakolja. Ennek egyelőre útjában állott azonban az, hogy az armen-tières-i csata miatt az angolok megerősítésére Foch tekintélyes francia erőket küldött Flandriába. A német hadvezetőség tehát mindenekelőtt az entente figyelmét Flandriáról el akarta terelni. Ezért a franciákra azok leggyengébb részén új csapást szándékozik mérni, hogy így minél több ellenséges erőt lekössenek, Foch-t a francia csapatoknak és az angol tartalékok nagy részének Flandriából való kivonására kényszerítsék, hogy azután a támadást Flandriában a siker reményével lehessen majd újra megkezdeni.

A német hadvezetőség ennek a megtévesztő és az entente figyelmét Flandriáról elterelni szándékozó támadás helyéül Soissons környékét, a Chemin des Dames-t választja ki. Azt hitték, hogy ez a rész a francia arcvonal leggyengébb pontja. A támadást a 7. és 1. hadseregnek kellett végrehajtania Noyon és Reims között. Később a támadáshoz kellett csatlakoznia a 18. hadsereg balszárnyának is. A támadás kezdetét május 20-ra tűzik ki, mert a csapatoknak és az anyagnak eltolása az új támadási területre időbe került és így a támadás előkészítését korábban befejezni nem lehetett.

A támadásban a 7. hadsereg első vonalban tizenhét, a második vonalban öt hadosztálllyal, – az 1. hadsereg első vonalban három, második vonalban egy hadosztálllyal, – a 18. hadsereg balszárnya pedig két hadosztálllyal támadott. Tartalék 7 hadosztály volt a 7. hadsereg mögött.

Június közepén azután a főtámadást az angolok ellen Flandriában kellett volna tovább folytatni. Ezt a támadást Ruprecht hadseregcsoportjának erre az időre kellett előkészítenie. A támadásnak fedőneve „Hagen” volt.

Az entente részéről a helyzet igen veszélyes volt. Az angolok 59 hadosztálya közül 53 harcolt. Május elején 8 hadosztályt fel kellett oszlatni, 5 hadosztály harcképtelenné vált és április végén a francia arcvonal nyugodtabb részére tolták el, amíg kipihen magát. Egészen véve 43 gyenge angol hadosztály állott az angol arcvonalon harcrakészen.

A franciák is tartalékaik nagy részét felhasználták a Somme-nál és a Lys-nél. Az amerikaiak még nem érkeztek be.

Az angolok, hogy a helyzeten segítsenek, Palesztinából vonnak ide 24 zászlóaljat. Angliában és Kanadában újoncozást rendelnek el.

Szalonikiból a Keleti hadseregtől is csapatokat akarnak elvonni. Az amerikai csapatok szállítását siettetik.

b) *A csata lefolyása.*

Május 27-én kezdődik a támadás Vauxaillon és Sapigneul közt, amely sikerül. Május 30-án a németek Chateau Tiherry és Dormans között elérik a Marne-t (Büchler- és Goltz-támadás). Ezen a napon Foch felismeri, hogy a németek támadási célja nem Calais, hanem Paris. Ezért a 10. hadsereget Arrastól Villers Cotterets-hez, az 5. hadsereget Beauvais-tól Reims-hoz vonja. Ezenkívül az amerikai csapatokat is ide rendeli. Ezután Foch tábornok Reims-től délnyugatra és Soissons-tól nyugatra összevont erős tartalékokkal (köztük amerikaiak is) heves ellentámadásokat intéz, mire a németek előnyomulásukat június elején ideiglenesen beszüntetik ugyan, de azt nyugat felé folytatni szándékoznak, hogy a 18. hadsereg támadását Montdidier-Noyon vonalából elősegítsék. E támadás június 9-én kezdődik (Gneisenau-támadás) s nehéz harcokban némi tért nyer. 11-én azonban erős francia ellentámadások indulnak meg, mire a németek beszüntetik a támadást, mely főleg élelmiszerekben sok zsákmányt biztosított. Június közepén a harcok elcsendesednek.

A csata erkölcsi hatása az entente-ra igen lesújtó volt. A június 1-3-ig tartó versailles-i haditanács segítségért Wilsonhoz fordul. Anglia összes hajóit az amerikai csapatok szállítására fordítja az élelmezés és a nyersanyaggal való ellátás rovására.

Az entente ezenkívül ellenorvosságot talál a német támadási módszerrel szemben. Ez a támadási módszer a meglepetésen alapult. Pétain tábornok már 1917-18. telén arra utalt, hogy az első védőállást csak gyengén kell megszállani. Ennek feladata az, hogy az ellenséges támadást késleltesse és zavarja. A főellentállást a hátsó állásokban kell felfogni. A 3. francia hadsereg a noyon-i csatában, ha még nem is teljesen, de már a Pétain által ajánlott módszert alkalmazza.

5. A Piave-menti első csata június 15-22-ig.

(119. sz. vázlat.)

a) *Előzmények.*

Abban a nagy leszámolásban, mely a nyugati hadszínhelyen a németek és az entente-hadseregek között 1918 tavaszán kezdődött, a magyar és osztrák haderőnek is részt kellett volna vennie, annál is inkább, mert német részről a nyugati hadszínhelyen 1918. év elején eleinte 176 entente-hadosztállyal szemben csak 158 német hadosztály állott.

A támadásban való részvételre nézve a hadvezetőségek elvben meg is egyeztek. Az osztrák-magyar segítséget a Monarchia külügyminisztere, Czernin gróf, a német államférfiaknak határozottan megígéri, Károly király pedig ahhoz hozzájárult.

Osztrák-magyar csapatokat a nyugati hadszínhelyre a hadvezetőség ennek ellenére mégsem küld. Károly királynak bécsi pacifista és poroszellenes tanácsadói a királyt a segítségküldés ellen hangolják. Így történt azután, hogy amidőn a német legfelsőbb hadvezetőség Badenben a részletek megbeszélése miatt a tárgyalásokat meg akarja kezdeni, Arz, az osztrák-magyar vezérkar főnöke, hosszas huza-vona után bizalmasan kijelenti, hogy az osztrák-magyar gyalogságnak „a nyugati hadszínhelyre való küldését legfelsőbb helyen nem látják szívesen”.

A német legfelsőbb hadvezetőség, amely túlságosan bízik a saját erejében és valószínűleg, mint ahogy rendszeren szokta tenni, ez alkalommal is lebecsüli az osztrák-magyar csapatok harcértékét, ezek után nem tesz semmit, hogy Károly királyt a segítségadásra rábírja. Február elején Ludendorff mindössze tüzérseget kér, amit meg is kap. A kérésre Arz 50 üteget, mely nehéz és középürmértékű lövegekből állott, küld a németek támogatására.

A nagy német támadás ilymódon az osztrák-magyar gyalogság támogatása nélkül indul meg 1918 tavaszán és a nyugati hadszínhelyen a németek magukban támadnak.

Az osztrák-magyar hadseregfőparancsnokság azonban, hogy legalább közvetve támogassa a németeket, Hindenburg és Ludendorff helyeslésével elhatározza, hogy az olasz hadszínhelyen fog támadni, bár az olasz hadszínhelyen 48 és $\frac{1}{2}$ gyalog-, 7 lovas osztrák-magyar hadosztály állott, szemben 62 és $\frac{1}{2}$ entente- (főképp olasz) hadosztállal.

Ez a támadás meg is indul és ezt a támadást *első Piave-menti csatának hívják.*

Így tehát külön támadnak a németek is, az osztrák-magyar hadseregek is. Ahelyett, hogy egyesült erővel támadnának a nyugati hadszínhelyen!

b) *Az osztrák-magyar támadási terv.*

A támadási terv nem a hadműveletek legfőbb irányítójának a terve, hanem az több tervből és pedig az egymással ellentétes véleményt valló alvezérek és a főparancsnokság tervéből születik meg.

A hadműveletek legfőbb irányítója, Arz, a vezérkar főnöke, a főtámadást a Brenta-völgy mindkét oldalán erős keleti szárnyal tervezi. Ezt a támadást Boroevic-nak az Oderzo-Trevizo vasútvonal mentén megindítandó támadással kellett volna támogatnia.

Conrad tábornagy az Astico és a Piave között elterülő Velencei Alpeseken át akarta a főtámadást végrehajtani, amelyet az Ecs-völgyben és az Alsó-Piave-nél, Trevizo irányában, melléktámadásoknak kellett kísérnie.

Boroevic tábornagy, Conrad-dal ellentétben, a támadást nem tartotta célszerűnek, de abban az esetben mégis, ha támadnia kell, a főtámadást a síkságon az Alsó-Piave-nél vélte a legcélszerűbbnek.

Krausz Alfréd tábornok, akit szintén megkérdeztek, egyik tervvel sem értett egyet, ő a Garda-tó mindkét oldalán javasolta a fő-támadást.

A hadseregfőparancsnokság ezekből a tervek közül alkotja meg azután a végleges tervet – mégpedig úgy, hogy *mindeniket végre akarja hajtani*.

A *végleges terv* szerint a fő-támadás, miként azt Conrad tervezte, az Astico-Brenta közötti területből, az úgynevezett „*Hét község*” fennsíkról indulna meg. Támadni akarnak azonban a Brentától keletre is, miként azt Arz eredetileg tervezte. Hogy azonban Boroevic terve se essék kútba, az *Oderzo-Trevizo* vasútvonal mind a két oldalán is támadnak. Azonkívül az Alsó-Piavén, *San Dona-nk*, tüntető támadást kellett végrehajtani.

Végül, hogy az olaszok figyelmét eltereljék, Metzger hadosztályának az arcvonal legnyugatibb részén, a *Tonale környékén* kellett támadnia.

Ezekon a támadásokon kívül a hadseregfőparancsnokság beleegyezik még abba is, hogy a 6-ik hadsereg keleti szárnya a *Piavén át a Montellóra* is támadjon. Ennek a támadásnak az eszméje a 6. hadsereg öntevékeny és vállalkozó szellemű, kiváló, hős parancsnokának, József főhercegnek az eszméje volt.

A Montelló elleni támadás sikerében a hadseregfőparancsnokság erő és anyag hiánya miatt később kételkedni kezd és ezért a támadást Boroevic csaknem az utolsó pillanatban lefűjja, de miután az előkészületek már csaknem befejeződtek és József főherceg, valamint az Isonzó-hadsereg parancsnoka is, Boroevic ellen foglaltak állást, a támadás mégis megindul.

A végleges támadási terv szerint tehát az erők szétforgácsolódnak. A csapatok az egész arcvonal mentén mindenütt támadnak és így a támadás sehol sem erős. A támadásnak súlypontja nincs. Ez pedig annál veszedelmesebb, mert az osztrák-magyar hadseregek az olasz hadszínhelyen gyengébbek, mint az olaszok.

c) *A csata lefolyása.*

A Tonale-szorosnál Metzger altábornagy június 13-án kezdi a támadást. Az olaszok túlerején és hősi ellentállásán azonban csakhamar megtörik, anélkül, hogy célját elérte volna.

A fő-támadás két nappal később, június 15-én indul meg.

Árulás folytán az olaszok a támadást felkészülten várják, amihez hozzájárul, hogy a mi részünkről a támadást nem eléggé készítették elő, mert az ellenséges állásokat és akadályokat a tüzérség nem rombolta szét és a gáznak nem volt hatása.

Mindezekhez járult még a kedvezőtlen, esős időjárás, mely a Piave hegyi folyó medrét rohanó és romboló víztömeggel töltötte meg.

József főherceg, a 6-ik, Wurm vezérezredes, az Isonzó-hadsereg parancsnoka, még idejekorán kérték is a támadás napjának az elhalasztását. A hadseregfőparancsnokság azonban nem egyezett bele.

A támadás ilymódon sem Asiago-nál, ahol Conrad, sem Mte Grappá-n, ahol Arz tervezte támadását, nem sikerül. A kezdetben elért sikerek után az olaszok bátor és ügyesen vezetett ellentámadásai, már az első nap este visszaszorítják a mieinket a kiinduló-helyzetbe.

József főhercegnek azonban a Piave mentén sikerül a Montello-t elfoglalnia, Csicsery tábornoknak pedig San Dona-nál, a Piave túlsó partján, a lábát megvetnie.

A hadseregfőparancsnokság ezek után már csak a Piave mentén akar támadni. Az erők szétforgácsolása miatt tartalékok azonban nincsenek, melyekkel a támadást erőteljesen előre lehetne vinni. Amellett a megáradt Piavén állandó hidat verni nem lehetett, úgy* hogy a Piavén átjutott csapatok megerősítése, lőszerrel és élelemmel való ellátása szinte lehetetlen volt. Mindezek ellenére csapataink június 16. és 17-én a Montello-n és San Dona-nál is eredményesen harcolnak.

Közben az olaszok tartalékaikat összevonják, úgyhogy június 20-án a Piavén átkelt 14 osztrák-magyar hadosztályt már 28 gyalog- és 2 lovas olasz hadosztály támadta.

Boroevic minden további támadást teljesen kilátástalannak lát és azért azt javasolta, hogy a Piave túlsó partjára átjutott csapatokat vissza kell vonni, amit a hadseregfőparancsnokság nehéz szívvel ugyan, de elrendel.

A visszavonulás a megáradt Piavén keresztül nem volt könnyű játék. A Montello-nál ez azonban mégis oly kitűnően sikerült, hogy az olaszok egy napon át nem vették észre, hogy kiürített állásokkal állanak szemben. San Dona-nál a visszavonulás csak erős ellenséges nyomás mellett volt végrehajtható. A visszavonulás június 24-ig azonban itt is nagyobb veszteség nélkül sikerült.

A csata úgy nekünk, mint az olaszoknak körülbelül 150.000 emberéletbe (került).

Sokkal nagyobb volt azonban ennél az *erkölcsi hatás*, amely a hadvezetőségünkben vetett hitet és bizalmat még inkább megingatta és az ellenséges propaganda számára új anyagot adott.

A gyászosemlékű csatát is dicsőségessé tudták átváltoztatni a magyar csapatok és a magyar vezérek.

A csatában két helyen vívtunk ki nagyobb eredményt: a Montello-n és San Dona-nál. Mindkét helyen magyar vezérek és magyar csapatok harcoltak. Előbbi helyen József főherceg, utóbbi helyen Csicsery tábornok. Ezeknek a magyar katonáknak a harca a világháború legdicsőbb harcai közé tartozik.

A Piave-memti első csata eredményit az, hogy az entente helyzete lényegesen megjavul. Az olasz hadszínhelyen erők szabadulnak fel,

amelyeket ezután a nyugati hadszínhelyen lehet alkalmazni. Ezenkívül az osztrák-magyar hadvezetőség is belátja, hogy a nyugati hadszínhelyen a németeknek a döntésért vívott küzdelmét közvetlenül kell támogatnia. Ezért, amikor Hindenburg azt a kívánságát nyilvánítja június 21-én, hogy 6 hadosztályt és erős tüzérséget késsedelem nélkül küldjön az osztrák-magyar hadsereg főparancsnokság a nyugati hadszínhelyre, Karoly király ez ellen semmi ellenvetést nem tesz és az első két hadosztályt (az 1-ső és 35. hadosztályt) útbaindítják. További két hadosztályt azonban csak szeptember 2-án tud Arz tábornok a németek rendelkezésére bocsátani.

6. A marne-champagne-i csata, vagy a „Marne-védelem és Reims-támadás”. Július 15-20-ig.

a) A németek elhatározása és terve.

A szerencsétlen kimenetelű Piave-menti első csata után a német legfelsőbb hadvezetőség elhatározza, hogy a nyugati hadszínhelyen a támadást tovább folytatja addig, míg az entente békét kötni nem hajlandó. Ezt a nagy. és döntő támadást továbbra is Flandriában tervezik. Ez lett volna a „Hagen-támadás”.

A korábbi tervek szerint ennek a Hagen-támadásnak a soissons-reims-i és a noyon-i csata után kellett volna következnie. A német legfelsőbb hadvezetőség azonban még nem látta elérkezettnek az időt. Az angolok Flandriában igen erős tartalékokkal rendelkeztek, ha a francia hadosztályokat a soissons-reims-i csata hatása alatt onnan ki is vonták. A német legfelsőbb hadvezetőség ezért előbb még *megtévesztésképen* újból a franciák ellen akar támadni, hogy ezáltal Foch tábornokot az angol tartalékoknak Flandriából való kivonására és a szorongott francia arcvonala megerősítésére kényszerítse.

Eme megtévesztő támadás után Flandriában az angolok ellen való támadásnak azonnal meg kellett volna indulnia.

A támadás helyéül Reims két oldalát választják ki, mert a német hadvezetőség itt gondolta a francia arcvonalat a leggyengébbnek. Azt hitték, hogy az entente-tartalékok nyugaton, az Oise mindkét partján, a Somme-nál és Flandriában állanak és hogy Château-Thierry-Verdun között, csak gyenge ellenséges erők tartják az állásokat. Ezenkívül Reims-tól nyugatra, Soissons-Reims között, a Marne-hoz kinyúló zsákalakú német védelmi állás igen veszélyes volt. Csak egy vasútvonalon lehetett a csapatok utanszállítását lebonyolítani. Ez a vasútvonal Soissons-on át vezetett, amely város csak néhány kilométerre feküdt a francia első vonaltól. Soissons elfoglalása tehát könnyen végzetessé válhatna. Ha azonban Reims német kézbe kerül, akkor Reims-al együtt a vasútvonalak is a németeké lesznek és a Marnehoz előnyomuló német csapatok veszélyeztetése megszűnik.

A Reims ellen való támadást a német hadvezetőség *átkarolólag* tervezi. A 7-ik hadseregnek nyugatról, – az 1. és 3. hadseregnek Reims-tól keletre kellett támadnia. A 7-ik hadseregnek Dormane-nál, a Marne-folyón átkelve, a folyó mindkét partján keleti irányba, Épernay-re kellett előnyomulnia. Az 1. és 3. hadsereg támadási célja Chalons volt.

A támadás kezdetét július 10-re tűzték ki. Július 20-án a Hagen-támadásnak kellett kezdődnie Flandriában.

A támadás előkészítése, a tüzérség, lőszer és csapatok készenléthez helyezése az eddigi módon zajlott le. Az előkészületeket a kitűzött időre a németek nem tudják befejezni s ezért a támadás kezdetét július 15-re halasztják el. A Hagen-támadás kezdete ennek megfelelően szintén kitolódik.

b) Foch elhatározása és terve.

A franciákat ez alkalommal a németek nem lepik meg. Foch már július elején, két héttel a támadás megindulása előtt, ismeri a támadás részleteit. Elszászi születésű szökevények, hadifoglyok valómásából, a zsákmányolt támadási intézkedésekből és a francia kémelek jelentéseiből megtud mindent.

Foch ennek következtében Haig ellenvetései ellenére 4 angol hadosztályt és azt a 8 francia hadosztályt, amely még a francia arcvonalon állott idevonja, további 4 angol hadosztályt pedig Amiens vidékén, a Somme-nél helyez készenléthez.

Ezenkívül az amerikai csapatok is mind nagyobb számban kezdenek beérkezni, amelyekből *II* hadosztályt szintén a francia arcvonalon megerősítésére használ fel Foch.

A német támadás kivédésére elfogadja Pétain tábornok által javasolt új harcmodort és elrendeli, hogy Reims-tól keletre a 4. hadsereg Gourraud tábornok alatt a főellentállást a második védelmi állásba fejtse ki, a tüzérséget a főellentállási vonal mögé vonja vissza és hogy az első állást gyenge, csak kevésszámú csapattal szállja meg. Reims-tól nyugatra, a Marne-nál ezt a rendszabályt nem lehetett alkalmazni, mert itt a Maistre-hadseregcsoporthoz tartozó 5. és 9. hadseregnek közvetlenül a Marne mögött a folyóvédelem volt a feladata.

A védelmen kívül Foch még elhatározza, hogy a Marne és Soissons között július 18-án a Fayolle tábornok hadseregcsoportjához tartozó 6. és 10. hadseregekkel ellentámadásba megy át.

c) A csata lefolyása.

Július 15-én a német tüzérség és aknavetők szétrombolják a francia első védelmi állást, amely azonban ez alkalommal csaknem üres.

A rohamozó gyalogság az első védelmi állásban komoly ellentállásra nem talál. Reims-tól keletre az 1. és 3. hadsereg támadása

azonban a francia géppuska- és tüzérségi tűzben a második állás előtt összeomlik. Reims-től nyugatra a 7. hadsereg balszárnya szintén csak kevés tért nyert. A jobbszárny azonban átkel a Marne-on Dormans környékén, de a további támadás július 17-én itt is megakad, mert a német tüzérséget nem sikerül a Marne-folyón áthozni.

A csata ilymódon július 17-én véget ér. A foglyok száma 18.000.

A német hadvezetőség abban a hitben, hogy a csata következtében az entente flandriai arcvonala erősen meggyengült, a tervezett Hagen-támadást végre akarja hajtani. Július 16-án az első szállítmány Reims-től már útba is indul Flandriába.

Hatodik időszak, vagy a központi hatalmak ellenállásának összeomlása

1918 július 18-tól a háború végéig

1. Helyzet és szándék július közepén

(Lásd a 120. és 121. sz. vázlatot.)

Központi hatalmak.

A döntést a nyugati hadszínhelyen kivívni mindeztideig nem sikerült, sőt a Marne-champagne-i csata határozott entente-győzelem, éppúgy, mint előzőleg Olaszországban a Piave-menti első csata is. A békét pedig csak döntő támadással lehetne az ententétől kikényszeríteni.

A támadás ellen szól azonban, hogy az eddigi hadműveletek alatt a németek is igen nagy veszteséget szenvedtek. Ruprecht bajor trónörökös hadseregcsoportjánál májusban és júniusban, - tehát nem a nagy harcok alatt, - naponta a veszteség 1000-1500 ember volt. Emellett hadosztályonként 1000-2000 a beteg. A zászlóaljok létszáma július közepén 1000 fő helyett átlag 675 fő volt. A pótlás pedig mindig nagyobb és nagyobb nehézségekbe ütközött. Ezért, hogy a további támadáshoz a „támadó hadosztályok”-at meg lehessen alakítani, az „állásadosztályok” számát csökkenteni, a megmaradtaknak harckiterjedését növelni kellett. Így június végén a német hadvezetőségnek 10 hadosztályt fel kellett oszlatnia és a többiekre szétszórta. Szabályszerű felváltásról s pihenésről ily körülmények között természetesen szó sem lehetett.

Emellett az államférfiak és a hadsereg vezető tábornokai közül mind többen és többen kezdték a reményt elveszteni, hogy a háborút győzelmesen be lehetett fejezni.¹ A Marne-champagnei csatának erkölcsi hatása a központi hatalmak országaiban lesújtó

¹ Ruprecht bajor trónörökös június 1-én így ír a német kancellárnak: „Bár abban a helyzetben leszünk, hogy nyugaton az ellenségre még «gy Pár csapást mérhetünk, de azt nem igen fogjuk döntő módon megverni.”

Kühlmann államtitkár június 24-én a birodalmi gyűlésen a pártvezérek kívánságára tartott beszédében ezt mondotta: „Egyedül, tisztán katonai döntésekkel, minden diplomáciai tárgyalások nélkül a háborút abszolút befejezését nem várhatjuk”.

Kühl: Der Weltkrieg, II. kötet.

volt. A hátszágban a forradalmi és az ellenséges propaganda hálás talajra talált. A német katonaszökevények száma napról-napra növekedett. Ausztria-Magyarország reménye a Piave-menti első csata után már csak a német támadásban volt. Viszont Németország tetemes erőket a támadás céljaira nem adhatott. Törökország ereje teljesen megbénult, Bulgária segítségére pedig egyáltalán nem lehetett számítani a hadvezetőségek. Ezenkívül igen megfontolandó volt, hogy az amerikai csapatok is megjelentek a nyugati hadszínhelyen és a Marne-champagnei csatában a németek már négy amerikai hadosztály jelenlétét állapították meg.

A támadás abbahagyása és a védelemre való visszatérés pedig azért nem volt tanácsos, mert ez nyílt bevallása lett volna a sikertelenségnek. Védelmi harcban különben is sikerre az a fél számíthatott, amelyik emberrel, anyaggal és idegekkel tovább bírja. A már nagyon is érezhető ember- és anyagihiány és a mindinkább terjedő békevágy miatt védelem esetén a központi hatalmak anyagi és erkölcsi ereje előreláthatólag hamarabb felőrlődött volna, mint az entente-é. A védelemre különben is a hadászati helyzet igen kedvezőtlen volt. Az eddigi csaták eredménye három ékszerű, hatalmasan kiugró ív volt, Armentières-nél, Montdidiersnél és Château-Thierry-nél. A védelemre való visszatérés esetén ezeket az íveket az ellenség oldalozta volna és emellett ezek az ívek az arcvonalat jelentékenyen meg is hosszabbították és így a megszállásra sok erő kellett.

Védelem esetén tehát ezeket az íveket ki kellett volna a németeknek üríteniök és vissza kellett volna vonulniok a március 21-ike előtti helyzetbe. Ennek erkölcsi hatása pedig mindkét félnél beláthatatlan következményekkel járhatott volna.

A német legfelsőbb hadvezetőség ebben a helyzetben tehát a *támadás folytatását* határozta el.

A támadás helyül Flandriát választja.

Entente.

Az entente *katonai helyzete* különösen az egységes vezetés megvalósítása és az amerikai csapatok beérkezése, a tüzérség és a tankok szaporítása következtében kedvezővé válik.

Az egységes vezetés a hadműveletekben az egy célra való törekvést és az ehhez szükséges erőt adja. Az amerikai csapatok beérkezése pedig az entente számbeli túlsúlyát valósítja meg. Az amerikai csapatok szállítása különösen a májusban vívott soissons-reims-i csata után ölt nagyobb arányokat és ezidőtől kezdve októberig havonta 2-300.000 amerikai katona érkezik Franciaországba. Az amerikai csapatok létszáma márciusban csak 75.000 fő volt, júliusban azonban a létszámuk már 1 millió felül volt, a háború befejezésekor pedig több mint 2 millió amerikai katona állott francia földön.

Foch tábornok és Pétain, a francia hadsereg főparancsnoka, már júniusban a soissons-reims-i csata után érkezettnek látják az időt az ellentámadásra való átmenetre.

Foch tábornok azután ezt az ellentámadást meg is valósítja.”

2. A soissons-i francia ellentámadás **Június 18-tól augusztus 4-ig** **Foch tábornok szándéka és terve.**

Miután az amerikai csapatok az arcvonal megerősítésére már nagyszámban beérkeztek, továbbá az entente a lövegek és tankok számát jelentékenyen szaporította, Foch Soissons ellen *támadni akar*.

A támadás célja: a soissons-reims-i vasútvonal elfoglalása, azaz a soissons-château thierry-reims-i ívben álló német csapatok összeköttetési vonalának elvágása.

A támadást végrehajtja:

nyugat felől a villers cotterêts-i erdőtől a Fayolle tábornok hadseregcsoportjához tartozó 6. hadsereg, Dégoutte tábornok parancsnoksága alatt a Marne és Ourcq között. Ettől északra a 10. hadsereg Mangin tábornok parancsnoksága alatt az Ourcq és Aisne között;

délkelet felől a Maistre tábornok hadseregcsoportjához tartozó 5. és 9. hadsereg a Marne mindkét partján.

A támadást a csapatoknak függetlenül a németeknek Reims ellen várható támadásainak kivédésétől kellett végrehajtaniok.

A támadás kezdete: július 18.

Az előkészületeket a franciák július 13-ról 14-re virradó éjjel kezdik. Minden mozgás csak éjjel történik. Nappal a csapatok és a vonat mozdulatlan.

Amikor a Marne-champagne-i csata megkezdődik és a németek a Marne-folyón, Dormans-nál átkelnek, Pétain a támadást el akarja ejteni és a Fayolle-hadseregcsoportból erősítéseket akar küldeni a Marne-nál harcoló csapatok megerősítésére. Foch azonban ezt erőlyesen megakadályozza. Így a támadási előkészületeket tovább folytatják.

A németek.

A németek már július elején kémeik útján és szökevényektől arról értesülnek, hogy július 14-én, a franciák nemzeti ünnepén, Foch Soissons ellen támadni fog. A német 9. és 7. hadsereg épp ezért erősítéseket is kér. A német legfelsőbb hadvezetőség azonban elég erősnek tartja a 7. hadsereget a támadás kivédésére. Amikor pedig július 14-ike minden különösebb esemény nélkül zajlik le, mindenki megnyugszik, senki sem hisz a készülő francia támadásban. Foch támadása így teljesen váratlanul és meglepően éri a németeket.

Foch ellentámadásának lefolyása.

A franciák támadása a villers cotterêts-i erdőből július 18-án reggel 6 órakor, minden tüzérségi tűzzel való előkészítés és pergőtűz nélkül indult meg. A gyalogság rohamával egyidejűleg, csapásszerűen nyitotta meg a tüzérség a tüzet s tüzehenger alakjában járt állandóan a gyalogság előtt és segítette az előre való haladásban. A főszerepet a tankok játszották. A 10. hadseregnek egyedül 375 tankja volt.¹ Részben régimintájú, nehéz Scheider-Creusot és St. Chamond, részben új, könnyű Renault-kocsik.

A meglepetés teljesen sikerült. Nyugaton az Aisne és Marne között a német 9. és 7. hadsereg gyenge, fáradt hadosztályait csaknem teljesen legázolták a tankok tömegei és a mögötte rohamozó francia gyalogság. A betörés mélysége a német állásokban általában 5, helyenként 8 km volt. A Marne-től délre és a keleti arcvonalon a német 7. hadseregnek azonban sikerült a támadást feltartóztatnia és a védelmi állás nagyrészét megtartania.

Július 18-án, azaz a támadás első napján, a franciák 12.000 foglyot ejtettek és számos löveget zsákmányoltak. A németeknek kévé» tartalék állott rendelkezésre. Erősítéseket csak nagy távolságról lehetett hozni. A franciák ezenkívül Soissons-t annyira megközelítették, hogy a 7. hadsereghez vezető vasútvonal tüzérségi tűz alá került. Soissons-tól keletre rendelkezésre állott ugyan még a Veslevölgyi vasút, de a franciák további előnyomulása esetén már ez is veszélybe került volna. Ennek a vonalnak francia kézbe való kerülése esetén pedig a 7. hadsereg ellátása lehetetlenné vált volna.

A németek mindenekelőtt a tüzérségnek és az aknavetőknak Flandriába való elszállítását szüntették be és a 7. hadsereg megerősítésére Flandriából hadosztályokat hoznak. Ezenkívül feladják a Marne-ohampagne-i csata eredményét. Elrendelik a Marne-től délre lévő csapatoknak a folyó innenső partjára való visszavonását.. Fontos volt még a veszélyeztetett Soissons védelmének a megerősítése is.

A német csapatoknak a Marne innenső partjára való visszavonulása július 19-re és 20-ra virradó éjjel zajlott le az ellenség állandó és heves támadása közben.

Sikerült Soissons védelmének megszilárdítása is. Július 18-ikát követő napokon a franciák különösen az Aisne és Marne között igen nagy eréllyel támadtak és a német arcvonalat még néhány kilométerrel hátrább szorították, de július 21-én este az egyensúly nagyjában mégis helyreáll és a német 7. és 9. hadsereg meg bírja akadályozni az áttörést.

A jövőt illetőleg azonban újabb francia támadás, különösen a német 7. hadsereg, igen veszélyes lehet, mert a Marne felé kiugró ívben a 7. hadsereg két oldalról támadható és azonkívül vasútvonal hiányában az utánszállítási viszonyok rosszak. A német legfelsőbb

¹ *Kühl*: Der Weltkrieg 1914-18. II. k. 391. 1.

hadvezetőség ezért elfogadja Vilmos német hadseregcsoportparancsnok javaslatát és elrendeli, hogy a csapatok az Aisne-Vesle mögé, a Soissons-Fismes és Reims-tól északra fekvő védelmi állást összekötő vonalba vonuljanak vissza.

A visszavonulást terepszakaszonként hajtják végre. Mindenekelőtt a hadianyagot és a sebesülteket szállítják hátra. A Marne felé kiugró ív kiürítése után a csapatok július 24-re virradó éjjel kezdik a hátrafelé mozgást. Július 27-ig a németek a Soissons-Fêre en Tardenois-Ville en Tardenois-Reims-vonalba mennek vissza. Innen azután éjjelenként tovább folytatják a visszavonulást és augusztus 3-án érik el a csapatok az Aisne-Vesle mögötti új védőállást. Soissons-t a németek kiürítik, a Vesle-n át vezető hidakat pedig felrobbantják.

Foch tábornokot augusztus 7-én „Franciaország mar salí”-jává nevezik ki.

3. Helyzet és tervek július végén

Entente.

Az entente-nél az eddigi csüggedést hatalmas győzelmi vágy és a háború diadalmas befejezhetésének biztató és erőtadó reménye váltja fel. Ezenkívül a havonta átlag egynegyedmillió amerikai katonába érkezése az állandó számbeli fölényt is biztosítja.

Foch, az entente-haderők főparancsnoka, nem akarja kihasználatlanul hagyni a helyzetnek ezt a szerencsés változását. Július 24-én összegyűjti főhadiszállásán a szövetséges hadseregek főparancsnokait, Haig-et, Pétain-t és Pershing-et és feltárja előttük elhatározását és jövőendő terveit.

Foch *szakadatlan támadást* akar. *Célja* a háború győzelmes befejezése, amit 1919 nyarára vár.¹

Egyelőre ezt a döntést csak elő akarja készíteni azáltal, hogy el akarja foglalni azokat a jelentős területeket, melyek jövőre az entente-hadvezetésnek katonai és gazdasági alapjául szolgálnak. El akarja továbbá foglalni a hadműveletek szempontjából azokat a fontos vasútvonalakat, amelyek ellenséges nyomás alatt állanak.

Ebből a célból *együttes francia-angol támadást* akar, Albert Montdidier-n át. Ennek a támadásnak *közelebbi célja*: az Amiens-felé kiugró nagy német ív benyomása és ezáltal a paris-amiens-i vasútvonal szabaddátétele.

Az angolok feladata ezenkívül az észak-franciaországi iparvidék felszabadítása, Dünkirchen-Calais kikötők veszélyeztetésének megszüntetése a németek visszaszorítása által.

A franciák és\ Amprikbaßk felaidßta a Paris-Nancy-Avricourt-vasútvonal feletti szabad rendelkezés biztosítása azáltal, hogy az ellenséget a Marne-tól és Château Thierry-től északra visszaszorítják, továbbá, hogy a st. mihiel-i német állások elfoglalása árán a Maasnál a Lérouville-Commercy-vonalat visszaszerzik.

¹ Churchill szerint, *Kühl*: Der Weltkrieg 1914-18. kötet 404. 1.

A további hadműveletek sorsa ezektől a vállalatoktól függött. A későbbi hadműveletek általános iránypontjául a franciák és amerikaiak számára Mezières-t, a St. Quentin-Cambrai-n át előnyomuló angoloknak Maubeuge-t tűzi ki.

Az első támadásnak Amiens-nél kellett lezajlania.

Foch szándéka általában az volt, hogy rövid időközökben egymást követő csapások által a német hadseregeket rendetlenségbe hozza és a tartalékok kiegészítését megakadályozza.

Németek.

A soissons-i csata után annak a reménye teljesen eltűnik, hogy sikeresen tovább lehet támadni. A veszteségek nagyok. Pótlás nincs. A hadosztályok fáradtak.

Sikeres védelemre azonban még van remény. A soissons-i vereség után is még a négyéves háborús« tapasztalatokon nyugvó bizalom indokolt. A nagy támadó csaták következtében keletkezett hatalmas kiugró ívek miatt azonban az arcvonala védelem szempontjából kedvezőtlen. A védelem az arcvonal megrövidítését, a csapatoknak a kiugró ívekből való visszavonását kíváná meg.

Hindenburg és Ludendorff azonban abban a hitben vannak, hogy az ellenség is nagy veszteséget szenvedett. Számolnak ugyan azzal, hogy az ellenség támadásait tovább fogja folytatni, de azt remélik, hogy ezek csak részlettámadások lesznek, amit az arcvonal megrövidítése nélkül is ki lehet majd védeni és az arcvonalat sikerül nekik emellett meg is szilárdítani. Sőt még azt is remélik, hogy kisebb ellentámadásokat is tudnak majd végrehajtani. Ezért csak eme sikeres ellentámadások lezajlása után akarnak a birodalmi kancellárral együtt döntő elhatározásra jutni.

Az augusztus 2-án kiadott parancs szerint tehát a német legfelsőbb hadvezetőség elrendeli a *védelem megszervezését*, de ezzel egyidejűleg a *támadásba való átmenet előkészítését* is: Flandriában, az Oise mindkét partján, Montdidier és Boissons között, Reimstől keletre és Albert württembergi herceg hadseregcsoportjánál, Elzász-Lotharingiában.

4. A Somme és Oise közti csata Augusztus 8-18-ig

Augusztus 8-án reggel rövid tüzérségi tűzzel való előkészítés után sűrű ködben, melyet ködfejlesztő lövedékekkel mesterséges úton még fokoztak, roppant erős tankrajokkal támogatott támadást kezdtek az angolok (ausztráliai és kanadai hadosztályok) és franciák Albert és Moreuil közt a német 2. hadsereg és a 18. hadsereg jobbszárnya ellen. Főlényük egyébként nem volt nagy. A Somme és Avre közt a 2. hadseregnél mélyen betörték: ennek következtében az erős ellentámadást kifejtő német 18. hadseregnek is vissza kellett jobbszárnyát hajtania. A tankok a német hadosztálytörzseket lepték meg. A Mo-

reuil-nél helytálló hadosztályokat hátulról támadták meg. A betörés helye csakhamar kiszélesedett. Ez a legmélyebb helyen 12 km volt.

A támadást az amiens-st. quentin-i római út mentén Rawlinson tábornok parancsnoksága alatt az angol 4., Moreuil-nél Debeney parancsnoksága alatt a francia 1. hadsereg hajtotta végre. A német parancsnokságok minden rendelkezésre álló tartalékot sietve irányítottak a betörés helye felé, amelyekkel sikerült azután az ellenség további előnyomulását megnehezíteni.

Augusztus 9-én az entente csak keveset jutott előre, mert a meglepetés hatása már elmúlt, de azért augusztus 10-re virradó éjjel a németek a 2. és 18. hadsereget kissé visszavonták, ami természetesen sok anyagvesztéssel járt.

Augusztus 10-én Humbert parancsnoksága alatt álló 3. francia hadsereg is támad. A csata ilymódon most már Albert-tői az Oise-ig a legnagyobb hevésséggel tombol. Az angolok és franciák előrehaladása azonban már csekély. Újból kitűnt, hogy mily nagy nehézségekbe ütközik az ellenség védelmi övének keresztül a mélységben keresztül törni. A géppuskafészeket a gyalogság nem bírta leküzdeni.

Augusztus 10-én és 11-én a németek a beérkezett tartalékok segítségével visszaverik az ellenség heves rohamait.

Augusztus 12-én a német ellentállás annyira megerősödik, hogy Foch részéről a támadás folytatása már sikerrel nem kecsegtet. Új tűzérési felvonulásra és tervszerűbb támadásra volt szükség.

Ezen a napon a német legfelsőbb hadvezetőség Boehn vezérezredes parancsnoksága alatt a 2., 18. és 9. hadseregből egy új hadseregcsoportot alakít. Célja ennek az, hogy a főtámadás helyén az egységes vezetést biztosítsák.

A következő napokban a harctevékenység hevéssége alábbhagy.

Augusztus 18-ig a németek egy hátrább fekvő, rövidebb állásba húzódnak.

Hét német hadosztály súlyos veszteséget szenvedett. Ezeket pótlás hiányában fel is kellett oszlatni. A kötelékek összekeveredtek.

Az entente vesztesége csekély volt, így a folytonosan beérkező amerikai erősítés folytán túlsúlya ismét fokozódott.

E csatában bebizonyosodott, hogy a németek harcértéke, főleg szelleme már nem a régi. Ez erősítette az entente győzelmi akaratát s buzdította őket további támadásokra.

Előfordult, hogy az előresiető német tartalékhadosztályokat a visszavonuló csapatok „sztrájtörők, háborút meghosszabbítók” kiáltással fogadták, a tiszteknek alig volt befolyásuk embereikre.

Augusztus 8-a szomorú napja volt a központi hatalmaknak. Ezen a napon bizonyult be, hogy a háborút már befejezni győzelmesen nem lehet. Támadásra már nincs elég erő, védelemmel nem lehet az ellenség akaratát megtörni, a háborút tehát diplomáciai úton kell befejezni.

5. Helyzet és elhatározások augusztus 18-a után

Németek.

Az augusztus 8-i német vereség után a központi hatalmak előtt bizonyossá válik, hogy *µ háborút elvesztették.*

A július 18-i vesztes csata után a német legfelsőbb hadvezetőség még azt remélte, hogy az arcvonalat még meg tudja szilárdítani, és azután újból támadást kezdhet. Augusztus 8-a után a német legfelsőbb hadvezetőség véleményét II. Vilmos császárnak Ludendorffhoz ínezett szavai fejezik ki: „*a háborút már többé megnyerni nem lehet. Teljesítőképességünk határán vagyunk. A háborút be kell fejeznünk.*”¹

Az augusztus 8-i vereség miatt augusztus 14-én Spa-ban II. Vilmos német császár elnöklete alatt *koronatanács volt.*

Ezen a koronatanácson megállapítják, hogy az entente-ot támadással békére kényszeríteni már nem bírják. Egyedül védelemmel a békét elérni lehetetlen és ezért diplomáciai úton kell a háború végét előidézni. A hadvezetőség azonban reméli, hogy a korlátlan tengeralattjáró háborúval összekötött hadászati védelem árán sikerül a német haderőnek Franciaországban továbbra is kitartani és az ellenség háborús akaratát fokozatosan megbénítani Ennek alapján *elhatározák tehát, hogy „alkalmas időponttá várnak, amikor az ellenséggel megérttethetik magukat.* A béke közvetítésére alkalmas személynek a spanyol királyt és a holland királynőt tartják. Diplomáciai úton az ellenséggel való megértésnek kedvező pillanata pedig a legközelebbi, nyugaton elért siker lenne”².

Augusztus 13-án IV. Károly magyar király és osztrák császár Arz vezérkari főnökkel és Burián külügyminiszterrel szintén Spa-ba érkezik. A koronatanács napján a két uralkodó, Hertling gróf birodalmi kancellár és Burián, továbbá Arz, Hindenburg és Ludendorff szintén megtárgyalják a helyzetet és megállapítják, hogy a központi hatalmak ellenségeiket döntően megverni már nem tudják. Ausztria-Magyarország a háborút csak decemberig bírja folytatni. Ezért mielőbbi békekötést tartanak szükségesnek. Az időpontot azonban még nem tartják az ellenséggel való tárgyalások megkezdésére alkalmasnak. Csak ha a német arcvonal megszilárdult, érkezett el erre az idő.

A béketárgyalások megkezdésének módjára Burián az összes hadviselő államokat, barátot és ellenséget egyaránt fel akar szólítani, hogy a vélemények kicserélése céljából valamely helyen, pl. Hágában jöjjenek össze. Német részről a holland királynő békeközvetítését ajánlják.

A német legfelsőbb hadvezetőség ezenkívül azt kéri Arztól, hogy a nyugati hadszínhelyre a már St. Mihiel környékén bevezetett két (1. és 35.) osztrák-magyar hadosztályon kívül segítségül még küldjön

¹ Ludendorff: Meine Kriegserinnerungen 552. 1. és Kühl: Der Weltkrieg 1914-18. II. kötet 409. 1.,

² A koronatanácsról felvett jegyzőkönyv szerint. Kühl: Der Weltkrieg 1914-18. II. kötet 420. 1.

más osztrák-magyar hadosztályokat. Az így keletkezett tárgyalás vég-eredményeképp Arz összesen hat hadosztályt ígér azzal a fenntartással, hogy egyelőre csak a már nyugaton harcoló két hadosztály kiegészítésére küld pótlegénységet. Újabb két hadosztályt majd csak szeptember elején fog küldeni. Ezt az ígéretét be is váltja, de a további hadosztályok elküldésére sor már nem került, mert a központi hatalmak összeomlása ezt megakadályozza.

A spa-i koronatanács után Hintze német külügyi államtitkár mindenekelőtt augusztus 21-én a német birodalmi gyűlés pártjainak vezetőit bizalmasan tájékoztatja a katonai és politikai helyzetről és közli velük, hogy a béketárgyalásokat mielőbb meg kell kezdenie. Ezekről a bizalmas közlésekről rövidesen az entente is tudomást szerez. Következménye, hogy az entente-nak a központi hatalmak teljes leverésére irányuló akarata megerősödik és a háború győzelmes befejezésére vonatkozó reménye hihetetlen mértékben megnövekszik.

A német diplomácia különben egyelőre a megegyezéssel békét elő akarja készíteni azáltal, hogy a „*béke számára ellenségeinknél kedvező légkört teremt*”. Ezért már augusztus 15-én Hintze német államtitkár a belga kormánnyal és az Egyesült-Államokkal közvetítő útján tudatja, hogy a német kormány Belgiumra vonatkozólag messzemenő engedményekre hajlandó. Ennek a lépésnek azonban semmiféle eredménye nem volt.

Az entente.

Az entente-nak a végső győzelemben vetett hite még jobban megszilárdul és ezért semmiféle megegyezéssel békére nem hajlandó. A saját országban mindenféle békére irányuló vágyat a legnagyobb eréllyel elnyomnak. Franciaországban augusztus 7-én Malvy volt belügyminisztert titkos béke propagandája miatt száműzik. Augusztus 15-én pedig a békebarát „Bonnet Rouge” vezetőjét, Duval-t agyonlövik.

Ezenkívül, hogy Ausztria-Magyarország nemzetiségeinek szét-húzását és a monarchia összeomlását siettesék, az angol kormány augusztus 16-án a cseh-szlovákokat az entente szövetségeseinek és hadviselő félnek jelenti ki, szeptember 3-án pedig az Egyesült-Államok kormánya elismeri a Cseh-szlovák Köztársaságot.

6. Az Aisne-Oise és a Somme-Sarpe közti csaták Augusztus 18-tól szeptember 7-ig

Az entente célja a német arcvonalat Soissons-Arras között Laon és Cambrai elfoglalásával „ollóba venni” (en tenaille) és megsemmisíteni.

Terv:

a támadásnak lépcsőzetesen a két szárnyról a közép felé kellett megindulnia. A támadás kezdődik az Oise és Aisne között, Arras ée Albert között folytatódik.

A főtámadással egyidejűleg a német erők lekötése céljából az arcvonal többi részén is támadni kellett,

A csata lefolyása.

Az Oise és Aisne közt a franciák támadása augusztus 18-án elég nagy sikerrel jár, úgyhogy augusztus 21-ről 22-re virradó éjjel a német hadvezetőség csapatait a nagy veszteségek miatt az Oise és Ailette mögé vonja vissza.

Augusztus 21-én az angolok is támadást kezdenek a Scarpe és Somme közt, amely elől a 17. német hadsereg tervszerűen s ügyesen tér ki. A támadás az új német állás előtt összeomlik. Augusztus 22-én a németek sikeres ellentámadást hajtanak végre.

Majd az angol támadás kiterjeszkedik a Somme-tól délre is, ahol az ausztráliaiak elkeseredett küzdelmekben sem tudnak eredményt elérni. Augusztus 25-én azonban sikerül az angoloknak mesterséges ködben, számos tankkal kísért támadással Bapaume-t megközelíteni.

Miután az entente támadásainak folytatására számítani kellett, ami újabb és nagy veszteségeket okozott volna, a német hadvezetőség augusztus 26-27-én seregeit a Bapaume-Péronne-Somme-Ham-Noyon vonalában kiszemelt állásba vonja vissza. Az új állásban több támadást vernek vissza, csupán a 2. hadsereg enged Péronne-nál kissé, ami a csatlakozó állások megtartását nehezíti.

Augusztus hó 28-án az angolok az arras-cambrai-i út mentén kezdenek erős támadást. Ez elől is sikeresen kitérnek a németek.

Szeptember 2-án azonban erős angol tanktámadás áttöri az új állást, mire a német hadvezetőség az egész vonalon a Siegfried-állásba való visszavonulást rendeli el, mert ez az állás rövidebb volt, erőmegtakarítást vont maga után s az ellenséget letarolt és elpusztított, kietlen területre juttatta.

A visszavonulás szeptember 7-ig simán folyt le.

7. Német állásrövidítések és a hátsó állások kiépítése

Az állásrövidítések célja az volt, hogy az ellenség támadásainak kitett kiugróíveket eltüntessék azáltal, hogy a csapatokat a húr-állásba vonják vissza és hogy ily módon a kiugró ívek ellen az oldal-támadást lehetetlenné tegyék. Ezenkívül még erőt is takarítottak meg a németek, mert a rövidebb állás megszállására kevesebb csapat kellett.

Ilyen kiugróív volt az armentières-i csata eredményeképp keletkezett *Hazenbrouck irányába kiugró ív* a Lys folyónál. Ennek kiürítését a német legfelsőbb hadvezetőség a Siegfried-állásba való visszavonulással egyidejűleg rendelte el. A német 4. és 6. hadsereg ennek következtében feladja a sok vér árán elfoglalt Kemmel-hegyet és az Armentières magasságában húzódó húrállásba megy vissza.

Másik ily kiugróív volt a Maas-folyón, *St. Mihiet-nél*. Ennek a kiürítése nem ment ily simán. A st. mihiel-i ék védelme a Fuchs tábornok parancsnoksága alatt és a Gallwitz-hadseregcsoporthoz tartozó C-seregcsoport feladata volt. A védőhadosztályok egyike oszt-

rák-magyar hadosztály volt. Entente részről az állás elfoglalását a Persching tábornok parancsnoksága alatt álló 1. amerikai hadsereg kapta feladatul. A készülő támadás jeleire a német legfelsőbb hadvezetőség szeptember 8-án az állás kiürítését és a „Michel”-állásba való visszavonulást rendeli el, annál is inkább, mert a támadóhadműveletek végleges beszüntetése következtében a st. mihiel-i éknek a németekre nézve hadászati jelentősége már nem volt. A hadianyag hátraszállítása és a rombolómunkálatok végrehajtása miatt azonban a csapatok a hátramozgást még nem kezdhették meg, mikor szeptember 12-én az 1. amerikai hadsereg támadása a kiugróív két oldalán déli és nyugati irányból átkarolólag megkezdődik. A védelem a támadás következtében összeomlik és a seregcsoportot csak az idejekorán elrendelt visszavonulás mentette meg a megsemmisüléstől. Így is 15-16.000 fogoly és 450 löveg volt az amerikaiak zsákmánya. Emellett a németek vesztesége halottakban és sebesültekben is igen nagy volt.

A hátsó állások kiépítésének célja főképp időnyerés és a védelem megszilárdítása volt.

Az erre vonatkozó parancsokat a német hadvezetőség szeptember elején adta ki.

Hátsó állásokat kellett a hadseregcsoportoknak kiépíteniük:

1. Brügge-Valenciennes-Le Cateau-Guise-vonalban a *Hermann-állást*. Ez a már kiépített és La Fere-től a Serre-Souche-Aisne-mentén, Rethel-Vouziers-en és az északi Argonnes-on át Verdun-tól északra a Maas-hoz vezető *Hunding-Brunhild-álláshoz* csatlakozott;

2. az Antwerpen-Bruxelles-Namur-Metz-vonalban az *Antwerpen-Maas-állás*, melyhez Verdun-tól délkeletre a már előbb kiépített *Michel-állás* csatlakozott.

3. A holland határtól közvetlen a határ mentén vezető *határ-állás*.

Ezeknek a hátsó állásoknak a kiépítése munkaerő hiányában csak igen lassan haladt előre.

A hátsó állásokba való visszavonulást igen megnehezítette a rengeteg hadianyag és az évek során berendezett gazdasági és ipari üzemek felszerelése.

Ép ezért a legfelsőbb hadvezetőség a felesleges eszközöknek és anyagnak a hátországba való elszállítását is elrendeli. Azonban ezt sem lehetett végrehajtani munkaerő és vasúti kocsik hiánya miatt.

8. Osztrák-magyar békejegyzék

Közben *német részről a béke érdekében nem történik semmi*. A holland királynőnek békeközvetítőül való megnyerésére a német diplomácia az időt húzza-halasztja, mert a német hadseregek visszavonulása közben a diplomaták nem akarták a béketárgyalásokat megkezdeni. Azt remélték, hogy a Siegfried-állásba való visszavonulás után a német haderő hosszabb ideig tartó ellenállást fejt ki, az en-

tente támadásait sikeresen veri vissza és így a kedvezőbb helyzetben lehet majd a béketárgyalások megkezdésére a lépéseket megtenni.

Ausztria-Magyarországban azonban a belső politikai viszonyok, továbbá az élelem és hadieszközök hiánya miatt a vezető államférfiak megállapítják, hogy a háborút továbbfolytatni nem lehet. Ezért arra az elhatározásra jutnak, hogy ha szükséges, önhatalmúlag, a németek beleegyezése nélkül is a béketárgyalások megkezdésére a kezdő lépést megteszik. *Ezért szeptember 14-én Ausztria-Magyarország az öszszes hadviselő feleket felszólítja*, hogy a béke elvi szempontjainak tisztázása céljából közösen megállapítandó semleges helyen, nem kötelező megbeszélésre jöjjenek össze.

A felhívás eredménnyel nem járt. Clemenceau válaszképpen a szenátusban beszédét ezzel a felhívással fejezte be: „Fel a korlátlan győzelemre!” Amerika pedig Wilson 14 pontjára hivatkozott.

Németország pedig a békére való felhívásban a szövetségi hűség megszegését látta.

Ezekután nyilvánvalóvá vált, hogy megegyezéssel békéről szó sem lehetett. Az entente a békét diktálni akarta.

9. A bulgár arcvonala összeomlása

(Lásd a 122. sz. vázlatot.)

a) Előzmények.

Az entente keleti hadseregének 1915 december elején a Vardar-völgyben szenvedett vereségét a központi hatalmak kiaknázatlanul hagyják. Falkenhayn parancsára az üldöző bulgár hadseregnek a görög határon meg kellett állania, pedig már csak rövid idő kérdése volt a keleti hadseregnek a Balkánról való teljes kiszorítása. Az ezután felmerülő Szaloniki ellen való támadás tervét az 1916. évi verduni események végleg eltemetik. Ily módon lehetővé vált, hogy az entente keleti hadseregének helyzete Macedóniában és Albániában megszilárduljon és hogy már 1916-ban az oláh háborúval kapcsolatban, a monasztiri őszi csatában, komoly gondot okozzon a központi hatalmaknak.

Ez a mulasztás azonban 1918-ban bosszulta meg magát igazában. Itt Macedóniában, a keleti hadseregtől kapták a központi hatalmak 1918 őszén tulajdonképpen a halálos döfést.

Az állások 1918 nyarán az Adriától az Égei-tengerig, Albánián és Macedónián keresztül, körülbelül 500 km szélességben húzódtak. A jobbszárnyon, Valonától északra, a tengerparton és az Albán-hegyekben, a Devolitól keletre elterülő Gura-Top-nevű hegygerincig a XIX. hadtest, ettől kezdve az Ohrida-tó mindkét partján, Monasztir-nál, a Cserna-ívben és a Dobropolje-n a német 11. hadsereg volt. Ettől keletre, a Vardar-völgyben, az 1. bulgár hadsereg állott. A Dojrán-tónál, az Alsó-Struma mentén, egész a tengerparton fekvő Orfani-ig a 2. bulgár hadsereg tartotta az állást. A balszárnyon az

Égei-tengerpart védelme egész a Marica torkolatáig a 4. bulgár hadsereg feladata volt.

A parancsnoksági viszonyok meglehetősen zavarosak voltak.

Az osztrák-magyar XIX. hadtest parancsnokságát 1917 októberében a megbetegedett Trollmann báró gyalogsági tábornoktól Koennen-Horak gyalogsági tábornok vette át és az osztrák-magyar hadseregfőparancsnokságnak volt alárendelve. Macedóniában a német 11. és a bulgár 1. hadsereg egy hadseregcsoport volt. Parancsnoka 1916 áprilistól Scholtz tábornok. A 2. és 4. hadsereg közvetlenül a bulgár hadvezetőségnek volt alárendelve. Az összes német-bulgár hadseregek tehát, a Scholtz-hadseregcsoport fölött is, a parancsnokságot a bulgár hadvezetőség gyakorolta. A bulgár főparancsnok, Jekov tábornok, 1918 szeptember elején szembajának gyógyítása miatt Bécsbe utazott. Helyettese Todoroff tábornok volt.

A Steuben tábornok parancsnoksága alatt álló német 11. hadseregnél csak a parancsnokságok voltak németek. A csapatok közül csak 2 vadászszázalaj, 10 géppuskásosztály, 100 löveg, néhány utász- és lovasszázad volt német, a többi bulgár. A hadseregtartalék 4 csoportra oszlott, mindegyik csoport körülbelül 1-1 gyenge hadosztály volt és a 11. és az 1. hadsereg mögött állottak. Szeptember elején a tartalékot Oláhországból és a Krímből még 6 német Landwehrszázalajjal erősítették meg.

Az első állások általában jól voltak kiépítve. Hátsó állások munkaerő hiánya miatt nem voltak, de a nehéz hegyiterek a támadásra igen kedvezőtlenek voltak és áttörés esetén is a hátsó védelmi terepszakaszoknak már a természet igen nagy védelmi erőt kölcsönzött.

Az entente részéről a jobbszárnyon, a Struma mentén, Danglis tábornok parancsnoksága alatt, a görög hadsereg, – a Dojran-tónál és a Vardar-tól keletre, Milne tábornok parancsnoksága alatt, az angol hadsereg, – a Vardar-tól nyugatra d'Anselme tábornok vezette seregcsoportja, – középen, a Dobropolje-n, ahol az áttörés történt, a Vardar és Cserna között, Sándor szerb trónörökös parancsnoksága alatt a két szerb hadsereg, tovább nyugatra, Monasztir-rai szemben és az Ohrida-tónál, Henrys tábornok parancsnoksága alatt, a francia keleti hadsereg.

A szövetséges csapatok főparancsnoka 1917 karácsonyig Sarraill tábornok, azután Guillaumat tábornok, 1918 júliusától kezdve pedig Franchet d'Espérey tábornok volt.

A legszélső balszárnyon az albániai olasz hadtest Ferrero tábornok parancsnoksága alatt önálló volt. Parancsokat az olasz főparancsnokságtól kapott.

Az albániai olasz hadtestet nem számítva, az összeró 29 hadosztály, és pedig 8 francia, 6 szerb, 4 angol, 10 görög és 1 olasz hadosztály volt. Élelmezési állomány 1918 őszén körülbelül 550.000 ember,¹ a harcoló létszám azonban csak körülbelül 180.000 puskás és

¹ Nagy Vilmos: Szerbia meghódítása, 241. 1.

2000 löveg.¹ Ezzel szemben a bulgárok és a németek puskalétszáma 160-170.000-re rúgott. Az áttörés helyén 10-11.000 bulgár és német harcossal szemben körülbelül 36-40.000 entente-katona állott.²

A bulgár csapatok harcértékét³ csupán a számok után megítélni nem lehet. A hadsereg belefáradt a háborúba. Bulgária 1912 óta csaknem állandóan háborúskodott. Nagy elkedvetlenedést okozott, amikor a német hadosztályokat a Balkánról kivonni kezdte a német hadvezetőség. Ezenkívül a Dobrudzsa-kérdés is elkeserítette a bulgárokat. A bukaresti békében ugyanis a németek törökbarát politikája miatt a bulgárok nem az egész Dobrudzsát kapták meg. Amikor azután Németország, Ausztria-Magyarország és Törökország szeptember 21-én Bulgáriának ígérték az egész Dobrudzsát, már késő volt.

Nagy befolyással volt a helyzet kialakulására az is, hogy 1918 tavaszán a németbarát Radoszlavov-kormány helyét az entente-hoz szító Malinov foglalta el. Az ellenséges propaganda is lázas tevékenységet folytatott, amif bizonyára elősegített az a körülmény, hogy a központi hatalmak beleegyezésével az amerikai konzul az Egyesült-Államok hadüzenete után is Szófiában maradhatott.

Igen lesújtóan hatott a bulgárookra a németeknek a nyugati hadszínhelyen szenvedett július 18-iki és augusztus 8-iki veresége. A bulgárok veszélyeztetve látták a véren szerzett hódításaikat. Sokan menteni akarták, ami menthető s ezért különbékére törekedtek.

Március közepétől kezdve a csapatok szelleme szemmel láthatóan romlott. Nagyban hozzájárult ehhez a rossz élelmezés és a ruházatban való hiány. A bulgár katonák rongyos, vékony ruhákban jártak, sokan rongyokban, köpeny nélkül, szétszakadt csizmákban, tüzelőfa nélkül szenvedték végig a kemény telet a kopár, sziklás, vad, magas hegységben.⁴ Az elkeseredést még jobban növelte az a hangulat, ami a bulgár katona lelkében támadt, amikor a jól öltözött és felszerelt német katonákkal összehasonlították.

Nem csoda tehát, ha a bulgár katonák közül 1918 tavaszán már többen nyíltan megtagadták az engedelmisséget és a harcban nem akartak résztvenni, lázadások fordultak elő és a szökevények száma napról-napra növekedett.

b) Az 1918. évi albániai mozgóháború.

(Lásd a 123. sz. vázlatot.)

Az 1918 tavasza és nyara különben Macedóniában minden nagyobb hadművelet nélkül telt el. Csak *Albániában* voltak nagyobb harcok.

Itt május 14-től 18-ig az Ohrida-tótól délnyugatra, a Devoli- és Osum-folyók között, az entente keleti hadseregének nyugati szár-

¹ *Kühl*: Der Weltkrieg, II. kötet 439. 1.

² *Dietrich*: Weltkriegsende an der mazedonischen Front.

³ *Landfried*: Der Endkampf in Mazedonien 1918. und seine Vorgeschichte, 8-11. oldal és *Kühl*: i. m. 440-441 l.

⁴ *Oberst Kirch*: Krieg und Verwaltung in Serbien un Mazedonien.

nyán, a franciák támadtak, de minden nagyobb eredmény nélkül.

Június 11-én megismétlik a támadást Pogradec felől és június 14-én csapatainkat kissé hátrább szorítják.

A támadást júl. 6-án a franciák az olasz hadtesttel együtt tovább folytatják és a *fjeri-berat-i csatában* a mieinket július 10-ig egész Ljuzná-ig visszaszorítják, Fjeri-t és Berat-ot elfoglalják. A visszavonulás következtében az albán szabadcsapatok nagyrésze feloszlik. Ghilardi bandái szétszóródnak.

Salih Butka a visszavonulás megkezdésekor szűkebb hazájában marad vissza.

Július 12-én a XIX. hadtest megbetegedett parancsnoka helyére Pflanzer-Baltin vezérezredest nevezik ki az Albániában működő haderők főparancsnokává, aki megszilárdítja a védelmet és a nyugati szárnyon július 24-én ellentámadást kezd, amelynek eredmény eképp augusztus 25-én Fjeri-t és Berat-ot visszafoglalja az olaszoktól.

Pflanzer-Baltin vezérezredest ezután Valona ellen akar támadni, de a támadásról a nagy erővel kitört maiári aj árvány miatt le kell mondania.

c) Az entente szeptemberi támadásának terve.

Az entente keleti hadsereg támadásának *célja* a balkáni hadszínhelyen a döntés előidézése.

A célt *áttöréssel* akarták elérni.

Az áttörést a Cserna- és Vardar-völgy között, a *Dobropolje-n* álló 1. bulgár hadsereg jobb- és a 11. hadsereg balszárnya ellen tervezték. Az áttörést a két francia hadosztállal megerősített Sándor szerb trónörökös hadseregcsoportjának kellett végrehajtania. Sikeres áttörés esetén a Monasztir-nál harcoló bulgár erőket el kellett választania a Vardar-nál és ettől keletre küzdő bulgár erőktől.

A szerb hadseregek támadásával kapcsolatban a Vardar-völgy-*ben és a Dojran-tónál az angol hadseregnek erősebb *melléktámadást* kellett végrehajtania.

Ezenkívül az arcvonal különböző pontjain az ellenség lekötése céljából szintén támadni kellett.

d) A hadműveletek lefolyása.

A támadás előkészületeit a bulgárok már augusztus folyamán látják és a támadási irányt is felismerik.

A támadás szeptember 15-én indul meg. Az 1. bulgár hadsereg jobbszárnya az angolok támadását visszaveri, de a Cserna és Vardar között a szerb hadseregek áttörik a 11. hadsereg arcvonalát 26 km szélességben. A bulgár csapatok részben nyugati irányban a Cserna mögé, részben kelet felé a Vardar mögé mennek vissza. A német 11. hadsereg parancsnoka az arcvonalat az ellenségtől el akarja választani és egy hátrább fekvő állásban újabb ellentállást akar ki-

fejteni. A bulgár hadvezetőség azonban a javaslatot nem fogadja el, mert fél, hogy visszavonulás esetén a csapatok teljesen feloszlanak. A sietve előhozott tartalékok azonban az áttörést nem tudják megállítani. Szeptember 20-ig a szerbek már 40 km szélességben, 50 km-nyire nyomulnak elő.

A 11. hadsereg balszárnyát így az a veszély fenyegeti, hogy az ellenség Albániába szorítja. Az 1. és 2. bulgár hadsereg helyzete is tarthatatlanná vált.

Szeptember 22-én ezért Steuben tábornok elhatározza, hogy a 11. hadsereget Velez és Kalkandelen irányába visszavonja, abban a reményben, hogy a megígért erősbítésekkel Üszkőb környékén új védelmi vonalat alkothat.

Szeptember 29-30-ra virradó éjjel azonban a bulgárok az entente-al fegyverszünetet kötnek. Ennek értelmében az Üszkőbön keresztülmenő délkörtől az összes csapatok hadifoglyok. A bulgár hadseregnek a fegyvert le kellett raknia. Az entente szabad átvonulást kapott Bulgária területén. Ferdinánd bulgár cár Boris trónörökös javára a trónról lemondott.

A bulgár fegyverszünet következtében az entente előtt nyitva állott az út Magyarországra és Konstantinápoly felé. Mackensen hadseregcsoportja is veszélyes helyzetbe került, mert valószínű volt, hogy ily körülmények között az oláhok újból fegyvert fognak.

A központi hatalmak hadvezetőségei a bulgár arcvonala összeomlása miatt Szebasztopolból 1 német, Ukrajnából 2 osztrák-magyar hadosztályt irányítanak Szerbiába. Ezenkívül a nyugati arcvonalra szánt 3 német hadosztályt Oroszországból és 2 osztrák-magyar hadosztályt Olaszországból, továbbá a nyugati hadszínről a német Alpesi hadtestet szintén ideirányítják.

Ezekkel az erőkkel Scholtz tábornok Nis környékén akarja feltartóztatni az entente keleti hadseregét.

Az entente keleti hadseregének előnyomulását azonban nem lehetett addig feltartóztatni a német csapatoknak, amíg a Nis körüli felvonulás be nem fejeződött. Október 12-én a felvonulási területet azonban már a Morava-völgybe, Krusevác környékére kellett hátrahelyezni.

Bulgária összeomlása után a központi hatalmak legfőbb feladata Magyarország védelme volt. Ezért az Albániában, Montenegróban, Boszniában és Szerbiában lévő összes csapatokból egy hadseregcsoportot alkotnak Kövess tábornagy parancsnoksága alatt.

Kövess a Duna-Száva-Drina-vonalat választja védelmi vonalul, mely keleten Orsovánál Mackensen tábornagy hadseregcsoportjához csatlakozott.

A Duna-Száva védelmi szakaszt az oda felvonuló erőknek, és pedig összesen 9 hadosztálynak, kellett védenie.

Bosznia-Hercegovinát és Dalmáciát, csatlakozva Kövess hadseregcsoportjához, B jelina-Cattaró között, 18 zászlóaljnak kellett védelmeznie Bosznia-Hercegovina-Dalmácia vezénylő tábornokának Sarkotics báró vezérezredesnek parancsnoksága alatt.

Ezenkívül a déli határ védelmére még további hadosztályokat indítanak útba Ukrajnából és az olasz hadszínhelyről. Így az Adriatenger és Orsova közötti arcvonalon összesen körülbelül 23 hadosztályra lehetett számítani.¹

Dalmáciának tengerpartját Raguzától Antiváriig 7 zászlóalj védte.

Az albániai hadseregcsoport október elején Pflanzner-Baltin vezérezredes parancsnoksága alatt a bulgár arcvonal összeomlása miatt szintén kénytelen volt Podgoricára és Skutarira visszavonulni.

A bulgár fegyverszünet megkötése után a görög hadsereg a leszerelés alatt álló bulgár hadsereggel szemben Küsztenil-Demirhiszár-Kavala vonalában gyülekezett. Az angol hadsereg a tengerpart mentén Konstantinápoly megszállására nyomult elő. Az 1. francia seregcsoport Bulgáriába vonult be fontos hadászati pontok megszállása céljából. A 2. francia seregcsoport a Timok völgyében nyomult elő, hogy Vidin-Orsova között a dunai forgalmat megszakítsa. A 2. szerb hadsereg a Moravától keletre eső Duna-szakaszra, az 1. szerb hadsereg a Moravától nyugatra, Belgrádra nyomult elő. Ez a hadsereg október 28-ig iSvilajnac-Racsa-Csacsak-vonalat érte el.

Az olasz hadtest Skutari-ba tartott, Albániát és a tengerpartot akarta megszállni.

A szerb hadsereg és az olasz hadtest között inkább csak bandák működtek, melyek különösen Montenegró-Hercegovina határán és a Szandzsákban garázdálkodtak.

Október 22-én IV. Károly király Magyarországot védelmével József főherceget bízta meg és tábornaggyá nevezte ki, aki egyúttal ígéretet is kapott, hogy feladatának megoldásához az összes magyar csapatokat megkapja. József főherceg utódjává az olasz hadszínhelyen Kövess tábornagyot nevezte ki a király.

Még mielőtt azonban József főherceg a déli hadszínhelyre beérkezhetett volna, október 31-én Budapesten forradalom tört ki. Az új kormány november 1-én távbeszélő útján, november 2-án pedig táviratilag elrendelte, hogy a magyar csapatok a fegyvert azonnal tegyék le és azonnal szereljenek le.²

Ez a parancs volt a főoka annak, hogy a Magyarország védelmére hivatott csapatok felbomlottak és a védelem lehetősége megszűnt.

10. Törökország összeomlása

(Lásd a 79. és 80. számú vázlatot.)

1917 decemberében a beköszöntő esős időszak miatt egyelőre hadműveleti szünet állott be abban a támadó hadműveletben (lásd előbb), megvet Sir Alenbv tábornok parancsnoksága alatt az angolok 1917 november 2-án a 3. gázai csatával kezdenek meg és amelyben november 16-án Jaffá-t, december 9-én Jeruzsálemet foglalták el.

¹ *Rubint Dezső: Az Összeomlás*, 161. 1.

² *Rubint Dezső: Az Összeomlás*, 161. 1.

Az esős időszak elmúltával az angolok újból megkezdték a támadást 1918 február végén elfoglalták Jerichót és a törökök egyrészét a Jordán keleti partjára szorították el. Az angolok ezenkívül a Jordán-tól keletre elterülő ország részben az arabokat is fellázították. Utóbbi pedig azért volt jelentős, mert ezentúl, a hadjárat további folyamán az arabok állandóan nyugtalanították a törökök keleti szárnyát és hadtápösszeköttetéseit.

Március elején Falkenhayn tábornoktól Limán von Sanders tábornagy vette át a főparancsnokságot, aki a Jordán-tói keletre eső arcvonalat a 4. török hadsereggel erősítette meg. Az ezután következő harcokban a török haderő a nagy anyagi nélkülözések miatt belső értékéből mindinkább veszített. A szökevények száma napról napra nőtt. Limán von Sanders erősítést is kért, de kérését nem igen teljesítették s így a török haderő hátában dülő bandaharcok fölött úrrá lenni nem tudott. A védelem gerincét különben a hadműveletek további folyamán beérkező német erősítések alkották. Ennek zöme az Ázsiai hadtest volt.

Angol részről a bekövetkező harcokban főképp erős lovasság harcolt, amit páncélos gépkocsik és repülők támogattak.

Március kezdetén az angolok *Nablus* ellen támadtak, de sikertelenül. Március végén kezdődött az *1-ső Jordán-csata*. Az angolok a Jordán-tói keletre, Es Salt irányába kezdték nagy erővel támadást. Ez a vállalkozásuk épügy nem sikerült, mint a Jordán-tói keletre, a 8-ik hadsereg ellen indított igen erős támadásuk. Április végén Es Salt ellen az angolok megnyitották támadásaikat. Ez a *2-ik Jordán-csata*, amelyben az angoloknak rövid időre sikerült Es Salt-ot elfoglalniuk, de azután nehéz és napokig tartó harc árán a törökök ismét visszafoglalták és végül az angolok támadó erejét megtörték.

A 2-ik Jordán-csata után ismét nagyobb *hadműveleti szünet* következett.

Júniustól kezdve a nyugati hadszínhely eseményei miatt a német csapatok nagy részét Franciaországba szállították, a török arcvonal ereje tehát lényegesen megcsökkent. Hozzájárult azután ehhez az a nagy lelki megrázkódtatás is, amit a németeknek a nyugati hadszínhelyen szenvedett kudarca a törököknél kiváltott.

Szeptember 10-én kezdődött újból az angol támadás. Az angolok *Jaffa-nál*, Haiffa irányában áttörték a 8. török hadsereg állásait. A 7. és 4. török hadsereg még egyelőre helytállt.

Szeptember 20-án az áttörés helyén előretörő angol lovasság *rajtaiüt Nazareth-en*, a német hadseregcsoport főhadiszállásán. Csak nehéz küzdelem árán sikerült a gyorsan összevont hadtápcsoportok és a törzshöz beosztottak segítségével a veszélyes helyzetből a hadseregcsoportparancsnokságot megmenteni és a rajttűtést kivédeni.

Közben az áttörés mindjobban kiterjedt keleti és északi irányba, úgyhogy az egész arcvonal összeomlott, ami miatt mind a három hadsereget Damaszkusz irányába kellett visszavonni. Az angolok nagy lovastömegekkel erélyesen üldöztek. A Tiberiász-tó mindkét

partján való rövid megállás után szeptember 30-án *elesett Damaszkusz*, október 5-én pedig *Beirut*.

A további visszavonulása a törököknek félig-meddig rendben folyt le, mert az angolok csak arcban üldöztek és a visszavonulók hátába csapatokat nem szállítottak partra.

Aleppo-nál Kemal pasa parancsnoksága alatt a 7. hadsereget újjászervezték és azonkívül a törököknek sikerült az új védelmi állásokat berendezniük. Az Adana környékére vont 2. török hadsereg a tengerpart védelmét vette át, hogy az esetleges ellenséges partraszállást megakadályozza.

Az angolok az aleppó-i török állást október 25-én megtámadták, de a támadást a törökök visszaverték.

Október 31-én, főképp a bulgár események és Konstantinápoly védtelen volta miatt, a törökök az entente-al fegyverszünetet kötöttek. A fegyverszüneti szerződésben az osztrák-magyar és német csapatok számára azonban a szabad elvonulást biztosították.

11. A németek fegyverszüneti és békeajánlata

A nyugati hadszínhelyen szeptember első hetében a német hadsereg a Siegfried-állásba vonult vissza. Az entente előnyomulását tovább folytatta és a Cambrai-St. Quentin közötti arcvonalrészben súlyos harcok kezdődtek. Általában kisebb és jelentéktelen entente helyi sikerektől eltekintve, a németek a további támadást feltartóztatták. Szeptember 12-én azonban St. Mihielnél a németeket súlyos csapás érte. Szeptember 15-én a bulgár, szeptember 19-én pedig a török arcvonalat törte át az entente. (Szeptember 26-án viszont a nyugati hadszínhelyen Foch marsai újabb nagyszabású támadást kezd. Szeptember 19-én Hindenburg hiába kéri az osztrák-magyar hadsereg főparancsnokságot, hogy küldjön segítséget a nyugati hadszínhelyre, mert az olasz és a balkáni hadszínhely helyzete miatt az osztrák-magyar csapatokra nagy szükség volt.

Ebben a helyzetben Hindenburg és Ludendorff szeptember 28-án arra az elhatározásra jutnak, hogy Wilson 14 pontja alapján az Egyesült-Államok útján közvetlenül békét és az azonnali fegyverszünet megkötését kérik. Vilmos császár a javaslatához szeptember 29-én hozzájárul. A békét kérő jegyzék elküldése előtt azonban a fémetek a birodalom kormányzási szervezetében demokratikus újításokat léptetnek életbe. Szeptember 30-án a császár életrehívja a parlamentáris kormányformát és a szabadelvű felfogású és békebarát Miksa badeni herceget birodalmi kancellárrá nevezi ki.

Október 4-én azután az új kormány Wilsonnak, az Egyesült-Államok elnökének, elküldi a béke jegyzéket.

Közben a központi hatalmak helyzete mind súlyosabbá válik. Ezért Wilson a válasszal nem siet és csak október 14-én válaszol a központi hatalmaknak. Wilson ebben a válaszában mindenekelőtt a megszállott területek kiürítését követeli és azt kívánja, hogy a fegyverszüneti feltételek megállapítását a németek az entente

katonai vezetőségének engedjék át és azonkívül, hogy a németek a tengeralattjáró-háborút és a visszavonulásnál az emberietlen cselekedeteket, rombolásokat és pusztításokat szüntessék be. Wilson válasza tehát nem jelentett mást, mint a szárazföldi és tengeri haderő leszerelését. Köziben azonban a központi hatalmak helyzete annyira válságosra fordult, hogy október 21-én a németeknek nagyjában el kellett fogadniuk Wilson követelését. Október 24-én Wilson kijelenti, hogy kész szövetségeseinél a fegyverszünet kérdésében közvetíteni. Mégis körülbelül még két hét múlik el, amíg a tárgyalások elhúzásával a fegyverszünet megkötésére sor kerül.

Ludendorff október 27-én lemond állásáról, hogy a fegyverszüneti és béketárgyalásoknak ne álljon útjába.

12. A német hadseregek októberi és novemberi visszavonulása

a) Helyzet.

Szeptember végén az *entente-hadseregek helyzete* a nyugati hadszínhelyen a következő:

De Castelnau tábornok hadsereg csoportja a Vogesekben.

1. francia hadsereg Boissoudy tábornok alatt.
2. francia hadsereg Gérard tábornok alatt.

Pershing tábornok alatt Verdun környékén.

Az 1-ső amerikai hadsereg.

Maistre tábornok hadseregcsoportja.

1. francia hadsereg Gouraud tábornok alatt a Champagne-ban, Reims környékén.
2. francia hadsereg Berthelot, később Guillaumat tábornok alatt, Fismes környékén.

Fayolle tábornok hadseregcsoportja.

10. francia hadsereg Mangin tábornok alatt, Soissons környékén.
3. francia hadsereg Humbert tábornok alatt Noyon környékén.
1. francia hadsereg Debeney tábornok alatt Roye környékén.

Az angolok Haig tábornok alatt a Somme-tól északra.

4. angol hadsereg Rawlinson tábornok alatt Péronne környékén.
3. angol hadsereg Byng tábornok alatt Bapaume környékén.
1. angol hadsereg Home tábornok alatt Arras környékén.
5. angol hadsereg Birdwood tábornok alatt Estaires környékén.
2. angol hadsereg Plumer tábornok alatt Ypern környékén.

A belgák a belga király főparancsnoksága alatt.

6. hadsereg Dégoutte, illetőleg Gillain tábornok alatt Dixmuiden környékén.

A francia hadseregek főparancsnoka Pétain tábornok volt.

b) Foch Marsai elhatározása és terve.

Foch marsai szeptember közepén elérkezettnek látta az időt, hogy újabb támadással a már megrendült német hadseregeket további hátrálásra bírja és hogy azokra újabb csapást mérjen.

Foch marsai épúgy, mint szövetségesei, még nem hiszi azt, hogy a háborút döntő módon rövidesen be lehet fejezni. A döntést 1919. év tavaszán, nyarán, vagy őszén várják, amikor Amerika is már teljes erővel léphet fel Európában.¹

A támadást Foch *arctámadásnak*, *összekötvé kettős szárnytámadással* tervezi. *Célja:* hogy az arcvonalat kiegyenesítse és hogy a németeket a Belgiumba és Észak-Franciaországba benyúló nagy ívből kiszorítsa és az Ardennes-be való visszavonulásra bírja.

A jobbszárnyon az 1. amerikai és a 4. francia hadsereg *feladata* az volt, hogy Verdun-Reims között Mezières irányába előretörjön. Az amerikaiaknak Pershing alatt a Maas és az Argonnes között, a franciáknak Gouraud alatt a Champagne-ban az Argonnes és Reims között kellett támadniok. Összesen 44 hadosztály (31 francia, 13 amerikai). Az amerikai hadosztályok több mint kétszer olyan erősek voltak, mint a franciák.

A középen az angoloknak két hadsereggel, összesen 40 hadosztállyal és 1 amerikai hadtesttel Cambrai-St. Quentin között Maubeuge irányába kellett áttörniök az arcvonalat. A jobbszárnyat St. Quentin-nél az 1. francia hadseregnek kellett támogatnia.

A balszárnyon a belga király parancsnoksága alatt alakított hadseregcsoportnak a Brügge-Courtrai vonalon keresztül Gent irányába kellett támadnia. Ennek a hadseregcsoportnak vezérkari főnöke Dégoutte tábornok volt. A hadseregcsoport a 8 belga hadosztályon kívül a 2. angol hadseregből alakult. Utóbbi 5 angol, 3 francia hadosztályból és 7 lovashadosztályból állott. Összerő 16 gyalog-, 7 lovashadosztály volt.

A támadást a jobbszárnyak észak felé Mezières irányába, szeptember 26-án kellett kezdenie. A közép parancsa az volt, hogy Maubeuge irányába a támadást szeptember 27-én kezdje meg. Utoljára az északi csoportnak kellett támadásra indulnia szeptember 28-án.

¹ Foch még 1918 októberében is törzse előtt úgy nyilatkozott, hogy a döntés csak „tavasszal” várható. Szeptember 3-án Repington angol ezredesnek, az angol hadvezetőség összekötő tisztjének azt mondta, hogy 1919 áprilisra az erőkifejtést a legnagyobb mértékig kell fokozni, hogy a döntést ki lehessen kényszeríteni.

Kühl: Der Weltkrieg, II. kötet 454. 1.

A támadás sikere esetén a németek elvesztették volna a Metz-Sedan-Mezières-Maubeuge-Mons-Bruxellest összekötő fontos vasúti vonalat, mely a Siegfried-állás mögött futott. Ez a vasútvonal az utolsó jó összeköttetési vonal volt az Ardennes-től nyugatra a német védelmi vonal mögött és a tarkalékok mozgatása szempontjából igen nagy jelentőségű volt.

c) A németek elhatározása.

A németek elhatározása a fegyverszünet megkötéséig a megszállva tartott területek szabályozott és tervszerű kiürítése volt, hogy a remélt fegyverszünet várható feltételeinek eleget tegyenek. Ezért szakaszonként való visszavonulást terveznek, amely bármely pillanatban megengedte, hogy az ellenségeskedést újból megkezdjék. A német legfelsőbb hadvezetőség különben azt remélte, hogy a hadseregek rövidesen újból visszanyerik teljes ellentálló erejüket, ha megfelelő hadműveleti szünethez jutnak.

Az esetben, ha megalázó feltételek mellett lehetne csak fegyverszünetet és békét kötni, a háborút a legfelsőbb hadvezetőség tovább akarja folytatni és semmi esetre sem akarja magát az ellenségnek kényre-kegyre megadni.

d) A hadműveleteik lefolyása.

Entente részről.

Szeptember 20-án az entente támadó hadseregeinek *jobbszárnya megkezdi a támadást* Az amerikaiak november 8-ig Stenay-ig jutnak előre.

A Siegfried-állás ellen szeptember 27-én kezdődik meg a támadás és az ententecsapatok október 30-ig a Tournai-Valenciennes-Guise és a Serre-vonalat érik el.

A balszárny támadását szeptember 28-án kezdi Ypern-nél és november 10-ig a Scheldet-t léri el.

Az entente egész október folyamán a holland határ és Mosel között állandóan támad. Ezenkívül október végén a német hadseregek visszavonulásának elvágása céljából Verduntól Luxemburg ellen igen erős támadást kezd.

Német részről.

Október elején a 4. hadsereg folytonos harcok közt Roulers-Menin-vonalára húzódik vissza. Október 14-én újabb erős ellenséges támadás indul meg, mely továbbszorítja vissza a hadsereget, mire a legfelsőbb hadvezetőség a 4. és 6. hadsereget a Lys-Hermann-állásba veszi vissza.

A 17. hadsereg október 8-án Cambrai-nál heves harcokban tartja állásait, azonban a 2. *hadsereg* visszaszorítása következtében e két hadsereget és a 18.-at is a *Hermann-állásba rendelik vissza*. E kezdetlegesen kiépített állásban október 10-17-ig visszaverik az ellenséget.

A Boehn hadseregcsoportharcnoknokságot, mint feleslegest felszámolják.

A Champagneban és a Maas mindkét partján az entente heves támadások ellenére alig nyert tért, a folyton gyengülő németek azonban október 13-án a jól kiépített *Hunding-Brunhild-állásba* húzódnak vissza. Az ellenség azonnal megtámadja az új állást, de eredmény nélkül, főleg az amerikaiak szenvednek súlyos veszteséget.

Ez időben Franciaországban 185 német és osztrák-magyar hadosztály harcolt, sok igen alacsony létszámmal, gyakran zászlóaljanként 2 századdal.

Október 20-án erős ellenség támadja a *h- hadsereget*, mire az a *Gent-Hermann-állásba* vonul vissza, melyben október 25-én véres csata kezdődik. Ez a *6., majd 17. hadsereg*re is áttérjed. A lakosság is résztvesz a harcokban.

A 2. és 18. hadsereg ellenállása nem volt a régi, az ellenség betört a Hermann-állásba. A németek emberben és anyagban nagy veszteséget szenvedve visszavonultak.

A 7. és 1. hadsereg október 25-én véresen verte vissza a heves ententetámadást. Az Aisne mentén az entente nem ért el eredményt. Innen a svájci határig nem volt harc.

November 4-én az ellenség erős verduni nyomására a németek elrendelik a visszavonulást az antwerpen-maasi-állásba. Mielőtt azonban befejeződött volna, a fegyverszünetet is sikerült megkötni.

13. A fegyverszünet megkötése a haderő leszerelése

November első napjaiban, amikor az osztrák-magyar arcvonallal összeomlott, az olasz haderő előtt megnyílik az út Bajorország belsejébe. Ezenkívül a wilhelms-haveni 3. hajórajnál nyílt lázadás tört ki, amidőn a hajóhadvezetőségnek az a terve ismeretessé vált, hogy a hajóhaddal támadást intéz az angol partok ellen. A lázadás áttért Kiel-re és Kiel minden harc nélkül november 4-én este a fellázadt matrózok birtokába került. A kiéli vértelen győzelem felbátorítja a forradalmi elemeket és a kiéli matrózok a forradalom tüzeit széthordják Németországba. A német legfelsőbb hadvezetőség 2 hadosztályt küld a lázadás elfojtására, de ezeket feltartóztatják a Rajna mellett. November 5-én és 7-én Lübeck, Hamburg, Bréma és Hannover is a lázadó matrózok birtokába kerül.

Közben Németország alkotmányában is mélyreható változások történnek. Azért, hogy a fegyverszünetet meg lehessen kötni, Vilmos császár teljesíteni akarja Wilsonnak azt a kívánságát, hogy a „katonai uralkodók és autokraták” helyére parlamentáris kormány lépjen, melynek önállóságát alkotmányosan biztosították. Ezért Vilmos császár október 28-án lemond arról a felségjogról, mely a császárnak biztosította a hadüzenet jogát. Jövőben ehhez nemcsak a szövetségi tanácsnak, hanem a birodalmi! gyűlésnek hozzájárulása is szükséges. Azonkívül II. Vilmos beleegyezett abba is, hogy ezentúl a császár csak

olyan birodalmi kancellárt nevezhet ki, aki a birodalmi gyűlés bizal-jébe. Ezenkívül a wilhelms-haveni 3. hajórajnál nyílt lázadás tört ki, mást is bírja. Tisztek kinevezése, előléptetése és nyugdíjazása ezentúl csakis a hadügyminiszter ellenjegyzése mellett történhetik. Emez alkotmány változtatáson kívül Németország elfogadja még az entente-nak azt a feltételét is, amely a fegyverszünet megkötése után lehetetlenné tette az ellenségeskedés újból való felvételét, továbbá azt a feltételt, amely a tengerek szabadságát biztosította és hogy a németek a megszállott területeket kiüríteni és helyreállítani tartoznak.

Ezek után november 7-én a béketárgyalás megkötésére kijelölt bizottság átlépi az arcvonalat. A fegyverszünet megkötése előtt azonban a kieli matrózlázadás nyomán egész Németországban kitör a forradalom anélkül, hogy az bárhol is komoly ellentállásra találna. November 8-án ugyanis a forradalom Kiéből és a kikötővárosokból áterjedt Westfáliára, a Rajnavidékre, Közép-Németország ipari vidékeire, Haliéra, Lipcsére és Münchenre.

Ily előzmények után november 9-én a forradalom fellángolt Berlinben is és kikiáltják a köztársaságot.

II. Vilmos császár Hollandiába menekül, a főparancsnokságot Hindenburgnak adja át.

November 11-én életbelép a fegyverszünet. Feltételek:

a megszállott területek és Elzász-Lotharingia 15 nap alatt való kiürítése;

további 15 nap alatt a Rajna balpartjának, Mainz, Köln, Koblenz és Kehi hídfőknek a kiürítése;

a hadifoglyoknak azonnali hazaszállítása;

a flotta 74 egységének és az összes tengeralattjárók kiszolgáltatása;

A német hadseregek visszavonulását a fegyverszüneti feltételek értelmében hajtották végre. A határidő betartása miatt igen sok súrlódás keletkezett. Az utakon a csapatok összetömörültek. A fegyvellem meglazult. A hátramenet gyalogmenetekben történt a Rajnától keletre fekvő vasúti berakodóhelyekig. 37 hadosztály gyalog tette meg az utat a leszerelési állomásig. Általános napi teljesítmény 30 km, az oszlopok hossza 150 km-ig volt.

A vasúti szállítást ama hadosztályok számára készítették elő, melyeket Altena-Magdeburg-Halie-vonaltól keletre kellett a hadvezetőségeknek elszállítania (több mint 150 hadosztály).

Ama nehézség miatt, mellyel a csapatoknak Aachen-nél való visszavonulása járt, a 4. hadsereget lefegyverezték és Hollandián keresztül vitték haza. A visszavonulást 1919 január 17-én fejezték be.

A versailles-i békét 1919 június 20-án írták alá. Ezt a francia képviselőház október 11-én ratifikálta.

Október 24-én a hadiállapot véget ér Német- és Franciaország között.

14. Ausztria-Magyarország összeomlása A Piave-menti második csata

a) Az októberi forradalom előzményei.

Burián külügyminiszter *szeptember 14-iki békejegyzéke* eredménytelenségét nem járta. Ezért Bulgária összeomlása után *Németország október 4-én a béke megkötése érdekében történt lépéséhez* Ausztria-Magyarország és Törökország is csatlakozott. A monarchia jegyzékét a svéd kormány juttatta el Wilson-hoz. Wilson eleinte a jegyzékre választ nem adott. Wilson-nak Németországhoz intézett október 8-iki és 14-iki válasz jegyzékében Ausztria-Magyarországról szó nem volt.

A béke megkötése érdekében Wilson 14 pontjának a monarchia vezetőköréi eleget akartak tenni és ezért *Károly király október 17-én kiáltványt intézett népeihez*. Az uralkodó ebben bejelenti, hogy a népek önrendelkezési joga alapján külön nemzeti államok alakulnak majd Ausztriából és felhívja Ausztria néptörzseit, hogy a letelepülési területre illetékes joghatállyal nemzeti tanácsot szervezzenek. A kiáltvány azonban hangsúlyozta, hogy a külön nemzeti államok önállósága a magyar szent korona országainak integritását nem érintheti.

Ezzel a kiáltvánnyal a régi Ausztria megszűnt ugyan, de a kiáltvány célját nem érte el.

A csehek a kiáltványt visszautasították, mert szerintük a csehszlovák állam megalakítása nemzetközi ügy és így a béketárgyalásokra tartozik. Azonkívül a magyar integritás tiszteletben tartása miatt ellentétben áll a cseh-től állammal.

A délszlávok a csehekhez hasonló állást foglaltak el. A kiáltványt egyoldalúnak tartották, mert Bosznia-Hercegovinát és Horvátországot nem érintette.

Megszólaltak *a magyarországi nemzetiségek is*. Az oláhok, tótok önrendelkezési jogot követeltek.

Október 21-én végre *Wilson válasza* is megérkezett az október 4-iki békeajánlatra. Ebben Wilson kijelenti, hogy a csehszlovákok és délszlávok számára az ő 14 pontjában annak idején követelt autonómia már nem elegendő, mert közben „nagyjelentőségű bizonyos események” miatt a helyzet megváltozott. Az entente Csehszlovákiát hadviselő államnak ismerte el, mely háborúban áll Németországgal és Ausztria-Magyarországgal. Épígy jogos a jugoszlávoknak is a szabadságra vonatkozó valamennyi nemzeti kívánsága.

Az október 17-iki kiáltvány és Wilson október 21-iki jegyzéke a politikai helyzetet azután végleg felborította. A csehek, délszlávok, olaszok nemzeti tanácsai kijelentik, hogy nem tartoznak többé Ausztriához. Megalakul Németausztria is, amely a kormányzás jogát, mint új nemzeti állam szintén magának követeli és bejelenti, hogy nem mondanak le magyarországi testvéreikről sem. Kívánja, hogy Vas, Mosón, Sopron megyék és Pozsony megye egy része az osztrák-német államhoz csatoltassék.

Október 22-én Zágrábban a szlovének, horvátok és szerbek nemzeti tanácsa kijelenti, hogy a nemzetközi békekonferenciát tekintik az egyetlen illetékes fórumnak. Ugyanezen a napon Fiumében a horvát katonaság a magyar honvéd csapatokat lefegyverzi.

Ezenkívül különösen a hadseregre valóságos katasztrofális hatása volt annak az eseménynek, hogy a véderőbizottságban a délszláv és cseh képviselők a cseh és délszláv ezredek hazaszállítását követelték, továbbá, hogy a magyar országgyűlésen is az ellenzék azt kívánta, hogy a magyar határ védelmére a magyar csapatokat hozzák az országba. Ennek végzetes hatása abban nyilvánult, hogy a csapatok az arcvonalról hazakíváncoltak és az engedelmességet megtagadták. Az első ilyen eset október 22-én történt, amikor a 42. horvát hadosztály két ezrede kijelentette, hogy nem megy állásba.

Ezekben a válságos napokban az egységre és az egyetértésre nagyobb szükség lett volna, mint valaha. Magyarországon az összes nemzeti pártok tömöríthetése céljából *október 23-án a Wekerle kormány lemond* és azt javasolja, hogy az új kormány minden párt közreműködésével alakuljon meg és vegye be a képviselőház keretén kívül álló nemzeti erőket is.

A nemzeti egységet képviselő kormányt azonban megalakítani az ellenzék magatartása miatt nem lehetett. *Az ellenzék nemzeti tanácsot alakít. Ezenkívül Munkástanács és Katonatanács is alakul.* Ezek azután magukhoz ragadják a hatalmat s *október 31-én kitör a forradalom* és Károlyi Mihály kezébe kerül a kormány.

Közben október 27-én az osztrák kormány is lemond. Október végén tehát a Monarchia egyik államának sincs kormánya.

b) Különbékeajánlat.

Ebben a zavaros helyzetben Károly király elhatározza, hogy függetlenül Németországtól *külön béketárgyalásokat* kezd és azonnali fegyverszünetet kér az ententétől. Október 24-én Burián gróf helyére Andrassy Gyula grófot kinevezi külügyminiszterré, aki azután október 28-án Wilsonnak elküldi a különbékére vonatkozó jegyzékünket. Miután pedig minden jel arra mutatott, hogy az olaszok újabb támadást készítenek elő, Károly király már előzőleg október 23-án azzal a kéréssel fordult a pápához, hogy az olasz kormányt bírja rá tisztán emberiségi okokból a támadási tervnek elejtésére, mert hisz a háború úgyszólván rövidesen véget ér. Ez a lépés azonban sikerrel nem járt, mert október 24-én megkezdődött az olaszok támadása.

c) A Piave-menti második csata.

(Lásd a 124. sz. vázlatot.)

Helyzet.

Az olaszok támadása az osztrák-magyar hadseregeket igen kedvezőtlen helyzetben találja.

A hosszú háború miatt az *élelmezési nehézségek* mindjobban érezhetőbbé váltak és emiatt a legénység élelmezése elégtelen volt.¹

A csapatok a szó szoros értelmében éheztek. A „húsnélküli napok” valódi koplalónapok voltak. Az elégtelen táplálkozás miatt a legénység annyira legyengült, hogy a rendes több órán át tartó iskolázást nem bírták ki. A hiányos élelmezés miatt a fegyelem meglazult, a szökevények száma állandóan növekedett. A takarmányhiány miatt a lovak elpusztultak. A lóhiány miatt a tüzérség löszeres kocsjait egyáltalán nem, a lövegeket alig lehetett fogatolni. Nagyobbmértvű mozgást a tüzérség végrehajtani nem tudott.²

A ruházattal való ellátás is nyomorúságos volt. Az emberek fehérenemű nélkül rongyokban és már alig használható rongyos lábbelikben, vagy mezítláb voltak. Pedig a csapatok Tirolban az Alpe-sekben hó- és jégmezőkön harcoltak.³

Azonkívül, hogy a hátország az élelmiszerek, nyersanyag, szén és? munkaerőhiánya miatt a hadsereg anyagi szükségletét pótolni nem tudta, igen nagy baj volt még a darabokra széthulló Monarchiának belpolitikai zavara is. A hadsereg Ausztriából származó csapatainak „hazájuk” már nem is volt. Ehhez járult az ellenzéki politikusok nagy részének mértéktelen agitációja, a sajtó egy részének magatartása és az ellenséges propaganda is. Ily viszonyok között csoda, hogy a hadsereg szét nem bomlott és hogy a Piave-menti 2. csatában a legnagyobb hősiességgel és elszántsággal harcolt éhesen, rongyban, testileg, lelkileg legyengülten, elegendő lőszer nélkül. Ez örökké tartó, senkitől el nem vitatható dicsősége hadseregünknek.

Az olasz támadás kezdetekor az olaszországi haderő két hadseregcsoportra tagozódott. Tirolban, a svájci határtól a Brentá-ig a 10. és 11. hadseregből alakult József főherceg hadseregcsoportja állott, amelynek a parancsnokságát most már Kövess tábornagynak kellett átvennie. Ettől keletre a tengerig Boroevic tábornagy hadseregcsoportjának kellett az olaszok támadását feltartóztatnia. Boroevic hadseregcsoportja a Brenta és Piave között álló Goglia tábornok parancsnoksága alá tartozó Belluno-seregcsoportból, továbbá a 6. és az Isonzó-hadseregből állott. Összesen 57½ hadosztály volt. Ütközetlétszám 253-350.000 ember, élelmezési állomány 1 ½ millió. A hadosztályok az előírt 13 zászlóalj helyett általában csak 10-11

¹ Hogy a katona teljes fizikai erejét fenntarthassa, naponta a szabályzat szerint kapnia kell: 700 gr kenyéret, 400 gr főzeléket, 92 gr kávékonzervet, 58.5 gr fűszert, sót, zsírt, zöldséget stb.-t. E mennyiség helyett az állománynak 30: %-a csak 500 gr kenyéret kapott. Élvezhető húst egy ember naponta alig kapott 100 gr-nál többet. – Rubint Dezső: Az összeomlás 109. l.

² A lovakat naponta 6 kg zab és 3 kg széna helyett 4 kg zabpótlóval és az Isonzó-hadseregnél szőlőlevéllel táplálták. Pótlásra 120.000 drb ló lett volna szükséges 1918-ban, ennek fedezésére azonban csak 40.000 ló volt előteremthető. Rubint Dezső: i. m. 109. és 117. lap.

³ 1918 első félévében a hadseregnél pótolni kellett volna kb. 4 millió zubbonyt, 4 millió nadrágot, 2 millió köpenyt. Rubint Dezső i. m., 115. lap.

zászlóaljából alakultak. Összesen 200 zászlóalj volt.¹ A hadoezrtályok átlagos létszáma 10.000 ember helyett kb. 4.400 fő volt.

Olasz részről Diaz tábornok 51 olasz, 3 angol, 2 francia, 1 cseh-szlovák hadosztállal és egy amerikai ezreddel rendelkezett.

A hadseregek helyzete:

a tengerparttól kezdve a Piave mentén a 3., 10., 8. és 12. hadsereg;

a Piave és Brenta között a 4. hadsereg;

a Brenta-Astico között a 6. hadsereg;

és végül az Astico és a svájci határ között az 1. és 7. hadsereg arcvonala húzódott;

Treviso-Vicenza-Velence között, mint hadászati tartalék a 9. hadsereg állott.

Diaz elhatározása.

Diaz már régóta készült a támadásra. Eleinte azonban az osztrák-magyar hadseregeket túlerősnek tartotta és nem bízott a támadás sikerében. Amikor azonban a bulgár és a török arcvonal összeomlott és amikor az Osztrák-magyar Monarchia szétbomlásának jelei észrevehetően kezdtek mutatkozni, továbbá, amikor már a német nyugati arcvonal is megingott és az angol, francia, amerikai segítőcsapatok beérkeztek és Foch mind nyomatékosabban kívánta a támadás megkezdését, *Diaz elhatározta*, hogy megkezdje a támadást.

A támadás kezdetét eleinte október 16-ikára *tervezték*. Hogy a védő figyelmét az áttörési helytől eltereljék, október 11-én az olaszok és a franciák a Hétközség fennsíkján nagyszabású tüntető támadást kezdenek. A támadást azonban főleg magyar, továbbá német, szlovén és olasz csapataink mindenütt visszaverik.

A beálló nagy esőzés miatt a támadás kezdetét Diaznak október 24-ére kellett kitolnia.

A támadás terve.

Cél: a Piave-menti arcvonal áttörése Vittorio Veneto és Féltre irányában, hogy a két osztrák-magyar hadseregcsoportot a hegység és a síkság között egymástól elszakítsák.

A főtámadást a 10., 8., 12., összesen három hadseregnek kellett végrehajtania és ezeknek általában Sacile-Vittorio Veneto-Féltre irányában kellett előnyomulniuk. A 10. hadseregnek ezenkívül az áttörés jobbszárnyát is biztosítania kellett.

A melléktámadást a 4. és 6. hadseregnek a Piave-Brenta és Astico között kellett végrehajtania. Célja a figyelemnek a főtámadásról való elterelése és az ellenséges tartalékoknak magára való vonása volt. A 4. hadseregnek ezenkívül a főtámadás baloldalát biztosítania és a Féltre irányában előnyomulnia is kellett.

¹ *Schwarte:* Der grosse Krieg, V. kötet 623. 1.

Támogatásra: a hadászati tartaléknak, azaz a hadseregnek kellett készen állania.¹

A csata lefolyása.

A csata a terv szerint október 24-én a Piave és Astico között kezdődik. A leghevesebb a harc a M. Grappán. Az olasz támadás megakad. Célját azonban mégis eléri, mert a mieink figyelnie ideterelődik és a figyelmet a Piavétől eltereli.

Október 26-án kezdődik a Piave mentén a három olasz hadsereg főtámadása. Október 27-én sikerül az olaszoknak három helyen, Pedrobba-nál, a Montello-nál és a Papadopoli-szigetnél átkelni a Piaven és hídfőt létesíteni, továbbá Vittorio Veneto irányában előnyomulni. Ennek következtében a M. Grappa-állás is tarthatatlanná vált. Az osztrák-magyar haderő ellentállóképessége szemmel láthatólag meggyengült. A császári kiáltvány következtében a csehek, délszlávok nem akarnak harcolni és hazamennek. Több mint 30 hadosztály nem akar harcolni.² Vannak magyar ezredek is, melyek a déli határok és Erdély veszélyeztetettségére való tekintettel Magyarország védelmére haza akarnak menni és az engedelmességet megtagadják. Általában azonban a magyar és osztrák-német csapatok helytállanak és a legnagyobb hősiességgel küzdenek.

Ebben a helyzetben, október 28-án Károly király elhatározza, hogy az olasz hadseregfőparancsnokságtól azonnali fegyverszünetet kér.

Október 29-én az osztrák-magyar parlamentер átlépi az arcvonalat. Ezzel egyidejűleg a hadseregfőparancsnokság elrendeli Velence tartomány tervszerű kiürítését és csapataink megkezdik a visszavonulást. A hegységben a visszavonulás október 31-én kezdődik.

November 3-án délután aláírják a meghatalmazottak Páduában a Villa Giusti-ban a fegyverszünetet. A fegyverszünet november 4-én délután 3 órakor kezdődött a fegyverszüneti szerződés értelmében. A feltételek szerint Ausztria-Magyarországnak a megszállott területet ki kellett ürítenie. A csapatokat az olasz hadszínhelyen az entente által meghatározott demarkációs vonalra, a többi hadszínhelyen Magyarország határára vissza kellett vonnia a hadseregfőparancsnokságnak. A csapatokat le kellett szerelnie és az entente-nak Ausztria-Magyarország területén szabad mozgást biztosítania és e célból az összes utakat, vasutakat rendelkezésre bocsátania. Az entente Ausztria-Magyarország területén a hadászati fontos pontokat megszállhatta.

¹ A támadásban olasz részről 42 hadosztály és pedig első vonalban 22 (közte 3 angol és 2 francia), a második vonalban 10 (közte 1 csehszlovák), a harmadik vonalban 6 gyalog- és 4 lovashadosztály vett részt.

Osztrák-magyar részről összesen 37 és $\frac{1}{2}$ hadosztály harcolt, 25 hadosztály első vonalban, 12 és $\frac{1}{2}$ hadosztály tartalékviszonyból avatkozott be a harcba. *Rubint:* az Összeomlás, 39. 1.

² Arz értesítése Hindenburghoz. *Kühl:* Der Weltkrieg, II kötet 485. 1.

A fegyverszünet kezdetét az osztrák-magyar hadsereg főparancsnokság tévedésből rosszul értelmezte és abban a hitben, hogy az az aláírás pillanatában „azonnal” érvénybe lép, a csapatoknak november 3-ra megparancsolta az ellenségeskedések beszüntetését.

Az olaszok azonban november 4-én délután 3 óráig tovább folytatták az elonyomulást és így kb. 300.000 emberünk olasz fogságba került.

15. A belgrádi fegyverszünet Magyarország megszállása

Október 31-ére hajló éjjel Budapesten kitört az úgynevezett őszi rózsás forradalom, melynek áldozatául esik Magyarország nagy államférfia: gróf Tisza István.

IV. Károly király, hogy a forradalomnak véget vessen, Károlyi Mihály grófot nevezi ki miniszterelnökké, aki minisztertanácsaival együtt a homo regiusnak: József főhercegnek a kezébe az esküt le is teszi.

A forradalmi hangulat azonban nem csillapodik le, annál is inkább, mert a törvényes Károlyi kormányon kívül a hatalom tulajdonkép a Nemzeti-tanács, Munkás-tanács és Katona-tanács kezében van, utóbbiak pedig inkább a köztársasági államalakulat hívei.

A Nemzeti-tanács november 1-én ezért elhatározta, hogy az új kormányt le fogja tartóztatni, mert a királynak esküt tett és így a köztársasági mozgalomnak útjában áll.¹ Károlyi kormánya ebben a helyzetben más kivezető utat nem látott, mint vagy lemond vagy a királytól esküjök alól való feloldásukat kérik. A király ezért a kormányt a Neki tett eskü alól feloldozta még november 1-én. Ettől kezdve a Nemzeti-tanács a legfőbb rendelkezés jogát magához ragadta és Magyarországot rövidesen köztársasággá változtatta át, melynek elnöke 1919 januárban Károlyi Mihály lett.

A Károlyi kormány első cselekedeteinek egyike az volt, hogy november 1-én az összes hadszínhelyeken a csapatoknak elrendelte a fegyverletételt. Ezenkívül, hogy németellenes és az ellenséges entente-hatalmakhoz csatlakozni óhajtó politikájának bizonyosságát adja² és mert féltek a rendben hazatérő magyar hadosztályoktól, elrendeli a hadsereg leszerelését, bár a teljes lefegyverzést a páduai fegyverszünet nem írta elő. A határon a hazatérő magyar csapatokat a fogadó bizottságok a leszerelési állomásokra irányították. Az egész hadsereg így azután feloszlott és *Magyarország teljesen védtelenül maradt.*

A páduai fegyverszünet feltételei szerint tulajdonképpen Magyarország határa volt a demarkacionális vonal, ahová a magyar csapatokat vissza kellett vonni. A fegyverszüneti szerződés ugyanis

¹ *Rubint*: Az Összeomlás, 156. lap.

² *Dr. Horváth Jenő*: A háború politikája, *Pilch*: A világháború története, 54. lap.

csak a háború kezdete óta megszállott területek kiürítését követelte meg és azonkívül feltételül még azt kötötte ki, hogy Tirolban, Karinthiában, Krajnában, Isztriában és Dalmáciában a csapatok egy a fegyverszüneti szerződésben meghatározott demarkációs vonal mögé vonuljanak vissza. A demarkációs vonalra vonatkozólag különben ezenkívül még a fegyverszüneti tárgyaláson a versailles-i haditanácsot képviselő és az entente részéről a fegyverszüneti szerződés megkötésével megbízott Badoglio tábornok szóbelileg azt is kijelentette, hogy az olaszt kivéve, a többi hadszínhelyen az 1914. évi országhatárt kell demarkációs vonalnak tekinteni.¹

A Károlyi kormány azonban a Magyarország területi épségét biztosító páduai fegyverszünetet nem veszi figyelembe, hanem külön katonai egyezményt köt Belgrádban november 13-án. A belgrádi katonai egyezmény szerint a szerbekkel és oláhokkal szemben demarkációs vonal a következő: a Nagyszamos felső völgye, Beszterce-Marosfolyó-Szabadka-Baja-Pécs vonala.

Az ellenséges szomszédállamok azonban látva Magyarország védtelenségét, még a belgrádi szerződést sem tartják tiszteletben. Csapataik a demarkációs vonalon túl nyomulnak elő. A szerbek, oláhok, csehek, ukránok betörnek Magyarország területére és igyekeznek megszállni Magyarország területéből minél nagyobb részt, hogy az a békekötésnél zálog gyanánt kezükbe legyen. Magyarország kénytelen mindezt eltűrni, mert a kormány a hadsereget leszerelte, a katonákat hazaküldte és nincs fegyveres ereje, mellyel az ezeréve birtokolt területeit megvédelmezhetné.

A hadsereg leszerelése és szétzüllesztése azonban nemcsak az idegen megszállást, hanem belső anarchiát is vált ki. 1919 március 1-én Magyarország kommunista köztársasága válik, amit az oláh megszállás vált fel.

Magyarország tehát teljesen elbukott.

Csoda, hogy Magyarország jelenlegi kormányzójának, vitéz nagybányai Horthy Miklósnak vezetése alatt 1919 őszén a magyar föld részben újból felszabadult és lerázta belső ellenségeinek rabláncait is, de a teljesen kifosztott, elgyengült, sok sebtől vérző ország kénytelen volt 1920 június 4-én a reánk kényszerített *trianoni békét* elfogadni.

¹ Rubint: Az összeomlás, 297. és 219. lap.

A gyarmatokért vívott háború

1. Általában.

A központi hatalmak közül egyedül csak a németeknek voltak gyarmataik. Ezek a német gyarmatok a háború kitörésekor a következők voltak:

A Nagy- vagy Csendes-óceánban: Szamoa, Új-Guinea, a Karolinák, a Mariának és a Marschall-szigetek;

Észak-Kínában: Kiaucsau (Csingtau);

Afrikában: Togo, Kamerun, Délnyugat- és Kelet-Német-Afrika.

A gyarmatokon hosszabb háborús küzdelemre, nagyobb hadműveletek végrehajtására elegendő erős és felszerelt hadsereg nem volt. A háború kitörésekor mindössze csak csekélyszámú fegyveres erő, az úgynevezett „védősereg” állott a németek rendelkezésére, melynek feladata a gyarmatokon a belrend és biztonság fenntartása, a szomszédos területekről esetleg várható felkelő bennszülöttek támadásainak kivédése és a gyarmatokon élő és dolgozó fehérek és ezek telepeinek megvédelmezése volt. A védősereg aránylag igen kevés fehérből állott. A többség fekete volt és az utánpótlás is a feketékből került ki.

A német gyarmatok tehát az európai hatalmakkal való háborúra egyáltalán nem voltak előkészülve és a világháború kitörése teljesen meglepte Őket.

Oka ennek elsősorban a német államférfiaknak az a felfogása volt, hogy a német gyarmatok sorsa az európai csatamezőkön dől el. Ez a felfogás azonban csak abban az esetben állotta meg helyét, ha a világháború, – mintahogy történt – kény szerbékével végződik. Ha azonban a világháború mindkét fél kimerülése következtében „megegyezéssel béke”-vel ért volna véget, akkor a béketárgyalásokon egyáltalán nem lett volna mindegy, hogy a gyarmatok területi épségüket meg tudták-e védelmezni, avagy sem.

A háborúra való előkészületlenség másik oka az 1885. évi *Kongó-Egyezményben* gyökeredett. Az egyezmény szerint ugyanis Közép-Afrika gyarmatai európai háború esetén semlegesek kellett, hogy maradjanak. Ez a határozat ugyanis abból a gyarmati körökben igen elterjedt általános felfogásból eredt, hogy feltétlenül el kell kerülni a gyarmatokon a fehérek közötti, különösen a színesek fegyveres segítségével vívott háborút. Ennek a felfogásnak azonban élenként ellentmondott az angol-francia gyarmatháborúk története. Az ebből levont tapasztalatok mindenesetre arra tanították a neme-

tekét, hogy a gyarmatokon is az európai háborúra elő kell készülniök.

Végül a háborúra való előkészületlenség harmadik oka a német kormány és a birodalmi gyűlés szűkkeblősége mindenféle, de különösen a gyarmatokon való háborús előkészületekkel szemben.

2. A Nagy- vagy Csendes-óceánban fekvő német védterületek.

Ezek minden katonai védelem nélkül voltak. Ezért a világháború kezdetén az ausztrálieiak és japánok minden nagyobb harc nélkül elfoglalják és megszállják ezeket a szigeteket.

Német Uj-Guineában Detzner százados azonban a bennszülöttek segítségével egész a háború végéig tartotta magát.

3. Kiaucsau (Csingtau).

(Lásd a 125. sz. vázlatot.)

A legfiatalabb német gyarmat. A háborúelőtti években gyors fejlődésnek indult és Kelet-Ázsiának egyik legfontosabb ipari központja és kereskedelmi kikötője volt. Japánnak igen nagy érdekei fűződtek ahhoz, hogy ezt a gyarmatot magának megszerezze, annál is inkább, mert ez kiváló hadművelleti alapul kínálkozott Kína belsejébe való esetleges benyomulás esetén. Éppen ezért Németország csakis abban az esetben tarthatta volna meg ezt a gyarmatot, ha Japánnal sikerül szövetséget kötnie, vagy legalább is Japán jóakarátú semlegességet tanúsít. Ez azonban teljesen lehetetlenné vált Németországnak a simonoseki békekötés alkalmával tanúsított japánellenes politikája miatt. Így tehát, amidőn Japán a világháborúba az entente oldalán beavatkozott, ezt a gyarmatot kezdettől fogva elveszettnek lehetett tekinteni. Védelme német részről tisztán a fegyverbecsület megmentését célozta.

Kiaucsau, a gyarmat fővárosa a háború kitörésekor csak a tenger felől volt megerősítve. Amikor azonban Japán magatartása kétséssé kezdett válni, a gyarmat kormányzója Meyer Waldeck tengerészeti kapitány a szárazföld felől is táborszerűen kezdi megerősíteni Kiaucsaut s a pekingi és a tien-ci-ni tengerészeti különítményeket is idevonja. A szárazföldi erősítésekre azonban a japánok sok időt nem hagytak a németeknek, mert már 1914 augusztus 15-iki ultimátumában Japán azt követeli Németországtól, hogy Kiaucsau egész területét azonnal minden feltétel nélkül ürítse ki és a védőrséget pedig fegyverezze le. Amikor pedig a németek ezt a követelést feleletre sem méltatják, Japán Németországnak 1914 augusztus 23-án megüzenni a háborút.

Ebben az időpontban a szárazföld felőli erősítésnek mindössze 18 darab 9 cm-nél nagyobb űrméretű lövege volt. A tengerészeti különítménnyel, a szabadságolt állományúakkal és az önkéntjelentkezőkkel megerősített védőrség ereje kb. 4000 fő volt. A kikötőben

tengertálló hajó mindössze 1 német ágyúnaszád, 1 német torpedónaszád és az „Erzsébet császárnő”-nevű osztrák-magyar cirkáló tartózkodott.

Kezdetben a három tengertálló hadihajó a védelemben tevékeny részt vett azért, hogy a kikötőn kívül az ellenséges hajóhadat nyugtalanította, az előretolt biztosító csapatok harcában hatásosan közreműködött, később pedig a belső kikötőből a szárazföldi erődítések védelmét támogatta.

Október 17-én a német torpedónaszádnak sikerült az ellenséges zárógyűrűn keresztül törnie és egy japán cirkálót elsüllyesztenie. A kikötőbe azonban visszatérni nem tudott. Ezért a naszád déli irányba kitért, ahol azután a parancsnoka a hajót zátonyra vitte. A másik tengertálló német hajót és az osztrák-magyar „Erzsébet császárnő-t” amikor minden lőszerüket már ellőtték, a kikötőben horgonyzó többi hajóval együtt elsüllyeszti a németek. A hajók legénysége ezután a szárazföldi védelemben vett részt.

Szeptember első felében Kína semlegességének megsértése árán Kiaucsau-tól északra, a Lauschan-öbölben, kb. 40.000 főnyi ostromló hadtestet szállítanak partra. Ebben kb. 1000 főnyi angol-indiai osztag is beosztást nyer. Szeptember közepén a határ átlépésénél kezdődnek a harcok és a hó végéig a japánok előnyomulnak egész a megerősített vonalig. Október elején a japánok megkísérlik, hogy erőszakos támadási eljárással foglalják el az erődítéseket. A támadás azonban súlyos veszteségek között összeomlik, a japánok most tervszerű ostromhoz fognak, erősítéseket vonnak magukhoz, úgyhogy a japán haderő létszáma 60.000 főnyi legénységre és 250 lövegre emelkedik. Több sikertelen támadási kísérlet után november 7-én az összes erők bevetésével sikerül a fővédelmi vonalba betörni. A német védőrség ekkorra már igen megfogyatkozott és nagy lőszerhiány is volt, az erődítéseket is a japánok csaknem romhalmazzá lötték össze. November 10-én a németek ezért Kiaucsau-t a japánoknak átadják, előbb azonban a még használható erődítéseket és a lövegeket felrobbantották. Japán fogságba kb. 3000 ember került. A japán adatok szerint a japánok vesztesége kb. 10.000 fő volt.

4. Togo.

(Lásd a 126. sz. vázlatot.)

A védősereg körülbelül 400 főnyi rendőrcsapatból állott csupán a. Így háromheti hősiesség védelem után a benyomuló angol-francia csapatok még 1914 augusztus végén megszállják a gyarmatot.

5. Kamerun.

(Lásd a 126. sz. vázlatot.)

A kameruni védősereg, a rendőrcsapatokat is beleszámítva, kb. 200 fehér tiszt és altisztból, valamint 3200 színes katonából állott. A katonáknak a régi és elavult 71-mintájú fegyver helyett ismétlő-

puskával való felszerelése folyamatban volt. Puskánként átlag 100 darab töltény volt készletben. Minden század 2 géppuska felett rendelkezett. A tüzérség mindössze 12 darab elavult és kisűrméretű löveget számlált az egész gyarmat területén. Erődítések hiányoztak. Augusztus végén van az első nagyszabású támadás. Az angolok, franciák és belgák hatszoros túlerővel, összesen 19.000 emberrel északnyugatról és délnyugat felől 6 különféle helyen nyomulnak támadólag elő. Szeptember végén kezdődik a tengerpart felől, tehát a hetedik irányból is a támadás. Az angolok hadihajóik oltalma alatt elfoglalják Duala-kikötőt. A túlerős és koncentrikus támadással szemben a németek hősiiesen védekeznek egész 1916 februárig. A hadműveletnek folyamán az ellenállás központja a védelemre igen alkalmas Jaunde-hegyvidék volt, ahol a németekhez hű bennszülöttek is támogatják a védőrséget. A végleges körülzárástól való megmenekülés céljából azonban 1916 február 15-én a németek kénytelenek a spanyol Új-Guinea-ba (Muni-ba) visszavonulni és a további ellentállást feladni.

6. Német-Délnyugatafrika.

(Lásd a 127. sz. vázlatot.)

A német védőcsapat 2000 fő lovasított gyalogságból és 6 ütegből állott. Fegyverzet, lőszerrel való ellátás és a felszerelés jó volt. Erődítések hiányoztak. A 11.00Φ főnyi német telepes között kb. 4000 főnyi fegyveresszolgálatra alkalmas férfi volt. Ezenkívül a gyarmaton még kb. 2000 főnyi külföldi fehér ember élt, akik jobbára az ellenséges államok polgárai voltak és így jelenlétük meglehetősen veszélyes volt. A gyarmaton lakó búrok egy önkéntes búrhadtestet állítottak fel az angolok ellen. A védelmet elősegítette az északdéli irányba futó vasúti vonal, mely Vindhuk-ot, a fővárost az északi rész főhelyével Otavi-val és a déli rész főhelyével Keetmannshop-al, azonkívül a két kikötővel kötötte össze. A gyarmat legértékesebb része északon feküdt.

Brit-Délafrikában a háború kitörésekor 10.000 főnyi brit csapat állomásozott. Ezenkívül még milic katonaság is volt, mely mozgósítás útján 60.000 főnyi létszámra emelkedhetett. A Délafrikai Unió elnöke, a búrháborúból jól ismert Botha Lajos tábornok, az Unió védelmét saját erejéből akarta ellátni, hogy az angol csapatokat más helyen lehessen alkalmazni. Botha politikai célja az volt, hogy angol fennhatóság alatt egy nagy afrikai birodalmat alkosson és ezért kezdettől fogva az volt a szándéka, hogy Német-Délnyugatafrikát elfoglalja. Botha politikájának azonban a búrok között számos ellensége volt, akik Maritz alatt nyíltan fellázkodtak az angolbarát kormány ellen. A németek természetesen azonnal összeköttetésbe léptek a felkelőkkel, de a német védőcsapat nem volt elég erős ahhoz, hogy a búr földre betörjön és hogy a felkelőket támogassa. A fölkelők pedig a maguk erejére utalva gyengék voltak, mert a búrok többsége angolbarát volt. Anglia a búrháború óta eltelt időt

alaposan kihasználta, hogy a búrokat az angol uralommal kibékítse, így tehát a búrfelkelés 1914 december végén összeomlott. Néhány száz búr Délnyugatafrikába menekült és ott az önkéntes búrhadtesttel egyesült. A búrhadtest különben nem sokat használt a németeknek, a búrok fegyelmetlensége, vezetőik egyenetlenkedése és megbízhatatlansága miatt. Végül is a külföldi búrok tárgyalásba bocsátkoztak az angolokkal és 1915 január végén a fegyvert lerakták. A németek erre az önkéntes búrhadtestet feloszlatták.

Eközben a német csapatok a gyarmat déli részében a szeptember végén kezdődő ellenséges támadásokat sikeresen verték vissza. Az Unió területére szándékoltnémet támadás azonban nem sikerült.

A búrok lázadásának leverése után a németek helyzete azonban napról-napra rosszabbá válik. Már 1914 októbertől kezdve a Dékfrikai Unió csapatai kezdenek partraszállani I7üderitzbucht-ban. Kevés-sel karácsony előtt Svapkopmund-nál maga Botha Lajos száll partra kb. 5000 emberrel és megkezdí 1915 április elején a gyarmat belsejébe vezető vasút mentén az előnyomulást Vindhuk irányába. Ezzel az előnyomulással csaknem egyidejűleg déli irányból, az Oranje folyó felől, továbbá keleti irányból és még Lüderitzbucht felől is tekintélyes erők nyomulnak elő központiasan Keetmannshop felé. Az angolok ezenkívül a gyarmat belsejében fellázítják a basztard bennszülött törzset is. Emez események következtében a német csapatoknak a gyarmat déli részét fel kellett adniok és kissé későn az északi részben az Otavi felé vezető vasút mentén Omaruru környékére visszavonulniok. Május közepén Botha bevonult Vindhuk-ba. Most rövid fegyverszüneti tárgyalás következett, de minden eredmény nélkül. Június közepén Botha újból megkezdí a támadó hadműveleteket és a németeket állandó harc közben az otavi-i vasút mentén fokozatosan az északi végállomásig nyomja vissza. A németeknek északi irányba, a lakatlan élelemnélküli vidékre való további visszavonulása lehetetlen volt. Így azután 1915 július 9-én kb. 4500 német katona 40 löveggel Botha 15.000 főnyi serege előtt leteszi a fegyvert.

7. Német-Keletafrika.

(Lásd a 128. sz. vázlatot.)

Német-Keletafrika a németek legértékesebb gyarmata volt. Lakosainak száma kb. 10 millió. A német védőrség parancsnoka Lettow Vorbeck alezredes, a védőrség létszáma pedig 200 fehér és 2400 színes bennszülött, úgynevezett aszkari volt. Ezenkívül volt még az egész gyarmaton szétszórva körülbelül 2000 aszkariból álló rendőrcsapat is. Az aszkarik fegyvere kivétel nélkül régi és elavult 71-min-tájú feketelőporral: használható gyalogsági puska volt. Minden század 2 géppuskával rendelkezett. A védőrségnek tüzérsége nem volt. Helyi védelemre 2 darab Krupp-féle 6 cm-es próbálóveg, néhány 3.7 cm 6/73 jelzésű táborilöveg szolgált. Műszaki felszerelés alig volt,

Az ellenségeskedést az angolok és belgák kezdik, így a háború első hónapjaiban a határmentén számos harc folyt. Ezek között legnevezetesebb Lettow alezredes betörése Brit-Keletafrika területére. Ellenhadműveletképpen az angolok november közepén kb. 8000 főnyi angol és indiai sereget szállítanak partra Tangá-nál, amiért is Lettow alezredes csapatait még október hó folyamán a gyarmat északi részében vonja össze. E művelet folyamán egyes századoknak 1000 km-nyi utat is meg kellett tenniük.

November 5-én azután Lettow alezredes kb. 1000 emberrel ellentámadásba megy át és az ellenfélt a hajókra kergeti vissza. Az angolok igen nagy veszteségeket szenvedtek és rengeteg hadianyagot hagytak vissza, ami a védőknek igen kapóra jött. A tangai győzelemmel csaknem egyidejűleg a Kilimandsaro-tól északra is visszavernek a németek egy támadást.

1915 január kezdetén erős angol osztag támad a határon át Brit-Keletafrikából Tanga irányába, Lettow azonban ellentámadással az angolokat újból kiveri a gyarmat területéről. Négy indiai század január 19-én még foglyul is esik. A következő hónapokban Brit-Keletafrika határán kis háború folyik, amelyben a németek gyakori merész járőrportyázásainak célja az angol Uganda vasúti vonal volt.

Angol részről különben Német-Keletafrika ellen nagyobb szabású támadást csak 1915 nyarán, Német-Délnyugatafrika megszállása után szándékoztak kezdeni. Amíg az angolok ezt a támadást a Kilimandsaro vidékén készítik elő, addig a németek mindent elkövetnek, hogy a gyarmat védelmét erőssé és szívóssá tegyék. Ebből a szempontból különben igen jókor érkezett be 1915 áprilisában egy német segélyhajó rakomány, amelynek az angol blokádot sikerült áttörnie.

Ebből az időből megemlítésre méltó még a kis német cirkáló, „Königsberg”-nek a haditette is. Az egyik angol cirkálót megsemmisítette, de a kikötőbe befutni már nem tudott, ezért a Rufidji folyó torkolatába húzódott vissza, ahol azután fölötte 1915 júniusában az angol túlerő diadalmaskodott.

Az angolok az 1916. évi támadáshoz a Délafrikai Unió csapatait veszik igénybe, amelyhez járult még a Belga-Kongónak, a portugál Mozambique-nak hadereje és az indiai segély csapat is.

A Délafrikai Unió-nak ez a kb. 90.000 főnyi, a gyarmatháborúra kitűnően felszerelt hadereje Smuts búr tábornok parancsnoksága alatt kelet és észak felől támad 1916 márciusában, Lettow Vorbeck alezredesnek a Kilimandsaro vidékén összevont csapatai ellen. Ugyanekkor a Kongó-államból a belgák is betörnek. Ilyen körülmények között szívós harcok után Lettow Vorbeck alezredes márciusban kiüríti a Kilimandsaro vidéket és a Kilimandsaro, valamint a dareszalem-tabora-i vasútvonal közötti területre vonul vissza. Itt igen szívós, mozgó védelemmel tartja magát egész augusztusig. A védelemben igen nagy szolgálatot tett a német segélyhajó által hozott néhány taborilöveg, ágyútalp, amellyel a Königsberg cirkáló

hajólövegeit hozták használható állapotba, továbbá lőszer és egyéb hadianyag.

Augusztus végén a német védőcsapat kénytelen volt déli irányba a Rufidji-ig tovább visszavonulni. Itt Smuts csapatainak támadása a védelem ellentálló erején és a trópusi gyarmat okozta hadviselési nehézségeken megakadt. Az esős időszak is beköszöntött.

1916-17 telén a német védőcsapat kipihen a eddigi fáradalmakat, úgyhogy az 1917 tavaszán a hazájába visszatérő Smuts tábornok helyett Deventer tábornok alatt kezdődő támadásokat kezdetben sikeresen veri vissza. A kezdődő lőszerhiány miatt azonban a küzdelem mind aránytalanabbá válik. Lettow Vorbeck 1917 júniusában a gyarmat délkeleti szögletébe, közvetlenül a Rovuma határfolyótól északra, Makonde vidékére vonul vissza. Az angolok azonban itt is túlerővel több irányból támadják, úgyhogy 1917 november 25-én Lettow Vorbeck alezredes 300 fehér és 1700i színes katonájával 3000 teherhordóval átlépi a Rovuma határfolyót és Mozambique portugál gyarmat területére vonul vissza. Velük ment dr. Schnee kormányzó is. Lettow Vorbeck a portugál határerődöt, Ngomano-t, rohammal foglalja el, ahol számos modern puskát, géppuskát, löszert és élelmet harácsolt. Lettow ezután a portugálok után déli irányba nyomul elő.

Az angolok északi és nyugati irányból nyomulnak Lettow után 1918-ban. Lettow főtevékenysége ez időben oda irányult, hogy csapatainak továbbra is élelmet és löszert biztosítson. A harc ezért ellenséges erődítések, táborok, csapatok és raktárakon való rajtaütések sorozatából áll. Lettow mindent, amire csak katonáinak szüksége volt, így szerzett meg.

Amikor Észak-Mozambique készletei azután kifogytak, Lettow 1918 júliusában a portugál gyarmat déli részébe vonul, ahol a Zambezi-folyó torkolatánál Quelimane közelében egy megerődített ellenséges táboron rajtaüt és ezután gazdag zsákmánnyal üldözői elől ideoda menetelve, 1918 szeptemberében hirtelen északra fordul. Ezután újból átlépi a Rovuma-folyót s visszatér Német-Délafrikába. Itt azonban az angolok útját állják. Lettow ezért balra kitér és a Nyassza-tót megkerülve, észak felől Brit-Rhodesiába tör be, ahol a kisháború viselésére újabb tágas tér nyílt.

Itt kapja azután 1918 november 13-án a hírt a megkötött fegyverszünetről.

Erre a hírre 150 európai és 1200 aszkari katonájával Lettow alezredes az angolok előtt lerakja a fegyvert.

Így végződik ez a csodálatosan szép gyarmatháború.

III. RÉSZ

A világháború egyes érdekesebb és Magyarországot leginkább érintő részeinek részlete- sebb ismertetése

A világháború valódi okai

A világháború okai a következők:

1. *a német gazdasági fellendülés nyomán fakadó ipari kereskedelmi ellentétek; gyarmatpolitikai*
 1. *a keleti kérdés; .*
2. *a nemzetiségi eszme:*
 - a pánszlávizmus,
 - a nagyszerb eszme,
 - a „Máre Románia” kérdése és az olasz irredenta;
4. *a francia revanche.*

1. A német gazdasági fellendülés, nyomán fakadó ipari, kereskedelmi és gyarmatpolitikai ellentétek.

Az ipar fejlődése.

1871 január 18-án alakul meg a német császárság.

1870-ben a német szén, vasipar és hajózás gyermekkorát éli még, de 1914-ig Németország a világ egyik legnagyobb ipari és kereskedelmi államává fejlődik.

Legnagyobb a vegyipar (festék, gyógyszer), az optikai ipar és az acélipar.

Különösen az *első* kettőben nem akad az egész világon méltó versenytársa.

Az új Németország így a régi ipari államoknak Angliának, Franciaországnak, Belgiumnak, Olaszországnak, az Egyesült-Államoknak stb. veszedelmes versenytársává válik és felkelti ezeknek, de különösen Angliának a féltékenykedését (Made in Germany, Made in England).

A kereskedelem fejlődése.

A németek az iparuk nagyarányú fejlődése következtében megjelennek a világ összes kereskedelmi piacain.

Olcso tengeri ezállítás végett hatalmas *kereskedelmi flottát építenek.*

(Az 1911. évi Lloyd Register szerint)

Angliának a gyarmatokkal együtt *11442 hajója van, 49418.824 tonna tartalommal.*

Németországnak	2199 hajója,	4,856.685 tonna tartalommal
É.-A. Egy.-Államok	2273	4,466.880 „
Norvégia	2070 „	2,154.331 „
Franciaország	1077 „	1,976.862

Ezután Olaszország, Japán, Hollandia, Svédország, Oroszország és Ausztria-Magyarország következnek.

Külföldi postai küldemények:

Északamerikai Egyesült-Államok	12,742.000
Németország	9,304.870
Anglia	5,159.000
Franciaország	3,390.000

Ez adatokból látható, hogy Németország a világháború előtti időkben már a világ egyik leghatalmasabb kereskedelmi állama. Németország e gyors és hatalmas kereskedelmi fellendülése *a többi kereskedelmi államok féltékenykedését hívja életre.*

De még más baj is támadt:

A tengeri kereskedelmi flotta védelmére a németek *tengeri haderőt* szerveznek és pedig oly nagyot, hogy Anglia után Németország tengeri hadereje a legnagyobb. Az ez irányú fejlődés megvilágítására szolgáljon a következő adat:

Németország 20 évvel a világháború előtt még angol dokkokban építteti hajóit, 1914-ben a német dokkokban készült hatalmas óceánjáró hajók már a gyorsaság „kék szalagját” nyerik el (blue ribbon). A világnak 1914-ben legnagyobb hajója szintén német hajó. (Jelenleg „Leviathan”-nak hívják, német neve „Vaterland” volt. Tonnatartalma 59.596 t.)

A németeknek ez a nagyarányú flottafejlesztése felszínre veti a *tengeri uralom kérdését.*

Anglia politikája Chromwell óta az, hogy a „tengerek ura” legyen. Ezért előbb Spanyolország, Hollandia, majd Franciaország ellen harcol.

A „tengerek ura” nevéért folytatja a „*splendid isolation*” politikát és felállítja a „*two power standard*” alapelveit, amely szerint saját hadihajóinak száma mindig nagyobb kell, hogy legyen, mint a két legnagyobb szárazföldi hatalom hajóinak száma együttvéve.

A németek flottaprogrammja így óriási költségeket ró Angliára és emellett veszélyeztetve látja eddigi tengeri politikáját is, s ezért Németország ellen fordul.

Gyarmatpolitika.

Németországnak, az iparos- és kereskedőállamnak, szüksége volt gyarmatokra. Csakhogy a föld gyarmatokul alkalmas területeit az egyes hatalmak már-már elosztották volt maguk között, amikor Németország gyarmatszerzését megkezdte. Ebből azután hatalmas ellentétek keletkeztek a gyarmatpolitikát űző összes államokkal, de különösen Angliával, Franciaországgal és Japánnal.

Az angolok egy afrikai-ázsiai egységes gyarmatbirodalmat szerettek volna teremteni. Ez a vágy Cecil Rhodes jelszavában öltött testet: „A Captól Cairóig.” Akadály *Német-Kelet-Afrika.*

Egyiptom és India összekötésének akadályá pedig a *Bagdad-vasút*, volt. A Bagdad-vasút ezenkívül még nagyjelentőségű volt azért is,

mert a legrövidebb összeköttetés Anglia eß India között és

mert a Perzsa-öbölnek és Indiának a németek által való állandó fenyegetését jelentette.

Ezenkívül voltak még ellentétek az ausztráliai szigetek miatt is.

A franciaországgali gyarmatpolitikai ellentétek főképp a marokkói kérdésből keletkeztek:

Franciaország ugyanis gyarmatul szerette volna Marokkót megszerezni, amely egyszersmind német kereskedelmi piac is. Ehhez az első lépés 1904 április 8-án történt a francia-angol egyezménynek (entente cordial) Németország tudta és beleegyezése nélkül való megkötésével. Az entente cordial tartalma: Angliától Franciaország nem követel záros határidőt Egyiptom kiürítésére, viszont Anglia elismeri Franciaországnak azt a jogát, hogy Marokkóban rendet tartson és a szultánt ebben támogassa. Anglia Németország ellenkezése esetén 1000.000 fővel száll partra Schleswigben és Franciaország tengerpartjának blokádját megakadályozza Németországgal szemben.

1905-ben Franciaország már reformokat követel a marokkói szultántól, miután Angliától szabad kezet kapott Marokkóban. A reformokat a szultántól Marokkó részére idegenüldözések, a kereskedelem biztonsága, jogrendellenessége stb. címén követeli és pedig azért, hogy ezen az úton jogcímet nyerjen a Marokkóba való csapatküldésre.

A német császár erre a követelésre mintegy válaszul Tangerben meglátogatja a marokkói szultánt és „szuverén” fejedelemtént üdvözlí.

Az ennek nyomán felmerülö francia-német ellentétet 1906-ban az algecirasi konferencia látszólag elsimítja, amennyiben Marokkó továbbra is szuverén állam marad és így a német kereskedelem szabadságát biztosítják, viszont a rend fenntartása céljából a marokkói szultán hívására Franciaország csapatokat küldhet az országba.

1911 tavaszán lázadás tör ki Marokkóban a szultán ellen. A szultán a franciákhoz fordul segítségért, mire a franciák elfoglalják Fezt, ahol a felkelök a szultánt körülzárták és az ország nagy részét megszállják. A németek *erre* érdekeik védelmére mintegy tüntetésül a „Panther” cirkálót küldik Agadirba. A kítörö feszültséget végre is megszünteti a *marokkói egyezmény.* Franciaország szabad kezet kap

Marokkóban, Németország pedig kárpótlást a Kongó-területen. A marokkói kérdés így elintéződik ugyan, de a fájó tövis megmarad.

Németország és Japán között Kiaucsau miatt keletkezik békés úton meg nem oldható ellentét. Japán folyton növekedő túlnépessége miatt oly területeket akar szerezni, ahová lakosságának kivándorlását irányíthatná. Erre a célra legalkalmasabb terület a Japán közvetlen szomszédságában levő Korea, Liaotung-félsziget és általában a Sárga-tengerpart vidéke. Eme területek megszerzése végett keletkezik az 1895. évi japán-kínai háború. Ebben a háborúban azonban hiába győz Japán, mert a háborút befejező és az 1895. április 17-én megkötött simonoszeki békét Németország, Franciaország és Oroszország, az úgynevezett keletázsiai hármasszövetség, megváltoztatja. Ezek az államok ugyanis 1895. május 23-án közösen fellépnek Japán ellen és követelik Japántól, hogy a vér árán (megszerzett Port-Arthurból csapatait vonja ki és kényszerítik, hogy a Liaotung-félszigetet Port-Arthurral együtt Kínának adja vissza.

Rövid idővel ezután, azaz 1898. január 4-én Németország Kínától 99 évre bérbeveszi a Sárga-tenger partján fekvő Kiaucsaut.

A japán nép Németországnak ezt a japánellenes magatartását és a német zászló kitűzését a Sárga-tenger partján nem felejtette el s a német iránti izzó gyűlölettel várta a percet, hogy leghatalmasabb ellenfelének, az oroszoknak a Sárga-tenger partjairól való elűzése után a németeket is az oroszok sorsára juttassák.

Ez a várva-várt pillanat következett be a Világháború kitörésekor.

Hogy mily élénk emlékezetében volt különben a japán népnek a simonoszeki béke, ennek ékes tanúbizonysága az, hogy a japánoknak 1914. évi jegyzékük, melyben Kiaucsau kiürítését követelték Németországtól és amely miatt a háború Japán és Németország között ki is tört, tulajdonképpen nem más, mint a németeknek 1895. évi Port-Arthur kiürítésére vonatkozó jegyzéke. A két jegyzék szórói-szóra egyezik, csak az 1914. évibe Kiaucsau nevét írták a Porth-Arthur név helyére.

2. A keleti kérdés.

Fogalom.

Keleti kérdés alatt szűkebb értelemben a Törökbirodalom felosztásának vagy a törököknek Európából való kiszorításának kérdését értjük.

Keletkezés.

A törököknek megjelenése után megindulnak a keresztes háborúk. Hunyadiak stb. hadjáratai. Sikertelenül. A török hatalom meggyengülése után (XVII. század) meg lehetne valósítani a törökök kiűzését Európából, de ennek útját állják az, európai államoknak egymást keresztező érdekei.

Az egyes államok érdekei.

Oroszország: jégmentes kikötőt és szabad kijárást akart az Aegei- és az arab tengerekre, ezért a tengerszorosokat akarja megszerezni.

Ez veszélyezteti az *angolok* indiai birodalmát, a *németek* kis-ázsiai és mezopotámiai érdekeit, *Ausztria-Magyarországnak* Szalonikihez vezető útját és egész létét is, mert Oroszország ez esetben még délről is körülkarolná. Veszélyeztetné továbbá *Franciaország* és *Olaszország* földközitengeri uralmi állását.

Anglia: a tengerszorosokat akarja tengeri uralma biztosítása végett. Mezopotámiát és Arábiát pedig Egyiptom és India összeköttetésére.

Franciaország: Szíriát szeretné.

Olaszország megszerezni óhajtja Tripoliszt, Kisázsia déli partjait, az Aegei-tenger szigeteit és az Adriai-tenger keleti partját (a Mare noetro).

A balkáni államok: a saját nemzetiségeik lakta területeket akarják felszabadítani.

Ausztria-Magyarország: Szalonikit és az odavezető szárazföldi utat akarja levantei kereskedelme érdekében biztosítani. Ezenkívül arra törekszik, hogy az adriai-tengeri uralmát megszilárdítsa.

Németország: Törökország területét kereskedelmi piacul akarja megnyerni és Törökországon át óhajtja biztosítani befolyását Kelet felé.

Törökországgal szemben folytatott politika: *Ausztria-Magyarország és Németország tehát Törökország fennmaradására és erősítésére törekszik, ellentétben a többi államokkal, akik céljaik megvalósítása miatt Törökországot gyengeségében megtartani, sőt állandóan gyengíteni akarják. Az egymással ellenkező érdekek ki egyenlíthetetlenlége miatt azonban egyelőre „status quo” a megállapodás.*

A keleti kérdés rövid történeti fejlődése.

A „status quo”-politikába amaz államok közül, melyek Törökország felosztására törekszenek, legfőképpen Oroszország és a Balkán keresztény népei nem tudnak belenyugodni.

Oroszország, hogy céljait elérje, mindent elkövet a Balkán népeinek segítésére, hogy a szláv befolyást a Balkánon erősítse és hogy Törökországot gyengítse, továbbá, hogy az osztrák-magyar befolyást a Balkánon visszaszorítsa.

A Balkán népei így az orosz hátuk mögött tudva, folytonosan lázonganak a török uralom ellen s miután Európa keresztény népeinek rokonszenve is a Balkán keresztény népei felé húz, a kormányok többsége pedig úgyszólván a török gyengítésére törekszik, a balkán nemzetiségek egymásután vívják ki függetlenségüket. Előbb Szerbia, majd Görögország és Oláhország, végül pedig Bulgária rázza le a török uralmat. Az oroszok céljukat azonban nem tudják elérni, mert az európai hatalmak úgy a londoni (1828), mint a párisi (1855) és a berlini (1878) kongresszuson Törökország területi épségét megmentik.

Legutóbb a *berlini kongresszuson* rendezték a Balkán ügyeit. Az 1877-78. évi orosz-török háború ellenére, amelynek a végén az

oroszek már Sztambul falai alatt állottak, *Oroszország* csak egy kis örmény területet kap a Kaukázus alján és a Fekete-tengeren hajóhadat tarthat, de a Dardanellák továbbra is zárva maradnak előtte. Oroszország megkapta még, Oláhország rovására, Besszarábiát.

Az összes eddigi *Balkán államok* megnagyobbodnak s középük lép új fejedelemségként *Bulgária*.

Ausztria-Magyarország felhatalmazást kap Bosznia-Hercegovina megszállására és a Szandzsák-vasút kiépítésére, hogy az orosz hatalmat ellensúlyozhassa.

Anglia közbelépéséért Cyprus szigetét kapja.

A berlini kongresszus nem intézi el tehát végleg és közmegelegedésre Bosznia-Hercegovina-Rumélia-Macedónia és Albánia, továbbá a szigetek kérdését, amelyek így állandóan felszínen tartják továbbra is a keleti kérdést.

A berlini kongresszus utáni időszakban mindenekelőtt a Balkán nemzeti államai megerősödnek. 1881-ben *Románia*, 1882-ben *Szerbia* királyság lesz. Ezután terjeszkedni igyekeznek. *Bulgária* 1885-ben Ruméliával egyesül, *Görögország* pedig 1897-ben Krétával akar egyesülni, de a törökkel szemben elveszti a háborút, bár Törökországra nézve is elvész Kréta szigete, mert Kréta nemzetközi fennhatóság alá kerül. Csak *Szerbia* nem tud terjeszkedni, mert ennek útját állja Bosznia megszállása. A terjeszkedésre való törekvés miatt és *Oroszországnak* Törökország gyengítésére való állandó igyekezete és Törökországnak a reformoktól való idegenkedése következtében, Macedónia területe, hol görögök, szerbek, bolgárok és törökök teljes összekeveredésben élnek, továbbá Albánia területe, mely függetlenségre törekedett^ az” örökös *bandaharcok* színhelyévé vált.

Nyugodalmasabb időszak következett az *orosz-japán háború* idején, amidőn Oroszország keleten volt efoglalva, de előbb megkötötte Ausztria-Magyarországgal 1903-ban a *mürzstégi egyezményt*, a „status quo” alapján, nehogy az osztrák-magyar befolyás a Balkánon erősödjék. Ezidőben a bandaharcok teljesen szünetelnek, miután a Balkán államok az orosz protektort nem érzik a hátuk mögött.

Az orosz-japán háború után Oroszország figyelme újra a Balkánra terelődik, miután Nagy Péter cár végrendeletét meg akarja valósítani és Kelet-Ázsiában a japánok nem engedik jégmentes kikötőhöz. Mivel pedig az arab tengerekhez és a Dardanellákon át az Aegei-tengerre Anglia miatt nem juthatott, közvetve Szerbián és Macedónián át az Aegei-tengerre esetleg Szerbián, Bosznia-Hercegovinán vagy a Szandzsákon és Montenegrón (Albánián) át az Adriai-tengerre akar jutni, amely terve, tekintettel arra, hogy Anglia Németország bekerítését célzó politikáját már megkezdte, nem látszott kivihetetlennek. *A bandaharcok* tehát újból megindulnak, főképp Macedóniában, hogy ezt a területet Törökországtól elszakítsák.

Fokozza a feszültséget, hogy 1906-ban Ausztria-Magyarország meg akarja valósítani a berlini kongresszus által engedélyezett

Szandzsák vasutat, mely Szalonikihez Macedónián kellett, hogy átvezessen és így Macedónia területe osztrák-magyar befolyás alá került volna. Háborúra ekkor még sor ugyan nem került, mert Oroszország a háborúra gyenge, az Osztrák-Magyar Monarchia pedig beleegyezik a Szerbián és Montenegrón át vezető Duna-Adria tengeri vasút építésébe.

Törökország felosztásának előkészítésére a tulajdonképpeni első lépés 1908 június 9-én történik a *reváli találkozón*, hol az orosz cár és az angol király megegyeznek Törökország felosztásán, amelyre a szultán abszolút kormányzásának kellett volna okot szolgáltatni.

Egy előre nem látott esemény azonban ezt megakadályozza. *A liberális ifjú török forradalom* ugyanis íég 1908-ban megbuktatja az abszolút kormányformát és a parlamentáris elv Törökországban is életbelép.

A parlamentáris kormányforma kihirdetése folytán keletkezett tarthatatlan helyzet miatt, Ausztria-Magyarország 1908 őszén *bekebelezi Bosznia-Hercegovinát*, Bulgária *Kelet-Ruméliát* és a bolgár fejedelem egyszersmind a cári címet veszi fel.

Bosznia-Hercegovina anektálásával Szerbia, Oroszország, Anglia és Franciaország a berlini kongresszus határozványait megsértve látják.

A háború veszélye igen nagy. Különösen Szerbia magatartása miatt, mely állam Bosznia-Hercegovinát magának szeretné és most az annexió miatt, ebbeli reményeit füstbemenni látja. Szerbia tehát Ausztria-Magyarország annexiós cselekedetével szemben, igen kihívó módon lép fel és mindent elkövet, hogy Protektorat, Oroszországot, az Ausztria-Magyarország elleni háborúra rábírja.

Ausztria-Magyarországnak” igen nagy türelemre volt szüksége, hogy Szerbia magatartása miatt a háborút elkerülje. Békeszeretete azonban olyan nagy, hogy még politikai tekintélyének rovására is fenn akarja a békét tartani és 1909 január 16-án megegyezik a törökkel. Hatvanhárom millió koronáért megvásárolja Bosznia-Hercegovinát és visszaadja a Szandzsákat. Ilymódon Ausztria-Magyarország feláldozza a Macedóniába és Szalonikibe vezető vasutat is.

A háborús veszély azonban még így sem múlik el, különösen Szerbia magatartása miatt. Az ügyet Oroszország, Anglia, Franciaország mindenáron európai konferencia elé akarják vinni. Ez az eljárás azonban Ausztria-Magyarország megaláztatásával járt volna Németország ekkor kardjára üt. Kijelenti, hogy fegyverrel kész támogatni a Monarchiát.

Miután Oroszország a háborúra még nem kész, Franciaország pedig nem hiszi, hogy-Anglia fegyverrel is hajlandó támogatni az orosz, elfogadják Németországnak ajánlatát, hogy Ausztria-Magyarország minden állammal egyezzek meg külön-külön és hogy az ügyet ne vigyék európai konferencia elé.

Így 1909 március 30-án a szerbek aláírják Bosznia-Hercegovina annektálásának elismerését és megígérik, hogy Ausztria-Magyarországgal jó baráti viszonyban fognak élni.

Bosznia-Hercegovina kérdése ily módon látszólag elintéződött, de nyílt kérdés volt még Macedónia, hol az összes érdekek összeütköztek és Albánia, hol az olasz és osztrák-magyar érdekek állottak szemben egymással az Adria fölötti uralom kérdésében, továbbá az osztrák-magyar-olasz és szerb-orosz érdekek ugyancsak az Adriatengeri kérdésben. Ezenkívül új gyújtóanyagot vitt a küzdelembe még Trácia területe is, hol a görögök és bolgárok vetélkedtek egymással¹, továbbá Északafrika.

Közben a Balkán államok mindjobban megerősödnek és Oroszország is kiheveri az orosz-japán háborúban szenvedett vereséget, ami azután Törökország felosztásának újabb tervéhez vezet.

1910-ben Montenegró királyság lesz.

1911-ben a marokkói incidenst Olaszország felhasználja Tripolisz megszerzésére és megüzeni a töröknek a háborút. Ennek hatása alatt 1912-ben pedig megalakul Törökország végleges felosztására a balkáni szövetség, Szerbia, Bulgária, Görögország és Montenegró között az orosz cár protektorátusa alatt és megkezdődik az 1912-13. évi balkáni háború, amelyben a török végleges vereséget szenved. A koncon ugyan a balkáni szövetség tagjai összevesznek és az 1913. évi második balkáni háborúban, amelybe Oláhország is beleavatkozik, Bulgária kénytelen engedni, úgyhogy Macedónia nagyrészen a szerbeknek és görögöknek jut, míg Trácián a bolgárok és görögök osztoznak. A Dobrudzsa egy részét az oláhok kapják. A bukaresti béke azonban a bolgárokat volt szövetséges társainak/és az oláhnak halálos ellenségévé teszi.

Látszólag tehát még nyílt kérdésnek marad: az *albán-kérdés*, Itt a szerbek s velük az oroszok, továbbá a görögök, olaszok és a montenegróiak álma sem válik valóra. Albániát a hatalmak függetlenítik Wied herceg fejedelemsége alatt. Az albán kérdés azonban ezzel koránt sincs megoldva s az továbbra is hatalmas parázs marad a hamu alatt a macedón és Dobrudzsa-kérdéssel egyetemben. Ehhez járul még Bosznia-Hercegovina annexiója is, mert Bosznia-Hercegovinát titokban a szerbek még továbbra is a magukénak tartják.

Oroszország most a törökök kisázsiai területeire veti magát és az örmények ügyét karolja fel. A keleti kérdés így kiterjeszkedik Anatóliára és Mezopotámiára is, ami viszont a németek kisázsiai kereskedelmi érdekeit és a bagdadi vasutat veszélyezteti. *Németország* most két tűz közé kerül; északon az orosz, délen az angol. Németország így még inkább mindent elkövet Törökország megerősítésére és életképességételére. Kérdés volt azonban, hogy Törökország német vezetés mellett világháború kitöréséig ki tudja-e heverni az 1911-12_v és 1913. évek nagy vereségeit?

Az oroszok kisázsiai törekvései idézik elő főképp 1914... év tavaszán Németország és Anglia között megindult tárgyalásokat kis-

ázsiai és keletafrikai érdekeltségük elhatárolására, amelynél csupán még a porta jóváhagyására volt szükség, amidőn a világháború kitört, hogy egyéb kérdések mellett Bosznia-Hercegovina, Macedónia, Albánia, Dobrudzsa, Trácia, Anatólia és Mezopotámia kérdését végleg tisztázza.

3. A nemzetiségi eszme.

Nemzetiségi eszme fogalma, keletkezése és jelentősége.

A nemzetiségi eszme tulajdonképpen nem más, mint az *egy nemzethez tartozó népnek egy államba való tömörítésére irányuló törekvés.*

A nemzetiségi eszme, mely korunk uralkodó eszméje, főképp Napoleon önkényeskedése! következtében kel öntudatos életre. (Pl. a nemzeti érzés ellen cselekszik több német államnak, Németalföldnek Franciaországba, Tirolnak Bajorországba stb. való bekebelezése által, vagy amint a spanyolra, a nemzeti érzést és büszkeséget megsértve, *egy* oly uralkodót kényszerít rá, akit a nemzet nem akar és viszont felkelti a nemzeti érzést úgyis, hogy oly nemzetet, mely eddig külön államokban élt, egy államba egyesít, mint az olaszt.)

Az így öntudatos életre ébresztett nemzetiségi eszme megerősödik. A fejlődés további folyamán pedig megteremti a nagy egységes nemzeti államokat, amilyenek: a német császárság, az olasz királyság, az idegen uralom alatt élő népeknek pedig fegyvert ad a kezébe, hogy azzal önálló állami függetlenségüket kivívják, mint a török uralom alatt élő Szerbiának (1815), Görögországnak (1828), Oláhországnak (1828), Bulgáriának (1878) és az orosz uralom alatt nyögő lengyeleknek, finneknek stb.

A nemzetiségi eszme főjelentősége ilyenek abban áll, hogy belső erkölcsi erőként az egy nemzethez tartozó embereket önálló, független, egységes nemzeti államba való tömörülésre ösztökéli.

A nemzetiségi eszme tehát hatalmas államalkotó és államfenntartó erő.

Ilyen, a nemzetiségi eszme hatása alatt keletkező és a világháborút okozó egyik ok: *az olasz irredenta.*

A nemzetiségi eszme túlnövésői.

A nemzetiségi eszmének is vannak azonban túlnövésői. Ezek rendszerint az egy- vagy egymással rokonnyelvű, vagy az egyfajú népeket akarják *egy* államba tömöríteni, tekintet nélkül a tradícióra, a földrajzi és gazdasági viszonyokra, továbbá tekintet nélkül a műveltségre. A nyelv, sőt a faj, egyformasága ugyanis még nem államalkotó tényező. Így pl. az Amerikai Egyesült-Államokban is angolul, Délamerika nagy részében spanyolul beszélnek, de ezek az angol, illetőleg a spanyol nemzethez mégsem tartoznak. Az angolul beszélő iredék is gyűlölik az angolt. A svájciak egyrésze olasz, másrésze fran-

cia és német, de ők mégis svájciak. A lengyelek is szlávok és mégis halálos ellenségei az oroszoknak. A tót is, a rutén is szláv, de azért nagy többségükben a szintén szláv csehekkel egy államban élni nem akarnak és az ezeréves magyar hazától elszakadni nem akartak. A nyelvénél és származásánál sokkal fontosabb a történelmi múlt (tradíció), a kultúra (valláserkölcsei felfogás), a földrajzi és gazdasági tényezők, amelyek a népeket egy nemzetté forrasztják össze. A ma élő nemzetek nagy része különféle származású és nyelvű volt. Így pl. az olasz: a latin, a longobárd, gót és normann népek vegyüléke. A spanyol, francia és az angol szintén különféle népekből összeforrott nemzetek. Összeforrasztotta őket a közös történelmi múlt, a közös kultúra, a földrajzi helyzetből kifolyó egymásrautaltság.

(Megjegyzés: a turánizmus ide nem sorolható, mert ez a turáni öntudatnak fejlesztését, a turáni népek segítségét, védelmét és szövetségét, nem pedig egy államba való tömörítését célozza.)

A nemzetiségi eszme túlnövéséi, amik a világháború okozói voltak, a következők:

a pánszlávizmus, a pánromanizmus és a nagyszerb eszme, vagy a jugoszlávizmus.

A pánszlávizmus.

Pánszlávizmus alatt értjük az összes szlávoknak orosz fennhatóság alatt való egyesítésére irányuló törekvést. Egyes szláv népek lakta területeket, mint a lengyelek lakta Galíciát, Posent, Sziléziát és, a rutének lakta Bukovinát és Északkeleti Magyarországot, továbbá az örmények által lakott török területeket ez a törekvés teljesen az orosz birodalomhoz akarja csatolni. Más területekből, mint az egyesített tót, morva és cseh lakta földiből: azaz Felsőmagyarországból, valamint Szilézia egy részéből Csehországot, az összes délszlávok által lakott területekből pedig egy vagy több délszláv államot gondolt megteremthetni. Így Szerbiából és az Osztrák-Magyar Monarchia délszláv területeiből és Törökország szerb lakta részeiből Nagy Szerbiát, vagy Jugoszláviát, a bulgárok és görögök lakta török területekből pedig Nagy Bulgáriát és Nagy Görögországot akarta életrekelteni. Természetesen mindezek az államok orosz befolyás vagy vezetés alatt állottak volna.

A pánszlávisták tehát azt akarták, hogy az *összes szláv folyók ofosz tengerbe folyjanak.*

A tulajdonképpeni pánszlávizmus keletkezése az 1860-as évek körüli időre esik. Megalapítója Kollár-nevű felsőmagyarországi tót író.

A pánszlávizmust, Amerika területét kivéve, főképp titokban terjesztették, mivel nyíltan csak Oroszországban és a Balkán független szláv államaiban léphettek fel.

A pánszlávizmus terjesztésére főképp a sajtót és propagandát használták. (Újság, röpirat, agitátorok, gyűlés, kongresszus.) Főter-

jesztője továbbá a görög keleti vallás is. (Papok, tanítók segélyezése, templomok építése, térítés, szkizma). Főterjesztő eszközei a különféle egyesületek is. (A szokol egyletek, Narodna Odbrana etb.)

Törökország szláv lakosságát állandóan izgatják; felkeléseket erőszakolnak ki s bandaharcokat szerveznek.

A pánszlávisták szövetkeznek továbbá mindazokkal, kik Ausztria-Magyarország, Törökország és Németország meggyengítésére törek-szenek (entente hatalmak, ínagy szerbek, irredenták, dákó romanisták, örmények, szabadkőművesek stb.).

Ezek útján különösen Ausztria-Magyarország és Törökország ellen állandóan izgatnak olyannyira, hogy az utóbbi időben Ausztria-Magyarországban elszakadási törekvések (máramarosi szkizma-pör) és merényletek (különösen Bosznia-Hercegovinában) mind gyakoriab-bakká válnak, Törökország területén pedig állandó felkelések és banda-harcok vannak. (Macedónia, Albánia.)

A pánszlávizmus a nemzetiségi eszme túlzása, mert csak a szláv származás közösségére, azaz a fajra és részben a görög keleti vallásra alapítja a megvalósítandó hatalmas szláv birodalom álmát.

A pánszlávisták tehát a történelmi multat (pl. tótok, rutének, horvátok történelme), a különböző műveltségi fokot és erkölcsi fel-fogást (északi szláv műveltebb, mint a déli; – a magyarországi szerb, a horvát és a szlovének műveltebbek, mint a balkáni szerb; – a lengyelek, horvátok katolikusok, – a csehek husziták, a tótok kátholi-kusok stb.), a földrajzi és gazdasági viszonyokat teljesen figyelmen kívül hagyják. Eme hatalmas államalkotó tényezők ellen pedig csele-kedni nem lehet.

Azonkívül ezeken a területeken nemcsak szlávok élnek, hanem más fajok és nemzetek is!

Ausztria-Magyarországban a pánszlávizmust nem vették komo-lyan, sőt az áldatlan közjogi viszonyokból kifolyólag Ausztria még sok-szor ki is használja Magyarország ellen.

Törökország túlgyenge, hogy fellépjen ellene. A nagyhatalmak tanácsára reformokkal próbálkozik.

Egyedül Németország lép fel szigorúan ellene és a lengyeleket, főkép telepítési programjával el akarja németesíteni, ami azonban még nagyobb ellenszenvet és németgyűlöletet szít, sőt a Monarchia szláv lakosságát is németellenessé teszi.

A nagy szerb eszme.

Mindazokat a területeket, ahol szerbül, vagy a szerbvel hasonló nyelvet beszélnek, akarják a nagy szerb eszme hívei Szerbiához csatolni. Tehát Ausztria-Magyarországból: a Bácskát és Bánátot, IBaja és Pécs környékét, a Muraközt, Horvátországot, Krajnát, Isztriát, Dalmáciát, Bosznia-Hercegovinát; Olaszországból: Friault; Török-orzágból: egész európai Törökországot, de főleg Ó-Szerbiát, Macedó-niát, Szalonikit, Thráciát, a (Szandzsákot, Albániát és azonkívül még Montenegrót, Bulgáriát és a Dobrudzsát is.

A nagy szerb eszme hívei csak a nyelvre és a iszláv fajiságra építenek; a többi államalkotó tényezőt pedig nem veszik figyelembe. Így pl. nem tekintik a történelmet. A horvátok, bulgárok, montenegróiak nagy történelmi múlttal rendelkező nemzetek. A Bánát és a Bácska szerbjeinek történelme összeforrott a magyarral, épúgy a horvátoké is. Történelmileg a Bácska és a Bánát mindig Magyarország volt. A szerbek ide főképp mint menekültek jöttek a török üldözések elől. A vendégszerető magyar hajlékot adott nekik. A nagy szerb eszme tehát e területre vonatkoztatva, erkölcstelen is.

A nagy szerbek nem tekintik a földrajzi viszonyokat sem. Így pl. a Bácska és a Bánát a Nagy Magyar Alföld szerves része és gazdaságilag egy egységet képez Magyarországgal, épígy Horvátország is, eltekintve attól, hogy a gazdaságilag fejlődő Magyarországnak szüksége van magyar tengerpartra. Bosznia-Hercegovina, Montenegro, Dalmácia, Krajna és Isztria földrajzilag nem tartoznak Szerbiához; gazdasági érdekeik sok tekintetben ellentétesek. Kultúra, erkölcsi felfogás élesen elválasztja a délmagyarországi szerbet, a horvátot, a montenegróit stb. a szerbtől¹, akiknek műveltsége a legalacsonyabb ezen népek között. Más a vallás is. A horvátok, szlovének: katolikusok, a szerbek: görög keletiek.

A Bácska és a Bánát lakossága azonkívül nem is tisztán szerb és többségben sincsenek. A szerbeken kívül itt még magyarok, németek és oláhok is laknak.

A nagy szerb eszme a XIX. század elején kezdődik.

Karagy or gyevics Péternek a szerb trónra való jutása után kezd különösen nagyobb arányokat ölteni. Péter ugyanis, hogy trónját megszilárdítsa és hogy magát minél népszerűbbé tegye, ennek az eszmének legfőbb hirdetőjévé lesz.

A nagy szerb eszmét Szerbiában hivatalos és társadalmi úton a sajtó és különféle egyesületek révén terjesztik. Az egyesületek közül leghíresebb a Narodna- Odbrana, a Cserna Ruka, IBiela Ruka, Petár Murkovics és a Csetnik. Az iskolák, a hadsereg és az egész hivatalnoki kar szintén ennek az eszmének szolgálatában áll.

A külföldön nyíltan és titokban, sajtó és propaganda segítségével igyekeznek minél több embert ügyüknek megnyerni. Agitátorok állandóan izgatnak. Ausztria-Magyarország szláv tartományaiban kiváló személyiségek ellen merényleteket terveznek és hajtanak végre. A török területeken pedig felkeléseket, lázadásokat és bandaharcokat szítanak.

A nagy szerb eszme ellen Törökország, – gyengesége miatt – erőteljesen fellépni nem mer.

Az Osztrák-Magyar Monarchiában egy nagy párt, melynek titkos vezére Ferenc Ferdinánd trónörökös volt, a Monarchia délszláv népeit egy önálló és független államba akarta tömöríteni a Habsburgok jogára alatt és így a dualizmust *trializmusig*, akarta átváltoztatni. Ez azonban a délszlávok faji öntudatát még inkább növelte és különválási törekvéseiket megerősítette. Ez az ellenrendszabály tehát célját tévesztette.

A kormány gazdasági nyomással igyekezett Szerbiára hatást gyakorolni. Ez vámháborút eredményezett, ami viszont a két állam között a viszonyt még jobban elmérgesítette.

Az 1908. évi annexiós válságban a Monarchia kieroszakolja, hogy Szerbia Bosznia-Hercegovina anektálását elismerje és megígérteti, hogy a nagy szerb izgatással és mindenféle nagy szerb tevékenységgel felhagy. Szerbia azonban ezt az ígérteét nem tartja be; a propagandát tovább í oly tat ja, aminek következménye, hogy Ausztria-Magyarország 1911-12-ben már burkolt mozgósításra kényszerül és hogy. 1914 június 28-án a nagy szerb eszmétől fanatizált bosnyák diákok Ferenc Ferdinánd trónörökösét és feleségét megölik, mire a Monarchia, hogy a nagy szerb üzemeknek véget vessen, a végső eszközhöz, a háborúhoz nyúlt.

A „Máre Románia! (Nagy Oláhország) kérdése.

A mare romanisták Nagy Oláhországot akarják megteremteni Moldvából, Oláhországból, Besszarábiából, Dobrudzásból, Bukovinából és Erdélyből, a Bánátból és általában Magyarországnak a Tiszáig terjedő részéből.

A világháborúban az oláhok főképp Erdélynek és Bukovinának megszerzése végett csatlakoznak az entente-hoz.

A dákoromanistáknak azokat nevezzük, akik Erdélyt nem csupán azon az alapon akarják megszerezni, hogy ott oláhok is laknak, hanem történelmi jogaikra is hivatkoznak. Ezek szerint az oláhok egyesek szerint Erdély őslakóinak, a dákoknak egyenes leszármazottjai, mások szerint pedig a régi Dáciát” megszállva tartó római légionistáknak és római telepéseknek az utódai és így azt (állítják, hogy a történelem – a múlt idők – jogán az övék Erdély.

Ez a történelmi magyarázat azonban csak mese és a legújabb idők találmánya.

Az oláhok ugyanis a legújabb történelmi kutatások szerint szláv eredetűek, akik a szlávok közös bölcsőjéből északkeletről, a népvándorlás elől, délnyugat felé menekültek és a Balkánon (körülbelül a mai Albániában és Macedóniában) találtak menedéket. Itt aztán római uralom alá kerültek és a műveletlen, kevés szókinccsel rendelkező oláhok nyelve ellatinosodott.

Amikor a népvándorlás okozta nyomás megszűnt észak felől, akkor az oláhok, mint nomád népek, folyton újabb legelőt keresve, újból észak felé húzódtak. Így jutnak el (Magyarországba is. Majd a Balkánon megjelenik a török, akik elől azután menekülésszerűen húzódnak mindjobban és jobban északra és ekkor nagyobb tömegek telepednek le a mai Oláhországban és Erdélyben is.

Ezt bizonyítja az oláh nyelv (kb. a kezdetleges fogalmak jelölésére a szavak 75%-a szláv szó, a többi 25% latin, török, bulgár, magyar etb.).

Vándorlásuk nyomát délről észak felé mutatják a macedóniai, ó-szerbiai, bulgáriai kucó-olábi falvak.

Vallásuk a görög keleti, ha a rómaiak utódai lennének, úgy római katolikusoknak kellene lenniök.

A magyar történelemben a XIII. század elején lehet csak nyomokat megtalálni, míg az itt élő többi nemzetiségeknek már a régebbi történelmi kútforrásokban is nyomuk van.

A történelem szerint tehát az oláhoknak nincs joguk Erdélyhez. Épp ellenkezőleg. Erdély történelme a magyarság történelme, sőt hosszú századokon át a magyarságot egyedül Erdély képviseli.

Földrajzilag Erdély szerves része Magyarországnak; Oláhországtól a Kárpátok élesen elválasztják. Néprajzilag nemcsak oláhok laknak itt, hanem magyarok, székelyek és szászok is. A gazdasági viszonyok Erdélyt a Nagy Magyar Alföldre és nem Oláhországhoz csatolják.

Kultúra tekintetében Magyarország magasán fölötté áll Oláhországnak. Alacsonyabb kultúra a magasabb fölött nem uralkodhatok.

A dákoromanisták sajtó, külföldi propaganda és pénzügyi intézetek felállítása, továbbá iskolák és az egyház útján igyekeztek a külföldi véleményt félrevezetni és a maguk oldalára állítani, a magyarországi oláhokat pedig a magyarságtól való elszakadásra bírni.

A magyar állam ellenrendszabályai ellenük a következők voltak: magyarosítás, állami iskolák felállítása, a felekezeti papok és tanítók segítése és a magyar állam ellen vétők ellen törvényes eljárás.

Az olasz irredenta.

Az irredenta tulajdonképpen az „Italia irredenta” rövidítése. Ennek jelentése pedig: „a még fel nem szabadított Olaszország”. Az irredentisták tehát az olasz nemzeti állammal még nem egyesült olasz lakta területeknek megszerzésére törekcszenek. Ezek a területek pedig: Dél-tirol (Trentino), az Isztriai félsziget Trieszttel, Fiume, Dalmáciának az olaszok által lakott területe, továbbá Savoya és Nizza, Corsica és Malta szigete.

Az olasz irredentát a nemzetiségi eszme túlzásaihoz nem sorolhatjuk, mert a nemzeti eszme szempontjából jogosnak kell elismernünk. Éppígy kultúra szempontjából is ezek a területek nemcsak az Ó-, hanem a Közép- és Újkorban is az olasz műveltség hatása alatt állottak. A területek nagy részét a tradíció, a földrajzi és gazdasági viszonyok is Olaszországhoz fűzik.

Történelmi szempontból kivétel azonban Fiume a magyar és horvát tengerparttal és bizonyos tekintetben Dalmácia is, amely területek történelme egy darab magyar múlt és magyar dicsőség.

Fiúméra földrajzilag sincs joga Olaszországnak. A magyar szent korona gyöngyét a szó szoros értelmében „egy tenger”: az Adriai tenger választja el Olaszországtól. Az Adria keleti tengerpartjának gazdasági fejlődése csak Magyarországgal kapcsolatban lehetséges, míg Olaszországhoz tartozva, elsenyved, elszegényedik.

Ezeket a kivételeket leszámítva, azonban az olasz irredenta általában jogosnak nevezhető. Ez a jogosság okozta azt, hogy az irre-

denta eszme állandóan erősödött és fokozódott. Ehhez járult még az is, hogy az irredenta területek lakossága igen erős olasz nemzeti érzésű volt és izzó gyűlölet hevítette őket az degen, különösen az oszt-rák uralom ellen.

Az olasz irredenta céljai elérésére főképp a sajtót és a propagandát használja fel eszköz gyanánt.

Az olasz irredenták ellen az Oszták-Magyar Monarchia részéről ellenrendszabályul főképp az elszlávosítást alkalmazták.

4. A francia revanche.

A francia revanche fogalma alatt közönségesen a franciáknak Elzász-Lotharingia visszaszerzésére irányuló törekvését értjük. A valóságban azonban több ennél.

A francia revanche tulajdonképpen vágy, mely Németország elleni háború indítását követelte. Ez a vágy megszületett:

1. az 1870-71-ben megsértett hazaszeretetet és nemzeti büszkeségből;

1. Elzász-Lotharingia visszaszerzésére irányuló törekvésből és
2. hatalmi érdekből kifolyólag.

Ad 1. A franciák hazaszeretete, nemzeti büszkesége és hiúsága igen nagy és ezek az érzelmek véres sebet kaptak 1870-71-ben. A franciák a németeknek nem tudták megbocsátani, hogy megverték őket, a „grande nation”-t, a „gloire” népét. Ezt a csorbát ki akarták köszörülni új dicsőséges háborúban. Azonkívül nagyon fájt a szeretett haza megcsönkítése is.

Ad 2. Elzász-Lotharingia elvesztése a „sérthetetlen és oszthatatlan” politikai Franciaországot megcsönkította.

Elzász-Lotharingia eredetileg ugyan német terület. Elzászt Franciaország a főváros nélkül 1648-ban a westfaliai békében kapta, míg a még hiányzó részeket XIV. Lajos a visszacsatoló kamarák útján (chambres de réunion) szerzi meg hadjáratokkal, amelyek között a legnevezetesebb volt az 1861-iki, mely Strassburg megszállásával végződött. Lotharingiáról pedig VI. Károly német császár mond le az 1738-iki bécsi békében, amidőn Lotharingiát átengedi Leszczyński Szaniszlónak és beleegyezett, hogy ezt ennek halála után Franciaországhoz csatolják. Tette pedig ezt azért, hogy a franciákat kibékítse és hogy ezek a pragmática sanctio ellen ne forduljanak. A lotharingiai herceg különben kárpoitlásul Toscanát kapta.

Ezekben az időkben a német nemzeti állam érzése még ismeretlen valami volt. Az elzásziak és a lotharingiaiak pedig Franciaország kötelékében igen nagyjelentőségű történelmi idöket élnek át. (Franciaország virágkora, XIV. Lajos, [Napoleon.]) I Ez a múlt és a francia kultúra érzésben franciákká változtatta őket. Ezenkívül az elzász-lotharingiaiak politikai joguk tekintetében is a francia állampolgárok mögött maradtak és a német szövetségi államokkal sem volt egyenrangú a két tartomány, ami az elzász-lotharingiaiak vonzódását Francia-

országához még jobban fokozta és a franciák revanche-vágyát még jobban megerősítette.

Ad 3. Elzász-Lotharingia elvesztése hatalmi veszteség is volt. Amennyiben Franciaország területe és lakossága megcsonkult. A termékeny Rajna-medence, a szénben és ipartelepekben gazdag két tartomány hiánya Franciaország gazdasági fejlődésére igen nagy hátránnyal járt. Katonai hatalmát is lényegesen csökkentette, a határvédelmi viszonyai is igen kedvezőtlenekké váltak a természetes határnak elvesztésével. A határ megerősítése pedig rengeteg pénzbe került.

Németország hatalmi viszonyai pedig épp ellenkezőleg, igen előnyösen megváltoztak. Németország hatalma mind nagyobb és nagyobb lett Franciaországgal szemben, úgyhogy Franciaország már lépést tartani Németországgal nem tudott és Németországtól való féltében a fegyverkezés mindig nagyobb teherrel nehezedett reá.

Ehhez járult, hogy Franciaország népességi viszonyai csökkenőben voltak, úgyhogy a gyarmatok lakosságát is igénybe kellett vennie. Ez a Németország előrelátható jövődöbeli nagy hatalmától való nagy félelem is csak a revanche-eszmét erősítette.

A revanche-vágy rögtön az 1870-71. évi háború után születik meg minden francia szívében. A frankfurti békét a legigazságtalabb békének tartják és csak a kényszer hatása alatt fogadják el. Ebből az időből ered Gambetta mondása: „Nen parler jamais, toujours y penser!” (Nem beszélni sohasem róla, mindig rágondolni!)

És ez valóban így is volt. Egyes francia pártok némelykor szerették volna ugyan a tartományok ügyét Németországgal békésen elintézni, a francia külpolitika azonban mindig ezek visszaszerzésére gondolt és csak alkalmas időpontra várt, hogy szándékát megvalósíthassa.

Amidőn az angolok Németország bekerítését megkezdték és Franciaországban Delclassé, a revanche-eszmének egyik hegnagyobb híve lesz a külügyminiszter, a revanche-vágy oly nagyra nő, hogy már 1906-ban a marokkói ügyből kifolyólag csaknem háborúba kergeti Franciaországot. De Oroszország még a japán vereségből nem ocsúdott fel. Amidőn azonban az elzászi születésű Poincaré lesz a köztársaság elnöke, a francia revanche fejlődésének tetőpontjára lép és a háborúba bele is kergeti a francia népet.

A világháború politikai előkészítése

1. Szövetségekötések.

A világháborúban két nagy szövetség áll egymással szemben: a központi hatalmak és az entente.

A központi hatalmak kialakulása.

A központi hatalmak alapját a *hármasszövetség* képezte.

Tagjai: Ausztria-Magyarország, Németország és Olaszország. *Titkos tagja* pedig Oláhország volt.

A szövetség célja: a frankfurti béke biztosítása Franciaországgal szemben és berlini kongresszus határozványainak biztosítása Oroszországgal szemben.

Keletkezése. A keleti kérdés és a francia revanche hozza létre 1872 szeptember hóban a *három császárszövetséget*, melyet Németország, Ausztria-Magyarország és Oroszország uralkodói kötnek egymással a prágai béke és a frankfurti béke biztosítására, továbbá a török status quo fenntartására.

Ez a szövetség azonban a berlini kongresszus határozványai miatt felbomlik. Ekkor 1879-ben Ausztria-Magyarország és Németország egymással szövetkeznek. A szövetség Bismarck és Andrássy munkája.

Ebbe a szövetségbe 1883-ban belép Olaszország is, Franciaország tunisi politikája miatt. Ezzel a hármasszövetség végleg megalakult. A hármasszövetséghez 1883 szeptember hóban csatlakozik Oláhország is, Oroszország besszarábiai politikája miatt. Oláhország és a hármasszövetség közötti szövetkezés azonban csak az uralkodóházak szövet-sége volt.

A hármasszövetséget többször megújítják, utoljára 1912 december 5-én.

A hármasszövetség tisztán védelmi szövetség volt. Amennyiben *határozványa* úgy szólt, hogy a casus foederis csak akkor áll be, ha a szövetség egyik tagját valamelyik nagyhatalom megtámadja.

A hármasszövetség védelmi jellegét Ikülönösen kidomborította a „*viszontbiztosítási egyezmény*” *Németország és Oroszország között.*

Ez titkos egyezmény volt, amelyet Bismarck kötött 1884-ben Oroszországgal.

Tartalma: mindkét állam egymással szemben jóakarató semlegességet tanúsít, ha megtámadatnék egy harmadik részéről.

Bismarck utóda ezt az egyezményt 1890-ben nem újította meg, ami azután Oroszországot végleg Franciaország karjaiba kergette.

A szövetség Németország és Ausztria-Magyarország között életképesnek volt mondható, mert politikájuk céljai azonosak voltak.

Olaszországot és Oláhországot azonban csak a pillanatnyi politikai helyzet és békés viszonyok között kiaknázható anyagi érdekek kényszerítették be a szövetségbe. Olaszország és Ausztria-Magyarország között ugyanis mélyreható ellentétek voltak, mint amilyen az olasz irredenta és mare nostro kérdése.

Oláhország és Ausztria-Magyarország között pedig a dákoromanizmus, a Mare Románia kérdésében volt áthidalhatatlan ellentét.

A háborús viszonyok között ki nem aknázható anyagi előnyök és a fenteníltett körülmények okozzák ezután, hogy mindkét állam a világháború kezdetén semleges maradt.

A hármasszövetség természetes tagja Törökország lett volna. Törökország azonban Ausztria-Magyarország és Németország bizonytalan és nem mindig török érdekeket szem előtt tartó külpolitikája miatt, a szövetséghez nem osatlakozhatik. Így Boeznia-Hercegovina megszállása, majd 1908. évi bekebelezése, majd az 1912. évi olasz-török háború miatt Törökország a hármasszövetségben teljesen meg nem bízhatott, mert Olaszország a hármasszövetség egyik tagja volt. A világháború kitörésekor azonban Törökország ráeszmél, hogy Európában csak Ausztria-Magyarország és Németország az igazi barátai és ezért még 1914 őszén a hármasszövetséghez csatlakozik.

Végül a világháború második évében a központi hatalmak diplomáciájának sikerül még szövetségesül a bukaresti béke miatt elkeseredett Bulgáriát is megnyerni, miután a területi kérdésben való ellentétet Törökország és Bulgária között 1915 szeptember havában elűntetik és Macedóniát pedig Bulgáriának odaígérik.

Ezzel azután véglegesen megalakulnak a világháború alatti központi hatalmak.

Az entente kialakulása.

Az entente alapját képezte

a Franciaország és Oroszország közötti szövetség, (double entente, orosz-francia alliance).

Franciaország és Oroszország között a francia revanche-eszme és a keleti kérdés miatt, a berlini kongresszus után már nagyfokú a közeledés. Bismarck lángelméje azonban a viszontbiztosítási egyezményvel hosszú időre meg tudja akadályozni a francia-orosz szövetséget. Bismarck utóda a viszontbiztosítási egyezményt azonban nem újítja meg. Ehhez járul még, hogy, III. Sándor cár – atyjával ellentétben – németellenes politikát kezd. 1891-ben már egy francia hajóraj látogat el Kronstadt-ba s a „Magenta” fedélzetén a marsaillaise-szel üdvözik a cárt és megszületik a francia-orosz entente cordiale., A francia diplomácia célját a kettősszövetség létrejöttével így végre eléri.

Ez a kettősszövetség azonban nem veszélyes még, mert gyengébb, mint a hármasszövetség.

Veszélyessé csak akkor válik, mikor Anglia megkezdi a *Németország bekerítésére irányuló politikáját*.

Angliának ugyanis az volt az évszázados politikája, hogy nem csatlakozott egy szárazföldi szövetséghez sem, hanem mihelyt a leg-hatalmasabb szárazföldi hatalom megbillenteni kezdte az európai egyensúlyt, rögtön koalíciót szervezett ellene. Ez a politikája eddig mindig be is vált.

Most sem tért el a hagyománytól.

Hosszú ideig a splendid isolation politikáját folytatja. Nem csatlakozik sem a hármasszövetséghez, sem a duple-entente-hoz.

Politikája ezidőtájt inkább németbarát. Így 1890-ben Helgolandot, amit a napóleoni idők óta megszállva tartott, visszaadja Németországnak.

Még 1898-ban is Franciaország ellen lép fel az úgynevezett *Faschoda kérdésben*.

Ekkor történt ugyanis, hogy egy francia katonai bizottság, Marchand kapitány vezetése alatt, a francia Kongóból Szudánba előnyomulva, a Nílus felső folyásán Faschodában kitűzte a francia lobogót. Egyiptomnak erre a tartományára azonban Anglia is igényt tartott. Ezért Kitchener parancsnoksága alatt csapatokat küld Szudánba, aki egész Faschodáig, nyomult előre, Franciaország a háborúra elkészülve nem volt, kénytelen volt a Marehand-féle bizottságot megtagadni, a francia trikolórt bevonni és beleegyezni abba, hogy Kitchener lord Marchand-t és katonáit egy gőzös fedélzetén Franciaországba hazaszállíttassa.

Viktória királynő halálával azonban sirba szállt a splendid isolation politika és utóda, VII. Eduárd megkezdi *Németország bekerítését*.

Ebben az időben már Németország gazdasági fellendülése is kezdi éreztetni hatását és a Balkán nemzeti államai is megerősödtek, úgyhogy a keleti kérdéshez és a francia revanche-hoz még két fontos, a világháborút előidéző ok is járul: a németek imperializmusától való félelem és a nemzetiségi eszme túlzásai,

VII. Eduárd angol králynak 1901-ben történt trónralépte után ennek külügyminisztere, lord Grey, Anglia évszázados politikájához híven, megkezdi egy hatalmas koalíciónak Németország ellen való összehozását.

Ehhez első lépés az

1902. évi angol-japán szövetség megkötése. (1905-ben meghosszabbítva.)

Célja ennek:

1. *Oroszország* politikáját a Balkánra irányítani és azt Ázsiától elterelni. Németországnak így keleten hatalmas ellenséget szerezni és Ázsiában egy, az angol érdekekre veszélyes ellenféltől megszabadulni;

2. *Japán* terjeszkedési törekvését (ami Japán túlnagy népességi szaporodása miatt keletkezett) Mandzsúriába terelni a Csendes Óceán szigeteiről, ahol angol érdekeket veszélyeztet, Ilymódon nemcsak Né-

metországától, hanem másik ázsiai veszélyes ellenfelétől, Japántól is megszabadul Anglia;

3. *Amerika* csendes tengeri terjeszkedésének korlátot szabni.

Anglia ezzel a szövetséggel tehát keletre egy őrt állít, míg ő maga nyugaton lesz elfoglalva.

Második lépése az angol diplomáciának Németország bekerítéséhez:

az entente cordiale megkötése 1904 április 8-án Anglia és Franciaország között.

Ez látszólag egy gyarmatügyi egyezmény, melyben

Franciaország kötelezi magát, hogy Angliától nem követel határ-időt Egyiptom kiürítésére (tehát elismeri Egyiptomra az angolok jogát).

Anglia pedig elismeri Franciaország jogát, hogy Marokkóban rendet tartson és a szultánt ebben támogassa.

Ennek a szerződésnek azonban volt egy titkos pontja is, melyben Anglia kötelezi magát, hogy 100.000 főnyi segédcsapatokat szállít partra Schleswigben és hogy tengeri haderejével Franciaország partjainak blokádját megakadályozza német támadás esetén.

Ezt a szövetséget több ízben megerősítik.

Anglia tehát már Németországot kész megtámadni és ezzel a szerződéssel tulajdonképpen már a double-entente-hoz csatlakozott.

Következő lépés Németország bekerítéséhez:

a perzsa egyezmény 1907 augusztus 31-én Anglia és Oroszország között, mely megállapítja az érdeklőnát a két állam között és így az ellentéteket Anglia és Oroszország között letompítja.

A végleges megegyezés azonban

a reváli találkozón 1908 június 9-én történik VII. Eduárd és az orosz cár között. Oroszország teljesen szabad kezét nyert Finnországban és Északperzsiában. Ezenkívül még a Balkán ügyeit is megbeszélik.

Kiegészíti Németországnak keletről és nyugatról már kész bekerítését a

Belgiummal kötött titkos katonai egyezmény 1912. évben.

1909 december 17-én II. Lipót belga király meghal. A magánvagyonát képező Kongó államot végrendeletében Belgiumnak hagyta. Belgium ennek a gyarmatnak megvédelmezhetése és megtarthatása miatt Angliához és Franciaországhoz csatlakozik. A három állam vezérkara azután 1912-ben közös haditervet készít Németország ellen.

A még fennálló hiányokat igyekeznek eltüntetni és a meglevő szerződéseket kimélyíteni, az *1913-14-ben lefolyt látogatások*, melyek ebben az időszakban feltűnő nagy számmal fordulnak elő az entente uralkodói és diplomatái között.

Németországnak és Ausztria-Magyarországnak délről való bekerítése végett Oroszország 1912-ben megteremti a „*Balkán szövetség*”-et.

Ennek *tagjai*: Szerbia, Bulgária, Montenegró és Görögország.

Éle Törökország és Ausztria-Magyarország ellen irányul, amennyiben a szerződő felek kötelezik magukat Törökország megtámadására és az esetben, ha Ausztria-Magyarország e háború következtében a Szandzsákot megszállná, úgy Ausztria-Magyarország megtámadására is. A szerződés ugyanis úgy szól, hogyha Ausztria-Magyarország megszállná a Szandzsákot, Bulgária köteles Szerbiát 200.000 főnyi hadsereggel segíteni, ami Ausztria-Magyarország ellen a szerb hadsereggel együtt 600.000 főnyi hadsereget jelentene.

Az 1912-13. évi Balkán háború azonban felrobbantja ezt a szövetséget, amennyiben a zsákmányon a szövetségesek összevesznek és azonkívül Oroszország nem akarja, hogy Bulgária túlságosan megerősödjék és Konstantinápolyt veszélyeztesse. Így azután

az 1913 június 30-tól augusztus 10-ig tartó második Balkán háborúban volt szövetségesei és Oláhország, sőt Törökország is megtámadják Bulgáriát.

A második Balkán háborút befejezi az *1913 augusztus 10-iki bukarßfti béke*.

Ennek biztosítására Szerbia, Oláhország, Görögország és Montenegró *szövetségben* maradnak. Ez az úgynevezett *második balkáni szövetség*.

Összefoglalás:

1914. év nyarán tehát a két szembenálló erőcsoport közül az entente-hatalmak erősebbek.

A központi hatalmak még politikailag nem készek a háborúra. E tekintetben az előkészületek hiányosak. A hármasszövetség bomlófélben, nem elég erős. Helyette új erős szövetség nincs. A központi hatalmak szövetsége végleg csak a háború alatt, 1915-ben Bulgária belépésével kész.

Az entente-hatalmak sincsenek azonban még teljesen előkészülve. Anglia még csak Franciaországnak szövetségese; Oroszországnak csak közvetve. Németországnak és Ausztria-Magyarországnak délről való bekerítése még laza, északról Németország még bekerítve nincs.

2. Szövetségmeglazítási kísérletek.

Ezen a téren is az entente külpolitikája tevékenyebb, mint a központi hatalmaké. Legnagyobb eredménye, amit az entente e téren elér:

Olaszország semlegesítése.

Olaszországot Franciaország tunisi politikája kergeti a hármasszövetség karjaiba, remélve, hogy így Északafrika partjain gyarmatokat könnyebben szerezhet.

1896 március 1-i páduai vereség azonban Olaszországnak földközi- és vöröstengeri ábrándjait foszlatja szét és így felszínre került a „*mare nostro*” és az „*irredenta*” program.

A „*mare nostro*” politika következtében az olaszok Albániát akarják megszerezni és ezért Albániában megkezdődik a területszerzés első fázisa: a „*pénétration pacifique*”, azaz a kereskedők letelepítése, olasz iskoláknak, postának és távíróhivataloknak felállítása (hogy

azután emez intézmények megvédelmezésének ürügye alatt a terület-szerzés második fázisa, a katonai megszállás következzék be).

Az irredenta program miatt pedig Ausztriában az olasz nemzeti követelmények (olasz egyetem iránt stb.) kezdenek hangosak lenni.

Ezek miatt azután az osztrák[^]olasz viszony annyira kiélesedik, hogy 1900-ban már háborús válságba dönti izgatottságba Olaszország közvéleményét.

Ily előzmények után kezdi meg Anglia diplomáciája a munkát.

1906-ban január 16-tól április 17-ig tartó *algeciras-i konferencián* Olaszország már nyíltan Franciaország oldalán áll, mert oda ígéri neki Tripolist. Úgyhogy

1907-ben már csak a forma kedvéért marad benn a hármasszövetségben, bár

1912-ben a hármasszövetséget Olaszország újból megújítja, mert ez alkalommal a tripolisi háború miatt szüksége van Németország és Ausztria-Magyarország barátságára.

Ezek az előzmények okozzák részben azután azt, hogy Olaszország a világháború kezdetén, 1914 augusztus 2-án semlegességi nyilatkozatot tesz és a háborúban nem vesz részt.

Anglia diplomáciája megkísérli Olaszországon kívül még Ausztria-Magyarországot is semlegesíteni, hogy így Németország teljesen magára maradjon. Ezért

VII. Eduárd 1908 fiugisztus 13-án Ischl-ben meglátogatja I. Ferenc Józsefet. Célját azonban nem éri el, mert kossarat kap. Anglia ellenséges politikája azonban Ausztria-Magyarország ellen ezidőtől kezdve nyílt.

A központi hatalmak közül különösen a német diplomácia az, mely már a nagyobb sűrűlő felületek miatt is a közvetlen veszélyt jobban érzi és megkísérli Anglia bekerítési politikájának megghiúsítását.

Erre az alkalom csak VII. Eduárd angol király 1910 május 6-án bekövetkezett halála után jön meg.

Már 1910-ben *eszmecsere kezdődik* Anglia és Németország között a flották számarányának és a világtengerek szabadságának szabályozásáról, azonban siker nélkül.

A németek eme sikertelen kísérlet után az oroszokhoz fordulnak.

1911-ben a cár és II. Vilmos találkozása Potsdamban eredményezi azután, hogy az oroszok figyelme Perzsia felé terelődik.

A marokkói incidens után *1911 végétől 1912 tavaszáig tartó angol-német tárgyalásokon* a németek készek csökkenteni a hadiflottát. Kívánják azonban egy Németországra „rákényszerített” háború esetére Anglia „jóakarátú semlegességét”. Anglia azonban ezidőben már különféle szerződések által le volt kötve és így csak azt ígérhette meg, hogy „provokálás nélkül nem támadja meg Németországot, sem pedig ilyen támadáshoz nem csatlakozik.” A flottaegyezmény tehát nem- valósul meg és a tárgyalások félbeszakadnak.

Sokkal sikeresebbek ennél a franciákkal az agadiri eset után megindult tárgyalások, melyeket *1912-ben a marokkói egyezmény* követ. Ez megszünteti az algecirasi konferencia kétértelműségét és áldozatok árán végleg rendezzi a kérdést. (Lásd előbb a háború okainál a gyarmatpolitikai ellentétet Franciaországgal.)

Végül 1914 tavaszán a németek újból az angolokkal próbálnak megegyezni és pedig most a gyarmatpolitikai ellentétekben. Sikerül is *a kisázsiai és keletafrikai érdekeltég elhatárolásáról egyezményt* kötni Anglia és Németország között, amelyhez még a szultán jóváhagyására lett volna szükség. Életbe azonban már nem lép a szarajevói pisztolylövések következtében.

3. Belpolitika.

A központi hatalmak belpolitikájában nem volt teljes eredményű az a törekvés, hogy belpolitikailag minél egységesebb, erősebb és gazdaságilag minél gazdagabb és sok segélyforrással rendelkező államot állítsanak a világháború porondjára.

Magyarország és Ausztriában:

Magyarország az 1867. évi kiegyezés után hatalmas fejlődésnek indult. Életerős, nagy jövőt ígérő állammá fejlődött. Erejét azonban nem fejleszthette ki teljesen, sem kultúráilag, sem anyagilag a sok közjogi harc miatt, melyet az Ausztriával fennálló kapcsolat idézett elő. Ez a közjogi harc a pártszenvédelemet néha túl magasra hevítette, ami a közvélemény egységének megbontására vezetett. Az Ausztriával való együttélés okozta, hogy a nemzeti érzés erősítő érzelme nem érvényesülhetett a közös hadseregben és sok más intézményben, továbbá, hogy a nemzetiségeink megmagyarosodása nem a kellő mértékű volt, amely körülmények azután nagy erővesztéset jelentettek háború esetén.

Az Ausztriával együttélés okozta azt is, hogy Magyarország anyagi erőforrásai nem gyarapodhattak a kellő mértékben, amennyiben a közös vámterület miatt az ipar és kereskedelem nagyobb arányú fejlődésnek nem indulhatott, gazdasági terményeinket pedig Ausztriának olesón kellett eladni és így a földművelés sem fejlődhetett ki a kellő mértékben. Magyarország Ausztriának gazdaságilag, sokak szerint, majdnem csak gyarmata volt.

A liberális és főképp a kereskedelmet és ipart pártoló politika az állam erejével kevésbé törődő és ezeket a foglalkozási ágakat űző nagyrészt idegen fajú és a magyarsággal nem eléggé egybeolvadt polgárságot juttatta vagyonhoz, jóléthez és az ezzel együttjáró politikai erőhöz, míg az erős nemzeti érzéstől áthatott magyar középföldbirtokososztály mindjobban elszegényedett és hivatalnoki pályára tolt és így politikailag gyengévé vált.

A földműveléssel foglalkozó kisgazdasztály pedig vagyoniilag eléggé meg nem erősödhetett, műveltségét nem gyarapíthatta és így az ország főfoglalkozási ága, a földművelés, csak legfeljebb a tőkegazdag nagybirtokokon mutat haladást. Az ország gazdasági élete

tehát nem olyan mértékben haladt előre, mint ahogy kellett volna. Az internacionális érzésű és gondolkozású társadalmi osztály vagyoni és politikai megerősödése pedig maga után vonta az internacionális szociáldemokrácia kifejlődését, amely azután a munkásosztály lelkét mérgezte meg és a politikai jogok aránytalan követelésével az ország közvéleményének egységét még jobban megbontotta. Ez azután Magyarország teljes erő kifejtésének egyik nagy akadályává lett.

Ausztriában csak széthúzásról, viszálykodásról lehetett szó, aminek következtében Ausztria tekintélye, ereje folyton romlott és gyengült. Hanyatló, haladó állam képe tükröződött vissza az egész közéletben. A sokféle nemzeti viszálykodás miatt az állami élet normálisan már nem működhetett. A népképviselő: a képviselőház a rendszeressé vált obstrukció miatt munkaképtelenné vált és az államot csak sürgőrelevekkel, az úgynevezett 14. § segítségével lehetett kormányozni.

Ausztria nemzetiségei csak egyben értettek egyet, és pedig Magyarország gyengítésére való törekvésben és Magyarország fejlődésének megakasztásában. Ausztria ugyanis nem tudott és nem akart minden hátsó gondolat nélkül az 1867-iki kiegyezés alapjára helyezkedni. Ausztria legnagyobb nemzetisége, az osztrák-német, az 1867-iki kiegyezésben a Schmerling-féle nagy német állam tönkretevőjét látta és babonás félelemmel nézte, hogy gróf Tisza István terve, azaz hogy Magyarország fejlődése és erejének teljes kifejlesztése után, a Monarchia súlypontja Budapestre helyeződik át, rövidesen meg fog valósulni. Ezt pedig mindenáron meg akarták akadályozni. Magyarország erősödése ellen dolgoztak tehát teljes erővel. A Schmerling-féle álom hatása alatt nem láttak tisztán. Nem látták, hogy Magyarország gyengesége az ő haláluk, Ausztria teljes megsemmisülése lesz. A többi nemzetiségek pedig vagy teljes önállóságra, mint a csehek, vagy pedig más államhoz való csatlakozásra, mint az olaszok, vagy pedig föderációra, mint a szlovének stb., de mindnyájan a régi Ausztria megbontására törekedtek. Ezek a népfajok tehát nemcsak irigyelték Magyarország önálló állami életét, hanem törekvéseiknek, Ausztriától való elszakadási céljaiknak útjában állott volna a hatalmas gazdag Magyarország. Ezért mindent elkövettek, hogy Magyarország fejlődését megakasszák, Magyarországot gyengítsék és szegénnyé tegyék.

Ausztria kormányfőiről pedig hiányzott az erős kormányzó kéz. A nemzetiségek törekvéseit nem vették elég komolyan, sőt a csehek hazaáruló pánszláv mozgalmát megmosolyogták, csehekkel tömték meg az állami intézményeket: közigazgatást, diplomáciát és a hadsereget, Magyarország megerősítésére nem tettek semmit.

Németország politikájában megvolt az egység és az erő. Ennek következtében 1871 után hatalmas fejlődésnek indult, különösen ipari és kereskedelmi tekintetben. A jólét és gazdagság Európa egyik

leggazdagabb és legfejlettebb országává tette. Németországnak is megvolt azonban a maga nemzetiségi kérdése. Elzász-Lotharingia lakossága inkább Franciaországhoz húzott, miért is mindkét tartomány kivételes kormányzás alatt állott és nem volt egyenrangú a többi német tartományokkal.

Utóbbi időben a belpolitikai viszonyok miatt a hadsereg sem kapott meg mindent és ezenkívül ugyancsak sok gondot okozott a lengyelkérdés is. El akarták németesíteni őket, azonban a legnagyobb erély dacára, ez nem sikerült. Csak a lengyelek gyűlöletét még jobban fokozta.

Törökország zilált belső állapotának következménye volt, hogy inkább visszafelé fejlődött, mint előrehaladt és hogy így még a mohamedán törzsek előtt sem volt meg a kellő tekintélye és az arabok lázadása gyakori belháború színhelyévé tette ázsiai Törökországot is.

Az *entente-államok* belpolitikája az ententehez tartozó államok belső erőforrásait általában jobban ki tudta fejleszteni, mint az a központi hatalmaknál történt. Különösen ügyes, sőt lehet mondani mintaszerű az angol belpolitika, ahol az óriási gyarmatbirodalom sokféle és gyakran egymással ellenkező törekvésű népeit a legnagyobb ügyességgel kormányozták. Az írek és némely gyarmatállam államellenes törekvéseit ígéretekkel, engedményekkel, de ha kellett a legnagyobb eréllyel szerelték le.

4. A belső ellentétek szítása.

E tekintetben különösen az *entente* diplomáciája az, mely különöbben kiválik. Az entente diplomáciája közül is főleg az angol és az orosz.

Az ezirányú tevékenység főleg propaganda kifejtésében nyilvánul meg, és pedig a nemzetiségek elszakadási mozgalmának megerősítésére, pacifista és háborúellenes, továbbá antimilitarista közszellem kifejlesztésére és nevelésére.

A *nemzetiségi propagandának* tág tere volt különösen Ausztria-Magyarország és Törökország területe.

Orosz és angol ügynökök egész sora utazza be e területeket, szóval, pénzzel és írásban igyekezik a nemzetiségek elégtelenségét minél magasabb fokra tüzelni, külföldön pedig e nemzetiségekkel szemben részvétet kelteni, részükre a külföld támogatását megnyerni. A leghírhedtebb névre tesz szert e tekintetben különösen a Magyarország ellen izgató angol ügynök: Seaton Watson, írói álnéven: Scotus Viator és Bobrinszky orosz gróf.

Ezek munkájának eredménye Magyarországon a ruténség elszakadási és Oroszországhoz való csatlakozási mozgalma, mely a máramarosi szkizma-pörben éri el tetőpontját, továbbá az oláhoknak Oláhországhoz való csatlakozási vágya, mely a debreceni bombamerénylet okozójává lesz, továbbá a délvidéki szerbek között különféle titkos társulatok alakítása.

Ezek munkájának eredménye Ausztriában a csehek és rutének pánszláv mozgalmának megerősödése és részben a nemzetiségi viszály mindjobban való elmérgesedése.

Amíg azonban Ausztria-Magyarországon eme propaganda következménye legfeljebb merényletekben nyilvánul meg, addig Törökországot a lázadások és felkelések állandó színhelyévé teszik és pedig úgy a Balkánt a macedónok és albánok, mint Kis-Ázsiát az örmények és az Arab-félszigetet az arab törzsek fellazítása révén.

A pacifista és antimilitarista propaganda főképp az állam legbiztosabb és háborúban feltétlenül szükséges hatalmi tényezőjének: a hadseregnek meggyengítésére tört azáltal, hogy az állam polgárainak a hadsereg fejlesztésétől, erőssé tételétől a kedvét elvegye s erre irányuló akaraterejét megtörje.

Az ellenséges propagandának erre a célra irányuló eszközei voltak az állam erejét szintén gyengíteni akaró szabadkőműves páholyok, az internacionalista és antimilitarista szociáldemokrata szakszervezetek támogatása, megerősítése, továbbá ezek, valamint a szintén internacionalista és így pacifista szellemű sajtó támogatása és terjesztése.

Főképp ezek munkájának eredménye volt azután, hogy elterjesztették azt a hitet, hogy mind Németország, mind Ausztria-Magyarország imperialista politikát követ, hogy a hadsereg intézménye improduktív, hogy az államnak véderőre nincs szüksége s ily módon azután mind Németországban, mind Ausztria-Magyarországban is nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy a hadsereg nem abban az erőben, nem azzal a fegyverzettel és felszereléssel kezdhette meg a háborút, amellyel megkezdhetette volna és meg kellett volna kezdenie.

HASZNÁLT FORRÁSMUNKÁK

- Aktenstücke zum Kriegsausbruch. Berlin, 1919.
- Arthur G.: Kitchener et la guerre. Paris, 1921.
- Arz. A.: Zur Geschichte des grossen Krieges 1914-18. Wien, 1924.
- Auffenberg: Aus Österreich-Ungarns Teilnahme am Weltkrieg. Berlin-Wien, 1920.
- Auffenberg: Aus Österreichs Höhe und Niedergang.
- Balanyi Gy.: Világpolitika. Budapest, 1918.
- Bauer: Der grosse Krieg in Feld und Heimat Tübingen, 1921.
- Baumgarten-Crusius: Die Marneschlacht 1914. Leipzig, 1919.
- Bemhardi: Deutschlands Heldenkampf 1914-18. München, 1922.
- Bethmann-Hollweg: Betrachtungen zum Weltkriege. Berlin, 1919-24.
- Bourgeois Emil: Histoire diplomatique de l'Europe 1878-1919. Paris, 1926.
- Bourgeois és Paget: Les origines et les responsabilités de la grande guerre. Paris, 1921.
- Bourbon Sixtus: L'offre de paix séparée de l'Autriche 1916-17. Paris, 1919.
- Buat: Die deutsche Armee im Weltkriege. München, 1921.
- Buat: Ludendorff: Paris-Lausanne. 1920.
- Buchanan G.: Mémoires. Paris, 1925.
- Burián J.: Drei Jahre aus der Zeit meiner Amtsführung im Kriege. Berlin, 1923.
- Bülow B. W.: Die Grundlinien der diplomatischen Verhandlungen bei Kriegsausbruch. Charlottenburg, 1920.
- de Civriex: La grande guerre 1914-18. Paris, 1921.
- Churchill, W.: Weltkrisis, Leipzig-Berlin 1924-1926.
- Conrad v. Hötzendorf: Aus meiner Dienstzeit 1906-1918. Wien-Leipzig-München, 1923.
- Cramon A.: Unser österr.-ung. Bundesgenosse im Weltkriege. Berlin, 1922.
- Czernin O.: Im Weltkriege. Berlin, 1919.
- Danilov I.: Russland im Weltkriege 1914-15. Jena, 1925.
- Der grosse Krieg in Einzeldarstellungen.
- Deutschen Reichstages, Die Ursachen des deutschen Zusammenbruchs im Jahre 1918. Berlin, 1925.
- Die wichtigsten Kriegs und Feldzüge der Weltgeschichte. Wien, 1928.
- Diplomatische Aktenstücke zur Vorgeschichte des Krieges. Wien, 1919.
- Dirr Pius: Bayerische Dokumente zum Kriegsausbruch. München, 1922.
- Egli K.: Das dritte Jahr Weltkrieg.
- Falkenhayn E.: Die oberste Heeresleitung 1914-16 in ihren wichtigsten Entschliessungen. Berlin, 1920.
- Falkenhayn E.: Der Feldzug der 9. Armee gegen die Rumänen und Russen 1916-1917. Berlin, 1921.
- Fester K.: Die Politik Kaiser Karls und der Wendepunkt des Krieges. München, 1925.
- Foerster W.: Graf Schlieffen und der Weltkrieg. Berlin, 1925.

- Förster: Der Feldzug gegen Rumänien. Militär Wochen-Blatt N. 36*
 François: Gorlice, 1920.
 François: Marneschlacht und Tannenberg. Berlin, 1920.
 Freytag-Loringhoven: Menschen und Dinge, wie ich sie sah. Berlin, 1923.
 Fried jung Henrik: Das Zeitalter des Imperialismus 1884-1919, Berlin, 1919-22.
 Dr. Geócze Bertalan: A przemysli tragédia. Budapest, 1922.
 Goos R.: Das Wiener Kabinet und die Entstehung des Weltkriege«. Wien, 1919.
 Groener W.: Das Testament des grafen Schlieffen. Berlin, 1917.
 Grosser Generalstab: Die Schlachten und Gefechte des Grossen Krieges. Berlin, 1919.
 Gurko W.: Russland 1914-1917. Berlin, 1921.
 M. kir. Hadtörténelmi Levéltár: A világháború 1914-1918. Budapest, 1929. I. és IV. kötet.
 Hashagen J.: Umriss der Weltpolitik 1871-1914. Leipzig, 1918.
 Helfferich K.: Die Vorgeschichte des Weltkrieges. Berlin, 1919.
 Hierl C.: Der Weltkrieg in Umrissen. Berlin, 1922-25.
 Hindenburg P.: Aus meinem Leben. Leipzig, 1920.
 Hoff mann M.: Der Krieg der versäumten Gelegenheiten. München, 1923.
 Hoff mann M.: Tannenberg, wie es wirklich war. Berlin, 1926.
 Horváth J.: Diplomáciai történelem 1815-1914. Budapest, 1921.
 Immanuel: Der Weltkrieg 1914-19. Berlin, 1920.
 Iswolsky H.: Mémoires de Alexandre Iswolsky. Paris, 1923.
 Jagow: Ursachen und Ausbruch des Weltkrieges. Berlin, 1919.
 Jagow K.: Daten des Weltkrieges. Leipzig, 1922.
 József főherceg: A világháború, -amilyenek én láttam. Budapest, 1926.
 Kabisch E.: Streitfragen des Weltkrieges 1914-18. Stuttgart, 1924.
 Kannon Reginald: Conduite de la guerre sur le front occidentale.
 Kautsky K.: Die deutschen Dokumente zum Kriegsausbruch 1914. Charlottenburg, 1919.
 Kerchnave H.: Der Zusammenbruch der österr.-ung. Wehrmacht im Herbst. 1918. München, 1921.
 Kluck A.: Der Marsch auf Paris und die Marneschlacht. Berlin, 1920.
 Krauss A.: Das Wunder von Karfreit. München, 1926.
 Krauss A.: Die Ursachen unserer Niederlage. München, 1921.
 Kühl H.: Der deutsche Generalstab in Vorbereitung und Durchführung des Weltkrieges. Berlin, 1920.
 Kühl H.: Der Weltkrieg im Urteil unserer Feinde. Berlin, 1922.
 Kühl H.: Französisch-englische Kritik des Weltkrieges. Berlin, 1921.
 Kühl H.: Der Marnefeldzug 1914. Berlin, 1921.
 Kühl H.: Der Weltkrieg 1914-18. Berlin, 1929.
 Kunowski: Der Durchbruch im Frühjahr 1918. Berlin, 1927.
 Laure: Au troisième bureau du troisième. Paris, 1922.
 Lettow-Vorbeck P.: Meine Erinnerungen aus Ostafrika.
 Liman v. Sanders O.: Fünf Jahre Türkei. Berlin, 1920.
 Ludendorff E.: Meine Kriegserinnerungen 1914-1918. Berlin, 1919,
 Ludendorff E.: Urkunden der Obersten Heeresleistung über ihre Tätigkeit 1916-18. Berlin, 1920.
 Ludendorff E.: Kriegführung und Politik. Berlin, 1922.
 Magyar Tudományos Akadémia: Gróf Tisza István összes munkái. Budapest, 1926.
 Marchand R.: Un livre noir. Diplomatie davant-guerre d'après les documents des archives russes, 1910-14. Paris, 1922-23.
 Minister de la guerre: Les armées françaises dans la grande guerre. Paris, 1922.

- Montgelas: Leitfaden zur Kriegsschuldfrage. Berlin, 1923.
- Morgen: Meiner Truppenheldenkämpfe.
- Moser O.: Kurzer strategischer Überblick über den Weltkrieg 1914-1918. Berlin, 1921.
- Moser O.: Ernsthafte Plaudereien über den Weltkrieg. Stuttgart, 1926.
- Müller-Meiningen: Diplomatie und Weltkrieg. Ein Führer durch die Entstehung und Ausbreitung des Weltkrieges auf Grund amtlicher Materialier. Berlin 1917.
- Nagy Vilmos: A Románia elleni hadjárat. Budapest,
- Nagy Vilmos: Szerbia meghódítása. Budapest, 1929.
- Nowak K. F.: Chaos. München, 1923.
- Nowak K. F.: Der Weg zur Katastrophe. Berlin, 1919.
- Nowak K. F.: Der Sturz der Mittelmächte. München, 1921.
- Nyékhegyi F.: A Diaz-féle fegyverszüneti szerződés. Budapest, 1922.
- Österr.-ung. Kriegsberichte.
- Palát: La grande guerre, La ruée sur Verdun.
- Paléologue M.: A cár országa, a nagy háborúban. Budapest, 2-ik kiadás.
- Poincaré R.: Les origines de la guerre. Paris, 1921. Au service de la France 1911-13. Paris, 1926.
- Raies K.: Igazságok és tanulságok a nagy háborúról. Budapest, 1920.
- Rátz Jenő: A marnei csata. Budapest, 1921.
- Reichsarchiv: Der Weltkrieg 1914 bis 1918. Berlin.
- Repington: Le premier guerre mondiale. Paris, 1924.
- Reventlow: Vorgeschichte des grossen Krieges. Berlin, 1919.
- Riedl Lajos: A es. es kir. VI. hadtest a Gorlicei áttörési csatában. Budapest, 1928.
- Ritter H.: Kritik des Weltkrieges. Berlin, 1921.
- Rubint Dezső: Az összeomlás 1918. Budapest, 1922.
- Rubint Dezső: Adatok a magyar katona szerepléséhez a világháborúban.
- Rubint Dezső: A m. kir. szegedi 5. honvédegyalogezred harcai a világháború 1914. és 1915. évében.
- Schwarte M.: Der grosse Krieg 1914-18. Leipzig.
- Schwarte M.: Die militärischen Lehren des grossen Krieges.
- Schwertfeger B.: Belgische Dokumente 1885-1914. Berlin 1926.
- Siebert B.: Diplomatische Aktenstücke zur Geschichte der Entente-politik der Vorkriegsjahre. Berlin, 1921.
- Sréter J.: Összeomlás az albán arcvonalon.
- Stegemann H.: Geschichte des Krieges. Berlin, 1917-1922.
- Stieve F.: Der diplomatische Schritwechsel Iswolskis. 1911-14. Berlin, 1924.
- Suhay J.: A szárazföldi hadseregek és a tengeri haderők összeműködése a világháborúban. Budapest, 1927.
- Tardieux A.: La paix. Berlin, 1921.
- Tirpitz A.: Erinnerungen. Leipzig, 1920.
- Valentin V.: Deutschlands Aussenpolitik von Bismarcks Abgang bis »um Ende des Weltkrieges. Berlin, 1921.
- Volkman O. E.: Der grosse Krieg 1914 bis 1918. Berlin, 1922.
- Wetzell B.: Kritische Beiträge zur Geschichte des Weltkrieges. Von Falkenhayn zur Hindenburg-Ludendorff. Berlin, 1920.
- Kronprinz Wilhelm: Meine Erinnerungen aus Deutschlands Helden-Kampf, Berlin 1923.
- Winogradsky: La guerre sur le front oriental. Paris, 1926.
- Wrisberger: Der Weg zum Revolution.
- És még a lábjegyzetekben felsorolt forrásmunkák.

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó	3
Előszó az 1. kiadáshoz	7

I. RÉSZ

ÁLTALANOS ÁTTEKINTÉS A VILÁGHÁBORÚRÓL

1. A világháború okainak és eseményeinek rövid ismertetése . . .	9
2. A világháború beosztása időszakokra	11
3. A világháború egyes időszakaiban lezajlott események rövid áttekintése	16
a) Az 1. időszak, vagy a marnei csata időszaka	16
Helyzet és tervek. — Események a nyugati hadszínhelyen. — Belgium megszállása. — A határmenti csaták. — Helyzet a marnei csata előtt. — Események Keletporoszországban. — A marnei csata. — Az Aisne-menti csata. — Versenyfutás a tengerig. Események az északi hadszínhelyen. — Keletporoszországi hadjárat. — A lembergi hadjárat. — A Szán- és a Visztula-menti őszi hadjárat. — A lodzi és limanovai hadjárat. — Események a délkeleti hadszínhelyen. — Az 1. osztrák-magyar támadás Szerbia ellen. — Szerbmontenegrói támadás. — Potiorek novemberi támadása Szerbia ellen. — Japán háborúbalépése és a gyarmatok. — Törökország háborúbalépése. — Tengeri események. — A propaganda	16
b) A 2. időszak, vagy a kárpáti csaták időszaka	26
Helyzet és tervek. — Az entente első nagyjobb szabású vállalata. — A központi hatalmak ellentámadása. — Az entente második támadása. — Olaszország csatlakozása az entente-hoz. — Események a szerb hadszínhelyen. — Események a török hadszínhelyen. — Légiháború. — Tengeri háború. — Propaganda	26
c) A 3. időszak, vagy a gorlicei csatának, a szerbiai hadjáratnak, a verduni csatának és a déltiroli támadásnak időszaka	31
Helyzet. — Haditervek. — Események. — A gorlicei áttörés. — A lembergi hadjárat. — Az oroszországi nyári nagy támadó hadjárat. — A Dardanellák ostroma. — A szerbiai hadjárat. — A macedóniai hadjárat. — A montenegrói hadjárat. — Az albániai hadjárat. — Tehermentesítő támadások. — A verduni csata. — A déltiroli osztrák-magyar támadás. — A török hadszínhelyek eseményei. — Események a gyarmatokon. — Tengeri háború. — A légi-háború	31
d) A 4. időszak, vagy az entente nyugati támadó csatáinak és az oláhországi hadjáratnak, valamint a korlátlan tengeralattjáró háborúnak időszaka	40
Helyzet. — Tervek. — A Bruszilov-féle nyári orosz támadás. — A Somme-csata. — Az oláh hadjárat. — Az olasz	

támadás. — Sarraill támadása. — Helyzet és további tervek. — Események 1917-ben. — A korlátlan tengeralattjáró háború. — Az orosz forradalom. — A Siegfried-állásba való visszavonulás. — Az entente 1917. évi 1-ső támadása. — Az entente 1917. évi 2-ik támadása. — Események a török hadszínhelyen. — A gyarmatháború. — Tengeri háború. — Propaganda. — Egyéb események	40
e) Az 5. időszak, vagy a németek nyugati nagy támadásának időszaka	55
Helyzet. — Tervek. — Események. — Tengeri háború	55
f) A 6. időszak, vagy a központi hatalmak ellenállásának összeomlása	58
Helyzet. — Tervek. — Események	58

II. RÉSZ

A VILÁGHÁBORÚ TÖRTÉNETE

ELSŐ IDŐSZAK, VAGY A MARNEI CSATA IDŐSZAKA

A) HELYZET 1914 JÚNIUSÁBAN A TRÓNÖRÖKÖSPAR MEGGYILKOLÁSÁKOR

1. Központi hatalmak	65
Politikai helyzet	65
Katonai helyzet	66
2. Entente-hatalmak	68
Politikai helyzet	68
Katonai helyzet	69

B) HADITERVEK

1. Központi hatalmak	71
2. Entente-hatalmak	71

C) HADMŰVELETEK A NYUGATI HADSZÍNHELYEN

1. Hadművelési tervek a világháború elején	72
2. Felvonulás és a hadműveletek bevezetése	73
3. A lotharingiai és az elzászi hadműveletek	75
4. Belgium megszállása	76
Helyzet	76
Szándék	76
Hadműveletek	77
Belgium megszállása	77
5. A határmenti csaták	77
Helyzet augusztus 20-án	77
Elhatározások	78
Hadműveletek	78
6. Hadműveletek a határmenti csaták után egész a marnei csatáig	80
Helyzet augusztus 25-én	80
Hadművelési tervek	80
Hadműveletek	81
7. A marnei csata	82
Események és helyzet szeptember 4-én este	82
Hadművelési tervek	84
Hadműveletek lefolyása	84
8. Az Aisne-menti csata	87
9. Versenyfutás a tengerig	87
Helyzet	87
Események	88

További szándék	90
Események	91
A lille-i csata	91
Az Yser-menti és az yperni csata	91
D) HADMŰVELETEK AZ OROSZ HADSZINHELYEN	
Az 1914. évi lengbergi és keletporoszországi hadjárat	92
1. Hadművelési tervek	92
a) Központi hatalmak	92
Az osztrák-magyar hadművelési terv	93
b) Oroszok	94
2. A háború kitörése, mozgósítás, felvonulás	96
3. Az első hadműveletek	100
a) A komarovi csata	104
b) A lublini csata	105
c) A zlocsovi és a przemislani, vagy más néven az 1. lengbergi csata	107
A zlocsovi csata	107
A przemislani csata	107
d) A tannenbergi csata	108
4. A 2. lengberg—ravaruszkai csatára vezető hadműveletek	109
a) Helyzet és tervek szeptember elején	109
A) Központi hatalmak helyzete	109
B) Conrad elhatározása és terve	110
C) A németek elhatározása	111
D) Oroszok helyzete	111
E) Oroszok elhatározása és terve	112
b) A hadműveletek lefolyása	113
A lengbergi, vagy a lengberg—ravaruszkai, vagy a 2. lengbergi csata	113
Az angerburgi, vagy a Mazuri-tavak melletti csata	115
c) A visszavonulás lefolyása a 2. lengbergi csata után	115
E) A SZÁN- ÉS VISZTULA-MENTI ŐSZI HADJÁRAT	
1. Helyzet és tervek 1914 szeptember közepén	116
a) Központi hatalmak helyzete	116
b) Központi hatalmak elhatározása	117
c) Oroszok helyzete	117
d) Az oroszok elhatározása	118
e) Az osztrák-magyar és német hadseregek általános támadó előnyomulása október elején	118
f) A Visztula- és a Szán-vonalon vívott nagy csaták	120
A központi hatalmak új hadművelési terve	120
A hadműveletek lefolyása	120
g) A hadjárat befejezése	123
F) A LODZI ÉS LIMANOVAI HADJÁRAT	
1. Helyzet és tervek 1914 november elején	123
a) A központi hatalmak helyzete	123
b) Conrad és Hindenburg elhatározása és terve	124
c) Oroszok helyzete	125
d) Nikolajevics Miklós elhatározása és terve	126
2. Hadműveletek lefolyása	127
3. Helyzet és tervek november végén	130
a) Központi hatalmak helyzete	130
b) A központi hatalmak elhatározása és terve	131
c) Az oroszok helyzete	132
d) Az oroszok terve	133
4. Hadműveletek lefolyása	133

A limanovai csata	134
A 2. lodzi, vagy a lodz—lovicsi csata	135
A Belchatov körüli harcok	136

G) HADMŰVELETEK A BALKÁNON

Az 1914. évi Szerbia és Montenegro elleni hadjárat	136
I. Potiorek első támadása	136
1. Ausztria és Magyarország helyzete. Felvonulási tervek. Felvonulás	136
2. Szerbia és Montenegro helyzete. Felvonulási tervek	139
3. A hadműveletek lefolyása	139
Az 1. Drina-menti csata	140
II. A szerbek betérése a Szerémségbe és a Bánátba és Potiorek második támadása	142
1. Helyzet és további tervek	142
a) Potiorek	142
b) Szerbek	142
2. A hadműveletek lefolyása	143
A mitrovica—jarki ütközet	143
Az Ó-Pázuánál vívott utóvédharcok	143
A 2. Drina-menti csata	144
III. A szerb-montenegrói betérés Bosznia-Hercegovinába	145
Előzmények	145
A szerb hadseregek csoportosítása	145
Hadműveletek lefolyása	145
A Romanja-planina csata.	146
IV. Potiorek novemberi támadása Szerbia ellen	147
Helyzet és tervek	147
A hadműveletek lefolyása	147

MÁSODIK IDŐSZAK, VAGY A KÁRPATI CSATÁK IDŐSZAKA

HELYZET ÉS TERVEK 1914 DECEMBERÉBEN

1. Központi hatalmak helyzete	151
2. Központi hatalmak terve	153
3. Az entente helyzete	154
4. Az entente terve	154

A HADMŰVELETEK LEFOLYÁSA

1. Általában	155
2. Az állásharc kifejlődése 1916 végéig	155
3. Az állásharcban a védőállások elleni támadás módja és lefolyása 1916 végéig	156
4. A védelmi harc az állásharcban	157
5. Az állásharcok tartama alatt vívott harcok céljai	158

AZ ENTENTE ELSŐ NAGYOBBSZABÁSÚ VÁLLALATA

1. Központi hatalmak helyzete és terve	158
2. Az oroszok helyzete és terve	159
3. A hadműveletek lefolyása	160
A) Az orosz hadszínhelyen	160
B) A nyugati hadszínhelyen	160

A KÖZPONTI HATALMAK ELLENTÁMADÁSA

1. A központi hatalmak helyzete és terve	162
2. Az entente helyzete és terve	164

3. Hadműveletek lefolyása az orosz hadszínhelyen	164
A téli kárpáti csata	165
A téli mazuri csata	167

AZ ENTENTE MÁSODIK NAGYOBBSZABÁSÚ VÁLLALATA

1. A központi hatalmak helyzete és terve	170
2. Az entente helyzete és terve	171
3. Hadműveletek lefolyása	172
A) Az orosz hadszínhelyen	172
B) A nyugati hadszínhelyen	173
C) A Dardanelláknál	174

HARMADIK IDŐSZAK, VAGY A GORLICEI CSATÁNAK, A SZERBIAI HADJÁRATNAK, A VERDUNI CSATÁNAK ÉS A DÉLTIROLI TÁMADÁSNAK AZ IDŐSZAKA

A GALICIAI TAVASZI HADJÁRAT

I. A gorlicei hadjárat	177
A) Helyzet és tervek 1915 április közepén	177
1. A központi hatalmak helyzete	177
2. A központi hatalmak elhatározása és terve	180
3. Az entente-hatalmak helyzete	180
4. Az entente elhatározása és terve	182
B) Hadműveletek a keleti hadszínhelyen	183
1. A központi hatalmak hadműveleti terve	183
2. Az oroszok hadműveleti terve	184
3. A központi hatalmak megtévesztő és tüntető hadműveletei	184
a) Az yperni csata	184
b) A Kurlandba való betörés	185
c) Az osztrák-magyar hadseregek megtévesztő támadásai	186
d) A szkiernyevicei támadás	186
4. A gorlicei áttörés	186
a) Felvonulás és az előkészületek	186
b) A gorlice—tarnovi áttörési csata	187
c) További tervek és események	188
d) A przemysli csata	189
e) A sztryji csata	190
f) A zydacsovi csata	191
C) Hadműveletek a nyugati hadszínhelyen	191
1. Az artois-i vagy a La Bassée és arras-i tavaszi csata	191
2. Kisebb vállalatok	192
D) Hadműveletek a Balkánon	193
1. A Dardanellák ostroma	193
2. A szerbek magatartása	193
E) Olaszországnak a világháborúba való beavatkozása	194
1. Előzmények	194
2. Tervek és erőcsoportosítás	194
Központi hatalmak	194
Az olaszok	195
3. Felvonulás	196
4. Hadműveletek lefolyása	198
Az olaszok általános előnyomulása	198
II. Az 1915. évi leMBERGI hadjárat	199
1. A központi hatalmak felfogása a helyzetről. Újabb elhatározás	199
2. Hadműveleti terv, erőcsoportosítás	199

3. Az oroszok helyzete és terve	200
4. Hadműveletek lefolyása	200
5. Újabb elhatározás és erőcsoportosítás	201
6. Az 1915. évi lemerbergi, vagy a 3. lemerbergi csata	202
7. Elhatározások a lemerbergi csata után	202
8. Hadműveletek a lemerbergi csata után	203
9. Az 1. Isonzó-csata	205

AZ OROSZORSZÁGI NYÁRI HADJÁRAT

1. A központi hatalmak helyzete július elején	205
2. A központi hatalmak elhatározása. Erőcsoportosítás	206
3. Az oroszok helyzete	209
4. Az oroszok elhatározása. Erőcsoportosítás	210
5. A hadműveletek lefolyása	212
a) A praszni és a krasznosztávi áttörési csaták	212
b) Hindenburg újabb javaslata a Vilna irányába való támadásra	215
c) Woyrsch átkelése a Visztulán. Lublin és Cholm. Orosz visszavonulás kezdete	216
d) Hindenburg újabb javaslata a Kovno elleni támadásra. Újabb erőcsoportosítás	218
e) Az oroszok visszavonulása a lengyelországi zsákból. Hadműveletek augusztus 6-tól 13-ig	219
f) Falkenhayn augusztus 13-i intézkedése és Hindenburg augusztus 13-i javaslata balszárnyának megerősítésére	221
g) Kovno eleste. Az oroszok és Falkenhayn újabb elhatározása	222
h) A nyári hadjárat vége	224
i) A rovníi hadjárat	226
j) Hindenburg támadása Vilnára	228
k) Az oroszországi nyári hadjárat végleges befejezése	232
6. Sikertelen békekísérlet	234
7. Tehermentesítő hadműveletek a többi hadszínhelyen	234
a) A franciák sorozatos támadásai	234
b) A champagnei és artoisi őszi csata	235
1. Előzmények	235
2. Az entente támadási terve	237
3. A csata lefolyása	237
a) A champagnei őszi csata	237
b) A la bassée—arras-i őszi csata	238
c) A 2. Isonzó-csata	238
d) Hadműveletek a Balkánon	238
1. Szerbek	238
2. Az anafortai csata	239

SZERBIA MEGHÓDÍTÁSA

1. A központi hatalmak helyzete	239
2. A központi hatalmak hadseregeinek felvonulása	241
3. A központi hatalmak hadművelési terve	242
4. A szerbek helyzete	243
5. A szerbek hadművelési terve	245
6. A hadműveletek kezdete. A Száván és a Dunán való átkelés. Az avalai csata	245
7. Előnyomulás az avalai csata után a Moraváig	247
8. A Morava-menti harcok. További tervek	249
9. Üldözés a Moravától a Rígómezőig. A vranje—gilani csata, a rigómezei harcok, a prizreni ütközet. A szerbek visszavonulása Albánián át	251
10. Tehermentesítő hadműveletek a többi hadszínhelyen	254

A MACEDÓNIAI HADJÁRAT

1. Az entente-csapatok helyzete és terve	256
--	-----

2. A központi hatalmak helyzete és terve	257
3. Hadműveletek lefolyása	260
4. Előkészületek a Szaloniki elleni támadásra	261
5. A Dardanellák ostromának végleges feladása	261

MONTENEGRÓ MEGHÓDÍTÁSA

1. Helyzet	262
2. Conrad hadművelési terve. Erőcsoportosítás	263
3. A montenegrói haderő csoportosítása és terve	264
4. A hadműveletek lefolyása	264
5. Tehermentesítő hadműveletek a többi hadszínhelyen	265

ALBÁNIA MEGSZÁLLÁSA

1. A Központi hatalmak helyzete és terve	266
2. Az entente helyzete és terve	267
3. A hadműveletek lefolyása	268

A KÖZPONTI HATALMAKNAK A MÁSIKRA TEKINTET NÉLKÜL, MEGOSZTOTT ERŐKKEL VALÓ TAMADÁSA 1916. ÉV ELEJÉN (A VERDUNI ÉS TIROLI TAMADÁS)

1. A központi hatalmak helyzete 1916. év elején	269
2. A központi hatalmak haditerve	270
3. Az entente helyzete és terve	274
4. Szaloniki és az oláhok elleni támadás	275
5. Az 1916. évi korlátlan tengeralttjáró háború	275
6. A verduni csata	276
a) Falkenhayn főcélja	276
b) Előzmények	276
c) Falkenhayn támadási terve	278
d) A támadás előkészítése	278
e) A franciák védelmi előkészületei	279
f) A támadás lefolyása	279
7. Tehermentesítő támadások	281
a) A márciusi orosz támadás	281
1. Az oroszok helyzete	281
2. Az oroszok hadművelési célja	282
3. Az oroszok terve	282
4. A hadműveletek lefolyása	282
b) Az 5. Isonzó-csata	283
Cadorna célja	283
A hadműveletek lefolyása	283
8. A déltiroli osztrák-magyar támadás	284
a) Helyzet	284
b) Conrad elhatározása	284
c) Conrad hadművelési terve	284
d) Az olaszok helyzete és terve	286
e) A hadműveletek lefolyása	286

TÖRÖKORSZÁG HÁBORÚJA

1. Előzmények	288
2. A kaukázusi hadszínhely	290
a) Felvonulás	290
b) Az 1. kaukázusi hadjárat	290
c) A 2. kaukázusi hadjárat	291
3. Török támadások a Suez-csatorna ellen	292
a) Általában	292
b) Az első támadás 1915. év kezdetén	292
4. Az iráki és mezopotámiai hadjárat	293
1. Szándék	293
2. Az angolok 1-ső bagdadi támadása	293
5. Harcok Perzsiában	294

**NEGYEDIK IDŐSZAK, VAGY AZ ENTENTE NAGY
TÁMADÓ CSATAINAK, AZ OLÁHORSZÁGI HADJÁRAT-
NAK ÉS A KORLÁTLAN TENGERALATTJÁRÓ HABORÚ-
NAK IDŐSZAKA**

HELYZET ÉS TERVEK 1916 JÚNIUS VÉGÉN

1. Entente-hatalmak	297
2. Központi hatalmak	298

A HADMŰVELETEK LEFOLYÁSA

I. Az entente 1916. évi nagy támadása	300
A) A Bruszilov-féle nyári orosz támadás, vagy a lucki áttörés	300
1. Az oroszok helyzete	300
2. Az oroszok terve	301
3. A központi hatalmak helyzete	301
4. A hadműveletek lefolyása	302
a) Az oroszok 1-ső támadása. A lucki és oknai át- törés	302
b) A központi hatalmak ellentámadása és az oroszok 2. támadása	303
c) Az orosz támadás július közepétől kezdve (3. tá- madás)	305
d) Bruszilov támadása augusztusban az oláhok be- avatkozásáig (4. támadás)	306
e) Az augusztus 3-tól 19-ig tartó osztrák-magyar el- lentámadás a Kárpátokban	308
B) Az oláh hadjárat	308
1. Az oláhok helyzete 1916 nyarán	308
2. Az oláh felvonulás és hadműveleti terv	310
3. A központi hatalmak helyzete 1916 nyarán. Hadműve- leti terv	311
4. Események	316
a) Az 1916. évi monasztiri őszi csata	316
b) Az oláhok betörése Erdélybe. Mackensen dobrud- zsai támadása és az oroszok tehermentesítő tá- madásai	318
1. Az oláh betörés Erdélybe	318
2. Mackensen támadása a Dobrudzsában	319
3. Az oroszok 1-ső és 2-ik tehermentesítő táma- dása	320
c) Erdély felszabadítása	322
1. A központi hatalmak felvonulása	322
2. A nagyszebeni csata	323
3. Az oláhok kiverése Erdélyből	325
d) Oláhország elfoglalása	328
1. Előzmények	328
2. A központi hatalmak hadműveleti terve	330
3. Hadműveletek	331
a) A targu-jiui áttörés és üldözés az Olton túl	331
b) A dunai hadsereg átkelése Szisztovnál	332
c) Az Argesu mellett vívott csata és az entente általános támadása	333
d) Bukarest megszállása és üldözés a Duna— Szeret—Putna-vonalig	336
C) A Somme-csata	339
1. Csatatervek	339
a) Entente	339
b) Németek	340

2. Előkészületek	340
a) Entente	340
b) Németek	341
3. A csata lefolyása	342
4. A Verdun körüli harcok	345
a) A júliustól októberig tartó harcok	345
b) Nivelles támadása	347
c) Mangin támadása	348
5. Német hátsóvédelmi állásrendszer kiépítése	348
D) Hadműveletek az olasz hadszínhelyen	348
1. A 6. Isonzó-, vagy a görzi csata	349
2. A 7. Isonzó-csata	350
3. A 8. Isonzó-csata	350
4. Olasz támadások a tiroli keleti arcvonalon	351
5. A 9. Isonzó-csata	352
II. Az entente 1917. évi 1-ső nagy támadása	352
A) Helyzet és tervek 1916 végén és 1917 elején	352
1. Az entente	352
2. A központi hatalmak	353
B) Események	355
1. A békekísérlet	355
2. A korlátlan tengeralattjáró háború	356
3. Az 1917. évi védelmi háború előkészítése	357
4. A Siegfried-állásba való visszavonulás, vagy az Albe- rich-mozdulat	360
5. Az orosz forradalom	362
6. A nyugati entente-hatalmak támadása	365
A) Az entente helyzete és hadműveleti terve a nyu- gati hadszínhelyen	365
B) A németek előkészülete	367
C) Az események	368
Az arrasi csata	368
Az aisne—champagnei kettős csata	370
7. A 10. Isonzó-, vagy Hermada-csata és az olaszok tiroli támadása	372
8. Sarrail támadása	374
III. Az entente 1917. évi második nagy támadása	375
A) Helyzet és tervek 1917 tavaszán	375
1. Az entente	375
2. A központi hatalmak	376
B) Békekísérletek	377
C) Hadműveletek a flandriai csatákig	380
1. A wytschaete—messinesi csata	380
2. Az artoisi harcok május és júniusban	382
3. Harcok az Aisne mentén, a Champagneban és Verdun körüli	382
4. A Kerenszki-féle támadás	382
a) Az oroszok helyzete	382
b) Orosz hadműveleti terv	383
c) Előkészületek	384
d) Események	386
1. A tüzérségi tüzellel való előkészítés	386
2. A gyalogsági támadás	386
3. A zaloscei áttörési csata	387
4. Tehermentesítő hadműveletek	388
D) A flandriai csata és az ezzel összefüggő hadműveletek	390
A flandriai csata	390
1. A flandriai nyári csata	393
2. A francia hadszínhelyen a flandriai nyári csatával egyidejűleg lejátszódó hadműveletek	394

3. A 11. Isonzó-, vagy az Idria—Timavo-i csata	394
4. Sarrail-hadsereg támadása	395
5. A flandriai őszi csata	396
6. A laffaux-i, vagy a malmaison-i csata	399
7. Hadművelet az orosz hadszínhely északi részén. Az orosz és az oláh fegyverszünet	401
8. A 12. Isonzó-csata	403
a) Helyzet és elhatározás	403
1. Központi hatalmak	403
2. Az olaszok	406
b) Osztrák-magyar hadművelési terv	407
c) Cadornának és alparancsnokainak terve	409
d) Az áttörés terve	411
e) Felvonulás, a támadás előkészítése	414
f) Események	419
9. A Tagliamento-menti és a lisanai csata	424
a) Helyzet	424
b) Hofacker elhatározása és terve	426
c) A 12. hadseregpáncsnokság elhatározása és terve	426
d) Események	427
10. Üldözés a Tagliamentótól a Piavéig	430
11. Conrad tiroli támadása	431
a) Helyzet és tervek	431
b) Események	432
12. A cambrai-i csata	435
Haig altábornagy célja	435
Az angolok terve	435
Az angolok előkészületei	436
Németek	436
Események	436
E) Törökország háborúja	438
1. Az örményországi hadjárat	438
2. Az iraki és mezopotámiai hadjárat	439
3. Az egyiptomi és a szíriai hadjárat	440
a) Szuezi-csatorna elleni 2-ik támadás	440
b) Az angolok palesztinai és szíriai támadása	440

ÖTÖDIK IDŐSZAK, VAGY A NÉMETEK NYUGATI NAGY TÁMADÁSÁNAK IDŐSZAKA

A) Helyzet és tervek	443
1. Központi hatalmak	443
2. Az entente	444
B) Előkészületek az 1918. év harcára	446
A hadseregek kiképzése, szervezés, felszerelés	446
1. Központi hatalmak	446
2. Entente	447
C) A központi hatalmoknak a keleti hadszínhely megszüntetésére irányuló törekvései	447
1. Békétárgyalások	447
2. A vasútháború és a breszlitovszki béke	448
3. Az Oláhországgal kötött béke	449
4. A finnországi hadjárat	449
5. Egyéb események	450
D) A németek tavaszi nagy támadása a nyugati hadszínhelyen	450
1. Helyzet és tervek	450
a) Németek helyzete	450
b) A németek elhatározása	452
c) A németek terve	452

Helyzet	492
Diaz elhatározása	494
A támadás terve	494
A csata lefolyása	495
15. A belgrádi fegyverszünet, Magyarország megszállása	496

A GYARMATOKÉRT VIVOTT HÁBORÚ

1. Általában	499
2. A Nagy- vagy Csendes-óceánban fekvő német védterületek	500
3. Kiaucsau	500
4. Togo	501
5. Kamerun	501
6. Német-Délnyugatafrika	502
7. Német-Keletafrika	503

III. RÉSZ

A VILÁGHÁBORÚ ÉGYES ÉRDEKESEBB ÉS MAGYAR-ORSZAGOT LEGINKÁBB ÉRINTŐ RÉSZEINEK RÉSZLETESEBB ISMERTETÉSE

A VILÁGHÁBORÚ VALÓDI OKAI

1. A német gazdasági fellendülés nyomán fakadó ipari, kereskedelmi és gyarmatpolitikai ellentétek	507
Az ipar fejlődése	507
A kereskedelem fejlődése	508
Gyarmatpolitika	509
2. A keleti kérdés	510
Az egyes államok érdekei	510
A keleti kérdés rövid történeti fejlődése	511
3. A nemzetiségi eszme	515
Nemzeti eszme fogalma, keletkezése és jelentősége	515
A nemzeti eszme túlnövésai	515
A pánszlávizmus	516
A nagy szerb eszme	517
A Mare Románia (Nagy Oláhország) kérdése	519
Az olasz irredenta	520
4. A francia revanche	521

A VILÁGHÁBORÚ KÜLPOLITIKAI ELŐKÉSZÍTÉSE

1. Szövetségek	523
A központi hatalmak kialakulása	523
Az entente kialakulása	524
2. Szövetségmeglazítási kísérletek	527
3. Belpolitika	529
4. Belső ellentétek szítása	531
Használt forrásmunkák	533
Vázlatok jegyzéke	549
c) A nemetek elhatározása	488
d) A hadműveletek lefolyása	488
13. A fegyverszünet megkötése, a haderő leszerelése	489
14. Ausztria és Magyarország összeomlása. A Piave-menti 2-ik csata	491
a) Az októberi forradalom előzményei	491
b) A különbéke ajánlata	492
c) A Piave-menti második csata	492

A főbb értelemzavaró sajtóhibák:

80. lap alulról 11. sor: „Helyzet augusztus 20-án” cím helyet „Hadműveleti tervek” *cím* írandó.
146. lap felülről 9. sor, a címben: „ronanja” helyett „románja” írandó.
431. lap felülről 5. sor, akimben: „Cadorna” helyett „Conrad” írandó.
474. lap felülről 1. sor, a címben: „18-a” helyett „8-a” írandó.